

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

scrius

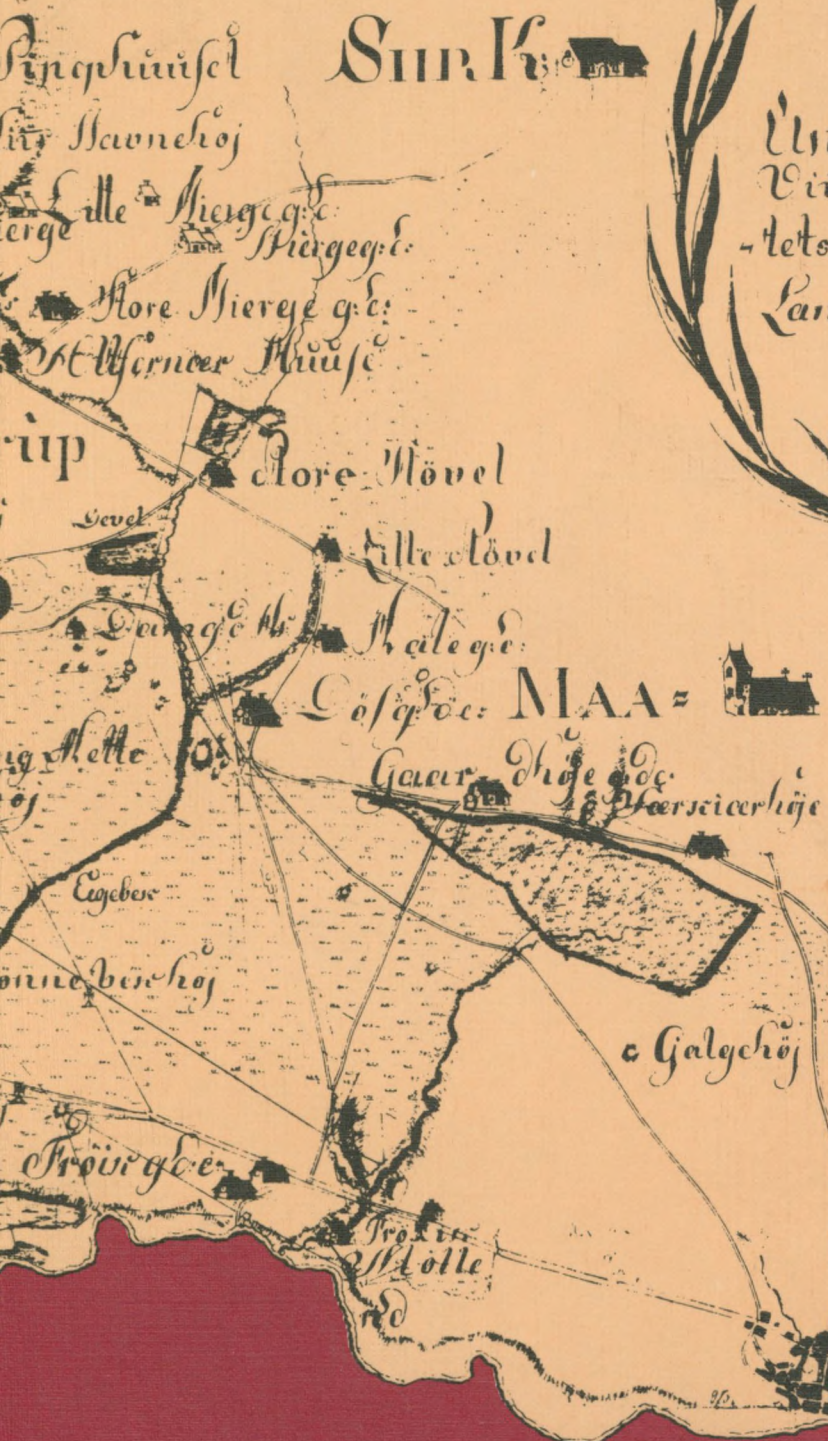
Kort

over

En Part af
Hiern Herred

Under det kongelige
Videnskabernes Socie-
tets Direction ved rigtig
Landmaaling oplaget

Aar 1799 af
J. Elling

SINDBJERG

MAA-
BIEBERG

Galgehøj

W. Warberg & Voff 1795

Disse Tegne ere
continuerede paa
Det opraaite af de
Vestre Møse. Deres
Betydning synes paa
Grundse Cartom

HOLSTEBROE

Esben Graugaard
Rigmor Lillelund

Naur Sogn 1600-1900

NAUR SOGN 1600-1900

Esben Graugaard og Rigmor Lillelund

NAUR SOGN 1600-1900

Portræt af et vestjysk sogn
og dets mennesker fra enevælde til andelstid

HOLSTEBRO MUSEUMS SKRIFTRÆKKE BIND 1

1992

Illustration på omslag: Kort over een Part af Hierm Herred tegnet 1799 af Ellung
Konceptkort til Videnskabernes Selskabs kort.
Original i Geodætisk Institut.

NAUR SOGN 1600-1900

Tilrettelæggelse: Esben Graugaard og Finn Lillelund

Skrift: 11 pkt. Times

Papir: 115 g Sweprint

Tryk: Rounborgs grafiske hus, Holstebro

Indbinding: Chr. Henriksen & Søn, Skive

Oplag: 600 eksemplarer

Copyright: Esben Graugaard og Rigmor Lillelund 1992

De anvendte kort gengives med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen og Geodætisk Institut (nr. A 403/85)

Holstebro Museum,
Herningvej 1,
7500 Holstebro
Tlf. 97 42 29 33

ISBN 87-87522-187

Udgivet med støtte fra:

Velux Fonden

Idagård Fonden

C. Bendix Fond

Naur Menighedsråd

Indholdsfortegnelse

FORORD	11
MIDDELALDERGLIMT	13
1. kapitel: STRUKTUR – OM BEBYGGELSER OG ERHVERV	
Naur sogn i 1638	16
Naur i 1683 som Jens Tuesen og Christen Larsen så det	18
Navne på byer, gårde og marker	21
<i>Naurfolk tager land – nye landsbyer skabes</i>	22
<i>Overgård, Kjærgård og Stabildal – enestegårde</i>	24
<i>Landsbyernes gårde og deres aflæggere</i>	24
<i>Marknavne</i>	25
<i>Vandløb og overdrev</i>	27
Naurfolkenes remser og rim	28
Sognets jordejere i 1600årene	30
Fællesskab med skår i	32
Naur sogn udskiftes og landsbyfællesskaberne afvikles	35
<i>Fællesskabets situation i 1785</i>	35
<i>”Fornøiede” bønders udskiftninger i 1780erne</i>	38
<i>Holstebro marked udsatte udskiftningen 1796</i>	38
<i>Niels Gades gård flyttedes ud af sognet</i>	39
<i>1797 – de store udskiftningers år</i>	41
<i>Gårde deltes – husmandssteder på vej</i>	42
<i>Falsig og Kjærgård udskiftes i 1798</i>	43
<i>Udskiftninger i 1820erne</i>	45
Stadig løsgående kreaturer og får	46
Til og fra Naur – om mobilitet	47
Håndværkere, væversker, ledvogtere og andre erhverv	48
Smeden Meier og hans kone Kirsten i Ellebækhus	51
Vogterhusholdeplads ved den jyske længdebane – i 1875	52

2. kapitel	GÅRDEN – OM HUSE, AVL OG BESÆTNING	
	Bindingsværk og stråtag	56
	Gårde først i 1800årene	57
	Grundmurede gårde sidst i 1800årene	58
	Fra Overgård i 1860erne	61
	Teglbrænding	66
	<i>Teglstensrester i en plovfure</i>	66
	<i>Laurits Teglmester i 1730erne</i>	67
	<i>Teglovne i Vognstrup, Alstrup og Krunderup</i>	67
	<i>Trolde og ovne i højene</i>	68
	<i>Teglsten fra Nørre Vosborg til Naur by 1834</i>	69
	Afgrøder i 1600årene	69
	Dyrehold i 1600årene	70
	Misvækst	71
	Afgrøder i 1800årene	72
	Dyrehold i 1800årene	75
	I 1887 fik naurboerne mejeri – i Sir	79
	Tæt på det tyvende århundrede	81
3. kapitel	BONDELIV	
	Grot, skovvogne og skovsvin	86
	Fæste- og hovbonde i 1700årene	88
	Fæstevilkår	89
	Da Jens i 1733 blev sat ud af Offersgård	90
	Niels Ørgaard som uheldig handelsmand	92
	Bonden som pengeudlåner	93
	Finansiering af selvejekøb	94
	Christopher Nislev (1757-1830) – bonde udenfor bondestand	96
	Gården Bastrup gennem krise- og spekulationstid	100
	<i>Selvejer Niels Jensen Godrim</i>	100
	<i>Niels Bastrup og Sidsel fra Lille Bjerre</i>	101
	<i>Fra den rige Frøjk til den forarmede Aachmann</i>	101

Indholdsfortegnelse

	<i>Spekulanterne Ebbensgaard og Søjberg</i>	102
	<i>Præstedatter – kone i Bastrup – almisselem</i>	103
	<i>Forfalden og nedbrudt</i>	104
	Et kvindeliv – om Ellen Johannesdatter 1803-69	105
	<i>Ole Fiskgaards forsvundne søvlommeur</i>	107
	<i>På Brejning kro</i>	108
	<i>I kvindefængselet på Christianshavn</i>	108
	Tjenestefolk	109
	Bonde i lokalforvaltningen	113
	<i>Herredsfogeder i Store Torp</i>	114
	<i>De bedste sognemænd – i sogneforstanderskab og sogneråd</i>	117
	Provisorietidens venstremænd i Naur	121
	<i>Skyttesagen</i>	121
	<i>Med i venstrevælgerforeningen</i>	122
	<i>Indkøbsforeninger og landmandsbank</i>	122
	<i>Niels Bendtsens øjenvidneskildring af Holstebromødet i 1885</i>	125
4. kapitel	KRIGSVÆRK	
	År 1645 i høst de svenske kom	130
	Ødegods	130
	Ryttergods	134
	Som kække dannemænd at standse fjendtlige indfald	135
	Fra bavne til bavne	139
	De duede ikke – til krigstjeneste	139
5. kapitel	NAUR MØLLE	
	Aldeles øde 1600årene igennem	142
	Boller-slægten i Naur mølle indtil 1727	143
	En affære i Nørre Snede mølle 1741	144
	En brøstfældig mølle i 1727	144
	Stridbare møllere	145
	Christian Orloff – møllefæster og mølle ejer	147

	Christian Orloff som hesteskærer	148
	Møllerne Thøger og Michael Aachmann	150
	Møllerslægten Aachmanns videre skæbne	151
	Møllerne Lohmann og Randrup	154
	Møllere imod århundredskiftet	155
6. kapitel	FATTIGFOLK	
	Fattige i 1700årene	158
	Tatere og kjæltringe	159
	Forordningen af 1803 om fattigvæsenet på landet	162
	Fattighuset Alstruphus	165
	Girial-familiens sociale nedtur	168
7. kapitel	MORAL	
	Herredsfoged Christen Madsen i Store Torp afsættes i 1618 ...	172
	Korntyveri	173
	Ulovlig brændevinsbrænderi	174
	En sag om hæleri	176
	En lille surdej gør hele dejen sur	177
	Dorthe Tuesdatters brudte trolovelse	178
	Løstgængelse – om horkarle og mindre ærbare kvinder	179
8. kapitel	LIVETS YDERPUNKTER	
	Jordemoder mellem tradition og reform	184
	<i>Eksamineret jordemoder Else Keilberg</i>	184
	<i>Kvaksalveri og brødnid</i>	185
	<i>Naurfolk ønsker at beholde deres jordemoder</i>	186
	<i>Jordemoderen lader sig skille</i>	187
	Navne til børnene	188
	Sygdom – hver mands herre	189
	Unaturlig død	191
	Smitsom syge	192

	En hidsig sygdom i 1818 på Overlund	193
	Enken kastede nøglen på graven – i 1630	195
	En fattig mands død på Falsig eng 1787	195
	Det sidste hvilested	196
9. kapitel	DEN STORE VERDEN – OM VEJE OG BROER	
	Som vejene gik fra Arilds tid	200
	”Hyp kiør fort” – om voldelige markedsgæster	205
	Broer og pligtarbejde på vejene sidst i 1700årene	206
	Vej- og brovæsen i 1800årene	210
	Korn til Aalborg over Struer	215
10. kapitel	SKOLELIV	
	Skolefundatsen af 1741	218
	Jacob – den første af degnedynastiet Holst	220
	Jens Holst – degn 1782-1828	222
	Skole i Damgårdhus i 1801?	225
	Christen Holst – degn 1828-77	226
	Uddannelse af fattigfolks børn	228
	Thomas Sidelmann – lærer og gårdejer	229
	Skolen i Kjærgård	232
11. kapitel	RELIGIØST LIV	
	<i>1600årene:</i>	
	Kirken – sognets ældste hus	236
	Christen Nielsen kaldet Kjær	242
	En trolddomssag fra 1619	242
	Heksen Karen Jepsdatter	245
	Eske Eliassen Nebager	246
	Sven Andersen Soderup	248
	Et præstehjem i 1690erne	249

<i>1700årene:</i>	
Christian Berntsen Wedel	251
Kirkebygningen først i 1700årene	252
Christian Reimer	253
Madam Reimers enkeliv	254
Christian Nislev	256
Madam Nislevs enkeliv	258
Jens Jørgensen Windfeld	259
Lars Nielsen Nyboe	261
Christian Johan Lodberg – den første Krarup i Naur præstegård	262
<i>1800årene:</i>	
Knud Peter Lind	264
Peter Jensenius Sundorph	265
Den anden Krarup i Naur – Ove Thomas Nikolaj	266
”Gør efter mine ord, ikke efter mine gerninger” – om sognepræst Hans J. F. C. Wolf	268
Christian Brandt – stamhusbesidderens svigersøn	270
Simon Peter Groth – Indre Mission vinder frem	271
Vilhelm T.Petersen – grundvigianer og højskolemand	272
Der bygges ny præstegård i 1880	275
Digterpræsten Vilhelm Gregersen	276
1890ernes naurpræster	278
Kirkens hus	279
”En jævn, ret oplyst og driftig befolkning” – i 1901	281
KILDEFORTEGNELSE	284
PERSONREGISTER	297
EJENDOMSREGISTER	314

Forord

På Storåens nordside, mellem Maabjerg og Bur sogne i det gamle Hjerm herred, ligger Naur sogn - et område på godt 3.000 hektar. Indtil kommunalreformen i 1970 udgjorde Naur sammen med Sir sogn en selvstændig administrativ enhed - sådan havde det været i århundreder. I en tid præget af stadig større enheder, er det betydningsfuldt at fastholde identiteten i lokalsamfundene. Det er en væsentlig begrundelse for denne bog om et stykke typisk Vestjylland.

Bogen handler først og fremmest om mennesker - naurboerne - og de ydre vilkår, der gennem tre århundreder formede deres livsgrundlag. De skabte forudsætningerne for det samfund, som idag lever på stedet. Meget bevidst er bogens primære del ikke udformet som de traditionelle "matrikelgennemgange", der præger mange sognehistorier. I så fald ville vi ikke have nået vort mål: at give et sammenhængende helhedsbillede af Naurs udvikling fra enevælde til andelstid. I stedet har vi søgt at se denne vestjyske lokalitet i et større perspektiv, hvor de enkelte naurboeres liv og færden ses i lyset af regionens historie. Det har krævet arbejde med utraditionelle kildetyper - derfor har det også taget sin tid at skrive denne bog. Bogens sigte begrundes også det tidsmæssige skel ved år 1900. Det må blive en senere eftertids opgave at skrive historien om Naur i det 20de århundrede - endnu er vi for tæt på mange hændelser og mennesker til, at de kan skildres redeligt. Endelig betød tiden omkring århun-

dredskiftet så afgørende brud med tidligere tider, at det er rimeligt at foretage en tidsmæssig afgrænsning netop her.

Denne bog er samtidig et bidrag til den historiografiske tradition, der er specielt vægtig i Ringkøbing amt. Mere end 30 sognehistorier er skrevet, siden Poul Mathias Nødskov i 1787 udgav "Beskrivelse over Thimgaard og Thim Sogn". Navne som Alfred Kaae, Esbern Jespersen og Peder Christensen (Engbæk) bør nævnes blandt de, som trådte stierne før os under ulig vanskeligere arbejdsvilkår.

En bog som denne kan kun skrives med hjælp fra mange sider. Arkiverne - især Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg og Rigsarkivet - har stedse vist stor interesse for arbejdet. Også tak til Holstebro Museum, som har påtaget sig at udgive bogen og derved markerer, at det er hele egnens museum - ikke kun købstadens. Og uden velvilje fra direktør Torben Skov og bestyrelsen havde denne bog været endnu længere undervejs. Også de som har udlånt illustrationsmateriale fortjener tak, det er svært at finde materiale fra tiden før år 1900, når det drejer sig om et "almindeligt" landsogn. Den økonomiske støtte fra Veluxfonden, Idagårdfonden, C. Bendix Fond og Naur menighedsråd har gjort det økonomisk muligt at udgive bogen i den ønskede standard og omfang. Endelig har samarbejdet med Rounborgs Grafiske Hus været forbilledligt.

Naur har været et sejt men inspirerende bekendtskab, rig på kildemæssige knuder og spændende mennesker.

*Esben Graugaard
Rigmor Lillelund*

Middelalderglimt

Historien om menneskene i Naur sogn begynder længe før år 1600, der er sat som denne bogs udgangspunkt. Før nogen kunne ane, at Naur ville blive områdets navn, boede her mennesker neden for den naturligt skabte nakke nord for Storåen. Betragtet som en administrativ og organisk enhed havde Naur vel eksisteret 5-600 år, da vi når frem til 1600årene. Men vor viden om sognets liv i disse første århundreder, er uhyre begrænset; således har de overleverede skriftlige kilder bestemt det for os. Derfor får middelalderens og senmiddelalderens Naur lov at henligge i det mørke, der i virkeligheden var langt lysere end en senere tid har gjort det. Dog – de få naurboere vi kender fra før 1600 skal nævnes, det fortjener de og sammenhængen.

Helt tilbage i 1347 kom biskop Peder Thuresen af Ribe på, at han ville støtte afholdelse af messer for den hellige Anna. Derfor skænkede han en del af sit personlige gods til bispestolen, heriblandt også en gård som han ejede i landsbyen Krunderup i Naur sogn – *"vnam curiam in parochia Naker in Krundorp"*, som det formuleredes i tidens præstelatin.⁽¹⁾ Mere ved vi ikke om den første gård i sognet, der således er nævnt for næsten 650 år siden. Tre år senere – i 1350 – nævnes Nederlund og *"Neder Lundtz marck"* – det første dyrkede areal i Naur vi har kendskab til.⁽²⁾

Først i 1442 nævnes den første naurbo ved navn – Jens Nielsen hed

han, der boede i en af Alstrupgårdene. Han var fæstebonde, og husbonden var lavadelsmanden Jep Røds enke, Cecil Pedersdatter. Cecil havde besluttet at skænke gården i Naur til Dueholm Kloster på Mors; til gengæld skulle munkene her bede for hendes sjæls frelse, når hun til sin tid var død. Sådan gik det til, at bonden Jens Nielsen i Naur i 1442 fik en ny herre.⁽³⁾

Kun to år senere træder den næste naurbo ud af middelalderens mørke ved navns nævnelse. *"Knut j Nawer"* anføres i et brev udstedt den 7. april 1444 af Niels Eriksen Gyldenstjerne til Timgård. Denne Knud i Naur var een ud af otte *"dondemend"* (vel *"dannemænd"*), der bekræftede ægtheden af højadelsmandens brev.⁽⁴⁾

I et adkomstbrev til kirkeembedet i Naur af 1472 nævnes en Per Vrød i en af Alstrupgårdene.⁽⁵⁾ Senere i samme århundrede optræder endnu to naurboere som underskrivere af retsdokumenter; i 1480 bekræfter Chresten Pedersen i *"Nacher"* rigtigheden af et pantebrev udstedt af Albert Skeel til Las Nielsen i Tanderup. Og i 1483 nævnes Christen Andersen i Alstrup – han boede i den gård, som Anders Christensen førhen havde boet i. Gården hørte som Per Vrøds også til Naur kirkes gods.⁽⁶⁾ I 1495 er det Jes Andersen af Naur, der sammen med en række andre mænd bekræfter, at Esters Toft i mindst 40 år havde tilhørt Vejrum kirke.⁽⁷⁾

Uden at kende andet og mere end navnene på disse naurboere, kan vi gå ud fra, at de har tilhørt sognets over-

Middelalderen lader sig kun i beskeden omfang illustrere med genstande. Under den seneste restaurering af Naur kirke, fandt Nationalmuseet dog disse mønter hvoraf flere er middelalderlige og beviser, at naurboerne også dengang havde kontakter ud til den store verden. Mønterne nr. 1 og 2 er formodentlig såkaldte borgerkrigsmønter fra omkring 1300, nr. 3 og 6 er "korshvider" fremstillet i Malmø i 1400-tallets anden halvdel. Nr. 4 er en hulpenning fra samme tid, fremstillet i Mecklenburg. Nr. 5 er formodentlig en tysk hulpenning fra ca. 1350-1500. Nr. 7 er en fireskilling fra Christian den Fjerdes tid. Endelig er nr. 8 en 25 øre fra århundredskiftet. (Foto: Nationalmuseet).

klasse enten som selvejere, fogeder eller præster. Det har også været tilfældet med de naurboere, der omkring 1500 kan sættes i forbindelse med den berygtede rigsråd Niels Clementsen til Aunsbjerg og Store Blæsbjerg i Mejrup. "Christen Swdher i Nagher" gjorde år 1500 sit regnskab op med rigsråden, der havde 3 mark til gode for markfred. Også Nis Perssøn i Naur skyldte 3 mark til Niels Clementsen. Endelig måtte Peder Hvid af Naur samme år af med 3 mark fordi han havde været i slagsmål i Holstebro by.⁽⁸⁾

Næsten samtidig – i 1503 – nævnes endnu en bonde i Naur; Peder Chrestensen, der var fæster af en gård i Vogn-

strup. Et øde bolsted havde Peder oveni. Gården nævnes fordi den lokale lavadelsmand Jens Blåbjerg nævnte år solgte gården til Mogens Gøye. Interessant er, at Peder Chrestensen i afgift blandt andet skulle svare en skovvogn og et skovsvin årligt.⁽⁹⁾ Jens Blåbjergs datter Marine Jensdatter, der havde været gift med Peder Hvid, skødede i 1515 en gård og et bol som hun havde arvet efter faderen i Naur til nævnte Niels Clementsen.⁽¹⁰⁾

Også det lokale storgods, Tvis Kloster, ejede først i 1500-årene ejendomme i Naur sogn. Da Oluf Munk i 1547 fik skøde på klostergodset, fulgte hermed to gårde i Falsig, en i Naur by, Vognstrup, Krunderup, Alstrup, og ikke at forglemme Kjærgård og Torp, der her anføres som et bolsted. Også Naur mølle kom sammen med Vegen mølle og Hessel mølle til Oluf Munk ved den lejlighed.⁽¹¹⁾ Da Iver Juel ligeledes i 1547 fik skøde på Stubber Kloster, nævnes Mads Pedersen i Vognstrup og Peder Lassen i Krunderup som godsets fæstere.⁽¹²⁾

Disse sporadiske oplysninger er kun at betragte som krusninger og antydninger om naurboernes liv på denne tid, hvor kirken har været den altdominerende magt i Naur – såvel åndeligt som verdsligt. Sådan var forholdene ved indgangen til 1600-årene, hvor detaljerne stille begynder at dukke op og muliggør tegningen af den mosaik, der udgør naurfolkernes liv og dermed sognets historie.

Kapitel

1

Struktur – om bebyggelser og erhverv

Nutidens bebyggelser i Naur sogn er hidtil sidste led i en årtusindlang udvikling, hvor naturen har været den altbestemmende faktor i menneskenes liv. Eksakt viden om denne udvikling er i historisk tid ikke muligt at få længere tilbage end til 1600årene, det første århundrede præsterne skrev indberetninger om sognenes tilstand og de store matriklers århundrede. Ud af disse kilder træder det første pålidelige billede af Naurs bebyggelsesmæssige struktur.

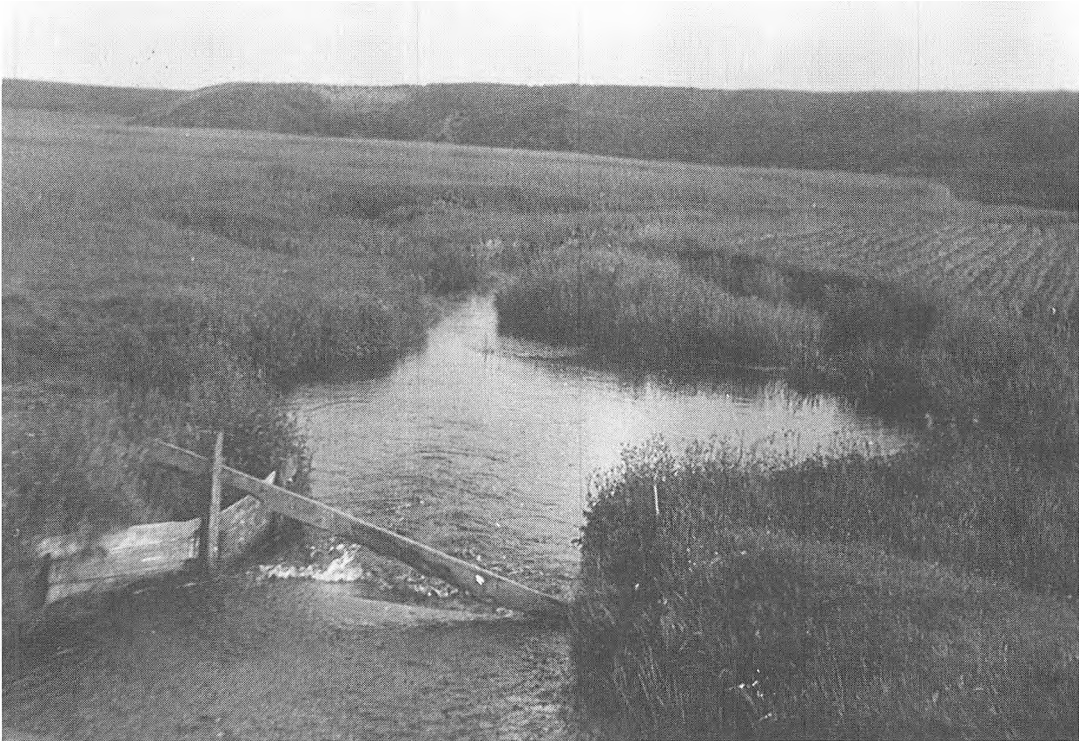
Naur Sogn i 1638 – ifølge sognepræst Christen Nielsen

En efterårsdag i året 1638 – det var den 12. oktober – satte sognepræst Christen Nielsen til Naur-Sir sig for at besvare den skrivelse, han havde modtaget fra biskop Ole Worm om sognets tilstand. Så vidt vi ved, var det første gang i sognets historie noget sådant fandt sted.

Magister Christen kunne berette, at der i sognet var landsbyerne Naur by, Falsig, Overlund, Nederlund, Alstrup, Vognstrup og Krunderup. Dertil kom i sognets nordlige del tre enestegårde: Overgård, Kjærgård og Stabildal. Bønderne i Naur by, Falsig, Overlund og Nederlund var fælles om *"en stoer Maarads, som kaldis Giedmouse"*.⁽¹⁾ Her kunne det træfattige sogns beboere hente læssevis af tørv til brændsel. At der var mangel på træ turde fremgå af, at gårdene ofte manglede *"staverhug"* og *"gjerdsel"*. Krunderupgårdene havde en

mose fælles med Kjærgård – det må have været Blodmose. Krunderup var sognets nordligste landsby, der som Christen Nielsen beskrev det, *"liger huos nogen store berge och hoye, som kalldis Krunderup berge"*. I disse "bjerge" havde gårdene lyngslet til at supplere tørvene som brændsel.⁽²⁾

Jorden naurfolkene skulle leve af, var ikke den bedste. Fæstebonden Laurids Lauridsen i Alstrup måtte således kæmpe med marker, der mest bestod af sand og grus, og som om dette ikke var plagsomt nok i sig selv, så stod disse marker tilmed ofte under vand. Det var ikke uden grund, at Laurids' marker fra gammel tid bar navne som Skabagre og Stenagre – hårde ord der i sig rummer noget slidsomt og utaknemmeligt. Og megen trøst var det vel ikke, at naboen Jacob Nielsen ikke var bedre stillet. Ud over markerne Over og Neder Døestoft havde han en udmark kaldet Neder Steng; når den ikke stod under vand, var den bevokset med lyng, som trivedes alt for godt i den rødlige sandjord.⁽³⁾ Og dog må Alstrups jorder have været bedre end så mange andre steder i sognet, for der skulle her 8.9 tønder land til en tønde hartkorn – i Overlund gik der 13.1 tønder på en tønde hartkorn. Med sine 7.15 tønder hartkorn hørte Overlund i 1638 til sognets største gårde, kun overgået af Kjærgårds 7.48 tønder. Gennemsnitligt havde naurgårdene i 1600årene et tilliggende på 3.17 tønder hartkorn; hele sognet var sat til 112.97 tønder hartkorn, der omregnet i dyrket areal svarede til 1.024.1 tønder land,

På dette foto af Ellebæk ved Naur mølle omkring århundredskiftet får man et indtryk af det oprindelige træfattige landskab i Naur. (Foto: Kgl. Bibliotek).

som var fordelt på 34 gårde og 11 huse.⁽⁴⁾ Alstrup var med sine 6 gårde og 3 huse den største landsby og havde et dyrket areal på 178.2 tønder land. Set i forhold hertil havde Kjærgård 52.7 tønder land dyrket jord.⁽⁵⁾

I Christen Niensens tid var der tætte forbindelser til nabosognene – især Sir – idet moser lå og spærrede mod Bur sogn og Linde by i Asp sogn. Flere naurbønder havde tilmed fæstet jord i Sir, først og fremmest Alstrupfolkene, der var fælles om Gåseager i nabosognet, hvor Christen Bertelsen af Naur by havde fæstet et stykke af Tornagerbjerg. Også præstegården havde engarealer i Sir sogn, men i århundredets løb groede de

til i lyng. Naurbøndernes brug af jord i nabosognet gik tilbage til i det mindste århundredets begyndelse, for i 1616 havde herredsfoged Christen Madsen i Store Torp fæstet såvel Smedeager som Sandager i Sir; her hentede han årligt 18 læs hø mod at betale 3 pund smør i afgift. Udbyttet er faldet eller også er det på grund af Christen Madsens død, at Smedeager i 1630 anføres at være ”ganske forgroet af liøng at den ikke kan svare sin skyld og landgilde”. Da Christen Nielsen i Østergård i Alstrup i 1639 overtog fæstemålet bemærkedes, at ageren ikke havde været dyrket i samfulde 37 år. I 1646 var det Bertel Nielsen i Store Torp, som havde Smedeager i Sir i fæste.⁽⁶⁾

Hvordan Christen Nielsens kald har været i 1638 ved vi kun yderst lidt om, men meget bedre end i 1690 kan det ikke have været. Da skrev sognepræsten i Naur, Sven Andersen, at Naur-Sir sogne var så ringe, "*saa at en præst af den sædvanlig og med rette indkomst ikke kan til nød underholdes*". Kun ni kald i hele det store Ringkøbing amt skal have været lige så ringe som Naur-Sir. Måske det var derfor præstegården fik tillagt engarealer så langt borte som i Mejrup sogn den anden side Holstebro.⁽⁷⁾ Lige så sølle sognets tilstand var, lige så sølle blev præstens indkomstforhold.

Naur i 1683 – som Jens Tuesen og Christen Larsen så det

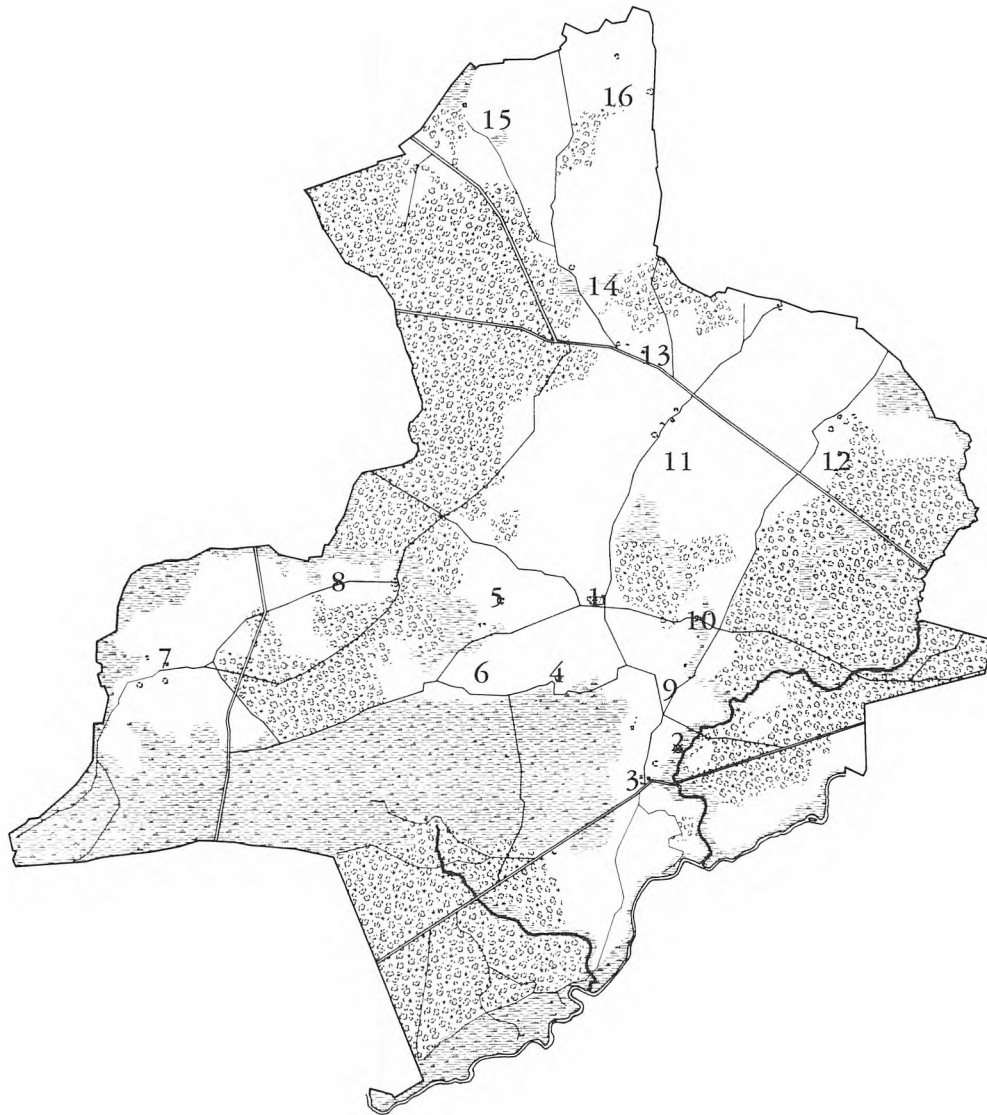
Det summariske indblik Christen Nielsens indberetning fra 1638 giver i Naurs tilstand, kan uddybes væsentligt i 1680erne. En flok mænd var den 25. november 1683 forsamlede i Struer, Holstebrokmændenes ladeplads ved Limfjorden, og mellem dem var Jens Tuesen af Falsig og Christen Larsen af Alstrup i Naur. Med initialerne ITS og CLS underskrev de to gårdfæstere på dette møde en protokol med den snurrede titel "*Engenis, Fædrifternis og Ildebrændetz Taxering*". Der var her tale om en del af det uhyre store arbejde, der resulterede i matriklen af 1688, som skulle rette op på 1664-matriklens skævheder.

Derfor måtte man endnu engang måle samtlige Danmarks dyrkede arealer op, ejernes navne blev skrevet ned, og alt sammen ført ind i den såkaldte mark-

bog. Dertil udarbejdedes for hvert herred en modelbog med vurderinger af engenes og skovenes ydeevne. En sådan modelbog var det de to mænd fra Naur skrev under den dag i Struer i året 1683.⁽⁸⁾ Med den og de to naurmænd i hånden, kan vi skildre sognets bebyggelsesmæssige og dyrkningsmæssige struktur sidst i 1600årene.

Ialt kunne sognets bønder på den tid årligt bjærge 200 læs hø fra engene – sognepræsten fik sin rigelige part heraf – 15-16 læs – hvoraf de 4 læs stammede fra ovennævnte eng i Mejrup sogn på Blæsbjerg mark. Ud over engarealerne i Sir, var præstegårdens høslæt primært baseret på områder langs med Storåen – Holstebro å som den kaldtes i Naur. Også langs Ørbæk og Ellebæk havde præsten engarealer, som årligt kunne føde 10 stude. Mod øst grænsede præstegårdens marker op til Store Torp, mod vest til Øster Bur hede, og mod nord gik gårdens hede op til Overlunds hede.

Alstrup var sognets østligste landsby. Her boede gårdfæsterne Jacob Nielsen, Lauge Nielsen, Laurs Laursen, Christen Madsen, Christen Pedersen, Christen Poulsen, Søren Bertelsen og Christen Lassen. Alstrups østgrænse gik til Ellebæk, langs med hvilken man havde gode enge, og mod vest til den gamle vej fra Naur kirke over Store Torp til Holstebro. Mod nord grænsede Alstrups marker til Vognstrups og Store Bjerres marker i Sir. De nævnte skel var markerede ved skelsten. Bønderne i Alstrup havde ingen kreaturer på græs og deres adgang til

Bebyggelsen i Naur sogn i 1600årene

1. Naur kirke	9. boelstedet Lille Torp
2. Naur Mølle	10. enestegården Store Naurtorp
3. Naur by	11. Vognstrup by
4. enestegården Nederlund	12. Alstrup by
5. enestegården Overlund	13. Krunderup by
6. boelstedet Gade	14. enestegården Overgård
7. Falsig by	15. enestegården Kjærgård
8. boelstedet Hedehus	16. enestegården Stabildal

Vejene er tegnet ind efter matrikel- og udskiftningskortene fra 1790 og fremefter.

brændsel i form af lyng og tørv var kun "nødtørftig".

Efter at have været rundt i Alstrup fortsatte Jens Tuesen og Christen Larsen til gården Store Torp – Naurtorp som den kaldtes. Gården var delt mellem fæsterne Jens Christensen og Christen Christensen, der fik al deres hø fra enge ved Ellebæk, der løb langs gårdens sydlige marker. Tæt på Store Torp boede Thomas Andersen i Lille Torp, også kaldet Torp bol; han avlede kun 1½ læs hø årligt, men kunne dog græsse 4 stude på sine mosearealer, hvor der også kunne hentes "skarpe splid-tørv" til ildebrændsel. Længere nede ad Ellebæk kom synsmændene til sognets eneste vandmølle – Naur mølle. I 1683 var den som gennem de forudgående årtier øde.

Ud over møllen bestod Naur by af de gårde, som beboedes af Christen Nielsen, Christen Bertelsen, Michel Moesgaard, Christen Michelsen, Thue Poulsen, Niels Pedersen, Eske Tuesen og Mads Olufsen. Deres agre og marker "laa blandet mellem hinanden" og grænsede mod øst til Frøjk hede, mod syd til Storåen, mod vest til Bur hede og mod nord var gravet en grøft, der adskilte Naur bys jorder fra præstegårdens. Bønderne i Naur by kunne græsse 14 stude, et forholdsvis lavt tal sammenlignet med de 4 Lille Torp kunne græsse.

Fra Naur by vandrede Jens Tuesen og Christen Larsen hen forbi kirken, op gennem Vognstrup og Krunderup til Stabildal i sognets nordøstligste udkant. Niels Christensen Engsnap var fæster i gården, der havde hele 27 agre, men de

var ikke i brug "och kan derfor ikke taxeres", som det blev skrevet. Stabildal, der heller ikke havde dyr på græs, grænsede mod øst til Tolsgårds mark i Vejrum sogn, mod syd markerede en skelsten begyndelsen til Alstrup bys marker, og mod vest gik gårdens marker til vejen mellem Stabildal og Kjærgård.

Langt bedre stod det til i Overlund, der engang havde været delt mellem to fæstere. Nu sad Mads Poulsen alene i gården. Overlunds marker gik mod syd helt ned til Storåen, mod øst til Bymose, mod vest til Bur hede og mod nord til Vognstrup hede. Mads Poulsen havde hele 18 stude på eng og høstede årligt 17-18 læs hø, så gården var i 1683 sognets bedste. Anderledes var forholdene i nabogårdene Nederlund og Gade – egentlig var de kun at betragte som store bolsteder. Jørgen Poulsen og Niels Pedersen kunne her tilsammen kun høste godt 1 læs hø årligt, ligesom brændselsforsyningerne var begrænsede. Fem stude kunne de græsse, men var dog nødt til at gå ud som daglejere for at skaffe føden til huse.

Herfra var det naturligt for de to synsmænd at vandre vestpå ad den gamle vej mellem Naur kirke og hovedgården Lindtorp for at komme til Falsig by, hvor Jens Tuesen selv boede med sin familie. Byens marker dyrkede han i fællesskab med Mads Christensen, Søren Michelsen og Niels Nielsen. Disse fire naurbønder kunne græsse 24 stude årligt. Falsigs østgrænse var "Lildmose", der udgjorde skellet til Overlunds hede. I denne mose, der udgjorde den nordligste del af Ged-

mose, stod dengang en skelsten. Mod syd og vest grænsede markerne mod Bur øster hede og mod nord til Asp sogn.

Fra Falsig vandrede Jens Tuesen og Christen Larsen til Kjærgård, og kom på deres vej forbi Thøger Olufsen, der boede for sig selv langt fra alfarvej i Hedehuset. Det var et bolsted, som årligt gav $\frac{1}{2}$ læs hø, og intet grundlag havde for at holde kreaturer. Stedets begrænsede markarealer var klemt inde på alle sider af store hedeområder. Men så til Kjærgård - en af sognets få enestegårde - den var øde i 1683. Begge gårdens fæstere havde forladt stedet, hvis marker mod øst grænsede op til Stabildals, mod syd til Krunderup bys hede, mod vest til Linde bys hede i Asp sogn og mod nord til Asp bys hede. Her oppe har livet formet sig anderledes isoleret end på Naurs øvrige gårde, der trygt havde klumpet sig sammen i landsbyerne nede ved bækkene og Storåen. Forholdene var af samme beskaffenhed på nabogården Overgård; her boede Christen Christensen. Kreaturer havde han ingen af, og på gårdens 6 agre kunne kun avles $1 \frac{3}{4}$ læs hø årligt. Overgårds marker lå mellem Krunderups i øst og syd, og mod vest gik grænsen til Kjærgårds arealer.

Syd for Overgård i landsbyen Krunderup var forholdene ikke meget bedre. Fæsterne Niels Rasmussen, Niels Nielsen Degn, Christen Poulsen og Anders Eriksen avlede årligt 6-7 læs hø, men der nævnes intet om kreaturhold. To af Krunderups seks brug var øde. Landsbyens agre lå sammen med nabolandsbyen

Vognstrups. Mod øst grænsede de til Alstrup, mod syd ved Pilbjerg til Store Torps hede, mod vest til Linde bys hede og mod nord til Stabildals hede. Heller ikke Mads Nielsen, Poul Madsen, Jacob Laursen, Christen Jensen og Jørgen Jørgensen i Vognstrup havde engarealer til kvægfedning.

Sådan beskrev disse to naurbønder hjemsogets herligheder i 1683. Naurfolkernes velfærd var helt afhængig af naturgivne goder som engarealer og moser. Derfor lå de tætte bebyggelser i landsbyer i sognets sydligste del ved åer og bække - og derfor lå enestegårdene omgivet af deres vidtstrakte heder oppe på de skarpe jorder i sognets nordligste del.⁽⁹⁾

Driftsmåden ved vi kun yderst lidt om i 1683. Men som i størstedelen af Ringkøbing amt, har bønderne i Naur formodentlig også brugt græsmarksbrug. Det vil sige, der var ikke hegn eller gærder mellem de enkelte dyrningsenheder i bymarkerne. Derfor har de marker som lå brak - gerne 4-6 år - ikke kunnet anvendes til græsning af løsgående kvæg, mens de øvrige marker var besåede.⁽¹⁰⁾

Navne på byer, gårde og marker

Der var ikke det sted i sognet som var så ubetydeligt, at de gamle naurboere ikke havde givet det navn - selv den fjernest beliggende hedelod. På den måde var skabt en fælles referenceramme for sognets folk, der naturligvis alle vidste hvad så besynderlige stednavne som Katskiæghale eller Stouagerfald dækkede

over. Mange af disse navne kan for vor tids mennesker forekomme at være det rene volapyk, og dog kan vi være helt sikre på, at de alle har haft en særdeles logisk forklaring engang. Man drev ikke gæk med noget så alvorligt – dertil var man for afhængige af navnenes udsagnskraft i daglig brug og arbejde.

Den første samlede landsbybebyggelse i det område der blev til Naur sogn, kom til at give det navn. Senere fulgte udflyttergårde og aflæggerlandsbyer, hvis agre, hede- og moseområder efterhånden fik navne efter beliggenhed eller dyrkningsmæssige karakteristika. Men først kom Naur – eller "*Nakære*" og "*Naker*", som navnet findes overleveret i de ældste kilder fra 1300'erne. At den første landsby således kaldte sig "nakke" forklarer beliggenheden, for området karakteriseres netop ved, at det som en nakke skyder sig frem nordfra med højdeområderne omkring Krunderup og Falsig ned mod Storåen. Sognets centrale hus – kirken – ligger således også placeret højt på et sådant fremskudt område.

I løbet af 1400'erne ændredes sognets navn i retning af det blødere "*Nawer*" eller "*Naffr*", ord som bedre passede ind i vestjysk sprogton. De følgende århundreder har derpå overleveret sognenavnet til eftertiden i alle tænkelige varianter over det samme tema: Nagher, Nafver og Nagger. Først i 1638 findes navnet gengivet i den form vi kender og bruger fra nyere tid: Naur/Navr. Derved er det så blevet. Faren for det gamle navn er fremover ikke sprog-

lige forandringer, men centraliserings-tendenser som på alle niveauer fjerner de gamle sogne- og gårdnavne fra officielle papirer og registre.

Naurfolk tager land – nye landsbyer skabes

På et tidspunkt i tidlig middelalder er den oprindelige Naur landsby blevet for lille, som det var tilfældet for tusinder af landsbyer i Danmark i 11-1200'erne; nyt land måtte tages til nye bosættelser. På den måde opstod først sognets Torp – et ord der netop betyder udflytterby eller gård. Naurtorp, senere kaldet Store Torp, var da også placeret tæt ved moderbyen.

Hvor Naurtorp aldrig udviklede sig til mere end en enkeltgårdsbebyggelse, så groede af de øvrige udflytterbebyggelser – torper – en række landsbyer, der stadig eksisterer i mere eller mindre grad: Vognstrup, Alstrup og Krunderup. Alle tre rummer navnene på de mænd, som her oprindeligt tog land: Vogn, Alf/Adelfar og Krumbi. Den fjerde landsby i sognet, Falsig, falder udenfor dette mønster. Oprindeligt var Falsigområdet hede, hvilket også afspejles af bebyggelsens tidligst kendte navne fra 1503 og 1547: "*Falshee*" og "*Store Faldshede*". Da Falsig tilmed ligger for sig selv i sognets nordvestligste hjørne – afgrænset fra det øvrige sogn af gamle hede- og moseområder – og samlet har hørt under det nærliggende Lindtorp – må man formode, at Falsig oprindeligt kan have hørt til Linde-bebyggelsen i Asp sogn.

Overgård, Kjærgård og Stabildal – enestegårde

I sognets nordlige- og nordøstlige del er der fra gammel tid ingen landsbybebyggelse, men derimod hele tre ret store enestegårde. Det er bemærkelsesværdigt, fordi der i det store sogn ikke findes andre enestegårde overhovedet i 1600årene. Der må være tale om gårde som er lidt yngre end landsbyerne, men alle tre nævnes i 1500årene, så senmiddelalderlige er de i det mindste. Storåen har imidlertid været så betydningsfuld for sognets indbyggere, at disse tre gårde længst væk fra åen, må være forholdsvis sene bebyggelser. Og måske har de oprindeligt hørt til Linde by, som de ligger tæt på.

Overgård – navnet forklarer sig selv – den øverste, det vil her sige oprindeligt den nordligste gård i Naur; hvor gården oprindeligt var beliggende, hæver terrænet sig ”over” det mere flade land nedenfor. Nedenfor – mod nord – har Kjærgård og Stabildal altid ligget. Kjærgård har navn af det forhold, at gårdens marker førhen var så fugtige, at der herfra blev ledt vand i grøfter ned mod Linde by. Stabildal har også ligget i en dal i forhold til Overgård, og forleddet kan være afledt af ordet ”stabel”, der er det samme som stolpe, og i denne forbindelse kan betyde ”grænsepæl” – gården ligger lige op til sognegrænsen mod Vejrum.

Landsbyernes gårde og deres aflæggere

Kun yderst lidt ved vi om landsbygårdernes navne tilbage til 1600årene, for i

matrikler og markbøger omtales de ikke under egne men fæsternes navne, og kan primært identificeres ud fra hartkornsangivelsen. Enkelte har vi dog navne på, og disse antyder, at gårdene først og fremmest fik navne efter enten personer eller beliggenhed: Offersgård i Alstrup havde naturligvis engang været beboet af Offer, lige så sikkert som Østergård var samme landsbys østligste gård; og Gade må vi formode lå hvor en del af den oprindelige Naur bys fællesjord var beliggende – på byens ”gade”. På samme måde fik Overlund og Nederlund navne efter en lille skov, der engang har været på stedet.

Ovennævnte gårdnavne er sammen med enestegårdernes førstegenerations navne i sognet. Den helt store navnebølge kom med udskiftningen og udflytningen – de nye selvejeres selvbevidsthed kom naturligt til udtryk i, at deres gårde fik navne. Sådan fik Majgård ved Sir Lyngbjerge sit navn, som også Stavnstrup og Tinggård i Falsig, Søndergård i Krunderup, Lægård og Vestergård i Alstrup – også Naur by fik nu sit Vestergård efter udflytningen og i Vognstrup dukkede Bjerregård og Brøndsholm op på samme tid.

Heder og moser opdyrkedes, nye hjem skabtes fra først i forrige århundrede, såvel gårde som husmandssteder. Det fortæller navnene på disse brug så tydeligt: Virkelyst, Nygård og Alstruplund i Alstrup, Nyholm i Krunderup, Godthåb og Nyhus i Falsig, Solvang nord for kirken, Lystlund nord for Naur by og Vestermark – naturligvis vest for

Naur by. Og de store hedeområder syd for landvejen som Naurfolkene aldrig havde været glade for at bosætte sig på, blev ved sejt arbejde forvandlet til gårde: Nygård, Søndergård, Meldbjerg og ved et gammelt vadested over til Idum sogn skabtes gården Ildsvad.

Gamle gårde deltes ved knopskydning, nogle for at financiere selvejekøb, andre for at få de store børneflokke etablerede i egne hjem. Derfor stykkedes Lille Dalgård ud fra Dalgård, fra Store Torp kom Lille Torp og Torphus, Kjærgård deltes i Sønder og Nørre Kjærgård, Stabildal afgav jord til Stabilknak og Lille Stabildal. For alles vedkommende fortæller navnene om oprindelsen.

Marknavne

Tilbage til senmiddelalderen ved vi bønderne havde navne til hver eneste ager og fald, fordi det dyrkningsmæssigt og afgiftsmæssigt var uhyre vigtigt at kunne identificere den enkeltes arealer. Markerne fik næsten alle navne efter enten beliggenhed (langt de fleste), beskaffenhed (bonitet) eller fysiske udseende. Her skal gives eksempler på såvel de almindelige og typiske marknavne som de mere specielle. Ofte gemmer der sig helt specielle forhold bag enkelte marknavne, som vi med vor viden ikke kan forklare. Således kan enhver gennemskue, at Hølle-Eng og Knæ Eng ved Storåen henviser til arealer ved et ”høl” i åen, det vil sige fordybning og et sted hvor græsset groede knæhøjt, eller måske var der en bøjning som på et knæ i åen pågældende sted. Men hvad med Colbeck

ronde? Kål har det givet intet at gøre med i dette uopdyrkede område.

Navne der alle karakteriseres ved at bestemme markens fysiske placering i forhold til noget andet i omgivelserne er: Øster Smedie (Overlund), Østertoft og Mellemtoft (Vognstrup), Vester Højager og Øster Højager (Falsig), og Kjærgård havde såvel Øster- Vester- som Nørtoft. I Alstrup var der hele tre Døestofter – Vester, Over og Neder Døestoft, i Falsig havde man Øster og Vester Toft Agers Fald. Ved kirken var der naturligvis Nørager Kirketoft og Sønderager Kirketoft, ligesom man i sognets yderste områder havde Devels Hede og Devels Kiær, der hørte til Alstrup by. Mere specielle var følgende marknavne, der dog også udsprang af den fysiske beliggenhed, som de udtrykker i navnet: Udskiøt (Overlund), Møltoft (Naur mølle), Møgelvigager (Naur by), Stabilhul (Stabildal) og endelig Tyrre Volds Jord, der hørte til Overgård.

Lige så vigtig som beliggenheden var jordens beskaffenhed, så naturligvis fik en del dyrkede områder navn efter dette. Megen korn kunne der nok ikke høstes på Blaabær-Ris (Overlund) eller Mosejords Ager i Alstrup. Katskiæghale havde vel også sit navn af planten med samme navn fordi det var den som groede villigst på stedet? Især i Alstrup havde man førhen marknavne, som i sig selv var udtryk for dårlig jord: Skabagre, Over Steng og Neder Steng Agre – disse områder karakteriseredes da også ved skarp sandjord. Og ”Halsig” var ikke meget bedre, for ordet betød et halvfugtigt område.

Endelig var der marknavne som i sig bar udtryk for udseendet, og hvor man blot kan lade fantasien lege med ordene: Vester Langager (Falsig), Krogager (Naur by), Vingensager (Krunderup), Stakketager (Krunderup), Lang og Stakket Krogagre i Naur by.

Ovennævnte marknavne er typer, der kan findes i så godt som samtlige vestjyske sogne, men i Naur var der som i andre sogne de helt specielle marknavne, der ofte kan bidrage til lokalhistorien. For nogen tilfældighed var det ikke, at der tilbage i 1688 nævnes agre i Naur by under navnet Tingdal agre – senere i 1796 nævnes Tingerild Fald, også i Naur by -og i 1795 finder vi Tingelund, *"en liden plet agerjord nordligst og vestligst paa Naurtorps Søndermark"*. Og i sognets nordlige del har vi Tinggård – alt sammen navne der fortæller om en tid, da der var tingsted i Naur – måske fra den tid manden i Store Torp var herredsfoged. Måske den Stafningsager (stævningsager) som i 1688 nævnes ved Overlund har forbindelse hermed?

Fra samme tid er Gammel Fald i Alstrup; ordet fortæller at her engang var dyrket jord, måske landsbyens oprindelige placering – i 1688 er den *"med lyng begroet"*. Lige så spændende er den *"Slots Kier Bache"*, der i markbogen 1688 nævnes under såvel Kjærgård, Overgård som Krunderup. Tilsyneladende har det været et ret stort areal, hvis tilhørsforhold har været lidt diffus. Men hvad har et slot at gøre i den nordlige del af Naur i 1688? En langt senere overlevering har villet vide, at Kjærgård

engang var en hovedgård med volde og grave – måske tilbage i middelalderen, hvor der så godt som i alle sogne var små befæstede herregårde. Det kan forklare Slotskjær bakke.

Kun sjældent fortæller marknavne derimod om bestemte personer eller erhverv. Ved Overlund var der Vester og Øster Smedager (1688) og en mark bar navnet Degnens Toft (1821); kun to personer nævnes ved navn i marknavne – Knud Tambours Skifte i Falsig (1798) og Maltes Agre, der var beliggende oppe i Blodmose (1781).

Havde bonden marker, som grænsede op til en forbipasserende vej, fik de naturligvis navn efter det. I 1796 var der således hele to *"vejagre"* i sognet - ved Overlund og ved Alstrups vej til Naur mølle. Tilbage i 1688 var der også et *"Vejagers Fald"* i Falsig. Hvor der var vej, måtte der også være bro somme steder, og i Naur by var der to områder som havde fået navn heraf: Steenbroagre og Fruerbro mose, der begge eksisterede i 1688.

Rundt på markerne lå oldtidshøje i hobetal langt op i tiden, også de gav navn til marker. Under Overgård lå Cammeragre med Kammerhøj (vel en jættestue) midt på, i Falsig lå Højager, i Naur by Ballehøjsagre og Fladhøjager. For naturligvis havde også højene selv navne, det måtte de have med den folkelige overtro almuen knyttede til disse markante mindesmærker i landskabet. Nogle navne som Tvillinghøje, Fladhøj, Ringshøj, Kridthøje og Ballehøj var umiddelbare mens andre kunne være mere kryptiske: som Kovbjerghøj. Ende-

For at udnytte engarealerne langs med Storåen etableredes vandingsanlæg, hvor store vandhjul løftede åens vand op i render, der førte det ind over engene. Også i Naur var der i 1800'erne flere af disse store vandhjul. Billedet her viser et sådant anlæg ved Frøjk omkring århundredskiftet. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

lig var der også de højnavne som fortalte historie: Taterhøj, hvor man mente at vide, taterne engang havde for vane at bo, når de kom til sognet på deres vandringer.

Vandløb og overdrev

Som den kultiverede del af sognet var navngivet fra ende til anden, således var også den del, der lå hen i naturtilstand. Intet var anonymt i dette levende landskab, og især de navne naurfolkene engang i tidernes morgen har givet naturen i sognet lever stadigvæk om end i forvanskede former. Ellebæk er stadig Elle-

bæk, men Ørredbæk er blevet til Ørbæk og Gjeddemose til Gedmose. Også et navn som Blodmose, der i sjælden grad appellerer til fantasien, er en nyere forvanskning at det langt mere uskyldige og jævne Blaarmose.

Vandløbene har stadig deres løb gennem sognet, om end nu regulerede, derimod er de gamle overdrev i form af heder og moser så godt som borte. Undtagelser er Krunderup bakker, Sir Lyngbjerger og hedearealer ned mod Storåen. Gamle navne kan imidlertid endnu minde om den tid, hvor størstedelen af Naur lå hen i heder og moser: Alstrup

hede, Blodmose hede, Vognstrup hede, Wester Hede, Heden Wester Ørredbeck, Naur Hede, Møgelvig Hede, Dewels Hede, Gedmose, Aamose, Sortemose, Knæ Eng Mose, Horsmose, Fruerbro Mose og Tørvemose Hede. Alt sammen arealer der i bondeøkonomien var højst værdifulde. Men også før de store hedeopdyrknings tid i forrige århundrede, lagde sognets bønder hede under plov, derfor har vi marker som Hedejord Fald (Falsig), Hedeager (Kjærgård), Mosejords Ager (Alstrup), Over Hedeløv Agre og ”Noch Hee Agre” (Kjærgård) nævnt tilbage i 1600årene.

Således er disse navne med til at fortælle om et bondesamfund, der hele tiden var i forandring under det arbejde bønderne udførte. Disse navne er samtidig eftertidens indtryk af jordnære mennesker, der også formåede at lade fantasien få den ret som tilkom den. Når fortidens folk i Naur kom rundt i sognet, var de hele tiden omgivet af enten natur eller kultiveret natur, hvis navne placerede den givne plet af sognet i en sammenhæng. Det var en af de væsentligste forudsætninger for ”det at høre til” i netop dette sogn – det skabte identitet hos menneskene i Naur.⁽¹¹⁾

Naurfolkernes remser og rim

Gennem generationerne er overleverede sagn om lokaliteter i sognet og mere eller mindre karakteriserende remser gået fra mund til mund. De fortæltes ved festlige lejligheder, børnene hørte dem når forældre og tjenestefolk brugte dem som

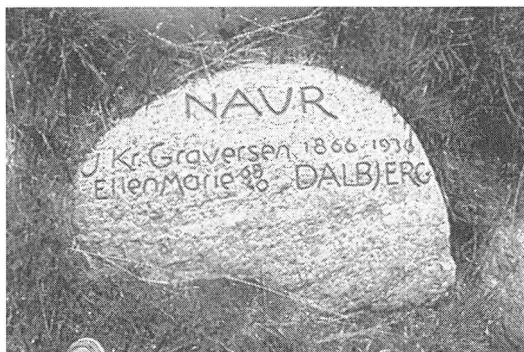
underholdning, mens de arbejdede i de mørke vinteraftener. Denne kulturelle arv har derfor været levende i naurboerne helt op til vort århundrede.

Noget kunne der være om snakken når man sagde, at ”*Den store Nawr den er så mawr, den lille Siir er lisså god som sådan fire*”.⁽¹²⁾ Karakteristikken af landskabet kunne suppleres med en karakteristik af menneskene: ”*Det var dog en Trøst, sagde Manden fra Navr, han hørte, at han skulde i Tugthuset, han havde ventet at komme i Slaveriet*” – sindig lune mærkes bag vendingen.⁽¹³⁾

Man havde som andre steder også remser i Naur; de gennemgik næsten hele sognets topografi:

*Kjargos Kjar,
Stavildåls Baer,
Kronnerop Kråj,
Unstrup Råj,
Alfånær Sme,
å æn Hus dærve,
Alstrop Knævlinger,
Nawrbys Pewlinger,
Næjerlunds Lat,
æ Går Stjat,
Owerlunds Kat,
Pe Hies Hat,
Falsig Udend.*

Lærer M. Møller i Sir, der meddelte denne remse til ”Skattegraveren” mente, at den var fra først i 1800årene. Stednavnene taler for sig selv, men enkelte af de beskrivende navneord kræver en forklaring: kråj = optagerive brugt af høpi-gerne, råj = skødesløs påklædning,

Jens Kr. Gravversen og hustru Ellen Marie af Dalbjerg har som de eneste naurboere fået plads i Kongenshus mindepark for hedens opdyrkere.

knævlinger = fåremøg, pewlinger = tør gødning fra dyr, lat = lærred, stjat = vognstang. Tydeligvis indeholder remsen genrens karakteristiske ironiske vink til dele af sognets beboere.⁽¹⁴⁾

En anden remsestump fra Naur sagde "*Pip op Dos, Falsig Fos*". Hvad der her fortælles om Falsig er straks mere usikkert; "fos" kan betyde fårehus eller fåresti, og "dos" kan være ordet "dås" – altså et stort højdedrag, hvilket passer til netop Falsigs beliggenhed.⁽¹⁵⁾ Når folkene oppe fra Falsiggårdene mødte de andre naurboere til kirkestævne eller marked, har de uden tvivl straks fået denne remse stukket ud.

Det folkesind remserne udsprang af, gav også god grobund for spekulationer om overnaturlige væsener og fænomener i den omgivende natur. Deraf opstod sagn og overleveringer. For ingen kunne vel være i tvivl om, at kun overnaturlige kræfter kunne være forklaringen på, at den gamle Mariane i Alstruphus var så rig, som man sagde hun var. Det måtte være ellefolkene, der havde givet hende

rigdom – de ellefolk som boede i Møgelhøj og Benhøj. Alle kendte stien mellem højene, og flere havde set de løjelige små væsener færdes her.⁽¹⁶⁾

I det hele taget var de årtusindgamle oldtidshøje centrale i den folkelige overtro, og i naurboernes univers var det ikke blot Møgelhøj og Benhøj, der var noget mystisk ved. Om en anden høj i Alstrup fortalte Ole Pilgaard i Sir således til Evald Tang Kristensen, at der ofte brændte lys på den, og at der var en skat i den. Da nogle karle gravede efter den, så de kedelen med skatten, men da de ville tage den, forsvandt den naturligvis – den slags gjorde man ikke.⁽¹⁷⁾ Også i Gilleshøj nord for Kjærgård var der bjergfolk; dem havde beboerne i gården stort besvær med, for de kom op til gården, hvor de stjal øl, men ingen turde hindre dem i deres tyverier. En aften, da man hørte de underjordiske pusle i bryggerset, lød det pludseligt: "*Hejj er død, Hejj er død*" – "*Aa, hilleklær, er Hejj død*", blev der svaret, hvorpå hele skaren styrtede bort fra Kjærgård. I skyndingen glemte de dog kobberkedelen, som de var i færd med at tappe øllet i. Kedelen skulle endnu have været på gården dengang lærer Møller i Sir fortalte historien til Tang Kristensen.⁽¹⁸⁾

Således levede det overnaturlige med i sognets liv som en mental faktor, der skulle regnes med. Og alt dette trivedes i bedste velgående samtidig med beboernes velkendte gudfrygtighed. De gamle naurboeres verdensbillede har været såre mangfoldigt.

Sognets jordejere i 1600årene

I tidligere tiders Vestjylland var et sogn uden herre- eller hovedgård ikke noget særsyn. Heller ikke i Naur sogn har der boet herremænd, om end et sagn som nævnt ovenfor vil vide, at Kjærgård tilbage i "Arilds tid" var en hovedgård. I historisk tid har de nærmeste hovedgårde været Ausumgård i Vejrum sogn og Lindtorp i Asp sogn. Derfor finder man ikke i Naur sogn store samlede godskomplekser som i det østlige Danmark. Tværtimod var ejendomsforholdene i 1600årenes Naur alt andet end overskuelige og velstrukturerede.

Den tidligst kendte samlede fortegnelse over godsfordelingen i Naur er fra 1599 og findes i et "Stifts Register" i Ribe bispearkiv.⁽¹⁹⁾ Heraf fremgår, at der i sognet boede 48 tiendeydere fordelt på 19 gårde og 16 bol. Af gårdene ejede Kronen 6 og adelen 13 – bolene var fordelt med 2 til Kronen, 10 til adelen og 4 til kirken. Dertil kom præstegården og et degnebol, som også tilhørte Kronen. Kronens gårde var: Dalgård (fæster Niels Christensen), Stabildal (Christen Nielsen), Store Torp (Christen Madsen), Bastrup (Niels Jensen), Offersgård, to gårde i Krunderup (Peder og Niels Christensen) samt en gård ved Pilbjerg (Jens Jensen og Anders Olufsen). Landgilden af en af de nævnte Krunderupgårde var udlagt til løn for herredsfoged Jens Jørgensen, der boede i Risum i Borbjerg sogn.⁽²⁰⁾

Kronbøndernes antal var forholdsvis stabil op til matriklen i 1664, hvor det

stadig kun udgjorde 10 gårde, medens det i 1688 var blevet til 21 gårde. Men selv om Kronen stod som ejer kunne dele af godset være sat i pant for gæld. Således udfærdigedes i 1648 en jordebog over det jordegods under Lundenæs len, som var blevet udlagt for gæld, og iblandt dette var flere gårde i Naur: Christen Bertelsens gård i Krunderup, Svend Mortensens halve gård i Krunderup, Jep Sterks bol i Krunderup, Offer Madsens og Jens Pedersens gård i Alstrup, Mads Madsens bol i Alstrup, Poul Nielsens og Mads Christensens gård i Alstrup samt Naur mølle.

I perioden mellem de to store matrikler faldt det adelsejede gods i Naur fra 17 til 10 gårde. Begyndelsen til denne udvikling skal spores tilbage til middelalderen, hvor der i sognet har været en række storbønder; blandt deres efterkommere var den blandede skare af adelige, der i 1600årene optræder som godsejere i sognet. Gennem utallige arvedelinger var de blevet parthavere i en eller flere af sognets gårde. For kronens vedkommende var godsrigdommen opstået gennem hjemfaldne gårde på grund af skatterestancer, ligesom reformationen i 1536 og opgørene efter Grevens Fejde betød, at tidligere kirkegods og selvejer-gårde nu blev krongods. Man kan antage, at de gårde som i jordebøger og matrikler er sat til at svare ledingsafgift er gamle selvejergårde; i så fald drejede det sig i Naur om Stabildal, Overgård, Dalgård, Bastrup i Vognstrup og en gård som i 1664 tilhørte Nykjøbing Hospital.⁽²¹⁾

Iermin'erne til Ausumgård var den adelsslægt, der fik størst betydning for naurboerne i 17- og 1800'årene. På kvindesiden stammede slægten fra den rige Christen de Linde, som allerede sidst i 1600'årene ejede gods i Naur. Ausumgård's status som stamhus gjorde, at nogle af gårdene i Naur var blandt de sidste i Ringkøbing amt, som blev solgt til selvejendom. Sandstenstavle med slægtens våben på Ausumgård.

Krongodsets vækst i sidste halvdel af 1600'årene står i modsætning til 1500'årene, hvor Kronen kort efter 1536 begyndte at sælge ud af sit jordegods – også i Naur. Oluf Munk, der var lensmand på Skivehus, erhvervede således i 1547 hele 6 gårde i sognet ud over Store Torp og Naur mølle. I 1547 var det Iver Juel til Stubber Kloster, som overtog gårde i Vognstrup og Krunderup.⁽²²⁾ Og

så tog det ellers fart op igennem 1500'årene, hvor Palle Juel til Strandet, Peder Gyldenstjerne til Timgård og Christoffer Parsberg til Sødal overtog krongods i Naur, først og fremmest gennem mageskifter. Deres efterkommere blev Naurs godsejere i 1600'årene.⁽²³⁾ Iblandt dem var Anders Skram til Dejbjergglund; han overtog en del af Jørgen Munks gods, herunder Kjærgård og en gård i Alstrup. Den handel var blevet aftalt på et møde den 16. juni 1606 i Aalborg.⁽²⁴⁾

1600'årenes kronbønder i Naur blev administreret fra det gamle Lundenæs slot, der lå øst for det nuværende Skjern i engene ned til Skjern å. Navnene kender vi på disse naurbønder, men ellers er det så godt som umuligt at trække dem ud af anonymiteten. Meget har de i det daglige ikke mærket til den fjerne herre; ikke noget med hovarbejde på herremandens marker, blot skulle afgifterne betales til tiden, som skatter til enhver tid skal. Således var den tids kronbønder i Naur selv herrer over dagligliv og levned – det har givet smag for selvstændighed.

Op gennem 1600'årene blev den gamle danske adel stadig mere forgældet. Erik Krabbe til Strandbjerggård var et typisk eksempel på denne almene udvikling. I 1645 havde han udstedt et pantebrev til magister Oluf Christensen, præst ved Gråbrødre sogn i Viborg, lydende på 500 rigsdaler mod sikkerhed i gods i Naur. To år senere var den forgældede adelsmands økonomi blevet om muligt endnu dårligere – mere gods

pantsattes, nu til den rige Christen Skeel til Gammel Estrup. Disse penge skulle bruges til at betale 327 rigsdaler, som han var skyldig til rådmand Hans Jostsen i Aalborg.⁽²⁵⁾

Med Hans Jostsen, træder et tidstypisk fænomen ind i Naur sogns historie – den borgerlige godsejer. Først fra 1660 måtte ikke-adelige besidde ”fri” hartkorn, altså gods der var fritaget for skatter. Men den ny enevoldsstat havde i høj grad brug for den kapital, der efterhånden var samlet i borgerskabet, og en væsentlig del af prisen for at få adgang til denne var ophævelse af den gamle adels godsprivilegier. Hans Jostsen blev således en tidlig forløber for en udvikling som tog fart i århundredets sidste årtier.

De gamle adelsslægter Rosenkrantz, Parsberg og Juel forsvandt ud af Naurs godshistorie inden 1688, og nok kom der en enkelt Grubbe til istedet, men ellers var det nyaddele slægter eller borgerlige, som overtog gårdene i sognet: Peder Rosenørn, Christen Linde, Karen Madsdatter i Randers, Hr. Christoffer i Fjaltring, borgmester Mourits Brun i Viborg, kaptajn Stoud og dommer Villigers i København og endelig Anne Kjeldsdatter af Alstrup.⁽²⁶⁾

Indtil denne opløsning af godsstrukturen fandt sted, havde den største, samlede besiddelse i sognet været Ingeborg Parsbergs gods, som bestod af Overlund, Kjærgård, Stabildal og de fire gårde i Falsig. Dette gods erhvervede Kronen og lagde det ud som ryttergods – derfor væksten i sognets krongods fra 1664 til

1688. Derefter vendte udviklingen imidlertid endnu engang, idet Kronen op mod 1700årene begyndte at sælge sit gods i sognet. Dermed begyndte stramningen af bøndernes vilkår i retning af de tendenser, som stavnsbåndet af 1733 blev slutstenen på. Årsagen var at finde i de borgerligt fødte godsejeres utrolige sans for at udnytte deres gods og dermed fæstebønder; den gamle adels ofte patriakalske forhold til fæstebønderne afløstes nu af et langt mere pragmatisk syn på det at være godsejer: der var tale om en investering, som skulle forrente sig mest muligt.

Fællesskab med skår i

Indtil udskiftningen og fællesskabets opløsning sidst i 1700årene, var landsbyernes trivsel afhængig af et velfungerende samarbejde på alle niveauer. Det duede ikke, at der som i 1721 opstod trakasserier mellem Laurits Mouritsen i Vognstrup og enken Mette Christensdatter samme sted fra, over noget så ligegyldigt og ødelæggende for den daglige omgang, som at Mourits havde ”lagt vred Haand paa” Mettes søn - angiveligt fordi Mourits’ søn Anders ”-ikke hafue Roe for Quindens Søn i Marken”.⁽²⁷⁾ Større fare for fællesskabets trivsel var imidlertid selve dyrkningsstrukturen, hvor den enkelte bonde havde utallige agre med et endnu større antal skel. Der skulle kun få irritationsmomenter til før skærmydsler opstod. Vel havde man fælles vedtægter og vider for at opretholde ro og orden på markerne, men der vil altid være enkelte uden fornøden respekt for

naboens rettigheder. Og når en del af fællesskabet bestod af en mand som Jens Offersgaard med det ustyrlige sind, så måtte det slå gnister af og til. Når der til kom, at Jens' nabo - Niels Nielsen i Bastrup - lige så lidt var en engel, kunne fællesskabet blive sat på en hård prøve.

Første gang de to naboer kom i strid med hinanden var i sommeren 1716, hvor Niels Bastrup havde ladet sine kreaturer gå ind på Jens Offersgaards marker. Den sag blev hurtigt forliget, blandt andet med bistand fra Niels Bastrups bror, "seigneur" Jens Bastrup af Holstebro - hans temperament manglede da heller intet, idet han i 1723 overfaldt badskærer Peder von Ahlen på åben gade i købstaden.⁽²⁸⁾

Tilsyneladende levede de to naboer herefter i fordragelighed med hinanden de følgende fem år. I 1721 skete der så igen noget. Endnu engang lod Niels Bastrup sine høveder gå rundt på Jens Offersgaards marker, tilmed de bedste. Her gik Offersgårds egne korrekt tøjrede dyr og græssede, men de blev generede af de løsgående kreaturer fra nabogården. Jens blev i den grad ophidset ved at se dette, at han overfaldt Niels Bastrups tjenestepige, da han traf hende syd for Store Bjerres marker. Og det på selveste Kristi Himmelfartsdag!

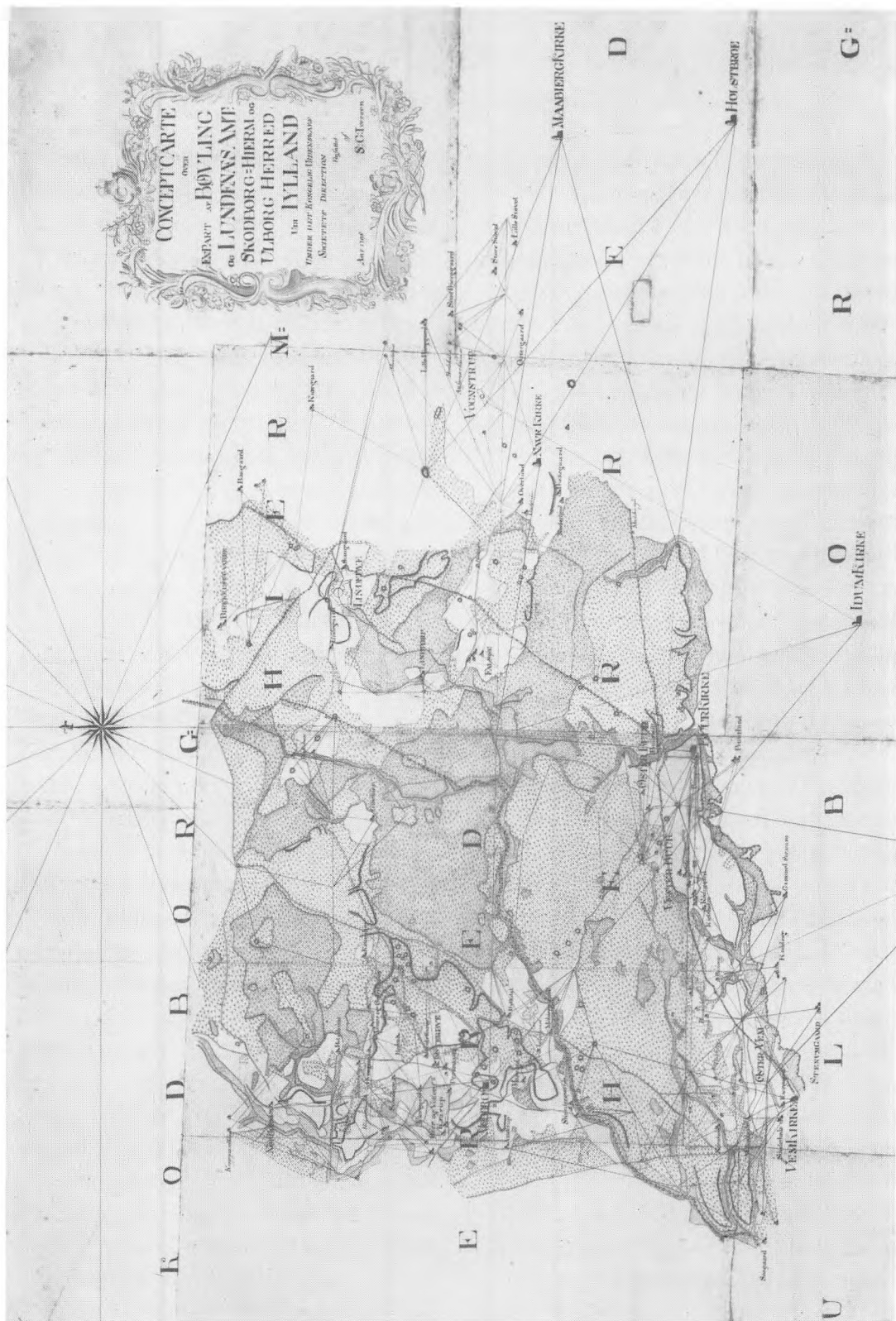
Den dag gik Zidsel Andersdatter rundt med Bastrups kreaturer, og uden videre *"græb hand til hende og sled en rød skiørt af hendis hovid foruden hand tog hendis stav eller hiordkieb med magt fra hende"*. Zidsel fik derpå et slag over venstre arm med kæppen, som Jens så

tampede løs på hende med indtil den knækkede i tre dele. Efter den omgang kunne pigen hverken gå eller stå. Jacob Bjerres søn Christen var kommet til stede under optrinet, men havde blot bemærket, at *"det er farlig ondt Veier idag"* - han skulle ikke spille helt!

Da Zidsel var kommet hjem til Bastrup med kreaturerne, havde hun fået lov at ligge sig. Husbonden hentede Stephen Jacobsen og Jens Lassen af Vognstrup, som skulle "syne" offeret, der imidlertid af naturlige grunde vægrede sig ved at lade de to mænd føle på sig. Derfor mente de ikke at kunne garantere, at pigens blå mærker stammede fra slag. Den 20. juni 1721 indgik Niels Bastrup og Jens Offersgaard da også forlig i sagen. De tog hinanden i hånden, og lovede *"efterdags ej at give hinanden aarsag til nogen tvist eller trætte"*.⁽²⁹⁾

Løfter afgivet i en højtidelig stund kolliderer ofte senere med virkelighedens langt mere jordnære tildragelser. Og i 1730 røg de to naboer igen i totterne på hinanden. To af Niels Bastrups heste havde gået rundt og hygget sig på Jens Offersgaards rugmarker, hvorfor denne nu krævede 8 skilling pr. hest i erstatning da de gamle landsbylove, som ikke er overleveret, var blevet overtrådt. Nok kunne vidner bekræfte, at hestene på grund af deres tøjrløst højst kunne gå fem skridt ind på Offersgårds marker, men her var det principper man kæmpede om, og ved en sådan lejlighed rullede landsbyens indestængte irritationer frem.

Ole Jensen, der gennem 19 år havde været nabo til Niels i Bastrup kunne for-

I forbindelse med udarbejdelsen af Videnskabernes Selskabs kort over Ringkøbing amt, der udkom år 1800, udarbejdedes en række såkaldte konceptkort i større målestoksforhold. Disse kort er derfor langt mere detaljerede. På S.G.Iversens kort fra 1795 er egnen vest for Naur kirke detaljeret opmålt. Bemærk måle- og sigtelinier til kirkerne i Maabjerg, Idum og Holstebro. (Foto: Kort- og Matrikelstyrelsen).

tælle, at det var almindeligt, at Bastrups kreaturer gik løse rundt i byfolkenes korn, og når disse så som loven gav dem ret til, krævede erstatning, ”-har de ej faaet andet end haarde og onde ord”. Så var Jens Offersgaard en hel anden type - han betalte sine grander erstatning uden proces, hvis hans dyr havde forvoldt skade på naboernes marker. Og den 80årige Peder Christensen af Alstrup kunne berette, at Niels Bastrup siden sin ankomst til landsbyen havde været en ”uhegnsmænd og gjort skade og fortræd”. Jacob Pedersen i Store Bjerre, hvis jorder i Sir sogn grænsede op til Bastrups, kunne dertil fortælle, at der før Niels kom til Bastrup aldrig havde været uenighed mellem bymændene. Hel upartisk kan Jacobs indlæg ikke have været, for siden dengang Niels Bastrup havde pløjet noget af Store Bjerres jord til sig, havde de to naboer set skævt til hinanden.⁽³⁰⁾

Sagen gik til Landstinget i Viborg, hvor den kom for den 19. juli 1731. Dommen lød på, at Niels Bastrup skulle betale 12 rigsdaler til Jens Offersgaard til dækning af de omkostninger han havde haft ved gennem næsten et helt år at have haft de to konfiskerede heste på stald. Dertil skulle Niels betale sagens omkostninger.⁽³¹⁾

Sager som disse var med til at understrege det nødvendige i den omlægning der med udskiftninger og udflytninger fandt sted fra sidst i 1700-årene. Fællesskabets struktur gjorde det efterhånden påkrævet med et opgør med de forhold, der som det beskrives i 1712 gjorde, ”at

Krunderup og Vognstrup byers gaarde og bolers marker ligger ager om ager blandet mellem hinanden”.⁽³²⁾

Naur sogn udskiftes og landsbyfællesskaberne afvikles

I Naur kom udskiftningen til at foregå mest intensivt i årene 1796-98. Men allerede før den store forordning af den 23. april 1781, der sammenfattede hidtil udstedte forordninger og nærmest påbød fællesskabernes afvikling, var der sket en udvikling på dette område i Naur. Tilbage i 1767 skal Dalpøtmose og Gjærdetmose (vel en fejlskrivning for Gjeddemose?) være blevet udskiftet, ligesom man samme år var gået igang med at opmåle og udskifte det hedeområde, hvor præstegården havde ret til lynghøst og tørveskær. Men længere end til opmålingen var man dog ikke kommet.⁽³³⁾

Også i 1770erne havde der været initiativer til en begyndende udskiftning af noget gods tilhørende Ausumgård i Naur. Poul Axelsen fra Vejrum sogn havde forestået mageskifte af en del agre i sognet, men dermed stoppede også det. Og først med den nævnte 1781 forordning blev grundlaget lagt for nedbrydning af såvel de fysiske som de mentale skeldiger. Der omtales diger blandt andet mellem Altforneræs hede og Store Støvl i Sir, og et ”Tofte-Dige” bugtede sig rundt om Naur bys agre.

Fællesskabets situation i 1785

Den første forordning om fællesskabets ophævelse var blevet udstedt den 29. december 1758. Med henblik på en vurde-

ring af dens følger, sendte Rentekammeret i 1785 en forespørgsel ud til landets godsejere. De skulle herefter beskrive udskiftningens og fællesskabets situation på deres godser. For Naur sogns vedkommende drejede det sig om godserne Lindtorp og Ausumgård, der begge havde forholdsvis store mængder gods i sognet. Indberetningerne fra Iermiin på Ausumgård og Margrethe Rasch på Lindtorp blev en slags situationsrapporter lige inden de store omvæltninger vendte op og ned på tilstandene i sognet.⁽³⁴⁾

Lindtorp var på denne tid en ufri hovedgård med 103 tønder bondegods spredt i sognene Asp, Fousing og Naur, hvor de fire Falsiggårde, Kjærgård samt en enkelt gård i hver af landsbyerne Krunderup, Vognstrup og Naur by hørte til godset. Med sine godt 8 tønder hartkorn var Kjærgård langt den største af Lindtorps gårde i sognet, men som gammel enestegård havde den aldrig haft driftsfællesskab med andre gårde. Gårdens marker var da også *"uden grøfter og gierder"* – vel fordi de stødte sammen med nabogårdens i de store hedearealer, som lå imellem dem. De fire gårde i Falsig brugte endnu fællesskabet som driftsform, men var dog begyndt at fordele landsbyens overdrev på de enkelte gårde. Man havde her påbegyndt opdyrkningen af *"pløieland"*, hvor man tidligere havde slået lyng. Samme forhold gjorde sig gældende i Alstrup og Krunderup; så den traditionelle opfattelse af sammenhængen mellem hedeopdyrkning og 1800årenes sidste halvdel bør modereres - i det mindste for Naurs vedkommende.

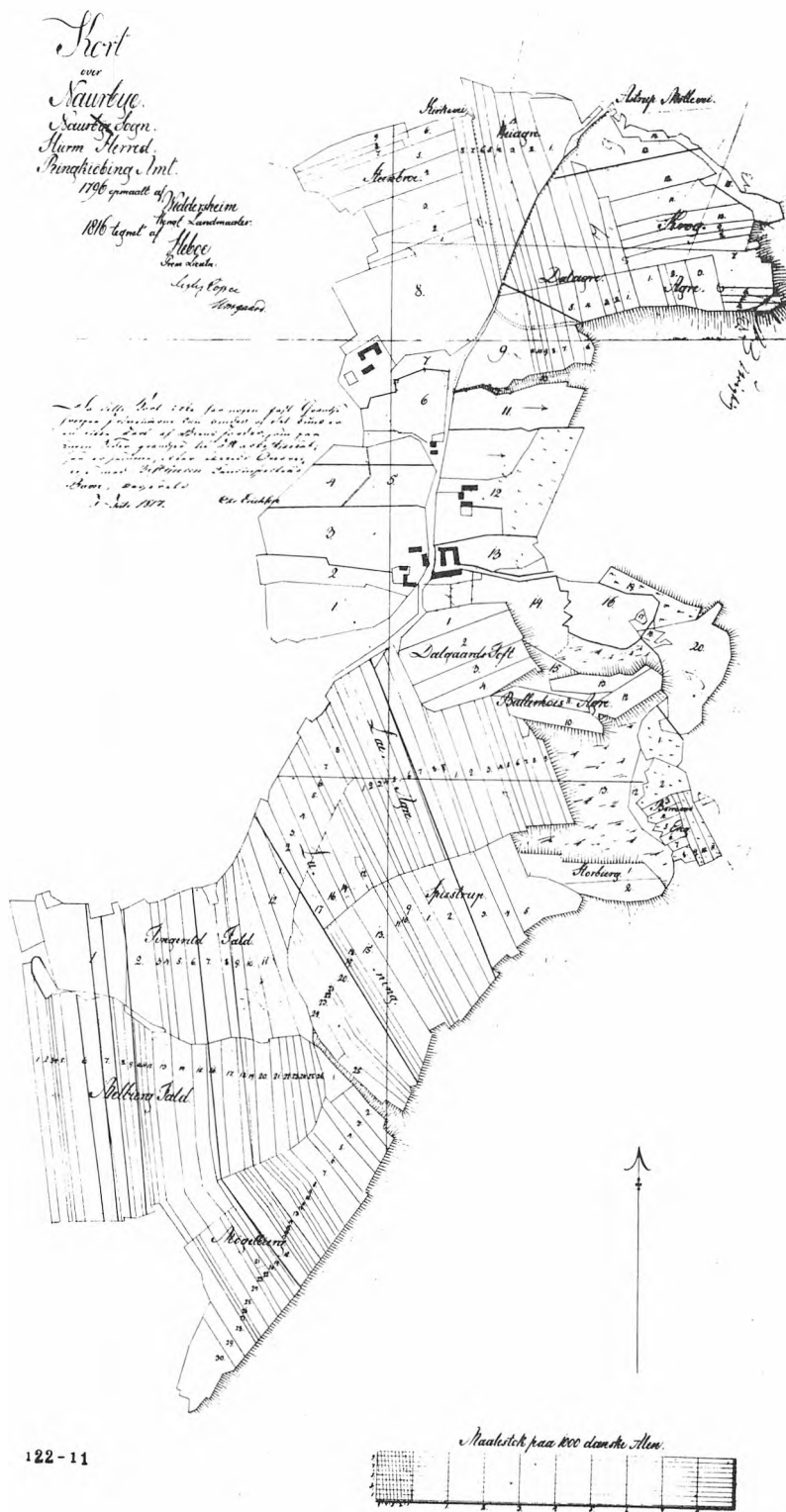
Lindtorps tre sidste gårde i Naur var alle *"i fællig"* med gårdene, som de dannede landsbyer sammen med, om de så var ejet af Ausumgård, Krogsdal, Rosenvold eller selvejere.

Indtrykket af et endnu fungerende fællesskab bekræftes af indberetningen fra Ausumgård, et helt anderledes stort gods med 79 gårde, 14 bolsteder og 17 husmandssteder. Heraf lå de 6 gårde, 3 bol og 2 husmandssteder i Naur, hvor de fungerede i de eksisterende fællesskaber. Noget var imidlertid under opsejling, for godsets største gård i sognet - en gård i Naur by med godt tre tønder hartkorn – *"ligger allerede under Opmaaling til Udskiftning af fælledskab"*. Og Ausumgårds bønder i Vognstrup, Krunderup og Alstrup havde allerede i 1781 været med til at udskifte disse byers heder. Et opbrud fornemmes.

Til at forestå denne deling havde man engageret førnævnte Poul Axelsen kaldet Nørsøller, en bondekarl fra Vejrum, hvor han boede på en mensalgård til præstegården. Han skal have været en duelig og redelig mand, som *"vi samtlige finde os betryggede med"*, som godsejer Iermiin udtrykte det.

Også Naur Præstegård havde marker og enge fælles med de nærmeste naboer med undtagelse af en eng helt nede ved Storåen - den var blevet udskiftet tilbage i 1767. Heller ikke Præstegården havde diger eller grøfter om sine arealer, for det eneste bønderne i Naur kærede sig om at hegne var kálhaverne, som let fri-stede de løsgående kreaturer og får.

Indberetningerne fra 1785 giver ind-

Landmåler Widdersheim opmålte i 1796 Naur by i forbindelse med udskiftningen. Ud fra dette tegnede premierløjtnant Heboe i 1816 dette kort. (Foto: Kort- og Matrikelstyrelsen).

tryk af en overgangstid. 1758-forordningen havde kun haft begrænsede følger i Naur, men overdrevne var så småt ved at blive inddraget og enkelte heder udskiftet - forhold der pegede fremad.

"Fornøiede" bønders udskiftninger i 1780erne

Allerede i efteråret 1781 var nogle af Alstrupbønderne gået igang med at få udskiftet den fælles hede. Det var selvejerne Mads Nielsen i Østergård og Niels Jensen i Bastrup, der sammen med fæller, som var fæstere under enten Ausumgård eller Kvistgård i Vejrum, som enedes om at udstykke landsbyens fælles hede i forhold til de enkelte gårdes hartkorn. Også her var det Poul Axelsen fra Vejrum, der skulle foretage opmålingerne.

Alstrupfolkenes eksempel smittede. I 1783 gik beboerne i Naur by igang med at udstykke byens østre hede kaldet Melbjerg og Møgelvig hede. I 1784 fulgte Overlund, Nederlund, Gade, præsten og degnen udspillet op med omfattende mageskifter i deres respektive heder og moser kaldet Fruerbro, Ålpøtkrog og Gadegrønne. Og nu ønskede Naur bys beboere også deres søndre og vestre heder udskiftet; de omfattede arealer i Gedmose, Åmose, Knæeng mose og Kæret, beliggende på begge sider af landevejen til Ringkøbing. Denne udskiftning tinglæstes først den 27. juli 1787, men da understregede skriveren da også, *"at bønderne var saare fornøiede med den opmaaling, som i bemeldte vestre og syndre heede er foretagne af Poul Axelsen af Weyrum sogne"*.⁽³⁵⁾

De nævnte omfattende mageskifter var forstadier til den egentlige udskiftning og udflytning. For eksempel havde Præstegården sine agre liggende spredt mellem nabogårdene, og man havde vel at mærke intet dyrkningsfællesskab med disse. Ligeledes havde Præstegården, som nævnt ovenfor, fra gammel tid et jordstykke i Sir sogn, hvor nu huset Godrim lå. Det anvendtes til kreaturgræsning, men den lange afstand var upraktisk.

Nogle af præstens naboer fik løst tilsvarende problemer i 1787, hvor selvejerne Jacob Nielsen i Overlund og enken Else Marie Christensdatter af Gade i overværelse af fogeden Jørgen Donnerup fra Ausumgård mødtes den 8. maj, *"for da imellem hinaden af fælledskab at udskifte nogle agre, som hidtil har lagt forblandt og ubeleilig i hinandens Jorder"*. I dette tilfælde fik Gade arealer, som lå op til de jorder gården i forvejen havde: Smedieager, Skreedskifte, Wieager og Blaabærriis. Dette er det første tilfælde i Naur sogn på konsekvent arrondering af en gårds tilliggende. Næsten et årti skulle gå, inden andre af sognets bønder fulgte initiativet op.⁽³⁶⁾

Holstebro marked udsatte udskiftningen 1796

I sommeren 1796 besluttede Daniel Wessenberg, der som amtslandinspektør nu forestod langt de fleste udskiftningsforretninger i Ringkøbing amt, at der skulle ske noget i Naur sogn. Han lod derfor gennem amtmand C.F.Hansen, der var formand for landvæsenskommissionen,

indkalde til åstedsmøde den 10. og 11. oktober. Møderne skulle finde sted hos Christen Christensen i Vognstrup. Indbydelser sendtes ud til samtlige lods-ejere: en blandet skare som bestod af kammerjunker Iermiin til Ausumgård, Mads Quistgaard til Kvistgård, Low til Lindtorp, Peder Tang til Nørre Vosborg, Niels Wad til Øgelstrup, provst Kanne-wurff i Idum, landvæsenskommissær Grøn i Holstebro, pastor Lind til Naur-Sir, samt en voksende skare af selvejere, deriblandt møller Aachmann og sogne-foged Christen Torp i Store Torp.

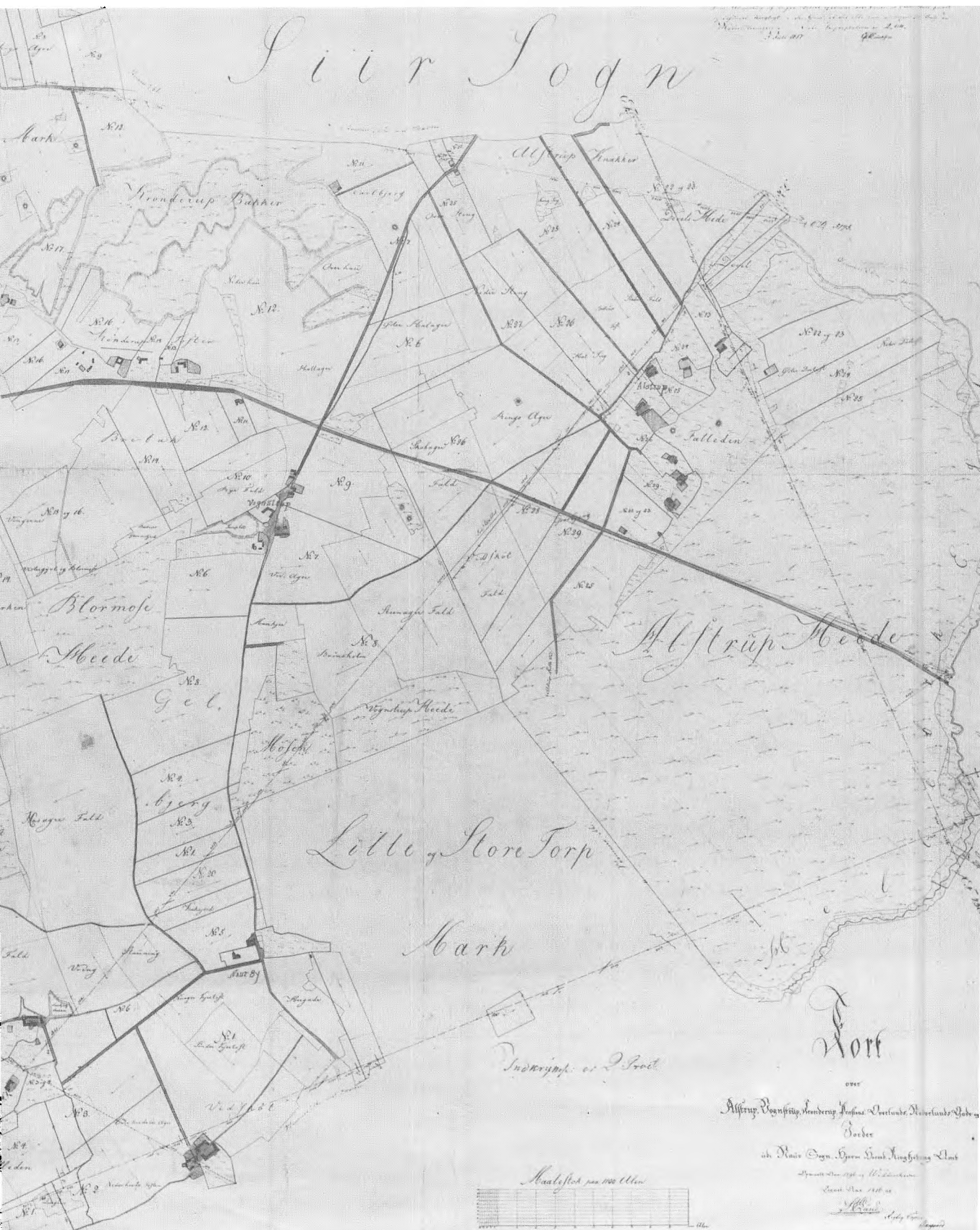
Da amtmanden indkaldte til disse for sognets fremtid så vigtige møder, havde han imidlertid glemt at tage en ting i ed - Holstebro marked. Ingen kunne vel med rimelighed forvente, at naurbøn-derne skulle svigte dette *"et af de anse-eligste heste- og qvægmarkeder i Jylland"* til fordel for en af tidens nye diller, en udskiftningsforretning? Amtmand Han-sen var kendt som en pragmatisk em-bedsmand, så da han ved sin ankomst til egnen den 3. oktober blev klar over det fatale sammenfald, ændrede han straks åstedsmødets datoer til den 13. og 14. oktober. Man måtte så håbe, at bøn-derne ikke var alt for tunge i hovederne efter et par lystige markedsdage.⁽³⁷⁾

Niels Gades gård flyttedes ud af sognet
På mødet den 14. oktober 1796 fik man primært udstykket engene langs med Storåen. Folkene i Bur sogn fik de vest-ligste enge op til sogneskallet, og derpå fordeltes de værdifulde arealer i føl-gende rækkefølge fra vest mod øst: Ne-

derlund, Overlund, Naur by, Vognstrup og Idumlund. Ved samme lejlighed ud-stykkedes Ellebæks mere beskedne area-ler til folkene i Alstrup, Store Torp, Da-niel Stougaard og Mads Nørbye. Et spe-cielt problem var naurboernes jord i Sir sogn, som nu blev kædet sammen med engudstykningerne, fordi de der skulle afstå jord i Sir krævede erstatning herfor i form af indensogns eng. Et sådant bytte indgik sognepræsten, Christen Torp, Jens Moesgaard og Mads Nørbye. Anført af Jacob Nielsen i Overlund, var der dog også flere med part i Sir-jord, som selvbevidste gik imod forslagene, enten ved overhovedet at nægte at indgå aftaler herom eller ved at forlange så megen eng i bytte, at det ville gå ud over andre naurbønder. Embedsmændene gik derfor hårdt til Jacob Nielsen og fast-slog:

"Det var bekjendt af fælleskabets op-hævelsesforordning at Jacob Nielsen, som ingen bygning havde paa Siir mark, men Siir loden brugtes til hans paaboende gaard Overlund, følgelig ikke kunde være berettiget til at paa-staa lod i Siir mark, hvor han ingen bygning havde til hinder for en ordent-lig udskiftningsplan i den øvrige del af Naur sogns marker med hvilke han var fællig"⁽³⁸⁾

Yderligere var ikke at diskutere i den sag. Faktisk havde landvæsenskommis-sionen også besluttet, at jordstykket i Sir skulle anvendes til udflytning af en af gårdene i Alstrup. To af denne landsbys

I 1796 opmålte landmåler Widdersheim landsbyerne Alstrup, Vognstrup og Krunderup, samt jorderne tilhørende Præstegården, Overlund, Nederlund, Gade og degnen. Ud fra disse opmålinger tegnede J. Lund i 1816 dette kort. (Foto: Kort- og Matrikelstyrelsen).

gårde ville ved udflytning få en urimelig placering, og ved kommissionens forslag kunne man nu helt lade den ene ude af betragtning under forudsætning af, at Alstrupfolkene til gengæld ville afstå retten til engarealer ved Storåen - og det ville de.

Ausumgård ejede den gård Niels Gade var fæster i, og som man nu havde besluttet skulle flyttes til nabosognet. Lige så let denne beslutning har været for kammerjunker Iermiin, lige så svært har det været for Niels Gade med familie at skulle bryde op fra det landsbyfællesskab, han hidtil havde virket og levet i. Men langt var der ikke fra Alstrup til den udflyttede gårds agre i Sir sogn, så Niels Gade kunne hurtigt komme "hjem", hvis han fik hjemve. Fællerne hjalp Niels Gade med at flytte gården, ligesom de uden beregning leverede nyt tag til den genopførte gård. Var der behov for det, kunne der i sådanne tilfælde søges om bygningshjælp hos den kongelige kasse, og det gjorde Niels Gade. Endelig lovede Alstrupfolkene det første efterår at ville køre mæg ud på Niels Gades nye marker, som han havde sået til med rug. Da jorden hidtil havde været fællesjord og udelukkende været anvendt som overdrev, var det helt ukultiverede arealer Niels Gade overtog - men så var de i det mindste ikke udpinte. Udflytningen af Niels Gades gård er et eksempel på udflytningen i dens yderste konsekvens.⁽³⁹⁾

1797 – de store udskiftningers år
1797 blev året hvor naurboerne tog fat

på at udskifte ikke blot heder, moser og engarealer men hele landsbyer med deres agre, tofter og fællede. Landinspektør Wesenberg, der havde udarbejdet en delingsplan, indkaldte til møde i Naur Præstegård den 15.marts 1797. Til stede var samtlige selvejere i Naur by, Overlund, Nederlund, Vognstrup, Krunderup og Alstrup, samt de godsejere som stadig besad fæstegods i sognet.

Inden man kunne gå igang med den konkrete udstykning af landsbyerne, fremlagde Wesenberg en generel delingsplan mellem landsbyerne Alstrup, Vognstrup, Krunderup, Overlund og Nederlund. Ifølge denne skulle Alstrups og Vognstrups marker fremover adskilles ved en linie der gik mellem "Widskiøt" og Stouager og derfra videre til Skabager over Vester Stakke Toft til Carlsbjerg. Vognstrups skel til Krunderup på den anden side dannedes af Sirvejen hvor denne krydsede Lemvig landevej i retning af Naur by. Endelig kom skellet mellem Vognstrup, Overlund og Nederlund til at gå ved Pilbjergagre. Denne fordeling var alle stort set enige om - dog ønskede Christen Overgaard at slippe af med Halsager mod at få del i Nordheden. Dette ville berøre Knud Dam, Jens Christensen og Christen Madsen i Søllergård i Vejrum sogn, men de havde intet at indvende.

Derimod kom Jacob Nielsen i Overlund endnu engang på tværs. I fordelingen af Pilbjerglodderne rundt om kirken fik han ellers lov at beholde Kirketoften, men nægtede dog at skrive ordningen under med en bemærkning om, at "*hans*

underskrift kunde komme tids nok". Ikke fordi han var imod fordelings indhold, endsiges ønskede at indklage denne for Rentekammeret, hvad der var mulighed for, men snarere fordi han i almindelighed nærede skepsis overfor alt dette udskiftningshalløj. Hvem vidste hvad det på lang sigt ville føre med sig? Ved at undlade at skrive under, ønskede Jacob Nielsen vel blot at helgardere sig i en omvæltningens tid - eller måske var der tale om direkte bagstræb - det afhænger af øjnene der ser.⁽⁴⁰⁾

Endelig kunne forsamlingen gå over til udskiftningen af landsbyerne Alstrup, Krunderup og Vognstrup, der bestod af henholdsvis 9, 6 og 6 gårde foruden enkelte huse. Da processen forløb ensartet for de tre landsbyers vedkommende, skal her blot gennemgås udskiftningen i Alstrup som eksempel. I udskiftningsplanen betegnedes landsbyens gårde med numre fra 22 til 29 - de lå alle koncentreret langs med den gamle vej til Sir omgivet af den obligatoriske fælle. Tydeligvis byggede Daniel Wesenbergs udskiftningsplan på et ønske om at undgå udflytning af gårde, således at bønderne kunne undgå den store udgift en sådan flytning var forbundet med.

Systematisk fremlagde landinspektøren delingsplanen for de hidtidige fælles agre. Landsbyens to østligste gårde - her kaldet nr. 22 og 23 - tildeltes den nordligste part af landsbyens østligste mark kaldet Døesmark. Gårdenes part bar navnet Over Døestoft, medens Døesmarks sydligste del kaldet Neder Døestoft blev tillagt gårdene nr. 24 og 25.

Men de to førstnævnte gårde skulle have mere jord, og fik Devels hede til deling. Gård nr. 24 fik ud over del i Neder Døestoft tillige en mark, der strakte sig fra gårdens oprindelige toft nordpå over Sønder Fald op til Alstrup Knakker - en meget lang og smal mark. Også nabogården - nr. 25 - fik jord i nordlig retning i form af den såkaldte Bastrup Toft og en stor del af Alstrup Knakker, hvori lå Steng Siig og Over Steng, der udgjorde skellet til Vognstrup. Gårdene nr. 26 og 27 skulle beholde deres tilliggende uforandrede i form af Øster og Vester Stak, Neder Steng, Halsig, Ring og Skabager, der lå vest for kirkevejen op til Vognstrup skel. Vidskøt Fald tildeltes gård nr. 28 (Niels Gades gård der som fortalt flyttedes ud til Sir), medens Græsbjerg gik til gård nr. 29. Endelig fik gård nr. 25 også en ager vest for Lemvig landevej syd for Græsbjerg op mod Alstrup hede.

Således blev landsbyen Alstrup udskiftet. Planen medførte i modsætning til mange andre steder ikke de store ændringer i vejforløb - eneste undtagelse var, at Alstrup møllevej fik en mere officiel status med forløb fra Græsbjerg ind over gård nr. 25s ager og derfra ud over heden med retning mod Naur mølle. Daniel Wesenberg havde med denne udskiftnings taget vidtgående hensyn til eksisterende forhold, og påført de berørte bønder mindst mulig gene.⁽⁴¹⁾

Gårde deltes - husmandssteder på vej
Indtil sidst i 1700-årene havde sognets befolkningstal gennem århundreder væ-

ret forholdsvis konstant. Det kommende århundrede kom til at betyde en nærmest eksplosiv vækst fra 288 indbyggere i 1801 til 534 i 1901. Dermed var forudsætningen også til stede for ændringer i sognets århundredgamle bebyggelsesmønstre - husmandsbrug måtte udstykes - og begyndelsen til denne epokegørende udvikling anes allerede i 1790'erne. Mads Østergaard i Alstrup havde således et lille jordstykke øst for landsbyen, hvorpå han lod bygge et hus, og dette lille brug med kun 0-2-1-1 1/3 tønder hartkorn ønskede han at sælge i 1796.⁽⁴²⁾

I oktober 1799 fik Esper Holst i Stabildal tilladelse til at udstykke en ham tilhørende gård i fem parceller, hvoraf de to kun havde et tilliggende på 1 fjerdingkar og 2 5/8 skæpper land. Dog anbefalede amtet, at de mindste blev lagt sammen til et bolsted.

De følgende år finder lignende udstykninger sted; således fik ejeren af Falsiggård i 1807 tilladelse til at udstykke gården i 18 parceller hvoraf de fem havde 2 1/2 skæpper land. Hovedparcellen skulle ifølge loven holdes på et minimum af 2 tønder hartkorn af hensyn til "*udelelige Byrds Udredelse*".⁽⁴³⁾

I Vognstrup udflyttedes to gårde fra landsbyen, og begge deltes i to brug, der var at betragte som store husmandssteder. Det ene kom til at ligge ved Carlbjerg op til Sir skel. Men Krunderup var den af sognets landsbyer, som i højeste grad prægedes af husmandssteder på et tidligt tidspunkt. Her finder man da også i forrige århundrede usædvanlig mange af sognets fattigfolk. Omkring udskift-

ningstidspunktet domineredes Krunderup af den store Overgård, der regnedes med til Krunderup by, selv om det var en gammel enestegård med markerne samlede omkring gården. Overgård ejede da også et areal midt i landsbyen, og her var ikke mindre end fire huse bebyggende. Som regel havde de kun et stykke toft til dyrkning, så beboerne har måttet ernære sig som daglejere. Også heri lå et vink om udviklingen i 1800'årene.⁽⁴⁴⁾

Falsig og Kjærgård udskiftes i 1798

I løbet af 1798 foregik de sidste to store udstykninger i Naur, dels i Falsig by hvis gårde hørte under Lindtorp og Daniel Stougaard, dels i Kjærgård, der nu var en dobbeltgård beboet af selvejer Jacob Nielsen og Gravers Jacobsen, der var fæster under Ausumgård. Udskiftningen af Kjærgård kan bruges som eksempel på udskiftningen af sognets større gårde.

De to halvgårdes bygninger lå stadig sammen med engarealer nordpå til Asp sogneskel. Agerlandet fordeltes således, at krattet mellem Østerfald og Stakket Agre fremdeles skulle udgøre skellet mellem de to gårdes jorder ned til Stakketagres sydøstre hjørne. Herfra kom skellet til at gå ned over Brede Eng Agre til Overgårds jorder. Området nord for den her skitserede linie skulle høre til Jacob Niensens gård, medens Gravers Jacobsen skulle have agrene syd for. Dertil skulle Gravers have nogle agre i heden vest for Oddesund landevej. De to gårdes hede- og mosearealer skulle også fremover deles af den linie, der tegnedes

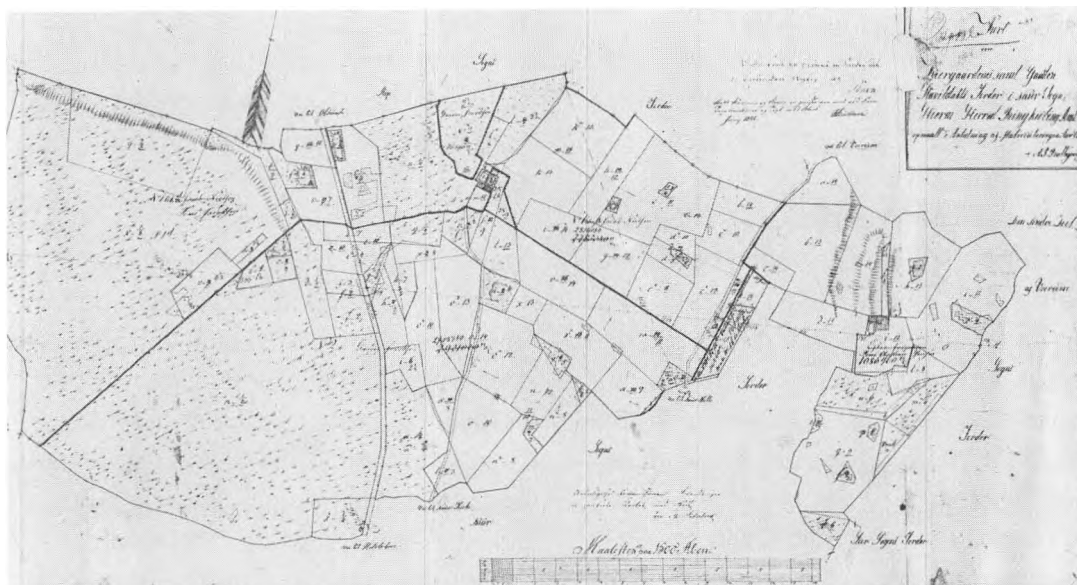

Falsig bys jorder, som de så ud og var fordelt i 1817. Af de oprindelige fire gårde er kun nr. 3 flyttet ud mod nord, medens de andre ligger sammen, som de har gjort århundreder tilbage. Bemærk de talrige mose- og hedeparceller, der var særdeles værdifulde for de vestjyske gårde. (Foto: Kort- og Matrikelstyrelsen).

af drivejen over heden. Den såkaldte Lundahls mose beliggende i Jacob Nielsens hedestykke skulle deles i to parceller, således at også Gravers fik part heri. Fælles ejendom blev som hidtil også ler- og sandgraven. Den her skitserede udskiftning af Kjærgårdene medførte, at

Overgård fik Nørre og Søndre Slørkjær-bak agre mod at afgive et område gården hidtil havde haft midt i Kjærgårdernes marker.

Kjærgårdudstyknngen medførte vejreguleringer. Den gamle vej der gik syd for gårdene udgjorde skel til Stabildals

I 1817 tegnede A. J. Ballegaard dette matrikelkort over de to Kjørgårde og Stabildals jorder. På den tid havde Gravers Jacobsen Vester Kjørgård og Jacob Nielsen Øster Kjørgård, medens Ejler Jespersen Holst af sognets gamle degneslægt ejede Stabildal. I modsætning til landsbyerne, er jorderne velarronderede omkring disse gamle enestegårde. (Foto: Kort-og Matrikelstyrelsen).

jorder, og skulle som sådan bevare sit hidtidige forløb, dog skulle vejen udvides til 14 alens bredde. Her var der tale om den gamle færdselsåre fra Vejrum sogn til Naur mølle. En helt ny vej skulle derimod anlægges nord for Kjørgårdernes østlige agre nord for Brendhøj og derfra videre i Stabildals skel "til Aulumgaardens bønders lod". Denne vej fra 1797 er identisk med vejen, der fremdeles går i sognets nordøstligste skel.⁽⁴⁵⁾

Med de her skildrede udskiftninger havde Naur i løbet af få årtier grundlæggende ændret bebyggelses- og driftsmæssig struktur, og forudsætningen for liberalismen og andelstanken var så småt fysisk grundlagt. For ændringerne i landskabet betød også ændringer i naurboernes måde at opleve verden på. Af

den usikkerhed udskiftningerne og påfølgende gårdflytninger må have skabt, voksede efterhånden det initiativ og den selvstændighed, der var grundlaget for landbrugets omlægning og øgede produktion i århundredets sidste årtier.

Udskiftninger i 1820erne

Efter gennemførelsen af de store udskiftninger i 1790erne var der kun hede- og kærarealer tilbage i fælles regi. Også de måtte efterhånden tilpasses de nye tider, og i 1820 mødtes landvæsenskommissionen den 11. december i Overlund med Christopher Nislev som vært, for at få fordelt nogle af disse arealer. Til stede var Jens Moesgaard, Niels Olesen af Gade, pastor Sundorph, degnen Holst, Niels Olesen af Nederlund, møller

Aachmann, sognefoged Søren Torp, købmand Damgaard af Holstebro, Mads Eriksen, Niels Dahl, Niels Dahlgaard, Jens Madsberg og Jens Andersen - de sidste alle af Naur by. De skulle enes om en fordeling af Vesterhede, Vesterager og Lillemose. Præstegården havde hidtil haft retten til størstedelen af disse, og fik nu lov at beholde heden mellem gårdens agre samt en lod yderst i Vesterheden langs med Gedmose. Det øvrige fordeltes til de andre gårde efter hartkorn og beliggenhed.

Dernæst var der heden vest for Ørbæk med undtagelse af Åmose og Knæengmose, som skulle udskiftes. De nævnte moser skulle fremdeles ligge til fælles tørvegravning og derfor ikke udskiftes. Selve heden deltes i to lodder til hver af de implicerede bønder - en lod på hver side af landevejen. Så kom forsamlingen til Østerkjær og Vesterkjær, som samtlige fremmødte havde part i. Interessant ved disse arealer er omtalen af parcellister, således en parcellist fra Dalgård, for det må betyde, at der allerede her i 1820 var udskilt husmandssteder i kærene. I hvert fald skulle parcellist Christen Skrædder afgive græsjord stødende op til Moesgårds mark mod at få jord vest for hans agre - altså ude i hede- og moseområdet. Også i forbindelse med Madsbjerg omtales en parcellist - Jens Andersen. Som det skete andre steder bibeholdtes også her fælles grusgrave - i Østerkjær.⁽⁴⁶⁾

Lodsejerne erklærede sig generelt tilfredse med fordelingen. At Nislev havde en indvending forventede vel alle; han

ønskede vandet ugrøftet ledet gennem vejen, der kom fra Madsbjerg og fortsatte over de sydlige lodder af kæret til Gedmose. En ubetydelig markering i det store spil.⁽⁴⁷⁾

Stadig løsgående kreaturer og får

I forbindelse med udskiftningen, udflytningen og udparcelleringen anlagdes ofte diger rundt om gårdenes marker for at holde kreaturer og får hvor de hørte til. Den 29. oktober 1794 havde regeringen udsendt en forordning, der pålagde bønderne at holde hegn og fred, men der kunne være langt fra forordningens ord til bønders handling. Det erfarede Christopher Nislev i Overlund til fulde; vel egentlig lidt uretfærdigt, for netop han bekendtgjorde hele to gange på kirkestævner i 1806, at han ville holde den nævnte forordning efterrettelig - tydeligvis med forventning om, at *"mine Naboer havde skaanet mig for deres Kreaturers Drift og Græsning paa min Gaards tilliggende Eiendom"*.

Nislev forregnede sig her, hvor han var oppe imod hvad han selv kaldte *"modvillighed"* og *"selvrådighed"*. Det kom til udtryk i, at nok sagde naboerne at ville lade opføre diger rundt om deres marker - for tøjre kreaturerne ville de ikke, endsige sætte vogterdreng på - men digerne blev blot aldrig opført. Det var ifølge Nislev også meningsløst arbejde, for de diger han selv havde opført faldt snart sammen på grund af den løse og sandede jord. Men så måtte de lære at tøjre deres dyr, for som Nislev i 1807 beklagede sig til amtmand von Rosen-

ørn: *"Løse Kreaturer gaar ind imellem mine tøyrede Kreaturer"*. Ikke nok med at de åd græsset fra hans egne dyr, men de ødelagde også rughøsten på Overlunds marker. Klagen virkede, for amtmanden gav straks by- og herredsfoged Jørgen Tranberg besked om på det skarpeste at indskærpe naurbønderne at overholde 1794-forordningen; i modsat fald ville de vrangvillige blive straffet.⁽⁴⁸⁾

Men problemet vedblev at være der; samme år fandt Nislev en søndag i oktober måned 42 fremmede får græssende på hans marker. De tilhørte naboen, pastor Lind, hvilket Nislev vel var klar over. Da de to mænd ikke var perlevenner, gjorde Nislev en stor historie ud af den sag. Det halve sogn indkaldtes som vidner i sagen, hvor Nislev med fuld ret krævede erstatning, men befordrende for naboskabet har det ikke været.⁽⁴⁹⁾

En lignende sag udspillede sig i 1814, hvor Nislev fandt to får med lam på sine marker. Dyrene tilhørte Christen Smed i Bladberg, en fattig husmand. Ikke desto mindre stod Nislev fast på lovens ord, og solgte dyrene på offentlig auktion for at få dækket sine omkostninger ved i 33 dage at have haft dyrene på kost - det var ifølge 1794-forordningen sat til en pris af 4 skilling om dagen.⁽⁵⁰⁾ I 1821 gentog historien sig, hvor Nislevs folk fandt 16 fremmede får på gårdens marker; de tilhørte Peder Mortensen i Vognstrup og Jens Jacobsen i Pilbjerg Bakkehus. Den affære fik Nislev ingen penge ud af, da ejerne selv hentede dyrene dagen efter *"med ubehagelige Trudsler"*.⁽⁵¹⁾

Det bemærkelsesværdige i disse sager er myndighedernes konsekvens; aldrig firedes det mindste på lovens ord - heller ikke af sociale hensyn som i Christen Smeds tilfælde. Bag lå ønsket om at få slået den ny orden fast i sognene - og netop de løsgående kreaturer og får var en væsentlig rest fra fællesskabets tid.

Til og fra Naur – om mobilitet

Ringkøbing amts befolkningstal steg fra 38.457 indbyggere i 1801 til 100.577 i 1901. At tendensen også var at finde i Naur kan ikke undre - her blev de 288 indbyggere i løbet af århundredet til 534. Væksten fandt fortrinsvis sted i århundredets sidste årtier, hvor den forbedrede landbrugsdrift og intensiverede hedeopdyrkning gav grundlag for, at flere mennesker kunne ernæres i sognet. Dette skal ses i lyset af den samtidige emigration og indflytning til købstæderne.

Af- og tilgangslisterne i Naur sogns kirkebøger dækker perioden 1815-75, og vidner om en alt andet en statisk befolkning. Vel foretrak flertallet den velkendte og trygge hjemstavn, men i mange naurboere havde udlængslen større tag end trangen til sikkerhed, hvis det da ikke var sociale forhold, der drev dem ud over sognets grænser. På den anden side blev Naur sogn også endemålet for mennesker, hvis liv engang begyndte langt herfra. I spændingsfeltet mellem af- og tilgang, gamle og nye naurslægter, ændredes sognet demografisk og erhvervsmæssigt i forrige århundrede i hidtil uset grad.

Med enkelte undtagelser var de der forlod Naur mellem 16 og 40 år gamle, primært karle og piger der havde fået plads udensogns. Og alene i denne 60 års periode flyttede 52 personer fra Naur til et sted udenfor Ringkøbing amt. Syv rejste til datidens ”forjættede land” - Holsten - her var moderne landbrug og gode jorder. I henholdsvis 1828 og 1829 rejste den afgangsmøller Aachmanns sønner således til Holsten. I 1837 tog den 17årige Knud Larsen Borris, der tjente i præstegården, også til det holstenske.

Der var også de, som rejste nordpå til Thy, Mors eller Salling - deroppe sagde man at kosten var overmåde god. Det var imidlertid ikke tilstrækkeligt for alle; nogle ønskede at opleve storbylivet og flyttede til København. I 1830 var det Laurids Godrim og hans husholderske Maren Hyldal, som tog dette store skridt. Andre søgte fra sognet i nogle år for at kunne vende hjem og gøre lykke, således degnesønnen Christen Holst, der i 1825 flyttede til Lyngby for at gå på seminariet der - to år senere finder vi ham hjemme i Naur igen, nu som hjælpekollelærer. Og i 1869 forlod den 20årige Else Nielsen som den første pige Naur for at gå på højskole; hun tog til Tranebjerg ved Aarhus. Denne pige med foregangssindet vendte desværre ikke hjem til Naur.

Holstebro trak som den nærmeste købstad også i nogle naurboere med sine erhvervsmuligheder. Søren Graversen Kjærgaard fra gården af samme navn, boede i 1855 i Nørregade i Holstebro,

hvor han ernærede sig som karetmager; han blev senere værtshusholder. Og i 1860 var Jens Holst af degneslægten fra Naur at finde i Lille Østergade, hvor han drev købmandshandel og tilmed var blevet gift med Else Cathrine Charlotte af den gamle Nyboeslægt. Også Christiane Nielsen, der var født i Naur i 1791, fandt sin lykke i Holstebro, hvor hun blev gift med høker og gæstgiver Konrad Kar-mark i Nørregade. Deres datter Gedske var det, som giftede sig med den tysk-fødte bødker Ludvig Albert Ottow, der stadig har efterkommere i Holstebro.⁽⁵²⁾

Blandt de som kom til sognet i 1800årene var en del unge fra Thyholm; i 1848 således Anders Madsen og Petrine Andreasen, henholdsvis 16 og 14½ år gamle og fra Søndbjerg sogn. Der kom dog også voksne folk med familie til sognet; i 1869 kom gårdmand Lars Madsen Hamborg med hustru og fire børn til Naur fra Stagstrup oppe i Thy. I 1874 var det gårdmand Claus Larsen fra Aalborg-egnen der med hustruen Anne Sørensdatter og fire børn slog sig ned i sognet. Den jyske bonde var langt fra den hjemmeføding traditionen har yndet at gøre ham til.⁽⁵³⁾

Andre steder i bogen nævnes adskillige eksempler på til- og fraflytning i sognets historie.

Håndværkere, væversker, ledvogtere og andre erhverv

Befolkningstilvæksten resulterede også i en langt mere alsidig erhvervsstruktur i sognet. Landbrugserhvervet fik ikke mindre betydning, men dets struktur gav

Til Salg eller Magestifte

En udmærket Stjovstads Ejendom med særlig gode Bennevittoar, hvori drives en stor Wælkhandel og hvor der er rummelige Kjølebede med Springvand og 2 a 3 Lejligheder, kan faas ualmindelig billig, naar Handel kan ske inden November.

3 Mangel af Salg kan den ogsaa bortbyttes med en Landejendom i Holstebro eller Struer Egn. Nærmere ved Hønbendelse til Hø. Baunsgaard, Dalgaard, -Naur.

Sidst i 1800-årene dukkede en ny type foretagssomme folk med en ny tids titler op i Naur. En af dem var kommissionær Chr. Baunsgaard i Dalgaard. Baunsgaard havde en kort tid også interesser i Struer Tobaksfabrik. (Holstebro Avis den 22. oktober 1892).

plads for især flere håndværkere i sognet. Traditionerne var i den forbindelse betydningsfulde; således kunne ugifte kvinder ikke gøre meget andet end at sætte sig ved vævestolen eller fremstille bindetøj - med mindre de da ville gå ud som daglejere. Og når Mariane Larsdatter af Naur mølle i 1834 betegnes som skrædderpige og Inger Marie Knudsen af Naur by i 1870 som sy pige, er der blot tale om variationer over det samme tema.

Mændenes beskæftigelse var ikke mindre traditionsbunden. Kun de færreste kunne som husmand Jens Christian Alstrup siges at være et led i den gryende industri; i 1835 fik han pas på at måtte indsamle klude til nålemager Jørgen Fischer i Holstebro, der igen var befuldmægtiget for kammerråd og fabrikant Drewsen i Strandmøllen ved Kongens Lyngby, hvor Drewsen drev papirfabrik som et af de første steder i kongeriget. Således var husmanden i Naur en lille brik i dette tidlige industrieventyr ved Mølleåen.⁽⁵⁴⁾

Sporadisk nævnes håndværkere i Naur langt tilbage i tiden. I 1743 boede således Jens og Christen begge med tilnavnet Skrædder i sognet; at de faktisk ernærede sig ved skrædderhåndværket fremgår af skattemandtallene, hvori anføres om de to mænd, at *"disse arbeide ikkun for Bønder"*. På samme tid var der andre håndværkere i Naur: Niels Lauridsen og Peder Overgaard, der brugte tømmerarbejde om vinteren og grovsmiden Christen Nielsen, der *"haver kun lidt Arbeide"*. Søren Torps og Jens Falsigs koner nævnes for deres vævearbejde - også Niels Dalgaard vævede i vintertiden, med "grovvævning".⁽⁵⁵⁾

Senere i århundredet, i 1784, da Storbroen i Holstebro var så forfalden, at man dagligt måtte sejle rejsende over åen, indkaldte byfoged Jacobi *"en ældre og erfaren Tømmermester naunlig Anders Kappel fra Naur Sogn"* for at få broen bygget op igen.⁽⁵⁶⁾ I 1787 var kun tre mænd i sognet beskæftiget ved andet end landbrug når ses bort fra sognepræsten og degnen. Det var den 64årige *"bondeskrædder"* Christian Nielsen i Krunderup, smed Michel Povelsen i Altforner og tømmermand Anders Jensen i Vognstrup - vel identisk med nævnte Anders Kappel.

I 1870 - var forholdene ændrede. Alene antallet af smede: nagelsmed Johan Henrik Ludvig Meier i Ellebækhus, smed Peder Krosp i Altforner og smed Henrik Pedersen i Maaehus. Af andre bygningshåndværkere kan nævnes tømrer Thomas Henriksen i Stabillknak, hvor også murer Jacob Christensen boede,

murer Niels Mogensen i Naur by og murer Vilhelm Christian Glavind i Krunderup - jo, han var søn af den berømte vestjyske "troldmand" Laust Glavind. Vilhelm Glavind kom til Naur fra Møborg i 1869 og forlod atter sognet det følgende år. Han emigrerede senere til Amerika.

Så godt som samtlige af de her nævnte håndværkere boede på husmandssteder eller var indsiddere hos gårdmænd, men i det mindste behøvede de ikke længere at gå i dagleje. Håndværket kunne nu ernære sin mand, og friheden var ikke længere blot en sag for gårdmænd.

Det var imidlertid ikke murere, tømrere og smede alt sammen, om end næringsloven indtil 1857 lagde kraftige restriktioner på udøvelse af håndværk i landsognene. I 1801 kaldtes almissemænd Christen Christensen i Krunderup for "skindflikker" og ved Niels Dahl i Glattrup anførtes, at han "oplægger tag" - men det har været binæring for husmand Poul Martinus Pedersen i Naur by, når han i 1834 kaldes urmager - en lidt fingersnild bonde har han blot været, til gavn for sig selv og lokalsamfundet.⁽⁵⁷⁾

Ved århundredskiftet kunne man alene ud fra beboernes erhverv se de nye tider var ved at slå sig igennem også i Naur. I Lystlund boede ejendoms-kommissionær Christen Baunsgaard, i Gedmose smed Ludvig Larsen, i Nederlund gartner Jens Chr. Abrahamsen, hvis kone Karen var kogekone, i Pilbjerg boede mælkekusk Peder Mortensen, i skolen lærerinde Karen Olsen, og i Bakkely

Auktion.

I Følge Pant og Udlæg stillet den Hans Elleng Eising forhen tilhørende Ejendom i Naur By og Sogn, paa hvilken Poul Chr. Pedersen har. tinglæst Skjæde og som besiddes af Anders Pedersen i Følge tinglæst Afdømt; hvilken Ejendom under Matr.-Nr. 6 a, Naur By, nu — efter, Forb's Afgivelse til Jernbanen — har Hartkorn 3 Tdr. 6 Estr. 2 $\frac{1}{4}$ Alb., Gammelstat 48 Kr. 9 Ore samt Andel i Fælleslommerne Matr.-Nr. 29 og 30, Bygninger, Besætning og Avl, — til Fortsalg ved **3 offentlige Auktioner**, der af Auktionsretten ere berammede til Afholdelse Fredagene den 24de September og 8de Oktober d. A., hver Dags Formiddag Kl. 10 paa Raadhuset i Holstebro, samt Mandagen den 25de Oktober d. A., Eftermiddag Kl. 2, paa selve Ejendommen.

Konditioner og øvrige Salget vedkommende Dokumenter fremlægges ved Auktionerne og ere i Mellemtiden til Eftersyn paa mit Kontor.

Dette bekjendtgjøres tillige til Efterretning for Panthavere og alle andre Vedkommende i Henhold til Plakat af 22de April 1817.

Holstebro, den 2den September 1880.
S. P. Aggerholm.

Og så var der auktion – en ganske tidstypisk måde at sælge ejendomme på. Her Hans Eisings gård i Naur by. (Holstebro Avis den 16. september 1880).

boede såvel sadelmagemester Jørgen Johansen som skomagemester Søren Jensen. I Vognstrup havde man en "mekanikus" Niels Pedersen, i det såkaldte kommunehus boede vognmand Bertel Nielsen - listen kunne fortsætte med tækkere, postbude, banearbejdere, ledvogtere, mælkekuske, - og Gravers Bjerre i Bastruphus var sågar bogbinder.⁽⁵⁸⁾

Bemærkelsesværdige mangler var der dog også; sognet havde tilsyneladende hverken kromand eller høker i 1901. Men der skal have været smugkroer flere steder i sognet: i Krunderup, Ellebækhus og i Falsig. Den 6. oktober 1884 havde Søren Graversen Kjærgaard erhvervet næringsbevis til at måtte drive

detail- og brændevinshandel i Naur - det kostede ham 284 kroner - men hvor vidt han brugte tilladelsen kan ikke bekræftes.⁽⁵⁹⁾ Tilsyneladende har sognets beliggenhed tæt på Holstebro virket hæmmende for etablering af flere erhverv, der ellers naturligt opstod sidst i forrige århundrede i de fleste landsogne.

Smeden Meier og hans kone Kirsten i Ellebækhus

En enkelt af sognets håndværkere fra forrige århundredes sidste årtier skal fremhæves: Johan Henrik Ludvig Meier og hans kone Kirsten har ved levned og væremåde leveret historier til overleveringen op til vor tid. De boede i Ellebækhus, der lå til højre for Lemvig landevej lige efter passagen af Ellebæk. Mere beskedent kunne man næsten ikke bo end her i denne lerklinede hytte med dagligstue, forstue og køkken - 8 fag var husets længde - det var alt. Huset hørte til gården Bastrup og blev nedrevet omkring 1901. Da havde smeden været død siden 1882, medens Kirsten Meier først døde i 1910 på Holstebro Fattiggård. Ægteparret begravdes på kirkegården i Naur, hvor deres gravsted for længst er sløjft.

Hver især var disse to mennesker usædvanlige set med naurboernes øjne - Kirsten på grund af hendes personlighed - smeden på grund af hans herkomst. For Johan Meier var tysker, født 1821 i Wismar i Mecklenburg, og uddannet nagelsmedesvend. Hvorfor han kom til Naur ved vi ikke, i 1863 giftede han sig til sognet med Kirsten Nielsdatter. Ved bryl-

lupsfesten skal der have været danset på broen over Ellebæk, så allerede da har de to boet i Ellebækhus.

Kirsten var født i Naur den 13. september 1828 som datter af den ugifte Mette Madsdatter, og tjenestekarl Niels Christensen af Sir var hendes far - han tjente i Store Bjerre på den tid. Her har han mødt Kirstens mor, og nok døde hun som fattiglem i 1862, men hun var faktisk født til et bedre liv end det hun fik. Som datter af Mads Jacobsen Østergaard, der var født i Offersgård, og Christiane Madsdatter fra Østergård, var Mette Madsdatter født ind i sognets gårdmandsmiljø. Men efter at have fået barn udenfor ægteskab gik det socialt skævt for hende. Den arv overtog datteren Kirsten

Først i 1850erne har hun mødt rebslagersvend Peder Pedersen af Holstebro, og i 1854 fødte Kirsten deres fælles barn - Peder Christian Pedersen - udenfor ægteskab. Åbenbart havde hun en svagheit for rebslagersvende, for kun to år senere, i 1856 fødte hun igen en søn - Jacob Jacobsen - hvis far var rebslagersvend Jacob Andersen fra Skive. Herefter stod karlene vel ikke ligefrem i kø for at ægte Kirsten Nielsdatter.

Men i 1863 viedes den nu 35årige Kirsten til den 43årige nagelsmedesvend Johan Heinrich Meier. Hun fødte sønnerne Johan Henrik Ludvig og Niels Frits Meier i henholdsvis 1863 og 1866, og de kom hurtigt begge under fattigvæsenets forsørgelse. Nagelsmeden har ikke kunnet forsørge sin familie. Ingen af sønnerne blev i sognet, men fik to vidt

forskellige liv. Den ene fortsatte mode-rens sociale nedtur, mens det udviklede sig helt anderledes for den anden søn. Ifølge overleveringen skal han være begyndt som uldhandler og som sådan rejst til Norge sammen med Niels Gade. I fjeldenes land blev denne naurbo efterhånden fabrikant og valgtes ind i Stortinget. Han sendte regelmæssigt penge hjem til moderen, dog således at sognerådet skulle administrere dem - det magtede Kirsten Meier ikke selv. I folketællingen for Holstebro 1901, hvor Kirsten Meier boede til leje hos tømrer Büttner på Enghavevej, anføres Kirsten at være kommet til byen fra Norge i 1899, ligesom det nævnes at hun var "*privat understøttet*". Noget har der været om overleveringerne.

Stoffet til de mange historier om Kirsten har været rigt; ikke nok med at hun havde været gift med en tysker, hun var tilmed enøjlet og skræde - skræen skal hun angiveligt have brugt til at gnide sig i øjnene med når hun gik rundt og tiggede, så så hun forgrædt ud og folk fik medlidenhed med hende. Det havde man ikke på mejeriet, hvor man en lang tid undrede sig over de uforholdsmæssig store mængder mælk konen i Ellebækhus var istand til at levere - det viste sig, at rigelige mængder klar kildevand fra Ellebæk havde en vis betydning i mystriets opklaring.

Således endte nagelsmedens kone som en af originalerne i Naur sogns historie - og hun har været husket helt op til vor tid.⁽⁶⁰⁾

Vogterhusholdeplads ved Den jyske Længdebane - 1875

Fra og med den 31.marts 1875 kunne naurboerne fire gange dagligt se et nyt fænomen passere gennem sognet. Den dag indviedes den vestjyske længdebane mellem Holstebro og Ringkøbing. To tog kørte dagligt i hver retning. Dermed havde det landbrugsmæssigt betydningsfulde område nord for Holstebro opnået direkte forbindelse med den i 1874 åbnede havn i Esbjerg. Nu kunne smør, stude og bacon hurtigt og effektivt eksporteres vestpå til det engelske marked. At togene stoppede i Naur, hvor der blev billetsalgssted men ikke station, havde imidlertid ikke været en selvfølge fra baneplanernes start.

Forslaget om en længdebane mellem Holstebro og Esbjerg blev fremsat i rigsdagssamlingen 1867-68, og den endelige lov stadfæstedes den 24.april 1868. Hvordan fik naurboerne placeret sig i denne proces?

Der var aldrig tvivl om, at banen skulle passere gennem Naur sogn, idet den skulle gå på Storåens nordside indtil broen ved Skærum, hvor åen skulle passeres og banen fortsætte videre sydpå til Ringkøbing. Men en række sogneråd i Skodborg-Vandfuld herreder søgte i juni 1869 at få banens nordlige station placeret så langt nordpå som muligt af hensyn til Lemvigegnens beboere og deres transporter af kreaturer, korn og fedevareer. Såvel ingeniørkaptajn Dalgas som amtsvejinspektør Hylling anbefalede en station ved Damhusbroen nord for Vemb. Men stationen kom til at ligge i det nu-

værende Vemb stationsby. Havde man valgt Damhus-løsningen, ville det ikke have betydet noget for linieføringen igennem Naur sogn, idet banen af naturgivne årsager skulle forløbe i sognets sydlige, flade del parallelt med landevejen.⁽⁶¹⁾

Projekteringsarbejdet gik igang i 1871, hvor direktør Holst fra de Jydske-Fyenske Jernbaner, som skulle forestå banens drift, sendte besked til sognerådene om, at de berørte lodsejere ikke måtte hindre de undersøgelser, der nu forestod. De satte udstikningsmærker måtte naturligvis hverken fjernes eller beskadiges. Bag brevet lå en erkendelse af, at vel kun de færreste bønder fandt det rimeligt at få marker skåret igennem af hensyn til dette nye larmende fænomen på jernskinner.⁽⁶²⁾

Lige så sikker linieføringen gennem Naur var, lige så usikker var placeringen af stationer og holdepladser. Dem skulle der kæmpes for. Og når banen nu alligevel skulle igennem sognet, kunne man ligeså godt få toget til at holde her - sådan tænkte ethvert fornuftigt sogneråd berørt af lignende sager. Jernbaneselskaberne havde imidlertid ikke samme interesser, hvorfor der udspillede sig ihærdige konkurrencer sognene imellem. Naurboerne allierede sig med beboerne i Asp sogn; de samlede underskrifter og øverst stod naturligvis pastor Groth og sognefoged Jeppe Dahl - der var den tilbørlige sociale orden i den slags sager. Hvorledes argumenterede naurboere for at få en rigtig station i netop deres sogn?

For det første ville naurboerne ingen glæde få af en station i Bur - den ville ligge alt for fjernt. Vægtigere var dog argumentet, at der i sognet var *"Overflødhed af Tørvejord, thi ikke alene den store Gjedmose er her i umiddelbar Nærhed, men en umaadelig Mængde Tørvejord ligger langs Storaæen uafbenyttet paa Grund af Mangel paa Kommunikationsmidler"*. (Bur sogneråd benyttede akkurat samme argument med henvisning til de store moser op mod Møborg!). Naurboerne argumenterede også med den betydning Naur mølle havde for et stort opland. Ofte kombinerede bønderne deres mølleture med ture til Holstebro. Hvis togene gjorde holdt i Naur var man ovebevist om, at de fleste ville lade heste og vogne blive ved møllen, mens ejerne tog med toget ind til købstaden og handlede der. Dermed ville persontrafikken øges betydeligt - mente sognerådet i Naur. (Bur sogneråd argumenterede på samme måde, blot henviste man her til beliggenheden ved et knudepunkt for de gamle landeveje!).

Betænkeligheder havde de gode naurboere dog også - på hestenes vegne. De understregede overfor Indenrigsministeriet, at *"Færdselen paa den parallelt med Jernbanen løbende Vei vil være saa godt som standset til de Tider, da Togene passere, i det mindste saa længe, vore Heste ikke ere vante til at taale Synet og Larmen"*.

Et sidste argument var behovet for at få transporteret varer, primært til Holstebro; men også de store mængder kartofler sognets bønder traditionelt sendte

til brænderiet på Skærum mølle argumenteredes med.⁽⁶³⁾

En måned senere indsendte Bur sogneråd sit andragende med samme indhold, iøvrigt støttet af nogle naurfolk - falsigboerne. Konkurrencen de to sogne imellem endte som bekendt med, at togene gjorde holdt begge steder. Men den kongelige kommission vedrørende jernbaneanlæggene i Jylland ville ikke acceptere anlæggelse af en egentlig station mellem Holstebro og Vemb, dertil var

området for tyndt befolket og mod syd begrænsede Storåen oplandet.⁽⁶⁴⁾

Den 1.oktober 1875 indstillede etatsråd Holst som direktør for De Danske Statsbaner til Indenrigsministeriet, at der efter henvendelse fra sognerådet i Naur skulle udstedes billetter lydende Naur-Vemb. Herefter kunne der i vogterhuset ved holdepladsen i Naur by købes billetter til Holstebro, Bur og Vemb. Nu var det så op til naurboerne at komme afsted - på vej ind i en ny tidsalder.

Kapitel

2

Gården – om huse, avl og besætning

Ingen periode kan hvad ændringer angår i boforhold, afgrøder og dyrehold måle sig med udviklingen fra 1600-1900. Primitive bygninger - åbne her og der og allevegne for vindens træk - udviklede sig til grundmurede huse af teglsten. Den smule rug og byg naurbonden i 1600årene avlede tre eller fire fold blev til ti fold, og andre afgrøder som kartofler, ærter og nye kornsorter kom til. På samme måde betød denne periode, at gårdens enlige ko eller to blev til 8-10 stykker, der leverede mælk til mejeriet i Sir, og gårdens julegris formerede sig til en hel flok, hvis liv sluttede på Holstebro Svineslagteri. Således revolutioneredes naurbondens dagligliv i løbet af de 10-12 generationer denne bog dækker.

Bindingsværk og stråtag

De ydre rammer om menneskenes liv i form af bygninger fra 1600årene eksisterer ikke længere, og så langt tilbage i tiden er der ikke overleveret skifter, som kan fortælle os om indbo og udstyr. Slutninger om tilstanden dengang kan imidlertid drages ud fra den mere eller mindre statiske situation boligformerne på landet har befundet sig i op til først i forrige århundrede. Og først med den stigende velstand sidst i århundredet fandt omfattende og moderne nybyggerier sted på gårdene.

I 1600årene har bolstederne været små huse med et enkelt rum, der ud-

gjorde rammen om såvel køkkenarbejde, husflid som hvile. I et hjørne har beboerne måske i vintertiden haft et par får stående - udenfor kunne de ikke overleve vinteren på hederne. Et sådant hus har været tækket med enten rør eller måske oftere med lyng alt efter de naturgivne forhold. Træer var der ikke mange af i Naur på den tid, så de fine bindingsværkshuse vi kender fra østdanmark har ikke været at finde i Naur blandt de fattige bols mænd og inderster. Deres huse har været lerklinede over en væg af flettede vidjer, og har haft udskud ned til jorden på begge sider. Så var der taget højde for vestenvinden og den megen regn.

På gårdene har man været bedre stillede, om end grænserne har været flydende. Det skyldtes, at gårdene ofte var delt i halvgårde - til tider endda i tre. Det var ganske almindeligt i 1600årenes Naur; i 1680 boede således i en af Vognstrupgårdene både Jørgen Jørgensen og Mads Nielsen med familier, og i Casper Willigers gård i Alstrup måtte såvel Christen Povelsen, Christen Madsen som Christen Pedersen bo sammen. I Naur by delte Christen Mikkelsen og Tue Poulsen en af Christen Lindes gårde i landsbyen.⁽¹⁾ Det vil være forkert i den forbindelse at få associationer i retning af vor tids bofællesskaber - de lange stuehuse kaldet salshuse, der som regel lå med gavlene mod øst og vest, har været delt i to-tre "lejligheder" bestående af enkelte store rum. Derimod har der været driftsfællesskab af en sådan delt gårds agre.

Ud over salshuset var der ved gårdene lade- og fæhus, ofte som det var traditionen i Vestjylland i form af en enkelt lang bygning beliggende parallelt med salshuset. For de mindre gårdes vedkommende har samtlige bedriftens funktioner dog været at finde i en enkelt længe. Noget ensartet præg har der langt fra været over sognets gårde ud fra en størrelsesmæssig vurdering. En gennemgang af ryttergårdene i Naur viser, at gårdenes salshuse var fra 6-14 fag lange, fæhusene fra 9-17 fag og enkelte ladehuse var op til 29 fag lange.⁽²⁾

Ud fra ødegårdsantallet i 1600årene må antages, at de fleste gårde har været i en miserabel tilstand, der afspejlede sognets og beboernes dybe fattigdom. Da sognepræst Sven Andersen således overtog præstegården efter Eske Eliassen, var bygningerne så forfaldne, at han var nødt til for egen regning at bekoste nyt bindingsværk.⁽³⁾ Det har været en overmåde stor økonomisk belastning således at skulle renovere en af sognets større gårde, for nok var præstegården fri for landgilde, hoveri og ægtkørsel, men slap dog ikke for statsadministrationens aldrig svigtende fantasi i form af gæsteri, ildsteds- kop- og andre interessante skatteformer. At disse skatter og afgifter har hindret udviklingen af tidssvarende bygninger iblandt naurbønderne turde være selvfølgeligt.

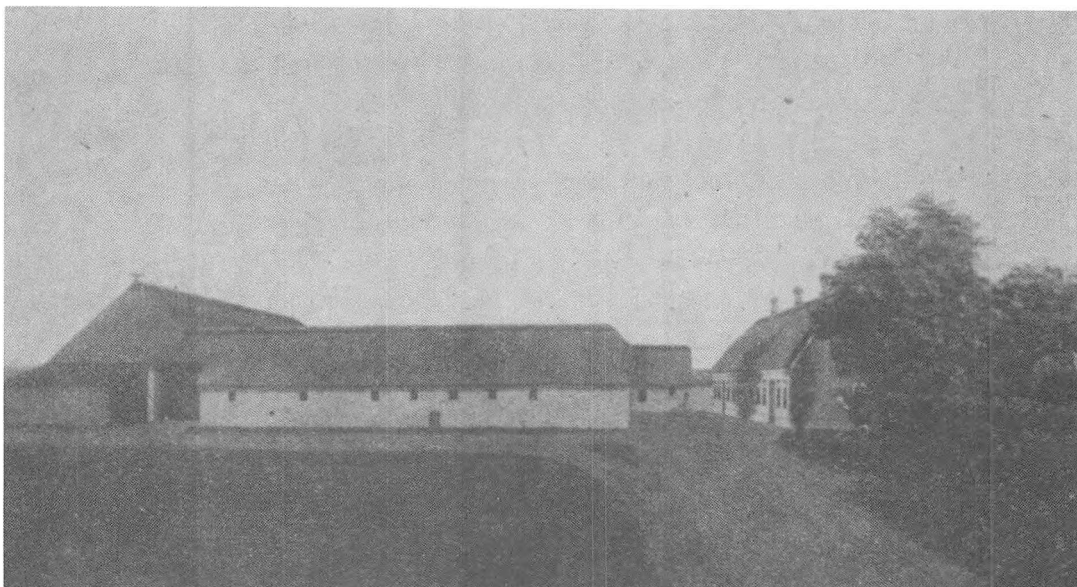
Gårde først i 1800årene

Udskiftningen med påfølgende udflytning - ofte kombineret med selvejekøb - betød mange steder bygning af nye

gårde. Vi finder dem beskrevet i taksationsprotokollerne i forbindelse med brandforsikringer.

I 1818, midt i landbrugets kriseperiode, var Jens Christensen fæster af en af Krunderupgårdene, der hørte til Aulumgårds gods. Det 18 fag lange og 8 alen dybe stuehus lå vestligst i gården; det var opført i bindingsværk med klinede vægge og stråtag men havde dog hele to skorstene - den ene i forbindelse med den obligatoriske bageovn. Huset var indrettet med stuer, kamre, køkken og bryghus; i de 6 sydligste fag var gårdens heste opstaldet. Desuden havde Jens Christensens gård et 11 fag stort østhus anvendt til vognremise og fårestald, samt et 19 fag langt nordhus - her var lade og fæhus. Da Jens Christensen i 1829 måtte overdrage fæstet til Ludvig Jensen var hele gården i meget ringe stand.⁽⁴⁾

Var en gård brændt ned, var chancen der for at få opført bygninger i tidssvarende materialer. Det benyttede Jens Laursen i Alstrup sig af. Hans gård, der brændte ned i 1820, havde hidtil været en parallelgård i bindingsværk og med stråtag, men genopbyggedes nu for stuehusets vedkommende i grundmur mod syd og egetømmer og tavl mur mod nord - avlslængen forblev dog i fyrretræsbindingsværk.⁽⁵⁾ Endnu har brugen af teglsten i bondegårde i sognet været ualmindelig; i 1833 var en så stor gård som Store Torp med sine fire længer helt igennem en bindingsværksgård.⁽⁶⁾ Anderledes var det med Overlund - naturligvis fristes man til at sige - Christopher

Kjærgård i Naur som den tog sig ud omkring århundredskiftet, da Mads Sørensen (Overgaard) ejede gården, som han havde fået med hustruen Sidsel Christensdatter Bjerre. Sidsels første mand var den i 1848 døde Gravers Jacobsen, hvis slægt havde drevet Kjærgård tilbage i 1700'erne. Mads Sørensen var søn af sognefoged Søren Christensen i Overgaard. (Foto fra: "Stamtavle over Bjerre-Slægten", 1948).

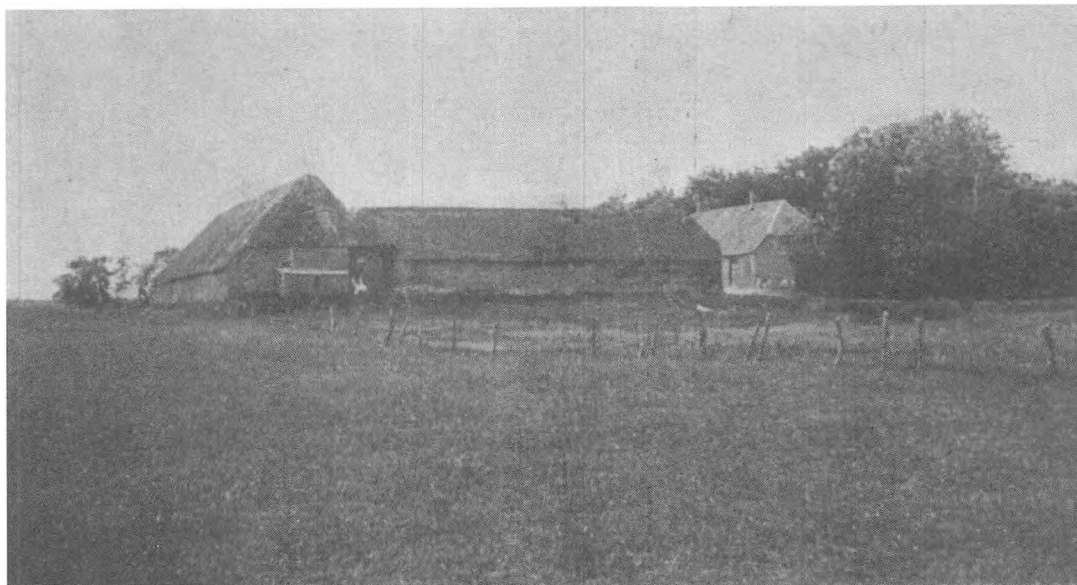
Nislev var med på det moderne, og en smule storhed var der også i manden; så det 18 fag store stuehus på gården var naturligvis opført i grundmur, og i stuer og kamre var der trægulve, ikke lerstampede som hos bønderne. Selv Overlunds hestestald var opført i grundmur i 1835. ⁽⁷⁾ Men her står vi overfor det usædvanlige på så tidligt tidspunkt.

Grundmurede gårde sidst i 1800'erne
Først i 1800'ernes sidste årtier, hvor bønderne i Naur som andre steder, på alle måder befandt sig i en brydningstid, begyndte man for alvor at opføre gårde og husmandssteder i teglsten. Husmand Anders Iversen lod endda lægge tegltag på sit sted istedet for det sædvanlige strå. Men parallelgårdstypen havde de almindelige gårde svært ved at forlade.

Da Niels Bendtsen i Store Torp sidst i 1870'erne foretog nybyggeri på gården, skete det simpelthen ved, at han lod bygge en ny parallellænge til det 30 alen lange stuehus -nybygningen blev på 41½ alens længde, og ud over lade skulle her også være kostald og svinesti.⁽⁸⁾

Som et sidste eksempel på gårdenes fysiske udvikling i forrige århundrede skal Bastrup i Alstrup beskrives som den så ud i 1885, hvor der har været tale om en moderne gård, der bestod af fire huse omkring en gårdsplads:

1. Stuehus. Det sydligste i gårdskomplekset. 30 alen lang og 11 alen dyb, 3½ alen høj. Opført i grundmur, fyrretømmer og med stråtag. Stuehuset rummede: gang, gæstekammer, storstue, folkestue, dagligstue, sovekammer, køkken, bryghus med bageovn, salt- og spise-

Stabildal i Naur omkring år 1900, hvor den gamle enestegård i sognets nordøstligste hjørne ejedes af Jacob Henriksen, som døde i 1919. Han havde overtaget Stabildal efter sine forældre, Henrik Poulsen (Lyhne) og Ane Marie Jacobsen Bjerre. (Foto fra: "Stamtavle over Bjerre-Slægten", 1948).

kammer, pigekammer og mælkekælder. I samtlige rum var der bræddegulv og sammenpløjet bræddeloft. Undtagelserne var pigekammer og mælkekammer, hvor der var lerstampede gulve. I køkkenet var der murstensgulv - i bryghuset kampestensgulv - og i mælkekælderen var der cementgulv.

2. Hus i vest. 26 alen lang, 9 alen dyb og 3 alen høj. Opført i grundmur med stråtag. Indrettet til karlekammer, heste- og kostald. Alle rum forsynede med bræddeloft.

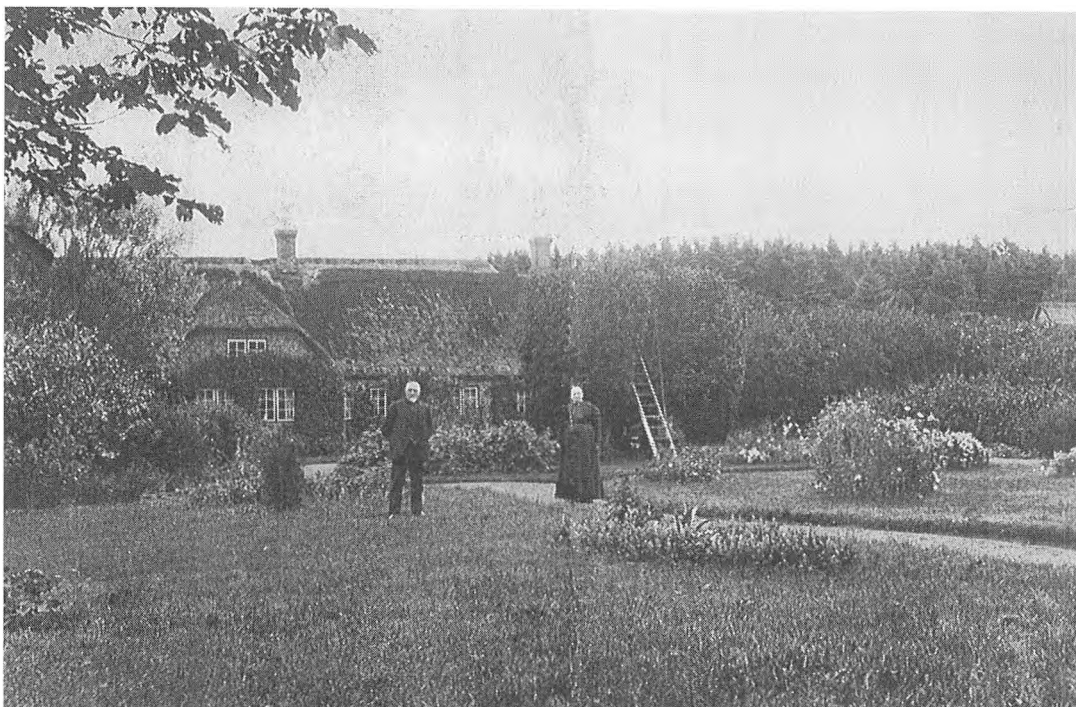
3. Hus i nord. 47 alen lang, 11½ alen dyb og 2½ alen høj. Opført i grundmur med stråtag med undtagelse af gavlen som var beklædt med spåner. Huset brugtes som lade.

4. Hus i øst. 26 alen langt, 8 alen dybt, 2 3/4 alen højt. Opført i grundmur

med stråtag. Anvendtes som fårestald, svinesti, tørvehus og vognport.

Bygningerne var forsikrede for 8.412 kroner, hvilket må have været den omtrentlige værdi, og de betegnedes som særdeles godt vedligeholdte. Der var i gården de nødvendige kakkelovne samt en udmærket brønd, der afgav tilstrækkelig vand ikke blot til husholdningen men tillige til "*Kreaturbefolkningen*". I 1880erne var Bastrup fremtidens gård i Naur - et moderne produktionsanlæg parat til at producere til andelsmejerier og slagterier.⁽⁹⁾

På samme tid ændrede de umiddelbare omgivelser omkring gårdene stille men sikkert karakter - man anlagde haver og læbælter. Kålhaver havde alle haft langt tilbage, så når der ved Store Torp anføres "*ingen have*", må man have

Så idyllisk tog Overlund sig ud omkring år 1900. Foran stuehuset står gårdens ejer, Søren Jensen Overlund og hustruen Ane Marie Bertelsen Bjerre. Lysthuset i træet med stigen tiltrak bl. a. børnene fra den nærliggende præstegård. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

Jens og Karen i Overlund – et velstillet gårdmandspar født først i 1800årene. Jens Sørensen var født i 1809 på Overgård og var bror til Mads Sørensen i Øster Kjærgård, Diderik Sørensen i Overgård, Anne Kirstine der var gift med Christen Sørensen i Store Torp, Karen der var gift med Bertel Christensen i Store Bjerre, Ane der var gift med Christen Madsen i Gade og Ane Marie der var gift med Jacob Bjerre i Nissumby – sognefoged Søren Christensens børn gjorde det godt. Jens og Karen er bl. a. oldeforældre til forhenværende amtsborgmester Aage Ebbensgaard. (Privat foto).

ment prydhave. Men også dette kulturfænomen viste sig i Naur sidst i forrige århundrede. I en kreditforeningsvurdering af Axel Andreas Lauridsens gård i Krunderup fra 1892 anføres således "*En nylig anlagt have med læbælte på nordre og vestre side*". I 1879 havde husmand Niels Jensen Falsig i Krunderup fået 10 kroner i præmie for sin fremragende have.⁽¹⁰⁾ Også læbælterne var et tidstypisk fænomen udsprunget af hede- og plantningssagen. Flere i Naur havde da også som Niels Kr. Jensen i Vognstrup plantet 1/2-1 tønde land af deres dårligste jord til med skov. I årene fremover skulle nåletræer på række og i klynger blive en markant del af sognets vestjyske ansigt.⁽¹¹⁾

Fra Overgaard i 1860erne

Fra brandforsikringsarkivalier og kreditforeningsvurderinger har vi viden om gårdenes indretning i forrige århundrede; det kniber derimod med detaljer om det daglige liv disse bygninger fungerede som den ydre ramme om. Her kan der være hjælp at hente i det erindringsstof, der opbevares i Nationalmuseets 3. afdeling. Eneste stof af denne type fra Naur sogn er de optegnelser Flemming Møller i 1946 foretog af den da 88årige Poul Poulsens erindringer. I sin ungdom i 1860erne og først i 70erne havde Poulsen tjent i flere af Naurs gårde - den længste tid dog i Overgaard, der da havde omkring 400 tønder land tilliggende - det meste dog hede og ingen engarealer.

I kostalden

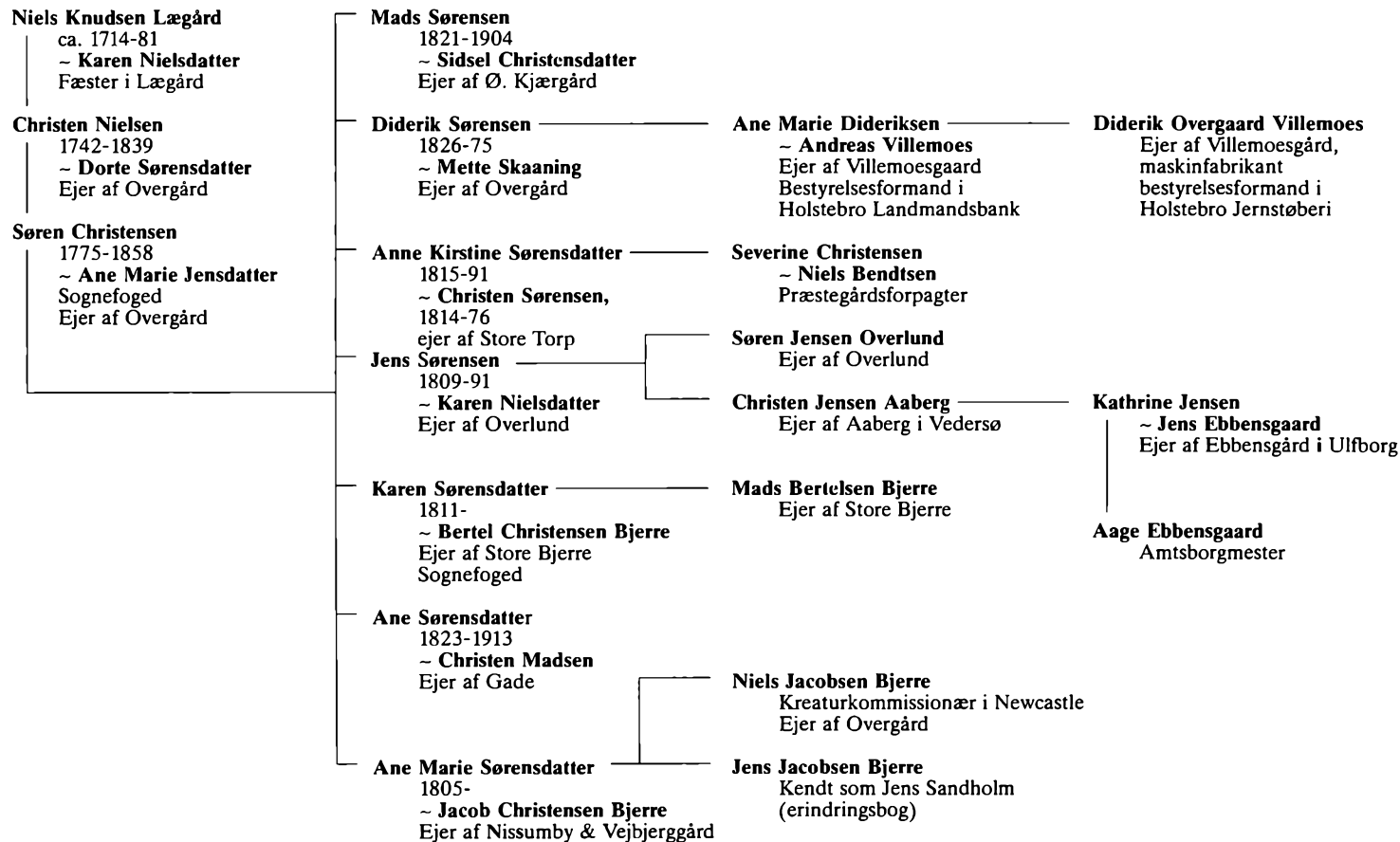
"*Æ kjørs*" var for naurboerne som andre vestjyder betegnelsen for kostalden, der i de fleste gårde lå i -"*æ vesterhus*". Stalden var delt op i båse af skillerum kaldet "*spiltræ*" eller "*beslingtræ*". Båsene bund bestod af piksten, krybber var der ingen af, men derimod var der for enden af hver bås lagt en fjæl, der tjente samme formål. Køerne stod bundet i båsene, der rummede to dyr hver. Grebningen hed det samme dengang som nu, og der musedes dagligt. Så strøedes der med halm under køerne for at få så meget gødning som muligt -nogle steder lagde man tørv i grebningen for at tage ajlen. Gangen mellem båsene kaldtes for "*æ melses*" og var ca. en meter bred. På modsatte side af køerne stod gårdens ungkreaturer bundne sammen med kalvene, der gik løse omkring. Dyrene kunne i stalden få tørsten stillet ved et trug, der forsynedes via en rende, der havde forbindelse til hejsebrønden midt på gårdspladsen. Lige ved siden af lå gårdens mødding. På de lidt større gårde havde man to brønde, hvoraf den ene så placeredes i god afstand fra møddingen. Kolstaldens loft kaldet "*æ lai*" var nogle steder af fjæl, mens andre nøjedes med rafter belagt med tørv.

Svinehuset

Svinene gik flere steder i enden af kostalden, der så var delt med et skillerum. Men i Naur var det også almindeligt, at østerhuset for en dels vedkommende var svinehus. Også det var så inddelt i båse, der ikke var stenpikkede som i kostal-

En slægt fra Overgård

(Kun medtaget personer med forholdsvis stor betydning i lokalsamfundet)

den. Der blev istedet langt sandtørv under svinene. I det hele taget gjorde man meget ud af at holde svinehuset rent - skillerummene skuredes ligefrem - og pigerne muggede en gang ugentligt hos svinene.

Hestestalden og fårehuset

I østlængen var hestestalden oftest. Dyrene var bundet med grimer, og havde krybber og høhæk - de fodredes mest med hø og hakkelse. Der var ingen fodergang bag hestene, man gik lige op til dem.

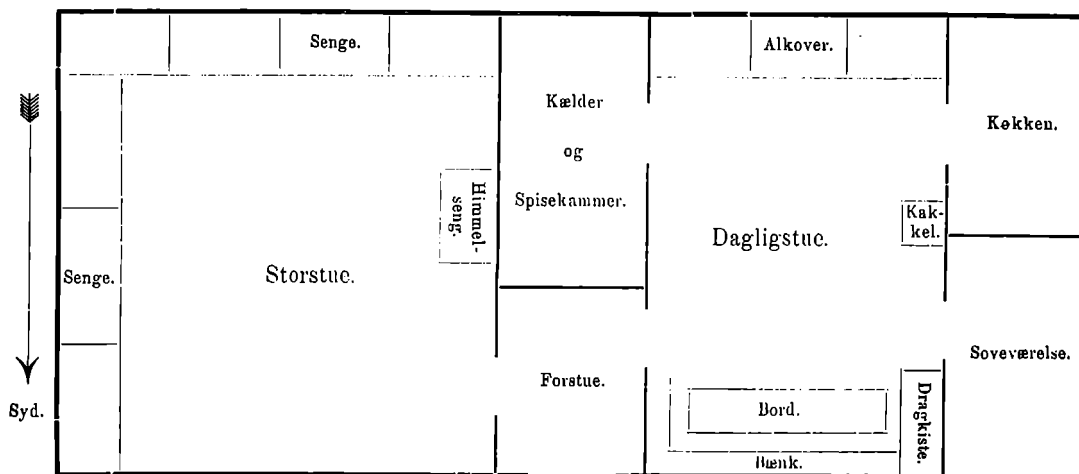
På Overgård havde man mange får, jorderne lagde op til det. Faktisk havde man hele to fårehuse, det ene som en del af østerhuset, det andet som et selvstændigt hus. Også fårene fodredes med hø og hakkelse i en lang krybbe ned hæk, der gik på tværs af huset, så dyrene kunne komme til fra begge sider. I fårestalden muggedes kun hvert forår. Gødningen herfra anvendtes på gårdens kartoffelmarker. Karlene bar det ud på markerne i en pose om halsen af samme slags som den man brugte til sædekorn. De smuldrede det så med hånden for at sprede det.

Laden

Nogle gårde havde agerrumslade - andre tværlade. I agerrumsladen var køreporten ved den ene side, og pladsen der langs væggen var sat af til at køre på kaldtes "agerum". På Overgård havde man derimod en tværlade, det vil sige man kørte ind i bygningen fra køreporte i bygningens langside. Her opbevaredes

Tre piger fra Overgård i Naur – Dorthe (1804-75), Karen (1811-95) og Ane Marie (1805-71). De var døtre af sognefoged Søren Christensen i Overgård. Man sagde, at når der var handelsmænd på vej til gården, fik han gennet døtrene ud i marken, så potentielle ægtemænd kunne se, at pigerne fra Overgård kunne bestille noget. De tre søskende her blev dog alle viede til tre brødre fra Store Bjerre: Dorthe med Niels Bjerre i Lille Bjerre, Karen med Bertel Bjerre i Store Bjerre og Ane Marie med Jacob Bjerre i Nissumby. (Fra bogen "Stamtavle over Bjerre-Slægten", 1948).

Den vestlige Del af Stuehuset i Overgaard.

I Søren Overgaards tid skal en del af Overgårds stuehus have haft denne grundplan. Man bemærker de mange senge i storstuen – de var til de overnattende studedrivere og handelsfolk. (Fra bogen: "Nogle Træk om Jakob Bjerre og Ane Marie i Nissumby", udgivet 1903 ved Mariane Dalgaard og Bertel Bjerre).

det høstede korn og halm. Bemærkelsesværdigt var, at de forskellige kornsorter ikke var lagt hver sig, men blev blandet sammen - "Det betød ikke så meget hvad man tog af". I laden kom også det hø, der ikke var plads til på kostaldens loft. Det blev sat i stakke på en forhøjning, så vandet kunne løbe fra.

Et hestekranium var gravet ned i ladens gulv for at give mere klang når plejlen blev svunget. I det hele taget var høsttiden en af årets højtider, så serverede madmoder stegt flæsk og kartofler med gammeløl og brændevin. Gårdene holdte gerne høstgilde to og to, så de skiftedes hvert andet år. De to gårde konkurrerede så om at blive først færdige. Derefter gik det løs med spillmænd og al den brændevin karlene kunne drikke.

Stuehuset

Overgårds stuehus var bygget af teglsten fra enten Nørre Vosborgs teglværk eller fra et teglværk i Bur sogn. Murene rejstes efter at man havde gravet en grøft som fyldtes med store kampesten, der stampedes godt sammen. Herpå opførtes teglstensmurene. Taget byggedes op over lægter, hvorpå blev lagt strå, der syedes med simer. Øverst var der "mønnetørv", som i enderne gjordes fast med en pind. Taget var noget afvalmet i gavlene, hvor der var luger i enderne, så man her kunne forke kornet ind.

Stuehuset var fra øst mod vest indrettet med to fag pigekammer - der var lige plads til en seng på det lerstampede gulv. I det tre fag store bryggers var bageovnen indbygget på tværs af huset - den var aflang med en lang flad hvæl-

Ejendoms-handel. Kreaturkommissio-
nær Bjerre i Kjøbenhavn har solgt den ham
tilhørende Ejendom, Overgaard i Maur Sogn,
af Hartorn 8 Td., for en Sum af 53,000
Kr. til Gaardmand Chr. Særkjær af Maa-
bjerg. Al Besætning medfølger. Ejendom-
men tiltrædes 1ste November.

Niels Bjerre, der var dattersøn af Søren Overgaard i Overgård, købte sidst i 1880erne slægtgården. På det tidspunkt var Bjerre bosat i Newcastle upon Tyne i England, hvor han ernærede sig som kreaturkommissionær. (Holstebro Avis den 20. oktober 1892).

ving. Munden var godt en alen over jorden. Bag ovnen var et halvanden fag stort rum, der brugtes som spisekammer. Efter bryggerset kom køkkenet, der var tre fag langt. Centrum var her skorstenen opbygget af ubrændte lersten foroven og brændte teglsten foroven. Her røgedes gårdens kød, hængende på en pind anbragt tværs over den åbne skorsten. Bag det lune køkken var børne- og sovekammeret - også tre fag stort. En stor himmelseng med forhæng var her det vigtigste møbel; ellers var alkover stadig det almindeligste på gårdene i sognet sidst i 1860erne. I alkoverne brugte man at lægge et lag tørv nederst og så halm ovenover. I rummet var et standur muret ind i væggen, så det også kunne ses i den tilstødende stue.

Stuen var fire fag stor, og her var fjælegulv som i de øvrige rum. Det skurede med sand. Oppe under loftets bjælker var der mælkehylder. Ellers var stuens centrale sted langbordet, der havde skuffe til knive og en hylde hvorpå rugbrødet altid lå parat. Ovenover bordet

Ildbrand i Maur. Gaarden Overgaard i Maur tilhørende Chr. Pedersen Særkjær er Fredag Morgen totalt nedbrændt.

Ilden opkom ved en Lampe, der var op-
hængt i Fedestalden, og som havde antændt
Træværket i Loftet, medens Vedkommende, der
ved ovennævnte Tid besørgede Fodringen, et
Djeblik havde fjernet sig for at hente Koer til
Dyrene. Da han kom tilbage, brændte Loftet
rundt omkring, og der var nu ikke andet for
ham og de øvrige tilslidende af Gaardens Folk
at gøre end at faa Kreaturerne ud.

Det lykkedes dog kun at redde 31 Stkr.,
medens 16 maatte overlades til deres Skæbne
og saaledes indebrændte. Endvidere indebrændte
af Besætningen 21 Svin, medens det ogsaa
lykkedes at redde 5 Heste og 2 Griseføer.

Med største Hurtighed forplantede Ilden
sig fra Fedestalden til Laden, der omtrent
samtidig nedbrændte, og de fra Baalet flyvende
Gnistre antændte det tørre Straatag paa
Baaningshuset, der ligeledes nedbrændte.

Ved Ritiden var hele Gaarden kun en
rygende Ruin.

Løssøre, Vof og Besætning var asfureret i
Sjerm-Binding Herredens Brandassurancesfor-
ening for 23,600 Kr.

Selve Ejendommen i Landbhøiningernes
almindelige Brandforsikring for 19,060 Kr.

I 1897 nedbrændte den gamle Overgård til grunden. Da Chr. Særkjær skulle bygge gården op, valgte han at flytte den til sin nuværende beliggenhed. (Holstebro Avis den 13. november 1897).

hængte en stor kniv beregnet til at skære brødet med. Man brugte lange træplader som tallerkener - de kunne hver især række til tre mand, så lange var de. Til hjælp havde man tregrenede gaffler og hornskeer, der købtes af omvandrende kræmmere. Hornskeerne havde en dårlig smag fra nye af, de skulle gøres behagelige ved brug. Øllet drak man af en stor fælles kande fremstillet af træstaver med låg og hank og ligeledes af træ. Når der spistes sad gårdmanden naturligvis

for bordenen medens madmoder sad på "æ skammelsend".

Efter stuen fulgte forgangen, hvorfra en dør førte ind til den fem fag store storstue, bag hvilken mod nord lå to gæsteværelser. Disse rum var sovepladser til de mange handelsfolk, der rastede i gården på vej til markederne i Slesvig-Holsten.⁽¹²⁾ Om livet i Overgård i Naur, når stuedehandlerne lagde ind på gården, kan ikke fortælles bedre end allerede er gjort i Markus Bjerres bog om Jens Sandholm og bogen om Ane Marie og Jacob Bjerre i Nissumby.⁽¹³⁾

Teglbrænding

Efter de store landboreformer kom der i løbet af få år til at sidde selvejere i landets gårde, der ofte udflyttedes. I den situation var det forholdsvis let at motivere bønderne for at bygge bedre og mere solide huse. Man begyndte som vist ovenfor at bygge af teglsten. Til fremstilling af disse opførtes i landsbyerne små teglovne, såkaldte bondetegl-ovne. Om noget sted fik teglbrændingen stor betydning i netop Ringkøbing amt som binæringsvej. I amtsbeskrivelsen fra 1833 nævner J.C.Hald således alene i Maabjerg sogn 11 teglovne -men ingen i Naur.⁽¹⁴⁾ Men teglovne har der været i Naur, skriftlige kilder omtaler dem, og en enkelt er der fundet rester af i Falsig.

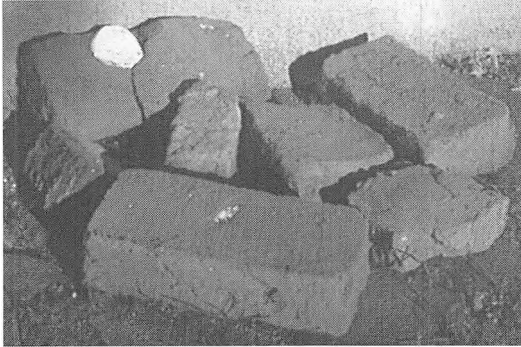
Teglstensrester i en plovfure

I november 1988 blev Holstebro Museum gjort opmærksom på, at der på en mark tilhørende gårdejer Vagn Olesen i Falsig var spor i muldlaget, som kunne

tyde på, at der på stedet havde ligget en bondeteglovn. Der er tale om en gammel hedeparcel, som i 1943 købtes fra Nørgård og blev lagt til Tinggård af Jens Andreas Olesen. Fundstedet var typisk for de gamle bondetegl-ovnes beliggenhed - på en forhøjning - her kunne man på toppen i et ca. tre gange tre meter stort område se, at mulden dels var rødlig, dels fandtes der talrige fragmenter af teglsten.

Ved gravning i området kunne i 70-80 centimeters dybde konstateres to oven op på hinanden liggende lag af hele teglsten, stablede regelmæssigt med et par centimeters mellemrum af hensyn til brændingsprocessen. På grund af jordens fugtighed var stenene uhyre skrøbelige og forvitrede ved berøring. Nederst var et 15-20 centimeter tykt ler-gulv. Alt tydede således på, at vi her stod overfor de sidste, sparsomme rester af en typisk vestjysk bondetegl-ovn. Men hvad kunne de skriftlige kilder fortælle herom?

Der nævnes ingen teglovne i Falsig i kilderne, lige så lidt som en sådan er anført på det bevarede kortmateriale. På matrikelkortet over Falsig by fra 1817 er imidlertid alligevel noget, som antyder en tegl-ovn i denne del af sognet. Helt oppe mod skelgrøften til Asp sogn, et par hundrede meter vest for den gamle landevej, der fra Bur svinger op gennem Falsig på sin vej til Oddesund, er markeret et mørkt, skraveret område, der betegnes som "fælles Leergrav". Herfra kan man have kørt leret til ovnen, der meget naturligt var placeret på den nærlig-

I 1988 fandtes rester af en bondeteglavn på en mark tilhørende gårdejer Vagn Olesen i Falsig. Holstebro Museum fandt i 60-70 centimeters dybde disse meget møre teglsten. Måske stammer de fra Lorents Teglmesters tid i Falsig først i 1700'erne?

gende hede, hvor der var adgang til de store mængder brændsel teglbrændingen krævede. Afstanden har højst været en kilometer.⁽¹⁵⁾

Laurits Teglmester i 1730'erne

Som nævnt er Falsigovnen ikke nævnt i de skriftlige kilder fra 1800'erne, enten fordi den har været for ubetydelig eller tidligere - altså fra 1700'erne. Og netop i 1736-37 nævnes en teglbrænder i Falsig: Laurits Teglmester. I 1736 fik han døbt sønnen Diderich i Naur kirke, og da Niels Christensen fra Falsig året efter fik sønnen Bertel døbt, var "teglmesterens kone" bærer - hun omtales ikke ved navn.⁽¹⁶⁾

Laurits Teglmester har måske været en af datidens mange omvandrende håndværkere; i 1738-41 træffer vi ham på den anden side af sogneskillet i Bur sogn, hvor han kaldes for Lorents Teglbrænder. En enkelt gang nævnes han af Bur mølle, hvor han må have haft op-

hold. Mens han arbejdede i Bur fødte hustruen børnene Nicolai, Anne Cathrine og endnu en Nicolai. Som ovennævnte Diderich, døde også disse børn spæde.⁽¹⁷⁾ Derefter forsvinder Laurits Teglmester fra området, og senere findes ingen kolleger til ham nævnt i folketællingerne før efter 1850'erne.

Teglovne i Vognstrup, Alstrup og Krunderup

I 1824 var der to teglovne i drift i Naur. Det fremgår af sognefoged Søren Overgaards indberetning til herredsfogeden. Ovnene var beliggende i henholdsvis Vognstrup og Alstrup, og ejedes af enken Abelone Marie og Jacob Østergaard. Den ene ovn kunne rumme 5.000 og den anden 2.500 sten, så helt typiske har de været. I 1823 havde ovenene hver især brændt ca. 10.000 sten fremstillet af ler fra ejernes egne marker. Dertil havde der i Alstrupovnen været brændt en ovnfuld kalk, hvortil kridtet var hentet i gravene i Hjerm sogn. Jacob Østergaard skal have beskæftiget en teglbrænder og to arbejdsmænd - vel husmænd der gik i dagleje.⁽¹⁸⁾

Måske er det Jacob Østergaards ovn, der stadig var i brug da de første målebordsblade udarbejdedes i 1870'erne; her ses lige syd for den gamle Alstrup by markeret en teglovn nord for den nuværende Langemettevej.⁽¹⁹⁾ Derimod er Axel Lauridsens teglværk i Krunderup ikke afsat på kortene. Det var i drift i 1889 i selvstændige bygninger opført ved gården - teglovnen var blevet til et teglværk. Lauridsens teglværk omtales

Naur Sogn

Nur nr 2 Anglome i Naur Sogn, Gudsme i Storgangstrøg
 Jussane Marie Gudsme omu kam dur brundur 5000/Annur i
 og sigtu Gar nr dur brundur 2 Ostunfild/Annur kam dur dagur
 i durur ngru grinu og kam brugur i duru sam,

Jacopi Overgaard Gudsme omu kam dur brundur 2 1/2 000/Annur
 og sigtu Gar nr dur brundur 4 Ostunfild/Annur og nu Ostunfild
 Holth og Gar solit 2 folk og nu Anglome dur stil
 kam kam dagur i durur ngru grinu og brugur i duru sam
 bridur, kal Gudsme i Gudsme

Søren Overgaard

I en indberetning fra ca. 1820 beskriver sognefoged Søren Overgaard de to teglovne, der da var i Naur.

dog ikke senere, så dets levetid har været kort.⁽²⁰⁾

Trolde og ovne i højene

I 1928 publicerede Holstebrodigteren William Waagner en fin lille digtsamling med titlen "Da der var trolde i højene" – et udsagn vel de færreste turde afvise blankt dengang. Imidlertid var der også langt mindre poetiske fænomener i fædrenes grave rundt på markerne - teglovne eksempelvis. Disse ovne var et levende udtryk for dobbeltheden i den vestjyske bondes karakter; for nok

troede han på eksistensen af det nærtagende troldeøj i højene, men på den anden side sagde hans pragmatisme ham, at når han stod og manglede en jorddyngge netop lig den høj, han havde ude på marken, til at anlægge en teglovn i, så gjorde han det selvfølgelig.

Da Harald Andersen således i 1942 kom til Naur sogn på sine berejsninger af fortidsminder for Nationalmuseet, kunne husmand Peder Bjerre i Alstruplund fortælle ham, at der i en på det tidspunkt forsvunden høj havde været en teglovn omkring århundredskiftet.

Højen havde ligget lige syd for Sir Lyngbjerge nord for Majgård.⁽²¹⁾ Fænomenets udbredelse bekræftes af lignende oplysninger fra omkring århundredskiftet om, at der i den i 1885 fredede Fladhøj i Maabjerg sogn også havde været en tegl-ovn. Omkring århundredskiftet var teglfremstillingen imidlertid for længst koncentreret på moderne teglværker - der brændtes ikke længere tegl i Naur.

Teglsten fra Nørre Vosborg til Naur i 1834

Til tider har bondetegl-ovnene ikke kunnet dække forbruget, og i så tilfælde trådte det store godstegl-værk ved Nørre Vosborg til i et stort opland - et eksempel fra 1834. Da bestilte forvalter Jespersen på Ausumgård således en hel ovnfuld teglsten hos godsejer A. E. M. Tang; det ville sige 10.000 helbrændte, 2.000 mellembændte og 500 halvbrændte sten. De kostede 6 rigsdaler pr. 1000 af de helbrændte - det halve for de andre typer. Stenene læssedes på pramme ved Skærum bro, og blev derefter trukket op ad Storåen imod den kraftige strøm indtil man kom til Naur sogn. Syd for Naur by lossedes teglstenene på vogne og fragtedes til Ausumgård af godsets fæstebønder.⁽²²⁾

Teglværk.

Runderup Teglværk er at faa til Leje
straks ved Henvendelse til Ejeren.
Runderup pr. Naur, i Marts 1901.
Chr. Damgaard.

Holstebro Avis den 14. marts 1901.

Afgrøder i 1600årene

Avlen på sognets marker og agre i 1600årene var underlagt fællesskabets betingelser på godt og ondt; den sociale værdi i systemet opvejedes til fulde af den træghed, al fremskridt mødtes med. Bøndernes arbejde på markerne prægedes heller ikke af noget ensartet dyrkningssystem al den stund, at der rundt på sognets gårde og i landsbyerne arbejdedes med vidt forskellige skifter. I 1690 dyrkedes præstegårdens jord således først 4 år med byg, derefter 3 år med rug og lå derpå brak i hele 6 år.⁽²³⁾ Falsigbønderne avlede derimod 5 år i træk for derefter at lade markerne ligge brak i kun 3 år. Alstrupfolkene foretrak 4 års skifter med 4 års avl efterfulgt af 4 års braklægning.⁽²⁴⁾ Disse lange brakperioder var nødvendige for at undgå udpining af jorden -mergling og gødskning begyndte først i 1700årene.

Naurbonden satsede i 1600årene næsten udelukkende på avl af rug og byg, om end enkelte dyrkede en smule havre. Ellers var det hø fra de forholdsvis omfattende engarealer man byggede eksistensen på i dette århundrede. Her var sognets største naturskabte værdier at finde i et sogn med udpræget ekstensiv drift. Endelig betød også avlen af boghvede meget for 1600årenes bonde i Naur. Søren Michelsen i Falsig høstede således i 1680 2 læs boghvede, og tilbage i 1649 havde også præstegården dyrket denne afgrøde.

Udbyttet var beskedent - mellem 3 og 6 fold når det gik godt - for udsæden var ineffektiv, sorterne plagedes af syg-

domme og insektangreb, der intet kunne stilles op imod. I 1600årenes Naur har nogle agre været tættere tilgroet af ukrudt end af kulturplanter. Bøndernes avl på markerne havde naturlig sammenhæng med den føde man indtog. Kartofler var stadig ukendte i Danmark, frugttræer var ud over enkelte æbletræer sjældne i Vestjylland, og endelig bestod grønsagssortimentet af diverse kåltyper ligesom der avledes en del ærter. Middagsbordene i Naur har været dækket med kål, kål og atter kål, af og til skiftet ud med ærter og ellers grød af forskellige typer - her kom boghveden ind i billedet. Måske serverede madmoder til kålen eller ærterne lidt saltet flæsk eller fisk, som kunne købes på torvet i Holstebro, hvis bonden da ikke selv en gang årligt hentede et læs tørrede fisk vesterude i havsognene. Friskfangede ørreder, laks og ål kunne naurfolkene med lidt held selv skaffe sig i åerne, og hvad var bedre til den hjemmebryggede øl og brændevin? Begge dele gav man smag ved hjælp af porse, som der var meget af i sognet; humleplanten kunne ikke trives i den saltholdige vestjyske luft.

Dyrehold i 1600årene

De få dyr bonden i Naur havde i sin stald i 1600årene, havde han og familien ikke megen glæde af; kvæget solgtes af godsejeren på markederne i Holstebro, når det var fedet tilstrækkeligt op, og fårene var primært mælke- og uldleverandører. De få heste var træk- og ridedyr, hvor man ikke brugte stude til at tage slæbet i markerne. Og svin var om ikke

en sjældenhed, så dog så beskedne i antal, at der i 1680 på sognets ryttergårde gennemsnitligt kun var 1 svin i stalden. De øvrige husdyr fandtes som følger i gennemsnitstal på ryttergårdene: 4 køer, 3-4 kvier, 2 kalve, 0-1 lam, og et varierende antal heste under betegnelserne plag, bæst, hoppe, føl og ridehest.⁽²⁵⁾ For sognets øvrige gårde var den gennemsnitlige besætning i 1682-83: 1-2 heste, 1-2 køer, 0-1 ungnød, 2-3 får og 0-1 svin. Det er slående, at de 38 brug kun rådede over 5 kalve og at der kun nævnes 2 deciderede stude i sognet.⁽²⁶⁾ Forklaringen kan som i 1637 være den, at der i sognet gennem flere år havde været en smitsom syge blandt beboernes dyr.⁽²⁷⁾ Eller måske er de opgivne tal et stykke fra sandheden, idet bønderne af erfaring vidste, at sådanne oplysninger havde en sørgelig evne til at komme til udtryk i ekstraskatter - eller måske understreger de manglende kalve og stude blot godsejernes effektivitet med hensyn til at få disse dyr fjernet fra gårdene til opfedning på hovedgårdsjorden og derpå salg.

Som konkrete eksempler på husdyrholdet i 1600årene kan nævnes følgende fra 1682:

Gården

	Præsten	Christen Torp	Tue Poulsen	Jørgen Vognstrup
hest	3	2	2	2
plag	1	0	0	0
stud	2	0	0	0
køer	5	1	2	2
ungnød	3	1	2	0
får	13	4	4	4
svin	4	0	1	1
kalv	0	0	0	1

Tallene taler deres eget sprog om små forhold, og det på nogle af de større gårde; sølle må det have været i husmandsstederne.⁽²⁸⁾

Misvækst

Næst efter krig var misvækst eller epidemier blandt husdyrene det bonden frygtede mest. Udbyttet på 3-6 fold kunne være svært nok endda at klare sig med, men ved misvækst tabtes også udsæden, således at der intet var at så markerne til med det kommende forår. Så kunne man som Margrethe Pedersdatter, der i 1706 havde et husmandssted med 4 skæpper jord i Krunderup, bede godsejeren om hjælp. Og når sognepræsten kunne bekræfte, at hun *"ikkun har aulet lidet"*, og hendes eneste ko tilmed var død, kunne der håbes på hjælp. Margrethe fik 3 skæpper sædebyg. Kredsløbet fungerede således, at godsejerens lader kun var fulde når fæstebøndernes var det. Derfor kan manglende hjælp fra godsejerne ikke altid tilskrives ond vilje, men manglende evne til at yde bistand.⁽²⁹⁾

I august 1709 kunne generelt konstateres, at årets høst i Naur ville blive ringe, så ringe at der med rette kunne tales om misvækst. Ved selvsyn konstaterede by- og herredsfoged Jens Thøgersen Hvas, at bønderne i sognet end ikke kunne regne med at holde udsæden i hus, når årets høst var omme. Bedst stillede var nogle af rytterbønderne, der kunne få udsæden i hus, hvorimod Krunderupgårdene kun kunne regne med at få den halve udsæd hjem - *"for jorden er saa skarp og saa sandig"*. I landsbyerne Vognstrup, Alstrup, Naur by og i Store Torp var der overhovedet *"intet at binde eller tærskes"*. De tre fæstere i Store Torp kunne tilmed fortælle synsmændene, at trods de havde sået 9½ tønder rug, havde de kun avlet ½ tønde rugsæd. Heller ikke i Overlund var der noget som kunne *"tærskes eller bindes"*, så den foregående vinter med hård frost kombineret med storme og uvejr havde fordærvet alt for sognets bønder i 1709. Det var den konklusion synsmændene Christen Christensen af Krunderup, Christen Nielsen af Overgård, Jens Lar-

sen og Peder Christensen af Vognstrup kom til efter deres sørgelige rundtur i Naur i august.

Misvækst skelnede ikke mellem rig og fattig, læg og lærd; præsten fik sin del af problemerne, ikke blot fordi hans løn var afhængig af bøndernes avl, men også fordi han selv havde sine marker at drive. I hvert fald fortalte synet, at:

"Naur Præstegaard er saaed til forleden aar 1708 rug 12 td. 2 skp. som efter indeværende aars Misvækst er saa ganske slet og tynd paa denne skarpe sande March hvor Præstens meste og bedste Sæd er Roug, den største del af Rugsæden blef nedhuggen med en høele og kand icke blifue opbunden som i de andre aaringer naar grøden gaar vel til".⁽³⁰⁾

Misvækst var ofte resultatet af en længere varende proces, som regel i forbindelse med vejrliget, men samme vejr kunne også i løbet af ganske få timer ødelægge et års avl. Det fik en række af Naurs bønder for alvor at mærke søndag den 23. juli 1780, hvor et usædvanlig kraftigt tordenvejr gik over sognet *"og nedsløg kornet i bund og grund"* med nogle usædvanlig store hagl. Skaden var så alvorlig, at Niels Jensen af Bastrup, Christen Nielsen af Dalgård, Niels Dalgård, Erik Christensen, Christen Nielsen Smed, Christen Buur, Mads Moesgaard, Christen Jensen, Jens Christensen af Falsig og Peder Heede af Falsighus alle så sig nødsagede til at søge amtet om skatnedsættelser. Men skulle disse bønder

have lettelser, ville det aldrig vare inden det halve amt søgte, så amtmand C. F. Hansen skrev tilbage til herredsfogeden i Holstebro, at han kunne meddele ansøgerne, *"- at der ei kan tilstaaes dem mere end i lige tilfælde andre af kongens undersaatte nogen frihed"* og at de derfor *"ingen godtgørelse i saa maade kan vente"*.⁽³¹⁾

Naurbonden måtte til enhver tid klare sig selv.

Afgrøder og udbytte i 1800årene

Sognene i Hjerm herred var kendte for jord af høj bonitet, men forholdene i herredets vestligste sogne Naur, Bur, Vemb og Gørding afveg herfra. Mulden var her forholdsvis sandholdig, uden at dyrkningsmåden dog adskilte sig fra de bedrestillede sogne østpå. Derfor kan man regne med, at bønderne i Naur i forrige århundredes første årtier har brugt den dyrkningsmåde J.C.Hald anfører som almindelig for Hjerm og Skodborg-Vandfuld herreder: først 1 år med byg, derpå rug, endnu 1 år med byg, derpå 2 år med havre - og så kunne marken ligge brak 6-10 år alt efter boniteten. På de magre jorder som Naurs må man regne med mindre avl af byg og havre til fordel for rug, som man ofte dyrkede 4 år i træk på samme mark. Udbyttet blev så som regel så beskedent, at udsæden knapt kunne holdes i hus; derfor kaldtes den sidste høst i en sådan cyklus for *"udslæbningsrug"*. Flere bønder i Hjerm herreds vestlige sogne havde imidlertid i 1820erne og 30erne fundet ud af, at hvis der blev lagt 1 års spergel-

avl ind imellem rugavlén, forøgedes foldudbyttet. Det var et af de første nybrud indenfor det lokale landbrug, hvor man i 1800årene for alvor indså betydningen af tilførsel af kalk, mergel og bælgfrugter for at modvirke jordens udpining.⁽³²⁾

Her som andre steder mødtes nye ideer med en mistænksomhed, der grænsede til bagstræb - man foretrak det velkendte og nærede "*Frygt for Naboers Haan of Forfølgelse*".⁽³³⁾ Men andre faktorer bremsede i lige så høj grad som de mentale - eksempelvis mangelen på driftskapital.

I en sådan brydningstid var det væsentligt, at sognenes præster var engagerede i landbruget og dets problemer. Det var præsterne i Naur så godt som alle fra 1770erne og et godt stykke op i 1800årene. Især skal sognepræst Ove Krarup fremhæves; han har vel været inspireret af farbroderen i Vejrum sogn, hvor sædskiftet forbedredes ved dyrkning af "*Brakfrugter og Foderurter*", ligesom der ivrigt plantedes læhegn og udførtes et stort avlsarbejde, blandt andet indenfor fåreavlén. Krarup, der kom til at spille en ledende rolle i amtets landøkonomiske selskab, forstod også at forbedre sædskiftet med kartofler og andre rensende afgrøder, ligesom han satsede på anvendelse af forbedrede redskaber. Nogen overdrivelse har det derfor ikke været, da J.C. Hald karakteriserede denne naurpræst og bonde som værende "*iblandt Egnens bedste Agerdyrkere*".⁽³⁴⁾ Ove Krarup var også blandt de første på disse kanter, som indførte brugen af

svingplov på sine marker til erstatning af hjulploven, som mange bønder dog vedblev at holde fast ved op mod århundredskiftet, og det skønt man "*med et halvt øje kunne se*", at svingploven bearbejdede jorden langt bedre end hjulploven, som en godsejer på Holstebroegnen udtrykte det.⁽³⁵⁾

Hvilket udbytte fik bønderne i Naur ud af arbejdet med jorden i forrige århundrede? Den ældste pålidelige opgørelse er fra 1837, og den viser, at høsten nævnte år i sognet ialt beløb sig til 2.191½ tønder korn fordelt på 8 tønder hvede, 562½ tønder rug, 576 tønder byg og 1.050 tønder havre. Den store mængde havre skal ses i lyset af, at denne kornsort kun havde givet 3 fold mod byggen og rugens 6 og 4½ fold. Men havre havde forholdsvis stor betydning som foder til gårdenes dyr. Hvad angik naurfolkene selv, så var hvedebrød endnu så godt som betydningsløst - man foretrak det velkendte tunge rugbrød, der kunne holde sig i det mindste en måned. Ud af høsten på knap 2.200 tønder korn i 1837 var de 569 tønder udsæd, en mængde der derfor må formodes lagt fra til det kommende års avl; vi ved at Naur mølle på samme tid årligt malede ca.1.200 tønder korn, vel til naurboernes eget forbrug, hvilket giver ca.431 tønder korn i overskud til enten salg eller brug til kreaturer i vinterhalvåret. Skellet mellem overskud og mangel var således hele tiden uhyggelig nærværende i sognets kornproduktion.⁽³⁶⁾

Der avledes andet og mere end korn på 1800årenes marker i Naur: boghvede,

kartofler, kløver og hør. Med undtagelse af kartoflerne var det imidlertid stadig i så små mængder, at det ingen praktisk betydning havde for sognets landbrug. Det var da altid godt med boghvedegrød, men en samlet høst på 16½ tønder i et helt sogn var ikke overvældende. Bedre var det med kartoflerne; i foråret 1837 havde sognefolkene møjsommeligt lagt 68 tønder af denne knold i jorden. Da den gav et imponerende udbytte på hele 8½ fold, kunne man samme efterår grave 578 tønder kartofler op af jorden.⁽³⁷⁾ Kun 25 år forinden havde Gregers Begtrup i beskrivelsen af amtets landbrug mistrøstigt konstateret, at om end kartoffelavlten var tiltagende, så ”– findes deraf enkelte smaa Pletter i Marken, men endnu hverken hele eller halve Acre, uden hos saare enkelte Mænd i Amtet” – pastor Krarup i Vejrum var naturligvis at finde blandt disse enkelte. Endnu ville bønderne kun spise kartoflerne nyopgravede; resten gemtes i kar med avner eller tørvesmul til vinterfoder for svin og ungkreaturer.⁽³⁸⁾

I 1833 var man kommet dertil, at næsten alle bønder i Ringkøbing amt avlede kartofler - gerne 1 skæppe eller 2 til eget forbrug; Holstebroegnen var foregangsområde for kartoffelavlten, hvilket også har påvirket forholdene i Naur. Alene på gården Krogsdal i Nørre Felding sogn avledes således i 1828 2.100 tønder kartofler.⁽³⁹⁾ De 537 tønder der avledes i Naur i 1837 var i 1871 blevet til 2.547 tønder - næsten en femdoblet produktion på kun 34 år.

Alt imens dette skete fandt nye afgrøder stille men sikkert plads på markerne i Naur: ærter, vikker, bønner, raps, spergel og roer. Men stadig skulle de fire gamle kornsorter århundredet ud forblive bærende i sognets vegetabiliske produktion. Under forbehold af uændret foldudbytte udviklede kornproduktionen i Naur sig således fra 1837 til 1871 målt i tønder:

	Hvede	Rug	Byg	Havre
1837	8	565½	576	1.050
1871	12	855	684	1.743

Set i lyset af det øgede antal landbrug i sognet, viser tallene en forholdsvis beskeden vækst, men dog så stor eksempelvis for havres vedkommende, at det 1 var en væsentlig forudsætning for en større animalsk produktion. I 1861 havde de to store gårde Overlund og Overgård da også udlagt henholdsvis 114 og 125 tønder land til kreaturgræsning, mens de til kornavl havde udlagt 52 og 47 tønder land - heraf to trediedele til havre. De mindre og mellemstore gårde, der ikke var lagt an på kreaturfedning, satsede forholdsvis mere på rugen. To jævne gårde i Naur by havde således lagt henholdsvis 16 og 18 tønder land ud til kreaturgræsning medens de til kornavl havde lagt 16 og 7 tønder land ud, men her udgjorde havren kun 5/16 og 1/7 af det med korn tilsæede areal. Således afspejles de to væsensforskellige driftsformer dansk landbrug havde i forrige århundrede også i Naur: dels det udprægede

Øversigt over Kreaturholdet

i ~~Njørbstad~~, *Naur Sogn, Hjerme Herred, Nørrejylland Amt,*
den 17de Juli 1876.

Heste.										Svovbæg.				
Singler, 2 Mar og berøet.	Hallerter.			Hopper.			Føl og Pflug mædet 2 Mar.	Tilfæmmer.	Alt by enlystet Gøp. Per. for 6 Mar til mædet 11 Mar hvor i Besked af Hærri haart dfr. heri Gøl.	Fyr, 2 Mar og berøet.	Gub, 2 Mar og berøet.	Gert, 2 Mar og berøet.	Ungbæg mædet 2 Mar.	Tilfæmmer.
	2 Mar og berøet, mædet under 6 Mar.	6 Mar og berøet, mædet under 11 Mar.	11 Mar og berøet.	2 Mar og berøet, mædet under 6 Mar.	6 Mar og berøet, mædet under 11 Mar.	11 Mar og berøet.								
4	17	12	6	19	14	25	20	113	6	1	134	325	184	644
Gaar.										Svin.				
Støker, 1 Mar og berøet.	Søber, 1 Mar og berøet.	Gøst, 1 Mar og berøet.	Gøst under 1 Mar.	Tilfæmmer.	Dræt, 1 Mar og berøet.	Svin, 1 Mar og berøet.	Svin under 1 Mar.	Tilfæmmer.	Dræt, 1 Mar og berøet.	Svin, 1 Mar og berøet.	Svin under 1 Mar.	Tilfæmmer.	Dræt, 1 Mar og berøet.	Svin, 1 Mar og berøet.

Efter den første kreaturtælling i 1838 fulgte en række tællinger regelmæssigt op gennem 1800årene. Her 1876-tællingen fra Naur sogn. Disse tællinger viser tydeligt driftsomlægningen i retning af et intensivt forædlet landbrug op imod 1900.

ekstensive kvægbrug på de store gårde, dels det gammelkendte differentierede landbrug på de små og mellemstore gårde. Det var disse sidste der skulle blive førende i "andelsrevolutionen" sidst i århundredet.⁽⁴⁰⁾

Dyrehold i 1800årene

I 1838 gennemførtes den første detaljerede opgørelse over den danske bestand af husdyr på landets gårde og husmandssteder; som et led heri indsendte sognepræst Jacob Wolf til Naur-Sir den 4. april samme år sin indberetning om forholdene i pastoratet. Tallene fortæller, at der i 1838 i sognet var:

heste/hingste/hopper	73 stk.
plage/føl	8 stk.
køer i juni 1837	211 stk.
køer i februar 1838	214 stk.
stude og tyre over 3 år	
i juni 1837	9 stk.
stude og tyre over 3 år	
i februar 1838	18 stk.
ungkvæg til opdræt	
i juni 1837	144 stk.
ungkvæg til opdræt	
i februar 1838	160 stk.
svin/grise i juni 1837	81 stk.
svin/grise i februar 1838	78 stk.
får/lam i juni 1837	799 stk.
får/lam i februar 1838	598 stk.

bistader 1837	7 stk.
bistader 1838	14 stk.
føl opfødte 1837	3 stk.
kalve opfødte 1837	156 stk.
lam opfødte 1837	149 stk.
grise opfødte 1837	81 stk.

(41)

Nærmeste tal bagud til at perspektivere ovenstående, stammer fra 1784. En opgørelse anfører da, at der i Naur var 21 kvier under 3 år, 74 kvier over 3 år, 2 stude under 3 år og 24 stude over 3 år.⁽⁴²⁾ Om end tallene ikke er direkte sammenlignelige, udtrykker de dog en kraftig stigning i sognets kreaturhold efter de store landboreformer. Slående er, at så godt som ingen stude var opstaldede på fæstegårdene til fedning; enten trak godserne dyrene hjem i egne stalde eller måske havde det betydning, at de nærmeste godser Ausumgård og Kvistrup begge var blandt de første i amtet til at satse på hollænderi - altså mejeribrug.

Antallet af 3 års stude i 1838 havde også sammenhæng med det forholdsvis store antal heste i sognet; som J.C.Hald skrev, "*Endskjøndt man i Hjerm Herred ingen Stude holde til Arbeide* -" så har dette åbenbart også gjort sig gældende i Naur, selv om samme forfatter anfører, at netop sognene vest for Holstebro var en undtagelse.⁽⁴³⁾ Givet er, at bønderne i Naur i 1838 ikke har holdt 73 heste udelukkende til ægtkørsel og standsmæssig kørsel til købstaden - det har været plovbæster. I 1812 skulle en jævn vestjysk gård med 4-5 tønder hartkorn i tilliggende have haft gennemsnitligt 3 he-

Min blankbrune Dingst „Gregers“, 3 Aar al., 10 Kvarter 5 Tom. høj, og meget stærk bygget, falden efter Præmiehingsten „Klavé“ og ulu røde Præmiehoppe, staar til Bedækning hos Kjøbmand Brøe, Skolegade i Holstebro, den 25. Marts fra Kl. 10—6 og fremdeles hver Tirsdag og Torsdag, den vorige Tid er Hingsten hjemme. Bedækningspenge er 3 Kr. kontant og 8 Kr. til naar Hoppen føder levende Føl.
Lauft Chr. Østergaard,
Naur.

Holstebro Avis den 18. marts 1890.

ste alene til markarbejde. Studene anvendtes fortrinsvis på de magre hedejorder, fordi de kunne overleve på væsentligt ringere foder end hestene - til gengæld gik arbejdet meget langsommere med studespand. Så langsomt, at provst Krarup i Vejrum mente, at karlene blev dovne af at gå bag studene - den gode provst blev "*stundom mismodig*", når han kom til at se "*paa Studenes og deres Driveres langsomme Skridt*".⁽⁴⁴⁾

Af 1838tallene fremgår også, at der har været ca. en tredjedel flere køer end stude i Naur. Dermed understreges mælkeproduktionens betydning et halvt århundrede før andelsmejeribølgen formeligt væltede ind over de danske sogne, og det i en sådan grad, at bevægelsen siden har fået tillagt al betydning for opkomsten af moderne dansk mælkebearbejdning. Allerede i 1812 skrev Gregers Begtrup, at den vestjyske bonde i sine køer havde "*den visseste og bedste Indtægt*". Derfor holdtes på jævnt store vestjyske gårde 5-6 malkekøer, 2-3 kalve til opdræt samt de 2-3 obligatoriske stude, der solgtes 3 år gamle.⁽⁴⁵⁾

Tirsdagen den 6te November
 ferst., Eftermiddag Kl. 1, et Segneforstan-
 derskabet for Naar og Siir tilhede hos Gærst-
 gær Norgaard paa Torset i Helstebro,
 for at bortfælge en **Distriktshest** der er
 kastet for Læring i Nøggen. Hesten er
 10 Aar gammel, stærk bygget, med let Geds-
 sige og flket til alt svært Arbejdsbrug.

Paa Forstanderskabets Vegne
Jens Overlund,
 p. t. Formand.

*De færreste troede vel, at sogneforstanderskabet
 også agerede hestehandlere!. (Holstebro Avis den
 11. november 1886).*

råde, om end den almindelige bonde i løbet af 1800årenes første halvdel integreredes stadig mere i handelen ”o æ sønden”. I 1833 skal handelen med kreaturer da også have været lige så sikker som smørfremstillingen. Dels var studedefningen ikke nær så arbejdskraftkrævende som smørfremstillingen, dels var det danske smør på grund af sin ringe kvalitet meget dårligt betalt på eksportmarkederne -englænderne fandt anvendelse for det danske smør ved at gnide det i fårenes uld!⁽⁴⁶⁾

I forbindelse med studedefningen er det netop karakteristisk, at der kun nævnes få stude over 3 år. De få nævnte kan have været sognets plovstude, da fedestudene som nævnt solgtes 3 år gamle. Derfor er antallet af ungvæg meget mere interessant i denne forbindelse, og de 160 stykker i februar 1838 forekommer at være et højt og målrettet tal.

Det kunne man derimod ikke sige om 1838produktionen af svin på omkring 80 dyr. Her har været tale om de såkaldte ”hjemsvin”, der især blev opdræt-

Markedsdagen den 2. Marts Kl. 12 løber
 Mour og Sir Hefeforening bortfælge hos
 Gæstgiver Lørup en god 4 Aars Hest.
B. B. B.
M. Wille.

Holstebro Avis den 25. februar 1893.

tet i egnene omkring Holstebro og Lemvig. Disse dyr var store, med lang krop og lange øren, og slutvægten var på 18-20 lispund mod de 10-12 lispund det østdanske ”skovsvin” opnåede. Naurgårdene havde 1-2 eksemplarer hver af disse svin, og har således kunnet sælge et fedesvin om året.⁽⁴⁷⁾

Den manglende betydning svinene havde i gårdenes drift, havde fårene til gengæld. De leverede uld, talg, og vinterforråd af saltet og røget kød. Dette turde fremgå af differencen på 199 får mellem juni 1837 og februar 1838 -disse dyr er blevet slagtet i løbet af vinteren. En gennemsnitsgård havde 10-20 får, og netop i Hjerm herred var der tale om specielt gode dyr, takket være det store avlsarbejde provst Krarup i Vejrum havde udført ved i 1807 at importere 3 væddere og 7 får af den spanske Merinorace; deres efterkommere var nu at finde overalt i herredet.⁽⁴⁸⁾

Tilvæksttallene fra 1838 på 156 kalve, 149 lam og 81 svin vidner om et landbrug med en overproduktion af en sådan størrelse, at det var med til at skabe overgangen fra naturalie- til pengeøkonomi. Den stærkt stigende tilvækst op gennem århundredet underbygger udviklingen:

Antal fødte dyr					
	1837	1860	1875	1880	1892
føl	3	5	8	11	15
kalve	156	182	225	257	313
lam	149	493	543	470	463
svin	81	99	263	302	524

(49)

Den vækst tallene udtrykker var en følge af det faste husdyrhold og dets vækst i århundredet. I 1881 var der i Naur sogn:

heste/hingste/hopper/føl	99 stk.
tyre over 2 år	2 stk.
stude over 2 år	123 stk.
køer over 2 år	297 stk.
ungkvæg under 2 år	271 stk.
får	1213 stk.
geder	7 stk.
svin	173 stk.

(50)

Ved sammenligning med situationen i 1838 viser det sig, at antallet fødte dyr omregnet i procent var nærmest eksploderet. Stigningen var: føl 400%, kalve 100%, lam 210% og svin 525%. I vurderingen af tallene skal der naturligvis tages højde for det øgede brugsantal i sognet kombineret med befolkningstilvæksten. Selv med forbeholdene in mente, må udviklingen siges at have været præget af en utrolig intensivning af sognets animalske produktion i forrige århundredes sidste halvdel - mest udpræget indenfor svineproduktionen; den tætte beliggenhed i forhold til Holstebro Svineslagteri må her tillægges stor betydning.

Den helt åbenbare animalske vækst i

Naur var imidlertid langt fra fordelt lige- ligt på sognets gårde og huse, idet de mange nye husmandsbrug fremdeles havde meget små husdyrhold. Som eksempel herpå kan nævnes Ørrebækhus, hvor der i 1876 var 2 køer, 8 får og 1 svin; naboen i Gjeddemosehus havde ligeledes 2 køer og 11 får men til gengæld end ikke en enlig gris. Heste og stude kunne der slet ikke være tale om at holde på disse små brug, der fik jorden bearbejdet ved at låne gårdmændenes trækdyr - det kunne være en del af lønnen for at gå ud som daglejer. I den anden ende af naurbøndernes sociale univers fandtes manden i Overgård - her var dyr så det foreslog: 6 heste, 47 stykker hornkvæg fordelt med 16 stude over 2 år, 16 køer over 2 år og 15 stykker ungvæg under 2 år, 82 får og 16 svin. Imellem yderpunkterne Overgård og Ørrebækhus kunne man så finde alle de andre naurfolk i forskellige grader.⁽⁵¹⁾

Væksten var således langt fra entydig, tvært imod synes den at have forøget de sociale skel set i forhold til 16 og 1700årene; de fattige var lige så fattige som dengang, men gårdmændene på de jævne og større gårde var langt rigere end gårdfæsterne et par hundrede år før dem. Nu høstede sognets gårdmænd frugterne af det arbejde forældrene og bedsteforældrene havde udført med udskiftninger, selvejekøb, driftsomlægninger og investeringer i nye redskaber. Det var i disse år de fik råd til at bygge de mange nye grundmurede gårdanlæg i fire længer, som op til vor tid har præget det danske landbrugsland.

Andelsmejeriet Holmgaard.

Post- og Jernbaneadresse: Holstebro. Telefon: Sdr. Lyngbjerg 15.

I 1887 startedes Andelsmejeriet Holmgård i Sir – men det var naurboerne som leverede mest mælk og som derfor som regel sad inde med formands-posten.

I 1887 fik naurboerne mejeri – i Sir

Som en bølge rullede andelsmejerierne i 1880'erne hen over de danske landsogne. Og naurboerne, der i høj grad levede med i tidens politiske og ideologiske rørelser, skulle selvfølgelig også have deres eget andelsmejeri.

Lige efter nytår 1887 mødtes flere fremtrædende gårdmænd fra Naur-Sir sogne med henblik på at få startet andelsmejeri i området. Den 11. februar samme år holdtes stiftende generalforsamling i Sir skole. Foregangsmændene viste sig at blive identiske med mejeriets første bestyrelse: Niels Bendtsen (Naur), Søren Overlund (Naur), Laurits Thorager (Sir), August C. Wille (Sir), Gravers Godrim (Sir), Jakob Tolsgaard (Vejrum) og Christen Overgaard (Maabjerg). Lærer Sidelmann fra Naur blev revisor. Mejeriet var tydeligt lagt an på at dække et stort lokalområde, hvilket forklarer placeringen ved Holmgård i Sir sogn. Her lå mejeriet centralt i forhold til sit opland.

Derfor kom naurboernes mejeri til at ligge i nabosognet.

Med 251 køer tegnede naurboerne sig som mejeriets vægtigste leverandører, dernæst kom sirboerne med 220 køer, 73 fra Vejrum og 88 fra Maabjerg. Niels Bendtsen fra Naur blev det nye mejeris første bestyrelsesformand, en post han sad på indtil 1891, hvor han afløstes af Laurids Skov. Bendtsen blev dog senere atter formand i perioderne 1895-99 og 1905-13.

Den første maj 1888 trådte Andelsmejeriet Holmgård i drift. Mejerist Poul Krog fra FASTER blev den første bestyrer. Det fik han 1300 kr., 4 pund sødmælk dagligt, fri bolig, brændsel og belysning samt 25% af smørrets salgsspris i løn for årligt. Forinden havde møller Johannes Larsen af Sir som hovedentreprenør haft travlt med at bygge sammen med murer Peder Hansen af Mejrup - 7.200 kroner fik de for at bygge mejeriet. Brødrene Johansen fra Skive monterede for 6.288 kr. mejeriets maskiner, heriblandt en dampmaskine. Senere fik fabrikant Meedom i Holstebro leverancerne til mejeriet.

Holmgård blev de store gårdmænds mejeri. De fleste leverandører havde 2-4 køer, mens de store leverandører som Søren Overlund og Niels J. Bjerre hver havde 16 - August C. Wille i Sir Østergård toppede med 24 køer.

Mange steder skabte de nye andelsmejerier og driften af dem splittelser i lokalsamfundet. Afgørende spørgsmål blev her som alle steder, om mejeriet skulle arbejde om søndagen. At det ikke

Andelsmejeriet Holmgaard

1887 🍀 4. Juli 🍀 1912

Met.: En Vise vil jeg kvæde.

I vore Andelsdage gaar alt med voldsom I'art;
Af gammel Skik tilbage er kun den mindste Part,
At vel det ny er bedre, jeg ikke nægte tør,
Vist er det: vore Fædre som nu ej laved' Smør.

I Bondens lumre Stuer ved Bjælken Hylder sad;
Trods Støv og Røg og Fluer stod der hans Mælkefad.
At Fløden blev lidt broget og bedsk, man kan forstaa,
Og Smørret blev til noget, der smagte saa som saa.

Saa kom lidt bedre Tider med Bøtter og med Vand,
Og Smørret blev omsider lidt bedre gjort i Stand;
Dog det sig ofte hændte, at Salget gik ej vel,
Men saa det Raad man kendte: at æde Smørret sel'.

Det gav kun lidt i Pungen til Renter og til Skat,
Man derfor snart blev tvungen til at ta' bedre fat.
Da nye Tanker fødtes, som Lynet slog de ned,
Og store, smaa snart mødtes i fælles Virksomhed.

Omtrent hvert Sogn nu rejste et Andelsmejeri,
Hvor høje Skorsten knejste — og kom man ind deri,
Da lød en vældig Surren af Hjul og rappe Trav
Og Centrifugens Snurren, som skummer Fløden af.

Hvad alle andre vilde, det vilde vi nu med.
Mads Bjerre fandt, at ilde var valgt vort Byggested.
»Hvis Mejeriet kunde i Vejrum lægges an,
Det blev saa nogenlunde det største i vort Land!«

Unighedens Skygge var dog bortvejret snart.
Saa tog vi fat at bygge og rejste i en Fart
Vort Mejeri fra Grunden, hvor endnu trygt det staa,
Thi svigtet har ej Bunden i fem og tyve Aar.

Vel søgte man at rukke og slaa det hele ned,
De Maabjerg Folk i Flokke løb bort, som nok I véd,
Og havde *Førgen* kunnet (thi han var gram i Hu)
Faaet Naur og Alstrup vundet, var vi ej samlet nu.

Han lokked', og han loved', saa mange maatte tro,
At havde først man ovovet at ty til Holstebro,
Da vilde Guldet strømme mer rigt i Pungen ind,
Men disse glydne Drømme blev kun til bare Vind.

Der kom en værre Fare, da Vandet blev for lidt,
Tilmed man maatte svare: det Vand, der var, var skidt;
Den hæsle Ulempe man nogenlunde let
Fik Held til at bekæmpe, da der blev boret ret.

En Julestorm der bruste en Gang med saadan Magt.
At den vor Skorsten knuste, saa den blev ødelagt.
Da den faldt ned i Engen, det gav et vældigt Stød,
Niels Holmgaard fo'r af Sengen og troede, han var død.

Af Gruset snart sig rejste saa rank en Skorsten ny,
Mer end den gamle knejste den stolt og højt mod Sky,
Og nu er vi med Tiden, elektrisk Lys vi har,
Fik Ismaskine siden, da ingen Frost der var.

Alt hvad der kan forhindre vor Enighed og Fred
I stort som i det mindre, vi ikke kendes ved;
Vi hader alt det fule og skændes ikke mer'
End blot en lille Smule, hvoraf vi siden ler.

Kun vore Mælkekuske jeg ikke prise vil,
For de vil ikke huske, at det er ufint Spil
Hinanden at misunde og byde Kørslen ned,
Der tjenes ingenlunde, men tabes kun derved.

Den Tid, som nu er svunden ved enig Virksomhed,
Er ej af Mindet svunden, men varer stadig ved
At varsle om, at Tiden, vi nu imøde gaar,
Maa bringe Løn for Fliden og skabe gode Kaar.

Vort Mejeri til Ære tøm nu jer Kaffeskaall
Lad det vor Stolthed være, at vi har naaet vort Maal:
Vort Smør er af det fine, og billig er vor Ost,
Af den og Margarine vi faar en herlig Kost.

H.S.

Lærer Hansen-Sir var altid god for en lejlighedsvis; her ved Andelsmejeriet Holmgårds 25års jubilæum i 1912. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

skabte de store problemer i Naur-Sir, må tilskrives, at alle de store leverandører var tilknyttede den grundtvigianske valgmenighed i Holstebro. I 1888 foreslog Peder Klogborg dog på generalforsamlingen, at mejeriet ikke måtte arbejde om søndagen, men forslaget faldt med stort flertal imod. Pastor Liisbergs holdning var klar:

"I Siir aabnedes det Aar et Andelsmejeri, hvor de allerfleste Deltagere holdt paa at der trods Herrens Vilje dog burde arbejdes om Søndagen; dog blev det tilladt dem der brød sig om Guds Vilje at holde Hviledag ogsaa i deres egne Hjem saa de ikke skulde tvinges til at levere Mælk"

Sådan kunne tingene udvikle sig i tider, hvor *"der gælder Frihed for alt"*, som pastoren udtrykte det.⁽⁵²⁾

Det følgende årti blev meget aktivt for Andelsmejeriet Holmgård: man meldte sig ind i Jydsk-Fynsk Eksportforening, man besluttede at mejeriets medlemmer skulle købe deres forbrug af rapskager gennem indkøbsforeningen RAI (flere af mejeriets bestyrelsesmedlemmer var da også bestyrelsesmedlemmer her!). Allerede i 1893 fik man en ny 8HK dampmaskine og i år 1900 blev mejeriet medlem af Mejeriforeningernes Udvalg med henblik på at få indregistreret et fællesmærke for dansk smør på eksportmarkederne - det blev det bekendte lurmærke.

I 1968 lukkede Andelsmejeriet Holmgård efter at have behandlet naurboernes mælk gennem ca.80 år.⁽⁵³⁾

Tæt på det tyvende århundrede

Gårdene i Naur var i årtierne op mod århundredskiftet nok vidt forskellige hvad angik jordbonitet og størrelse, men fælles for dem var stadig til en vis grad selvforsyningsøkonomien, der byggede på en alsidig driftsform.

En gård som Store Torp var med følgende opdeling af sine 80 tønder land ikke utypisk: 36 tønder land ager, 29½ tønder lynghede, 8 tønder land eng, 5 tønder land god græsningsjord og endelig 4 tønder land tørvemose beliggende 1/3 mil fra gården. Endnu var man afhængige af selvforsyning med brændsel, og her var de heder og moser, som byboerne betragtede med æstetiske øjne, uhyre vigtige for sognet. Men i kreditforeningerne var man i løbet af 1870erne og 80erne så småt ved at begynde en anden vudering af hede- og moseområder - man betragtede dem som fremtidige landvindingsområder.

Anders Iversen, der i 1882 boede i et husmandssted i Alstrup med 6½ tønder land ager i tilliggende, som var vurderet til godt 3 skæpper hartkorn, havde dertil 5½ tønder land hede ca. 1 kilometer fra husmandsstedet. At han i 1882 fik et kreditforeningslån skyldtes udelukkende, at man skønnede den nævnte hede havde værdi som opdyrkningssemne.

Her kom mergelen ind i billedet. Siden sidst i 1700årene havde man kørt mergel i jorden i sognene nord for Storåen, og sidst i forrige århundrede var det brugt af alle i Naur, fordi de fleste var selvforsynende med dette enestående middel til at udløse jordens nær-

Sara Overlund – også hun var barnebarn af den markante sognefoged Søren Christensen i Overgård – hun blev gift med Jens Stamp, der kom fra Tim og som overtog Nygård i Linde. Deres søn Jens Overlund Stamp overtog senere Nygård. (Privat foto).

ringsstoffer. Men ikke nok med det - kunstgødningen var ved at holde sit indtog på sognets marker, således i 1878 på Store Torp som en af de første. Ejeren her karakteriseredes da også således: *"Alt vidner om Orden og Driftighed hos Eieren"*.

Indkøb af kunstgødning var et af udtrykkene for, at den gamle naturalieøkonomi måtte vige for pengeøkonomien; at det var en lang proces vidner de forholdsvist beskedne beløb bønderne brugte til indkøb af deciderede købmandsvarer sidst i 1800årene. Thomas

To naurkoner i vintertøjet sidst i 1800årene. Bemærk pelsbesætningen omkring kraven på de givetvis tunge kåber. Personerne er Anne Marie fra Store Bjerre, der var gift med Søren Jensen Overlund og Kirsten Marie fra Lille Bjerre, der var gift med Gravers Bjerre, som drev Vester Søllergård i Vejrum, men døde i Alstruplund i Naur. (Privat foto).

Miltersen i Falsighedehus angiver således 10 rigsdaler ud af et overskud på 135 rigsdaler, og Anders Iversen i Alstrup 10 kroner af et overskud på 236 kroner. Thomas Miltersens forbrug af købmandsvarer svarede til, hvad det kostede ham at have en dreng i sin tjeneste et år. Iøvrigt er det bemærkelsesværdigt, at selv et lille brug som Falsighedehus med kun 1 tønne hartkorn i tilliggende i 1871 havde såvel karl, pige som dreng i tjeneste året igennem. Dertil kom daglejere - måske i forbindelse med en teglovn som Thomas Miltersen drev som binæring.

Aldrig brisen- skyer
 skjult det bruger
 Rosenbunde fra Ungdumsage

Lov og

Din Tæstus
 (Grunns Gængaard)
 d. 11-3-99

Alt kan rokke, kun
 ikke Herrens Mindeord
 i Dins Døds. Den der taal-
 der fæl paa Jette, den slip-
 per Gud ikke.

Herrens Ord ad Dødsen sægt
 Er den født sikre Klippe
 Kori Herrens Løfte lægt
 Alting kan i Løst glippe.
 Fra Kæn i Dins Døds er givet
 Haab, Gleden, Lykt Livet.
 Herrens vilje sig!

A. L. L. L. L.

född 2 12. 76.

Du skilles fra Barn dommens
 Og træder i Ung dommens ^{Alder} ind
 Vor Herre lade Dig frede
 Om Barnets uskyldige Lind
 Jeppe Dahl

På Holstebro Museum opbevares en poesibog, som har tilhørt Marie Overlund fra Naur. Hun er formodentlig identisk med Mette Marie Overlund (1881-1927), der blev gift med Hans Adolf Kjærgaard i Tolsgård i Vejrum. Her ses et par eksempler af bogens indhold.

Her op mod grænsen til vort århundrede lod tjenestefolkene sig ikke spise af med et par træsko og en skilling som løn, en myte der stadig lever i bedste velgående. I 1878 fik karle og piger i Store Torp henholdsvis 200 og 100 kroner i årsløn - i 1905 fik de hos Niels Kr.Jensen i Vognstrup 500 og 400 kroner, et betragteligt beløb, da gårdens samlede indtægter var på 2.906 kroner.

Niels Kr.Jensens gård kan tages som udtryk for situationen ved århundredskiftet. I 1905 gav hans katoffelavl hele 80 fold, og kornafgrøderne svingede nu mellem 7 og 12 fold alt efter jordens bonitet. Der var sket en fordobling i århundredets løb. Samtidig havde brugen af kunstgødning gjort det muligt, at undgå de lange brakperioder. Niels Kr. Jensen brugte således i 1905 følgende sædskifte: 1 år med rug, 1 år med havre, 1 år med roer eller kartofler, 1 år med havre og derpå kun tre år med græs.

I 1885 brugte man på Bastrup i Alstrup følgende sædskifte i gårdens 38 tønder land opdyrkede jord, der var inddeelt i 7 marker med hver 5 tønder land: 1 år brak, hvor der kørtes staldgødning i jorden sammen med kunstgødning, 1 år rug, 1 år byg eller rodfrugt, 2 år havre hvor der gødedes med kløver og græsfrø, og endelig 2 år udlagt til græsning.⁽⁵⁴⁾

Den intensiverede drift begge de nævnte gårde er eksempler på, krævede investeringer i maskiner. Hidtil havde man kun haft de gængse plove og harver på sognets gårde, men sidst i århundredet kom rense- hakkelses- og såmaskiner til, blandt andet købt på jernstøberiet inde i Holstebro. Det moderne landbrug, der så småt i Naur var lagt et kim til blandt andet med de forsøg pastor Windfeldt udførte i 1770erne med nye plovtyper, var en kendsgerning ved århundredskiftet.⁽⁵⁵⁾

Kapitel

3

Bondeliv

At skildre samtlige de nuancer der tilsammen danner et billede af naurfolkernes liv førhen lader sig ikke gøre; men nogle vidt forskellige facetter kan drages frem, for at gøre træk af det daglige liv synligt. Ikke blot den ofte gentagne historie om den undertrykte fæstebonde, men også om bonden som den foretagssomme handelsmand eller pengeudlåner, der gennem århundrederne fik stadig større indflydelse på sognets administration. Bondeliv var også kvinde- og tyendeliv, og begge dele kunne ende tragisk, hvis de forkerte omstændigheder fik lov at virke sammen. Disse fragmenter danner tilsammen et indtryk af sognets identitet fra 16-1900.

Grot, skovvogne og skovsvin

Naurbonden har lige så langt tilbage vi kan følge ham været fæstebonde; myterne om de mange selvejere, blot man går langt nok tilbage i tiden, kan ikke bekræftes her. Men sognets bønder havde den store fordel, at jorden var fordelt på så mange fjerntboende ejere, at direkte hoveriarbejde har været et sjældent fænomen - ihvert fald i 1600årene inden Ausumgård blev et "rigtigt" gods. Lundenæs og dermed Kronen var sognets største godsejer, og her afløstes hoveriet med "*arbejdspenge*". I 1624 ydede følgende arbejdspenge i Naur: Christen Lassen i Dalgård, Christen Madsen i Torp, Jens Madsen og Søren Olsen i Alstrup, boelsmand Mads Nielsen, Niels Graversen og Jep Christensen i Sta-

bildal, og Jep Christensen og Peder Knudsen i Krunderup.⁽¹⁾ Dermed slap de dog ikke, idet de også skulle yde skovvogne og skovsvin, afgifter hvis oprindelse må være fra en tid med store ege- og bøgeskove - også i Vestjylland.

Senere i 1600årene var samtlige i Naur sat til at yde hestegæsteri, spindepenge og skriverskæppe - alt sammen afgifter, der viser hen til praktiske samfundsfunctioner, som på denne måde fik økonomisk grundlag. Også disse afgifter erlagde bonden i rede penge, hvilket ville sige rigs- eller sletdaler, mark, grot eller skilling.

Tre typiske eksempler på afgifter fra 1600årenes Naur skal gives; de er fra 1646, og giver indtryk af hvor differentierede skatterne egentlig var. Denne alsidighed sikrede godsejerne alle tænkelige typer naturalier til husholdningen.⁽²⁾

Dalgård	Et bolsted	Gård i Krunderup
2 grot leding	$\frac{1}{2}$ ørte rug	1 ørte rug
3 pund smør	1 ørte byg	1 ørte byg
1 får	1 skovvogn	1 ørte havre
1 gås	$\frac{1}{2}$ svin	1 skovvogn
2 høns		1 svin
1 svin		

Andre beboere i sognet betalte afgifter i æg, ål, lam eller fødenød; naurfolkene tog således deres del af slæbet med at holde kongens og adelens fadebure fyldte med gode sager. Det var den tids terminer.

I Hardsyssel anvendtes det såkaldte harbomål; mål- og vægtenheder i

Jordebogen till Lundenæs fra
 Fjerdags Jacobi dag Anno
 1613: Endes til Naur
 Dagsen Anno 1614

Skattebogen

Den funder gongu til den gongu til den gongu til den gongu.

Endings	—	ij
Lunden	—	ij 7/10
Fær	—	ij
gæng	—	ij
gæng	—	ij
gæng	—	ij
gæng	—	ij
gæng	—	ij

I 1600-årene var en stor del af gårdene i Naur krongods. De administreredes fra Lundenæs slot ved Skjern, og eftertiden kan derfor findes disse gårde nævnt i Lundenæs lens jordebøger. Her ses opført de afgifter Christen Nielsen i Dalgård var sat til at yde i 1613-14. Det drejede sig blandt andet om 1 skilling, 3 pund smør og et får.

1600årenes Danmark var vidt forskellige fra landsdel til landsdel. Det skulle der en Ole Rømer til at rydde op i. I harbomålet skulle der $\frac{1}{2}$ skæppe rug til 1 ørte, 12 skæpper byg til 1 ørte, og 20 skæpper havre til 1 ørte. Heraf ses tydeligt hvorfor rugen blev lagt til grund for udtrykket hartkorn – ”*det hårde korn*” – det var langt den mest værdifulde kornsort.⁽³⁾

Fæste- og hovbonde i 1700årene

I 1706 rømmede Christen Jensen fra sin gård i Vognstrup -ingen vidste hvorhen. Gården hørte under godset Voldbjerg, så rømningsmanden var en af grev Rantzau's fæstebønder. Ved sin adfærd bekræftede Christen Jensen billedet af den undertrykte fæste- og hovbonde, hvis eneste mulighed for at få realiseret sin frihedstrang var at stikke af. Så enkle var sammenhængene imidlertid ikke. Dels har Christen ikke udført hoveri - dertil var der for langt til hovedgården - dels har han i sit daglige arbejde ikke følt undertrykkelsen. Og sådan var det for naurbønderne i almindelighed. Da Peder Pedersen, hidtil fæster af Madsbjerg i Bur sogn, i 1782 af Christen Linde de Friedenreich fæstede en gård i Naur by, omtales han som ”*hovningsfri*” fæstebonde. Landgilden på 24 rigsdaler årligt samt eventuelle korn- og materialekørsler har for ham været at betragte på linie med vor tids skatter.⁽⁴⁾

Som nævnt havde hoverispørgsmålet nøje sammenhæng med fæstegårdens beliggenhed i forhold til hovedgården. Derfor var det også naturligt, at da Chri-

stian Daniel Friedenreich i 1766 bortfæstede en gård i Naur by til Erik Christensen, at forlange den årlige afgift på 6 rigsdaler betalt i rede penge. Krogsdals hovedgårdsmarker lå for langt fra den enlige fæstebonde godset havde i Naur.⁽⁵⁾

Anderledes var vilkårene for de af sognets bønder, der boede tæt på gods-ejerne. Lindtorp havde således i Naur sogn ejendomsretten til de fire Falsig-gårde, hvilket svarede til omkring en fjerdedel af det lille gods' tilliggende. Gårdene ydede 2 ploves hoveri ud af de 8 Lindtorp havde krav på. Og Falsig-bønderne, der i løbet af en halv times tid kunne gå til hovedgården, fik for alvor godsejerens nærhed at føle i det daglige arbejde. I 1773 skulle de således hver især yde 14 spanddage og 37 gangdage - altså ialt 51 arbejdsdage på hovedgården. Her var tale om en arbejdsbyrde, der gav afbræk i driften af bøndernes egne brug.⁽⁶⁾

Arbejdet på hovedgården gik ud på alt ”*aulingen angaaende*”, som det formuleredes i Ausumgårds hoverireglement fra 1773. Kornet skulle såes, høstes og siden tærskes - høet skulle bjærges - og ind imellem skulle der køres gødning ud på markerne. Inden vinterens komme skulle der køres tørv og lyng i hus til ildebrændsel - men også gravning af grøfter, kastning af diger - eksempelvis omkring gårdens haver - samt opførelse af ”*Jordfolde*” til gårdens stude og får, skulle hovbønderne tage sig af.⁽⁷⁾

Dertil kom tvangskørslerne, som kunne være særdeles omfattende. I april

1777 måtte Hans Gasseholm, Poul Krog, Girial Truelson (alle af Alstrup by), Christen Madsen af Krunderup, Mads Christensen og Christen Christensen af Vognstrup samt fæsterne i Moesgård og Gade køre den lange tur til Hagebro med havre for herskabet på Ausumgård. Og i 1779 måtte fire vogne fra sognet afsted til Ringkøbing med skatterug. De mest almindelige pligtkørsler var dog transporter af korn fra selve Ausumgård til ladepladsen ved Struer, hvorfra kornet sejlede videre til Aalborg, og derfra enten til Norge eller København. Naur kirke hørte til Ausumgård gods - også det kunne resultere i pligtkørsler for godsets bønder i Naur. Som eksempel på hvad det kunne betyde for en enkelt bonde, nævnes her de kørsler Niels Bertelsen i Falsig måtte foretage i perioden 1830-53:

- 1830: hente murermesteren på Ausumgård
- 1834: hente murermesteren i Møborg
- 1835: hente tømmer på Ausumgård
- 1838: køre tømmermanden til Møborg
- 1844: hente blytavler og fjæl ved Maabjerg kirke
- 1844: køre murermesteren til Ausumgård
- 1849: hente stige på Ausumgård
- 1851: køre "vindladet" til Ausumgård
- 1853: hente bjælker i Holstebro
- 1853: køre sten og sand fra kirken⁽⁸⁾

Naur sogn adskilte sig netop på grund af den tætte tilknytning til Ausumgård fra det øvrige Vestjylland på hoveri- og fæ-

stevæsenets område. På grund af godsets status som stamhus afhændedes fæstegodset meget sent - i 1850'erne og 60'erne - og derfor vedblev adskillige Naurgårde at være fæstegods et par generationer længere end sædvanligt i amtet.

Fæstevilkår

Til belysning af en almindelig gårds fæstevilkår er valgt Niels Gades gård; det var den gård som i 1797 flyttedes ud af Alstrup by, hvor den havde været kaldt Nørgård. Senere flyttedes den af Niels Gade helt ud af sognet - til Sir - hvor den kom til at bære navnet Gade, der stadig hænger ved. Gården havde et tilliggende på godt og vel 1 tønne hartkorn, og var bygningsmæssigt typisk med sine tre længer i bindingsværk, om end enkelte mure var opført i grundmur.⁽⁹⁾

Indtil 1751 var Laust Jensen Tvil fæster i gården - hans fæstevilkår kender vi intet til. Ved hans død i 1751 overtog Jens Christensen fæstet - han havde hidtil været fæster af det halve Østergård, også i Alstrup by. Østergård hørte på dette tidspunkt til Kvistgård gods i Vejrum sogn, så Jens Christensen skulle for at måtte flytte erhverve et pas fra herskabet her. Det fik han, og den nye herre forekom rimelig i sine krav: ud over de årlige skatter og landgilde på 2 rigsdaler og 4 mark, skulle Jens Christensen forpligte sig til skattekorssrejser, 1 lang årlig rejse, samt levering af 1 favn gode tørv og 2 læs hedetørv. Eneste decidede hovarbejde var 1 dags rivning i høbjærgningstiden.

Jens Christensen døde i 1765. Asumgård fik nu Poul Pedersen Krog fra Fousing sogn til at overtage Nørgård. Også han kom "*med fri pas*" – men helt frit stillet var han nu ikke, hvis han ønskede at overtage fæstet - han skulle gifte sig med afdøde Jens Christensens ældste datter. På den måde blev Ane Cathrine Jensdatter, der var født i 1741, kone i sit fødehjem. I forhold til svigerfaderens var Poul Krogs fæstevilkår uændrede; der står udtrykkeligt "*ligesom hans Formand*" i fæstebrevet.⁽¹⁰⁾

Poul Krog døde i 1786; forinden var hustruen Ane Cathrine død og Poul havde giftet sig anden gang med Johanne Jensdatter, der var fra gården Bastrup - også i Alstrup. Hun bragte Nørgård videre til sin anden mand, Niels Jensen Gade, der kom til sognet fra Vejrum. Den 14.marts 1787 underskrev Asumgård's foged, Jørgen Donnerup, Niels Gades fæstebrev, der ikke rummede ændringer i forhold til de tidligere fæstere.⁽¹¹⁾

Som nævnt kom der til at ske store ændringer med gården i Niels Gades tid. Den flyttedes ud, ikke blot på udmarken, men ud af sognet. Inden det kom så vidt var også Johanne Jensdatter afgang ved døden, og Niels Gade giftede sig nu med Sidsel, en datter af Christen Jensen i Store Døes. Som der nu var tradition for, bragte Sidsel gården videre til sin anden mand, den 24 år yngre Jens Christian Christensen fra Pilgård i Sir sogn. Først med hans eftermand i gården - Peder Jørgensen - ses fæstevilkårene at være ændrede. Landgilden blev nu sat til

12 rigsdaler og aftægt til Sidsel Christensdatter - men efter hendes død skulle landgilden sættes op til 16 rigsdaler. Den ene dags rivning ved høslet fastholdtes, for det understregedes, at Peder skulle møde på Støvl Made i Sir med sin rive. En ny pligt blev endvidere lagt på gården, idet Peder Jørgensen skulle vedligeholde en del af det dige, der gik rundt om Støvl Made eng.⁽¹²⁾

Således fremstår vilkårene for fæstebønderne i denne gård meget stabile med et særdeles overskueligt hoveri. Med undtagelse af Lindtorps bønder i Falsig, har fæstebønderne i Naur levet under betingelser, der ikke har kuet dem i den grad, traditionerne ofte har villet give indtryk af.

Da Jens i 1733 blev sat ud af Offersgård

Nordvestligst i Alstrup by lå Offersgård, en gammel dobbeltgård, der nævnes allerede i 1597. Om der er forbindelse herfra til Offerslægten på Stougård i Linde vides ikke.⁽¹³⁾ Til gården kom i 1716 en ny fæster, der på flere måder opførte sig så anderledes, at hans navn er sikret en markant plads i Naur sogns historie. Jens Christensen var han døbt, men kom hurtigt til at gå som Jens Offersgaard. Indtil 1733 skulle Jens forblive i Offersgård - nævnte år blev han tvunget til at afstå den til Anders Nielsen, der var søn af Niels Lauritsen i Østergård. Helt uden sværds slag forlod Jens Offersgaard ikke sit hjem med kone og børn, og i den aldeles uregerlige Jens mødte forordninger og anordninger re-

præsenteret ved by- og herredsfogeden, værdig modstand. Nok var stavnsbåndet indført samme år, men derfra og til at give op overfor autoriteterne var der trods alt et godt stykke vej i Jens Offersgaards verden.⁽¹⁴⁾

Vi ved ikke hvorfor han i 1733 havde taget plads som almindelig karl hos Jens Skræddergaards enke i Fousing, men for på denne måde at ”- komme til brød og bierring”, skulle husbonden, godsejer Anders Quistgaard, udstede fripas til Jens Offersgaard. Det nægtede Quistgaard med henvisning til, at adskillige mangler i Offersgård forinden skulle bringes i orden.⁽¹⁵⁾

Noget kunne da også tyde på, at Jens Offersgaard i det hele taget slet ikke godvilligt havde tænkt sig at forlade sit hjem gennem 17 år uden kompensation. Sliddet havde trods alt været hans - skulle det hele nu tilfalde denne Anders Nielsen? Det fandt Jens Offersgaard ikke rimeligt, så han begyndte at sælge ud af gårdens værdier. Korn og hø solgtes til Jens Refning, en kvie solgtes til gården Birkild i Asp sogn, og på det sidste mandagsmarked ved Mortensdag i Holstebro solgte Jens ufortrødent 3 køer og en ”*ungnød*”, og to sorte ”*bæster*” byttede han mod et par heste. Dermed sluttede foretagsomheden dog ikke, for en ny vogn i Offersgård byttede han væk mod en gammel, mod at den nye ejer skulle køre ham og hans jordiske gods til Roelsgård i Fousing - vel til Jens Skræddergaards enke.

Hermed var Offersgård tømt for besætning - men Jens var en grundig

mand. I natten mulm og mørke kørtes et par vognlæs havre over til Niels Ørgaard i Nederlund, og et læs bestående af en bylt sengeklæder, 2 ølkar, 1 degnekar, 1 stol samt nogle knipper hø kørtes til gården i Fousing. Alt dette kunne Jens' gamle nabo og uven Niels Bastrup bekræfte. Faktisk mente Niels Bastrup at have hørt Jens Offersgaard sige de truende ord, at ”*Torden og Lynild*” kunne have brændt Offersgård ned mange gange inden han blev sat ud af den!⁽¹⁶⁾

Nu har sandheden mange nuancer, og Gregers Lyhnes hustru, der også var nabo til Offersgård, kunne ikke bekræfte ovenstående - eller ønskede ikke at gøre det. Under alle omstændigheder skulle der være syn på gården, og synsmændene var David Nielsen Perregaard og Peder Mikkelsen af Alstrup. Da de mødte frem som tilsagt, pudsede Jens Offersgaards kone imidlertid en stor lænkehund på de sagesløse mænd, der fortrak i al stilhed. Iøvrigt bemærker man den her anvendte taktik som meget almindelig i datidens Naur - når bønderne skulle stævnes, gemte de sig som regel og lod konerne sige, at de ikke var hjemme.

At denne sag om en forsmået fæstebonde endte i håndgribeligheder kan ikke undre med blot en smule kendskab til Jens Offersgaards temperament. Sagen skulle for herredstinget, og lørdag den 19. september 1733 mødte prokurator Balthasar Debortle fra Holstebro op i Naur for på Anders Quistgaards vegne at slæbe Jens Offersgaard for retten. Jens var ikke hjemme - han gik og plø-

jede med 3 stude for Niels Ørgaard på Nederlunds marker lige op til præstegården. Debortle red derover og fandt den flittige Jens, som han greb fat i for at få ham til at følge med. Men Jens ønskede at se ordentlig ud for retten, så han ville først have lov til at gå hjem og tage sin "kjole" på. Dette nægtede prokuratoren ham tilladelse til alt imens Niels Ørgaard, sognepræsten og dennes karl hørte på det. Og da Debortle begyndte at vifte Jens Offersgaard om næsen med sin kårde og true ham med, at han ville blive sendt enten til Bremerholm eller fæstningsarbejde ved Fredericia, syntes Niels Ørgaard det gik for vidt, så med en kæp gav han Debortle et velanbragt slag på skulderen. Uskadeliggjort blev han nu ikke, for det lykkedes at få tilføjet Niels Ørgaard et sår i fingeren - i hvert fald blødte den kraftigt. Alt imens var Jens Offersgaard naturligvis listet væk, og dermed endte dramatikken den dag i 1733 på Nederlunds mark.

Dermed havde sagen dog ikke ende. På et herredstingsmøde den 26. februar 1734 mødte Knud Nielsen Munch frem for at forsvare Jens Offersgaard, "*der uden lov og dom mod sin vilie*" korporligt var smidt ud af sin gård - ikke engang et brød til sine børn måtte hans kone få med sig derfra. Men Jens havde uden mindste tvivl misligholdt sin gård, og godsejeren havde ret til at sætte ham ud - sådan blev det.⁽¹⁷⁾

Niels Ørgaard som uheldig handelsmand

Den sidste dag i året 1758 begravedes på

Naur kirkegård Niels Jensen Ørgaard, en godt 95 år gammel olding. At tænke sig, han var født tilbage i 1662, før de store matriklers tid da sognets økonomi lå i ruiner på grund af krigene med svenkerne. Som så mange andre vestjyske bønder havde også Niels Ørgaard haft lyst og evner til at handle - om ikke med alt mellem himmel og jord - så dog med heste og kreaturer. Han kom ikke altid lige heldigt om ved sine handeler.

Mikkelsdag i 1733 havde han således været hos Søren Nørby i Asp sogn for at handle med heste. Søren selv var imidlertid ikke hjemme, men det lykkedes at overtale hans kone til en byttehandel, der forpligtede Søren Nørby til at betale godt 2 rigsdaler til Niels Ørgaard. Men da Søren kom hjem og hørte om handelen, blev han ikke ligefrem begejstret for konens evner som handelsmand, for "*han fornam at de ved samme byttehandel var bedraget*". Derfor ville han nu under ingen omstændigheder betale det beløb Niels Ørgaard mente at have krav på - helst skulle handelen gå tilbage, for de heste handelsmanden var kommet med, var af dårlig kvalitet. Det kom der en lang retssag ud af i tidens bedste stil, og Niels Ørgaard havde det med at rode sig ind i sådanne.⁽¹⁸⁾

Han kom vidt omkring; i 1733 havde han således været til marked nede i Tim, hvor han kom i slagsmål med en Thomas Toft - hvorfor ved vi ikke. Derimod ved vi sagen fik et efterspil, idet et par mænd fra Hee 2. påskedag mødte op i Nederlund for på Thomas Tofts vegne at "plukke en høne" med handelsmanden.

Mændene var Niels Andersen Toft (måske en bror til den forurettede?) og Laurs Mogensen, som Niels Ørgaard i første omgang forsøgte at klare med det gode, idet han serverede brændevin for dem. Det var ikke klogt gjort, for spiritussen fik for alvor de to mænds gemytter i kog, og et slagsmål begyndte - og det på en af årets helligste dage! Trods sine 71 år var Niels Ørgaard ikke fortabt i et slagsmål - ihvert fald lykkedes det ham at slå Laurs Mogensen så grundigt, at blodet stod ud af mund og næse, og Niels Toft fik han smidt i gårdens dam. Selv måtte Niels dog også bagefter gå til sengs med ømme sideben, måske var nogle af dem tilmed brækkede fremførte han, da sagen kom for retten.

Ved den lejlighed kunne Mads Gades kone Mette dog fortælle, at Niels Ørgaard dagen efter slagsmålet var vandret til Falsig og bagefter havde han været i kirke, så antallet af brækkede ribben var vist begrænsede. Alle og enhver vidste da også, at Ørgaard var *"en hoved og en skjælm"*, så mon ikke mændene fra Hee havde god grund til deres fremfærd? Retten ville ikke tilkende Niels Ørgaard erstatning for de påståede ulemper.

Niels Ørgaard tog formodentlig ikke til marked i Tim foreløbig, for vidner kunne fortælle, at de to mænd fra Hee på vej hjem havde spist i Burlund, og her havde Niels Toft sagt, at hvis Niels Ørgaard vovede sig til *"Thim Marcken saa skal hand faa de Heeboe Karle at see"*.⁽¹⁹⁾

Mon ikke handelsmanden Niels Ørgaard har haft så megen situationsfor-

nemmelse, at han de kommende år accepterede denne begrænsning i sit geografiske virkefelt. Vestjylland var heldigvis så stort, at selv et dårligt rygte kunne man i bedste fald undslippe.

Bonden som pengeudlåner

Først med sparekasserevolutionen i forrige århundredes sidste årtier opbyggedes et organiseret kreditvæsen i landsognene. Før den tid fungerede lokale bønder med sølvdalere på kistebunden som pengeudlånere, en trafik der kan følges i skøde- og panteprotokollerne. Ved siden af denne officielle kreditgivning foregik internt i lokalsamfundene en mængde små låneforretninger, som nok kunne skabe gnidninger beboerne imellem.

I begyndelsen af februar 1720 havde gårdfæster Laurits Mouritsen i Vognstrup således fjernet fire får fra Mads Poulsens dødsbo i Krunderup. Afdøde havde lånt 1 rigsdaler af Laurits, og en del af aftalen var netop, at ved debtors død måtte kreditor tage de fire får. De havde også aftalt, at der skulle betales 6 mark om måneden i rente, så det var et meget dyrt lån.

Det viste sig da også hurtigt, at Mads Poulsen slet ikke kunne honorere kravene, og tilbød Laurits en gammel bikube for den første måneds rente. Det kunne han ikke acceptere og gik ud i Mads Poulsens fårefold, hvor han skar ørerne af fire får inden han gik hjem. Senere samme dag mødte Laurits' kone og søn op i Krunderup, hvor de tog de øreklippede får - smed dem i en vogn og kørte hjem med dem. Da Mads kom

hjem udbrød han: *"Da var det en underlig støch - at hand icke lod dem staae til Volborgdag da hand kunde have faaet hans Penge"*. Kort efter var Mads Poulsen død, og enken havde ingen penge til at indfri fårene med; de var nu Laurits Mouritsens lovlige ejendom.

Laurits Mouritsen havde gerne penge til overs, tør man formode, ihvert fald træffes han også i andre tilfælde som långiver. I 1729 havde han lånt Poul Tuesen i Dalgård 16 sletdaler, som det hurtigt viste sig, at denne ikke kunne svare renterne af. Nu forholdte det sig således, at Laurits havde lejet et engstykke af Poul Tuesen mod 3 mark i årlig leje. Disse 3 mark ønskede Laurits nu at modregne i de skyldige renter - en ordning Poul Tuesen ikke ville indvilge i - derfor blev han stævnet for herredstinget, som gav Laurits ret i sit krav. Ellers havde vi intet kendt til Laurits Mouritsen i rollen som pengeudlåner i Naur i 1700årenes første årtier.⁽²⁰⁾

Finansiering af selvejerløb

Da bønderne i Naur sidst i 1700årene begyndte at købe deres gårde til selveje, kunne de ikke låne den nødvendige kapital i kreditforeningen - det blev først muligt efter 1850erne. Stort set var kreditmulighederne at finde i form af slægtninge, naboer eller lokale matadorer som embedsmænd og godsejere. Eneste organiserede mulighed var den i 1786 oprettede Kongelige Creditkasse og senere Den Almindelige Enkekasse. I begge disse institutioner var Christian Ditlev Reventlow en ledende skikkelse,

og sørgede som sådan for, at kassernes kapitaler i høj grad kanaliseredes over i selvejefinansiering. Størstedelen af disse lån gik til det jydsk område, og heraf igen en væsentlig del til Ringkøbing amt. Imidlertid ses ingen af de omfattende selvejekøb i forbindelse med frasalg af fæstegods fra godser med tilliggender i Naur sogn at have fundet sted ad denne vej. Godserne Lindtorp, Ausumgård, Krogsdal og Sønder Kvistgård, der var de store sælgere, nævnes ikke, hvorimod der i forbindelse med frasalg af fæstegods fra Sindinggård og Voldbjerg bevilgedes henholdsvis 41 og 75 lån fra Creditkassen.⁽²¹⁾

For Ausumgårds vedkommende er der den naturlige forklaring, at godset i 1812 var en af de tre hovedgårde i amtet, der stadig havde sit komplette tilliggende i bondegods - de to andre var Lønborggård og Nørre Vosborg. Men de øvrige 54 hovedgårde, der havde været i amtet var dog udstykkede, også de som havde gods i Naur. Hvorledes finansieredes selvejekøbene i Naur da? Blandt vestjyder var der som nævnt tradition for et uorganiseret og til en vis grad uregistreret lånevirksonmhed - også i andre sammenhænge end ved ejendomshandeler. Mennesker med penge på kistebunden lånte til de der manglede. I 1796-97 var følgende naurfolk involverede i større lånesager: Mads Jacobsen i Offersgård skyldte 100 rigsdaler til Christen Christensen i Hjernehede, Jesper Jacobsen Holst i Stabildal skyldte 250 rigsdaler til Jens Tusgaard i Hjern og pastor Lind skyldte 298 rigsdaler til Mikkel Nyboe i

Nørre Holmgård. Maren Christensdatter Lund i Overlund havde udlånt 798 rigsdaler til Jens Madsen i Hjermhede.⁽²²⁾

Hertil kom en række lånesager på under 100 rigsdaler. Fælles for såvel store som mindre sager var, at de gik på tværs af sognegrænserne. Sjældent ses sager hvor parterne var enten naboer eller beslægtede - de har givet eksisteret, men ikke registreret officielt. Eneste markante undtagelse var degnen Jens Holst. Da Niels Christensen i 1798 købte Brøndersgaard til selveje fra Lindtorp gods for 900 rigsdaler, lånte han de 598 af degnen, der ligeledes i 1811 satte 450 rigsdaler i Vester Dalgård, da Niels Nielsen købte denne gård fri af Sønder Kvistgård gods. Ellers var naurboernes kreditorer udensogns folk, en blandet skare af rige møllere og gårdmænd, proprietærer og embedsmænd: Christen Christensen i Hjermhede, Jens Smith i Kvistrup Mølle, Henrik Høeg i Hjerm Præstegård, Christen Madsen i Søllergård i Vejrum, Christen Ebbensgaard på Pallisbjerg, byfoged Tranberg i Holstebro, Christen Sand i Skærum Mølle, Knud Nielsen Lægaard i Sir, Jens Tusgaard i Sdr.Hjerm, Mette Christensdatter i Kjærgårds Mølle, Christoffer Enevoldsen i Vester Ausum, Jens Christian Nielsen i Søbjerg og Henrik Lauridsen i Frøjk Mølle.

Ofte anføres, at godsejerne ved frasalg af fæstegodset sikrede sig gode faste indtægter ved at lade størstedelen af salgssummen blive stående som første prioritet i den solgte gård. Godsejer Balthasar Low på Lindtorp nåede inden sin død i

1799 at frasælge hovedgårdens bondedods, deriblandt de seks gårde i Naur. I dette tilfælde lod godset kun kapital blive stående i Frederik Christensens gård i Falsig - 500 rigsdaler til en årlig rente af 4% De øvrige af Lindtorps gårde solgtes som følger:

1798 Søndergård til Knud Dam for 300 rigsdaler - køberen lånte 398 rigsdaler af Jens Christian Nielsen i Søbjerg.

1798 Kjærgård til Jacob Nielsen for 1.250 rigsdaler -køberen lånte 200 rigsdaler af Niels og Mads Jacobsen i Kjærgård.

1798 Brøndersgård til Niels Christensen for 900 rigsdaler - køberen lånte 598 rigsdaler af degnen Jens Holst.

1799 Kjærgård til Jacob Graversen for 1.250 rigsdaler -køberen lånte 398 rigsdaler af Jens Christian Nielsen i Søbjerg.

1799 Pedersgård til Anders Nielsen for et ukendt beløb -køberen lånte 298 rigsdaler af Søren Nielsen Bjerre i Karlberghus.

Samme mønster gjorde sig gældende ved Sønder Kvistgårds frasalg af fæstegårde. Anderledes blev det, da stamhuset Ausumgård som det sidste gods i amtet begyndte at frasælge bondegodset - det sidste så sent som i 1880erne. På dette tidspunkt kunne bønderne låne den nødvendige kapital i Den Syd- og Vestjydske Kreditforening, der da var et par årtier gammel. Men langt op i tiden sagde man, at så længe familien ville og kunne sørge for den økonomiske baggrund henvendte man sig kun nødigt til kreditforeningerne. I flere tilfælde viste

det sig heller ikke nødvendigt i Naur, da sælgeren var villig til at lade store beløb blive stående i de solgte gårde:

I 1869 lod stamhuset 1.993 rigsdaler blive stående i Vestergård, der for 2.664 rigsdaler solgtes til Peder Jensen.

I 1880 lod stamhuset 4.900 kroner blive stående i Vestergård, der for 5.900 kroner solgtes til Peder Madsen.

I 1884 lod stamhuset 5.925 kroner blive stående i Majgård, der for 7.900 kroner solgtes til Tobias Poulsen.

Finansieringen af overgangen til selveje i Naur sogn forløb således på samme vis som i andre vestjyske sogne, hvor landbruget fik en ny ejerstruktur fra sidst i 1700'erne og i løbet af 1800'erne.⁽²³⁾

Christoffer Nislev 1757-1830 – bonde ”udenfor bondestand”

Blandt de børn sognepræst Christian Nislev ved sin død i 1763 efterlod sig, var den 7årige Christopher. Som sine søskende rejste også han fra Naur, ikke for at følge slægtens lærde traditioner, men for at lære landvæsen. Han nævnes også senere som foged, forvalter eller fuldmægtig på forskellige godser. Men Christopher Nislev vendte hjem til fødesognet, hvor han i 1805, den 2.november, giftede sig med Maren Christensdatter, der i 1802 var blevet enke efter manden i Overlund, Jacob Nielsen Lund, hvis fødegård det var.⁽²⁴⁾ Således blev præstens søn gårdmand, men betragtedes dog altid senere på grund af sit ophav som ”udenfor bondestand”. Og denne uhyre selvbevidste mand har også selv følt sig hævet langt over de andre gårdmænd i

Naur - breve og sagsindlæg vidner herom.

Christopher Nislev, der døde i 1830, opnåede at blive en af de mænd, der længe er fortalt historier om i Naur, farverig og krakilsk som han var. For ham var ingen sag for lille til at den burde føre til proces, og det ligegyldigt om det drejede sig om vejsager, løsgående kreaturer eller syge tjenestefolk. Men han var samtidig udtryk for en tendens i tiden - retsvæsenet var mere end nogensinde før hvermands ret.

(I forbindelse med Christopher Nislev på Overlund i Naur, skal man være opmærksom på, at en fætter af samme navn, var fuldmægtig på Ringkøbing amtsstue. Han var søn af møller Rasmus Fogh Nislev i Bording mølle).

Christopher Nislevs liv indtil han som 48årig slog sig ned på Overlund var omskifteligt; han har ernæret sig i det store lag af funktionærer, der fandtes på alle mindre godser. Nislev har som ung mand fået kontakt med Nicolai Wissing til Krogsdal, der selv startede som forvalter og fuldmægtig for de Friedenreich på Sønder Vosborg. Når Wissing havde forfald, optræder Christopher Nislev i 1770'erne i hans sted, og omtales således i 1778 som ”fuldmægtig Christopher Nislev fra Søndervosborg”.⁽²⁵⁾

Fra det lille Sønder Vosborg gods er Christopher Nislev kommet til det langt større Rydhave, hvor han i 1787 var fuldmægtig for Niels Sehested.⁽²⁶⁾ Det var mens han var her, at han lånte 180 rigsdaler til brødrene Lars og Christen Madsen i Dalgård i Naur. Det er gået

Jakob Jacob, som sølmsørens datter morer anliggende til
 Hans Valdemar for Amtmand og Samvirkende Lovråd med
 Jernbesiddelse, anmodning: Om kærbedt, fødding og Gm.
 og højt og høring her, skal maad mig jernsørens jernsørens og v. Haur.
 Overlund den 12 August 1820 fra Holstebro.

Hans
 Hans Højre - Højre - Sammens Bleg!

Christoph Nislev

Når Christopher Nislev til Overlund signerede sine breve foregik det med en skrift, der var anderledes elegant end hos de fleste gårdmænd i sognet. Præstesønnen Nislev havde da også en fortid som godsforvalter og skriver.

ned ad bakke for de to, for kort efter flyttede de til et hus ved kirkegårdsdiget i Hodsager, og indfriede ikke gælden til Nislev. Det kom der naturligvis en proces ud af, men vigtigere er, at vi gennem den får oplyst, at Christopher Nislev i 1792 var foged på godset Randrup syd for Aalborg.⁽²⁷⁾

Hvilke veje han derpå fulgte, indtil han i 1805 flyttede tilbage til Naur, vides ikke; måske er det ham som i 1801 boede på hovedgården Hessel i Lovns sogn. Her var en ugift Hans Christopher Niesleff "hosbonde" og interessent i gården. At han i folketællingen angives at være 40 istedet for de korrekte 44 år, er her mindre betydningsfuldt.⁽²⁸⁾

Under alle omstændigheder var den mand, som Maren i Overlund i 1805 giftede sig med, noget af en verdensmand sammenlignet med de andre gårdmænd i Naur. Det skulle de og andre med dem

hurtigt få at føle. Bemærkelsesværdig var især hans retshaveriskhed overfor mennesker, som på en eller anden måde socialt var hævet over ham selv - ingen var ham for mægtige til at han turde udfordre dem. Måske kan det tydes i retning af forsmædede ambitioner - eller måske var Christopher Nislev blot et af de mennesker, der har et firkantet syn på forholdet mellem lovens ord og den daglige virkelighed i et nært samfund. Som præstesøn, der var beslægtet med flere lokale godsejere, havde Christopher Nislev vel drømt om andet og mere end at blive gårdmand i Overlund i Naur - sølle 7 tønder hartkorn svarede kun dårligt til en mand af hans format.

Alle sager Nislev var involveret i afslører en mand, der var særdeles lovkyn- dig, og da han i 1810 klager over sognefoged Søren Torp til amtmand von Rosenørn - for hvem Nislev snart blev et

stort irritationsmoment - da er det netop også i forbindelse hermed. Nislev mente, at sognefogeden "*som en velvillighed*" overfor ham skulle sende de kongelige anordninger og forordninger til ham, så han kunne gennemlæse dem. Søren Torp mente at have væsentligere ting at bruge sin tid på, og amtmanden gav sognefogeden ret. Ville Nislev følge med i nye love, var det hans egen sag. Om ikke andet var han nu på kant med sognefoged Søren Torp.⁽²⁹⁾

Det følgende år var det så ikke blot pastor Linds tur men også herskabet på Ausumgård repræsenteret ved kammerjunkerinde Iermiin måtte holde for. Det drejede sig om den tiende Overlund skulle yde; hidtil havde den været sat til 3 tønder rug, 3 tønder byg og 3 tønder havre. Nu fik Nislev imidlertid den ide, at denne ydelse var alt for høj, så egenmægtigt besluttede han fremover at ville yde 1 tønde rug, 1 tønde byg og 2 tønder havre. Baggrunden herfor ved vi intet om, men måske var den at finde i det lidet venskabelige forhold, det hurtigt var lykkedes for Nislev at etablere til sin nabo, sognepræsten.

Under alle omstændigheder sammenkaldtes tiendekommissionen for Skodborg-Vandfuld og Hjerm-Ginding herred under forsæde af kammerråd Peder Hansen til Landting, først i Naur præstegård og derpå på Ausumgård. Ved disse møder afslørede Nislev en så katastrofal dårlig hukommelse, at det forekommer vanskeligt at forstå, hvorledes han til daglig kunne leve med den. Han kunne ikke huske hvor meget han havde

høstet det foregående år - den slags skrev han ikke op. Han kunne ikke huske, hvor stort areal der hørte til Overlund - for han havde ikke "*nogen Opmaalingsforretning*". Han kunne ikke huske udsædens størrelse, lige så lidt som han var i stand til at vide noget om gårdens gødningsmængde - for han stod ikke og talte hvor mange læs gødning hans karle kørte i marken! Bemærkelsesværdigt var, at Nislev kunne huske, at der på Overlund var 25 fækreaturer, 4 heste og 50 får!

Hans nabo, pastor Lind, kom ham heldigvis til "hjælp", for han kunne til kommissionen oplyse, at der i 1809 var høstet 90 traver rug, 76 traver byg og 158 traver havre. (Af hver trave skulle kunne udtærskes godt og vel en tønde korn). Som ventet mente Nislev selvfølgelig ikke, at året 1809 havde været typisk - det havde været alt for godt. Derfor har det været en fryd for pastor Lind at kunne fortsætte med at fortælle kommissionen, at der årene forud faktisk havde været høstet endnu mere på Overlund!

Angående Overlunds areal, så kunne kammerjunkerinde Iermiin komme Nislevs svigtende hukommelse til hjælp; hun vidste da (hvad Nislev selvfølgelig også vidste), at gården var sat til hartkorn 7-1-1-0, og hun kunne fremvise et kort over Naur, hvoraf fremgik, at Overlund var "*en betydelig Ejendom*". Jo, jord var der sådan set nok af, kunne Nislev bekræfte, men hvad var den værd, når store arealer var gået i lyng? Disse nu lyngbegrøede arealer havde tidligere

været kornmarker på grund af kraftig mergling, men det var snart en menne-skealder siden.

Megen undren kan det vel ikke vække, at tiendekommissionen efter disse møder fastslog, at manden på Overlund havde at yde den tiende han plejede, da gården ikke på nogen måde var forringet - og så kunne han for øvrigt også få lov til at betale omkostningerne ved kommissionsmøderne.

Der var også en anden mindre sag i samme forbindelse; de afgifter Nislev ydede til degnen Holst ønskede han fremover at erlægge i klingende mønt istedet for som hidtil i korn. I en tid med stærkt stigende kornpriser havde Nislev regnet fidusen ud - kornet kunne sælges til stadig bedre priser på grund af Napoleonskrigene, mens mønten endnu var forholdsvis stabil. Heller ikke det forslag fandt tiendekommissionen behag i. Så for Nislev har disse møder været forstemmende, uden at det dog på nogen måde dæmpede hans personlighed i årene fremover.⁽³⁰⁾

I Nislevs kølvand findes de følgende år en lang række sager om tjenestefolk, vejret og løsgående kreaturer og får; de omtales andet steds i bogen. Rimeligt vil det være, at afslutte kapitlet om denne bemærkelsesværdige mand med en sag, hvor han dog blot fik delvis ret, og tillige viste sig istand til at arbejde sammen med andre - i dette tilfælde konens slægtninge. Maren Christensdatters bror, Christen Christensen, havde fra 1760erne været fæster af den senere Majgård i Vognstrup, hvor han døde i

1812 uden at efterlade sig børn i ægteskabet med Maren Sørensdatter, der var død tilbage i 1793. Ud over Maren, der var gift med Christopher Nislev, bestod søskendeflokken af Rasmus Christensen i Bjerregård i Rom sogn, Mads Christensen i Lille Thoustrup i Mejrup sogn samt to halvsøskende, Jesper og Laust Christensen i Krunderup.

At afdøde havde været velhavende fremgik af den offentlige auktion, som i dagene 6-7.januar 1813 afholdtes i Majgård. I alt 4.485 rigsdaler solgtes der for. Hvis rygtet ikke havde fortalt, at der var noget at komme efter, havde der vel heller ikke vist sig 90 mennesker til auktionen? Og de kom ikke blot fra Holstebro og nabosognene men helt fra Husby, Lemvig, Nr. Nissum og Handbjerg. Vel havde de fleste gode, lokale bondenavne som Chr.Kongsgaard fra Hjerm, Bertel Bjerre fra Sir og Axel Nørsøller fra Vejrum, men blandt disse sås borgere som guldsmed Tesch og hattemagerne Lyngby og Prahl fra Holstebro. Ane Cathrine Klogborg var ene om at repræsentere kvindekønnet til auktionen, hvor hun købte et får for 10 rigsdaler. Ivrigste bydere var imidlertid afdødes svoger og bror, Christopher Nislev og Rasmus Bjerregaard

Og der var gode sager at byde på; Rasmus Bjerregaard erhvervede således for 160 rigsdaler et sølvbæger fremstillet i 1728 med indskriptionen E.T.S.L. og K.N.D.. Også en nyttig ting som Christian den Femtes lovbog og den mere ideologisk betingede ligtale over Chr.Reventlow investerede Rasmus i ud over

tintallerkener, messing- og kobberkedler samt en sand redelighed af sengetøj i form af olmerdugsdynner og puder.

Som nævnt ovenfor var afdøde fæster under Ausumgård gods, hvorfor også godsets foged Eske Schiern mødte op da boet skulle gøres op. Det kom ikke til at gå stille af - Christopher Nislev sad jo på den anden side af bordet. Især godsets krav på sædekorn agtede han ikke at honorere, og her talte han på samtlige arvingers vegne. Sagen kom for herredstinget, hvor Nislev og Schiern formeligt kappedes om at smide paragraffer og forordninger i hovedet på hinanden, og det i en sådan grad, at Schiern bagefter ikke erindrede at have været udsat for noget lignende i sine 26 år som foged på Ausumgård. I kendelsen den 21.april 1813 gav herredsfoged von Jessen Ausumgård ret i flere stillede fordringer, men også Nislev løb af med en lille sejr - arvingerne skulle ikke udrede penge for foder eller skattehavre. For Nislev har det været al spektaklet værd, og i familiens øjne har han trods alt stået som en mand, der om ikke havde vundet over herskabet på Ausumgård, men så dog havde markeret sig som jævnbyrdig.⁽³¹⁾

Med denne affære overlades Christopher Nislev på Overlund atter til historiens tavshed; indtrykket af et markant menneske står tilbage, men også et sogn der med ham som et af yderpunkterne favnede vidt, uden at spændingerne medførte andet og mere end små ringe i vandet. Naurboerne har været tålsomme folk førhen.

Gården Bastrup gennem krise- og spekulationstid

Stavnsbåndsløsning, selvejekøb og udskiftning - alle ord som dækker centrale ændringer i dansk landbrugs struktur fra sidst i 1700årene. Denne brydningstids helte kender vi i skikkelse af selvbevidste gårdmænd, der hurtigt fik indflydelse på sognenes styre; men opbrudstider efterlader også tabere i sit kølvand. Nogle evnede ikke at omstille sig til nye tiders krav, eller måske ramtes de specielt hårdt som når der i dette tilfælde fulgte en økonomisk krise af hidtil usete dimensioner et par årtier efter reformerne - så væltede læsset. Sådan gik det for flere ejere af gården Bastrup i Alstrup. Her møder vi bønder der slår skår i glansbilledforestillingerne om den danske gårdmandsstands succes i perioden 1770-1830.

Selvejer Niels Jensen Godrim

Den 25.januar 1765 døde Jens Nielsen kaldet Bastrup efter gården, han havde haft i fæste af kancelliråd Moth til Kvistrup. Kun godt en måned forinden - den 23.december 1764 - var også Jens Nielsens hustru Maren Pedersdatter afgået ved døden. En af Naur sogns gode gårde med et tilliggende på 5-1-0-2 tønnder hartkorn og firelængede bygninger var nu ledig. For kancelliråd Moth ville det bekvemmeste være, om afdøde efterlod sig slægtninge, der både kunne og ville overtage fæstet. Her kom afdøde ægtepars 21årige datter, Karen Jensdatter, ind i billedet. Hun var kæreste med Niels Jensen Godrim, en ung karl der

var født i 1733 i Heldum sogn ved Lemvig. De to giftede sig nu og Niels Godrim blev mand i Bastrup, som han i 1775 købte til selveje for 400 rigsdaler, et beløb han havde lånt af Jens Madsen Smidt i Kvistrup mølle.⁽³²⁾

Få år efter ramtes gården af den første af en række ulykkelige hændelser i denne periode. I 1780 tjente karlen Jens Mortensen i gården. Naturligvis havde han andre interesser end landbrug, deriblandt pigen Johanne Marie Jensdatter. Hun blev gravid, og fødte den 20.april 1780 deres fælles barn, som fik faderens navn. Det var der den gode grund til, at Jens Mortensen var død da sønnen blev født - han havde taget sig de prekære følger af kærlighedsforholdet til Johanne så nær, at han den 11.februar samme år havde hængt sig i Bastrups lade. Fire dage senere blev han begravet i et markskel ved Frøjk - som selvmorder var der ikke plads til ham på sognets kirkegård. Jens Mortensen blev ikke den sidste som endte sine dage i et reb i Bastrups lade.

Alt imens har Niels Godrim og Karen Jensdatter drevet Bastrup og levet et stille liv, der ikke har sat sig spor i kilderne. En række børn kom til: Peder der senere fik Fiskgård i Sir, Maren der blev gift med Christen Christensen fra Stensgård i Mejrup, og endelig Niels. Han skulle blive den næste mand i Bastrup.

Niels Bastrup og Sidsel fra Lille Bjerre

I sit testamente havde Niels Jensen Godrim bestemt, at sønnen Niels mod at betale 700 rigsdaler til sine søskende skulle

overtage fødegården med al indbo og besætning. Overtagelsen fandt sted den 24.juli 1807 ved Niels Godrims død.⁽³³⁾ Niels Nielsen Bastrup var født i gården den 30.marts 1779, og var den 10.august 1805 i Sir kirke blevet gift med Sidsel Jacobsdatter fra Lille Bjerre, hvor hendes forældre Jacob Pedersen og Maren Graversdatter var gårdmandsfolk.

Otte år fik de to sammen inden Niels Bastrup døde kun 34 år gammel i april 1813, og skæbnen satte trumf på overfor Sidsel, der kun en måned efter mandens død også måtte begrave deres yngste barn, den kun 1 år gamle Jens. Tilbage sad enken med sønnerne Niels og Jacob på henholdsvis 6 og 4 år. (Som voksne blev Niels mand i Asp præstegård og Jacob i Blæsbjerg i Mejrup sogn). Men Sidsel var ung og sad i en god selvejer-gård, så hun skulle have alle chancer for at blive gift igen. Allerede den 7.august samme år viedes hun da også til Laust Henriksen Frøjk, en søn af Henrik Lauridsen og Inger Nielsdatter i Frøjk i Maabjerg sogn.

Fra den rige Frøjk til den forarmede Aachmann

I Laust Frøjk havde Sidsel Jacobsdatter fundet sig en driftig husbond, en af de få som det lykkedes at komme fra Bastrup i denne periode med penge på kistebunden. I 1816 købte han hovedgården Lindtorp i Asp sogn, hvor han hurtigt blev sognefoged. Ved Laust Frøjks død i 1831 overtog ovennævnte stedsøn, Jacob, Lindtorp, som han solgte og flyttede til Blæsbjerg.⁽³⁴⁾

Hvor Frøjk således kom gennem disse kriseår med held, så gik det anderledes med gårdens næste ejer, møller Michael Achmann. For 13.000 rigsdaler købte han Bastrup ved en handel på Viborg snapsting i juni 1816. Købssummen skal ses i lyset af de 400 rigsdaler sølv den havde været vurderet til kun tre år tidligere.⁽³⁵⁾ Endnu i 1816 var Achmann ved magt i Naur mølle, men i løbet af det følgende årti foretog han i takt med den stadig stærkere landbrugskrise en parallel social og økonomisk nedtur.

Men hvad angik Bastrup, havde Achmann dog en smule held. Samme dag han havde købt gården, lykkedes det ham at sælge den videre for 14.200 rigsdaler - en let fortjeneste på 1.200 mere eller mindre værdiløse rigsdalere var i hus. Køberen var Laust Christensen Naursgaard fra Fousing, der nu kom til at sidde i en gård til opskruet pris.⁽³⁶⁾

Ebbensgaard og Søjberg - spekulanter
To år fik Laust Christensen i Bastrup inden han i 1818 måtte lade gården stille til auktion. Da var han allerede i bundløs gæld til tidens kendte makkerpar indenfor spekulation i kriseramte gårde - Peder Søjberg og Christen Ebbensgaard. Med byfoged Jørgen Tranberg, der også med held gjorde sig som spekulant i disse år, som mellemmand erhvervede de to panthavere Bastrup ved auktion den 4. april 1818 for 6.000 rigsdaler. Inden tre dage skulle Laust være ude af gården - han måtte kun tage sin hest

med sig. Sådan endte den gårdmandsdrøm.⁽³⁷⁾

Dermed tilhørte Bastrup som så mange andre vestjyske gårde i disse år Peder Jensen Søjberg, der var gårdmand i Vejrum, og Christen Ebbensgaard, senere godsejer på Pallisbjerg. Især sidstnævntes livsforløb var nærmest eventyrligt. Christen Ebbensgaard var født i 1767 i Sir sogn som søn af gårdmand Jens Madsen og Bodil Marie Christensdatter i Pilgård. Ebbensgaard-navnet havde Christen Jensen erhvervet sig ved gitemål med Anna Kirstine Mogensdatter, der for anden gang sad som enke på den store Ebbensgård i Ulfborg sogn. Dermed var lykken gjort for gårdmands sønnen fra Sir, der i årene fremover viste sig i besiddelse af usædvanlige evner som handelsmand med såvel jord som stude. Da han dertil i 1821 i sit andet ægteskab giftede sig med Maren Breinholt af den kendte proprietærslægt, var Christen Ebbensgaard for alvor placeret i bondesamfundets øverste lag. Blandt hans svogre var nu Christen Breinholt til Damsgård på Mors og Niels Breinholt til Sønder Vinkel. Så meget passende erhvervede han Pallisbjerg, hvor dette initiativrige menneske døde den 17. februar 1836 - samme sted som en anden legendarisk vestjysk handelsmand 130 år tidligere - Christen Linde.⁽³⁸⁾

Bastrup skulle Søjberg og Ebbensgaard primært bruge til udparcellering, noget som også Laust Naursgaard havde haft planer om, for den 8. november 1817 var der synsforretning i gården - ”- dens jorder til udparcellering”, som

sognefoged Søren Torp formulerede det. Det blev imidlertid Søjberg og Ebbensgaard, som kom til at realisere disse planer, og det gjorde de med vanlig effektivitet. I løbet af juni frasolgtes godt halvdelen af gårdens tilliggende, blandt andre til postrytter Christen Poulsen og Christen Christensen, to husmænd i Alstrup. Hovedparcellen solgte de to ejere med 2-4-0-1½ tønder hartkorn for 2.400 rigsdaler til Peder Christensen Bladberg den 30.juli 1820.⁽³⁹⁾

Præstedatter – kone i Bastrup – almisselem

Den 29.oktober 1830 døde almisselem Stine Bastrup som hun kaldtes i fattigkommissionens forhandlingsprotokol hos gårdmand Jens Christensen i Vognstrup, hos hvem hun var indtinget. 44 år gammel var Stine, der døde alene; hendes mand var på det tidspunkt tjenestekarl på Fyn, og hendes døtre var taget fra hende og boede hos bønder på egnen. Denne stakkels kone var det samme menneske, som ved sin dåb i Naur kirke i 1786, var blevet båret af fru Iermiin til Ausumgård og døbt med navnene Christine Nyboe. Også hendes faddere havde været betydende folk: justitsrådinde Jacobi fra Holstebro, jomfru Constance Krarup fra Vejrum præstegård, degnen Billeschou fra Hjerme samt den rige købmand, ”monseur” Jens Nyboe fra Holstebro. At Christine Nyboe endte livet som den arme Stine Bastrup fortæller i et eget uhyggeligt sprog om den sociale risiko alle måtte leve med i de tider.

Den triste histories begyndelse er at finde i Holstebro, hvor der i 1700årene ikke var mange patricierslægter - dog, om nogen hørte Nyboe-slægten til i købstadens overklasse.⁽⁴⁰⁾ Sognepræst Lars Nielsen Nyboe til Naur-Sir (1782-85) var ud af denne slægt, og Christine Nyboe var hans datter, som hustruen Karen Benzon fødte kun 1 år inden han døde 32 år gammel. Præstens bror var den velhavende købmand Jens Nielsen Nyboe, der også var blandt Christines faddere; han tog den lille pige til sig, og i 1801 boede hun i hans købmandsgård i Holstebros Østergade.⁽⁴¹⁾

Noget helt ringe parti har Christine Nyboe ikke været med de 707 rigsdaler der stod til hende som arv efter faderen, og dog blev hun først gift som 33årig, og det under meget private former i Jens Nielsen Nyboes gård. Hendes udkårne var vel heller ikke hendes stand værdig; der var tale om den 35årige tjenestekarl Peder Christensen Bladberg fra Mejrup, hvor han var født den 16.juni 1781 som søn af Christen Pedersen Blæsbjerg og Mette Knudsdatter Bladberg. I 1812-13 havde Peder Bladberg været forvalter på Damgård i Nørre Felding sogn - ellers ved vi intet om hans liv indtil han gifter sig med præstedatteren.⁽⁴²⁾

Uvist hvorfor valgte parret at slå sig ned i Naur, men forklaringen kan være handelsforbindelser mellem Jens Nielsen Nyboe og Christen Ebbensgaard. Tre dage efter købet udstedte Peder Bladberg en panteobligation på 884 rigsdaler til Peder Søjberg - kautionister var både Jens Nyboe og Christen Ebbensgaard.⁽⁴³⁾

Den panteobligation kunne Peder Bladberg de følgende år hverken indfri - end-sige betale renterne af - så allerede i 1823 stævnedes han af Peder Søjberg, der ved auktionsskøde af 28.juni samme år overtog Bastrup for 300 rigsdaler.⁽⁴⁴⁾

Dermed kom endnu en familie ulykkelig ud af denne gård; for Christine Nyboe ventede nu forude livet som fattiglem Stine Bastrup. Fra 1824 fik Peder Bladberg, nu kaldet Peder Bastrup, med hustru og døtrene Mette Cathrine (født 1819) og Sidsel Kirstine (født 1821) af sognet anvist bolig i Altfornær mod at betale 4 rigsdaler sølv årligt - det mente fattigkommissionen en så ung mand måtte kunne tjene til ved at arbejde. Først fik Peder plads som karl i Søller-gård i Vejrum, men er i 1826 rejst til Fyn, hvor sporene efter den tidligere gårdmand i Bastrup forsvinder. I 1842 flyttede også datteren Sidsel Kirstine til Fyn efter de forudgående år at have haft talrige pladser rundt hos de lokale bønder. Søsteren Mette Cathrine flyttede i 1837 til Asp sogn efter at have tjent i Øster Skautrup i Tvis sogn. I mellemtiden var moderen som nævnt død - og familien opløst.⁽⁴⁵⁾

Som et kuriosum kan nævnes, at Christine Nyboes slægtning, Mariane Nyboe, datter af degnen Jens Lassen Nyboe i Vinding, led en skæbne meget lig hendes; også hun døde som fattiglem.⁽⁴⁶⁾

Forfalden og nedbrudt

At Bastrup var alt andet end velholdt og veldrevet da Peder Bladberg overlod den

til sine kreditorer kan ikke undre, de økonomiske kvaler har kvalt hans arbejdslyst og interesse i bedriften. Efter overtagelsen fik Søjberg derfor Bastrup omtakseret i forbindelse med brandforsikringen, og heraf fremgår, at gården generelt var i ringe stand. Kun det 13½ fag lange stuehus var i forsvarlig stand. Derimod var stald og huggehus vestlig i gården helt nedbrudt, hvilket også gjaldt fårehuset østlig i gården; også et "lejehus" vest for gården var nedbrudt. Kun den 26½ fag lange lade stod endnu.⁽⁴⁷⁾

Søjberg ejede Bastrup i 5 år, men drev den ved bestyrere. I 1829 lykkedes det at sælge gården til et ungt par, der havde mod på at prøve tilværelsen som selvejere, nu da den værste del af landbrugskrisen var ebbet ud. Det var Jens Pedersen og Ellen Johannesdatter fra Volstrup by, hvor de i 1825 var blevet gift. Af ukendte årsager hængte Jens Pedersen sig i laden i 1830; det slog i den grad Ellen Johannesdatters liv i stykker, at hendes liv har givet stof stof til efterfølgende afsnit i denne bog. Den 7.september 1830 solgte hun Bastrup til Jens Sørensen for 720 rigsdaler; han var søn af sognefoged Søren Overgaard i Overgård. Efter at have ejet gården i tre uger, solgte han den videre til broderen Christen Sørensen, men først i 1838 efter også at have været ejet af de to brødres far, fandt Bastrup en stabil ejer med interesse for dens drift på lang sigt; han hed Peder Pedersen Maagaard. Med ham gik Bastrup en rolig tid imøde.⁽⁴⁸⁾

Et kvindeliv – om Ellen**Johannesdatter 1803-69**

Den 15. januar 1869 døde efter et par ugers sygdom tugthusfange nr. 137 i Tugt- og Forbedringshusets kvindeafdeling på Christianshavn. Afdøde var en lille, undersætsig kvinde på knap 63 år, med et blegt ansigt karakteriseret ved en lille skarp næse, blå øjne og brunt hår. Den døde kvinde, der havde været invalid og tunghør i sine sidste år, var blevet indsat i tugthuset den 22. december 1865 - overført hertil fra straffeanstalten i Viborg.

Således sluttede Ellen Skomagers liv, indespærret og fattig, kun efterladende sig de få klæder hun døde i: strømper, skjorte og hue. En gammel salmebog ejede hun dog -må den have givet hende trøst, for læse kunne hun, men ikke skrive.⁽⁴⁹⁾

Den skæbne der blev Ellen Skomager, døbt Ellen Johannesdatter den 5.søndag efter Trinitatis 1803 i Sunds kirke, til del, rummer i sig mere end det sentimentale og nyfigne i den lokale historie. Det er en del af det nødvendige modbillede til det glorificerede 19de århundrede, hvor man kunne få det indtryk, at samtlige bønder enten sad i sognerådet eller gik på højskole. Virkeligheden var langt mere nuanceret, og det ikke blot for de som var født i fattigdom. Også for andre sociale lag i landbosamfundet lurede en stadig trussel om social nedtur. Den skæbne blev Ellen Johannesdatters.

Som nævnt var hun født i 1803 i Sunds sogn sydøst for Herning; her var

forældrene Johannes Christensen og Maren Christensdatter gårdmandsfolk i Neder Kjærgård.⁽⁵⁰⁾ Ellens sociale udgangspunkt var således godt, men hjemmet blev splittet - i hvert fald anføres om faderen i 1812, at hans opholdssted vides ikke. I 1819 finder vi Ellen i Hjerm sogn, hvor hun boede hos Christen Villadsen, der siden 1803 ejede Vestergård i Volstrup by. Christen Villadsen betegnedes som Ellens plejefar, men var også hendes onkel, idet han var gift med Sofie Kirstine Christensdatter, en søster til Ellens mor. På gården i Volstrup boede også "tjenestemenneske" Jens Pedersen, som Ellen viedes til den 3. juli 1825 i Hjerm kirke. Kun fire måneder senere fødte hun deres søn Peder Christian; i 1828 kom Laurids til, og kort efter er det familien flyttede til Naur, hvor Jens Pedersen ved skøde af den 9. august 1829 købte gården Bastrup i Alstrup. For 640 rigsdaler var det unge par blevet gårdmandsfolk i en gård med godt 2 tønder hartkorn; til Bastrup hørte også et moseareal i Gedmose. Sælgeren Peder Søjberg lod 357 rigsdaler bliver stående i Bastrup som førsteprioritet. Der var tale om et beløb Søjbergs børn skulle have i arv efter deres morfar Niels Christensen Ting af Vejrum, når de blev myndige.

Lykken blev yderst kort for Ellen og Jens i Bastrup, idet han den 21.april 1830 hængte sig i gården. Motivet kan have været økonomiske vanskeligheder, vi ved det ikke. Helt galt var det imidlertid ikke, for når al gæld var betalt i boet, var der 270 rigsdaler tilbage.⁽⁵¹⁾ Efter gårdens salg i september 1830 anvendte

Ellen Johannesdatter disse penge til at købe husmandsstedet Kronborg i Krun-derup. Enkestanden blev forholdsvis kort, idet hun den 5. juni 1831 giftede sig med den 26årige ungarl Christen Jensen. Han har vel ernæret sig som skomager - herefter gik Ellen Johannesdatter ihvert fald altid under navnet Ellen Skomager.

Bemærkelsesværdigt er, at Ellen ikke indgik nyt ægteskab fordi hun ventede barn, som det var så almindeligt. Først den 14. maj 1836 fik hun datteren Jensine sammen med Christen Jensen. Knap et år senere ramtes Ellen Skomager imidlertid igen af en ulykke - i februar 1837 døde hendes anden mand kun 32 år gammel. Det fik hendes tilværelse til definitivt at køre skævt. Kun 34 år gammel havde hun mistet begge forældre, plejeforældre og to mænd, og sad tilbage med 4 mindreårige børn. Næringvej havde hun ingen af - som andre kvinder i den situation kunne hun gå ud som daglejerske eller tyende. Hun gav op, og overlod sin fremtid og sine børn til fattigvæsenet. I 1839 var hun bosat i Sir fattighus sammen med børnene. Og med det materielle forfald fulgte en moralsk; den 7. oktober 1839 fødte Ellen endnu et barn, Karen Eriksdatter, hvis far var den allerede gifte daglejer Erik Jepsen Hogni på Vognstrup mark.

Efterhånden begyndte Ellen at gå rundt i sognene og tigge - stille men sikkert blev hun et problem for de lokale myndigheder. Det i 1841 etablerede sogneforstanderskab havde alt for ofte Ellen Skomager på dagsordenen. Således også

på mødet den 28. juli 1842 i Naur præstegård, hvor sognepræsten, degnen Holst, Bertel Bjerre, Jens Overlund, Gravers Kjærgaard, Peder Larsen og Frederik Østergaard hurtigt enedes om, at børnene skulle tages fra Ellen - hun var ikke værdig til at opdrage dem. Foreløbig skulle den 13årige Mette flyttes til Store Torp, mod at Christen Torp fik 8 rigsdaler herfor om året. Det følgende år kom Jensine til Chr. Skrædder i Stenbrohus og Karen Eriksdatter måtte faderen tage sig af.⁽⁵²⁾

Dermed havde Ellen Skomager mistet det sidste hun havde - børnene - og nu begyndte hendes liv at ændre sig i kriminel retning. Det begyndte med bagatel-ler. Som i 1844, hvor hun havde ophold hos Chr. Olesen i Sir, og købte varer på hans regning i Holstebro. Samme år lånte hun et tørklæde af Søren Laursens kone i Mejrup, men afleverede det ikke igen. I det hele taget havde hun en åbenbar svaghed for tørklæder, så man aner et forfængeligt indre bag det fattige ydre. Ved juletid 1847 forlod hun således en plads hun havde hos kromand Neess i Hagebro og tog krokonens tørklæde og forklæde med sig. Året forinden han hun haft et kortere ophold hos Steffen Christensen Prangsgaard i Naur; ikke nok med at hun også her købte ind på husbondens regning uden hans vidende, men hun lånte en sribet kjole, et forklæde, to tørklæder og et par strømper af konen. Den sribede kjole solgte Ellen til Peder Bach i Maabjerg.⁽⁵³⁾

For disse forseelser modtog hun mindre straffe på vand og brød i Holstebro

Ellen Johannesdatter

Dom № 69°/1863. Tiviskloster = Fange № 45.
 Ifølge Mejsner. Gissendingsforordning Dom af 18de Febr. 1863 inddømt til
 Straffearbejde i Tiviskloster paa 8 Aar.
 Dømt i 1ste Instants ved 1ste Aarsforordning
 alleveret til Straffeanstalten den 1de Marts 1863.
 Straffetiden udløber den 1de Marts 1871.
 afgaaet til Gmindsfængslet paa Christianshavn, den 21de Dec. 1865.

I protokollen over fanger i fængslet på Christianshavn møder vi i 1860erne Ellen Johannesdatter, der havde en fortid som gårdmandskone i Bastrup i Naur.

arrest, men efterhånden viklede hun sig ind i stadig mere alvorlige sager, og vejen åbnede sig så småt for først tugthuset i Viborg og senere kvindefængelet på Christianshavn.

Ole Fiskgaards forsvundne sølvlommeur
 Hos Anders Skaderiis i Vejrum sogn tjente i 1845 karlen Ole Christensen Fiskgaard; han var ejer af et ægte sølvlommeur, men da det efterhånden gik uregelmæssigt, havde han taget turen til Tvis, hvor bonden Peder Christensen i Halgård var bekendt for sine evner som urmager. Da Ole Fiskgaard hørte, at Ellen Skomager den 18. juni skulle til Tvis - vel for at tigge uld som hun nu gjorde på sine ture - bad han hende tage uret med tilbage, så han slap for gåturen. Ellen kom da også godt hjem fra sin tur, men uden ur. Hun påstod, at en hende ubekendt mand havde stjålet det fra hende. Der var hændt det, at hun på hjemvejen

om ad Tvis Kloster, efter at have passeret broen over åen og kommet ud på Mejrup hede, var blevet antastet af en høj, koparret mand. Han forsøgte at tage uret fra Ellen, men hun ofrede sig selv istedet, idet hun tilbød sine fysiske herligheder blot manden ville lade hende beholde det famøse ur:

”– han var dog for stor og sadt til at hun kunde gjøre ham modstand, og at indrømme ham samlejet ansaa hun derfor for en smaating i sammenligning med at miste hvad hun førte med sig”⁽⁵⁴⁾

Forhørslederen var ikke mindre snu end Ellen, så han spurgte hende, hvordan den fremmede mand i det hele taget havde fundet ud af, at hun havde et ur på sig. Jo, svarede hun, han havde hørt dets tikken, da han lagde sit hovede til hendes bryst, hvad det så havde at gøre

der. Ellens gunst havde vist ikke været så svær at opnå den dag på Mejrup hede. Der var gået hul på historien, og nu indrømmede den anklagede, at hele affæren var opdigtet - lige med undtagelse af det fysiske samkvem med den fremmede mand. Oles ur havde Ellen pantsat til Marie Hygum, der var gift med rebslager Nielsen i Holstebro. I forvejen skyldte hun fru Hygum 3 mark og 10 skilling, og denne havde nølende taget mod uret, som Ellen havde påstået tilhørte hendes afdøde mand. Men intentionerne var skam gode nok, for Ellen påstod at ville indløse uret og aflevere det til Ole Fiskgaard så snart hun fik udbetalt løn fra den plads hun til høst skulle tiltræde på Kvistrup.

For den historie måtte Ellen Skomager nu istedet sidde 8 dage i Holstebro arrest på vand og brød. Dommen var forholdsvis mild, men alt som den dømte kvinde viste sig uforbederlig, skærpedes samfundets sanktioner overfor Ellen Skomager. For tyveri og bedrageri idømtes hun således i 1851 18 måneders straffearbejde i forbedringshuset ved Landsretten i Viborg.⁽⁵⁸⁾ Meritterne fortsatte imidlertid da hun slap ud herfra.

På Brejning kro

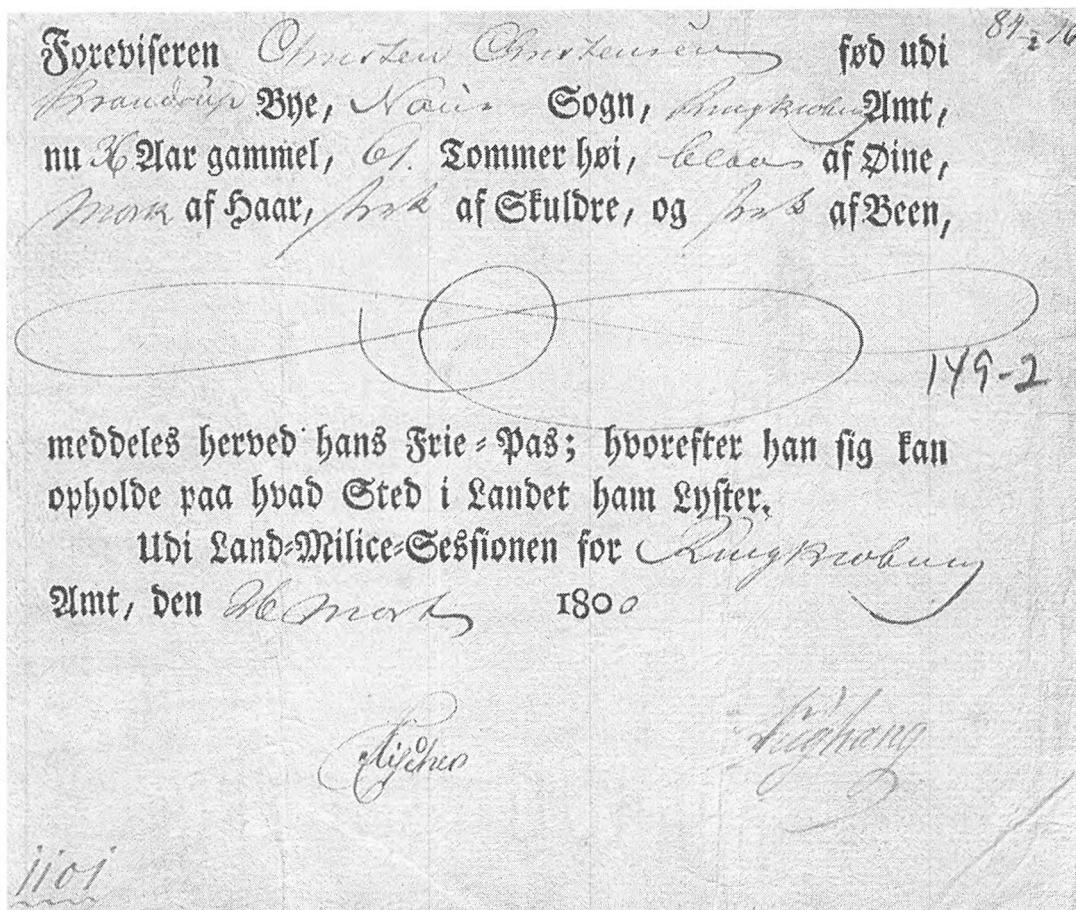
Den 7. juni 1856 fik Ellen den ide, at ville gå til Varde. Her var det hendes hensigt at opsøge en mand ved navn Niels, som hun havde tjent hos i sine unge år. Nu kunne han passende give hende lidt understøttelse. Helt til Varde

kom hun ikke; om aftenen den 9. juni fik Peder Mogensen, der var mand i Brejning kro, en forhutlet gæst i Ellen Skomagers skikkelse. Hun søgte natteherberg, og blev indlogeret i et værelse, som hun forlod næste formiddag. Da pigen ville rede sengen, Ellen havde sovet i, så hun straks at lagenet var stjålet. Kromanden lod straks gå besked nordpå til kromanden i Agerfeld, der advaredes mod den tyvagtige gæst. Og her blev hun arresteret og kunne fortælle hvad der var hændt.

Efter at have forladt kroen i Brejning var Ellen vandret til Nørre Omme, hvor lagenet var blevet solgt for 2 mark og 5 skilling til en Jacob Madsen, som hun havde bildt ind, at lagenet var en gave fra en kone i Varde. På sin færd nordpå var Ellen derpå kommet til Vind; her af lagde hun visit hos den bekendte kvaksalver Laust Glavind, som hun ville have til at årelade sig. Så var det, hun blev pågrebet i Agerfeld - og atter engang måtte hun turen rundt om tugthuset i Viborg.⁽⁵⁶⁾

I kvindefængselet på Christianshavn

I en alder af 60 år begik Ellen Skomager en tidlig morgen i maj 1863 den sidste lovovertredelse, som resulterede i den dom på 8 års tvangsarbejde, der førte hende til det berygtede kvindefængsel på Christianshavn. Den morgen kom hun forbi Kjeld Nielsens tørreplads i Maabjerg, og her stjal hun 2 særke, 2 servietter samt 1 bomuldstørklæde. Servietterne solgtes samme dag til Otto Hagen i Maabjerg for 2 mark og noget

Nok var stavnsbåndet ophævet i 1788, men de unge karle skulle stadig som Christen Christensen af Krunderup her i år 1800 have et fripas udstedt, hvis de agtede sig fra hjemstavnen. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

mad, medens Anders Pedersens kone - også i Maabjerg - aftog den ene særk og tørklædet mod at give Ellen nogle æg og en kop kaffe. Den sidste særk var tyven iført ved anholdelsen, og det blev hendes sidste fornøjelse som frit menneske.⁽⁵⁷⁾

Seks år senere var det gårdmandsdatteren fra den jyske hede døde på Christianshavn; for hende havde Naur været det sted hun fik de psykiske knæk, som gav hendes liv en skæv retning.

Tjenestefolk

Førhen havde de unge på landet ikke de store kvaler med erhvervsvalg, for med mindre de var af det lidt større hartkorn, skulle pigerne og drengene ud at tjene. Der var selvfølgelig de, der var så godt udstyret, at man ikke kunne komme udenom en seminarieplads - eller hvis fysik ikke var til andet, som man spøgefuldt sagde.

Allerede i 7-8 års alderen kunne drenge gøre fyldest som hjorddrenge, en

slidsom og snavset bestilling. Disse tjenesteforhold forløb sjældent uden gnidninger, men på den anden side indgik tjenestefolkene langt de fleste steder som en naturlig del af den levende organisme en gård fungerede som. Først sidst i forrige århundrede, paradoksalt nok efter at mange af de nye gårdmænd havde været på højskole, begyndte man at indrette deciderede folkestuer på landets bondegårde. Sådan havde det ikke været i fællesskabets tid.

Så langt tilbage ved vi intet om tjenestefolkenes forhold - kun tal og navne på enkelte har vi. Fra kop- og folkeskatter sidst i 1600årene ved vi, at sognepræsten havde hele tre tjenestepiger mod den ene bønderne som regel havde; boelsmænd havde naturligvis ikke tjenestefolk. Med undtagelse af Christen Michelsen var præsten også den eneste i sognet, der havde en voksen karl i sit brød; et par gårdfæstere havde drenge i deres tjeneste, men ikke karle. Derimod var der mange, som havde enten en søn eller datter hos sig istedet for tjenestefolk. På den måde spares en udgift samtidig med at børnene socialiseredes ind i det erhverv, der skulle være deres levebrød som voksne.⁽⁵⁸⁾

Først med forrige århundredes bedre kildemateriale bliver det muligt, at opnå konkret viden om hvordan det kunne være at arbejde som karl eller pige hos fremmede. Det kunne gå voldsomt til. Den 8årige Christen fra Alstrup var i 1825 blevet bortfæstet af faderen, Jens Christian Christensen i Alstruphus, til Jacob Madsen i Østergård - også i Al-

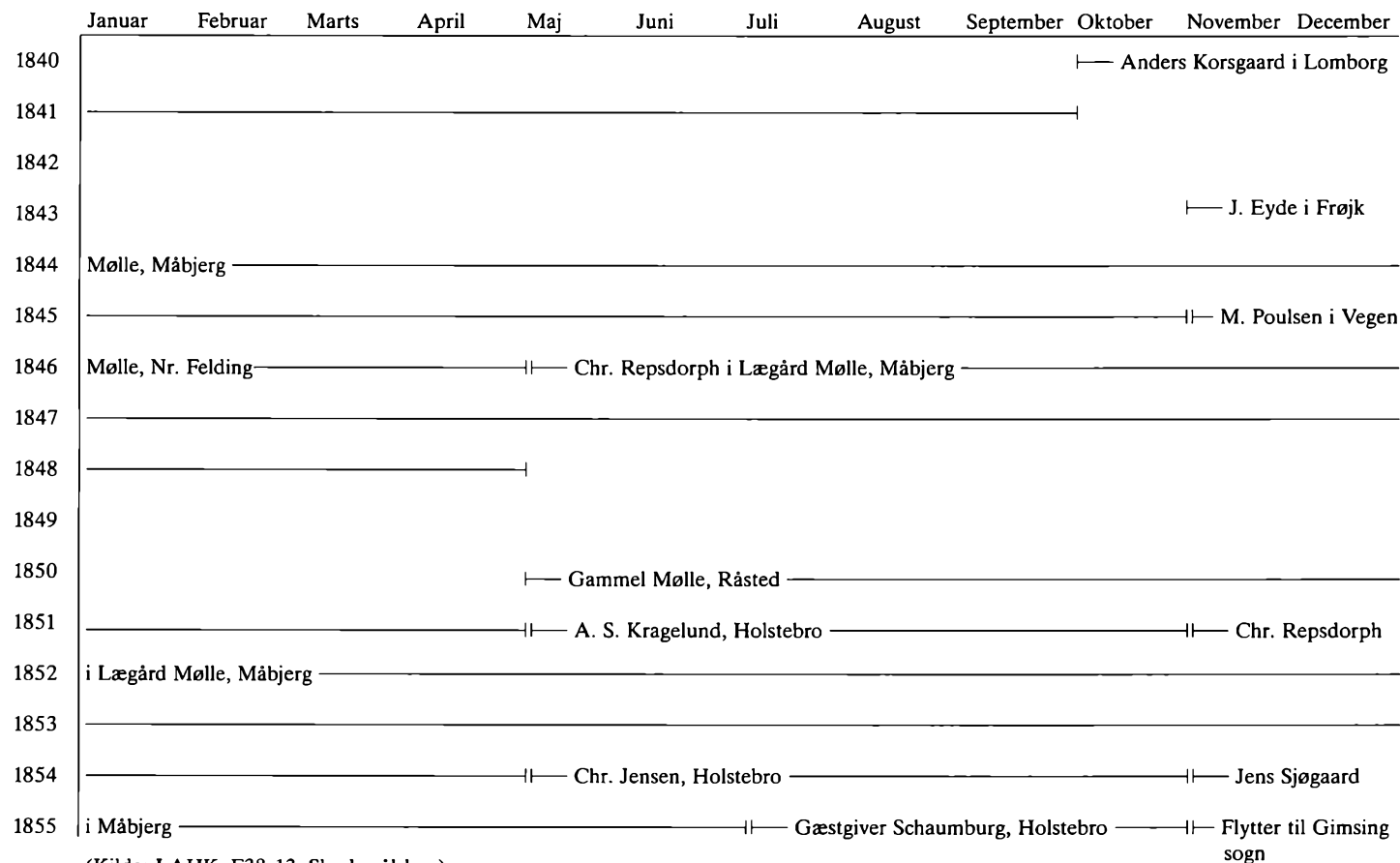
strup. Fra den 22. april til den 29. september skulle drengen vogte Jacob Madsens får mod at få 1 rigsdaler og 2 mark i løn. Hidtil havde Christen tjent hos Jacob Madsens far, Mads Jacobsen, og hans behandling af drengen fik faderen til at bryde den aftale, han havde indgået med Jacob Madsen. Den gamle Mads havde nemlig -

”- udviist denne Ulovlige og Woldsomme Adfærd at kaste ham uden videre Omstændighed Omkuld paa Marken hvorved denne liden mig tilhørende Dræng blev saaledes Beskadtiget paa hans Wenstre Arm at han af mig blev foranstaltet efter en lang Tids Forløb at faa ham ud af Tjenesten for at blive kureret for denne Skade og som er mig til stor Bekostning og Ulejlighed”.⁽⁵⁹⁾

Således formulerede husmanden fra Alstrup sig med en skolet mands bistand og med ført pen i en klage til by- og herredsfoged Fugl i Holstebro. Han kunne henvise til forordningen om politivæsenet af den 25.marts 1791, hvori paragrafferne 15 og 19 på ovenstående baggrund tillod ham som drengens værge at bryde en fæstekontrakt. Det satte gårdmanden i en knibe, så da Jacob Madsen mødte Jens Christian Christensen på Holstebro marked den 30.juni krævede han, at drengen mødte i pladsen. Det gjorde han ikke, tværtimod krævede drengens far nu de to Alstrupgårdmænd straffede for deres opførsel overfor sønnen.

En tjenestekarls pladser 1840-55

Peder Pedersen, født den 5.7. 1825 i Naur sogn, forlod skolen i april 1840.

(Kilde: LAHK, F38-13, Skudsmålsbog)

Skudsmålsbog

for

Randfolk.

. Priis, det stemplede Papir indbefattet:

54 St. Selv.

Kjøbenhavn.

Forlagt af F. V. Soldenfeldt.

1838.

Skudsmålsbogen hørte til enhver ung karls eller piges bagage i 1800'erne. I 1840 skrev sognepræst H. J. Wolf i Naur ovenstående i Peder Pedersens skudsmålsbog. Peder var født i 1825 i Alstrup som søn af Peder Pedersen og Ane Margrethe Jacobsdatter. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

Samfundsmæssigt så man med alvor på disse sager om brudte tjenesteforhold, fordi landbruget var ilde stedd uden den nødvendige arbejdskraft. Derfor reagerede Christen Christensen i Søllergård i Vejrum sogn også stærkt overfor Peder Danielsen, da denne i 1812 unddrog sig en indgået fæsteaftale. Peder, der var fra Bur sogn, skulle have mødt i Søllergård til Mikkelsdag i 1812, og skulle ifølge aftalen have 30 rigsdaler,

Peder Pedersen, nu Pind af Rødt.
 Peder Pedersens Brevgaard i Løn Eng.
 og Søllergård Ane Margrethes Jacobsdatters, nu Pind. Alstrup i Naur Sogn af 5te Juli 1825, og som er indløst af Peder Danielsen den 1ste Juni 1838 af Holstebro. Peder Danielsen 2. 10. April 1840 Han var nylig kommen af Løn Eng og følgende Skudsbog for Løn Eng og de i Alstrup og Søllergård. Peder Danielsen og Søllergård. Peder Danielsen og Søllergård. Peder Danielsen og Søllergård.
 H. J. Wolf
 2. 10. April 1840

lærred til en skjorte, et pund uld samt et par træsko med tilbehør. På trods af al denne herlighed, tog Peder istedet plads hos Jens Offersgaard i Naur, og hverken faderen, Daniel af Øster Bur eller broderen, Christen Danielsen af Bur, havde frarådet ham dette kontraktbrud. Gårdmanden i Søllergård blev gal, og klagede sin nød til by- og herredsfoged Jessen i Holstebro. Han indkaldte parterne til møde i politiretten den 22. fe-

bruar 1822; igen måtte sognefoged Søren Torp ud med en stævning.⁽⁶⁰⁾

Sagens slutning er ikke fundet, men væsentligere er også at konstatere den selvfølghelighed, hvormed bønderne benyttede retssystemet i disse tyendesager. Fra århundredets midte etableredes et lokalt organ til behandling af tyendesager i form af en af sogneforstanderskabet udpeget forligsmægler, der skulle undersøge sagerne og afgøre stridigheder. Dette var en lille brik i den demokratiseringsproces lokaladministrationen på landet gennemlevede i forrige århundrede.

At man i 1854 udpegede ejeren af sognenes største gård, August Friedrich Wille til Sir Østergård, som forligsmægler var blot med til at understrege demokratiseringens dobbelthet - magten skulle fremdeles i en årrække ligge i hænderne på de store jordejere. Eneste garanti for retfærdighed i tyendesager var i sidste instans mæglerens moralske redelighed og håbet om, at han levede op til de ord han underskrev ved tiltrædelsen: *"Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord"* om *"med al mulig Nidkjærhed og Redelighed efter mine Evner samt efter min bedste Overbevisning og Samvittighed"* at gøre ret og skel i sagerne.⁽⁶¹⁾

Den bevarede forhandlingsprotokol giver kun få indblik i sagernes konkrete indhold; blot oplyses som regel om indgåede forlig. I en sag fra 1867 kom gårdmand Jens Jakobsen af Kjærgård således til at betale sin tidligere karl Jens Frederiksen 17 rigsdaler i efterbetaling. I

andre sager måtte de dømte dertil give 1-2 rigsdaler til fattigvæsenet.

Wille var forligsmægler i næsten 30 år. I 1878 måtte han dog vige sædet for Jens Sørensen i Overlund i en sag, hvor han selv var indklaget. I 1883 afløstes Wille af Jørgen Tranberg Opstrup fra Sortkjær i Sir - han havde hvervet indtil 1890, hvor Mads Bertelsen Bjerre af Store Bjerre også fik dette tillidshverv - han samlede nærmest på dem. Han var et engageret og dermed travlt menneske, og veg snart pladsen til fordel for en ny Wille fra Sir Østergaard - August Christian.⁽⁶²⁾ Dermed var århundredet ved at være til ende; samtidig var tyendesagerne blevet langt færre og mindre vilkårlige. Dog ikke mere end Jeppe Aakjær med rette engagerede sig i problemet med sine tidlige bøger for at få de mest uværdige forhold for tjenestefolkene rettet op.

Bonde i lokalforvaltningen

I perioden 16-1900 skete der væsentlige ændringer i bondens funktioner i den lokale forvaltning. Den plads bønderne tilbage fra middelalderen havde haft i retsvæsenet, eksempelvis på herredstinget, blev stille men sikkert efter enevældens indførelse i 1660 taget fra dem, alt imens der opbyggedes et stort, professionelt bureaukrati på alle samfundets niveauer - også det lokale. 1800årene kom imidlertid til at betyde en retablering og udbygning af bøndernes indflydelse på sognets styre og udvikling i kraft af den indflydelse de fik i fattig- og skolekommissioner, sogneforstanderskaber og sogne-

råd, for ikke at nævne sognefogedinstitutionen af 1791. Denne markante udvikling, der også kaster lys over naurbøndernes selvforståelse i perioden, skal belyses med eksempler fra de nævnte yderpunkter.

Inden skal dog nævnes, at naurfolk også deltog i andre lokalforvaltningsmæssige opgaver end de som nævnes nedenfor. I 1600'erne fungerede flere af sognets bønder som delefogeder under Lundenæs len. Der var som regel kun en delefoged i herredet, og han skulle varetage lenets interesse på herredstinget ligesom han kunne have politimæssige opgaver i lokalsamfundet. I 1626 nævnes Jens Christensen i Krunderup som delefoged i Hjerm herred, og i 1636 beskikkedes "*en forstandig mand*", Christen Nielsen i Østergård, som delefoged for Lundenæs. Sættefogeden havde noget nær samme funktion som delefogeden; en sådan har Naur også haft. I 1690 nævnes Mads Poulsen i Overlund som sættefoged på Hjerm herredsting, hvis dommer da var Thøger Pedersen Hvas. Men få årtier forinden havde også herredstinget været ledet af en naurbonde.

Herredsfogeder i Store Torp

Gården Store Torp har ligger centralt i Naur sogn, tæt ved såvel mølle som kirke. Og ved gården krydsede vejen fra Alstrup til Naur mølle førhen vejen fra Overlund via Naur kirke mod Holstebro. I 1600'erne formåede gården også i kraft af enkelte fæsteres position at indtage en fremtrædende plads i sognets of-

fentlige liv; her boede herredsfoged, tinghører og kirkevæрге.

Christen Madsen har boet i gården fra sidst i 1500'erne, men nævnes første gang i 1603 som herredsfoged over Hjerm herred. Sidste gang han nævnes som sådan er i 1620, hvor han var blevet afløst af Christen Andersen i Nørby.⁽⁶³⁾ Men Christen Madsen i Store Torp døde først i 1630, det år var hans enke, Edel Eskesdatter, stævnet for Viborg lands-ting, da hun ikke ville vedgå arv og gæld. Hun stod alene med 8 børn, som broderen Jens Eskesen af Frøjk var væрге for, men kunne ikke svare den afdøde mands gæld til blandt andre Jens Tollesen i Søllergård i Vejrum og Anders Lassen i Kjærgård. Som omtalt andet sted i bogen, viste hun dette ved, at kaste sine nøgler på den afdøde mands kiste, da begravelsen på Naur kirkegård var afsluttet.⁽⁶⁴⁾

Hun vedblev at bo i Store Torp de følgende år. I 1632 var hun således fæster her, men dog så fattig at hun ikke kunne svare de kongelige skatter.⁽⁶⁵⁾ I 1635 magesiftede Kronen gården mod nogle bol i Vejrum med "*mester*" Peder Larsen i dette sogn. Men Edel Eskesdatter kan stadig have drevet gården.

I årene efter Christen Madsens afgang som herredsfoged gik hvervet til mænd i andre sogne: 1630 Niels Christensen i Gammelby (Mejrup), 1632 manden i Timling i Vejrum sogn, 1640 atter Niels Christensen - og flere kan have været imellem. Men i 1669 sad der igen en herredsfoged i Store Torp i Naur, Christen Christensen hed han. Han nævnes

tilbage i 1660 som stedfortræder for herredsfogeden, men først i 1669 anføres: *"herredsfogeden Christen Christensen boendes i Naur Torp"*. Da en anden kilde samme år omtaler herredsfoged Christen Christensen Helt af Hjerm herred, må der være tale om samme mand.⁽⁶⁶⁾ I så fald er der tale om et interessant fænomen, idet en fæstebonde fra Naur så var borgmester i Holstebro, for den 3. november 1669 underskrev kong Frederik den Tredje følgende, efter at borgmester Niels Sørensen (Solgaard) af Holstebro var død:

"– da hafuer Wi allernaa. tilskrift och forordnit, saa och hermed tilskrifer och forordner Christen Christensen Helt, baade at vere Borgmester udi bem. Wor Kiøbstad Holstebro och tillige herritsfoget i forn. Hierum herrit, udi hvilche bestillinger hand skal vere os som sin absolutte souveraine Arfuekonning och Herre fuld och tro".⁽⁶⁷⁾

Forholdet må siges at have været meget usædvanligt, og man må spørge hvorfor købstadsaristokratiet omkring slægterne Solgaard og Grøn i Holstebro har accepteret bonden fra Naur som borgmester. Svaret kan være at finde i, at Christen Christensen (Helt) måske slet ikke var af almindelig bondeslægt. Samtidig med ham var en herredsskriver Søren Christensen Helt i Hammerum herred - måske en bror?⁽⁶⁸⁾

Christen Christensens ord havde vægt i datidens Naur; derfor var han naturlig-

vis også at finde blandt de fire mænd fra sognet, der i 1671 overfor lensmand Mogens Rosenkrantz på Lundenæs måtte bekræfte, at der i Naur var 4 tønder øde hartkorn, *"– som de ingen skatter havde bekommet af fra august Anno 1670 og til aug. 1671"*. Det lille "de" antyder, at de fire mænd har forestået sognets skatteopkrævning.⁽⁶⁹⁾

Samme år nævnes Christen Christensen i forbindelse med et lavhævd på Store Torp som *"erlige og velagte mand"* – et vist format må han have haft. Sagen var for Ulfborg herredsting, fordi hovedpersonen selv var foged på det hjemlige ting. Bønder fra omegnssognene optrådte som vidner: Laurs Hansen fra Ulfborg Kjærgård, Laurids Pedersen af Vibholm, Knud Christensen af Vester Tang, Jens Nielsen af Øe og Lars Nielsen af Pradsgård. For retten var også mødt Niels Bertelsen af Idumlund; han var født i Naur, og kunne huske tilbage til omkring 1640. Han kunne berette, at den mark som lå nord for Store Torp –

"– og til den skelsten som staar vesten for Alvejen der løber imellem Vognstrup og Holstebro og lige vesterpaa fra samme sten over en mose kaldet bymose til en ager kaldet Wedsager liggendes paa Pilbjerg der høre til fornævnte Torp næst sønden ud til kirkens jord Jørgen Jørgensen i Vognstrup i brug haver, videre sønder paa fra fornævnte Pilbjerg agre og ved en digegrob til degnebolets lukke –"⁽⁷⁰⁾

Så knudrede fik skriveren prentet ordene ned. Og i fald trættekære personer ikke fandt gamle Niels Bertelsens ord tilstrækkelige, var også Karen Bertelsdatter (måske en søster?) mødt op - hun kunne ikke blot huske 50 år tilbage i tiden, men var tilmed født i Store Torp. Det lavhævd har Christen Christensen næppe haft meget besvær med at få med sig hjem.

Nordøst for Overlund ses på de gamle udskiftningskort en oldtidshøj kaldet "*Tingsted*"; her har herredstinget måske været afholdt i Christen Christensens tid. Det stemmer overens med, at manden i Overlund en tid nævnes som sætefoged, og altså skulle træde i fogedens sted om nødvendigt.

Det tidligst kendte tingsted for Hjerme herred lå i Vejrum sogn, hvor der i 1581 nævnes en Mads Girial ved Ting. Derpå flyttedes det til Naur - vel i Christen Madsens tid - og flere stednavne i sognet minder om den tid: Tinggård og Tingdal. Sidst i 1600'erne var herredstinget flyttet til Mejrup sogn, hvor der ligefrem var et tinghus, vel det første i dette tingsteds historie, om end det efter samtidige beskrivelser at dømme var meget ubekvem: det lå isoleret, og på vinterdage var det umuligt at komme til og fra stedet; dertil var huset så forfaldent, at i tilfælde af regnvejrr kunne man lige så godt sidde udendørs - lige våd blev man. Der var ikke vinduer endsige karme i huset, af taget var der kun tre bjælker tilbage, så det lyder troværdigt, når en samtidig kilde oplyser, at tinghuset i Mejrup var "*til Tinghuus icke tienlig*".⁽⁷¹⁾

Kort efter flyttede tingstedet da også til Sønderlund i Maabjerg sogn; herfra kom det i 1719 til Holstebro by, hvor det i 1774 fik sin endelige placering i det nye rådhus. Fremover var herredsfogeden over Hjerme-Ginding herreder og Holstebros byfoged en og samme person, der var uddannet jurist. Dermed erstattede det faguddannede bureaukrati det folkelige element i den lokale retsudøvelse.

Tingstedet fungerede også førhen som et socialt samlingssted, hvor man diskuterede, hvad der måtte være af lokale problemer, samtidig med at man fra første parket var vidne til afgørelser som langt ud i fremtiden ville påvirke fællesskabets liv. Men forhold kunne dog være så grove, at de kom for Landstinget i Viborg. Her måtte Niels Jensen i Overgård møde i 1617, hvor lensmand Iver Juul på Bøvling sagsøgte ham for at have "*høfue*" med plov og fæ over adelvejen mellem Holstebro og Lemvig og videre ind på Kjærgårds jorder. Med henvisning til at han ikke havde tid, udeblev Niels Jensen imidlertid. Iver Juul lod sin vrede gå ud over herredsfoged Christen Madsen, fordi han havde undladt at dømme i sagen, da den 5 år tidligere havde været for herredstinget.⁽⁷²⁾

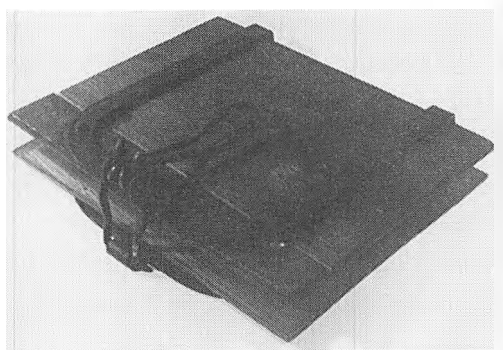
I det hele taget har herredsfoged Christen Madsen været en lidt jaget mand. I 1616 stævnedes han for Viborg landsting af sognepræst Christen Nielsen i Vejrum angående et rømningsbrev. Og allerede året efter var denne præst igen ude efter Christen Madsen, som han nu beskyldte for at have afsagt dom på

grundlag af ubekræftede oplysninger. Præsten mente endda, at herredsfogeden i andres påhørt havde kaldt ham en løgner.⁽⁷³⁾ Denne sag udspillede sig dog på det forholdsvis civiliserede plan i forhold til en sag fra 1690, hvor Mads Poulsen fungerede som sættefoged i en sag på Hjerm herredsting mellem Jep Jensen Shickel (vel Skikkild?) og Christen Smid fra Sparreknak. Midt under Christen Jensens bryllup i Provstgård i Vejrum var de to mænd gerådet i klammeri, og hvad der begyndte med at de kaldte hinanden for "skielm" endte med, at de jagede hinanden rundt på gårdens marker, den ene bevæbnet med en fork den anden med en jernstang. Sagen sluttede med, at Christen Smid indvilgede i at betale Jep Jensen 1 rigsdaler i erstatning. Men det var vel også nok værd at betale for at have leveret underholdningsstof til sognet i mange vinteraftener fremover.⁽⁷⁴⁾

De bedste sognemænd –

sogneforstanderskab og sogneråd

Det nye menneskesyn, som fra sidst i 1700årene fik stadig større vægt, var også medvirkende årsag til, at bonden stille men sikkert genvandt den plads han havde haft i lokaladministrationen før 1700årene. Det begyndte med forordningen af 1791 om sognefogeder på landet, så fulgte i 1803 forordningen om fattigvæsenet på landet, 1814 den epokegørende skolelov, 1841 sogneforstanderskaberne og endelig i 1867 sognerådene, der fik godt et århundrede at virke i. I samtlige tilfælde gav disse nye

Når sogneforstanderskabet – senere sognerådet – mødtes i forrige århundredes Naur, som oftest i præstegården eller i Naur mølle, havde formanden protokollen med i dette træbind med smedejernsbeslag. Genstanden befinder sig på Holstebro Museum. (Foto: Torben Skov).

institutioner plads for bonden - eller rettere sagt - gårdmændene fik pladserne. Ejede man ikke 1 tønne hartkorn var man hverken valgbar eller havde stemmeret; kun ejendomsret til en bygning vurderet til 1.000 rigsdaler kunne veje jordejendom op. Det skulle da også vise sig, at indflydelsen og magten i sognene blev næsten arvelig i bestemte slægter, som sad på de bedre gårde. Fædre, sønner, svigersønner, onkler og svogre, sad der i generationer og styrede sognet. Af de samme slægtskredse hentedes mænd til amtsråd, sparekassebestyrelser, formandskab i mejeribestyrelser, skytteforeninger med mere.⁽⁷⁵⁾ Vi møder dem igen og igen - mændene i Overgård, Overlund, Stabildal, Naur mølle, Kjærgård, Østergård i Alstrup, Store Torp, Dalgård og Offersgård. Først sidst i århundredet kom enkelte husmænd ind i magtens hus.

Fattigforstandere fra Naur var Thøger B.Aachmann, Mads Gade (1803), Søren Overgaard af Overgård, Jens Christian Nielsen (1807), Knud Dam, Jens Moesgaard (1811), Mads Østergaard (1815), Niels Christensen Overgaard, Mads Eriksen (1821), Mads Jacobsen af Krun-derup, Gravers Jacobsen af Kjærgård (1824), Jacob Madsen af Alstrup (1827), Niels Gade (1828), Eiler Jesper- sen Holst af Stabildal (1830), Jens Laur- sen af Alstrup (1831), Christen Jensen af Madsbjerg (1833), Jens Christensen af Alstrup (1834), Christen Skaaning af Overlund (1836) og Niels Jensen af Of- fersgård (1837).⁽⁷⁶⁾

Fra 1841 overgik fattigvæsenets admi- nistration til det nyetablerede sognefor- standerskab og senere til sognerådet. Disse organer udpegede bestyrere af fat- tigvæsenets økonomi, fra 1875-94: Chri- sten Torp af Store Torp, Jeppe Dahl af Naur mølle, Søren Overlund af Over- lund, Søren Vognstrup, Henrik Pedersen af Maae og Peder Madsen af Alstrup. I disse år var sognepræsten med til at be- styre sognets fattigvæsen - han var siden 1867 ikke mere "født" medlem af sog- nets råd og kommissioner, som han el- lers havde været siden 1803.⁽⁷⁷⁾

Den 13.august 1841 kom forordnin- gen om oprettelse af sogneforstander- skab i landsognene. En forud udpeget valgbestyrelse for Naur-Sir sogne bestå- ende af sognepræst Wolf, Søren Chri- stensen af Overgård i Naur og Frederik Andersen af Østergård i Sir, kunne derpå ved kirkestævnerne indkalde til valg af 6 sogneforstandere den 2.decem-

ber 1841. Valget var til at overskue, for der var 29 valgberettigede i Naur og 17 i Sir sogn - et tal der for Naurs vedkom- mende i 1894 var vokset til 146. Af de 29 fra Naur var 6 fraværende, deriblandt alle fire mænd fra Falsiggårdene - måske syntes de, det var for lidt at gå så langt efter. Senere i århundredet må interessen for disse valg siges at have været yderst beskedent - i 1858 mødte således kun 14 af 49 stemmeberettigede op til valg af tre medlemmer til sogneforstanderskabet.

Ved det første valg i 1841 kom Naur- Sir sognes forstanderskab til at bestå af sognepræsten (født medlem), Peder Lar- sen af Naur mølle (34 stemmer), Jens Sørensen af Overlund (34 st.), Frederik Andersen af Sir Østergård (29 st.), Ber- tel Christensen af Store Bjerre (29 st.), Gravers Jacobsen af Kjærgård (25 st.) og Jacob Holst af Dalgård (25 st.).⁽⁷⁸⁾ Valgene fandt sted i enten Naur eller Sir skole, medens rådets møder afholdtes skiftevis rundt på gårdene -den tids ad- ministrationscenter var formandens dag-

Fremtrædende naur- og sirboeres underskrifter i 1840'erne: Jacob Holst i Dalgård, Gravers Kjærgård i Kjærgård, Frederik Andersen kaldet Østergård efter Sir Østergård, Jens Overlund af Overlund og endelig Bertel Bjerre af Store Bjerre.

ligstue med tilhørende skrivebord. Der sad de så, "de bedste sognemænd", som forordningerne kaldte de valgte, i Nygård i Sir, i Naur mølle, i Store Torp, oppe i Overgård eller hos Peder Madsen i Alstrup - samvittighedsfuldt og alvorligt, for sognefællernes tillid blev værdsat, styrede de sognenes fælles anliggender. Kun enkelte gange var de så ekstravagante som den 14.marts 1895 at holde mødet hos gæstgiver Lørup inde i Holstebro, uvist hvorfor.⁽⁷⁹⁾

Følgende naurmænd havde i perioden 1841-94 sæde i sogneforstanderskab eller sogneråd (årstallene i parentes henviser til første gang vedkommende blev valgt): Peder Larsen af Naur mølle (1841), Jens Sørensen af Overlund (1841), Gravers Jacobsen af Kjærgård (1841), Jacob Holst af Dalgård (1841), Peder Krosp af Altfornær (1855), Bertel Nielsen af Falsig (1855), Jacob Moesgaard af Moesgård (1855), degnen Christen Holst (1857), Henrik Poulsen af Stabildal (1857), Jeppe Dahl af Naur mølle (1858), Christen Madsen af Gade (1858), Mads Sørensen af Øster Kjærgård (1858), Søren Christensen af Vognstrup (1861), Diderik Sørensen af Overgård (1864), Thomas Miltersen af Falsig (1867), Christen Sørensen af Store Torp (1867), H.Eising af Dalgård (1867), Christen Marcussen af Naur by (1867), Peder Hansen af Kjærgård (1870), Christian Peder Simonsen af Falsig (1870), Niels Hartvigsen af Madsbjerg (1879), Søren Jensen af Overlund (1879), Jacob Dalberg (1879), Henrik Pedersen af Måe (1882), Niels Bendtsen af Store

Søren Jensen Overlund (1841-1915), der overtog fødegården Overlund efter faderen Jens Sørensen Overlund. Søren, der var gift med Ane Marie Bertelsen Bjerre (1842-1927) fra Store Bjerre, hørte til Naur's foregangsmænd i forrige århundrede og var med til at stifte landboforening, indkøbsforeninger og Holstebro Landmandsbank. (Privat foto).

Torp (1882), Peder Madsen af Alstrup (1886), Søren Kr.Thomsen af Store Torp (1886), Hartvig Pedersen af Naur mølle (1894), Kristen Staunstrup Pedersen af Falsig (1894), Thomas Henriksen af Stabilknak (1894) og Jacob Henriksen af Stabildal (1894).⁽⁸⁰⁾

Alt som århundredet nærmede sig sin afslutning, blev arbejdsbyrden stadig tungere for sognerådets medlemmer, der skulle administrere et voksende skolevæsen, vejvæsen og fra 1891 også pensionsager. Derfor blev sognerådets formand

fra 1893 lønnet - med 75 kroner årligt. Dette lille skridt skulle på lang sigt vise sig at rumme et forvarsel om udviklingen på det lokaladministrative område i det tyvende århundrede.

At tænke sig tilbage til den tid, hvor sognerådet i Naur-Sir med et årligt budget på 10-12.000 kroner kunne forvalte sognenes udgifter til ældreforsorg, fattigskole- og vejvæsen. Sådan var forholdene omkring år 1900, hvor staten kun bar en ubetydelig del af byrderne. Eksempelvis fik Naur-Sir kommune i 1899 kun refunderet 310 kr. 88 øre fra staten i forbindelse med udbetaling af aldersunderstøttelse. Tallet skal ses i lyset af kommunens samlede udbetalinger i år 1900 på 647 kr. 50 øre i understøttelse til de ældre, som havde behov for offentlig hjælp. Langt større var imidlertid udgifterne til fattigvæsenet, som androg 1.974 kr., næsten lige så meget som kommunen brugte på skolevæsenet - 2212 kr. 21 øre. Den tredje store udgift for kommunen var vejvæsenet, som kostede beboerne 1543 kr. 50 øre det år. På disse områder var der ingen hjælp at hente i statskassen.⁽⁸¹⁾

Naurboerne måtte endnu klare sig selv, og den kvartalsvise skattebetaling hos sognerådets kasserer eller formand var for mange en tung gang - mere for nogle end for andre. Der var stor spændvidde fra August Wille i Sir Østergård, som i 1897 var sat til at betale 770 kroner i kommuneskat, til skattelistsens anden ende, hvor ledvogter Jens Damgaard skulle betale 14 kroner. Også Niels Kristensen i Hede hørte til de, der

Da det maa anses ønskeligt og gavnligt for Egnen, at der blev oprettet en Landboforening for Hjeru- Ginding Herreder, indbyde Undertegnede herved Enhver, der interesseres sig for denne Sag, til et Møde paa Holstebro Raadstue, Tirsdagen den 13de Februar næstk., Eftermiddag Kl. 1.

Steenstrup.	Valentiner.
Nybye.	Fabricius.
Mundberg.	Eyth. Westergaard.
J. Overlund.	C. Provsigaard.
N. Bjerre.	Chr. Slot.

Naturligvis var der en naurbo - Jens Overlund - blandt initiativtagerne til stiftelsen af en lokal landboforening i 1866. Det var fortrinsvis "det store hartkorn", som stod bag de tidlige landboforeninger, som her proprietær Steenstrup til Kvistgård og forvalter Nybye på Ausumgård. Overlund var da også den største gård i Naur. (Holstebro Avis den 10. februar 1866).

tjente mindst i Naur, og betalte derfor også det lavest opkrævede beløb - 10 kr.. Det var en selvfølge, at gårdmændene i store gårde som Overlund, Naur mølle, Torp, Stabildal og Kjærgård stod øverst på skattelisten - det var en æres-sag.⁽⁸²⁾ Derfor kunne man jo godt slå sig en smule i tøjret, når skatten skulle betales. I hvert fald fortaltes følgende om møller Jeppe Dahl, der var en velstående mand. Sognerådet holdte ligningsmøde i Naur mølle, men det var et stort problem, at mange naurboere var fattige folk, som intet kunne betale. Da henvendte et af de andre sognerådsmedlemmer sig til Jeppe med ordene: "Ja, dæ Jep' Dâhl, do mo da ka gi nøj skat, do tjænnner da en sær masse ve dæn mølle". Mølleren svarede hertil, at "Det ær da så

Bondeliv

De Medlemmer af Sjerm-Ginding-
Herredens samt Holstebro Kjøb-
stads Landboforening, som i dette Aar
ønske at komme i Betragtning ved Uddeling af
Husmandspræmier, maa indgive Begjæring
inden 1ste Juli d. A. ved at udfylde et Skema,
som kan erholdes hos nedennævnte Mænd i
hvert Sogn. De udfyldte Skemaer maa inden
for nævnte Dato være afleveret til Under-
tegnede.

Chr. Lindberg, Asp.
Chr. Bisgaard, Vorbjerg.
Jakob Madsen, Bur.
Chr. Møgeltoft, Gifving.
Nielsen Gade, Foufing.
Jens Laurisen, Regenrose, Felding.
Lars Østergaard, Sandbjerg.
Bertel Høftbjerg, Rdom.
Søren Overlund, Naur.
A. P. Sørensen, Naasted.
Chr. Højgaard, Sal.
Wille Østergaard, Sir.
Peder Jensen Nyholm, Tvina
Jens Ankersen, Binding.
Knud Mølbjerg, Ølbj.
Anders Høvbo, Sjerm.
Jens Mørgaard, Gimfing.
Jørgen Kirkegaard, Maabjerg.
Stanse Korsgaard, Vejrup.
Poul Jensen, L. Ryde Mølle, Ryde.
Chr. Bjerg, Vejrum.
Lømrer Villtner, Holstebro.
Mads Poulsen, Bemb.
Chr. Stræder, Djelt, Sevel.
P. B. B.

Mads Bjerre Brændgaard,
Vejrum, pr. Struer.

Holstebro Avis den 31. maj 1886.

møj ussel. Æ mølle gir ingenting. Den kan et en gång fø' æ svin". Sandhedsværdien af det udsagn forekom vel ikke alle helt indlysende, og en i selskabet svarede "Da ved æ Døwlen tæj mæ et hur det så blywer å, for vi for et få møj mæ hjem".^(82a)

Provisorietidens venstremænd i Naur
Sidst i forrige århundrede - i provisorietiden - var det således, at når naurfolk mødtes til marked i Holstebro, sagde de "nie mæ æ strop" til hinanden med hen-

visning til den stroppe, der var i nakken på de gammeldags vadmelssjakker. Med trykket anbragt en smule forkert ændredes sætningen dog hurtigt til en aldeles upassende bemærkning om landets regeringschef, konseilspræsident J.B.S.

Estrup - hvilket naturligtvis var tilsigtet.

Om historien er sand eller blot en skrøne er uden stor betydning. Under alle omstændigheder er den udtryk for en opfattelse af naurboerne som politisk aktive folk i de bevægede år, hvor der i Danmark kæmpedes for at få indført parlamentarisme. Flere naurboere var fremtrædende i denne kamp på det lokale plan, men iblandt dem bør Niels Bendtsen fremhæves. Hans politiske engagement var ihærdigere end de flestes.

Skyttesagen

Den politiske kamp mellem Venstre og Højre blev først for alvor hård i 1880'erne. Den organisering den da resulterede i blandt Venstrefolkene, havde flere steder rødder i skyttebevægelsen, som siden starten i 1860'erne havde stået stærkt i Naur sogn. Og om end man skal være forsigtig med at give de tidlige skytteforeninger Venstre-prædikat, så var det dog en kendsgerning, at blandt Ringkøbing Amts Skytte- og Gymnastikforenings første formænd var så markante Venstremænd som lærer Hansen-Sir, Andreas Villemoes, redaktør Thomas Nielsen og Mads Bertelsen Bjerre.

Skytteforeningen i Naur-Sir startedes af lærer Hansen-Sir i 1867 på foranledning af Gravers Godrim og Mads Bertelsen Bjerre, der havde deltaget i en præ-

Sir-Naur Skytteforening.

Ved Skyttet mødet den 30te Juli, gives en
Koncert af Ulfborg Sangforening, Kl. 3
 Efterm. Afgangen fri.
 Besøgende bedes selv medbringe Madkurve.

Holstebro Avis den 26. juli 1882.

Naur-Sir Skyttedeling

holder Møde i Krunderup Plantage Søndagen
 den 14. Maj Kl. 2½ Efterm.

Holstebro Dagblad den 8. maj 1893.

mieskydning i Vemb, hvor den lokale præst også havde holdt tale om Danmarks fremtid. Den nye forening blev hurtigt andet og mere end en skytteforening, for efter skydeøvelserne sluttedes med sang og ofte en tale. Dette forum blev stedet, hvor aktuelle forhold debatteredes. Derfra var der ikke langt til det politiske engagement. For naurfolkens vedkommende ville det sige i Venstrebevægelsen.⁽⁸³⁾

Med i Venstrevælgerforeningen

Venstre kom hurtigt til at stå stærkt i Naur, blandt andet på grund af Niels Bendtsens arbejde for sagen, ligesom lærer Hansen-Sirs virke i området må vurderes højt i denne forbindelse. Venstrevælgerforeningen for Ringkøbing Amts 3. valgkreds - det vil indtil 1894 sige sognene i Hjerm-Ginding herreder - havde således allerede i 1885/86 37 medlemmer i Naur. Det var de unge som sluttede sig til protestpartiet - gennemsnitligt var Venstres medlemmer i Naur i 30 års alderen. Niels Bendtsen var således kun 32 år gammel og dog partiets lokale tillidsmand.

Hvem var det der meldte sig under de politiske faner? Vi kender navnene på senere lokalt kendte Venstremænd som

gårdejerne Niels Hartvigsen og Søren Kristian Thomsen og møller Hartvig Pedersen. Bemærkelsesværdigt er imidlertid, at ejerne af de store gårde Overgård, Overlund, Kjærgård og Stabildal endnu ikke er medlemmer af partiet. Af de 37 medlemmer i sognet var de 13 husmænd, ligesom arbejdsmand Jokum Sørensen, skomager Niels Andersen og smed Ludvig Larsen var Venstremænd. Venstres lokale basis var midt i 1880erne således ikke entydigt de gårdmænd, der i løbet af det næste årti kom til at tegne partiet og dets politik.⁽⁸⁴⁾

Niels Bendtsen hørte i de kommende års kamp til den fløj af partiet, der søgte stadig konfrontation med Estrups regering. Da Hansen-Sir sidst i 1880erne tilsluttede sig Det Moderate Venstres forhandlingslinie, var Bendtsen i 1889 med til at opstille Mads Mølgaard Nielsen som kredsens folketingskandidat - Hansen-Sir tabte det følgende valg. I 1892 var Niels Bendtsen med til at melde den lokale venstrevælgerforening ud af "Venstres Organisation" og etablere en ny "for det rene Venstre", som det formuleredes.⁽⁸⁵⁾

Indkøbsforeninger og landmandsbank

Mest markant i Venstres lokale kamp

Til

Naur-Sir Skytteforening

4. September 1909

Mel.: Mens Nordhavet bruser.

Der lyser et Minde fra Ungdommens Tid
 For os, som er graa nu og gamle;
 Det tegner et Billed af løftende Id,
 Som unge i Flok kunde samle;
 Det viser os Vilje og varmende Glød,
 Det peger mod Frelse af Danemarks Nød.

O, hvor var det herligt blandt Ungdommens Flok
 At se, hvor den Idrætten øved'
 Med Kraft og med Mod og med Kærlighed nok
 Og aldrig af Dorskheden sløvet;
 At se, hvor til Ordet den lytted' med Lyst,
 At høre paa Sangen fra Ungdommens Bryst!

Mens Pigernes Skarer paa Bakkernes Skrænt
 Omkring, hvor sig Knøsene tumled',
 Med lysende Blikke dem følgende spændt,
 De gamle lidt fjærnere mumled':
 Hvad er det dog, Ungdommen nu finder paa?
 Lidt senere lærte de det at forstaa.

Thi det var et Pust af den vaagnende Aand,
 Som vaket i Tiderne tunge,
 Der fyldte vort Hjerte og styrked' vor Haand
 Og kaldte til Idræt de unge,
 Saa de kunde rede og øvede staa
 Til Maalet, til »Danemarks Frelse« at naa.

Se derfor I unge, som flokkes endnu
 Saa tidt paa de grønnende Høje:
 Vogt! Fædrenearven med æmme Ste
 Og agter paa Minderne nøje,
 Saa lærer I rigtig at glædes derved,
 Hvor Maalet er klart, og hvor Hjertet er med.

Ja, Maalet er endnu, som fordum det var,
 Om end det saa tidt er fordunklet
 Og lyser ej mere med Straalen saa klar,
 Som før det for Slægter har funklet:
 At ære vor Konge, at værne vor Strand,
 At bygge med Fred i vort Fædreland!

Gid da som en Flamme i Ungdommens Bryst
 Det endnu maa lyse og gløde,
 Saa at den kan synges om Danmark med Lyst
 Paa Modersmaalstonerne søde,
 Saa bliver den Idræt, den øver med Fliid,
 Til Danemarks Frelse i Nødens Tid.

H.S.

mod Højre var det kraftcentrum Holstebroområdet udgjorde i etableringen af avis, indkøbsforeninger, landmandsbank og til en vis grad også valgmenigheden - alt sammen væsentlige led i bøndernes organisering og selvstændighed. Med den position Venstre opnåede blandt naurboerne kan det ikke overraske, at de også støttede de nævnte initiativer. Endnu engang var det først og fremmest Niels Bendtsen, der viste sig som foregangsmand.

I 1885 var han med i det udvalg, som forberedte dannelsen af Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening - kendt som RAV - da et flertal i den året forud etablerede indkøbsforening for foderstoffer (RAI) ikke ønskede denne skulle engagere sig i handel med kolonialvarer. Det lykkedes at få RAV igang i 1886, og gennem en årrække hørte Niels Bendtsen til blandt foreningens ledere; her mødtes han blandt andre med Andreas Villemoes og Mads Bertelsen Bjerre, to andre frontkæmpere i den lokale Venstrebevægelse.

Indkøbsforeningerne baseredes på lokalforeninger, og fra starten etableredes en sådan for Holstebroegnen. I ledelsen af denne finder vi også naurfolk - fra starten i 1885 således Søren Overlund. Senere afløste lærer Sidelmann fra Naur lærer Jørgensen fra Måbjerg som formand for denne lokalkreds.⁽⁸⁶⁾

Venstrebevægelsen rullede som en lavine videre de næste par år - fra 1. juli 1887 startede Holstebro Landmandsbank sin tilværelse som bøndernes bank i konkurrence med den 15 år ældre Hol-

Som en af drivkræfterne bag Naur-Sir Skytteforening, var lærer Hansen-Sir den nærmeste til at skrive sange til foreningens fester. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

Avertissement.

Undertegnede tillader sig herved at indbyde til et Bølgemøde, der agtes afholdt hos Hoteleier Nørklit i Holstebro Løverbagen den 10de August, Eftermiddag Kl. 4.

Folketingsmand Berg ventes at komme tilseende ved Mødet.

p. t. Holstebro, den 30te Juli 1872.

Niels Bjerre, C. M. Gade,
Lviismøster. Naur.

Hans Tamstrup, J. Madsen,
Bdom. Buur.

J. Langballe, Niels Hansen,
Sitr. Meirup.

M. R. Sand, Kristen Nygaard,
Gjording. Bemb.

Jens Hornshøj, Peder Houst,
Meirup. Bemb.

P. S. Næs,
Beltrum.

Provevalg.

Undertegnede tillader sig herved at indbyde de ærede Bølgere af Ringkjøbing Amt 3die Valgstreds samt de eventuelle Standsbater til et Provevalg, som afholdes paa Raadstuen i Holstebro Lørbagen den 27de August Eftermiddag Kl. 2 og i Binderup Kro Løverbagen den 31te August Eftermiddag Kl. 5.

p. T. Holstebro, den 30te Juli 1872.

Chr. Bisgaard, Niels Bjerre,
Borbjerg. Lviismøster.

B. Christensen, Ch. Frølund,
Borbjerg. Holstebro.

C. M. Gade, Niels Gade,
Naur. Naur.

C. Hedegaard, Jens Hedegaard,
Sevel. Borbjerg.

Christen Høigaard, Erik Jensen,
Bleth. Nørstoft.

J. Langballe, Thomas Møller,
Sitr. Naur.

N. Nielsen, Ole Wiilgaard,
Lviismøster. Sitr.

Peder Houst, M. R. Sand,
Bemb. Gjording.

J. Stamp,
Asp.

Holstebro Avis den 8. august 1872.

stebro Bank, af mange bønder betragtet som de store købmænds bank. På bankens første åbningsdag tegnede ikke mindre end otte naurboere aktier i den. Søren Overlund indskød med sine 500

Politiske Møder.

Tvende politiske Møder agtes afholdte i Bemb Færdagen den 2den og i Holstebro Lørbagen den 3die August d. A., begge Dages Middag Kl. 1. I Bemb ville Folketingsmændene Harald Holm og Kl. Bernitsen, og i Holstebro Harald Holm og Eutein komme til Stede. Der indbydes til talrigt Møde.

Den 25de Juli 1889.

S. J. Hansen, Sitr.

Penck Pedersen, Naur.

Kauf Pedersen, Naur.

D. Enghardt, Sitr. **A. Wille,** Amtorp.

Holstebro Avis den 27. juli 1889.

kroner langt det største beløb. Han fik da også plads i det første bankråd. Blandt de som var mødt frem den 1. juli for at tegne aktier var også lærer Sidelmann, Niels Madsbjerg og Søren Chr. Thomsen fra Store Torp i Naur. Og den følgende tid fulgte flere efter: møller Jeppe Dahl, Jakob Henriksen i Stabildal og Kjeld Jørgensen i Vognstrup blandt andre. Slående er imidlertid - som ved Venstrevælgerforeningen - at flere af de store kendte gårdmænd i sognet holdt sig tilbage - de var ikke at finde blandt initiativtagerne til Holstebro Landmandsbank. Deres støtte kom da banken var i god gænge.

Naurboerne vænnede sig hurtigt til at bruge den nye bank i Holstebros Lille Østergade. Usædvanligt var det, at Poul Henriksen indsatte 5.000 kroner på en bankbog - det var en stor sum dengang - mere sædvanligt var handel med veksler

I 1917 kunne Naur-Sir Skytteforening fejre 50års jubilæum. Foreningen havde været et mødested for aktive mænd, der var med til at skabe det folkelige liv i sognet i forrige århundredes sidste årtier. I 2.række ses således som nr. 3 fra venstre sognerådsformand Peder Kr.Nygaard, nr. 8 er Søren Kjærgaard, nr. 9 Gravers Godrim – ved siden af ham den navnkundige lærer Hansen-Sir. På hans anden side sidder Mads Bertelsen Bjerre fra Store Bjerre – der var næsten ikke det, han ikke havde været med til at sætte igang på Holstebroegnen indenfor bondebevægelsen. Andre kunne fremhæves på samme måde for deres indsats. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

og veksling af engelske pund. Indenfor bankens første måned fik gårdmændene i Overlund og Overgård i Naur vekslet pund; de har handlet på England og ad denne vej fået disse penge hjem. Økonomien var et væsentligt aspekt i bondebevægelsens frihedskamp, og i den forbindelse er disse gårdmænds handelsforbindelser til det engelske marked et fænomen, der understreger tingenes indre sammenhæng.⁽⁸⁷⁾

Niels Bendtsens Øjenvidneskildring af Holstebromødet i 1885

"Holstebro-Affæren" blev hurtigt kendt landet over. Der var tale om et politisk møde på byens markedsplads den 16.juni 1885, et møde der kom til at give genklang over det ganske land og som spillede en væsentlig baggrundsrolle for den organisering, der er fortalt om ovenfor. Niels Bendtsen fra Naur var med den dag i 1885, og sine erindringer om det bevægede møde fortalte han til re-

daktør Chr.Fr.Mortensen i anledning af Holstebro Dagblads 50 års jubilæum:

” – Ja, siger Hr. Bendtsen - der, skønt langt op mod de fire Snese, snarest virker og taler som en Mand paa 60 -, jeg kan naturligvis ikke nu i alle Enkeltheder erindre det berømmelige Mødes Forløb; men paa den anden Side er der selvfølgelig Indtryk, der aldrig helt udviskes - takket være bl. a. den politiske Begejstring, der herskede i hine Aar.

– Det var et Møde ret i den danske Skærsommer?

– Ja, Mødet holdtes jo den 16. Juni i 85, og det staar for mig, som det var en rigtig Sommerdag. Mødet holdtes paa Markedspladsen, hvor Tribunen var rejst vel omtrent dér, hvor der nu om Vinteren i Reglen er anlagt en Isbane; det var den Gang ret almindeligt med større politiske Møder paa denne Plads - man var endnu ikke kommen ind paa at holde Møder i Lystanlæget. Mødet holdtes Dagen efter et politisk Møde i Thim, hvor ogsaa C. Berg havde talt, og det var en stor Forsamling, der var kommen til Stede - noget mere bestemt Tal paa Mødedeltagerne erindrer jeg ikke og ved heller ikke, om det har været opgivet. Der var jo ingen Biler og Cykler den Gang, saa Folk benyttede de mere enkle Befordringsmidler, der stod til Raadighed; mange kom kørende og de andre gaaende, adskillige endog længere Vejs fra. Man var i de Tider ikke saa bange for personlige Anstrengelser, naar der var Møder og Sammenkomster, man gerne ønskede at deltage i.

Niels Bendtsen – tømrer, gårdejer og præstegårdsforpagter i Naur – og dertil et sjældent engageret menneske i tidens politiske og åndelige bevægelser. Han var gift med en datter af Christen Sørensen i Store Torp.

– Var De til Stede som almindelig Tilhører?

– Nærmest ja; jeg, der den Gang boede i Naur, havde dog Sæde i Bestyrelsen eller maaske rettere et slags Repræsentantskab, der bestod af et medlem fra hvert Sogn i Kredsen, og jeg var altsaa valgt for Naur.

– Var De blandt dem, der havde plads paa Tribunen?

– Nej, det var jeg ikke. Her var foruden Mødets Talere kun Forretningsudvalget, der bestod af Proprietær Bagger, Blæsbjerg, Gdr. P.Noes, der var Mødets Dirigent -, Redaktør Th. Nielsen samt Lærerne Jørgensen, Maabjerg, og Sand, Gørding. Politimester og Herredsfoged

Bondeliv

var, som De véd, Borup, og nu afdøde Sagfører Andresen var Fuldmægtig.

– Husker De noget fra selve Mødets Hovedbegivenhed?

– Saa vidt jeg husker, var der ikke andre end Th. Nielsen, der havde faaet at vide, at Politimesteren vilde komme til Mødet. Hvorledes iøvrigt selve Begivenhederne udviklede sig, véd jeg, der som nævnt ikke havde Plads paa Talertribunen, ikke; men vi forstod i alt Fald, at der var nogle Forhandlinger paa Tribunen, og at det var disse, der var Aarsag til, at mødet trak ud. Jeg husker tydeligt, hvorledes store Dele af Forsamlingen gav deres Mening til Kende ved at Raabe; Ned med ham! (Politimesteren), og jeg erindrer lige saa tydeligt, hvorledes jeg ogsaa selv raabte med fuld Hals! Mit Indtryk var dette, at saa godt som hele Forsamlingen var inde Paa den Tanke, at Politimesteren skulde ned af Tribunen. Der blev da ogsaa sagt, at han selv var meget ked af at skulle være der. Jeg erindrer forøvrigt ogsaa - hvis jeg maa indskyde det her - et tidligere afholdt stort politisk Møde i Holstebro, hvor Talerne fra Venstres Side var Berg, Holstein-Ledreborg og Jens Busk. Medens Ordførerne fra den anden Side var Matzen, Jagd og Niels Andersen. Hvad der blev sagt ved disse Møder, kan jeg naturligvis ikke nu huske meget af; dog erindrer jeg tydeligt, at Berg i et Tilsvær til Prof. Matzen udtalte: Vil I af med jeres Grundlov, kan I ikke gaa nogen ligere Vej end den Professor Matzen har anvist!

– Der var vel baade Interesse og Begejstring ved det store Møde i 85?

– Ja, det var der - som det jo i det hele var en vældig politisk Begejstring, der gav sig til Kende i denne politisk bevægede Tid. Det var C. Berg, der ved sin Veltalenhed, ved sin Dybe, Klarhed og grundige Viden og - maaske ikke mindst - ved sin stærke nationale Følelse betød saa langt mere end de andre. Denne Begejstring mærkedes, som nævnt, ogsaa i rigt Maal ved Holstebro-Mødet, og for mit eget vedkommende kan jeg sige, at jeg efter Deltagelsen i et Møde i Vemb følte klart med mig selv, at det var Berg, der havde Ret i de anskuelse han gjorde gældende. Ligesom J. C. Christensen havde Berg sin store Styrke i, at han huskede alt og havde Rede paa alt.

– Og De vil stedse mindes denne historiske Mødedag?

– Dagen, den 16. Juni 85, blev staaende i min Erindring med dens stærke Indtryk. Hvad der taltes, kan jeg ikke mere saadan huske; men selve Mødet med den stærke og bevægede Begejstring, der her gav sig saa afgjort til Kende, vil altid blive bevaret i min Erindring. Der mærkedes ikke paa Mødet nogen Harme eller Utilfredshed over det, der skete overfor Politimesteren, og i alt Fald var der jo ingen, der tænkte sig, at Berg skulde kunne komme i nogen Forlegenhed derved. P. Noes og Th. Nielsen fik jo ogsaa senere fuld Opvejning; men det værste var, at Bergs Helbred fik et knæk, det ikke forvandt.

– Erindrer De noget om den historiske Mødedags Afslutning?

– Noget bestemt husker jeg ikke her. Men en Sammenkomst efter mødet maa

der have været, formentlig paa Hotel "Postgården", for jeg mindes en Udtalelse af Berg om, hvordan man mon nu i Kolding vilde modtage Politimester Borup (der inden Mødet havde faaet meddelelse om sin Forflyttelse til denne by).

– Den politiske Begejstring i hin Tid gav sig vel ogsaa til Kende videre ud?

– Ja, absolut - mit Hovedindtryk er, at det var en politisk stærkt bevæget tid, hvor Folk var opbragt over den Uret, der tilføjedes dem, og i hvilken Interessen for de politiske Spørgsmaal i det hele var meget stor. Man tog, som jeg sagde det før, ikke i hine Tider saa nøje med, om man skulde gaa et Par Mil eller saa for at komme med til et Møde, der interesserede en. Jeg husker ogsaa fra mine egne unge og yngre Aar - Jeg var da Tømrer - hvorledes jeg havde mange Disputter med Højre-Gaardmændene, af hvilke der endnu fandtes en Del paa Egnen, og som jeg under mit Arbejde kom rundt til. De var ikke vanskelige at optage en Diskussion med, for de var almindeligvis ikke meget grundigt inde i det, der taltes om! Jo, slutter Hr. Bendtsen - medens Erin-

dringens Glans præger hans lyse Blik - Det var en ejendommelig politisk bevæget tid, som vi, der var unge, oplevede. Mange Enkeltheder om dette og hint er udvisket, efterhaanden som de mange Aar er gledet hen; men et stærkt og levende Hovedindtryk af en politisk grøderig og bevæget Tid vil altid blive staaende i min Erindring, og som Slutning paa disse faa Udtalelser om nogle spredte Indtryk med særligt Henblik paa den historiske Mødedag i Holstebro vilde jeg gerne sige, at jeg, saa længe jeg lever, altid vil mindes C. Berg som en af de bedste og ædleste Skikkelser i dansk Politik."⁽⁸⁸⁾

Da redaktør Thomas Nielsen og gårdejer Peder Noes arresteredes som følge af deres indsats på Holstebromødet, indsamledes over hele amtet underskrifter i protest. Naurfolkene markerede sig også her klart, idet 39 af sognets mænd skrev under. Endnu engang stod Niels Bendtsen forrest, og blev som sædvanligt sekundret af lærer Thomas Sidelmann, gårdejer Niels Hartvigsen og den efterhånden gamle Jeppe Dahl i Naur mølle.⁽⁸⁹⁾

Kapitel

4

Krigsværk

År 1645 i høst de svenske kom

Det Naur som til dagligt har befundet sig i de store begivenheders periferi, led i krigstider den kranke skæbne at komme særdeles tæt på de voldsomme begivenheder. Landevejene som krydsede sognet havde skylden herfor. Ad disse kom de fremmede krigskarle marcherende – bag sig efterlod de et sogn plyndret for værdier, nedbrændte gårde og flygtede beboere. Om Christen Lauritsen, der i 1640erne boede i Overgård, ved vi således, at han i 1646 var ”– nu i forleden ufredstid bleven saa fattig og forarmet af adskillige udplyndringer og skatter eftersom han havde boet ved landevejen som ligger af synden og nær om ad Thy”.⁽¹⁾ Længere nord på ad samme vej kunne blandt andre Lauge Vistisen i Munksgård og Anders Jensen i Timmerling i Asp sogn bekræfte, hvilke ulykker det i de år førte med sig at bo ved alfarvej.⁽²⁾

Fra de højest beliggende dele af sognet kunne naurboerne se ind over Holstebro by, og det syn som her mødte dem i krigstider, kunne varsle hvad ventede dem. Under krigen 1643-45 skal den gamle købstad ”Holstebro være ganske afbrændt”, og sådan gik det også Stabildal og Overlund i Naur: ”Udi beneffnte Offr Lund liger en gaard øde, uden Sæd Affuel oc nogen Nøtte, som Fienderne nedbrød oc brent haffuer” og ”en Halffgaard ved Naffn Stabildal, som oc Fienderne affbrendt haffuer”.⁽³⁾

Forholdene blev da heller ikke bedre af, at selveste general Magnus Stenbock i

høst 1645 slog sit hovedkvarter op i nabosognet Maabjerg. Generalen ”uddrog de fattige folk deres korn afleden og øde med andet mere deres formue som rytterne fra dem tog”.⁽⁴⁾

Sådan var krigstider, men dog langt værre i 1600årene end i de følgende århundreder, hvor plyndringer og afbrænding under krigen som regel erstattedes med øgede økonomiske byrder og måske angst hos sognets mobiliserede karle. Hverken Napoleonskrigene, Treårskrigen eller den preussiske besættelse i 1864 kunne hvad angår lidelser for civilbefolkningen sammenlignes med 1600årenes Kalmarkrig (1611-13), Kejserkrig (1625-29), Torstensonkrig (1643-45), Karl 10 Gustav krig (1657-60) og Skånske krig (1676-79) – alle ørkesløse udtryk for kongelige storhedsdrømme, der fik katastrofale følger også for naurboerne. Derfor de mange ødegårde i 1600årene, hvor naturen hastigt generobrede agre som generationer af bønder ved sejt slid havde fravristet den.

Ødegods

Sognepræst Sven Andersøn til Naur-Sir skrev i 1690 i en indberetning, at –

”fast tredieparten af Naur sogn har i min tid været ubebygget og sædeløs. Saa meget er decimantes nu formindskede frem for i min salig formands tid”.⁽⁵⁾

Ingen tvivl om, at præsten med beskrivelsen håbede at opnå skattenedsættel-

ser eller måske at få flere indtægter lagt til sit kald, men noget reelt har der også ligget bag. Allerede tilbage i 1610 omtales to gårde i Krunderup som "arme", ligesom et bolsted og møllen i Naur på den tid var øde.⁽⁶⁾ Dette var dog kun at regne for spæde spirer til de ulykker som ventede forude i århundredet. På Hjerm herredsting bevidnedes således i 1633, at ud over Lille Torp som var helt øde, var følgende boelsmænd i Naur så forarmede, at de ikke var istand til at betale den krævede kornskat: Jens Pedersen i Naur by, Peder Jensen, Simon og Laust i Falsig. Altid stod en række sognefæller parate til ved ed at bekræfte det sandfærdige i den beskrevne armod, og der var

"ikke heller nogen der i sognen som kan formaa at hjælpe dem samme skat at udgive men hver haver nok i sin egen part".⁽⁷⁾

I det hele taget gik meget af herredstingets tid i disse år med at fremskaffe tingsvidner på øde gårde og fattigdom som følge af krigene. Den 8. april 1640, hvor tinget var sat under forsæde af herredsfoged Niels Christensen af Gammelby i Mejrup, kunne 8 mænd således bekræfte, at den gård som Godske Nielsen havde drevet i Alstrup *"er nu ganske øde paa tømmer og tag"* – Godske var rømmet fra sin gård *"for armods skyld"*.⁽⁸⁾ Også rådmand Christen Lassøn Solgaard af Holstebro mødte på den tid op på herredstinget i anledning af en gård i Naur. Det drejede sig om Dalgård,

der ifølge Solgaard kun magtede at svare halvdelen af de afgifter gården var sat til at yde. Solgaards ord blev taget alvorligt på højere sted, for i 1646 var Dalgårds landgilde halveret.⁽⁹⁾

I 1638 var også Gregers Laurentsøn, der var foged på Lundenæs, mødt frem på Hjerm herredsting som repræsentant for lensmand Iver Vind. Gregers fortalte om en gård i Krunderup, som nu var øde, fordi den var sat alt for højt i landgilde. Fæsteren var derfor stukket af velvidende, at med de mange ødegårde i Jylland ville det blive let at få en ny gård i fæste på favorable vilkår. De fleste godsejere ville naturligvis hellere have en beskeden indtægt fra en gård end se den forfalde som ødegård. Store godskomplekser som Lundenæs havde på dette område større problemer end de mindre hovedgårde med al fæstegodset samlet i et sogn eller to. I 1642 var det dog lykkedes for Lundenæs at få Matz Christensen til at overtage Godske Nielsens gård i Alstrup – for den halve landgilde vel at mærke.⁽¹⁰⁾

Sådanne lempelser kan der konstateres en række af i Naur i 1640erne og 50erne: Christen Nielsen, der hidtil havde ydet 3 pund smør årligt af Smedeager i Sir, fik dette reduceret til 2 pund. Christen Bertelsen i en af Krunderupgårdene fik ikke blot halveret landgildedydelsen, men slap tillige for at betale skovsvin. Jep Sterch, der var fæster af et bolsted i Krunderup, blev indtil videre fritaget for i det hele taget at yde noget. Og Offer Madsen og Jens Pedersen der i fællesskab drev en af Alstrupgårdene,

#

Punder alle underskrifterne Nind Andersson, Fogedens
 til Naur og Siir Foged, Niels Christensen
 Siir, Niels Foged i Offitslund, Christen
 Michelsen i Dalgård og Christen Christen-
 sen i Naur-torp, et, alle Kongl. Majest.
 Ampt-Schiften Rasmus Andersson bant.
 indl. Naadigt paabuden Krigstijns Taxeris
 at vera indført og tallet, Christen Smed
 i Naur Bierge hvilken for sig selv pa-
 cution indkommanderet, at den hermed er a-
 kund fund, foroffen Ampt-Schiften for
 sandfærdig kundskab derom er begundt. De
 er det os yndelig indl. Bredt sandt fuld-
 vitteligt at ingen i Naur Bierge er boend.
 eller indl. for sig selv herat indl. Naur Christen
 Smed isen faller nogen af alle de der boer, de
 sigt middel, ja de for nogen Krigstijns Taxeris
 eller ansettis at selvdin: sandt indl.
 sters med egen senders underskrift og indl.
 indl. Bredt aflygt til gstandig vera, om fornø-
 den givis og paaxhis. Dation Naur pr.
 tryk d. 10 Augusti. Anno 1676.

Nind Andersson Rind
 i. y. m. m. Rind
 Christen Michelsen
 Rind
 Niels Christensen
 Rind
 Christen Christensen
 Rind
 Rind
 Rind
 Rind

Som andre af 1600årenes bønder, var også folkene i Naur altid parate til at bevidne, at sognefæller nødvendigvis måtte sættes ned i skat på grund af nød. I dette brev fra 1676 skrevet af sognepræst Sven Andersen, optræder Mads Poulsen i Overlund, Christen Michelsen i Dalgård og Christen Christensen i Naur-torp i en sådan sag angående Christen Smed i "Naur Bierge". (Foto: Rigsarkivet).

fik midt i 1640erne landgildeydelsen halveret.⁽¹¹⁾

Meget hjalp lettelserne imidlertid ikke, blandt andet fordi krigene kostede så dyrt, at bønderne hele tiden blev pålagt en række yderst opfindsomme ekstraskatter. Alene i 1648 fremkom således 8 tingsvidner der bekræftede, at 16 bolsmænd og 3 gårdfæstere i Naur på grund af fattigdom ikke kunne svare en fordret ekstraskat. Så store var problemerne det år, at naurboerne valgte at sende Michel Jepsen og Jens Nielsen til Lundenæs for på sognets vegne at klage deres nød personligt til lensmanden:

"Michel Jepsen og Jens Nielsen med oprakte fingre paa mandag 14 dage sidst forleden var for Lundenis Slots port og der varsel gaf erlig og velb. mand Palli Rosenkrands, befalingsmand paa Lundenis for denne vinde og tale med hans tjener Niels Thomsen".⁽¹²⁾

Den velbyrdige Palle Rosenkrantz fik naurboerne ikke foretræde for, og hvor vidt fogeden Niels Thomsen har gjort andet end tålmodigt at lytte til de to mænd fra Naur ved vi ikke; men i lensregnskaberne 1647-48 findes en sørgelig liste over sognets fattige, der ikke kunne svare afgifter: Mikkell Jepsen, Mikkell Christensen og Iver Christensen af Naur by, Niels Jensen, Mads Nielsen, Mikkell Jensen, Christen Madsen, Nielsen Jensen og Laurids Jensen af Vognstrup, Christen Lauritsen i Overgård og Maren Larsdatter i Moesgård – omkring en trediedel af sognets gårde.⁽¹³⁾

Denne armod var i hovedsagen påført udefra, men også faktorer som sygdom og alderdom spillede en rolle; i 1649 kunne Poul Nielsen i Krunderup således ikke svare sine penge- og kornskatter, da han *"formedelst alderdom og sygdom er bleven saa ganske slet"*. Så dårligt som hos boelsmand Svend Mortensen i Krunderup stod det vel ikke til – i 1650 anføres om ham, hans hustru og børn, at de *"betler deres brød"*.⁽¹⁴⁾

Efter endnu en krig i 1658-60 blev forholdene i Naur om muligt endnu værre end i århundredets første halvdel. Soldater havde strejft om i Jylland og som tidligere ødelagt gårdene med plyndring og brand; der var således ikke meget at vende hjem til for de karle, der havde været udskrevet til tjeneste i flåden eller hæren. Produktionen af landbrugsprodukter var på et minimum. Eksempler herpå fra Naur efter denne krig var Kvistrups gods i sognet: i 1661 og 62 var af godsets bønder ikke blot Jacob Thuesen og Christen Jensen *"meget forarmede"*, men Simon "på Heden" gik rundt og betlede i sognet. Og på Overlund *"– var en del huse nedbrødt"*. Ikke underligt at Niels Degn var rejst fra sognet.

Såvel Overlund som Stabildal var øde de følgende årtier, så lensmanden på Lundenæs må have været særdeles glad, da det i 1690 lykkedes at få Stabildals marker lejet ud til mændene i nabogården Kjærgård for kun 4 mark i årlig afgift. Foretagsomme har disse to fæstere været, for samtidig lejede de også en ødegård i Falsig for 1 rigsdaler årligt.⁽¹⁵⁾

Således nærmer vi os århundredets afslutning. Om end der som vist var lyspunkter, så er det overvejende indtryk fra det krigshærgede århundrede en strøm af indberetninger om øde gårde, tiggende mennesker på vandring, fæstere der lånte stadig mere sædekorn og kvæg af godsejerne, hvis disse da ikke selv fandt sig på fallittens rand.

Stormagtsdrømmene havde i sjælden grad bragt ulykker i hobetal til Naur, hvis almene tilstand ved overgangen til 1700årene bedst kan beskrives med følgende konkrete eksempel fra 1699 om husmand Anders Eriksen i Krunderup:

"Et hus i Cronderup beboes af Anders Eriksen og hustru, som er slet forarmet, betler og er af høj alderdom og skrøbelighed, som er enhver vel bevist, har hverken bester eller kær".⁽¹⁶⁾

Ryttergods

Ustyrlighed, vold og plyndringer karakteriserede tidens korps af internationale lejesoldater, hvis moral og indsats altid var til salg for den højest bydende. I et forsøg på at komme udenom dette uvæsen etableredes i 1670 et nationalt rytteri, hvis kerne skulle være danske bondekarle. For at skabe økonomisk grundlag for nyskabelsen blev en del af krongodset udlagt som ryttergods. For hver 8 tønder hartkorn skulle stilles en rytter. I Naur sogn kom ryttergodset til at bestå af tre af Falsiggårdene, Kjærgård, Overlund og 4 bol i Krunderup. På den måde kom Jens Tuesen, Søren Michelsen, Niels Christensen, Knud Ibsen og Mads

Poulsen til at spille en speciel rolle i det danske forsvar.⁽¹⁷⁾ Andre af sognets bønder kunne til gengæld risikere at få udskrevet heste til brug for rytteriet: i 1706 måtte Gregers Sørensen, Christen Madsen og Knud Ibsen således stille med heste til brug for 1. Jyske Regiment.⁽¹⁸⁾

De 4 nævnte bol i Krunderup havde intet jordtilliggende, og har derfor formodentlig været boliger for rytterne med deres familier. I 1686 boede i Naur følgende ryttere som lå til Gabriel Grubbes kompagni i Ribe stift: Morten, Jørgen, Hans Sich og Christen Røy. To år senere var af det Schwanewediske regiment udstationeret rytterne Poul Wejler hos Jens Christensen i Krunderup og Jens Tvifl hos Laurids Pedersens enke i samme sted. Ikke alle ryttere i Naur sogn boede i Krunderup. I Hedehus boede i 1682-83 en rytterfamilie, hvor konen kaldtes Marren Jomfru – hendes mand var *"rytter og er borte i krig"*. Men hun var dog så heldig at få manden helskindet hjem igen.⁽¹⁹⁾

Også i Falsig boede en rytter; her nævnes i 1699:

"Nok en halvgård paa hvis grund der er bygt hus til rytteren hvis jord bruges og drives af overskrefne Christen Madsen og Jacob Jensen til deres eget".⁽²⁰⁾

De af sognets gårde, som var udlagt til ryttergods, var blandt de forholdsvis højt ansatte. De tre Falsiggårde havde således hver især et tilliggende på godt 6 tønder hartkorn.⁽²¹⁾ Et syn fra 1688 viser også, at netop rytterbønderne i Naur sad rimelig godt i det på gårde i god drift. Men

der var undtagelser. I 1680erne klager rytterbonden Mads Poulsen i Overlund gentagne gange over, at hans marker var i så dårlig drift, at han ikke havde græs til rytterens hest, ej heller havre eller hø – derfor måtte han købe foder hos andre, hvilket han ikke havde råd til.⁽²²⁾ Bedre stod det ikke til i Kjærgård, hvor Knud Ibsen og Niels Christensen uden megen held forsøgte at få et udkomme; da de havde mistet al deres kvæg var de siden 1. oktober 1684 indtil videre fritaget for at yde noget til rytteriet. I sådanne tilfælde kunne Kronen optræde hjælpsomt for at få rytterbønderne på fode igen – ”lånekorn” bevilgedes, så der igen kunne avles på markerne, og i 1686 indkøbtes to trækstude til bønderne i Kjærgård. Desværre hjalp foranstaltningerne ikke umiddelbart, for i 1688 var ingen af de to mænd istand til at tilbagelevere det lånte korn.⁽²³⁾ Klager fra Kjærgård blev til en fast tradition – i 1706 drejede det sig om, at rytterbønderne her ikke ”nyder penge til rytternes ildebrand” som andre kongelige rytterbønder. De ønskede betaling for tørveskær og gravning af klyne til rytteren.⁽²⁴⁾

Rytterbonde Jens Laursen i Falsig befandt sig også i dårlige omstændigheder; i 1689 bad han om afgiftsfritagelse, da –

”Guds Veierlaug haver nedslagen hans kornlade for nogen tid siden. Haver også mistet den bedste af hans heste og bejærer hjælp”.⁽²⁵⁾

Ikke altid kom der hjælp, og det kunne gå som med rytterbonden Morten Niel-

sen i Vognstrup, der i 1706 ikke længere kunne blive på sin gård. Bygningerne var ganske forfaldne, og af dyr var der tilbage kun en 9 år gammel hest og en sort hjulmet ko – intet sædekorn. Imidlertid tilbød Laurids Nielsen, der også boede i Vognstrup, at overtage gården og sætte den istand. Men denne Laurids var lidt vidtløftig, for samme år havde han overtaget fæstet af Pixborg i Fabjerg sogn, og der havde han overhovedet ikke travlt med at komme op. Regimentskriver Rasch sendte derfor Mads Poulsen af Overlund, Jacob Jensen og Bertel Christensen til Laurids for at give ham ordre til at overholde aftalen.⁽²⁶⁾

Kort herefter skete store ændringer i rytterdistrikterne. 1715-20 samledes ryttergodset i distrikter omkring Kronens større gårde, et for hvert regiment, og rytterne indkvarteredes på hoved- eller ladegårdene. Dermed forsvandt rytterbonden ud af Naur's historie.

Nævnes bør, at Naur sogn ikke kun modtog ryttere til indkvartering i 1600årene, man måtte også stille med unge mænd til hær og flåde. I 1676 var den kun 17 år gamle Thue Jacobsen af Falsig således udskrevet som soldat – for resten den eneste fra Naur.⁽²⁷⁾

Som kække dannemænd at standse fjendtlige indfald

1700årene blev med undtagelse af de første årtier fredelige for folkene i Naur – plyndret til tiggerstaven blev de aldrig mere. For een gangs skyld har de kunnet nyde de drabelige krigsfortællinger fra den Store Nordiske krig, ikke blot om

Peder Tordenskjolds bedrifter men vel også om den svenske konge Karl den Tolvtes fantastiske krigerliv, der førte til døden foran Frederiksstenfæstningen en decemberaften 1718. Dermed lå vejen åben for et fredeligt århundrede. Først i 1790'erne, da en general ved navn Napoleon Bonaparte begyndte at vise sig på den europæiske skueplads, var der atter ved at blive skabt storpolitiske problemer, som skulle komme til at berøre naurfolkene. På den måde fik Napoleons liv indflydelse på det liv hans samtidige og jævnaldrende Anders Andersen, Niels Ollesen og Tomas Chrestensen levede som karle i Naur.

Mere eller mindre tvungent kom Danmark under Napoleons stigende stjerne ind i et modsætningsforhold til verdens stærkeste sømagt i de tider – England. Denne udvikling tog fart i 1801, hvor englænderne beslaglagde danske skibe i engelske havne, og den 2. april kom slaget på Københavns rhed. Det er den velkendte storpolitik, men samtidig hermed udspandt sig en række hændelser og foranstaltninger i de danske landsogne. Især var man fra generalstabens side meget opsatte på at forhindre en eventuel engelsk landgang på den jyske vestkyst. Kun tre dage før slaget på rheden, den 29. marts 1801 skrev amtmand Hansen i denne anledning brev til by- og herredsfoged Jørgen Tranberg i Holstebro; heri stod blandt andet at læse:

”Den commanderende General i Nørre Jylland Hr. General Major von Moltke har tilmeldt mig, at man er i

uvished om hvilket øyeblik der maatte kunde kastes fiendtlige folk i Land paa vore Kyster, og ordineret, at der maatte skee opfordring til den frivillige Kyst Milicie, samt til de optegnede Landeværns mænd, paa det de, naar forlanges kunde samle sig bevæbnede med landlige Vaaben nemlig: Forke, og Høleer som sættes lige på Skaftet m. v.”⁽²⁸⁾

Med disse imponerende våben skulle de danske bondekarle så *”som kiække Dan-nemænd forsvare et kiært fædrene Land”*. Det nævnte landeværn var oprettet samme år i forbindelse med den kritiske udenrigspolitiske situation, og bestod af forhenværende soldater, der i krigstilfælde skulle forenes i batailloner og regimenter. I 1808 ophævedes institutionen igen for aldrig senere at genopstå.

Amtmand Hansens skrivelse til Tranberg var et resultat af den *”Kongelig Opfordring til Landeværns mændene i Danmark”*, udstedt den 23. marts samme år. Opfordringen læstes op på herredstinget af by- og herredsfogeden, der blandt andet kunne meddele:

”da Omstændighederne nu udkræve at vi anvende overordentlige og sikre Midler til Statens Forsvar, saa opfordre vi hermed vore kiere og troe danske Landeværns mænd, at de strax berede sig til Bevæbning, og at de holde sig færdige til at møde paa de Samlings-Steder og til de Tider, som dem, fra vedkommende Amtmænd, vorde nærmere kundgiorte”.⁽²⁹⁾

Kongelig Opfordring

til

Landeværns mændene

i Danmark.

Riebenhavn, den 23de Martii 1801.

Riebenhavn.

Trykt hos Directeur Johan Frederik Schultz,

Kongelig og Universitets-Dogtrykker.

*all. Sal. for Næsten Guldning
for Naur og Rørdan. Capitel 1508
Franking*

Under Napoleonskrigene frygtede regeringen engelsk invasion på den jyske vestkyst. De såkaldte landeværns mænd skulle derfor være parate til at forsvare fædrelandet. Landeværns mændene fra Naur holdt øvelser i Krunderup bakker bevæbnede med forke og høtyve.

Christen Sørensen var lægdsmand i Naur på den tid, og havde som sådan ansvaret for, at de syv landeværnsmand sognet skulle stille med fik ovenstående oplysninger. De *"kiække Dannemænd"* fra Naur var mellem 32 og 40 år gamle og alle med en enkelt undtagelse husmænd eller tjenestekarle: Niels Mattiasen af Vognstrup, Peder Lauridsen af Hedehus, Anders Pedersen af Altfornær, Anders Andersen af Naur mølle, Niels Olesen af Nederlund, Christen Olesen af Gade og Thomas Christensen. Disse mænd udgjorde det lokale forsvar mod den engelske verdensmagt, der truede et sted derude vestfra. Hvor bevendte de var kan diskuteres – eksempelvis havde Niels Mattiasen været kok som soldat, men det bemærkes om ham, at han *"-lærde ey Exertise"*, og Christen Olesen *"- er meget svag"*.⁽³⁰⁾

Når der kom bud udefra enten via omgangsbud eller ildsignaler om natten eller røgsignaler om dagen, skulle de syv naurmænd straks begive sig til det aftalte samlingssted med deres høleer – *"et frygtelig Waaben i en brav dansk Mands Haand"* – som general Moltke udtrykte det i reglerne for Landeværnet af den 20. marts 1801. For en sikkerheds skyld skulle de tillige medbringe brød til tre dages forbrug, men burde på den anden side *"ikke belæsse sig med nogen Madpose som kan hindre ham i at slaae fra sig som en kiek Mand"*. For at undgå forvekslinger skulle landeværnsmandene have en fjer i hatten! Drabelige karle har disse syv været at skue, når de samlede.⁽³¹⁾

Heldigvis kom landeværnsmandene fra Naur aldrig i kamp. Englænderne var tilfredse med i 1801 at stjæle den danske flåde og senere i 1807 ved Københavns bombardement at udføre verdenshistoriens første terrorbombardement af en civilbefolkning. Da lå Naur dejlig langt væk fra begivenhedernes centrum.

Men krigen mærkedes på andre måder. Ikke alle slap så let om ved sagerne som landeværnsmandene – yngre karle blev udskrevet til decideret krigstjeneste i disse år. Fra Naur således Peder Sørensen Vennevold til 2. Jyske Infanteriregiment i 1804, Gravers Bertelsen af Falsig og Mads Christensen af Overgård i 1802 til Fynske Infanteriregiment, hvor de det følgende år fik følge af Mads Bertelsen af Falsig. I 1809 blev også Gravers og Mads' lillebror, Søren Bertelsen af Falsig, udskrevet til det fynske regiment. Peder Kristensen af Falsig og en navnebror af Donskjærhus måtte fra 1802 gøre tjeneste i det Holstenske Rytterregiment, og fra 1811 måtte Jeppe Nielsen af Alstrup stille hos 1. Jyske Infanteri Regiment.³² Alle kom de dog helskindede hjem til Naur igen.

De naurmænd, som hverken var landeværnsmand eller udskrevne som soldater, måtte dog også yde noget til fædrelandets gavn først i 1800'erne; der var jo eksempelvis engelske krigsfanger indkvarteret i Holstebro by, og dem skulle der holdes liv i. Derfor kom landsognene til at betale såkaldt skatterug i disse år – af rugen skulle fangerne selv bage deres brød. Naur sogns ydelse bestod årligt af 11 tønder og 6 skæpper rug.⁽³³⁾ Også

ægtkørsler hørte med til krigstider; den 3. oktober 1809 kom korporal Sudermark til Naur fra Nørre Snede, og en vogn herfra måtte fragte ham de to mil videre til Bøvling, der var rejsens mål. I 1811, den 7. februar, var det general-krigskommissær Fischer, der skulle køres fra Holstebro til Skærum bro – også her måtte en bonde fra Naur holde for.⁽³⁴⁾ Sådan kom de fleste i landsognene til at bære deres del af byrderne i krigstider.

Fra bavne til bavne

Væsentligt i ufredstider var kommunikationen landsdelene imellem; et varslings-system var opbygget efter gammel skik ved hjælp af bavnehøje – signalsteder som de benævntes. I alt udpegedes 54 punkter i Ringkøbing amt til i påkommende tilfælde at udgøre varslingssteder, ligesom der langs vestkysten fra Harboøre til Sdr. Bork etableredes 20 punkter. For Naurs vedkommende placeredes det nærmeste på Sir Bauehøj. Herfra skulle man kunne se signaler fra Rom, Møborg, Idum og Skærum bro – altså varsler vestfra, hvorfra man da også ventede fjenden. Fra bavnehøjen i Sir skulle varsler sendes videre til sognene Naur, Asp, Maabjerg, Vejrum, Hjerm og Handbjerg.

Naurboerne skulle dog ikke have megen besvær hermed al den stund, at arbejdet skulle udføres af folk fra Sir og Maabjerg sogne. I det hele taget kom varslingspunktet vel aldrig i anvendelse.⁽³⁵⁾

Ud over disse tætknyttede forbindelsespunkter, skulle der ifølge general

Moltkes ønsker oprettes regionale kommunikationslinier, eksempelvis mellem Holstebro og Viborg via Yllebjerg Bakke – Neder Feldborg – Daugbjerg Dås. En lignende linie skulle etableres mellem Lemvig og Randers over Vridsted – Sahl – Humlum.⁽³⁶⁾ I 1807 blev det fornødne i denne forbindelse efter kronprinsens ordre *”uopholdelig foranstaltet”*, en måned før Københavns bombardement. På den måde levede folkene i Naur med i krigens spænding de følgende år op til fredsslutningen i Kiel i 1814. For deres videre liv blev det sikkert langt mere betydningsfuldt, at den danske stat i 1813 måtte erklære sig fallit.

De duede ikke – til krigstjeneste

Heltene får altid plads i historien, men krigen fostrede ikke helte af karlene fra Naur. Stille har de udfyldt deres plads i geledet og er lykkelige vendt hjem, når den tid kom. Dette gjaldt således fem unge mænd fra Naur, der i marts 1849 på grund af krigen beordredes til at møde i Fredericia, Horsens, København og Randers: Jacob og Søren Jensen af Offersgård, Peder Nielsen af Falsig, Christen Christensen af Hedegård og Jens Damgaard. Der var også de, som end ikke fik chance for at blive helte – de kasseredes på sessionerne.

Alle på 16 år og derover indrulleredes i lægdsrullen, som sognefogeden måtte holde styr på. I 1808 måtte Søren Christensen således registrere ikke mindre end 31 unge mænd i sognets lægdsrulle. Men forbavsende mange af disse var ikke egnede til militærtjeneste. For det

første slap de gifte gårdmænd – som den 26årige Jens, søn af Jacob Offersgaard i Alstrup; og den 30årige Kjeld, der efter faderen Jørgen Kjeldsens død havde overtaget fødegården i Vognstrup slap lige så let. Også Jacob Graversen i Kjærgård slap for at sende sønnen Gravers til militæret, da han selv havde tarmbrok og derfor dårligt kunne bestille noget. På den måde kom Gravers ind under begrebet ”gammelmandssøn”. Og naturligvis fik præsten lov at beholde sin avlskarl Jacob hos sig, for nok var tidens rationalistiske præster uhyre interesserede i landbrug, men derfra og til at arbejde som bønder var en verden til forskel.⁽³⁷⁾

Op igennem århundredet møder vi karle, der kasseredes på grund af almindelige sygdomme som skader på de fødder, ben og arme, der var så vigtige for enhver landsoldat. Derfor måtte den ”betydelig kalveknæede” Peder, som i 1834 tjente i Krunderup, afstå fra at tjene fædrelandet. Men der var også mere kuriøse kassationsårsager: Niels Christen der ”*ej kunde lære at ride*”, Anders der ”*mangler sandsernes brug*”, Peder hvis mund var ”*lidet skæv*” og endelig Laurs, der havde fået et spark af en

hest på den ene hofte, og ikke at forglemme Niels Christian, der simpelthen fik karakteristikken ”*dorsk*”. Endelig var der da også de karle, som militæret end ikke fik chance for at kassere – de stak af inden sessionen. I 1814 var Henrik Kristian fra Østerby rømt, og endnu i 1820 vidste man ikke hvor han var. Midt i århundredet var det Søren Aachmann, der stak af ”*til det slesvigske*” – under alle omstændigheder ville han med lårbrok, små brystmuskler, platfodethed og blodårknuder ikke have været meget bevendt i kongens klæder. Men møllereens søn har ikke villet risikere noget.⁽³⁸⁾

Nogle måtte stille personligt til tjeneste – andre slap som vist med tvangskørsler i tilfælde af krig; dette århundredgamle system bibeholdtes til efter århundredskiftet. I 1896 udfærdiges følgende liste over gårdmænd i Naur-Sir, som i tilfælde af mobilisering skulle stille med heste, vogne og seletøj: Laurits Ballegård, August Wille, Søren Chr. Thomsen og Peder Særkjær.⁽³⁹⁾

Det blev aldrig aktuelt – for de kommende årtier blev for Danmarks vedkommende de fredeligste i mands minde.

Kapitel

5

Naur Mølle

Aldes øde 1600årene igennem

På sin vej vestpå bliver Storåen stadig mere vandfyldt alt som bække og grøfter støder til såvel nord- som sydfra. Men inden disse mindre vandløb således fornedes, var deres vande ofte blevet udnyttet som energi til at trække vandmøllehjul i sognene de passerede. Sådan var det også i Naur, hvor man stadig i sognets sydlige del finder et dalstrøg, hvor Ellebækken baner sig vej ned til Storåen. Her kunne vandet stemmes op til en lille mølledam, og her lå derfor Naur sogns mølle, hvor der nu som det er almindeligt er etableret dambrug.

Utallige danske vandmøller var i lange perioder i 1600årene ude af drift – sådan var det også i Naur. De mange ødegårde, tvangsudskrivninger af korn kombineret med fjendtlige troppers gentagne plyndringer fjernede møllens eksistensgrundlag. Så tidligt som i 1610 var Naur mølle ikke alene ude af drift, men tilmed øde – mølleren havde simpelthen forladt stedet.⁽¹⁾ Anderledes har forholdene ikke været op til 1640, hvor Kronen ved et mageskifte den 28. maj med den forgældede Erik Krabbe til Strandbjerggård overtog møllen. Den handel kom Kronen ikke til at spinde guld på, for allerede det følgende år opgav man helt at kræve afgifter af møllen – *da mølleren og quinden er borte*, som det bemærkes i lensregnskaberne.⁽²⁾

I 1643 skal de sidste rester af Naur mølle være brændt ned *”og siden den tid ej af nogen opbyggt, langt mindre af nogen*

beboet”.⁽³⁾ Kort tid efter må det imidlertid være lykkedes at få en fæster til at overtage Naur mølle, i det mindste optræder en Christen Christensen som møller i sognet i årene 1647-49, hvor han var sat til at yde en årlig afgift på 24 tønder mel, 1 fedesvin, 1 skriverskæppe samt 4 skilling *”spindepenge”*. På grund af forarmelse kunne Christen Christensen som forventet intet svare af disse afgifter. Han har hurtigt ræssonneret, at Naur mølle var der ikke megen fremtid i, så han er rejst fra stedet igen. Et tingsvidne fra 1648-51 fortæller da også, at der nu hverken var huse endsige møllebygninger ved Naur mølle længere. Den var reelt ophørt med at eksistere.⁽⁴⁾

Det rene mundvejr har det derfor ikke været, når sognemændene fra Naur i 1680 kunne berette om, at møllen havde været øde i mindst 40 år. Og igen i 1699 omtales møllen som *”afbrent”* – nu mindede kun mølledammens alt for stillestående vand om den aktivitet, der tilbage i 1500årene havde gjort stedet til et af de mest centrale i sognets daglige liv. Skriveren på Lundenæs udtrykte den triste situation således ved indgangen til 1700årene: *”Nu kand indtet øyen stunligen siige at der hafuer standen mølle”*.⁽⁵⁾

Denne kendsgerning var med til at gøre naurboernes hverdag mere besværlig end nødvendigt var, for selv en nok så ringe avl skulle dog forarbejdes i en mølle. Derfor måtte sognets bønder op gennem 1600årene drage ad dårlige veje til nabosoggenes møller, som stadig var intakte. Manden i Stabildal – når gården da ellers ikke var øde – søgte således

sammen med naboerne i Kjærgård og Krunderup til Kjærgårds mølle i Ølby sogn. Falsigfolkene søgte mod sydvest til Bur mølle, og Naur præstegård fik sammen med en del af sognets andre gårde malet sit mel i Frøjk mølle, der lå lige op til sognets sydøstgrænse i Maabjerg sogns sydvestligste hjørne.⁽⁶⁾ På den måde tvang den øde Naur mølle sognets beboere ud af sognet i retning af alle verdenshjørner et helt århundrede igen. Fra først i 1700årene var sognets mølle igang igen.

Boller-slægten i Naur Mølle indtil 1727

Forholdene omkring møllen er ændrede til det bedre lige efter det nye århundredes begyndelse. I 1704 skal møllen have været i drift et års tid, om end bygningerne endnu ikke var i orden. Mølleren, som stadig var fæster under Lundenæs, skal tilmed have haft en møllersvend i sit brød.⁽⁷⁾ Dette må dog ikke tolkes som velstand og stabilitet i Naur mølle, for kun 6 år senere oplyses, at mølleren *"kand icke fortiene i disse haarde Tider det hand med Hustrue og Børn kand fortære"*.⁽⁸⁾ Tilsyneladende var en nær forestående sultedød en realistisk mulighed for mølleren, men den slags oplysninger skal tages med en gran salt – det drejede sig om at slippe for at betale alt for meget i ekstraskatter i anledning af den Store Nordiske krig. Få år senere var samme møller istand til at betale ekstraskatter af såvel formue som tjenestefolk.

Møller i Naur var i disse år en mand med det imponerende og fremmedartede

Møller Christian Bollers underskrift – i 1720.

navn Hector Zegebølle. Ud fra navnet må han være identisk med den Hector Boller, der i 1670erne var fæster i Kjærgårds mølle; også Frøjk mølle skal han en tid have drevet, og her døde hans enke i 1729. Sønnen Christian havde indtil sin død i 1728 været fæster i Frøjk mølle. Hans søn, Christopher Dadsdorff Boller, drev en tid Lægård mølle.

I det hele taget indtog Boller-slægten en næsten dynastisk position som møllere i Holstebros opland i 1700årenes første halvdel. Som omvandrende fagfolk kom de til egnen og satte deres præg på møllerhvervet, om end en vis ustadighed gør det svært at knytte bestemte møller til bestemte medlemmer af denne slægt gennem længere perioder – også de indbyrdes slægtsforhold kan forekomme uigennemsigtige. For Naur mølles vedkommende er Hector Boller på et tidspunkt blevet afløst af Gothar Boller, formodentlig identisk med den Gothard Berent Boller, der i 1698 nævnes i Harlev mølle og i 1707 i Vegen mølle i Nørre Felding sogn. Endelig nævnes en Nikolaj Hectorsen i 1737 som møller i Gammel mølle i Råsted sogn. Nikolaj Hectorsen døde i 1752 som møller i Vedersø, og efterlod sig to sønner med de for slægten så karakteristiske navne Hector og Christopher. Således kan vi knytte Boller-slægten til

ikke mindre end 7 af områdets vandmøller i 1700årenes første halvdel.⁽⁹⁾

En affære i Nørre Snede Mølle 1724

En Claus Boller var i 1742 indblandet i en speget sag, der førtes for Hassing-Refs herreders ting i Sydthy. Historien medtages her som bevis for den geografiske spændvidde disse møllere havde. Sagen var anlagt af Claus Boller mod Poul Jensen kaldet Dover – en bonde fra Uglev på Thyholm. Denne havde ikke som aftalt betalt en gæld på 312 rigsdaler og 3 mark til mølleren søndenfjords. Sagen førtes ved stedfortrædere, idet Claus Boller havde sendt sønnen Henrik Møller, og proprietær Jørgen Billeschou til Vejbjerggård mødte for Poul Jensen Dover, der var en af hans fæstebønder. En såre menneskelig historie lå bag den sag, som nu oprulledes.

I april 1741 havde sagens to hovedpersoner mødt hinanden langvejs hjemmefra i møllen i Nørre Snede. Her har der som det var skik og brug dengang også været krohold, og det så rigeligt endda. Bondekarlen fra Thyholm havde her købt en gård med godt 5 tønder hartkorn beliggende i Uglev af mølleren i Kjærgårds mølle. Det kunne have været godt nok, og det troede Poul Jensen Dover vel også, indtil han kom hjem til Thyholm for at overtage sin nyerhvervede herlighed. Den bestod af en gård så forfalden, at han pure nægtede at overtage den – deraf hele sagen.

Omstændighederne omkring handelen havde heller ikke været de bedste, som det fremgik af sagsøgtes forklaring

til herredsfogeden. Poul var som nævnt kommet til Nørre Snede mølle, og

”var gaaet ind at bede, og som samme Claus Møller begieret noget Øll og Brændevin, som hand fik, drak hand mig til, og da jeg undskyldte mig, nødte han mig nogle gange, hvor paa jeg lod mig overtale og drak med ham, men da vi havde drukket talte hand om en Gaard, hand havde i Thy, om jeg ej havde lyst at kiøbe ham den af, hvor paa jeg nok mindes at jeg ubeseet vilde give ham 200 Rd for samme Gaard, men som hand atter der paa drak mig een gang til med noget hand kaldte fransk Brændevin, da kand jeg ej videre mindes”.

Den franske brændevin, cognac'en, havde simpelthen slået karlen fra Thyholm i gulvet, og da han dagen derpå vågnede op, var han gårdejer, om end til en noget højere pris end de 200 rigsdaler han huskede at have budt. Tømmermændene fra den handel er det, vi møder året efter på herredstinget.

Sagen er interessant ved dels at gøre opmærksom på, at det også på den tid har været almindeligt at vestjyder kom vidt omkring, dels det faktum at en møllerfæster ejede selvejergods. Billedet af fæstebønderne bliver dermed en smule mere nuanceret.⁽¹⁰⁾

En brøstfældig mølle i 1727

Man kan ikke altid fæste lid til myten om de rige møllere. Et syn fra 1727 giver således eftertiden et sørgeligt indtryk

af Bollers kongerige i Naur – en helt igennem forfalden mølle, hvor så godt som alt karakteriseredes som *”brøstfældigt”*. Møllehuset, der var 7 fag langt med 4 udskud, der nåede jorden *”– syntes ikke at kunne staa Vinteren over”*, i det mindste ikke den del som vendte mod vandet. Her manglede pæle og fjæl forneden. De øvrige dele af møllehuset var ribbet for bjælker, så synsmændene skønnede, at kværnene højst kunne holdes igang endnu et par år.

Det drejede sig om to kværne, af hvilke den størstes oversten var knækket i to stykker, og to jernringe der burde være omkring akselen var også borte. Endvidere manglede brædderne, som mølleren skulle stå på, når stigbordet skulle trækkes op. Eneste positive bemærkninger knyttedes til vandhjulene *”– som er hverken nye eller gamle”*, og der var *”tvende knaghjul som findes forsvarelige og brugelige”*. Der var såmænd ikke noget at sige til, at Christian Boller i 1727 foretrak at afstå Naur mølle.

Med i billedet hører, at ikke blot selve møllen var i en forfærdelig tilstand – et otte fag langt ladehus manglede 10 traver af taget, og møllerens privatbolig – et 7 fags hus i Naur by – var *”brøstfældigt”* på såvel tag som murværk. At der på den baggrund opstod strid mellem Christian Boller og afløseren som møller – Nicolaj Orloff – ved fæsteskiftet i 1727 var vel kun at forvente.⁽¹¹⁾

Stridbare møllere

Det var i 1727 Christian Boller flyttede fra Naur til Frøjk mølle, og i hans sted

kom Nicolaj Orloff til Naur. Han skulle hurtigt vise sig lige så stridbar, som hans navn var sjældent. Deri skal dog ikke ligge frakendelse af skyld fra Christian Boller for den sag, der opstod ved fæsteskiftet.

Den ny Naur-møller var født ca. 1687 i Jerlev sogn som søn af Morten Andersen Orloff. Slægten havde gennem generationer beskæftiget sig med hesteskæreri og svinesnideri - Orloff'erne var med andre ord en art primitive dyrlæger. Ved sin død i 1711 var Morten Orloff i Jerlev da også en forholdsvis velhavende mand taget i betragtning, at han kun var fæster af et boelsted.⁽¹²⁾ I 1713 indgik Nicolaj Orloff i fødesognet ægteskab med Anna Christensdatter og parret fik samme år datteren Catharina. I 1721 finder vi Nicolaj Orloff som fæster af et boelsted i Sønderhaa sogn i det daværende Ørum amt. Bemærkelsesværdigt er det, at Orloff på trods af sin beskedne sociale status som fæster under Højris gods på Mors dog konsekvent betegnes som *”monseignor”* i kirkebogen. Forklaringen er vel, at han har fortsat slægtens virke som hesteskærer og været kendt som sådan.⁽¹³⁾

Nicolaj Orloffs vej og motiver til i 1727 at slå sig ned som møller i Naur lader sig ikke spore, men den 25. september det foregående år havde han indgået kontrakt med Christian Boller om vilkårene for overtagelse af møllen. De to mænd var endda blevet enige *”I Den Hellige Trefoldigheds Naufn”*, så begyndelsen var god nok, kunne Claus Boller og Christian Jensen af Sinding mølle be-

vidne. Begge havde været til stede den septemberdag i Naur mølle.

Ifølge aftalen skulle Boller afstå møllen til Philia Jacobi 1727, og samtidig forpligtede Orloff sig til at overtage Glattrup, et boelsted der tilhørte amtsforvalter Hellested i Ringkøbing. Boller skulle sørge for at få rugsæden i jorden inden vinteren 1726/27, medens Orloff selv påtog sig forårssåningen. Med henblik på de efterfølgende bataljer var det imidlertid langt vigtigere, at Boller havde forpligtet sig til at aflevere Naur mølle ”*i sin fulde Gang og Vedligeholdelse*” – en vending der i sig rummede alle tænkelige muligheder for fremtidig kiv. Endelig var det også en del af aftalen, at Orloff skulle betale 94 rigsdaler til Boller ”– *i goede danske gangbahr klingende Myndt*”. Aftalen sagde endelig, at Boller måtte tage al løsøre, indbo og besætning med sig fra møllen.⁽¹⁴⁾

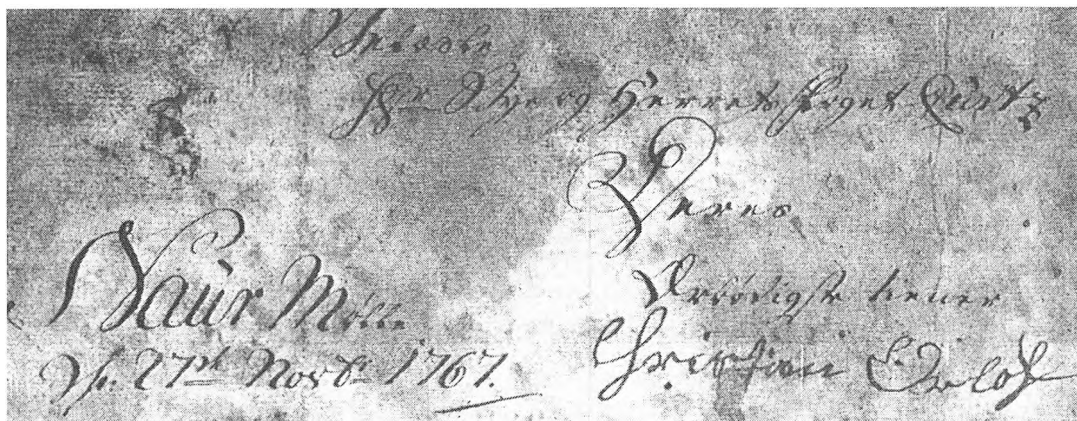
Da Nikolaj Orloff det følgende år kom for at overtage Naur mølle, fandt han den naturligvis langt fra i den aftalte tilstand. Derfor fandt ovennævnte syn sted den 17. september 1727. Her kunne møllersvend Anders Jensen fortælle, at Naur mølle ikke var forringet siden sidste majdag – tværtimod mente han den nu var i bedre stand. Ikke desto mindre havde Orloff undladt at betale de sidste 20 rigsdaler, som han var Boller skyldig til Sankt Hans dag. En halv tønde rug, som han havde lånt af Boller, ville han heller ikke betale for, hvilket også gjorde sig gældende for en del inventar i form af lægter, ”hyldeborde”, samt en klokke ved kværnen. Disse genstande var kun

at betragte som rimelig kompensation for møllens mangler.⁽¹⁵⁾

En herlig og særdeles givtig tid oprandt nu for de lokale prokuratorer, idet de to møllere skiftevis indstævnedes hinanden for herredstinget, krævende henholdsvis erstatninger og yderligere synsforretninger. Til sidst orkede end ikke vidnerne længere at møde frem til retsmøderne, for disse sager vidste alle kunne køre i årevis – for ofte at ende i det rene ingenting.

Efterhånden faldt sindene dog til ro også i denne sag, og de to nabomøllere har lært at leve med hinanden. Hele tiden har der været mere nærværende hændelser, der kunne være med til at skubbe fortidens kævl bagud i erindringer. Som nu den karl Orloff havde fået i 1730 – Christen Christensen hed han. Denne møllersvend var født i Holstebro, hvor han den 16. oktober 1729 havde indgået ægteskab med Anne Eriksdatter, der har været alt andet end en ”bly viol”, al den stund hun var ”høj frugtsommelig” ved vielsen. På trods af sin nye værdighed som ægtemand var Christen Christensen straks efter brylluppet rejst til Thy for at arbejde der. Det følgende år er han blevet karl i Naur mølle, hvor fortidens synder endelig indhentede ham. Pietismen havde sejret i Danmark, så Christen måtte betale 2 mark og 3 skilling i bøde for sin utålmodighed inden kirken havde velsignet hans forhold til Anne Eriksdatter – hun måtte så betale sin del af prisen ved at bære skammen.

Husbond selv undgik heller ikke lo-

Møller og hesteskærer Christian Orloffs håndskrift fra et brev, han i 1767 sendte til by- og herredsfoged Curtz i Holstebro i anledning af en af de talrige retssager, han var indblandet i.

vens lange arm i disse år. Orloff havde lånt penge af Hans Jørgensen i Vejbjerggård i Humlum sogn, og gælden skulle være afviklet Sankt Olufs dag 1733. Det var ikke sket, og Orloff stævnedes derfor for herredstinget. Dette tog mølleren med så stoisk ro, at han simpelthen udeblev fra retsmødet med en bemærkning om, at de penge kunne Hans Jørgensen da altid få ved lejlighed!

Hele tiden bør erindres, at disse sager ikke afspejler det daglige arbejde og liv i Naur mølle i disse år. Det var støvet og hårdt arbejde, om end Orloff har været aflastet af sine karle. For møllerkonen Anna Christensdatter, der døde som en 86årig olding i 1773, betød mandens erhverv, at hendes hjem tillige fungerede som et mere eller mindre offentligt udskænkingssted – ofte med overnattende rejsende, der passerede Naur mølle på vej fra Ringkøbing til Holstebro, eller måske folk der kom til og fra Oddesund. På den anden side gjorde disse forhold møllen til en veritabel ny-

hedscentral for begivenheder fra den store verden og sladder fra den mindre.

Midt i alt dette skulle arvefølgen sikres. Anna fødte da også en stribe børn, som døden høstede sin urimelige part af i en tidlig alder. Den førstefødte søn, Morten, opkaldt efter farfaderen i Jerlev, døde 16 år gammel i 1731, og han fulgtes af hele tre søstre alle døbt Kirsten. Og den tyveårige Andreas, der døde i 1746, nåede heller aldrig at få sine drømme om livet realiseret. Dog var der børn nok til at sikre Anna og hendes mand når de nåede alderdommen; pigerne giftedes ind i lokale gårde,⁽¹⁶⁾ og sønnen Christian Nicolajsen Orloff, der var født i Naur mølle i 1729, skulle blive den første selvejer på stedet.⁽¹⁷⁾

Christian Orloff – møllefæster og mølle ejer

Indtil 1777 forblev Orloff-slægten i Naur mølle, om end de sidste år blev ustabile. Det begyndte i oktober 1771, hvor en stor del af bondegodset under Lunde-

næs len blev udbudt til salg på auktion. Med et tilliggende på hartkorn 3-6-0-0 solgtes Naur mølle ved denne lejlighed for 914 rigsdaler til den godsrige Frands de Friedenreich til Herningholm med flere godser.⁽¹⁸⁾ Dette oldebarn af den økonomiske troldmand Christen de Linde, havde til fulde arvet dennes sans for jordspekulation. Samme dag han havde erhvervet Naur mølle, blev den da også sat til salg. Først den 19. juni det følgende år lykkedes det de Friedenreich at få en passende handel afsluttet – for 1.200 rigsdaler købte Knud Møller af Krude mølle i Bryrup sogn i Østjylland Naur mølle. De 300 rigsdaler de Friedenreich således kom rimelig let til, var lige ved at koste Christian Orloff både hjem og arbejde. Den 3. juli 1772 fik Knud Møller læst et brev på herredstinget ifølge hvilket, han "*formedelst mangel af Bopæll*" var nødt til at opsig Christian Orloff, der skulle være ude af Naur mølle til "*Woldernisse*".⁽¹⁹⁾

Uvist af hvilken grund overtog Knud Møller aldrig Naur mølle de facto, for den 31. maj 1773 måtte de Friedenreich endnu engang skrive skøde på møllen; dermed solgtes møllen til Jens Jensen, der på det tidspunkt var møller i Lægård mølle i Maabjerg sogn. Prisen var nu faldet til 1.100 rigsdaler.⁽²⁰⁾ Umiddelbart betød dette for Orloff blot, at det nu var Jens Jensen der krævede ham sat ud af møllen. På et herredstingsmøde den 25. juni 1773 mødte Christen Quist af Lægård mølle op, for der at oplæse en stævning for Christian Orloff. Vanen tro var Orloff naturligvis ikke mødt op

skønt tilsagt, og et nyt møde blev fastsat til den 9. juli. Megen fantasi krævede det ikke at forestille sig, at den gode møller fra Naur også ville udeblive fra det møde, så Jonas Risum og Christen Lauritsen fra Holstebro sendtes ud til møllen for personligt at overrække mølleren den ny stævning.⁽²¹⁾

Forsynet kom imidlertid Orloff til hjælp – i hvert fald kunne han den 1. maj 1774 selv købe Naur mølle af Jens Jensen for 1.200 rigsdaler. Ikke fordi han havde råd til at købe møllen – hele købssummen lånte han af den rige Christen Jensen, der var møller i Kjærgårds mølle og som ofte forstrakte de lokale bønder med lån. Kun fire år var Orloff mølle ejer – den 11. februar 1778 solgte han Naur mølle til Thøger Aachmann for 1.499 rigsdaler i en handel, der foregik i Søllergård i Vejrum.⁽²²⁾

Christian Orloff som hesteskærer

Inden Orloff forlod sit fødesogn for altid, havde han dog formået at gøre sig bemærket som andet og mere end møller. Han havde mere end svært ved at holde fingrene fra slægtens gamle profession som hesteskærere. Da der imidlertid var tale om et privilegeret erhverv, bragte Orloffs aktiviteter på området ham en række sager på halsen. En barok pointe i disse sager var, at de gerne påførtes mølleren i Naur af de privilegerede hesteskærere i Bøvling og Lundenæs amter; disse boede i Rindum sogn ved Ringkøbing og bar navnet – Orloff! Og de var af samme slægt som Orloff'erne i Naur. Men de agtede ikke stiltiende at

finde sig i konkurrencen fra den uautoriserede slægtning i Naur.

Allerede i 1769 var Christian Orloff i den anledning blevet stævnet af Niels Orloff i Rindum. Vidner havde set Christian skære heste hos blandt andre Mads Skjød og Erik Gasseholm i Vejrum. Naturligvis mødte mølleren fra Naur ikke op i retten, og Niels Orloff lod sagen falde, vel i det lønlige håb, at det nu officielt var markeret, at han ønskede sit privilegium taget alvorligt.

Men Christian Orloff i Naur var ikke et menneske, som lod sig gå på af sådanne småchikaner – han fortsatte sit virke som hesteskærer. I 1776 stævnes han derfor endnu engang af Niels og Peder Orloff af Rindum. De søgte at ramme mølleren på pengepungen, idet de krævede ham idømt en bøde på 1 rigsdaler for hver plag han havde skåret. Heller ikke denne gang havde Christian Orloff tid til at møde frem i retten, der så måtte fastsætte et nyt møde. Nu viste den anklagede dog retten så stor imødekommenhed, at han lod en stedfortræder sende – Christian Wachter, forhen foged på Tvis Kloster og kyndig i den mest elementære jura. På sin klients vegne erkendte Wachter, at denne havde skåret heste på Ryssensten baroni, *”hvor Rygtet vil sige at Naur Møller skal være beskikket som Hesteskærer”*. Dermed løb også denne sag ud i sandet, for netop Ryssensten havde egen jurisdiktion og dermed også ret til at ansætte hvem man ønskede i et privilegeret erhverv.⁽²³⁾

I løbet af 1770erne og 80erne tog tin-

gene imidlertid en anden vending, efter at den visionære og energiske kun 36 år gamle Christian Frederik Hansen i 1773 var blevet udnævnt til amtmand over Lundenæs og Bøvling amter. Nok lagde han de overordnede linier for amtets administration, men han formåede tillige at gå i dybden med enkelte sager. En skønne dag fik han i nogle sagsakter øje på denne Christian Orloff i Naur mølle. Det var vist ikke første gang der var problemer med ham? Hvorfor kunne den mand ikke holde sig til mølleriet? Den 18. juli 1778 sendte amtmand Hansen et brev til by- og herredsfoged Niels de Leth i Holstebro; heri anførtes, at *”Orloffs Adfærd er gandske utaalelig”*. Som eksempel på hans ulovlige hesteskæveri nævntes et tilfælde hos Christen Dalgaard i Naur.⁽²⁴⁾ Videre er der formodentlig ikke kommet ud af sagen, og netop på samme tid rejste Orloff fra Naur. Sammen med børnene Nicolaj, Andreas og Ane Cathrine flyttede han til Mølgård i Lomborg sogn. Ved sin død var han bosiddende hos fæstebonde Søren Andersen i Raunsbæk, der hørte under Rammegård gods.⁽²⁵⁾

Og dog fandt denne Naur-møller døden tæt på sit gamle hjemsted. Under et besøg hos svogeren på Villemoesgård i Vejrum, aflagde Christian Orloff besøg hos gamle bekendte i Moesgård. Da han gik derfra klagede han over nogle slemme ”sting” i skulderen – kunne folkene i Moesgård bagefter fortælle – måske det har været de første tegn på et begyndende hjerteanfald. I hvert fald fandt man den næste dag Christian Or-

loff liggende død på marken mellem Moesgård og Villemoesgård.

Ved sin død var han en fattig mand, om end han havde en mindre sum stående i ovennævnte Mølgård. Af børnene som var flyttet med faderen til Lomborg, tjente Andreas Orloff nu hos Niels Farre i Flynder sogn, og i samme sogn tjente søsteren Anne Cathrine i huset hos Morten Agergaard.⁽²⁶⁾ Andreas Orloff blev i 1805 gift med Mette Cathrine Orloff af slægtens ovennævnte gren i i Rindum.⁽²⁷⁾

På dette tidspunkt sad Thøger Benedictus Aachmann -tidligere fuldmægtig på amtsstuen i Skive – som veletableret møller i Naur; med sig havde han faderen Christen Hansen Aachmann som aftægtsmand.⁽²⁸⁾ Som Orloff'erne skulle også Aachmann'erne forblive møllere i Naur gennem to generationer, men som disse skulle de også komme fra møllen i yderste armod.

Møllerne Thøger og Michael Aachmann

Boller – Orloff – og nu Aachmann – det var åbenbart ikke en bondes lod at binde an med mølleriet i Naur, for lige så lidt som sine forgængere var Aachmann bonde, endsige med lokal tilknytning. Indtil han i 1778 kom til Naur, havde Aachmann været skriver på amtsstuen i Skive. Her var han også født og opvokset som søn af købmand Christen Hansen Aachmann og hustru Elisabeth Nielsdatter Lytchen. Morfaderen, Niels Lytchen, var organist ved Skive kirke. Den nye møller i Naur var tydeligvis en

mand af god borgerlig herkomst, hvilket også gjorde sig gældende for hans hustru, Mette Marie Essemann, som han den 22. oktober 1773 havde indgået ægteskab med i Skive kirke. Også hun var skibonit – født i byen 1749 som datter af købmand Christian Frederik Essemann og Bodil Thomasdatter Strande.⁽²⁹⁾

Thøger Aachmann bragte begge sine forældre med til Naur, hvor de skulle nyde aftægt; som den første døde moderen i 1788 og i 1793 fulgte Christen Aachmann hende. I den forbindelse afholdtes offentlig auktion i Naur mølle over hans efterladenskaber, som sønnen åbenbart ikke ønskede at overtage. Han havde givet mere brug for de 132 rigsdaler og 5 skilling auktionen indbragte. Mest indbringende var salget af en egetrædragkiste med beslag og låse – 10 rigsdaler og 5 mark gav Christen Overgaard for den. Derimod var der ingen interesserede købere til den smule sølv-tøj, der var udbudt til salg i form af skospænder og et sæt bestik med sølvskafter. Sådan noget havde folkene i Naur ikke brug for, ikke fordi de ikke havde råd, men overflødig luksus ville være at udfordre skæbnen.

Så gik det langt bedre med at få solgt alenvis af kapper, skjorter, kraver, halsklude og servietter, og det var billigt - kun 1 mark for en god kappe. At Jens Falsig så oven i købet for små penge erhvervede en samling molbohistorier var noget folk kunne forstå – alle havde hørt om disse fjollede mennesker derovre østpå. Molbohistorierne kostede

akkurat det samme som Thomas Kingos ”Åndelige Siunge Koor”, og når valget stod mellem de to bøger vidste Jens nok, hvad han foretrak. Spændende har det været, at overvære auktionen i Naur mølle. De lokale bønder var naturligvis mødt talstærkt frem, men også fra nabo-sognene kom de: Frands Skrædder fra Ølby, Peder Salling fra Ausumdahl i Vejrum, den vidt bekendte Daniel Stougaard fra Linde, tre mand stærk fra Store Bjerre i Sir kom Mads, Bertel og Christen Bjerre. Midt i denne mandfolkeverden stod som eneste repræsentant for sit køn, Mette Bak fra Asp. Enkelte købstadsfolk var da også mødt op – byfoged Jørgen Tranberg, der som altid ved egnens auktioner håbede på et godt køb, købmand Christen Wang og konsumtionsbetjent Christen Hornbech fra Holstebro. Alle købte de genstande på møller Aachmanns auktion, der har været en social begivenhed.⁽³⁰⁾

Midt i alt dette stod møller Thøger Aachmann solidt placeret. Da sognets fattigvæsen således i 1803 reorganiseredes, udnævntes Aachmann sammen med Mads Gade til fattigforstander. Heri skulle senere i århundredet vise sig en bitter ironi, idet netop Aachmanns efterkommere skulle blive særdeles hyppige gæster i fattigvæsenets protokoller -på udgiftsiden. Inden den gamle møller i 1824 døde, har han mærket hvilken vej det bar. Sønnen Michael, der var født den 1. december 1773 i Skive, var forinden trådt til som slægtens næste generation i Naur mølle, hvor han i 1801 nævnes som bestyrer. Knap var faderen

imidlertid afgået ved døden, førend møllen blev solgt, så man kan formode, at det var Thøger Aachmann, der havde holdt sammen på foretagendet.

Michael Aachmann flyttede sammen med hustruen, Karen Sørensdatter, til et husmandssted på Sir mark kaldet Sirmarkhus. Som en fattig mand døde Naur sogns forrige møller her i 1867, dog uden at have været forsørget af fattigvæsenet, så midt i armoden har han dog kunnet opretholde selvrespekten.⁽³¹⁾

Møllerslægten Aachmanns videre skæbne

Landbosamfundets sociale omskiftelighed og skrøbelighed kan ikke illustreres bedre end ved kort at følge de vidt forskellige skæbner, der blev møllerens børn til del. Syv børn fødtes i Naur mølle i perioden 1809-22, og med undtagelse af den førstefødtes udviklede deres liv sig i alt andet end regelrette baner. Man fornemmer en indre uro i denne børneflok – noget som på en og samme tid drev dem væk fra den livsform, der på den tid var de fleste naurboeres, men også noget som betød brud med deres medfødte sociale status.

Thøger Benedictus var som den første født den 17. oktober 1809. Han flyttede fra egnen, idet han den 26. april 1838 flyttede til Mors for at blive møller i Sø mølle. Samme år giftede han sig med Mette Marie Hansdatter, der stammede fra gården Nørre Lillelund i Ulfborg. Parret blev stamforældre til en stor efterslægt på Mors, og det blev den gren af slægten som socialt klarede sig bedst.

Gennem datteren Margrethes ægteskab med gårdejer Chr. Dissing i Erslev, blev de bl. a. bedsteforældre til Thøger Dissing, forstander på Vejstrup folkehøjskole.⁽³²⁾

Efter Thøger fulgte den 28. januar 1812 et tvillingepar i Naur mølle – Peder Andreas og Mette Marie. Juleaften 1836 fik Peder pas til at rejse til Mors, men er angiveligt vendt hjem til Naur igen, idet han den 30. december 1839 rejste herfra til Arup i Han herred, hvor hans videre skæbne ikke er søgt opsporet.⁽³³⁾ Søsteren Mette kom til den anden ende af Jylland – ihvert fald var hun i 1845 tjenestepige hos Sophie Nissen i Schlossstrasse 32 i Haderslev. Heller ikke hendes videre livsforløb er søgt.⁽³⁴⁾ Den 10. januar 1814 fødtes så Secilie Christine Aachmann, hvis liv vi ikke ved noget om. Det gør vi derimod om lillebroderen Frederik Aachmann, der blev født den 25. november 1817. I 1834 var han tjenestekarl hos gårdmand Thomas Christensen i Alstrup, men i 1840 boede han hos forældrene i Sirmarkhus, hvor også søstrene Bolette og Kirstine boede trods deres 24 og 21 år. Frederik var syg – ”*sindssvag*” som han beskrives – og det på en sådan måde, at han blev ondskabsfuld i perioder. Derfor overvejede sognerådet i 1869, hvor han var anbragt hos Eising i Dalgård, at få Frederik Aachmann anbragt enten på en arbejdsanstalt eller i rådstuen i Holstebro. Vi ved ikke hvordan hans ulykkelige liv er endt.⁽³⁵⁾

Søsteren Bolette havde 16 år gammel i 1832 plads hos sognepræsten i Naur, hvorfra hun det følgende år flyttede ind

til amtsforvalter Schierbeck i Holstebro. Men hun kom hjem til fødesognet igen – og lavede skandale. Her fødte hun den 28. januar 1840 en søn, der døbttes Frederik Aachmann, ikke for at ære morbroderen men barnefaderen, Frederik Nybye, der var forvalter på Ausumgård. Samme Nybye indgik tre år senere et godt parti ved i 1843 at indgå ægteskab med Caroline Sofie Charlotte Iermiin fra Ausumgård.

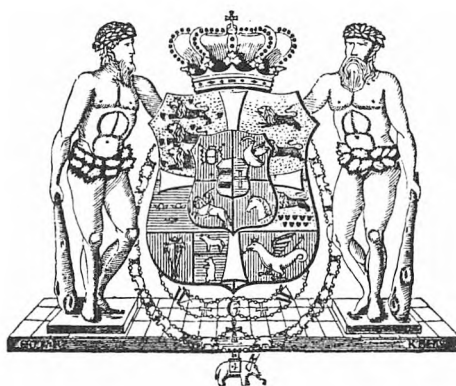
Bolettes lillesøster Kirstine, født den 12. januar 1820 i Naur mølle, fik en skæbne lig hendes. Den 29. april 1844 flyttede hun til Holstebro, hvor hun i 1845 var tjenestepige hos fuldmægtig Theodor Faber.⁽³⁶⁾ Som Bolette kom også Kirstine hjem – og ventede barn. Faderen som Kirstine ikke var gift med, var en papirmager Schram; barnet blev opkaldt efter sin morfar og fik navnene Michael Schram. Fra seks års alderen passedes drengen rundt omkring i Naur sogn på fattigvæsenets regning; de første år hos mormoderen i Sirmarkhus, derefter skiftevis hos Bertel Bjerre og Mads Bjerre i Sir samt Jens Riis i Asp sogn. Fra 1865 betalte Kirstine Aachmann, der nu måtte have en indtægt, årligt 10 rigsdaler til sognets kasse for at få sønnen passet. Fra og med 1868 er Michael Schram ude af sognets historie, som en levende illustration af denne møller-slægts udvikling fra en topplacering i det lokale bondesamfund til en plads i fattigvæsenets skygge.⁽³⁷⁾ Kirstine Aachmann døde i 1880 i Mejrup sogn, efter i mange år at have været husbestyrerinde for Jens Hajslund i Borbjerg.

Lov

om

Møllernæringen.

Christiansborg Slot, den 14de April 1852.

Kjøbenhavn.

Trykt i det Kongelige Officin.

Igennem århundreder var møllernæringen et privilegeret erhverv, men med denne lov af 1852 blev den givet fri. Dermed var det snart slut med den betydende rolle møllerne havde spillet i de danske landsogne.

Som det sidste af Michael Aachmanns og Karen Sørensdaters børn fødtes Søren den 3. august 1822. Allerede som dreng modtog han almisser af sognet, og

den her etablerede kontakt til fattigvæsenet opretholdtes livet ud. I lange tider var han borte fra Naur, og ved sessionerne 1847-55 betegnedes han som

rømt. Møller Jeppe Dahl, der var lægdsmand på den tid, kunne oplyse, at Søren Aachmann ”*var i det slesvigske*” – tidens standardforklaring, når man ikke vidste hvor mennesker havde ophold. Men rømningsmanden vendte hjem til Naur igen. I 1869 indtingede sognerådet Søren hos daglejer Erik Jepsen i Alstrup. Dermed havde han dog ikke selv udelukket, at han endnu kunne være med til at forme sig en fremtid, for i 1871 søgte Søren Aachmann sognerådet om et lån med henblik på at kunne etablere forretning som træskohandler i Holstebro. Han fik bevilget 50 rigsdaler samt lærred til to skjorter – så var resten op til den nu 49 år gamle mand. Om han blev træskohandler ved vi ikke, men kun to år senere, den 24. april 1873, døde Søren Aachmann i Holstebro af en hjertesygdom.⁽³⁸⁾

Møllerne Lohmann og Randrup

Kriseårene efter 1813 ødelagde formentlig Michael Aachmanns økonomi så eftertrykkeligt, at han måtte sælge møllen. I 1821 skyldte han således 1.821 rigsdaler til de to kendte handelsmænd og brødre, Jens Stokholm til Nørre Vinkel og Niels Stokholm til Herpinggård.⁽³⁹⁾ Da han få år senere for 1.610 rigsdaler solgte Naur mølle til Johannes Lohmann, måtte han derfor forlade møllen uden mange rigsdaler i lommen. Endnu mere forsmædeligt for Michael Aachmann var formentlig, at han indtil 1827 måtte tjene sit brød som almindelig møllersvend i Naur mølle.

Med Johannes Lohmann kom endnu et medlem af Nyboe-slægten fra Holste-

bro til Naur, idet hans hustru, Anne Johanne Nyboe, var en datter af købmand Jens Nielsen Nyboe i Holstebro, hvis bror Lars Nyboe få år sidst i 1700årene havde været sognepræst i Naur-Sir. Fru Lohmann var således kusine til Christine Nyboe, også kaldet Stine Bastrup, hvis ulykkelige liv er skildret andetsteds i denne bog.⁽⁴⁰⁾

I Lohmanns tid bestod Naur mølle af et 19 fags hus, der rummede såvel beboelse som mølleri. Det var bygget af egetømmer, havde lerklinede vægge og stråtag, hvor over knejsede hele to skorstene i helbrændte teglsten. Stueværelserne havde lofter, rigtige døre og vinduer – i det hele taget fornemme forhold i den tids Naur. Selve mølleværket i husets østende bestod af to kværne og et grubeværk. I alt vurderedes denne herlighed til 400 rigsdaler. Hertil kom en 21 fags kornlade samt tre mindre huse beregnede til dyr og tørv. Kun de største gårde i Naur kunne hamle op med møllen vurderet ud fra bygningerne, der dog var meget forfaldne ved Lohmanns overtagelse.⁽⁴¹⁾

De værste mangler har Johannes Lohmann vel hurtigt fået rådet bod på, ellers fik han en enestående chance, da Naur mølles hovedhus natten efter den 7. december 1827 brændte ned til grunden – intet af værdi overlevede ildens hærgen. Selv møllestenene var blevet sprængt i stykker, og pælene ved mølleværket var brændt ned til jordens overflade. Flere ikke fastboende havde været i møllen på brandnatten: møllersvend Michael Aachmann, karlene Anders

Jensen og Christen Larsen, tømrer Christen Vad af Maabjerg, smed Christen Christensen af Asp og endelig kurvemager Asmus Jørgensen af Gimsing. Der har åbenbart været reparationsarbejder igang i møllen, hvis brand skyldtes en ulykke.⁽⁴²⁾

I 1828 var møllen blevet bygget op igen i skikkelse af et 20½ fag langt grundmuret hovedhus, hvoraf de 16 fag var beregnet til møllerfamiliens beboelse. Nu da man var igang med byggearbejder, havde man klogeligt flyttet smedien og bageovnen til et lille hus 80 alen øst for møllen. Så var der taget skyldige hensyn til vestenvinden.⁽⁴³⁾

I få år var Elesar Randrup, en præstesøn fra Nørre Felding, dernæst møller i Naur. Han døde dog i 1834, den 11. marts, kun 45 år gammel. Hans 35årige enke, Zidse, giftede sig året efter med den kendte landsoverretsprokurator Troels Smidt til Krogsdal. Og endnu engang kom der nye folk i Naur mølle.

Møllere imod århundredskiftet

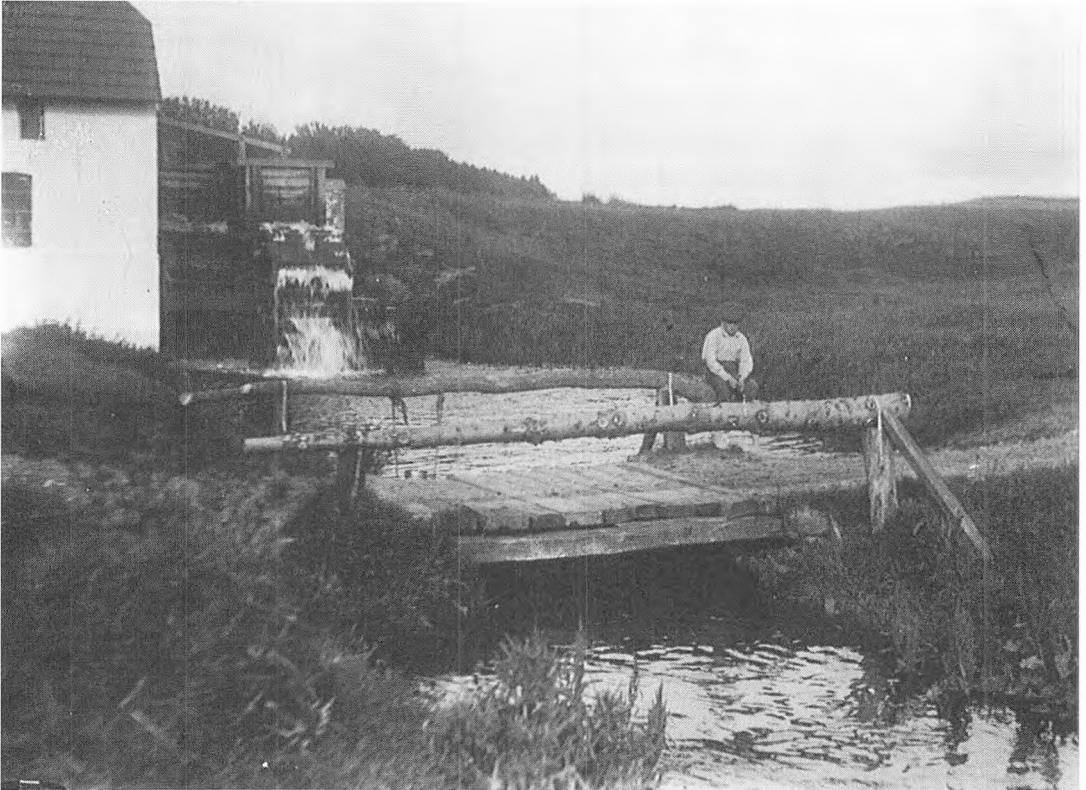
I 1840 var Peder Larsen møller i Naur. Som søn af møller Lars Jensen i Over mølle i Ramme sogn, var han født ind i erhvervet, og for første gang var mølleren i Naur bondefødt. Peder Larsen var ved de første valg til stænderforsamlingen den eneste valgberettigede i sognet – måske fordi han drev privilegeret næring. Han døde imidlertid kun 54 år gammel i 1846 af tæring. Da arbejdede sønnen Lars Møller Pedersen som møllersvend i Naur mølle.

Enken, Johanne Christensdatter, der

Engang sidst i 1800årene tog Jeppe og Maren Dahl fra Naur mølle ind til Holstebro, for at lade sig forevige af den dygtige fotograf Vorbeck. Et par selvbevidste folk har det været, og med god grund, for mølleren hørte til sognets mest indflydelsesrige mænd. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune)

stammede fra Trans sogn, giftede sig som 53årig i 1849 med den 28årige Jeppe Nielsen Dahl fra Sønder Nissum. Nu kunne man lidt maliciøst mistænke den unge mand for at gifte sig med den ældre enke for på den måde at komme let til en god mølle, men sådan forholdte det sig ikke. Peder Larsens enke ejede på det tidspunkt slet ikke Naur mølle; den havde hun forinden solgt til Christen Nielsen i Kjærgårds mølle; på hans begæring afholdtes den 22. december

Idyl ved Naur mølle omkring år 1900. (Foto: Kgl. Bibliotek).

1853 auktion over Naur mølle, som han udtrykkeligt er anført som ejer af. Gård ejer Peder Nielsen af Østerby i Asp sogn købte møllen på auktionen for 8.600 rigsdaler, dog for kort efter at videre-sælge den til Jeppe Dahl. Da var Johanne Christensdatter, som sin første mand, også død af tæring.

I 1854 indgik Jeppe Dahl sit andet ægteskab med Maren Jacobsdatter Timling fra Asp. Maren havde rødder i degneslægten Holst fra Naur. Som sin forgænger i møllen blev også Jeppe Dahl en mand man regnede med i Naur – han sad således i en årrække i sognerådet.

Den 7. december 1901 døde Jeppe Dahl som aftægtsmand i møllen. I hans tid havde mølleriet mistet stadig mere af sin betydning til fordel for almindelig landbrugsbedrift. På den måde ebbede Naur mølles århundredgamle specielle betydning for sognet ud mod århundredskiftet. Alt imens sad Michael Aachmanns enke, Karen, i et lille hus oppe i Sir lyngbjerg som en levende påmindelse om den svundne tid, hvor sognets møllerfolk ikke var at ligne med jævne naurboere. Hun havde stadig ret til at hente det fornødne lyng i møllens hede samt en dags "skudtørvsgrøft" i møllens mose.⁽⁴⁴⁾

Kapitel

6

Fattigfolk

Fattige i 1700årene

En martsdag i året 1773 begravedes på Naur kirkegård en fattig mand, hvis navn ingen kendte. Han var kommet vandrende til Dalgård, hvor døden havde indhentet ham. En lignende skæbne fandt sin afslutning den 30. december 1798, hvor en ligeledes unavngiven omvandrende betler begravedes på sognets kirkegård. To livsforløb, der tilfældigt fandt en afslutning i Naur sogn, men som mindede om den titusindtallige skare af omvandrende tiggere og hjemløse, der var en del af 16 og 1700årenes Danmark. Stakler var de, men også en plage for de bofaste bønder med deres evindelige tiggeri. Fra samfundets side søgtes problemet først og fremmest løst gennem oprettelse af tvangsarbejdsanstalter, blandt andet i Viborg.

Denne perspektivløse socialpolitik måtte naurboerne også bidrage til; i 1755 således i forbindelse med oprettelse af opfostringshuset i København. Til det formål blev landsdækkende indsamlinger igangsat, og i kollektbøgerne fra Ribe stift møder vi folk fra Naur. Ialt 30 mænd herfra gav bidrag til opfostringshuset, de fleste 2 skilling, men Christen i Store Torp og møller Orloff gav hver 4 skilling til det gode formål. At degnen doblede op til 8 skilling og pastor Nislev gav den fyrstelige sum af 1 mark og 8 skilling var vel kun at forvente af øvrighedens og Vor Herres lokale repræsentanter. Hvem var nærmere til at foregå naurboerne med et godt eksempel?⁽¹⁾

Et langt tungere økonomisk problem i 1700årene var imidlertid Naurs egne fattige. Midt i århundredet indberettede sognepræsten til biskop Bloch, at Naur sogns fattige svarede til antallet i sogne af lignende beskaffenhed, om end han nok mente de 8 personer det drejede sig om var for mange. Disse mennesker kostede årligt sognets beboere 7-8 tønder korn og 4 rigsdaler i understøttelse.

Allerede på dette tidspunkt er et nyt fænomen ved at vise sig i sognet i form af udstykkede huse, hvoraf de fleste uden jord. Præsten skrev da også i forbindelse med Sir sogn, at *"De Huuse, der i Aar er bygte, vil bringe flere fattige"* – en betragtning, der skulle vise sig særdeles rigtig i 1800årene.⁽²⁾

Sognets egne fattige træffer vi i 1700årene kun sporadisk, og primært i kirkebøgerne i form af præsternes bemærkninger ved begravelser: *"et fattigt barn"*, *"fattige betler"* eller som i marts 1800, hvor Else Molle begravedes og karakteriseredes som *"almisselem"*. Hun blev dog ved navns nævnelser trukket ud af den anonymitet, der fik lov at dække over de fattige døde børn, hvis navne aldrig anføres i kirkebogen.

I 1787 registreredes sognets beboere for første gang i forbindelse med en folketælling. Heraf ses, at de fattige har udgjort 3-4% af sognets 292 indbyggere. De reelt fattige udgjorde dog et større antal, men mange har hutlet sig igennem tilværelsen uden hjælp fra sognet. Værst var det for ugifte kvinder, idet de ikke havde det sociale sikkerhedsnet, som ægteskabet også fungerede som. Dette

viste sig i 1787 ved, at fem ugifte kvinder og fire enker karakteriseredes som almisselemmer. De kunne som den 64årige Kirsten Nielsdatter tage plads som tyende – hun kaldes "*husquinde*" hos den 31årige Jens Nielsen i Alstrup. Andre kvinder fandt sammen parvis, eksempelvis Johanna Christiansdatter og Else Pedersdatter, der havde et fælles hus i Krunderup. Dorthe Christensdatter og Inger Thomasdatter måtte bo til leje hos Peder Pedersen i Naur by.

Som sognefællesskabet havde en vis pligt til ifølge fattigforordningen af 1708 at yde hjælp til de fattige, således havde disse til gengæld pligt til at udføre arbejde med hensyntagen til alder og helbred. Derfor var det også i tidens ånd, når fattige kvinder som Johanna Christiansdatter, Else Pedersdatter og den svagelige Anna Jacobsdatter anvendte tiden til "*at spinde og binde*". Produkterne har de kunnet afsætte til omvandrende kræmmere, der har videresolgt garn og hoser på de lokale markeder, hvis de da ikke var underleverandører til de store hosekræmmere i København.

Fattige mænd har der naturligvis også været i sognet i 1700årene, men så længe de var istand til at arbejde hører vi intet til dem. Havde de imidlertid ikke inden alderdommen erhvervet sig et hus, kunne det gå som den 60årige Chresten Chrestensen og den 69årige Jens Jensen, der begge i 1787 betegnedes ikke blot som fattige, men også som "*husarme*". De kom til at tilbringe alderdommen i et kammer hos en hus- eller gårdmand mod at sognet betalte for dem. Der

kunne de sidde og se tilbage på livets forspildte muligheder – det var fattigdommens vilkår.

Tatere og kjæltringe

Ved vejen øst for Store Torp og syd for Torphus ligger Rakkerhøj, hvor de rejssende folk skal have haft deres tilhold, når de kom til Naur. Vidt forskellige og talrige var de navne, som de jyske bønder gav disse mennesker: natmandsfolk, rakkere, tatere, skøjere og kjæltringe. Her skal man imidlertid ikke lade sig forlede til at tro på den gamle vending "*kært barn har mange navne*"; de fastboende bønder foragtede disse mennesker og frygtede dem vel også en smule på grund af deres til tider aggressive tiggeri. På den anden side udførte de nødvendigt arbejde i form af flåning af selvdøde dyr, et "*urent*" arbejde bønderne ikke selv ville nedværdige sig til.

De vestjydske taterslægter var koncentreret i Rind, Dejbjerg og Rønbjerg-Estvad sogne – dem vi træffer i Naur har kun været der som trækfugle. Netop det omflakkende liv medfører imidlertid, at vi træffer tatere i så godt som alle vestjydske kirkebøger – kvinderne fødte nu engang deres børn på det sted, de tilfældigvis befandt sig, når den tid var inde.

Det første spor vi har af tatere i Naur er fra 1728, hvor den 7 uger gamle Karen Pedersdatter døde i Madsbjergshus. Her havde faderen, omvandrende glarmester Peder Struerdahl, tilfældigvis ophold på det tidspunkt. To år senere fødte Kirstine Jensdatter en datter i Naur.

Såvel Kirstine som hendes ledsager, Niels Sørensen, anføres i kirkebogen at være omflakkende folk af Dejbjergrakernes stamme. Den 2. juni 1731 begravdes på sognets kirkegård den 3 år og 8 dage gamle Knud – *"Natmandens barn i Krunderup"*. Der må således have boet en natmandsfamilie i Krunderup først i 1700årene, men kilderne er ud over det nævnte tavse.

I 1756 fik *"natquinden"* Johanne Christensdatter den 6. januar døbt sønnen Jens Christian; Christen Damgaards hustru af Krunderup bar drengen til dåben. Udlagt som barnefader var natmand Morten Nielsen af Madum – Morten-navnet leder tankerne i retning af Rønbjerg-rakkerne.⁽³⁾ To år senere, den 2. februar fik Mette Marie, der var datter af Jens Kjeltring i Aulum sogn, døbt en søn i Naur kirke; også han blev båret til dåben af en naurbo – Girials hustru af Alstrup. Barnets fader skal have været ungkarl Christen Sørensen af Langerhuse i Harboøre sogn. Et kummerligt liv havde disse spædbørn i vente, og opvækstvilkårene gjorde, at børnene ofte døde spæde. Den nævnte Jens Christian blev kun 11 dage gammel, inden hans liv sluttede med begravelse på Naur kirkegård.

En sag fra 1784 bragte natmandsfolkene ind på livet af flere naurboere. Det var en fredag, den 11. juni, da sognefoged Christen Torp af Naur sammen med en karl fra Skave i Borbjerg sogn pågreb en mand og to kvinder i Falsig. De pågrebne var Anders Pedersen, Christiane Johannesdatter og Anne Marie Anders-

datter, der alle var *"af natmandfolket"*. At de blev anholdt skyldtes, at de i Skave havde frastjålet en pige ved navn Anne Kirstine hendes tøj. Anne Kirstine havde ifølge beskrivelsen været et let offer – forvirret som hun var. Hun plejede at strejfe om, men helt galt var det blevet

"da hun havde gjort en Reise til Kjøbenhavn og kom tilbage til Sundby var hendes Begreber saa forvirrede at man maatte anse hende for tosset og mangle den den fulde Forstands Brug"⁽⁴⁾

De tre kumpaner stak af vestpå og kom til Naur, hvor Christen Torp fik fat i dem. De dømtes for *"betleri og ledig-gang andre ligesindede til skræk og afsky og sig selv til velfortient straf"*. Interessant ved sagen er forsvareren Smiths sagsindlæg, præget af et fremsyn og en social forståelse der var helt i takt med tidens "ånd", hvor menneskerettigheder var et modefænomen. Samtidig ramte Smith med sine synspunkter ned i det centrale i problemerne omkring taterne og de omvandrende folk:

"Arrestanten Anders Pedersen er saa ulykkelig at han maa beklages: at være aufled og født af Natmandsfolk og altsaa for den største Deel betaged de naturlige og borgerlige Rettigheder at kunne meele sit Brød i sit Ansigts Sved og med sine Hænders Arbeide. Ulykkelige Forfatning! Og beklagelige Fordomme! Af den almindelige Mand at saadanne Mennesker om de vare nok saa dygtige og arbeidsomme dog

alligevel skulle være udelukket fra skikkelige Menneskers Omgang og andre timelige Fordeele og Rettigheder som ethvert Menneske kan paastaa som fylder sine Pligter og som ikke med sine Handler have skilt sig ved samme. At han har gaaet om og betlet deri bestaar hans Forseelse og her maa jeg spørge, hvormed han skulle ernære sig? Det Arbeide som der gives ham som Natmand falder saa sjælden og betales saa ringe at enhver let kan indse at ingen dermed kan have sin Underholdning da det nu er ham umulig at leve af Luften alene og intet som sagt er for ham at fortiene saa findes ingen anden Vej aaben for ham og sadanne Folk end at betle".⁽⁵⁾

Var man først tvunget ud i tiggeri, var der ikke langt til at se stort på ejendomsretten; det gjorde ihvert fald Anders Jensen – til tider kaldet Frederik Christian – som var beslægtet med natmandsfamilien i Ryde sogn. Livsforløbet var typisk for disse mennesker. Moderen havde fået ham sammen med en rytter fra Randers, og de to havde i ca. 10 år vandret omkring i Jylland, hvor de solgte strømpebånd og gjorde hægter. Konfirmeret blev drengen aldrig, og fra 10 års alderen havde han klaret sig selv ved at gå rundt og betle i Himmerland, Salling, Vestjylland og på Mors. En del af tiden havde han været sammen med farbroderen Hans, der var natmand og af Rydenatmændenes slægt.⁽⁶⁾

Tyve år gammel var drengen på en af sine vandringer kommet til Harboøre

sogn, hvor han havde mødt kræmmeren Niels Jørgensen Trankjær fra Vestervig sogn. Han havde frastjålet kræmmeren penge og papirer, hvorfor denne nu jagede tyven. Derfor kom Niels Trankjær i 1792 til Naur sogn, hvor han ville have sognefogeden til at hjælpe sig med at finde forbryderen, som han havde hørt skjulte sig på egnen. Christen Torp viste kun begrænset iver for at deltage i tyvejagten, så Niels Trankjær tog sagen i egne hænder og tvang nærmest bønder fra Naur, Asp og Sir til at køre for sig på sin eftersøgning. Man fandt frem til Anders Jensen – i Sirgård. Den store ståhej førte imidlertid til sagsanlæg mod kræmmeren og ikke tyven. For ikke blot havde hans kone, Malene Jensdatter, der deltog i jagten på tyven, gået rundt og tigget på egnens gårde, men tilmed havde Niels Trankjær tvunget bønderne til "at køre kongekørsel" for sig. At en natmand stjal, var der ikke meget at stille op imod – langt alvorligere var misbruget af de gode gårdmænd til noget så alvorligt som pligtkørsel. Derfor dømtes offeret i sagen.

Sager som denne gav naurboerne indblik i en fortvivlet verden, hvor den sociale arv på forhånd havde taget stilling til menneskenes fremtid. Der havde taterne det langt værre end sognets egne fattige. Men alt mens 1700årene randt ud, forsvandt også taterne ud af sognets historie. Da sognefoged Søren Torp i 1819 af amtet blev forespurgt, om der var natmandsfolk med fast bopæl i sognet, kunne han svare: "I Naur sogn opholder sig ingen Natmandsfolk det tilstaaes herved af Søren Torp".⁽⁷⁾

Nævnes bør dog Jens Haugs og Anne Mortensdatters datter, Ane Marie, født den 6. september 1805 i Naur. Hun blev gift med Christen Nielsen Aarestrup fra Thise, og skal efter sigende have været juraklog og blev derfor "Kisum-kjæltringernes" juridiske rådgiver. Det var fast arbejde for Ane Marie, der døde i 1883 i Kisum.⁽⁸⁾

Forordningen af 1803 om fattigvæsenet på landet

Kort før julen 1803, den 13. december, havde sognepræsten i Naur indkaldt fire udvalgte mænd til møde i præstegården. Det drejede sig om møller Thøger Aachmann og Mads Gade fra Naur sogn og Anders Sørensen af Sir Østergård og Bertel Lille Bjerre som han kaldtes efter gården af samme navn i Sir sogn - de havde det jo med at hedde Bertel i såvel Lille som Store Bjerre. Disse fem mænd udgjorde Naur-Sirs første fattigkommission, og var udpegede med henblik på forvaltning af den samme år den 5. juli udstedte forordning om fattigvæsenets reorganisering i landsognene. Nok var fattigkommissionen ikke demokratisk valgt, men var dog den første spire til bondens gradvise integration i den lokale forvaltning op igennem forrige århundrede i form af skolekommissioner, sogneforstanderskaber og sogneråd. Fattigkommissionen var selvsupplerende og bestod ud over sognepræsten altid af bedrestillede gårdmænd og proprietærer.

Det havde siden 1708 været forbudt at vandre omkring og tigge, ligesom sognene havde forsørgelsespligt overfor de i

sognene fødte. Dermed var fattigdomsproblemet imidlertid alt andet end løst; i 1801 var der 930.000 danskere, hvoraf de 20.000 officielt var registrerede som fattige. Det reelle tal var imidlertid langt større. Mange af de 20.000 husmænd, 23.000 inderster, 34.000 daglejere og 123.000 tjenestefolk var reelt fattige, og fik om ikke før så brug for offentlig hjælp i alderdommen, hvor de ikke længere kunne arbejde. Dette samfundsmæssige problem var det, forordningen af 1803 skulle søge at løse.

For Naur sogns vedkommende var der i 1801 tale om 14 ud af 288 som fik offentlig hjælp – et tal der de kommende årtier var forholdsvis konstant. Selv i landbrugets kriseår frem til midten af 1820erne kom antallet af fattighjælpsmodtagere i Naur aldrig over 10 personer.

Ifølge forordningens ord var det menneske fattig, som

"– ei ved egne Kræfter, paa lovlig Maade, kan erhverve sig nødtørfdig Underholdning, og saaledes uden andres Hjælp, enten ganske eller for en Del, matte savne den Føde, Klæde og Varme og Pleie i Sygdoms Tilfælde, som er dem uundværlig til at vedligeholde Liv og Helbred"⁽⁹⁾

Forordningen delte de fattige i tre klasser, der her som eksempel skal gennemgås fra Naur i året 1803. Første klasse bestod af såvel fysisk som psykisk syge mennesker, men herunder kom også de gamle folk, der ikke længere kunne ar-

bejde eller som ikke havde slægtninge, der ville påtage sig forsørgelsen af dem. Derfor kan det heller ikke undre, at vi her møder fem enlige, ældre kvinder: Dorthe Udbye (72 år og ugift), Dorthe Skrædder (70 år), "Gammel" Maren ("nogle og 70 år", ugift), Laust Engsnaps enke og endelig "Gammel" Margrethe, der var en ældre enkekone. Fæles for disse kvinder var, at de "*kan intet fortjene*" – undtagelsen var Dorthe Skrædder, der havde en beskeden indtægt ved bindearbejde. Om Maren og Margrethe ved vi tillige, at de begge var indtingede af sognet; Margrethe hos Laust Muurmæster, der af sognet herfor årligt modtog 4 skæpper rug, 1 tønne byg og 9 rigsdaler. Disse ydelser udbetaltes kvartalsvis i Naur mølle af Aachmann – også de direkte ydelser til fattiglemmerne selv.

De fattiges anden klasse bestod ifølge forordningen af børn, som sognet måtte tage sig af, enten fordi de var forældreløse eller fordi forældrenes forstand, moral eller helbred gjorde dem uskikkede til at opdrage børn. Oftest var begrundelsen for at give børn offentlig hjælp dog simpelthen fattigdom i hjemmet, og i så fald bestod hjælpen altid udelukkende af naturalier i form af korn. I 1803 modtog følgende i Naur-Sir hjælp til forsørgelse af børn: Christen Særkjær, Niels Døes, Ole Svenningsen, Niels Domdal, Niels Støvl og Jens Jørgensen.

Endelig var der den tredje og sidste klasse blandt de fattige. Her skal vi finde de egentlige fattige i skikkelse af

enten enkeltpersoner eller hele familier, der på grund af svagelighed, mange børn, alder eller andre socialt belastende faktorer ikke kunne forsørge sig selv. Denne gruppe bedømtes forholdsvis hårdt af fattigkommissionen, og meningen med at give hjælp var da også alene "*ikke at give dem Anledning til Betleri*".

Disse mennesker skulle, hvis det på nogen måde var muligt, arbejde for den hjælp de modtog. Ved en gennemgang af denne tredje klasse i 1803 viser det sig da også, at kommissionen vurderer dem alle til at kunne "*fortjene noget selv*", enten ved at spinde og binde eller ved daglejerarbejde. Det drejede sig om Christen Skomager, Jakob Falsigs enke, Anne Korsberg, Grethe Thor, Anne Bertelsdatter og Margrethe i Gundersborg. De modtog aldrig rede penge, kun korn.

Fattigkassens udgifter beløb sig i 1804 til 10 tønner 5 skæpper rug, 12 tønner ½ skæppe byg samt 28 rigsdaler. Men det var svært at lægge budget for kommissionen, for ekstraudgifter havde det med at dukke uventede op; som i 1804 hvor Dorthe Udby døde efter lang tids sygdom. Pleje under sygdom og påfølgende begravelse kostede sognet 4 rigsdaler og 3 mark. Begravelser, køb af brændsel og ekstra husleje var i de følgende år tilbagevendende ekstraposter i regnskaberne. Samtidig viste udgifterne en stadig stigende tendens i takt med befolkningstilvæksten og udstykningen af stadig flere urentable husmandsbrug i sognet:

Udgifter til fattigforsørgelse⁽¹⁰⁾

	Rug		Byg		Penge		
	Tønder	Skæpper	Tønder	Skæpper	Rigsdaler	Mark	Skilling
1804	10	5	12	½	28	1	0
1809	9	5½	14	4	36	3	12
1814	9	1½	11	6	24	0	0
1819	9	0	10	6	41	0	0
1824	9	4	10	2	23	0	0
1847	14	6	15	0	46	1	8
1852	9	0	18	1	37	3	8
1857	17	5	22	4	151	3	8
1862	22	1	30	4	235	3	4
1867	24	5	25	5	159	0	0
1872	34	4	33	2	632	0	0
1877	44	5	32	6	843*		
1882	29	0	19	1	699*		

* = Kroner.

Hverken skole- eller vejvæsen nåede tilnærmelsesvis det udgiftsniveau fattigvæsenet havde op igennem forrige århundrede. Fattiglemmerne har været alt andet end populære skikkelser på deres vandringer rundt til gårdene for at afhente de ydelser, de var bevilget enten i form af korn, tørv eller kartofler. Retfærdighed var der i systemet på den måde, at ydelserne blev sat efter hartkornstallet, således at de brede skuldre også bar de tunge byrder. Derfor måtte manden i Overlund af alle naurboere i 1804 yde mest til fattigvæsenet med 7 skæpper rug, 6 skæpper byg og 1 rigsdaler – det skulle han aflevere i Naur mølle til Aachmann. Næsten lige så meget ydede sognepræsten og manden i Kjærgård. I skalaens modsatte ende slap enkelte som Christen Girialsen og Tho-

mas Lægaard med en enkelt skæppe korn medens husmanden i Stabillknak nøjedes med at betale 8 skilling. Sidstnævnte har været et grænsetilfælde, og er da også selv senere at finde som modtagere af fattighjælp – ydere blev alt for let til nydere i de tider.

Sognets fattigvæsen havde andre indtægter. Ved ejendomshandler betalte de handlende således et beløb til fattigkassen, eksempelvis betalte Gravers Kjærgaard, der i 1819 var involveret i en handel med Nederlund 2 mark. Men de fattige bidrog også selv til indtægterne. Da Laust Engsnaps enke i 1809 døde, indbragte salget af hendes ejendele 29 rigsdaler og 9 skilling til fattigvæsenets kasse. Imidlertid var den væsentligste kontante indtægtskilde tre legater med tilknytning til Naur-Sir sogne. Størst var

madam Rasch' legat med tilknytning til hovedgården Lindtorp. Legatet var oprettet af Anna Grøn, enke efter Jens Henrik Rasch, der havde ejet Lindtorp sidst i 1700årene. Her var det renterne af 300 rigsdaler, som skulle tilfalde de fattige i Naur og Asp sogne. Dernæst fulgte madam Reimers legat; Anna Wedel, der var enke efter pastor Reimer i Naur-Sir, havde sat 100 rigsdaler fra til de fattige i sognet. Endelig var der Maren Nielsdatter Skikkilds legat – ligeledes på 100 rigsdaler. Det var oprettet i 1794 af hendes søn Christen Nielsen Horslund for at mindes moderen, der havde boet i såvel Naur som Vejrum sogne. Indtil 1988 har det Skikkild'ske legats grundkapital stået som et lån i ejendommen Brønsholmshus i Sir. Ved indløsning nævnte år var kapitalen på 125 kroner, der blev overdraget Viborg stift, som delegerede midlerne videre til pensionistklubben i Naur-Sir.⁽¹¹⁾

Med gennemførelse af forordningen af 1803 var et lille skridt taget i retning af ikke blot bondestandens integration i den lokale administration, men tillige et væsentligt skridt i retning af lovsikrede vilkår for landsoggenes fattige. Videre var man dog ikke kommet, end da Danmark i 1849 fik sin lovpriste grundlov, stod der her i paragraf 45 at læse, at alle uberygtede mænd over 30 år havde stemmeret medmindre ”– *han nyder eller har nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, som ikke er eftergivet eller tilbagebetalt*”. De fattige delte her vilkår med kvinder og tjenestefolk.

Fattighuset Alstruphus

Fattighus – kommunehus – få ord var som disse prentede ind i menneskenes bevidsthed som udtryk for den yderste sociale nedtur. Selv blandt de fattige, hvoraf fremdeles flertallet boede selvstændigt, har fattighuset været noget nær den yderste grænse for den smule selvrespekt, der måtte være i behold. En stor del af fattiglemmerne var dertil op igennem forrige århundrede indtingede hos næsten lige så forarmede husmænd eller daglejere. I 1801 boede Naur sogns officielle fattige således: sammen med hustruen Anne Stephansdatter boede Bertel Dahlgaard i husmandsstedet Dalgårdhus – her havde også deres ugifte datter Anne Kirstine Bertelsdatter til huse; hun var dog istand til selv at tjene noget ved at væve for andre folk i Naur. I et hus i Alstrup boede de to ugifte kvinder Maren Christensdatter og Anne Elisabeth Carlsdatter, der også var værverske. I samme landsby boede også den ligeledes ugifte 64årige Anne Korsberg. Også Vognstrup havde sit tilfælde af det typiske fænomen – fattige kvinder der boede sammen – her i skikkelse af Grethe Mikkelsdatter og Mette Jensdatter, der begge var syge, de kaldes ”*skrøbelige*”. Men det var primært i de mange små huse i Krunderup, Naurs fattigfolk var koncentreret i forrige århundredes første årtier. Her kunne man finde skindflikker Christen Christensen, den ugifte Johanne Falsig, daglejer Niels Døes og hustru Mariane Andersdatter, og Anne Jacobsdatter der sammen med Dorthe Jensdatter havde et kammer hos

gårdmand Knud Pedersen Dam. Således levede sognets fattige på tværs af den sædvanlige familiestruktur, men var dog integrerede i lokalsamfundet.⁽¹²⁾

I dette perspektiv var opbygningen af forrige århundredes fattigvæsen efter forordningen af 1803 på den ene side en sikring af de fattiges rettigheder – på den anden side skulle nettet af fattighuse og senere fattiggårde komme til at udskille sognenes fattige af fællesskabet og yderligere marginalisere dem.

Det første officielle fattighus i Naur var det såkaldte Smedehus, beliggende oppe i Blodmose på jord som hørte til landsbyen Vognstrup. Det var her Anne Korsberg boede – og senere i 1834 tre enlige kvinder: den 73årige enke Ane Marie Larsdatter, hendes 34årige datter Margrethe Frederikke Christensdatter, der gik i dagleje, samt inderste Ingeborg Christensdatter af Girial-familien.⁽¹³⁾ Smedehuset mageskiftede sogneforstanderskabet i 1842 med Alstruphus i Alstrup, og dette blev de kommende år Naur sogns fattighus. Endnu i 1866 omtales Smedehus dog også som fattighus, men var da så forfalden at det blev nedbrudt.⁽¹⁴⁾

Årsagen til at Smedehuset uofficielt fortsatte som fattighus, var at finde i den mand sognet i 1842 havde mageskiftet med – smed Jens Johan Kyndesen. Kyndesen, der stammede fra Møborg sogn, betegnedes af sogneforstanderskabet som en *"meget flittig mand"*, og dog endte han som almisselem. Ved mageskiftet havde han fået udbetalt 12 rigsdaler kontant, men her handlede møller

Peder Larsen som sogneforstanderskabets formand ikke helt filantropisk, idet Jens Kyndesen ved mageskiftet kun overtog huset i mosen – ikke jorden der hidtil havde hørt til dette. I aftalen stod tillige, at når smeden og hans kone begge var døde, måtte sognet jævne huset med jorden. I 1858 var Jens Kyndesens gæld til købmand Wilhelm Wium i Holstebro vokset så meget, at huset med indbo og smederedskaber skulle have været sat på auktion. Sogneforstanderskabet greb ind og betalte gælden, mod at smeden gav afkald på ejendomsretten til alt, der skulle have været på auktion. End ikke sin hammer og ambolt ejede han nu. Kun hvis gælden blev tilbagebetalt ville tingene blive privat ejendom igen – det skete aldrig. Tilmed måtte smedeparret de følgende år lægge hus til andre almisselemmer, som sognet indlogerede hos dem – i 1860 således Ane Johanne Tornvig.

I 1866 var Jens Johan Kyndesens fattige liv rundet ud; sogneforstanderskabet samlede i huset, der nu kaldes Blåmosehus, og man solgte afdødes efterladenskaber, der indbragte 61 rigsdaler og 1 mark. Enken måtte fraflytte det forfaldne hus og fik et kammer hos Poul Jensen i Alstrup. Derpå blev huset brudt ned og jorden lejet ud til smed Niels Jensen i Krunderup.⁽¹⁵⁾

Ud over Smedehuset og Alstruphus rådede sognet gennem kortere eller længere perioder over andre huse, hvor fattiglemmer kunne indlogeres. I 1874 købtes for 310 rigsdaler et hus på Krunderup mark. Her fik husmand Niels Peder

Dalgaard foreløbig ophold med sin familie. Dette såkaldte "kommunehus" afhændede sognerådet i 1909.⁽¹⁶⁾

Alstruphus vedblev at være sognets primære fattighus fra 1842 indtil det i 1903 for 150 kroner solgtes til husmand Martin Mortensen.⁽¹⁷⁾ Historien om Alstruphus begynder tilbage i 1791, hvor Else Marie Madsdatter fra Østergård i Alstrup efter at være blevet gift med Christen Laursen Særkjær, manglede et hus at kunne flytte ind i. Hendes far Mads Jacobsen udstykkede derfor en hedeparcel fra Østergård, hvorpå byggedes det hus som senere blev fattighus. Funktionen som sådan fik det dog næsten fra starten, idet Særkjær-familien kom til at optræde særdeles hyppigt i fattigkommissionens protokoller. Da Else Marie Madsdatter døde den 18. marts 1832, betegnedes hun som almisselem; to år forinden var hun flyttet op til Stabildalhus, hvor også almisselem Anne Dorthe Thy døde den 19. april 1831.

I 1830 var ovennævnte smed Kyndesen flyttet ind i Alstruphus, som han overtog efter væverske Maren Nielsdatter Hyldal, hvis mand Laurids Christensen Godrim på det tidspunkt i flere år havde opholdt sig i København – hvad han så foretog sig der. Da Kyndesen og familie kort efter indflytningen må bede sognet om hjælp, fortsatte de blot den tradition, der gennem tiden var bygget op omkring Alstruphus som et hus for fattige i Naur.

I 1842 var smeden som nævnt flyttet op til Blodmose, og "Døve Margrethe",

der var husvild, flyttede ind i Alstruphus. Hun fik et kammer, der havde skorsten fælles med kammeret i den anden side, hvor Ingeborg Girialsdatter fik sit hjem. I husets østre ende boede dels den ugifte Mette Johanne, dels Villum Villumsen med familie i en "lejlighed". Alstruphus var ialt 13 fag langt, 7 alen bred og 2 1/4 alen høj, opført i bindingsværk med lerklinede vægge og stråtag. Inde i huset var der lergulve og glatte døre, som satte grænserne for beboernes beskudne privatliv – for de var fælles om bageovn, brønd og andre faciliteter.⁽¹⁸⁾

Vi ved intet om almisselemmernes bohave, der var så fattigt, at det end ikke ved dødsfald kunne indbringe nærværdige beløb. Derimod dukker enkelte træk af beboernes skæbne af og til op gennem historiens beskyttende slør. Hvad havde eksempelvis ovennævnte Villum Villumsen at gøre i Naur, for han var født i København som søn af en håndværker. Selv var Villum udlært murer og i 1821 nævnes han som murermester i Sønder Søllergård i Vejrum sogn. Her tjente den 20 år yngre Sidsel Christensdatter fra Naur og de to giftede sig i 1821 i Vejrum kirke. I 1824 købte de Brunsholmhus i Sir for 200 rigsdaler af Peder Nielsen Støvl. Året efter fik de separationsbevilling, men vedblev dog i årene fremover at leve sammen, alt imens de fik stadig flere børn. I 1835 var familien kommet på fattighjælp, for selv om Villum var flittig kunne han ikke tjene "det fornødne", som det anføres i fattigkommissionens protokol. Derfor var de endt i Alstruphus.⁽¹⁹⁾

I 1879 flyttede Ane Kathrine Jensen, en fattig ældre kone, ind i Alstrupus' vestre stue. Mod husly og 20 kroner i årligt vederlag forpligtede hun sig til at pleje de tre andre enlige kvinder, der samtidig boede i huset – to af dem var over 80 år gamle. På den måde løste sognerådet på een og samme tid flere sociale problemer. Få år senere kom loven, der gav ældre mennesker ret til aldersunderstøttelse – dog stadig efter sognerådets skøn – og dermed forsvandt vel nok den væsentligste forpligtelse for det hidtidige fattigvæsen. Det var baggrunden for salget af Alstrupus i 1903.⁽²⁰⁾

Girial-familiens sociale nedtur

I 1746 kom bonden Girial Truelsen til Naur, hvor han fæstede en af Ausumgårds gårde i Alstrup. Den da 42årige mands interesse for netop Naur skyldtes formodentlig hustruen Ingeborg Nielsdatter, der var født i sognet – hendes bror var Christen Nielsen kaldet Lehnsmand i Krunderup. Samme år som parret overtog gården fødte Ingeborg en datter, der fik navnet Kirsten og senere fulgte i 1751 sønnen Christen. Gården de havde fæstet var jævn, med godt 1 tønde hartkorn i tilliggende, og bygningerne var typiske med et nifags beboelseshus i syd og et ellevefags ladehus i nord, dertil var der et syvfags staldhus i øst – alt sammen opført i bindingsværk af fyrretræ med lervægge og tag af strå eller lyngtørv. Nogen herregård var det ikke, men det unge par hørte dog til sognets gårdmandsfolk. Og netop denne fa-

milie kom i de kommende generationer til at indtage en fast plads i historien om sognets fattige, som et billede på den sociale risiko alle i sognet til stadighed levede under. Ikke altid var den sociale arv bestemmende for, hvem der endte i fattighusene.⁽²¹⁾

Det gik skævt for begge børn. Kirstine Girialsdatter, der døde den 19. februar 1815, kom til at tilbringe livet i et jordløst hus tæt på fødehjemmet. Som andre fattigfolk ernærede hun sig her ved at spinde og lave bindetøj for folk, men det gav kun beskedent udkomme, så fra 1803 til sin død var Kirsten almisselem. Faktisk var hun blevet gift – med en Anders Christensen – men ham havde hun ikke megen glæde af. I 1788 tjente han hos en muremester Jeppe Dahl i Varde, og i 1801 betegnedes han som "*bortløbet*" – simpelthen stukket af fra kone og barn. Kirsten Girialsdatter og Anders Christensen havde sammen datteren Anne Cathrine, der i 1807 giftede sig med Christen Poulsen kaldet Postrytter. Ved svigermoderens død i 1815 fik samme postrytter lov til at overtage de få efterladenskaber vurderet til 10 rigsdaler mod til gengæld at sørge for en ordentlig begravelse til Kirsten Girialsdatter.⁽²²⁾

Megen mere lykke viste der sig ikke ved broderen Christen Girialsens liv. I 1774 var han blevet indrullet som rytter i det Holstenske Regiment, men fik allerede det følgende år lov at vende hjem til Naur, hvor han på grund af faderens "*skrøbelighed*" skulle overtage fæstet af fødegården. Kommet så vidt

var en kone nødvendig, og i 1776 giftede Christen sig med den 7 år ældre Ane Marie Nielsdatter fra Ølby præstegård. Børn kom til – i 1779 Ingeborg – og i 1785 Girial – vel kaldt op til glæde for hans forældre, der begge nu var aftægtsfolk i gården. Men hvorledes kunne denne tilsyneladende regelrette idyl ende med, at Christen Girialsen ved sin død den 14. december 1827 var almisselem i Alfornær, en status også hustruen Ane Marie havde ved sin død den 22. april 1831 i fattighuset ved Stabildal?⁽²³⁾

I 1803 har vi første gang efterretninger om, at det er ved at gå skævt for Christen Girialsen – den 19. september var der indkaldt til møde i gården i Alstrup. Ud over Christen selv var sognefoged Søren Torp, Jacob Offersgaard af Alstrup og Eske Schiern, der var foged på Ausumgård til stede. Om end værten selv havde ønsket mødet, var der ikke tale om nogen selskabelig sammenkomst, for årsagen var at Christen Girialsen ikke længere så sig istand til at betale hverken fæsteafgift, skatter eller privat gæld. Han skyldte betydelige beløb til blandt andre købmændene Gudichsen og Kjær i Holstebro, Mads Jensen i Østerlund i Idum sogn, Jacob Gravensen i Kjærgård og sognefoged Søren Torp. Endog sønnen Girial Christensen havde penge til gode hos faderen, der havde lånt til at købe en hest for. Der stod han midt i al elendigheden og havde opgivet ævred, ihvert fald ønskede han frivilligt at afstå fæstet af gården ”– *under den forventning, at hans hosbonde vilde forunde stedet igjen til en*

karl, der vilde ægte hans datter og han med hans Hustrue des formedelst kunde have nogen tilhold og understøttelse derfra”.⁽²⁴⁾

Bureaukratisk langsommelighed er et gammelt fænomen, og først den 8. februar det følgende år kunne boet tages under endelig behandling for at få aktiver og passiver gjort op. Resultatet blev, at Girial-familien måtte forlade gården i Alstrup, så datteren Ingeborg har åbenbart ikke haft det i sin magt at tiltrække den rigtige unge mand, der efter faderens velgennemtænkte forslag kunne overtage såvel datter som gård. Vi ved, Ingeborg var svagelig og ofte havde brug for medicin, så hun var nok ikke meget værd som husmor på en gård – så hårdt måtte man tænke dengang. Hun kom til at ernære sig som ugift ved at spinde for folk i Naur, indtil hun den 15. april 1843 døde i sognets fattighus.

Længe forinden, tilbage i 1803, var den forgældede fæstebonde med familien rejst fra sognet efter at have forladt gården. Nr.Felding sogn blev det nye hjem, hvor Christen Girialsen erhvervede en mindre gård kaldet Bugtrup med et tilliggende på et par tønder hartkorn. Dette stemmer på en eller anden måde ikke med den økonomiske situation familien som beskrevet ovenfor skulle have været i; Mads Østergaard af Alstrup, som havde flyttet for familien kunne da også berette, at de læs bohaver og redskaber han kørte til Nørre Felding repræsenterede en pæn sum. Så noget fik de med sig, og da Christen tilmed ifølge sognepræst Lind i Naur skal have

været *"en af denne egns dueligste tømmermænd"*, skulle man tro fremtiden trods alt så rimelig lys ud for familien. Men det var en stakket frist, for en pant-haver forlangte Bugtrup solgt, hvilket skete, hvorefter familien bad Nørre Felding sogn om at finde en bolig. Reaktionen kom prompte – den stedlige sognepræst gjorde forestillinger overfor amtsfattigvæsenets direktion for at få fastslået, at Naur sogn havde forsørgelsespligt overfor Christen Girialsens familie.

Dette kunne pastor Lind godkende, men gjorde samtidig gældende, at familien aldrig før havde søgt offentlig hjælp, ligesom børnene selv tjente deres brød. Egentlig havde Christen blot søgt Nørre Felding sogn om hjælp til at finde en bolig, som han tilmed ville betale husleje

for, *"og hvem tør paastaa, at selv ikke de mest formuende ved uheld kan komme galt afsted?"* Men hjem til Naur kom familien, og feldingboernes frygt for i dette tilfælde at komme til at binde an med endnu et socialt tilfælde, skulle vise sig begrundet.

Fra 1807, hvor familien var tilbage i Naur sogn, hvor de ingen bopæl havde, skaffede sognet dem et hus, og de følgende år modtog familien faste kvanta korn og tørv for at opretholde livet. Resten af sine dage vandrede Christen Girialsen rundt blandt sine tidligere fæller – gårdmændene – nu som fattiglem – et levende bevis på tilværelsens sociale lemfældighed. Men historien bag den sociale nedtur lader de bevarede kilder os ikke afdække.⁽²⁵⁾

Kapitel

7

Moral

Selv nok så mange love, forordninger, plakater og indberetninger kunne ikke forhindre nogle naurboere i at leve deres liv efter egne normer i strid med de officielle. Vi ved ikke meget om de mange, som befandt sig på grænsen mellem lovens ord og det nøgterne livs mere pragmatiske situationer, men de som trådte helt ved siden af møder eftertiden i retsprotokollerne. Disse naurboere som blev taget i tyveri, hor og andre tilstande hinsides tidens moral, medtages her for at give et helt billede af tidligere tiders Naur.

Herredsfoged Christen Madsen afsættes i 1618

Engang sidst i 1500årene var Christen Madsen i Naurtorp blevet udnævnt til herredsfoged over Hjerm herred. Men imod sædvane sad Christen ikke inde med den ærefulde post livet ud – i 1618 afsatte lensmand Ulrik Sandberg på Lundenæs herredsfogeden i Naur. Flere dramatiske episoder var gået forud, men det er svært at vurdere afsættelsens reelle baggrund. Måske var Christen Madsen blot en mand, hvis moral ikke passede til hvervet som herredsfoged. Men det er måske at gøre ham uret, for bag kilderne anes konturerne af en bonde, der krævede sin ret selv overfor højadelsmænd. Måske dette i sidste instans kostede ham embedet.

Det begyndte i 1616. Da fik Christen Madsen en fjende i sognepræst Christen Nielsen i Vejrum sogn. Præsten var

værge for sin søster, der var enke, og som sådan dømte herredsfogeden ham til at udrede den gæld søsteren havde til lensmand Knud Gyldenstjerne på Vestervig Kloster. I sagsførelsen havde Christen Madsen imidlertid været løgnagtig – påstod Vejrumpræsten – og det fik han Landstingets dom for det følgende år.⁽¹⁾

Så kom sagen mod Iver Juel. I 1618 rejste Christen Madsen den lange vej *"til hoffue og forklaged hannem for hans naadige herre og konge"*. Stående overfor kong Christian den Fjerde i egen mægtige figur, anklagede bonden fra Naur et medlem af en af rigets fornemste slægter for *"at have taget hans avl og bjergning fra ham"*. Adelsmanden på sin side påstod, at han blot havde taget Lille Torp fra Christen Madsen, da denne ikke som aftalt havde bygget stedet op igen og holdt en mand til fæstet. Nu havde Iver Juel derfor selv sat Christen Willumsen ind i stedet, og det var årsagen til Christen Madsens klager – ifølge Iver Juel. Ulrik Sandberg skrev senere, at denne klage var *"løgnagtig"* og *"at der udi sandhed aldeles intet er om at han skal have mistet det alleringeste"*. Var herredsfogeden end måske kun en mand, der stod fast på sin ret, så havde han nu i det mindste skaffet sig mægtige fjender på halsen.⁽²⁾

Den anden fredag efter Valborgdag i året 1618 begik Christen Madsen lige netop den fejl, der gjorde det muligt at få ham sat fra embedet – han stjal noget så banalt som en sæk mel! Den dag havde Peder Madsen, der boede i en

gård mellem Flynder mølle og Holmgårds mølle i Skodborg herred, aftalt med mølleren sidstnævnte sted, Ludvig Kjeldsen, at han skulle levere en sæk mel til Peder og sætte den ved vejen, der løb forbi gården. Sådan plejede de at gøre. Samme dag kørte herredsfogeden fra Naur hjemmefra i sin vogn – han agtede sig til havet for at købe fisk, som han havde gjort så ofte før. Ruten gik fra Naur op over Flynder mølle, og da han kort herefter passerede Peder Madsens melsæk, læssede han den simpelthen på vognen og fortsatte sin færd vestpå forbi Overmølle i Ramme og Fåre mølle. Tyveriet var imidlertid blevet set.

Peder Madsen kunne nok regne ud, at den tyvagtige herredsfoged næppe ville komme samme vej tilbage, men tage en sydligere rute ind over Bøvling og Bækmark, så han sørgede for så hurtigt som muligt at komme til broen ved Bækmark. Her boede Jens Bromand, der skulle åbne broens bom, når de rejsende havde betalt den pligtige afgift. Bromanden kunne fortælle, at der endnu ikke var kommet nogen forbi med en sæk mel på vognen, så Peder Madsen lagde sig ind på hans seng. Han var træt, for det hele var gået så hurtigt. Megen hvil blev det ikke til, for kort efter kom Christen Madsen til broen. Konfronteret med Peder vedgik herredsfogeden uden videre sin brøde, idet han sagde: *"Jeg fandt noget mel udi en sæk, er det denne kan du faa det igen"*.⁽³⁾

Dermed var sagen ikke slut. Herredsfoged Christen Madsen af Skodborg herred lagde på vegne af den bestjalne sag

an ved Landstinget. Men da kornet var blevet afleveret frivilligt og Christen Madsen fastholdte sin uskyld, idet han blot havde taget kornet fordi det stod ved alfarvej, kom der ikke noget konkret ud af sagen. Dog var endnu en tung sten lagt oven i herredsfogedens i forvejen blakkede ry. Da var det Ulrik Sandberg valgte at sætte ham fra bestillingen. En så berygtet mand kunne ikke bestride kongelig majestæts ret. Endnu engang gik Christen Madsen turen fra Naur til kongen selv og klagede sin nød; alle vidste Christian den Fjerde tog jævne folks ord alvorligt. Ulrik Sandberg blev bedt om en redegørelse. Den kom, og heri oprulledes herredsfogedens synderegister. Faktisk mente Sandberg, at Christen Madsen burde have været afsat for længst på grund af sit dårlige ry, men det var først nu lensmanden havde fået kendskab til alle meriter.⁽⁴⁾ Kongen gav sin lensmand ret – Christen Madsen i Naurtorp var herefter at regne for en almindelig bonde og ikke mere.

Korntyveri

Søndag den 1. september 1709 var der besøg hos Christen Christensen i Frøjk i Maabjerg sogn; det var Iver Thomsen fra Nørre Hvam i Borbjerg og Mads Christensen af Østerlund i Maabjerg som aflagde visit. Under snakken nævnte værten, at han mente sig bestjålet for noget byg på en mark han endnu ikke havde fået høstet. Ville de ikke med ud og se på sagen? Da de tre mænd kom ud på marken, kunne de rigtignok konstatere, at tre bygrader var blevet høstet, og en

del spildt korn viste spor op til vejen. De fulgte nu stråenes afslørende spor ad vejen vestpå, hvor de endte i Vognstrup by. Her spurgte flere mænd, hvilket ærinde de havde? De forklarede sig, og *"Da tilbød de os samtlige at vi ville se i deris huuse for en mistankes skyld"*. Christen fra Frøjk havde en anelse om, at den skyldige måtte være Laurids Mouritsen og bad dem gå med derhen først. De mødte her et aflåst stuehus og tilsyneladende var der ingen hjemme – men i laden lå der nytærsket bygghalm. Da det ikke var Vognstrup-mændene bekendt, at deres fælle Laurids endnu havde høstet, var sagen åbenbar. Den kom for retten.

Her kunne flere vidner fortælle, at de havde set den anklagede gå og samle korn op ved vejen ved Ellebæk lige op til Christen Frøjks marker. Dette havde eksempelvis Michel Pedersen af Vognstrup set, da han var på vej til mølle. Til ham havde Laurits blot sagt, at han havde tabt sin svøbe og det var den, han kravlede rundt og ledte efter. Iøvrigt kunne Laurits fortælle, at den dag kornet var blevet stjålet, var han rigtignok kommet forbi Christen Frøjks marker, for han havde været en tur i Holstebro, da han havde nogle sko, der skulle repareres hos Christen Skomager. Derfra var han kørt lige hjem uden svinkeærinder – sagde han. Eventuel dom i sagen er ikke fundet, men da sagen udspilles netop i et år med udbredt misvækst, kan den måske kædes sammen hermed. Nøden kunne vel tvinge selv Laurits i Vognstrup ud på et sidespor.⁽⁵⁾

Ulovlig brændevinsbrænderi

At få en dram var hver mands ret, ikke blot til gæstebud men også til hverdag, når der var ophold i arbejdet. Dertil kom, at mange lægebøger fremhævede brændevinens helsebringende virkning, så der kunne ikke være langt til at overveje selv at fremstille vidundermidlet. Brændevinstøj var forholdsvis simpelt at konstruere, hvis man ikke havde råd til at købe færdigfremstillet kobbertøj. Råstoffet til produktionen havde bonden udenfor døren i form af korn. Affaldsproduktet kaldet mask, kunne anvendes som et nærende kreaturfoder, så brændevinsbrændingens eksplosive udbredelse i de danske landsogne op gennem 1700årene kan ikke undre. Eneste problem var, at det var ulovligt.

Derfor fik brændevinsbrænderiet sin berettigede og betydningsfulde plads i tidens stadige livtag mellem bonde og øvrighed. En forordning af den 30. april 1734 havde forbudt bønderne at bruge deres private brændevinstøj, men øvrigheden havde store problemer med at håndhæve forordningen. Ellers havde der ikke i 1757 været behov for at indskærpe det strafbare i at true eller overfalde de, som foretog husundersøgelser med henblik på at finde brændevinstøj. En række restriktioner fulgte i århundredets sidste årtier, for at kulminere med forordningen af den 2. august 1786, som foreskrev tugthusarbejde som straf til de formastelige, der blev taget i at overtænde loven. Derefter forsvandt den private brænding gradvist. Også fordi man i byerne med moderne produktionsmidler

kunne fremstille brændevin, der ikke blot var bedre men også billigere, end den bønderne selv producerede. Inden udviklingen nåede så langt, havde adskillige naurboere imidlertid været lidt for ivrige med hjemmebrænderiet.

Tilbage i 1769 havde postmester Peder Pedersen Grøn i Holstebro fået kontrakt på brændevinsforpagtningen ikke blot i Naur sogn, men i en lang række af købstadens oplandsfogde: Handbjerg, Borbjerg, Asp, Nørre Felding, Bur, Hodsager, Tvis, Fousing, Mejrup, Ryde, Vejrum, Maabjerg, Ølby, Idum, Vind, Vinding, Hjerm og Sir. Et privilegium han fik fornyet gentagne gange de følgende år.⁽⁶⁾

Imidlertid var privilegiet ikke meget bevendt, hvis bønderne alligevel var selvforsynende med brændevin – nogle drev tillige smugkro. Al denne uorden blev der rokket grundigt ved en dag sidst i marts 1783. Det begyndte med et møde i Frøjk mølle, hvor herredsfuld-mægtig Jørgen Tranberg var mødt op sammen med Bertel Pedersen af Moesgård og Christen Christensen af Store Torp i Naur; til stede var også Knud Simonsen fra Sir sogn. Mødets formål var konfiskation af ulovligt brændevinstøj. Efter at have lagt strategi gik turen til gården Store Bjerre i Sir, hvor sognefolkene var kaldt sammen til møde. Mon ikke fæstebonden Niels Pedersen ved den lejlighed skænkede en dram til gæsterne!

De har vel spekuleret på, hvad meningen kunne være: Mads Laursen af Moesgård, Christen Christensen, Niels

Bastrup og Anders Jensen Cappel af Vognstrup, Else Marie Christensdatter af Gade – med flere. Jørgen Donnerup, der var foged på Ausumgård, var mødt op fordi flere af de tilsagte var fæstere under dette gods. Alle de tilstedeværende var skyldige i ulovlig brændevinsbrænding – nogle havde tilmed solgt af den forbudne frugt. Ud over konfiskation af brændevinstøjet kostede forholdet bøder på 30 rigsdaler til de skyldige – og havde de solgt brændevin fordobledes bøden blot. Så enkelt var det. Der fandtes varianter over forbrydelsens tema, som Hans Gasseholm, der ikke selv ejede brændevinstøj, men så havde lånt et sæt og brændt løs, eller som Christen Madsen i Alstrup, der havde indskrænket ulovlighederne til at sælge brændevin.

Bøndernes lovovertrædelse har svært ved at virke anstødelig, især da det på et andet møde senere samme dag i Naur degnebolig må konstateres, at også degnen Jacob Holst var flittig brændevinsbrænder – han kaldtes ellers "*seigneur*", og skulle vel være et forbillede for almenen. I modsætning til de andre naurboere var Holst da også så megen mand for sin hat, at han kun ville aflevere sit brændevinstøj mod at få tilbørlig kvittering herfor – som om det var myndighederne, der chikanerede ham.⁽⁷⁾

Flere fogedforretninger nåede Tranberg og sognefogederne ikke den dag; nogle er åndet lettet op alt som dagen gik uden de skæbnesvangre personer kom til dem. Nogle gjorde givet regning uden vært, da der heller ikke hændte vi-

dere dagen derpå. To dage senere – den 27. marts 1783 – fortsatte Jørgen Tranberg imidlertid sin razzia i Naur. Pludselig stod han i døren hos Niels Madsen i Østergård i Alstrup, hvor også Hans Gasseholm og Jacob Andersen af Ofersgård var til stede. Som andre før ham måtte også Niels nu gå til bekendelse. Han måtte tilmed stå og se på, at hans brændevinstøj blev slået itu på hans egen gårdsplads – oveni fik han 60 rigsdaler i bøde, da han også havde solgt den livgivende vædske.

Sådan fortsatte dagen med visitter hos Niels Jensen i Bastrup, Jens Christensen i Krunderup, Jacob Nielsen i Overlund samt husmændene Mikkil Poulsen og Niels Jensen, der drev smugkro i Altfornær, i hvert fald var de ”angivet” at have solgt til rejsende. Angivet var et meget korrekt ordvalg i den pinlige situation, for Laurids Andersen i Frøjk mølle spillede den lidet glørværdige rolle som slangen i paradisetts have. Mølleren havde i et brev af den 25. marts til by- og herredsfoged Jacobi i Holstebro angivet i det mindste Jacob Nielsen i Overlund og Jens Christensen i Krunderup som ulovlige brændevinsbrændere. I brevet havde han tilmed opfordret fogeden til ”– *ufortøvet at begive sig paa Inquisition hos forbemeldte Mænd, der ieg erbyder mig at gjøre befordringen dertil frem og tilbage med ham*”.⁽⁸⁾ Frøjk-møllerenes nidkærhed kender vi ikke årsagen til, men social forekommer den langt fra. Nok kunne den hjemmibrændte brændevin ikke fremover give buldne hoveder i Naur, men mølleren fra

Frøjk gjorde givet klogt i at holde sig bort fra sognet den kommende tid.

En sag om hæleri

Hvor sagen om ulovlig brændevinsbrænding har karakter af en kollektiv bevidsthed i konflikt med en lov, der måtte forekomme almuen urimelig, er følgende sag blot udtryk for almindelig kriminalitet, der også har spillet sin rolle i i Naur sogns historie.

1847-48 tjente Inger Poulsdatter og Marie Kirstine Lausdatter på Ausumgård. I juni 1848 lå stamherren ved hæren på Als som løjtnant, så de to piger troede at have frit spil. De havde bemærket, at der i gårdens blå stue lå en mængde goduld – den fristede dem. Og det var blot at gå ind i forvalterens værelse, som de havde adgang til – tage nøglen til stuen – låse sig ind og tage ulden, som de så kunne sælge for at supplere den sparsomme tjenestepigeløn. Det gjorde de. Fire pund uld og en pund uldgarn blev det til, og nu de var ude på skråplanet, fortsatte de og stjal 1½ lispund smør, to brødkager, noget mel, gryn og malt. Det hele var imidlertid ikke noget værd, før de fik tyvegodset afsat.

En af pigerne kendte Niels Jensen, der nu boede sammen med hustruen Ellen Kirstine Jensdatter i et hus ved Stabildal. Niels Jensen havde tidligere boet i Maruphus i Vejrum og ernærede sig som væver, så han var den rette at tilbyde garnet for en billig penge. Han købte det, og var dermed at betragte som hæler, da tyveriet blev opklaret. Han indrømmede også hurtigt, at han meget vel

Moral

vidste, at ulden han købte var stjålet på Ausumgård. Ved højesteretsdom den 5. oktober 1849 idømtes Niels Jensen 2 gange 5 dages fængsel på vand og brød. Det var en mild dom – helt anderledes gik det de langfingrede tjenestepiger. De skulle begge tilbringe de følgende otte måneder i tugt- og forbedringshuset i Viborg, hvor de skulle udføre tvangsarbejde. Og det for et tyveri af genstande til en samlet værdi af godt 7 rigsdaler.⁽⁹⁾

En lille surdej gør hele dejen sur

Indtil 1791 ejedes Stabildal af Niels Horslunds enke, Maren Nielsdatter Dahl. Nævnte år solgte hun gården for 1.196 rigsdaler til Jesper Jacobsen Holst, degnens søn fra Naur. Da var Maren for længst flyttet til Øster Skikkild i Vejrum sogn. På samme tid boede en Christen Jensen Thye i Stabildal. Enten har han været forvalter på gården, eller også har han boet i et hus ved gården. De følgende år skulle Christen Thye give anledning til megen folkesnak i Naur.

Det begyndte med at hans kone Maren Christensdatter døde i marts 1790 – hun begravedes på kirkegården den 25. marts. Enten har den påfølgende ensomhed oppe i Naurs nordøstligste hjørne været overvældende for Christen Thye, eller også har den 70årige mands drifter været stærke, for allerede samme år begyndte han af føre ”– *et berygtet og slet levned*” sammen med en kvinde fra Maabjerg sogn. Kirsten Sørensdatter, som hun hed, var tilmed en gift kone, der nu gjorde sin mand, Knud Simonson, til hanrej. Sladderer om denne af-

fære løb lige hen til sognepræstens dør, så pastor Krarup var nødt til at gøre nogen ved affæren. ”*men det frugtede lidet*”, som Krarup resigneret skrev til provsten i et brev den 11. november 1790. Det omtalte par fortsatte uden blusel deres utugtige levned i Stabildal.

Det bekymrede sognepræsten, der sendte sognefoged Christen Torp til Stabildal for at få de fortsatte rygter af eller bekræftet. Noget var der åbenbart om den megen snak, for gårdens karl kunne fortælle, at Christen Thye og Kirsten Sørensdatter ”*søgte seng sammen*”. Så var der ingen anden udvej end at inddrage biskoppen i sagen. Krarup skrev til han, ”*at det er virkeligt at beklage, at i en smuk og skikkelig menighed skal opstaa saa aabenbar og fræk en Forargelse*”, men det værste perspektiv var, ”*at en liden Suurdei gjør den gandske Dei suur*”.

⁽¹⁰⁾ Krarup frygtede tydeligvis, at de to menneskers eksempel skulle smitte og usædeligheden brede sig til andre af sognets indbyggere.

Videre skete imidlertid ikke i sagen før i juli 1794, hvor Hassing-Revs herreders ting greb ind, vel fordi Christen Thye stammede herfra. Dommen blev lige så hård som synet på umoralsk levned var strengt i de tider: begge parter idømtes tre års indespærring i Viborg tugthus, og skulle tilmed betale 3 mark i bøde, som gik til de fattige i Søndbjerg-Odby sogn på Thyholm. ⁽¹¹⁾ Da dommen faldt, var den mandlige synder 74 år gammel og derfor 77 år da han den 7. oktober 1796 blev løsladt. ⁽¹²⁾ Da havde moralen fået, hvad den kunne bekomme.

Dorthe Tuesdatters brudte trolovelse

En forårsdag i året 1727 kunne man i landsbyen Hjerting ved Vadehavskysten se en ung pige fra Naur vandre omkring; hun agtede sig med skib til Amsterdam, som så mange andre unge vestjyder på den tid. Men så vidt kom Dorthe Tuesdatter fra Dalgård i Naur dog ikke. Måske var det i sidste øjeblik modet som svigtede hende – i hvert fald vendte hun hjem, og fik nu plads i Holstebro hos Christen Busk, en af byens eligerede borgere, der drev købmandshandel på hjørnet af Østergade og Enghavegade.⁽¹³⁾ Forhistorien var imidlertid alvorlig nok, idet Dorthe Tuesdatter med ”flugten” til Hjerting havde forsøgt at unddrage sig den trolovelse, hun havde indgået med Jens i Offersgård i Alstrup. Trolovelsen var på sin vis lige så betydningsfuld som den senere vielse, derfor så samfundet med alvor på sådanne brudte forhold.

Men noget måtte være hændt, siden romantikken de to unge imellem var røget sig en tur, og det i en sådan grad, at den forsmåede Jens Offersgård den 26. september 1727 udtog stævning mod Dorthe Tuesdatter. På herredstinget berettede Jens om, hvorledes Dorthe havde ”*villet bortdrage til fremmede Lande*”, medens Dorthe på det stærkeste fastholdte, at ”*hun blev intet ved Jens Offersgård om end det skulle koste hendes lif*”. Det var ikke Jens’ veldokumenterede koleriske temperament, som havde forskrækket Dorthe til bruddet. Det var en sag om jalousi. Da Dorthe kom til Offersgård, havde Jens her haft en tjene-

stepige, som hun krævede sat på porten, hvilket også skete. Men dette har ikke været nok, for kort tid efter er det hun forlader gården – iøvrigt sammen med broderen Poul Tuesen, der var karl i Offersgård. Jens Offersgård forklarede hendes handlemåde med, at hun havde ”*gjort sig sære indbildninger og icke var aldeles rigtig i hovedet*”!

At Jens’ følelser og stolthed i fuld offentlighed var trådt for fode, kunne øvrigheden ikke tage sig af, derimod tog man det meget alvorligt, at Dorthe ved sin handlemåde satte Jens i en alvorlig knibe – han kunne sikkert ikke få en ny pige før næste skiftedag. Og alle vidste, man ikke kunne drive en gård af Offersgårds størrelse uden kvindelig hjælp. Dorthe kom derfor til at stå offentlig til skrifte i Naur kirke, en nådig straf når man betænker hvorledes Jens Offersgaards liv udviklede sig senere hen.

Han mistede ikke helt modet, for i 1731 indgik han ægteskab med tjenestepigen Else Pedersdatter, en ældre pige på 56 år og dermed 11 år ældre en brudgommen. Hun døde syv år senere, og Jens giftede sig da med Anna Sophie Lorentzdatter, en datter af Lorents Teglmester, der omtales i Falsig og Bur først i århundredet. På trods af sine 49 år fødte hun i henholdsvis 1741 og 42 børnene Else og Jørgen, så Jens Offersgaard kom den brudte trolovelse til trods alligevel til at efterlade sig livsarvinger. Det var hovedformålet med ægteskabet – slægtens fortsættelse.

Det væsentligste i denne sag om en pige på kanten af god skik og moral er

imidlertid, at konstatere den selvfølgelighed hvormed hun havde sat kursen mod Holland – en handling der forudsætter et udsyn, man næppe ville tiltro en tjenestepige i 1730ernes Vestjylland.

Løragtighed – om horkarle og mindre ærbare kvinder

I det gamle bondesamfund var et barns fremtid i høj grad afhængig af familie- og slægtsforhold; i dette mønster passede kirkens strenge regler omkring uægteskabelige forbindelser. Disse formåede dog ikke at holde alle på dydens smalle sti. Der var tilmed de, der trådte forkert op til flere gange – i Naur som andre steder. Derfor var nogle børn fra fødslen betragtet som frugten af syndig adfærd.

Den første naurbo vi ved navns nævnelser kender til i denne sammenhæng var en mand. Tilbage i 1698 havde Christen Madsen fra Falsig haft samkvem med Maren Olesdatter fra gården Skindbjerg i Nørre Felding sogn. Det resulterede i datteren Maren samme år.

For kvinderne har det været nedværdigende at skulle stå frem til offentlig skrifte i sognekirken, alt imens menigheden nyfient kunne følge med i den ulykkeliges skildring af det utugtige forhold. Karen Pedersdatter fra Krunderup måtte i 1732, som den første kvinde fra Naur vi kender til, stå denne prøvelse igennem. De følgende år fulgte Kirsten Jacobsdatter af Krunderup og Birgitte Bertelsdatter Øgaard. Det 6. bud mødte til stadighed udfordrere i Naur.

Blandt dem var Mette Christensdatter af Gadhuset i Vejrum sogn i 1755; hun

havde været vel tæt på en naurbo i skikkelse af enkemanden Niels Christensen af Dalgård. Der var kommet et barn ud af forholdet. Helt til Vildbjerg sogn var Mette vandret for at føde barnet i hemmelighed, men vendte derpå hjem til Vejrum igen.⁽¹⁴⁾ Een ting var barnets løragtige moder, endnu værre var faderens meriter, der var ved at sætte den offentlige moral grå hår i hovedet. Det var tredje gang manden i Dalgård var blandet ind i en sådan affære. Forvalter Steeno Rasch fra Lundenæs rejste derfor sag imod ham ved herredstinget, med henvisning til forordningen af den 6. december 1743, og krævede Niels idømt dobbelt lejemålsbøde - 24 rigsdaler. Blev bøden ikke betalt indenfor de følgende 14 dage, skulle Niels Christensen "*straffes på kroppen*".⁽¹⁵⁾

Enestående var Niels Christensen ikke i sit lemfældige forhold til moralen. Et eksempel fra 1795 skal fremdrages, også fordi dette giver oplysninger om det liv et sådant uægteskabeligt barn kunne forvente sig. I 1795 fik Gravers Holst, der var degn og klokker i Holstebro, en ny tjenestepige ved navn Karen Kristensdatter; med fulgte et spædbarn som pigen havde født samme år som følge af "*løragtighed*". Karen havde tjent hos en husmand i Falsig i Naur, og havde her indladt sig med husbondens 65årige fader, Christen Jensen, der havde aftægt på stedet. Den nybagte fader havde imidlertid ikke tænkt sig at bidrage det mindste til frugten af forholdet mellem ham og tjenestepigen, så hun klagede berettiget sin nød til by- og herredsfoged

Jørgen Tranberg. Tranberg gik videre med sagen til amtmand C.F.Hansen, der ikke havde meget til overs for mennesker, som søgte at unddrage sig pligter og ansvar. Ikke uventet sendte Hansen derfor et meget skarpt brev til Tranberg, der kunne gøre Christen Jensen i Falsig opmærksom på, at han ifølge resolution af 15. september 1794, i denne slags sager var skyldig at betale 7 rigsdaler årligt i ti år til barnets opdragelse – første rate skulle betales til først kommende Mikkelssdag.

Men lige så kontant amtmanden var kendt for at være, lige så stædig har barnefaderen i Falsig åbenbart været. Han fik fat i en skrivekyndig person, der satte et brev sammen til "den nådige herre" i Ringkøbing. "*Horkarlen*", som han blev kaldt i de gamle love, lagde ud med at beklage, "*– at jeg har forset mig ved at besvangre min Søns Tjenestepige*", men kunne da også fortælle, at han adskillige gange havde forsøgt at "akkordere" med barnets moder. Han var kun en fattig mand, der ikke mere tjente noget, så han mente kun at kunne bidrage med halvdelen af det loven foreskrev. Hvis amtmanden betvivlede rigtigheden af hans slette tilstand, "*saa beder ieg De naadigst vil lade det undersøge ved min Hosbonde paa Lindtorp og min Sognepræst i Naur, og da skal De finde, at det er Sandhed hvad ieg skriver*".⁽¹⁶⁾

Videre er ikke bevaret om sagen, men amtmanden har givet ikke slækket på lovens krav. Meget kom Christen Jensen under ingen omstændigheder til at lide herunder, da han døde kun tre år senere. Men hvordan gik det med det barn, som

var sagens kerne? Det var en dreng, og han fik navnet Christen. Moderen gik det skævt for, og allerede som barn kom drengen til at gå rundt og tigge sammen med hende. Hun døde fra ham, da han var 8 år gammel. Så da Christen i 1807 blev pågrebet i Holstebro for ulovlig betleri, forklarede han til Tranberg, at han havde "*betlet saa længe han kan mindes*". I et forsøg på at få drengen rettet op, besluttedes det, at amtsfattiggassen de kommende år skulle betale for hans opdragelse og skolegang. Hvordan dette forløb ved vi ikke, men Christen Christensens skæbne har været typisk for børn født udenfor ægteskab, hvilket begrundede samfundets strenge syn på løssagtighed.⁽¹⁷⁾

De her nævnte eksempler kunne suppleres med adskillige mere eller mindre fantasifulde: i 1735 skulle Lorents Teglmesters datter Anna Sophia Lorentsdatter have barn med en "*skibskarL Laust Christensen Fladstrand*", som hun havde haft samkvem med på et skib mellem Aalborg og København, hvortil hun var sendt af sin madmor for at sælge varer. Året forinden var Kirsten Jacobsdatter af Vognstrup blevet gravid med en "*sønderbo*" – et begreb der var lige så vidtfavnende og uforpligtende som andre vi træffer i Naur kirkebog: "*en ung karl af østen*", "*landsoldat under hr. capt. Adlers comp.*", "*en karl fra Ringkøbing*", "*en karl fra østen, navnlig Jørgen*" og "*en i krigen falden unavngiven soldat*". En streng offentlig moral var i det mindste ikke hæmmende for fantasien.

Selv for sognets præster kneb det at holde orden i eget hus. Birgitte Bertels-

I 1876 giftede Kristen Stefansen og Maren Nielsen sig i Naur kirke. Som det var tidens skik fik man fremstillet en brudesang, der senere i glas og ramme kunne hænge i hjemmet. P. Markussen var forfatter til versene. Måske han var beslægtet med brudens far, smed Niels Markussen i Vesterkjær i Naur. (Holstebro Museum).

datter Øgaard, der i 1737 fødte et barn udenfor ægteskab, havde "ladet sig besove i mit brød", som sognepræsten beklagende skrev til biskoppen. I 1761 var det præstens tjenestekarl, Knud Madsen, der havde været for tæt på Maren Jensdatter Ørgaard – følgerne heraf var sønnen Niels. Allerede året efter, i 1762, var det 6. bud endnu engang blevet overtrådt af et medlem af sognepræstens husholdning. Knud Christensen – "en ung dreng" – og Maren Christensdatter, der

begge tjente i præstegården, havde åbenbart brugt de mørke vinteraftener til andet end at binde hoser, for hun blev gravid og udlagde Knud som far til barnet. Den formastelige karl blev indrullet som soldat og "qvinden jog jeg straks bort efter at hun ej havde noget tilgode af sin løn" – ordene var pastor Nislevs til biskoppen i Ribe.⁽¹⁸⁾

Det var en unådig tid at træde ved siden af.

Kapitel

8

Livets yderpunkter

Vor viden om de gamle naurboeres forhold til fødsel og død er yderst begrænset, men disse livets grænser må have været forbundet med de traditioner og skikke man brugte andre steder. Uden tvivl opfattede man tillige indgangen og udgangen af denne verden langt mindre mekanisk end vor tid gør – derfor de mange fødsler for at sikre sig i alderdommen - og derfor forbandt man døden med en tro på opstandelse og evigt liv – hvis man da havde fortjent det.

I tidens ånd fik Naur i 1899 sin egen sygekasse. Naur-Sir Sygekasse fik hurtigt 100 medlemmer, og første formand var – naturligvis – den initiativrige lærer H.J.Hansen-Sir.

Jordemoder mellem tradition og reform

Såvel børn født udenfor som i ægteskab kunne have hjælp behov, når de skulle ud til denne verden. Og lige så naturligt det var, at præsten tog sig af de døde, lige så naturligt var det, at nabokoner og kvindelige slægtninge tog imod, når et barn blev født i sognet. Det har derfor været et revolutionerende skridt, da regeringen i 1791 udsendte en plakat om statsligt eksaminerede jordemødre og straffen for fortsat at benytte ueksaminerede. Man har ønsket at komme de mange dødsfald blandt spædbørn til livs, og her var professionel hjælp til barselskonerne nødvendig. Den nye lov havde tilmed en social dimension, idet gårdmandskoner skulle betale 3 mark for jordemoderhjælp, mens husmandskoner

slap med 2 mark og inderster med 1 mark. Således skulle alle have råd – men sædvaner og traditioner lader sig ikke uden videre ændre af statslige forordninger. Endnu i 1828 kunne by- og herredsfoged Fugl i Holstebro i en indberetning til amtmanden skrive: *"Det er ogsaa bekiendt nok hvor maadeligt det er for de vedkommende Embedsmænd at udrydde den Fordom hos Almuen som de har mod de eksaminerede Giordemødre"*.⁽¹⁾ Og selv om der etableredes jordemoderdistrikter som dækkede sognene, fortsatte de gamle barselskoner deres virke ret uanfægtede – således Christiane Madsdatter, der var gift med Mads Østergaard i Alstrup. Af pastor Sundorph omtales Christiane som *"den uberettigede Giorde Moder"*. Problemet var, at nok var Christianses virke i strid med loven, men hvordan overbevise sognefolkene om det rimelige heri, når hun altid med dygtighed havde røgtet sit hverv?⁽²⁾

Eksamineret jordemoder Else Keilberg
Den første eksaminerede jordemoder i Naur sogn var Else Keilberg, der af *"Den til Giordemødres Examination beskikkede Comission i Kiøbenhavn"* den 5. oktober 1821 fik attest på sin kunnen. Hun var født i 1799 i Lemvig som datter af skomager Christian Dump og Martha Sophie Madsdatter. I 1818 var hun blevet gift med københavneren Frederik Jensen Keilberg. Da han af profession var skomagersvend, kan det tænkes, at han har arbejdet i Dumps værksted i Lemvig – her har de to lært hinanden at kende. Fra 1822 blev Frederik Keilberg

imidlertid jordemodermand i det nyoprettede distrikt, som omfattede sognene Naur, Sir, Vejrum og Bur.

Jordemoderen skulle have stillet et hus til sin rådighed. Derfor var konstitueret herredsfoged Mehl den 7. august 1822 mødt op i Vejrum præstegård, hvor handelen med Mads Jacobsen om et jordstykke i Naur skulle endelig bekræftes. Meningen var her at bygge det lovbevalede jordemoderhus på 4-5 fag, men man enedes om, at et hus på 7 fag var mere passende – i sidste ende blev det på hele 9 fag. Sognefoged Christen Torp og Christen Jensen af Vognstrup skulle skaffe sylstenene, sognefoged Christen Aggergaard og Poul Pøtgaard af Vejrum skulle sørge for det nødvendige tømmer, og endelig skulle sognefoged Niels Jensen og Jens af Sønder Thorerger i Sir skaffe teglsten til byggeriet – 4.000 helbrændte og 1.500 halvbrændte. Til byggeriet måtte nødvendigvis medgå en del kørsel, der fordeltes med 3/6 til Vejrum sogn, og 1/6 til Naur, Sir og Bur sogne hver.⁽³⁾

Fremdrift har præget Else Keilberg, der i 1829 i et brev til amtmand de Neergaard med henblik på at få jordemoderhuset udvidet skrev, ”– *det er mig for indskrenken, med Hensyn til at jeg mangler Plads til Jorder, da jeg har ladet de til Huset henhørende Jorder saaledes dyrke og dige og forbedret, at der kan avles nu mere end førhen*”. Havde hun blot haft formue, ville hun for egen regning have ladet to fag bygge til, ”– *men jeg formaar det ikke*”. Amtmanden ønskede ikke at pålægge distriktet mere end lov-

befalet, så mere kom der ikke ud af den sag.⁽⁴⁾

Kvaksalveri og brødnid

Else Keilberg måtte sande, at det aldrig er let at komme som den første repræsentant for noget nyt. At der også kunne være kollegiale problemer, fandt hun ud af samme år hun tiltrådte arbejdet. Da møller Aachmanns hustru skulle føde i 1822, havde hun sendt mølleren til Holstebro for der at hente jordemoder Fischer istedet for at henvende sig til Else Keilberg. Der var tale om en klar overskridelse af reglerne for jordemødrenes virke, så jordemoderen i Naur havde krav på en erstatning på 2 mark sølv. Sognefoged Søren Torp måtte afsted til møllen, hvor han fik bødebeløbet, som Else Keilberg imidlertid nægtede at modtage med den besked, ”*at hun nøyere vilde undersøge den Sag, thi dermed var hun ikke fornøyet*”.⁽⁵⁾ Hun havde ikke krav på mere og fik det ikke, men sagen er udtryk for bevidsthed om, at hvis hun skulle klare sig, måtte hun fra starten klart markere sine rettigheder.

Bag lå naturligvis også erkendelse af, at mange ved først kommende lejlighed ville være parate til at sabotere hendes virke i det nye embede. Da Margrethe Pedersdatter i Sirgård i 1822 sammen med sit nyfødte barn døde under fødselen, som Else Keilberg havde forestået, var rygtesmedene da også hurtige i vendingen. Else skulle have forladt den fødende ”– *i Barnenøden*”, og det var vist ikke første gang det var sket – der var en lignende historie med Kirstine Hans-

datter fra Vejrum, som nu boede i Østergård i Alstrup. Sognepræst Sundorph kunne, da sagen kom igang erklære, at *"jeg fra Begyndelsen ikke kunde antage dette Rygte for i mindste Maade at være troværdigt"*. På trods heraf var præsten i henhold til en forordning af den 9de juni 1821 pligtig at indberette selv rygter om fejl begået af jordemødre til stiftsfysikus. Under det videre sagsforløb kom det frem, at nok havde Else Keilberg forladt de fødende midt under fødslerne, men blot for at hente distriktskirurg Gerber i Holstebro til hjælp. Mod til at erkende sine faglige grænser havde Else Keilberg altså også.⁽⁶⁾ Hun blev frikendt i de nævnte sager.

Alvorligere var den sag hun i 1827 fik på halsen – for kvaksalveri. I en forordning af den 4. december 1802 var tydeligt blevet understreget, at jordemødre måtte *"– ei kurere paa spæde Børn, syge Quindfolk eller andre Mennesker der er i stor Nød"*. Dog havde distriktskirurg Gerber *"bragt i erfaring"*, som han udtrykte det, at jordemoderen i Naur havde befattet sig netop med at helbrede syge, blandt andet hos Jens Moesgaard i Sophienlund i Hjerm sogn. Forholdet blev påtalt overfor amtet, der overfor Else Keilberg i første omgang skulle understrege det uberettigede i en sådan praksis – hvis der da var noget om snakken. Det har der ikke været.⁽⁷⁾

Naurfolk ønsker at beholde deres jordemoder

I 1829 søgte Else Keilberg væk fra Naur.

Måske var hun træt af sager, hvor hun til stadighed måtte bevise sin uskyld, eller måske var det fordi man havde nægtet hende tilladelse til at udvide jordemoderhuset. Måske ønskede hun blot at komme tættere på hjemstavnen, for hun søgte til Gudum sogn som jordemoder. Den 30. august 1829 var hun blevet enig med distriktsjordemoder Marie Kathrine Gade af Gudum om, at de skulle bytte distrikter. Kvinderne udfærdigede en skriftlig aftale herom, som de sendte til amtet, der imidlertid ikke ville godkende den.

Årsagerne hertil var flere; væsentligst var vel, at by- og herredsfoged Fugl efter at have indhentet oplysninger i Else Keilbergs distrikt skrev, at *"jeg tillader mig paa det kraftigste at erklære mig imod det ansøgte Bytte"*. Sagen var den, at sognefogederne i distriktet sammen med pastor Krarup i Vejrum havde mængder af lovord at sige om Else Keilberg; hun var meget duelig til sit fag, og sognefolkene havde tillid til hende. Derimod vidste alle, at jordemoderen oppe i Gudum var upopulær i sit distrikt, og vist også kendt for at være udygtig. By- og herredsfogeden kom i sin indstilling med den meget fornuftige betragtning, at når man kendte almuens fordomme mod de eksaminerede jordmødre, ville det være særdeles uklogt som i dette tilfælde at lade en respekteret jordemoder rejse fra sit distrikt. Måske sognenes beboere i så fald ville blive modvillige til at yde det nødvendige til embedets opretholdelse. Dette argument har vejet tungt i amtet, så Else Keilberg måtte fremdeles i en år-

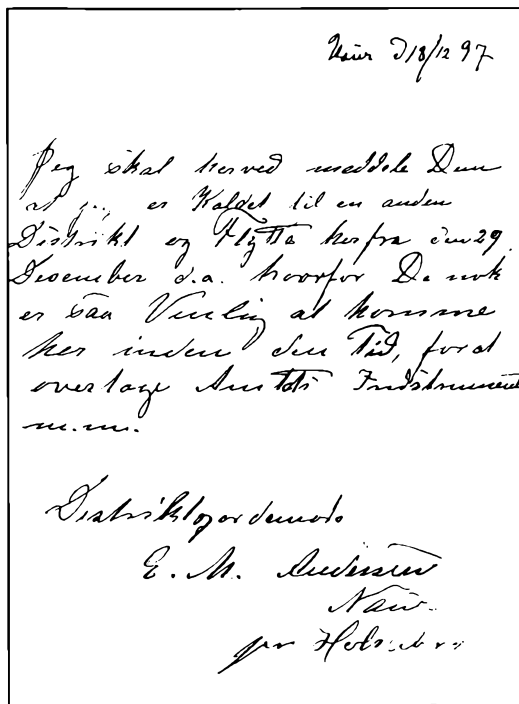
række virke som jordemoder med Naur som udgangspunkt.⁽⁸⁾

Jordemoderen lader sig skille

I Naur sogn blev Else Keilberg dog ikke boende, idet hun fra 1834 til op i 1850erne var bosat i Vejrum sogn – hvorpå hun vendte hjem til Naur. Alt imens var hun dog hele tiden ejer af et bolsted med to parceller i Krunderup, som hun i 1841 havde købt af Mads Jacobsen for 400 rigsdaler.⁽⁹⁾ Igen aner vi bag de nøgterne oplysninger en kvinde med en viljestærk og effektiv personlighed. Måske netop disse egenskaber slog forholdet til manden Frederik Keilberg i stykker. Den 13. november 1841 separeredes parret. På skiftemødet vidste man end ikke, hvor Frederik for tiden havde ophold. Hjem er han dog kommet, for han døde som almissemænd den 28. november 1859 i Vejrum sogn.

Else og Frederik Keilberg havde børnene Mads Christian (født 1826), Poul Damgaard (født 1835), Ane Dorthe (født 1819) og Anne Sophie (født 1832). Sønnerne har efterladt sig efterslægt på egnen, idet Mads Christian slog sig ned som husmand – først i Nørre Nissum – siden i Vemb – og Poul Damgaard Keilberg blev murer og husmand i Borbjerg.

Da Else lod sig skille havde hun hos sig den ti år yngre tjenestekarl Stephan Christian Jensen fra Maabjerg. Sammen fik de i 1842 datteren Johanne Stephanen (død 1859), men først den 17. januar 1847 lod parret sig vie med proprietær Bang af Stabildal og gårdmand

En af Else Keilbergs efterfølgere som jordemoder i Naur, E.M.Andersen, siger sin stilling op – i 1897.

Jens Jensen af Tolsgård i Vejrum som forlovere. Sidst i 1850erne er Else Keilberg og hendes mand flyttet tilbage til jordemoderhuset i Naur, hvor de i 1870 stadig opholder sig. Hos sig har de den ugifte datter Anne Sophie og barnebarne Johan fra Borbjerg. 71 år gammel er Johanne på dette tidspunkt stadig aktiv som jordemoder; først i 1875 søgte hun amtet om pension.⁽¹⁰⁾

Jordemoderhuset blev nu overladt til jordemoder Ane Husted, der kun 42 år gammel døde her i 1885 – efter en fødsel! Selv flyttede Else Keilberg og Stephan Jensen til Tradsbjerg i Maabjerg sogn, hvor hun døde den 9. december 1880 og han den 21. juni 1891. Da var der gået hele 58 år siden Else var kom-

met til Naur som den første uddannede jordemoder. Hun må tillægges en stor del af fortjenesten for, at barnedødeligheden i denne periode faldt så markant i distriktet som i det øvrige land, hvor jordemoderinstitutionen gik sin sejrsgang. Pioner har hun været – skomagerens datter fra Lemvig.

Navne til børnene

I valget af navne til børnene gik naurboerne ind for de traditionelle, som havde været brugt i århundreder. På den anden side var der også egnskarakteristiske fornavne tilbage i 1600årene som Bertel, Offer og Thue. Da sognets kirkebøger ikke er bevaret længere tilbage end til 1730, kan en systematisk undersøgelse af navnebrugen først begynde her. En fortegnelse over de ti mest brugte navne i Naur i henholdsvis 17 og 1800årene fremviser hverken overraskelser eller bemærkelsesværdige ændringer:

Pigenavne

1700årene	1800årene
Maren	Maren
Anna/Ane	Anna/Ane
Karen	Anne Marie
Kirsten/Kirstine	Kirsten Marie
Johanne	Mette Marie
Marianne	Anne Cathrine
Anne Marie	Marianne
Else	Anne Kirstine
Inger	Else Marie
Kirsten Marie/ Anna Cathrine/ Anna Kirstine	Karen

Den romanske granitdøbefont er Naur kirkes ældste inventar – måske lige så gammel som selve kirken. (Foto: Torben Skov).

Ud over Maren, der har været det konstant foretrukne navn for sognets piger (32 fra 1730-1800 og 39 fra 18-1900), er det Anna/Anne/Ane i dets forskellige former som dominerer, især fordi navnet kunne bruges til sammenkædninger med et andet navn. Disse sammensatte navne har til stadighed været meget populære i sognet. Dette forholdsvise stereotype navnebillede holder dog ikke længere end til statistikken, for der var samtidig en rigdom af vidt forskellige

navne, som anvendtes 2-3 gange i perioden 1730-1800: Ingeborg, Appelone, Edel og Sidsel. Dertil kom de enkeltstående: Pernille, Susanne, Emmarentze og Rebekka.

Billedet bliver endnu mere mangfoldigt i 1800årene, hvor antallet af forskellige navne er langt større, et forhold der skal ses i lyset af befolkningstilvæksten og en højere mobilitet. Endelig blev brugen af sammensatte navne langt mere almindelig i forrige århundrede end den havde været i 1700årene. Det kunne give sig mærkelige udslag: Larsine Caroline, Maren Jepbine, Petra Madsine Regina, Sidsel Perpetua og Knudsine Petrine – fantasien havde stort spillerum i 1800årenes navnegivning. Samtidig dukkede helt nye og tidstypiske pigenavne op i Naur med stationsbyen: Astrid, Alma, Ida, Jenny og Sara.

Stort anderledes var udviklingen ikke for drengenavnene:

Drengenavne:

<i>1700årene</i>	<i>1800årene</i>
Christen	Christen
Jens	Jens
Niels	Niels
Peder	Peder
Laurids/Lars	Søren
Mads	Jens Christian
Anders/Andreas	Anders/Andreas
Jacob	Mads
Bertel	Jacob
Jens Christian	Peder Christian

Som det var tilfældet med pigenavnene, var også drengenes navne i Naur for-

holdsvis konstante igennem de knapt to århundreder vi kan følge dem – mere end halvdelen af alle døbte drenge fik navnene Christen, Jens, Niels eller Peder, eller i det mindste sammensatte navne med disse i. Til gengæld må konstateres, at de øvrige navne i høj grad var individuelle og kun anvendtes enkelte gange; for 1700årenes vedkommende: Melchior, Girial, Stephan, Iver og Diderik, for at nævne nogle af de mange. I 1800årene skete der som for pigenavnene vedkommende nærmest revolutionerende ting i form af aldrig før set sammensatte navne og nye navne i det hele taget. Af de mere kuriøse sammensatte navne kan nævnes: Gustav Adolf, Gunnar Vilhelm, Jensenius Frederik, Karl Visti, Otto Gustav og Søren Amadæus. Men også her gjorde de nye tider sig gældende, og op mod århundredskiftet måtte Christen og Peder stadig oftere vige pladsen til fordel for Kjeld, Martin, Valdemar, Poul og Rasmus. Navnene blev kortere og mere mundrette i takt med en stadig hurtigere samfundsudvikling.

Sygdom – hver mands herre

Kommet vel til verden og overlevet spædbørnsalderen ventede en farlig verden fyldt med sygdomme de nye naurboere; det viste sig i en lav gennemsnitsalder. Og sygdom var ”hver mands herre”. I et socialt perspektiv er vi i den paradoksale situation, at vi ved mere om sygdomme blandt de fattige end de bedrestillede i tidligere tiders lokalsamfund. De velbjergede havde i sygdomssituatio-

ner ikke behov for at bede det offentlige om hjælp, og optræder derfor heller ikke i det overleverede kildemateriale. For fattigfolk havde sygdomme ofte en helt anden social konsekvens.

Den første naurbo vi kender til med dårlig helbred, kender vi end ikke navnet på. Der var tale om en dreng, som i 1713 gjorde tjeneste i præstegården. Om ham siges, at han ”– var ei før paa benene”, hvorfor han kun modtog lidt i løn, da han ifølge præsten tilbragte mere tid i sengen end ved arbejdet.⁽¹¹⁾

Som den første nævner folketællingen i 1801 en række folk i Naur med enten fysiske eller psykiske sygdomme. At den 58årige Grethe Mikkelsdatter i Vognstrup nævnes som skrøbelig, var vel blot udtryk for dårlig almentilstand. Værre fat var det med den 25årige Kirsten Nielsdatter i Falsig – sin unge alder til trods var hun sengeliggende på grund af en tærende sygdom. Mere nådig havde livet ikke formet sig for Chresten Thomassen og hans kone Johanne Pedersdatter i Alstrup, et ældre ægtepar der begge var skrøbelige, måske på grund af slid – vi ved det ikke. Den slags sygdom var imidlertid noget enhver kunne forstå – og acceptere – helt anderledes forholdte det sig med psykisk syge. Alle havde vel ondt af smeden Christen Sørensen i Blodmosehus, hvis hustru den 43-årige Anne Marie Laustdatter ”af og til var fra forstanden”. Dog var hendes tilstand vel at foretrække frem for Peder Graversen, der betegnedes som ”halvtosset”, og forsørgedes af broderen Jacob Graversen i Kjærgård.⁽¹²⁾

Men ikke alle var i samme heldige situation som Peder, at have en velstående gårdmand som bror, der kunne og ville forsørge ham i den ulykkelige tilstand. De fattige og familieløse måtte i sådanne tilfælde ty til sognets hjælp. Sådan gik det i 1847 den døvstumme væversvend Anders Christian Jensen, der havde haft ophold på Fanø, men nu vendte hjem til fødesognet. Sogneforstanderskabet indtagede ham hos Christen Pedersen i Vognstrup, men man mente han selv skulle dække en del af udgifterne herved gennem arbejde ved væven. Derfor lejede sogneforstanderskabet en sådan for et årligt beløb af 4 rigsdaler og 1 mark.

Ikke alle syge kunne imidlertid yde noget til egen forsørgelse. I 1848 var man således nødt til at betale Mette Skrædder 2 skæpper rug og 3 skæpper byg for at passe Johanne Bertelsdatter under hendes sygdom. Og da Christoffer Christensen i 1864 ramtes af tyfus, måtte sognet erlægge 4 rigsdaler til Anders Christensen, dels for at hente medicin i Holstebro til Christoffer og dels for at passe den syges kreaturer i 15 dage. Det som kan overraske er, at selv fattigfolk fik medicin i forrige århundrede – det er der adskillige eksempler på fra Naur. I 1847 kostede det således sognet 2 rigsdaler 5 mark og 2 skilling til apotekeren i Holstebro, at Peder Lunds søn Christen var blevet syg. Værre var vel, at samme Christen måtte indlægges på sygehuset inde i købstaden – det kostede 13 rigsdaler 5 mark og 2 skilling. Også i 1854 havde Naur sogn en patient indlagt på sygehuset i Holstebros Vestergade. Det

var tjenestepigen Ane Margrethe Kjærs ophold fattigvæsenet måtte dække med 9 rigsdaler. Atter i 1859 var det galt, for nu var fattiglem Per Kjerup af Holstebro, som var indtinget i Gade i Naur så syg, *"at han vil behøve at komme på sygestue og faae oppasning og bedre pleje, som han ogsaa selv ønsker, at han flyttes til Holstebro"*, som pastor Wolff skrev til byfogeden.⁽¹³⁾

Til tider måtte Holstebros læger også tage turen ud til Naur for at tilse syge; i 1850'erne og 60'erne ses lægerne Benzon, Leth og Gleerup gentagne gange at have været i sognet for at hjælpe mennesker under fattigvæsenet. Desværre oplyses aldrig hvilke sygdomme de led af.

Konkret viden om naurfolkens sygdomme kan vi få ved at gennemgå de anførte dødsårsager i kirkebøgerne, hvilket er muligt for perioden 1818-84. At langt de fleste ældre mennesker døde af alderdom, kan ikke undre, men udtrykket kan dække over vidt forskellige årsager. På samme måde kan det heller ikke overraske, at de fleste små børn døde af kig- og strubehoste, men også skarlagensfeber var en markant trussel for tidens børn. Blandt den voksne befolkning var de hyppigste sygdomme med døden til følge: tæring, lungebetændelse, *"halssyge"* og *"brystsyge"*.

Ud over enkelte tilfælde af den moderne civilisations sygdomme som kræft og hjertesygdomme, døde naurfolkene i forrige århundrede af en række vidt forskellige lidelser: sår på tarmene, brok, hundegalskab, apopleksi, tyfus og *"rørrelse"*. Kun en enkelt anføres at være

død i barselsseng, et forhold der kan overraske.

Unaturlig død

Forholdsvis mange naurboere tog afsked med livet på en mindre regelret måde enten ved selvmord eller på grund af ulykker. Alene i perioden 1818-84 begik 8 selvmord, 5 druknede, 1 frøs ihjel, 2 fandt man døde på en mark, 1 døde af forbrændinger og 2 omkom ved vådeskud. I alt 19 af sognets indbyggere kom således *"unaturligt"* af dage indenfor kun 66 år. Det har været hændelser med genlyd sognet igennem – otte med ulykkelig baggrund – som da en 12 årig dreng i 1883 hængte sig – det samme gjorde en 49årig mand det følgende år af *"nærings sorg"*.

Der var også de som kom ulykkelig af dage uden selv at ville det; den 20. november 1834 omkom den 25årige tøndetærsker Christen Hansen Frank på Overlund ved en vådeskudsulykke. Denne tragedie gentog sig 50 år senere, den 20. juli 1884, hvor der var øvelses-skydning for Naur-Sir Skytteforenings medlemmer i Krunderup bakker. Ved et uheld ramtes en 17årig tjenestedreng Niels Andersen fra Vejrum og døde heraf. Også åen krævede sin ofre; i 1838 således den 24årige Ole Lauritzen fra Naur mølle og i 1861 den 10 årige Birgitte Marcussen fra Naur by. Man kunne også drukne andre steder end i åen – i 1882 fandt man den 33 årige tjenestekarl Kristen Kristensen druknet i en mergelgrav.

De færreste tænker vel idag over, at også det at arbejde med landbrug kunne

være farligt. I 1895 blev en søn af husmand Kristen Krog og hustru Kristiane af Krunderuphus, sparket ihjel af en hest mens han tjente i Store Pilgård i Sir. Og ny teknik var ikke altid ufarligere; år 1900 omkom tjenestekarl Kristian Emil Kristensen af Lille Madsbjerg, da han forulykkede ved et jernbaneanled. Også naurboernes liv var risikofyldt dengang. Epidemier hørte også tiden til.

Smitsom syge

I sin bog om Ringkøbing amt fra 1833 beskrev I.C.Hald beboerne som ”*et vindskibeligt og haardført Folkefærd*”, der tilmed var smukke og velvoksne folk. Sundhedstilstanden var god fordi smitsomme sygdomme var sjældne, om end de såkaldte koldfebre i 1829 og 30 havde optrådt særdeles hårdnakkede over hele det store amt. Et problem var imidlertid hygiejnen, der var af en sådan standard, at fnat og hudsygdomme var almindelige. Dette skyldtes ikke blot manglende personlig renlighed, men også bakterier i fødemidlerne og urene boliger – især sengesteder – og naturligvis blev klæderne ikke udsat for storvask hverken hver eller hver anden uge.⁽¹⁴⁾ Disse forhold fremmede epidemier og dermed også angsten for sådanne. Og det var der reelle grunde til.

Det sidste eksempel fra denne periode på smitsomme sygdommes farlighed er fra 1891. I løbet af kun 11 dage døde fire mennesker som følge af en influenzaepidemi i samme husstand – det var i Vejlbjerg i Krunderup. Godt et århundrede længere tilbage har vi underretning om

6 Børn fra en Familie død paa Epidemihuset. En Kone fra et af Sognene her, som før nogle Dage siden blev indlagt paa Holstebro Epidemihus med sine otte Børn, har nu med højst et Par Dages Mellemrum, mistet 6 (Seks) af disse.

Difteritis i Naur. Paa Grund af Diffteritis i Sognet, er Naur Skole i Gaar blevet lukket.

Endnu omkring århundredskiftet kunne epidemier true hele familiers eksistens, som i dette tilfælde fra Naur, hvor ikke mindre end 6 børn ud af samme familie døde med få dages mellemrum. (Holstebro Avis den 13. marts 1901).

den første epidemi i Naur. Det var 1779, at Præstegården hjemstøget af en koppeepidemi, der kostede to af pastor Windfelds børn livet. Værre endnu var den i 1790 ”*grasserende sprinkel*”. Det begyndte i februar, hvor by- og herredsfoged Jacobi i Holstebro modtog en efterretning fra sognepræsten i Naur om, at en kone i Vognstrup var død på grund af en smitsom syge, og 5 eller 6 mennesker desforuden lå syge af samme årsag. Kirurg Drebing i Holstebro havde ordineret medicin for at stoppe den grasserende syge, men ikke desto mindre døde seks personer af den i løbet af foråret, heraf fire alene i marts måned. Det drejede sig om den 21årige Inger Christensdatter af Vognstrup, den 63årige Dorthe Nicolajsdatter, den 60årige Mette Nielsdatter i Altfornær og den 68årige Maren Christensdatter i Stabildal – tilsyneladende ramte denne ”sprinkel” hårdest blandt de ældre. Disse døde skulle ifølge forordning af den 17. april 1782 inden 48 timer begraves i en indvendig beget

I 1901 mistede en familie i Naur i løbet af få dage 6 børn på grund af smitsom difteritis. På kirkegården vidner gravmindet over børnene endnu om denne tragedie. (Foto: Torben Skov).

kiste 4 alen under jorden. Mødtes bønnerne uden grund i afdødes hus, skulle sognefogeden opkræve bøder af dem.⁽¹⁵⁾

Sådanne begivenheder skabte angst for gentagelser. Først og fremmest var man bange for koleraepidemier. Derfor tog Naur-Sir sognes i 1831 oprettede sundhedskommission problemet op på sit første møde den 4. oktober 1831, hvor man var forsamlede i præstegården. "Man" vil her sige by- og herredsfoged Nellemann, distriktskirurg Gerber, sognepræst Ove Krarup, sognefoged Søren Christensen af Overgård, sognefoged Niels Jepsen af Thorager i Sir samt gård-

mand Mads Jacobsen Dam af Krunderup. Sidstnævnte var til stede fordi kommissionen i tilfælde af koleraepidemi havde udset et hus som tilhørte Mads Dam til karantænehus – Mads Dam boede selv på den vestligste gård i Krunderup. Ved samme lejlighed udpegedes eventuelle "sygevogtere" og 4 ligbærere, men de kom heldigvis aldrig i funktion – der kom aldrig koleraepidemier til Naur.⁽¹⁶⁾ Men "hidsige" sygdomme kom dog.

En hidsig sygdom på Overlund i 1818

Det var i foråret 1818, at en åbenbar smitsom sygdom brød ud blandt tjenestefolkene på Overlund i Naur; distriktskirurg Gerber karakteriserede den som "galdeagtig nervefeber". Som nævnt ovenfor var myndighederne særdeles agtpågivende blot rygter fortalte om smitsomme sygdomme, så sognepræst Sundorph indberettede tilfældene på Overlund til Gerber, der måtte til Naur for at undersøge de syge inden han skrev en indberetning til amtet. Herfra sendtes derpå påbud til by- og herredsfoged Fugl om, at undersøge affæren nærmere. Nogle ting kunne tyde på, at Christopher Nislev, der var de syge tjenestefolks principal, havde handlet i strid med en plakat af den 14. december 1810 om smitsomme sygdomme.

I maj måned 1818 var der følgende tre tjenestefolk på Overlund: Mads Jensen fra Bur sogn, Anne Dorthea Christensdatter fra Vejrum sogn og Ane Christensdatter fra Sir sogn. Alle blev de ramt af den "hidsige sygdom", som Sun-

dorph kaldte den i brevet til Gerber den 27. juli 1818.

Egentlig var det Anne Dortheas tilfælde, der satte hele det offentlige maskineri igang, vel fordi hun døde af sygdommen. Den 23. marts samme år havde hun tiltrådt pladsen på Overlund, for blot en uge senere at måtte gå til sengs på grund af sygdom – her havde Anne Dorthea derpå ligget indtil den 8. maj, hvor hun blev kørt hjem til forældrene i Kjærhuset i Vejrum. Hun døde tre dage senere. By- og herredsfoged Fugl anklagede Nislev for at have optrådt i strid med loven ved at lade den syge og afkræftede pige flytte – det kunne vel være skyld i hendes død. Man forstår Fugls lidt hårde tone overfor Nislev når man ved, at manden på Overlund havde været særdeles hurtig til at sende en regning til amtsstuen for Anne Dortheas kost og pleje. Moralsk vurderet havde Nislev været lovlig hurtig i vendingen.

Han forsvarede sig med, at pigens forældre selv havde ønsket at få hende bragt hjem. Desuden havde han, som han skrev til Fugl, *"en større huslig Bekymring; min Hustru blev angreben af gigtsmerter i den føleligste Grad, som saa betaget hende Kræfter til at bestyre de huuslige Forretninger, saa mig og min Huus befindes en følelig Tab"*. Selvynk hjalp dog ikke her – dels måtte Nislev fravige kravet på de 27 rigsdaler – dels måtte han for at føje spot til skade betale en bøde på 10 rigsdaler sølv for at have optrådt i strid med loven. Eet var ifølge distriktskirurgen det menneskeligt

urimelige i at sende en så syg pige ud på køreturen til Vejrum, andet og på sin vis endnu værre var, at Nislev ved sin handlemåde kunne have været med til at sprede en smitsom sygdom. En sådan opførsel var at forvente af bønder – mente byfogeden – men ikke af Nislev *"– en Mand udenfor Bondestanden"*. Oplyste mennesker burde handle forbilligt.

Og Anne Dorthea var ikke den eneste af folkene på Overlund, som Nislev havde sendt hjem. Karlen Mads Jensen var mere eller mindre frivilligt rejst fra gården for at søge ophold hos broderen, der ejede gården Gråkjær i Bur, og Ane Christensdatter var sendt hjem til faderen Christen Godrim i Sir. Her lå nu hendes bror Christen i sengen af samme sygdom, som den der havde grasseret på Overlund. Det mente Nislev ikke at kunne tage ansvaret for, for han huskede da, at Ane var sendt hjem i maj måned, medens der først i august måned på et kirkestævne var forkyndt, at der nu var smitsom sygdom i Godrimhus.

Gerber mente som nævnt, at der var tale om en slags nervefeber, men også dette skulle Nislev naturligvis gøre sig klog på. Ifølge hans vurdering måtte sygdommen skyldes *"den vedvarende kolde og fugtige veirig i Mai Maaned"*. Kulden og regnen havde været så gennemtrængende, at folk på markarbejde blev syge i hobetal. Da det ramte folkene på Overlund, havde den belæste husherre konsulteret bøger af ikke blot stadsfysikus Mangor men også en professor Sode for at finde gode råd. Men hvad hjalp det,

når raske og syge fortsatte med at sove i samme senge, fordi der var mangel herpå i gården?

Mere høres ikke til denne smitsomme sygdom på Overlund i 1818, væsentligt har været at konstatere den nidkærlighed, med hvilken det offentlige greb ind i en sådan sag på et så tidligt tidspunkt.⁽¹⁷⁾

Enken kastede nøglen på graven – i 1630

Fødsel – sygdom – død og begravelse – livets yderpunkter, som kilderne fortæller så lidt om. Og dog kan få oplysninger være tilstrækkelige til at kaste lys over sædvaner og traditioner. Eksempelvis det som hændte på Naur kirkegård den 15. august 1630.

Den dag blev Christen Madsen begravet. Knap så anonym som navnet antyder har han været, for denne mand, der siden sidst i 1500'erne havde boet i Store Torp havde også været herredsfoged over Hjerm-Ginding herreder. Nu var han død og enken Edel Eskesdatter sad tilbage med ikke mindre end otte børn. Da Christen Madsen var sænket i jorden på kirkegården og præsten havde afsluttet ceremonien, foretog Edel sig en mærkelig handling, der havde stor betydning idet –

”hun udi menighedens forsamling og nærværelse kaste nøglen paa graven og der da undsagde arv og gæld efter hendes s. hosbonds død og afgang saa vel paa sin egen som paa alle hendes børns vegne”.⁽¹⁸⁾

Det at besidde husets nøgle var bevis på frihed, og i og med enken gav manden nøglen med, havde hun officielt vedgået, at hun ikke kunne svare enhver sit og dermed være fri. Der var tale om en ældgammel handling med rod i sædvaner fra den katolske tid, og tungt har det været følelsesmæssigt så kort tid efter mandens død tillige offentligt at måtte afgive nøglen der var et værdighedstegn for husmoderen.⁽¹⁹⁾ Samtidig fortalte i dette tilfælde Edel, at den afdøde herredsfoged havde været en temmelig uduelig økonom og landmand. Men Edel fik dog lov at beholde Store Torp i fæste de følgende år.

En fattig mands død på Falsig eng i 1787

Så godt som alle naurboere døde i hjemmet – i den trygge alkove med dens vrimmel af lus og lopper – og her var der ingen forskel på rige og fattige. Dog kunne afskeden med denne verden for fattigfolk forme sig lige så tragisk som livet. Sådan gik det for Christen Nielsen Damhus, den fattige husmand i Krundrup, som var blevet kørt over af et par markedsgæster fra Rom og Lomborg. Det døde han som beskrevet andetsteds i bogen ikke af – men hans død adskillige år senere blev ikke mere nådig.

I 1787 var han en olding på 79 år – og næsten blind. Han forsørgedes af sognet, men ville dog en søndag sidst i februar måned gå til Linde by for der at ”bede om noget i Guds navn”. Det var vinterkoldt, så Christen Damhus tog to vadmelsveste, en blå brystdug, et par

Frelst af en Hund. I Fredags Eftermiddag havde en gammel Aftægtsmand fra Alstrup i Naur været i Høllebro for at forlyne sig med nogle til Julehøjtiden fornødne Delikateser, deriblandt 2 Flasker Brændevin. Da den Waagjældende, der ikke foragter en høj Snaps, henad Aften begav sig paa Hjemvejen, sandsynligvis i en noget omtaaget Tilstand, gik han vild og kom ud i Graaskær Mose, hvor han omfjer udmattet sank om i en Lavning.

Næste Dag, da den Gamle savnedes i Hjemmet, lod man søge efter ham, men Ingen havde set ham siden han forlod Hjen. Lørdag Eftermiddag blev Gaardmand Jens Christensen af Graaskær opmærksom paa, at hans Hund gjenlagne Gange stillede sig an, som om der var noget Usædvanligt paa Færde ude i Mosen, og uagtet han kaldte den til sig, vendte den dog stadlg tilbage til det samme Sted. Han antog at der sad en Hare og henlede derfor sin Bøsse, men da han kom i Nærheden af Stedet saa han til sin Overraskelse, at der laa en storfrossen, dngvaaad Mand, den gamle Aftægtsmand fra Alstrup, og at Hundten stod og stillede ham i Ansigtet. Jens Christensen fik i en Fart den gamle Mand, der ikke gav andet Livstegn fra sig end nogle Træklinger ved Djelaagene, bragt til Graaskær og indsvøbt i varme Tæpper, og han havde omfjer den Tilfredsstillelse at se ham vende tilbage til Livet.

Den følgende Dag førte han ham til Hjemmet i Alstrup, hvor han skal befinde sig ganske vel.

Der er en sejs, stærk Natur i Vestfyden, naar en gammel Mand paa omkring ved 70 Aar kan ligge den længste Nat og den korteste Dag, omtrent 24 Timer, under aaben Himmel i en Mose og dog beholde Livet.

Holstebro Avis den 24. december 1889.

gamle læderbukser, et par grå stumphoser, en blålærreds skjorte, såvel hue som hætte på hovedet, træsko på fødderne og et par gamle hvide vanter på hænderne. Således forberedt vandrede han ud ad landevejen fra Krunderup, op

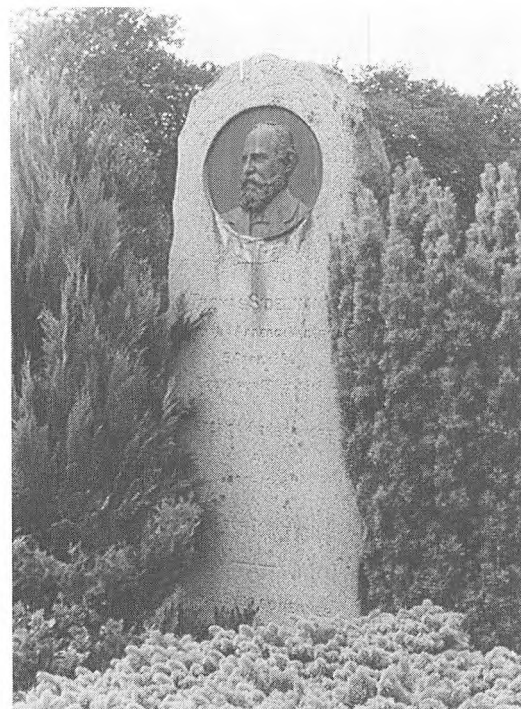
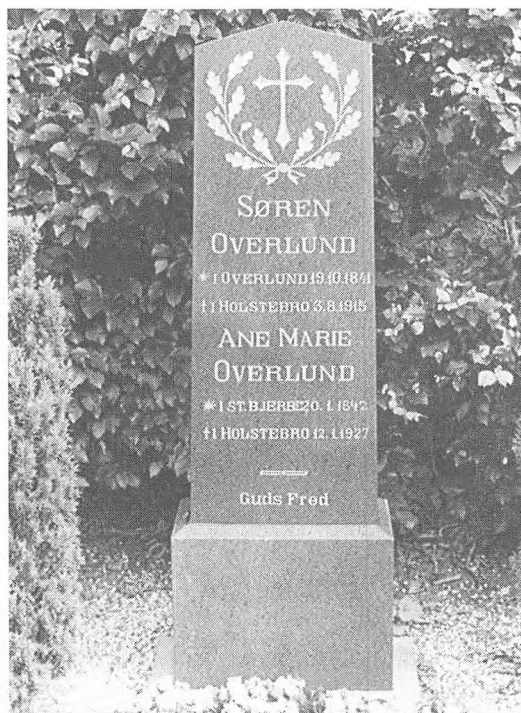
over bakkerne, hvorfra han kunne se ned over gårdene og husene i Linde. Han kom godt dertil - og derfra igen - sagde folkene i Linde senere. Men hjem til Krunderup vendte Christen Damhus ikke - en eftersøgning blev sat igang.

Den dag han var vandret til Linde, var vejret slået om til hård blæst og sne, så den gamle mand var faret vild. Istedet for at følge landevejen hjem, var han i veikrydset i Linde drejet til højre og gået mod Falsig. Her fandt man senere hans lig "*ungefæhr 3 bøsseskud østen for Lindtorp Gaard*" i Falsig bys eng. Klæderne viste tydeligt, at han var gået i bløde i nogle mosehuller på stedet, og det havde tappet ham så meget for kræfter, at han var blevet liggende - og frosset ihjel. Liget synedes på stedet, og førtes derpå til hjemmet i Krunderup inden begravelsen fandt sted den 11. marts 1787 på Naur kirkegård.⁽²⁰⁾

Christen Damhus' skæbne var iøvrigt ikke enestående. I februar 1797 blev Christen Pedersen Thor fra Naur fundet ihjelfrossen på Bøvling fjord; og i december 1831 fandt man ligeledes ihjelfrossen, murermester Thomas Kirkebye fra Ulfborg i Gedmose.

Det sidste hvilested

Når døden havde høstet, var det op til menneskene at finde et sidste hvilested til de døde, vel at mærke med tanke for at dette skulle afspejle afdødes position i levende live. Derfor havde herren til Asumgård, Thomas Just Iermin, i Naur kirke som var hans personlige ejendom, ladet opføre et kapel til sig selv og sine

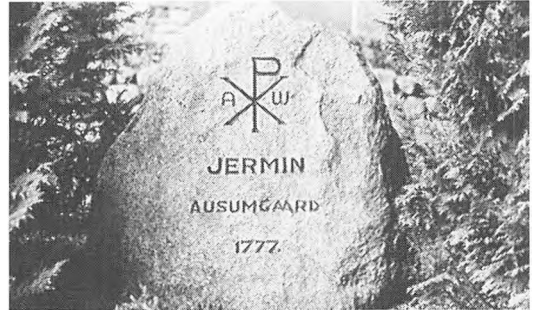

På Naur kirkegård bevares stadig gravminder, der gør det muligt at møde markante gamle naurboere som møller Jeppe Dahl og Søren Overlund. Mest imponerende er dog det minde, sognets beboere rejste over lærer Thomas Sidelmann med et vellignende portrætrelief. (Foto: Torben Skov).

hustruer i tårnrummet. Her lå stamhusbesidderen fra sin død i 1778 godt beskyttet bag et gitter indtil begravelsen fjernedes i 1936 og flyttedes ud på kirkegården, hvor en mindesten erindrer herom. Efterkommerne på Ausumgård foretrak Vejrum kirke som begravelsesplads.

Men med undtagelse af præsterne måtte de folk, som havde levet livet i Naur sogn, finde deres sidste hvilested på den stejlt østskrånende kirkegård. Nogle blev begravet i kister af massiv træ, som var en mangelvare, men for de flestes vedkommende kom de i graven i en kiste flettet af vidjer eller strå. Det var disse, som i tilfælde af epidemiske sygdomme skulle tjæres, inden de sænkedes i jorden.

I 1810 slog amtmand von Rosenørn et slag for at udbrede netop anvendelsen af denne kistetype, især til fattigfolk, *"hvored baade megen besparelse vilde finde sted og tillige aabne sig lejlighed for gamle og svagelige mennesker til at kunde faa noget at fortjene ved slige ligkisters forfærdigelse"*.⁽²¹⁾ Sådan kunne døden passes ind i en rationalistisk tids-

I 1936 fjernedes Jermin-slægtens begravelse i Naur kirkes tårnrum, hvor den havde været siden 1777. Til minde herom blev denne sten sat på Naur kirkegård.

alders snusfornuftige sans for økonomi, samtidig med at livet og døden fik en yderst jordnær sammenhæng.

I Naur havde man førhen en speciel skik ved begravelser. Efter dødsfald måtte de efterladte af kvindekøn, så længe de gik i sørgedragt med det tætte, sorte slør for ansigtet, blive siddende i kirken, når den øvrige menighed rejste sig op, for eksempel når der læstes op af evangelierne og under velsignelser. Sognepræst Niels Hansen indberettede denne specielle skik til folkemindesamleren H.F.Feilberg i 1890erne.⁽²²⁾

Avertissementer.

At min inderlig kjære Illustru, Mette Marie, født Christensen, efter lang Tids Sygeleie igaar bortkaldtes ved Døden, bekjendtgjøres sørgeligst for fraværende Slægt og Venner paa egne og otte Børns Vegne af hendes dybsorgende Mand

Overgaard i Naur, den 31te October 1869. Diderik Sørensen.

Begravelsen er bestemt til Søndagen den 7de November, Middag Kl. 12.

Bekjendtgjørelser.

I Dag, den 21. August, bortkaldte Herren ved en blid og rolig Død vor kjære Fader og Svigersøder,

Jens Sørensen Overlund,

82½ Aar, efter et kort Sygeleie.

Overlund, den 21. August 1891.

Ane Marie Jensen,
født Bierre.

Søren Jensen Overlund.

Begravelsen er bestemt til Onsdagen den 26. dæ. Kl. 12.

Kapitel

9

Den store verden – om veje og broer

Som vejen gik fra Arilds tid

Det ville være en misforståelse at betragte forrige tiders Naur som et isoleret sogn i det fjerne Vestjylland. Veje og spor med rødder i middelalderen bandt ikke blot sognets landsbyer sammen, men knyttede tillige forbindelseslinier ud til sognene omkring og den nærvæd beliggende købstad Holstebro. Herfra åbnede sig som eger i et hjul et vejnet, ad hvilket også naurfolkene fik impulser ude fra den store verden. På den måde var Naur end ikke tilbage i 1600årene noget lukket samfund.

På den tid havde vejene gennem Naur ikke meget fælles med nutidens, om end forløbene til en vis grad var de samme. Men endnu var vejenes fysiske afgrænsninger knapt synlige i det landskab, de bevægede sig igennem. De vejfarende kunne med besvær ane vejenes forløb forude med mindre der lænere fremme ad sporet kunne skimtes andre rejsende. Sådan har det været indtil de store vejreformer sidst i 1700årene ændrede Danmarks veje markant til det bedre.

Vejene måtte altid underlægge sig den lokale naturs luner og hensynsløshed i form af vandløb, højdedrag, moser og heder - alt sammen elementer man i Naur havde en mangfoldighed af. Den magt landskabet havde over vejenes forløb, måtte dog sidestilles med vejenes

egentlige formål – at forbinde givne lokaliteter. To steder var her især centrale: kirken og møllen. Her hvor folkene i Naur fik besørget så vidt forskellige og dog lige nødvendige ting som sjælens frelse og kornets formaling til mel, måtte veje fra alle sognets hjørner mødes. Og sådan blev det.

Naur kirke ligger ved et vejkryds, der også eksisterede for i det mindste 300 år siden – og sådan var det sikkert tilbage i middelalderen. Her kom vejen fra gårdene oppe i Falsig – over Overlund – fortsatte fra kirken forbi Store Torp og videre derfra til Holstebro. Ved kirken krydsedes denne vej af en anden fra Naur by og Naur mølle, en vej som efter at have passeret kirken fortsatte gennem landsbyen Vognstrup på sin rute til Sir sogn. Om end Naur mølle fysisk var knapt så centralt beliggende i sognet som kirken, så viste vejenes forløb dog hvor meget møllen betød. Beliggende tæt op til landevejen Holstebro – Skærum mølle – Ringkøbing, var Naur mølle allerede tæt forbundet med verden udenfor sognet. Ind i sognet strakte sig fra møllen to veje, dels til Naur by og videre derfra til kirken, dels over gården Store Torp til landsbyen Alstrup og derfra videre til Maabjerg sogn. Således havde sognets veje lagt sig efter kraftcentrene i forløb, der stadig kan genkendes i endnu eksisterende vejforløb.

Ikke alle veje var lige betydningsfulde, og havde derfor heller ikke samme standard. 1600årenes veje i Naur kunne inddeles i følgende:

Sådan oplevede de vejfarende førhen Naur. Landevejsporene snoede sig udenom oldtidshøje gennem lynch og moser som her i Krunderup bakker omkring år 1900. (Foto: Kgl. Bibliotek).

landeveje: passerede primært gennem sognet som bindeled mellem fjernere egne og byer; uden speciel lokal betydning i dagliglivet.

sogneveje: ofte betegnet kirke- eller mølleveje; bandt gårde og landsbyer sammen, og udgjorde forbindelsesveje til nabosognenes landsbyer.

markveje: ofte betegnet tørve- eller engveje; spor der primært havde betydning i det daglige arbejde for de enkelte gårde eller landsbyer.

Markvejenes forløb førhen kan der ikke redegøres for, dertil var de for talrige og ustadige i linieføringen. Alene i sognets sydlige del gik disse veje således som talrige tråde gennem hedearealerne ned til engene ved Storåen; endnu anes her enkelte steder disse gamle vejspor.

Sognevejene derimod har gennem århundreder haft fast forløb, som de med trofasthed har holdt sig til, netop fordi det oprindelige forløb har været det mest hensigtsmæssige. Af denne vejtype eksisterede følgende tilbage i 1600årene:

- 1: Lindtorp – Falsig – Hedegård – Vognstrup
- 2: Falsig – Overlund – Naur kirke – Alstrup hede – Holstebro
- 3: Naur kirke – Linde
- 4: Naur mølle – Store Torp – Alstrup – Maabjerg
- 5: Naur by – Naur kirke – Vognstrup – Krunderup bakker – Sir
- 6: Krunderup – Stabildal – Vejrum
- 7: Krunderup – Overgård – Kjærgård
- 8: Falsig – Naur mølle (dog i 1790erne kun tørvevej).

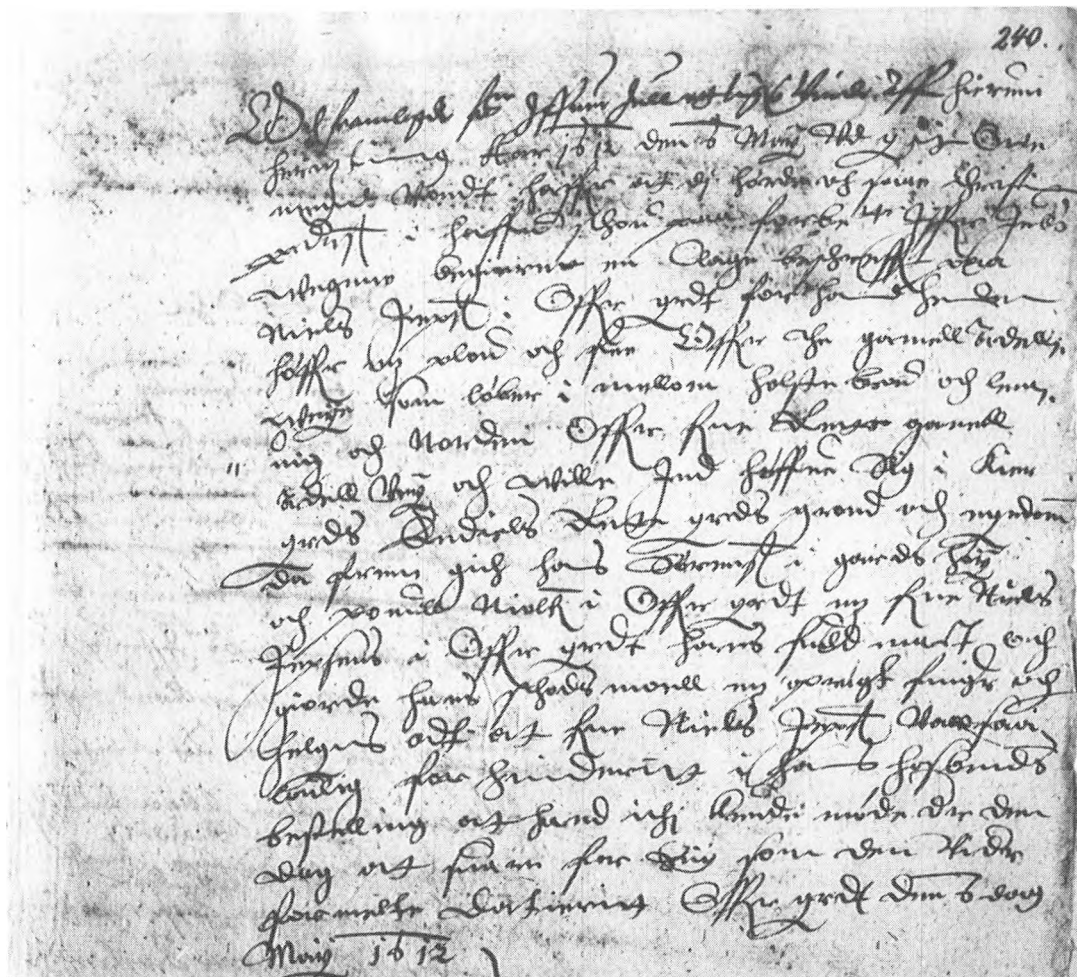
Ad disse veje har naurboerne gået på turene rundt i sognet, til tider i livsnødvendigt ærinde som når præsten skulle hentes til døende, men oftest blot når de skulle på besøg i nabolandsbyen, hvor der boede slægtninge. Og de som boede i sognets yderste hjørner er her kommet på vej til kirke, for der kom man om end turen på kolde vinterdage kunne være rå og fyldt med strabadser. Men troen var stærk nok til at drive folk afsted.

I det store perspektiv, set i forhold til omverdenen, var landevejene gennem sognet naturligvis de vigtigste veje. Ad disse sprængtes lokale rammer på godt og ondt, for nok kom fremmede og spændende varer på den måde ud til folk i Naur, men samtidig førte de samme veje gentagne gange plyndrende krigsfolk til sognet på deres togter gennem Jylland. Tre veje af denne type krydsede sognet.

Vestligt gik *"Vei fra Ringkjøbing til Otsund"* som den benævntes; officiel landevej var den ikke, men fungerede

dog som sådan i praksis. Denne vej kom fra Oddesund ned til Asp, derfra over Linde by, hvor landevejen mellem Holstebro og Lemvig krydsedes. Derpå fortsatte vejen og havde samme forløb som den nuværende Ravnsbjergvej, idet den mellem Tinggård og Brøndensgård gik ind i Naur sogn, hvor den efter at have passeret den øst-vest gående højderyg nordligst i Falsig slog et lille knæk i sydlig retning og fortsatte forbi Falsiggårdens østside. Her krydsedes vejen fra Lindtorp mod Vognstrup. Derpå fortsatte vejen ret ned mellem Sortemose og Gedmose, for endelig at munde ud i Holstebro-Ringkøbing landevejen i Bur sogn. Vejen her har fungeret som en art genvej for de rejsende, som ønskede at undgå turen ind om Naur by eller krydset ved Frøjk for at følge de ordinære landeveje. Overleveringen vil vide, at der ved denne vej i Sahlhøj engang har været drevet smugkro; det underbygger vejens karakter af landevej førhen.⁽¹⁾

Regulær landevej eller adelvej var derimod den nævnte Holstebro – Ringkøbing vej, der passerede gennem sognets sydlige del. Rejsende fra Ringkøbing passerede Storåen ved Skærum mølle, fulgte fra Vemb vejen østpå gennem Bur sogn. Hvor Bur og Naur heder stødte sammen var sognegrænsen, som nu krydsedes, hvorefter landevejen konsekvent fulgte Naur hedes nordlige periferi – atter et eksempel på vejenes balancegang i forhold til naturgivne vilkår, idet Gedmose lå umiddelbart nord for samme vej. Den lille Ørbæk passeredes inden man kom til det sted, hvor lande-

I dette dokument fra 1612 i forbindelse med Overgård nævnes en "gammell vey som løber i mellom Holstebro och Lemvig" – her er således skriftlig dokumentation for, at denne landevej kan føres tilbage til middelalderen. (Foto: Rigsarkivet).

vejen sendte en sognevej ind til Naur by. Lidt øst herfor havde vejen lagt sit forløb ind over Dalgårds gårdsplads; kort herefter kom endnu en sidevej nordpå, nu til Naur mølle. Samtidig passeredes Ellebæk, her under navnet Naur bæk, der på dette sted baner sig vej ned til Storåen. Nord for gården Ildsvad passerede landevejen grænsen til Maabjerg sogn.

Ved netop Ildsvad har der givetvis

været et vadested over til de store gårde i Idumlund. Gennem tiderne har der på trods af Storåen været talrige slægtsforbindelser mellem folkene i Naur og Idum.⁽²⁾

Endnu står langs med denne landevej en række af de milesten, som rejstes i 1790erne med ca. 100 års forsinkelse i forhold til det øvrige land. Her et sted var det, at landsdommer Christen de

Et gammelt vejspor arbejder sig op gennem Krunderup bakker. Her færdedes i forrige århundrede stuedrivere og handelsfolk i hobetal – med lidt fantasi kan man her høre brølene fra de tusindvis af stude, der fra Thy blev drevet denne vej sydpå til Nordtyskland.

Leth til Nørre Vosborg fandt sin skæbne i 1778 – som Nicolai Wissing til Krogsdal skrev i sin regnskabsbog: *"Justitsraad og landsdommer Christen de Leth som faldt af Hesten og døde paa Naur Heede den 30. aug. 1778"*.⁽³⁾

Om den anden landevej, der fra Arilds tid passerede gennem Naur sogn, minder vejviserstenen der indtil 1989 stod ved Holstebro Museum i Lægård mølle. På den trekantede sten er indhugget teksten *"Til Lemvig et Ottesvnd"* på den ene side og *"Til Ringkiøbing"* på

den anden. Stenen er nu ført tilbage til sin oprindelige plads i Frøjk, der hvor Vilhelmsborgvej, som er den gamle vej til Lemvig, går nordpå fra Holstebro-Vemb-vejen. Lemvig-vejen fortsatte ind over Alstrup hede – forbi Alstrup by, hvor den krydsede vejen fra Maabjerg til Naur mølle – efter kort forinden at have passeret Ellebæk. Videre nordover passerede landevejen forbi Vognstrup, hvor endnu en sognevej krydsedes – den som fra Sir over Vognstrup gik til Naur kirke. Nu var vejen kommet til "bjergene" i Krunderup, hvor der iøvrigt også ifølge folkeoverleveringen skal have været smugkro. Her i bakkerne sendte vejen afstikkere ud til Stabildal og derfra videre til Vejrum sogn – også til Overgård og Kjærgård kom man ad sideveje til denne landevej. Men så skete der noget oppe på højdedraget, næsten ved grænsen til Asp sogn. Vejen delte sig i to hovedruter, der begge var at regne som landeveje. En nordvestlig gik til Lemvig over Linde by og den store Klosterhede, og en nordøstlig gik til Oddesund over Asp og Kjærgårds mølle. Begge ruter udgjorde centrale dele af de gamle nord-sydgående drivveje, og netop derfor fik Overgård i Naur en så central placering som rastested for stuedriverne, inden de skulle passere Storåen.⁽⁴⁾

Tydeligvis havde sognet allerede i 1600årene talrige forbindelseslinier til den store verden udenfor sognegrænserne. Afgørende hæmsko for udviklingen af kontakter var imidlertid transportforholdene. Oksekærrer og bentøj stod til rådighed for menigmand, og må

ske har præsten og manden i Store Torp haft rideheste, vi ved det ikke. På trods heraf kom naurfolkene ofte i forbindelse med andre egne, som i 1680 hvor mændene i Stabildal og Kjærgård tog turen ned til Salten ved Silkeborg for at hente træ. De fleste nøjedes dog med at tage til Holstebro, hvor skovlovringerne ved markedstide trofast mødte frem for at sælge træ og træprodukter fra Lover syssel. Det var først og fremmest hjul- og vogntømmere folkene fra Naur købte her.⁽⁵⁾

Også den øde Naur mølle tvang gennem 1600årene folkene i Naur ud på landevejen; alt efter hvilket hjørne af sognet de boede i, kørte sognets bønder enten til Kjærgårds mølle, Frøjk mølle eller Bur mølle for at få malet deres korn. Om ikke andet kom der således kontakter til verden udenfor sognets grænser ud af det negative forhold, at deres egen mølle var ude af drift i næsten et århundrede. Det gav impulser, skabte udsyn og prægede naurboernes bevidsthed på den tid. Således blev disse mennesker en del af en langt større helhed med fælles tro, moral og livssyn. En lille sten til den bygning af landsbyer, gårde og købstæder, der tilsammen udgjorde 1600årenes Danmark.⁽⁶⁾

Hyp kiør fort – om voldelige markedsgæster

Det kunne være en tvivlsom fornøjelse at bo op til alfarvej, især når de store efterårsmarkeder i Holstebro trak folk til langvejs fra. Det kunne husmand Christen Jensen Damhus i Krunderup tale med om efter den 14. november 1767.

Den dag havde Jens Christensen fra Rammeskov i Ramme sogn og Christen Høj fra Lomborg sogn været til marked i Holstebro. Endnu, da de med deres hestekøretøj på hjemvejen kom til Krunderup, sydede byens larmende og spændte atmosfære i deres hoveder – brændevinen gjorde sit. I hvert fald mistede de i Krunderup styret over hestene, der trak ud fra vejen ind i en rugmark, der hørte til Kvistrup gods, men som var fæstet til nævnte Christen Damhus.

Bagefter var de implicerede naturligvis ikke enige om sagsforløbet, men angiveligt havde Christen Damhus set optrinnet og havde forsøgt at standsede hestene, inden de trampede hele rugmarken ned. Hestene var imidlertid stærkere end husmanden, der væltede omkuld, hvorpå Christen Høj skal have råbt "*Hyp kiør fort*" til Christen Rammeskov. Det gjorde han så. Resultatet blev, at vognen kørte hen over Christen Damhus, der endnu lå på marken – vognhjulene skulle være kørt lige over mandens brystkasse. Derfor har det formodentlig ikke været overdrevet, da sognepræst Jens Windfeld i en senere indberetning til fuldmægtig Niels Saabye på Kvistrup beskrev Christen Damhus' tilfælde således:

"Jeg saa ham besudlet med meget blod i ansigtet, med et saar i panden hen ad tindingen uden tvivl i venstre side, jeg hørte at der taltes om at en eller flere tænder var stødt ham af munden, jeg saa ham overmaade stærkt ophævet hvor vognen var kørt over ham".

Men der hændte andre ting. Christen Damhus' datter havde på afstand set forløbet, og kom sin far til hjælp. Hun tog træskoene af, og begyndte ufortrødent at slå løs på Jens Rammeskov, alt imens hun samtidig hev ham i håret. Da denne afstraffelse var afsluttet, fulgte en byge af sten de to mænd, der ikke kunne slippe fra stedet, da adskillige Krunderupfolk nu efterhånden var stimlet sammen og tilbageholdte dem.

At Christen Damhus virkelig var dårlig efter ulykken kunne ingen være i tvivl om. Man bar ham hjem, tilkaldte præsten, der imidlertid måtte undlade at give den forulykkede sakramentet – der til var han for dårlig. Det rådedes der bod på en uge senere, men på det tidspunkt var Windfeld stadig i tvivl om Christen Damhus' muligheder for at overleve. Arbejde ville han i hvert fald aldrig mere kunne, og deri lå sagens overordnede aspekt. For nu da godsejeren havde mistet en arbejdsduelig fæstebonde, måtte han naturligvis anlægge erstatningssag mod markedsgæsterne fra Ramme og Lomborg. Det skete ved Skodborg-Vandfuld herreders ting.

I dette tilfælde viste bønderne endnu engang deres dengang velkendte evne til at sno sig, fordreje tingenes faktiske tilstand og agere den krænkede uskyld i egen person. De to markedsgæster havde nu haft tid til at blive klare i hovederne, og kunne overfor herredsfoged Jørgen Sørensen fortælle, hvorledes de på deres "*lovlig kjøbstad og torvevej*" på vej fra Holstebro marked var blevet angrebet af Christen Damhus og dennes

datter med "*haargreb*" og "*nævepust*". Den påfølgende ulovlige tilbageholdelse understregede alvorren i den "*formastelige adfærd*", de havde været ude for. Alle vidste da også, at Christen Damhus var en mand, "*der har ladet sig lede omkring i Landet at søge Almissee, som en blind Mand*", så hans udsagn kunne vel ikke vejes lige op mod deres? Der var også de som sagde, at Christen Damhus var mest sølle, når han havde besøg om dagen, hvor han lå i sengen, mens han "*var en aften silde oppe at vinde garn*".

Jorden havde været frossen, vejsporerne kunne være svære at finde, og måske har Christen Damhus været vel hid sig, i hvert fald blev de to mænd ikke dømt i sagen. Men for Christen Damhus kom det til at koste ham førligheden således at bo op til landevejen. Resten af sine dage måtte han ernære sig ved tiggeri. Det blev den direkte årsag til hans tragiske død i 1787.⁽⁷⁾

Også de mange drifter stude gennem sognet, kunne gøre det til en blandet fornøjelse at have marker op til landevejen. Et århundrede efter Christen Damhus' ubehagelige oplevelse, fik husmand Laust Jacobsen i Krunderupmarkhus i 1877 tilføjet skader på sine kornmarker af en flok stude. Dyrene tilhørte proprietær Olesen til Gudum Kloster og Søren Jacobsgaard på Harboøre, som måtte betale 28 kroner i erstatning.

Broer og pligtarbejde på vejene sidst i 1700årene

Den 13. december 1793 underskrev kong Christian den Syvende en ny lov

I Præstegårdens Plantage står to tilhuggede granitsten langs med markvejen, der løber på kanten af Gedmose. De bærer indskriptionerne Buur/Naur og Sir/Holstebro, og kunne tilsyneladende være gamle vejvisersten eller skelsten. Men placeringen forekommer ulogisk. Forklaringen skulle være den, at de er flyttet hertil fra en placering ved Damhus bro nord for Vemb. Der stod de i 1957, men flyttedes senere i forbindelse med en vejregulering. Hvornår de er sat ved Damhus vides ikke, men indskriptionerne tyder på, at heller ikke dette sted kan have været stenenes oprindelige placering. (Meddelt ved pastor emer. Helge Anker-Møller). (Foto: Torben Skov).

om vejvæsenet i Danmark, og dermed var grundlaget til stede for en tidssvarende organisering af denne væsentlige del af infrastrukturen. Inden lovens gennemførelse var man imidlertid på foranledning af amtmand C.F.Hansen i Ringkøbing amt begyndt en gennemgang af vejenes tilstand. Amtmandens forkærlighed for netop vejvæsenet er velkendt, og turde skyldes den ulykke han kun tre måneder efter sin tiltrædelse i 1773 var ude for, nemlig at vælte med sin vogn i et vejhul et sted mellem Rækker mølle og Ringkøbing.⁽⁸⁾

Især broerne var der til stadighed problemer med. I Naur var der et righoldigt udvalg af tidens brotyper: fagbroer og hestebroer. Fagbroer var det man idag forstår ved almindelige broer med rækværk og stolper langs siderne og dertil en plankebund. Rækværket var rødmalet medens stolpernes kuglehoveder var hvidmalede, så disse broer har været et flot syn i det nøgne landskab. Hestebroerne var mere undselige, idet de var uden gelænder, og *"-af Hestebroerne bliver intet ovenpaa til syne"*.⁽⁹⁾

I forbindelse med de store landevejsarbejder i 1790erne udarbejdedes forholdsvis nøjagtige kort over de nyanlagte veje og omgivelserne i nogle hundrede meters afstand på begge sider af disse. Kortudsnittet her fra 1797 viser et stykke af Holstebro-Ringkøbing landevejen, der dengang gik nord for Storåen og derfor passerede igennem Naur sogn. Bemærk de store hede- og moseområder på begge sider af Naur by.

Fagbroer var der over Naur bæk, Frøjk bæk, Ørredbæk og Ellebæk – hestebroer var der ved Dingelvad og Dalgård. Stenkister var der ved Overgård, syd for Kjærgård, vest for Falsig, ved Falsigvad og øst for Dalgård. I 1791 betegnedes de alle som brøstfældige – amtmand Hansen havde da også tilbage i 1784 ladet by- og herredsfoged Jacobi vide, at samtlige broer i Naur sogn skulle repareres. Men en kombination af Jacobis velkendte ”laden stå til” og de vestjyske bønders indædte modvilje mod tvangsarbejde ved vejvæsenet var resulteret i – ingenting. Amtmanden havde kendskab til disse forhold, hvorfor det da heller ikke var nogen formalitet, da han i et brev til Jacobi skrev:

”Bønderne tilholdes at vise Dem under Veiarbejdets Bestyrelse den fuldkomneste Høisommelige Lydighed, hvilket sognefogederne og maa vise Inspectørerne, til den Ende maa de befale, tilsige Bøndernes at møde til Arbejdet og selv dertil være tilstede og velagte at hver Mand gjør sin Veipart som ovenmeldt” ⁽¹⁰⁾

På det lokale plan var og blev det sognefogederne, der stod med problemerne i forhold til deres modvillige sognefæller. Ofte indløb der da også klager til amtet over, at de stedlige sognefogeder ikke formåede at få sognemændene til at opfylde deres pligter. Eksempelvis var det i februar 1789 mange steder galt med at få vejene ryddede for sne, og amtmand Hansen skrev et hvast brev til Jacobi i

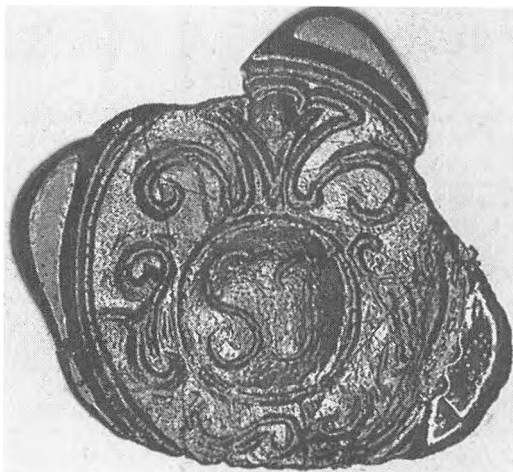
Holstebro; han skulle formå sognefogederne til at få sognemændene til

”– strax at kaste Sneen af Veyen saa dybt at der ingen Huller og Slag bliver hvor de Veyfahrende kand være udsatte for enten at blive sittende, vælte eller formedelst Sneen komme galt afsted” ⁽¹¹⁾

Vejen ved Krunderup i Naur var en af de veje, som bragte amtmandens temperament i kog, for den skulle efter sigende være helt lukket og *”Sligt er skammeligt, og Sognefogeden skal strax skaffe Passagen aaben”*.⁽¹²⁾

Men klager kunne også gå i modsat retning. I 1809 var der således en gruppe bønder i Naur, der under ledelse af Nislev på Overlund klagede til amtmanden over, at adskillige af de redskaber, de skulle stille til rådighed ved bro- og vejarbejde beskadigedes. De ønskede erstatning herfor. Og nu de var i færd med at klage, ville de også gøre den ”nådige” amtmand opmærksom på, at der var udbredt utilfredshed med, at broslagerne Benjamin Gynther og Jørgen Pedersen, ikke ville antage ”fruentimmere”. De to mænd var igang med reparationsarbejder på broen over Ellebæk. Det sognefolkene her slog et slag for, var vel mindre naurkvindernes ligestilling end deres ret til at få sognets fattige kvinder beskæftiget ved den slags offentlige arbejder.⁽¹³⁾

Der var andre problemer i forbindelse med vejene fra sidst i 1700årene. Især udskiftningerne skabte problemer, fordi

Sognefoged Søren Torps segl – ca. 1820-30.
(Foto: Landsarkivet for Nørrejylland).

århundredgamle vejforløb måtte ændres af hensyn til den ny jordfordeling. Siden mands minde havde der eksempelvis været en gammel vej fra Lindtorp forbi Falsiggårdene og derfra videre til Naur kirke. Ved udskiftningen i 1797 blev den flyttet, og de tidligere vejarealer for deles vedkommende lagt under Overlund – ”mindre til nogen almindelig færd af uvedkommende”, som Nislev udtrykte det. For nok var vejen flyttet, så den kom til at gå imellem Overlunds mark på den søndre side og Præstegårdens og Gades marker på den nordre side, men folk vedblev at benytte den gamle vej, selv om Nislev havde sået korn i den. Sådanne sager om gammel sædvane trak som regel ud i årevis.⁽¹⁴⁾

Vej- og brovæsen i 1800årene

1800årene betød ikke væsentlige ændringer i vejenes forløb gennem Naur sogn. Væsentligt var imidlertid, at sognefolkene gennem først sogneforstander-

skab og senere sogneråd fik direkte indflydelse på beslutninger angående vejforhold. I første omgang resulterede det ikke i mindre arbejde for naurboerne.

I 1840 afholdtes syn på amtets hovedlandeveje. Ingeniørmajor Købke kom i den anledning til Naur, hvor han primært skulle gennemgå Holstebro-Ringkøbing landevejen, der fra Bur sogneskel til Naur by var temmelig fast som følge af jordbundsforholdene. Enkelte steder var der problemer med sand, men her fyldtes lyngris i hullerne. Videre fra Naur by til krydset ved Frøjk, var der tale om en ny vejlinie under opbygning parallelt med den gamle vej, men nu på et højere terræn. Vejens videre forløb forbi Frøjkgårdene var præget af en fast vejbane, så strækningen var efter tidens målestok helt rimelig. Det kunne man ikke sige om landevejen til Lemvig; efter vejbetjent Poulsens anvisninger skulle denne helt omlægges ved Krunderup, et arbejde naurboerne skulle financiere efter hartkorn.⁽¹⁵⁾

Disse landeveje havde regional betydning, hvorfor man forstår bøndernes vrangvillighed mod at bære så stor en del af byrderne ved vej- og broarbejdet. Ikke desto mindre søgte amtet i 1850 helt at fralægge sig sin del af det økonomiske ansvar for landevejene, blandt andet gennem Naur. Det var blot at ændre deres status fra lande- til biveje. Det lod naurfolkene sig imidlertid ikke byde uden modstand. Den 12. maj 1851 samledes sogneforstanderskabet i Naur præstegård, og man fik sat en skrivelse sammen til by- og herredsfoged Brasen, hvori blandt andet stod:

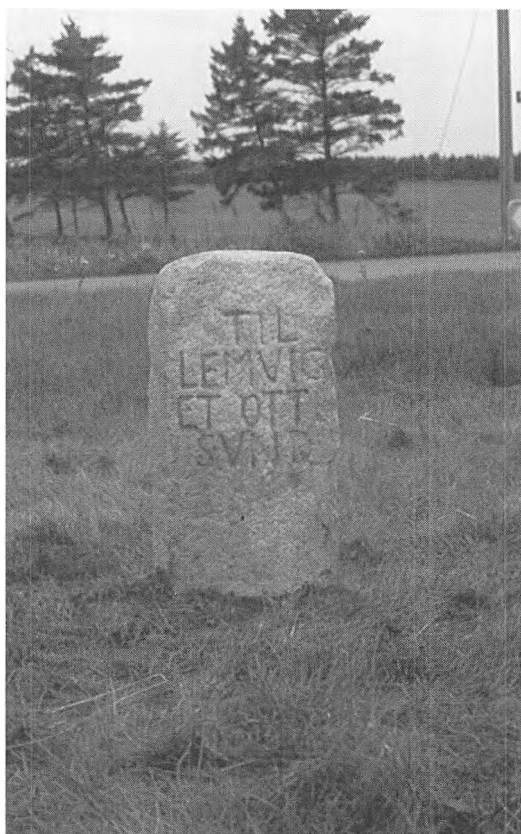

Udsnit af vejkort fra 1790erne. Kortet viser primært landevejen fra krydset i Frøjk op forbi Alstrup, gennem Krunderup bakker, hvor der vest for Overgård går en rute nordpå mod Oddesund, mens hovedforløbet fortsætter mod Lemvig. (Foto: Rigsarkivet).

”– idet bemeldte Vei ifølge det d. 9. denne Maaned forelagte Udkast til en ny Inddeling af Jurisdictionens Landeveie icke længere skulle betragtes som Landevei og altsaa gaae over i Biveienes Classe, saa tillade Sogneforstanderskabet sig herved tjenstlig at indstille til Deres Velbaarenhed om de icke paa Grund af den uforholdsmæssige Byrde som derved vilde paalægges Naur Sogns Beboere maatte finde Anledning til at bevirke føromtalte Vei atter optagen iblandt Landeveie og som følge deraf inddelt paa anden Maade end efter Sogneskjel”⁽¹⁶⁾

Kun to dage senere fulgtes denne officielle anmodning af en privat klage fra Niels Christen Maaehus, Søren Overgaard i Overgård, Mads og Jens Kjærgaard i Kjærgård og Bang i Stabildal; det drejede sig om omlægning af landevejen til Oddesund gennem Asp sogn.⁽¹⁷⁾ Sidstnævnte tog amtet ikke hensyn til, men vejenes status som landeveje ændredes der ikke ved. De skulle stadig, som det var udtrykt i forordningen om vejevæsenet i Danmark af den 29. september 1841 *”– være hele Rigets fælleds Sag”*, hvilket i praksis ville siges amternes. I det mindste skulle de lokale bønder ikke som i 16 og 1700årene yde pligtarbejde på vejene – fremover kunne de betale sig fra det i gangbar mønt – men dog stadig have det praktiske besvær med bi- og sogneveje.⁽¹⁸⁾

Det kunne da også forårsage tilstrækkelig med kiv i lokalsamfundet, hvor få ting kunne hidse gemytterne op som vej-

Et nogle års ophold ved Holstebro Museum i Lægård mølle, er denne vejvisersten atter på sin oprindelige plads i krydset ved Frøjk. Her mødtes drivvejen fra Oddesund med Holstebro-Ringkøbing landevejen.

forløb. Det værste var naturligvis, som i ovennævnte tilfælde vedrørende Overlund, når ældgamle veje enten helt blev nedlagt eller fik forløbene flyttet. En lignende sag opstod så sent som i 1894, hvor Henrik Pedersen, Aksel Lauritsen og Christen Overgaard i Naur sogns nordligste del lukkede en gammel tørvevej. Vejen startede i Sir Lyngbjerge, hvorfra den gik vestpå gennem Krunderup bakker over Overgårds hede til landevejen efter Linde by. Nævnte gård-

mænd, der lagde jord til vejen, ønskede den sløjfet, ligesom de fremover ikke ville ofre det mindste på dens vedligeholdelse.

I sådanne situationer er der altid en hel række mænd, der kan bekræfte at have hævd på den livstruede vej – sådan også her. Gravers Godrim, Niels Maae og Gravers Bertelsen af Naur samt en række bønder fra Maabjerg og Vejrum sogne mødte alle op, da sognerådet den 4. juni 1894 afholdte åstedsforretning i Overgård. Sognerådsformand Peder Kr. Nygaard fra Sir søgte at forlige parterne – forgæves. Fem dage senere besluttede sognerådet, at vejen måtte have den hævdede betydning for klagerne, *”Men da Sogneraadet er uklar over hvorvidt Vejen er berettiget eller ikke anser man Sagen for rettelig henhørende under Domstolenes Afgjørelse”*.⁽¹⁹⁾

Om sagen kom så vidt er ikke undersøgt, blot er den her fremdraget som typisk for en række lignende sager andre steder i Naur sogn i forrige århundrede, om end sognets nordlige del med de mange krydsende veje og udfletninger naturligvis var mest udsat for vejstridigheder.

Broerne var også i forrige århundrede et tilbagevendende problem. Hvis de i det hele taget eksisterede, var de altid i en sørgelig forfatning. I 1823 skrev sognefoged Søren Torp således til herredsfogeden, at broen ved Dalgård i Naur var brøstfældig; udtrykket rummede en kraftig underdrivelse al den stund, at broens nordvestre hjørne simpelthen var styrtet sammen. Bedre stod det ikke til

med den bro, der syd for Alstrup gik over mosen, for den var nu helt borte. Sognefogeden mente derfor meget fornuftigt, at der burde bygges en ny stenkeste til erstatning. Men også dengang skulle tingene have tid – i et brev fra 1824 kunne Søren Torp nu fortælle herredsfogeden, at broen ved Dalgård var så ringe, at mølleren i Naur mølle klagede over, at han fik for lidt vand til møllen, fordi nedfaldne sten stemmede vandet op ved Dalgård bro.⁽²⁰⁾

Fem år gik uden at der skete videre ved den famøse bro. Så ville skæbnen, at by- og herredsfoged Christian Fugl en lørdag først i december 1829 netop skulle ad vejen forbi Dalgård i Naur. Da han kom til broen fandt han her *”et hul hvorved letteligen kunne ske skade. Sognefogeden ville derfor uopholdelig sørge for at bemeldte mangel afhjælpes”*. Sognefoged Søren Torp måtte igang. En stor flad sten placeredes over hullet og dækkedes derpå med jord. Søren Torp meldte så tilbage, at *”Denne bro haver jeg rigtig sat istand”*.⁽²¹⁾

Gennem århundreder havde naurfolkene skullet svare brokorn til vedligeholdelse af områdets større broer – primært Storbroen i Holstebro by. Denne byrde opretholdtes til midt i forrige århundrede, hvor Storbroen ved de store vejomlægninger ved ingeniørkaptajn Dalgas 1856-58 gik over til amtet. Det virker som ren obstruktion, når en restanceliste over manglende indbetaling af brokorn fra 1854 indeholder alle større gårde i Naur sogn: Store Torp, Naur mølle, Dalgård, Stabildal, Falsiggårdene,

Langs med den gamle Holstebro-Ringkøbing landevej i Naur står endnu på deres oprindelige plads 3 milsten fra 1780erne. Der er tale om en halvmilsten (to huller) øst for Ørbæk, en trekvartmilsten (tre huller) øst for Ellebæk og en 6 milsten vest for Frøjkrydset – herfra er der altså 6 mil til Ringkøbing. (Foto: Torben Skov).

Kjærgård og Overlund for at nævne nogle. By- og herredsfoged Gunst søgte amtets tilladelse til at lade de formastelige udpante. Igen måtte sognefogeden rundt i sognet, hvor han hændervridende og ihærdigt vel har undskyldt sig, da udpantningen i 1857 endelig kunne finde sted. I øvrigt var han selv blandt skyldnerne, så fra bøndernes side har der været tale om en principiel sag. Hi-

storiens havde også en parallel i Sir sogn. Disse skattenægtesager udtrykker en ny tids komme.⁽²²⁾

Som vist skulle bønderne oprindeligt selv fysisk udføre arbejdet på vejene, senere slap de med at betale, men selv langt op i forrige århundrede kunne de blive tvangsudskrevet til at køre på samme veje. Egentlig var der tale om en mange hundrede år gammel skik fra de tider, hvor kongen med følge rejste rundt i sit rige, og derfor havde behov for at få fragtet forråd og udstyr fra slot til slot. Disse ægt- eller pligtkørsler møder vi i lensregnskaberne. For naurfolkenes vedkommende betød de i forrige århundrede blandt andet, at de skulle stille til følgende kørsler:

- 1818, den 14. maj – kirurg Gerber fra Holstebro og tilbage – 1 vogn
- 1821, den 12. november – sten til brobygning fra Vennevold i Vinding – 1 vogn
- 1833, den 19. juni – biskop Fogtmann fra Naur præstegård til Skærum bro
- 1839, den 29. oktober – med sten fra Smedevad til Ellebæk bro – 3 vogne⁽²³⁾

Kørsler med sten var de almindeligste pligtkørsler. Anderledes glans har der været over det, da sognet i juli 1861 i anledning af Kongelig Majestæts rejse i egnen skulle stille med 10 par heste.

Den 27. juni 1861 kom der besked fra Det Kongelige Reisemarskallat til by- og herredsfoged Olsen i Holstebro gående

ud på, at kongen den 5. juli ville rejse fra Silkeborg til Nørre Vosborg, hvor han agtede at opholde sig til den 9. juli. Ruten gik over Holstebro, og her var det Naur kom ind i billedet. Fra Holstebro til Idum kro ville majestæten med "suite" blive fulgt af følgende fra Naur sogn: Jens Overlund, Christen Gade, Christen Torp, Diderik Overgaard, Mads Kjærgaard og Henrik Stabildal – det var nødvendigt med hartkorn i ryggen når man sådan skulle eskortere monarken, der anvendte de tre dage på Nørre Vosborg til udflugter, således til kysten ved Bovbjerg.⁽²⁴⁾

Korn til Aalborg over Struer

Veje var imidlertid andet og mere end pligter og omkostninger for bønderne i Naur – de var livsnødvendige bindeled til det store marked, uden hvilket man aldrig var kommet ud af naturalieøkonomien. Ad vejene sendtes de opfedede stude til Slesvig-Holsten, og da der efterhånden blev overskud af korn, kunne det sælges til det norske marked. Dette har været tilfældet allerede i 1760erne, hvor det i præsteindberetningen til biskop Bloch nævnes, at en del havre og rug fra Naur solgtes til "*Aalborgerne som lade ved Struer*".⁽²⁵⁾ Der handledes via mellemhandlere som købmand Lars Kjellerup i Aalborg. Denne havde eksempelvis i 1807 aftalt med Christopher Nislev på Overlund, at han skulle købe 60 tønder af dennes kornhøst. Nislev kørte til ladepladsen ved Struer; i Zacharias Tveeds hus, der fungerede som gæstgiveri, mødte han skipper Jes-

per Jespersen fra Kvols ved Hjarbæk fjord. De to mænd indgik i første omgang en aftale om, at Jespersen skulle tage sit tøndemål med til Overlund for der nøjagtigt at måle den mængde korn, han skulle fragte til Aalborg. Så vidt så godt. Men da Nislev kom til Struer med den første vognladning korn, ville skipperen alligevel ikke have det med. Midt på *"Struer Gade"* indlod han sig i *"ond og ubehagelig Opførsel imod Nislev"* – sådan fortalte Nislev i hvert fald til ret-

ten senere. Hvordan det gik med Nislevs korn ved vi ikke, men væsentligere er også med dette eksempel at konstatere kontakten mellem bonden på Overlund og storkøbmanden i Aalborg. Derved understreges vejenes betydning som økonomiske og kulturelle bindeled, selv til et sogn man vanemæssigt ville kaldes afsides. Fra 1600-1900 har vi konstateret et sogn – ikke på kanten af verden – men midt i den.⁽²⁶⁾

Kapitel

10

Skoleliv

Først fra 1741 fik Naur som så mange andre landsogne et organiseret skolevæsen. Før den tid – og måske også til dels efter – stod det slet til med naurfolkenes kundskaber. Da sognets rytterbønder i 1706 klagede over manglende brændselsforsyninger var kun Christen Jensen istand til at underskrive klagen med egen hånd; Gravers Sørensen, Niels Knudsen, Christen Madsen, Bertel Christensen, Søren Nielsen og Jens Jensen måtte alle have hjælp til at føre pennen.⁽¹⁾ Og dog har der også på den tid været et skolevæsen i sognet. Helt tilbage i 1598 nævnes et degnebol i Naur. Det har været tillagt den lærde skole i Holstebro, som sendte løbedegne til sognet. I 1632 anføres i en skrivelse til Ribe stift, at degnebolet i Naur sogn dyrkedes af sognepræsten, og svarede landgilde til *"Holstebro Skole"*⁽²⁾

Man kunne tro, at den Niels Degn, der gentagne gange nævnes i Naur i perioden 1682-95, har været sognets første af sin slags, men det anføres udtrykkeligt flere gange, at nok skulle han svare i skat *"3 mark som degn, som han dog ej haver været"*.⁽³⁾

En enkelt indfødt løbedegn har vi kendskab til – Bernt Wedel. Han var født i Naur præstegård som søn af sognepræst Christian Berntsen Wedel, men foretrak siden virket som møller i Frøjk frem for at være løbedegn i Naur. Det var der både flere penge og mere social status i.⁽⁴⁾

Skolefundatsen af 1741

I 1739 sendte regeringen forespørgsler ud til rigets godsejere og kirkepatroner med henblik på en vurdering af *"ungdommens Qristelige Opdragelse"* – en vending der dækkede over skolevæsenet og dets primære formål. Også godsejer, provst og konsistorialråd Iermiin til Ausumgård blev nødt til at svare på henvendelsen, dog først efter at være blevet rykket for den – og så overlod han det til sognepræst Christian Reimer i Naur at gøre arbejdet.

Reimer kunne oplyse, at der hverken i Naur eller Sir var *"siddende degne"* – dertil var sognene for små og ringe. Man måtte nøjes med en hører fra Holstebro. Reimer mente dog, at der ville være nok for en degn at bestille i sognet; i så fald burde skolen placeres ved kirken, der var sognets fysiske midtpunkt. Problemet var imidlertid, hvorledes en degnestilling skulle finansieres, for som Reimer skrev: *"hvoraf lønnen skal komme ved ieg ey"*. Reimer kunne heller ikke pege på nogen duelig og dygtig mand til en sådan stilling, hvis den oprettedes. Det lod han være op til biskoppen at spekulere over. Men her såvel som på det økonomiske område måtte kirkepatronen involveres; Iermiin på Ausumgård var sognets største lodsejer og ville som sådan blive pålagt de største byrder ved oprettelse af en skole i Naur. Angående inventaret og undervisningsmateriale, så drejede det sig udelukkende om bibler, og her mente Reimer ikke overraskende, at *"det var godt at hver Mand holde en Bibel i sit Huus for sig og sine*

Sören Sören Sön Egen hand
Egen hand Egen hand
Christian Berntsen Wedel CBS

Først i 1741 fik Naur sogn et organiseret skolevæsen. Ikke desto mindre var de bønder fra sognet, som i 1702 synede kirken, i stand til at underskrive "med egen hånd", som det udtrykkeligt anføres. Mærkeligt nok er det præsten Christian Berntsen Wedel, som nøjes med at sætte sine initialer under.

Børn" – disse bibler kunne godsejerne betale. Til en skole skulle der endvidere bruges et kort til ophængning – vel et danmarkskort. Kirkepatronen kunne også sørge for de nødvendige lys til en eventuel skole.

Til sidst blev spurgt, om der allerede eksisterede skoler i sognet, og Reimer kunne svare, at der i Naur "har aldrig verit Skole saa lenge nogen kand mindis". Deri adskilte sognet sig ikke fra nabosognene, der også måtte lade sig betjene af løbedegne fra Holstebro.⁽⁵⁾

To år efter denne indberetning byggedes der skole og degnebolig i Naur ved en fundats af den 5. maj 1741. Idealisme var der ikke tale om fra godsejernes side; de søgte blot at leve op til regeringens forordning af den 23. januar 1739, som var et forsøg på landet over at hæve landsbyskolerne til et fælles niveau. En forordning af den 29. april 1740 overlod det til godsejerne at bestemme, hvorle-

des forordningen skulle føres ud i livet. Derfor mødtes den 5. maj samme år i Naur præstegård godsejer Brasch til Lindtorp – han var nu sognets største lodsejer – Thomas Just Iermiin på vegne af faderen, konsistorialråd Iermiin til Ausumgård, og sognepræst Christian Reimer.

De tre mænd besluttede at lade en degnebolig bygge på degnebolet ved Naur kirke. Indtægterne til skolens drift androg afgifter af 169 tønder hartkorn, som hidtil havde været tillagt den lærde skole i Holstebro. Degnen kunne således regne med at modtage 4 skilling årligt af hver tønde skattepligtig hartkorn fordelt kvartalsvis. Alle over 15 år, hvad enten de var ude at tjene eller ej, skulle årligt yde 4 skilling for mænds vedkommende – det halve for kvindernes vedkommende – håndværkere skulle yde 8 skilling. Dertil kom part i diverse mulkter, et indskrivningsgebyr på 8 skilling årligt

for hver elev, og endelig var enhver som ejede heste og vogn i sognet pligtig hvert år at levere et læs godt brænde til degnen. De tre mænd understregede, at større udgifter ikke kunne accepteres, da det så ville *"blive en ulidelig ting enten at tage imod eller behøve en Degn iblandt sig"*.

Iermiin ville dog gøre sit til, at det skulle blive attraktivt at søge degneembedet i Naur; et stykke jord på en god skæppe land som han ejede ved kirken, men som manden i Store Torp for tiden drev, ville han lægge til degnebolet og det *"maa Degnen gjøre sig saa nyttig som hand best vil"* mod en afgift på 4 mark årligt – godgørenheden skulle ikke gå over gevind.

Denne skolefundats ratificeredes af stiftamtmand C.N.Gabel og biskop H.A. Brorson i Ribe den 17. juni 1744, og sendtes tilbage til Thomas Just Iermiin, der nu var blevet provst over Hjerm herred. Da var den første degn for længst flyttet ind i den nye degnebolig ved Naur kirke.⁽⁶⁾

Jacob – den første af degnedynastiet Holst

I 135 år i træk hed degnene i Naur Holst – fra den første skoleordning i 1742 til 1877 – søn fulgte fader i tre generationer med en gennemsnitlig embedsperiode på 45 år – en sådan kontinuitet er enestående i dansk skolehistorie. Kun synd at ingen af de tre Holst'er nåede at blive jubellærer. Den første Holst i degneboligen var Jacob. Han var født i 1717 i Holstebro som søn af Christen Jacob-

sen, der var sadelmager, og Margrethe Jensdatter Høst – hun var af præsteslægten Høst i Nr.Nebel og beslægtet med Solgaard'erne og Nyboe'erne i Holstebro. Således havde den første degn i Naur solide rødder i Holstebros borgerkab.⁽⁷⁾

Da Jacob i 1742 var blevet degn i Naur, var det på tide at finde sig en kone, og den 17. april 1744 viedes han i Holstebro kirke til Marie Cathrine Jensdatter Hierm. Også hun var født i købstaden – i 1723 – som datter af feldbereder Jens Olufsen Hierm og Maren Lauritzdatter Aachjer.⁽⁸⁾ Hendes bror Christen Jensen Hjerm var degn i Hjerm 1745-87. Om Jacob Holst var student som svogeren i Hjerm ved vi ikke, men det er hans sandsynlige forudsætning for at have fået degneembedet i Naur.

Sammen med Marie Cathrine fik Jacob Holst sønnerne Christen (f. 1753), Jens (f. 1756) og Jesper (f. 1761). Om Jens der i 1782 blev faderens efterfølger i degneboligen i Naur fortælles nedenfor; brødrene blev bønder. Christen Jacobsen Holst blev selvejer i Lægård i Måbjerg sogn, og Jesper Jacobsen Holst overtog Stabildal i Naur sogn – den gik senere videre til hans søn Ejler Holst.

Degn Jacob Holst døde den 2. august 1791 i Naur, og hans hustru fulgte ham den 6. januar 1799. Da havde deres søn for år tilbage overtaget degneboligen ved kirken. Rimelig godt havde han gjort det denne degn, for der var 490 rigsdaler i arv til hver af de tre sønner.⁽⁹⁾ Derimod ved vi ikke meget om hans evner som degn, om end Mads Nielsen i Østergård

Degneslægten Holst

(Kun medtaget personer med lokal betydning)

Beslægtet med Solgaard-
og Nyboe-slægterne

CHRISTEN JACOBSEN

ca. 1670-1727

borger i Holstebro

~ **MARGRETHE JENSDATTER HØST**

JACOB CHRISTENSEN HOLST

1717-91

1742-82 degn i Naur

~ **MARIE CATHRINE JENSDATTER HIERM**

1723-99

JENS JACOBSEN HOLST

1756-1830

1782-28 degn i Naur

~ **METTE CHRISTENSEDDATTER**

- 1849

KASTBERG

CHRISTEN JACOBSEN HOLST

1753-1807

gårdejer i Måbjerg (Lægård)

JESPER JACOBSEN HOLST

1761-1831

ejer af Stabildal i Naur

~ **MAREN ANDERSDATTER**

CHRISTEN JENSEN HOLST

1806-78

1827-77 degn i Naur

~ **ANE LINNET**

1802-85

JACOB JENSEN HOLST

1803-58

ejer af Dalgård i Naur

~ **KIRSTEN CHRISTENSEDDATTER**

1806-65, fra Store Bjerre

EJLER JESPERSEN HOLST

ejer af Stabildal i Naur

JACOB JESPERSEN HOLST

ejer af Timling i Asp

~ **SIDSEL PEDERSDATTER**

JENS CHRISTENSEN HOLST

1835-92

Købmand og kgl. vejer

i Holstebro

~ **ELSE NYBOE**

1838-1917

MAREN JACOBSDATTER HOLST

1832-68

~ **SØREN JACOBSEN BJERRE**

ejer af Brunsgård i Nr. Lem

MAREN JACOBSDATTER

~ **JEPPE NIELSEN**

i Naur Mølle

ved en udskiftningssag i 1783 stadig måtte signere *"med holdende pen"* – det var stadig normalt blandt bønderne.⁽¹⁰⁾ Da biskop H.A.Brørson i 1754 var på visitats i Naur, fik Holst bedømmelsen, at være *"nogenledes bequem til skoleholder"*, som Gravers og Niels Kjærgaard hjalp ham med.^(10a) I en indberetning til biskoppen i 1785 skriver sognepræst Lars Nyboe om Jacob Holst, at han i 43 år har røgtet sit embede som degn og skoleholder upåklageligt *"– men nu formedelst alder og skrøbelighed er adjungeret sin Søn"*. Men han holdt stadig skole når helbredet tillod det – dog kun i Naur – medens sønnen Jens helt havde overtaget Sir sogns skole.⁽¹¹⁾

Jens Holst – degn 1782-1828

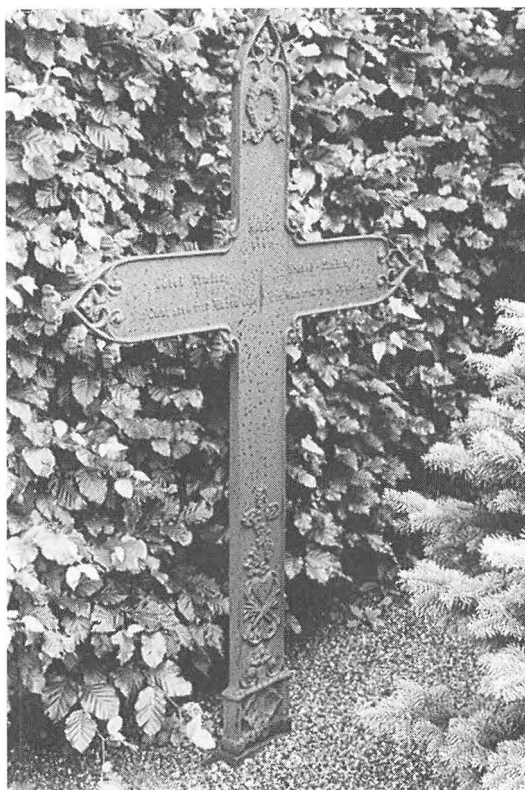
Jens Jacobsen Holst døbt den 11. juli 1756 i Naur kirke. I 1782 blev han af Iermiin til Ausumgård kaldet som faderens efterfølger, men som vist fortsatte de to sammen arbejdet nogle år. Jens Holst var ikke nogen lærd mand, studeret havde han aldrig gjort, men fik dog i 1814 det skudsmål, at han *"kan ikke med Rette ansees som uskikket til dette sit Embede"*.⁽¹²⁾

Han indtog sin plads i sognets degnebolig, der var langt større end man normalt forventer; der var tale om en firelænget gård, som i 1807 var vurderet til 800 rigsdaler. Vigtigst var østhuset, der i sine 17½ fag rummede stue, kamre, køkken, bryggers, bageovn samt to *"forsvarlige Skoleruum"* med skillemur af brændte sten. I huset var hele tre bilæggerkakkellovne, så børnene i det mindste

ikke frøs om vinteren. Det nordre hus var 16 fag langt og anvendtes som lade og fæhus. Det vestre hus var 9 fag langt – her havde degnen stald og fårehus. Endelig var der et 8 fags hus i syd, hvor der opbevaredes tørv og lyng.⁽¹³⁾ Det var heller ikke for meget med et hus specielt til dette formål, for degnen fik årligt leveret 20 læs klyne, 10 læs hedetørv og 3 læs lyng af sognets beboere. Degnebollets marker var derimod begrænset til 8 tønder land.⁽¹⁴⁾

Og dog har denne naurdegn været en velhavende mand, i hvert fald ses han at have anbragt kapital i flere af sognets gårde; i 1798 598 rigsdaler i Brøndersgård i Falsig, i 1809 600 rigsdaler i Madsbjerg og i 1812 1.000 rigsdaler i Dalgård, som sønnen Jacob Holst senere overtog. Af en udateret opgørelse i forbindelse med Iermiin-slægten på Ausumgård fremgår tilmed, at degnen i Naur havde lånt slægten 1.000 rigsdaler og at han her nævnes på linie med fremtrædende lokale folk som Anders Windfeld i Holstebro og konsistorialassessor Krarup i Vejrum – det må siges at være usædvanligt for en af den tids sognedegne.⁽¹⁵⁾

Men Jens Holst var først og fremmest degn og skoleholder. Det skema Chr.Lodberg Krarup i 1789 i Naur Præstegård udfyldte som svar på en henvendelse fra stiftsøvrigheden, gav et indtryk af embedet. Stiftets ønsker var et led i regeringens forsøg på at få en vurdering af skolevæsenets almene tilstand i hele riget. I Naur var Jens Holst degn og skoleholder, men måtte dog lade Sir skole

På Asp kirkegård minder et godt 100 år gammelt støbejernskors om Jacob Timling, der egentlig burde hedde Holst. Han var født i Stabildal i Naur som søn af Jesper Jacobsen Holst – søn af degnen Jacob Holst. Jacob Timlings datter Maren blev kone i Naur mølle, da hun giftede sig med Jeppe Nielsen Dahl.

betjene ved en omløbende skoleholder. Faktisk lod han den gamle Jacob Holst betjene Naur, medens han selv agerede skoleholder i Sir, hvor der ikke var noget skolehus. I Naur skole var der i vinteren 1789 46 børn – det var tre færre end i Sir. Samtlige børn kunne komme til skole ad gode veje, men nogle stykker havde vel langt – 1½ fjerdingvej. Degnens kontante løn var beskednen – 28 rigsdaler årligt af begge sogne – men dertil kom naturalier i form af korn og

brænde, og endelig havde degnen jo selv jord at dyrke; Jacob Holst havde her anlagt en lille have. Embedet var ikke lukrativt sammenlignet med eksempelvis Borbjerg og Hjerm, hvor degnenes årløn var henholdsvis 56 og 80 rigsdaler. Degneboligen der også indeholdt skolestue var i god stand men kun 9 fag langt, hvortil kom en 16 fags udlænge som gamle Jacob Holst havde betalt af egen lomme. Det ovennævnte firelængede anlæg vi træffer først i 1800'erne må således være opført mellem 1789 og 1807.⁽¹⁶⁾ Og det gjorde degnen for egen regning mod at måtte kræve 300 rigsdaler af sin efterfølger til sin tid.⁽¹⁷⁾

Mens Jens Holst var degn og skoleholder i Naur, fik Danmark den 29. juli 1814 den epokegørende skolelov, som op i vort århundrede har udgjort fundamentet for landets skolevæsen. Nu skulle der vælges skoleforstandere ud af beboernes midte, og sognepræsten foreslog amtsprovsten, at det for Naurs vedkommende blev møller Aachmann og gårdmand Jens Christian Nielsen i Vognstrup; sidstnævnte kunne provsten acceptere, men forlangte Aachmann udskiftet med sognefoged Søren Torp. Derpå kunne den nyvalgte ledelse af Naurs skolevæsen gå igang med at diskutere skolevejenes tilstand, indretning af en mere tidssvarende skolestue, degnens løn med mere – kun undervisningens indhold ses aldrig at være diskuteret i dette forum – det havde man visitatserne til at varetage.⁽¹⁸⁾

Søren Torp vedblev at være skoleforstander til Jens Holst gik af i 1828; han

afløstes da af Jens Jensen i Moesgård. Jens Christian Nielsen derimod erstattedes af Niels Overgaard, der også gik af i 1828, hvor Ludvig August Jensen i Krunderup overtog hans plads i forstanderskabet. Som den af naurboerne med mest hartkorn, var Christopher Nislev selvskreven som skolepatron – det havde han da også værdigheden til. Han afløstes i 1828 af gårdmand Jacob Holst i Dalgård – degnen Jens Holsts ældste søn, og dermed bror til den nye degn og skoleholder Christen Holst.⁽¹⁹⁾

Jens Holst var efter alt at dømme en kompetent økonom, hvorimod hans pædagogiske virke ikke har været uden skår og kanter. Vel var herredsprovst Skow på sin visitatstur i 1806 tilfreds med Jens Holst, der *"catekiserede temmelig got"*, men dermed er det gode også fremdraget.⁽²⁰⁾ I 1807 udsendte samme provst en skrivelse til herredets sognepræster *"Om Degnenes eller Kirkesangernes og Skolelærernes Fliid i Embede, Fremgang med deres Underviisning og Sædelighed i Opførsel"* – intet mindre! I sit svar gav pastor Lind ikke degnen i Naur megen cadeau. Som kirkesanger skal han have været *"taalelig"*, og hans undervisning var præget af alt andet end fremgang, ligesom han til hjælpelærer i Sir havde ansat Niels Domdahl – *"en Mand uden Dannelse"*.⁽²¹⁾ I 1811 var pastor Linds vurdering af degnens evner ikke blevet bedre, for børnene prægedes af mangel på øvelse i at skrive, så Lind foreslog at antage en udefra kommende person til en gang ugentligt at undervise børnene i retskrivning og regning.⁽²²⁾ Nu kunne

man tro disse vurderinger byggede på et personligt modsætningsforhold mellem Lind og Holst, et lignende var der som bekendt mellem skolepatronen Nislev og Lind, og tilsyneladende kom Nislev og Jens Holst godt ud af det med hinanden, hvilket i sig selv er bemærkelsesværdigt. Men pastor Sundorph havde samme vurdering af degnens embedsførelse; i en skrivelse til amtsprovst Tilemann i Lemvig af den 24. maj 1821 skrev sognepræsten i Naur, at biskoppen efter sin sidste visitats i Naur havde gjort følgende bemærkninger i skolejournalen:

"Den megen Skoleforsømmelse, som paa vedkommende Steder bør paatales og arbeides imod, har i Forening med Lærerens maadelige Evne foraarsaget at Børnene i denne Skole kan næsten hverken læse eller stave og staae hver Henseende saare langt tilbage"⁽²³⁾

Ifølge sognepræsten havde flere af sognets beboere klaget til ham over den elendige undervisning. Provst Tilemann tog sig af sagen og skrev tilbage til Sundorph, at Holst skulle pålægges snarest at antage en duelig medhjælper. Men hvad mente Holst selv om situationen? Den 26. august 1821 satte han sig og skrev følgende til provsten med en skrift, som de fleste bønder ville have kunnet gøre bedre:

"Da ieg har formaaet Herr Pastor Krarup i Weirum til at anmode Herr Pastor Willstrup, som forestaar Seminariet i Borris, at forskaffe mig en duelig

Medhielper i Skolen til forestaaende Winter, saa haaber ieg derved at have opfyldt den mig paalagte Forpligtelse. Ærbødigst. Jens Holst⁽²⁴⁾

De følgende vintre fik Holst hjælp af seminarieuddannede lærere, hvilket ifølge Sundorph havde *"kjendelig og gaunlig Indflydelse"* på børnene. Men Jens Holst var ved at være træt af sit virke, eller måske fornemmede han selv sin utilstrækkelighed, for i 1823 søgte han om at måtte få sønnen Jacob til at besørge undervisningen i Naur skole. Jacob var da 20 år gammel og havde de forudgående vintre fungeret som skoleholder i Sir. Men da Jacob aldrig havde modtaget anden undervisning end den faderen havde givet ham, mente Sundorph ikke han var i besiddelse af den nødvendige *"dannelse"*. Dog anbefalede han ordningen, hvis Jacob Holst ved vinterens slutning gik op til en prøve.⁽²⁵⁾ Således gled Jens Holst stille ud af Naurs skolevæsen, for dog først i 1828 officielt at fratræde. Han døde to år senere, den 15. april 1830.

Jens Holst var gift med Mette Marie Christensdatter Kastberg, født ca. 1764 i Dybe sogn, formodentlig datter af Christen Jensen Kastberg og Anne Nielsdatter Knude.⁽²⁶⁾ Mette Marie døde først den 9. maj 1849, 85 år gammel. I ægteskabet var der datteren Marie Cathrine Holst (f. 1797) – gift med først Niels Jørgensen Sønderbæk i Krunderup og senere med Chr. Wæwer i Holstebro; i det sidste ægteskab fødtes sønnen Jens Chr. Wæver, der blev apoteker i Nykø-

Maren Jacobsdatter Holst (1832-68) var datter af Jacob Holst i Dalgård og således barnebarn af degnen Jens Holst. Hun blev i 1863 gift med Søren Jacobsen Bjerre til Brunsgård i Nørre Lem. Tre år før sin tidlige død fødte hun sønnen Jacob Bjerre, der senere drev Møllegården ved Lemvig og som var direktør i Lemvig Landmandsbank. (Fra bogen "Stamtavle over Bjerre-Slægten", 1948).

bing Falster. Dertil var der sønnerne Jacob og Christen. Som nævnt fungerede Jacob, der var født i 1803, en tid som løbedegn for faderen, men efter i 1828 at have giftet sig med Kirsten Marie Christensdatter fra Store Bjerre overtog han Dalgård i Naur, hvor han døde i 1858.⁽²⁷⁾ Da havde broderen Christen været degn og skoleholder i sognet i 30 år.

Skole i Damgårdhus i 1801?

I Jens Holsts embedstid var der ifølge de officielle opgørelser kun en skole i Naur sogn; dog kan en bemærkning i folketællingen 1801 lede tankerne i retning

af, at der har været andet og mere skolevæsen i sognet. I Damgårdhus, et jordløst hus i Alstrup by, boede den 60årige Andreas Jensen sammen med hustruen Maren Madsdatter, og det anføres ved manden, at han "holder skole". Oplysningen må bygge på en misforståelse; også i 1787 boede Andreas i Damgårdhus men betegnede da som husmand og almisselem. Andreas kaldtes også Revning eller Karmand, førstnævnte vel fordi han havde slægtsmæssige forbindelser til gården Øster Refning i Vinding sogn. Lige indtil sin død i 1825 vedblev Andreas Jensen at få hjælp af sognets fattigvæsen – han har næppe nogensinde virket som skoleholder.⁽²⁸⁾

Christen Holst – degn 1828-77

Christen Jensen Holst var i modsætning til faderen og farfaderen uddannet på et seminarium – i Lyngby. Den 17. august 1828 blev han officielt kaldet som sogne-degn for Naur-Sir menigheder af ritmester Thomas Just Iermiin til Ausumgård under betingelse af, at han ydede sin far følgende årlige pension: 24 lispund brød, 3 tønder 2 skæpper byg og 6 rigsbankdaler sølv. Med flid og og nidkærhed skulle han undervise sognets ungdom "til sand Nytte for dem", og ved hele sit liv skulle han forpligte sig til at foregå menigheden ved et godt eksempel "saa Ingen derover kan være beføiet at klage". Bemærkningen om, at han skulle vise tilbørlig respekt for sine foresatte i skikkelse af skolekommissionen og sognepræsten var alt andet end overflødig – tiden var fyldt med stridigheder mellem

Løbende liste over hvad jeg har
 indkøbt til Naur skole i 1829

	Courant		
	1	2	3
Jeg har købt fæmme skæpper af Hønskerollen sølv	-	-	8
Jeg har købt 10 skæpper byg til sølv for 100 skilling	-	-	7
10 skæpper sølv	-	-	4
6 skæpper sølv til sølv for 24	2	2	10
Jeg har købt 10 skæpper sølv til sølv for 100 skilling	-	-	7
Til sammen 24			

Med denne liste er alle de
 indkøbte til skolen i Naur
 den 17. august 1828

All sammenkommet kommissionen
 Naur den 17. Dec 1828

Degnen Christen Holsts liste over, hvad han i 1829 havde indkøbt til skolen i Naur.

især præster og degne. Endelig skulle den unge degn snarest melde sig hos biskop Koefoed i Ribe for af ham at blive eksamineret og taget i ed. Det skete den 21. august 1828.⁽²⁹⁾

Snart er Christen begyndt at se sig om efter en kone til degneboligen, og her behøvede han ikke gå langt, for i præstegården tjente på den tid en pige fra Staby sogn – Ane Linnet hed hun.

Hende friede degnen til og de to giftede sig den 17. oktober 1834 i Naur kirke. Ved dette ægteskab tog degnen et socialt spring opad, for Ane Linnet var født 1802 i Staby Kjærgård som datter af Jørgen Rudolf Linnet og "madam" Karen Strandbygaard, der var en datter af den rige Christen Strandbygaard til Pallisbjerg. Så den unge degnekone i Naur var nært beslægtet med fremtrædende købmands- og storbondeslægter i vester-egnen med navne som Wad i Råsted, Rindum i Ringkøbing og ikke mindst Strandbygaard.⁽³⁰⁾

Noget af det første Christen Holst gik igang med, var da også restaurering af degneboligen, som fik nyt tag, nye vinduer og døre, og en del mure sattes om i nye helbrændte teglsten – alt sammen på hans egen bekostning. Også børnene fik at mærke, at en ny degn var trådt til. Der købtes massevis af penne, blæk og papir, nye bøger skaffedes gennem C. Willerslev i Holstebro, først og fremmest bibler og "læsebøger", og til degnen selv Saxos og Snorres spændende krøniker som Christen Holst givet har læst højt af.⁽³¹⁾

Fornyelserne gav resultat; allerede ved eksamen i Naur skole i 1830 fandt skolekommissionen "*Aarsag til at være vel fornøjet*" med undervisningens fremme det sidste årstid. At skolepatronen var degnen venligt stemt kan ikke undre – det var gårdmanden i Dalgård, Jacob Holst, altså degnens kødelige bror – skoleforstandere var Jens Moesgaard og Ludvig Jensen i Vognstrup.⁽³²⁾

Gennem årene fortsatte bedømmel-

serne af Christen Holsts virke som degn at være positive. Ved en visitats i 1852 læste børnene således ikke blot smukt men også "*forstandigt*" – nogle kunne endda læse latin! Børnenes evner til at skrive var "*meget gode*" og "*efter Dictat skreve ikke ganske faa Børn flere Linier uden læselige Feil*". Højdepunktet var naturligvis, da "*de gode børn*" til forsamlingens fryd kunne recitere bibelske vers udenad – den naurdegn var i sandhed mere end duelig, han var nidkær og flittig.⁽³³⁾

Christen Holsts undervisning begyndte i sommerhalvåret klokken 6.30 om morgenen med bøn, sang og bibelhistorie; så fulgte lektioner der varede mellem tre kvarter og halvanden time i inden- og udenadslæsning, udenads- og tavleregning, og skrivning – det var alt – undervisningen sluttede klokken 12.30 med flere bønner og sange. Hvis vejret tillod det, arrangerede degnen 3 gange om ugen gymnastik af en 1 times varighed på gymnastikpladsen ved kirken. Sådan var det i året 1864, og væsentlig anderledes har det ikke været i periodens øvrige år.⁽³⁴⁾

Christen Holst døde den 19. maj 1878 efter 49 års virke som degn i Naur-Sir; året forinden var han blevet afløst af Thomas Sidelmann. Hustruen Ane Linnet døde den 21. april 1885. Dermed var Holst-slægten efter næsten halvandet hundrede år ude af Naur sogns historie. Kun et af deres børn nåede voksenalder; det var sønnen Jens Christensen Holst, født den 2. september 1835 i Naur degnebolig. Med ham vendte slægten til-

A v e r t i s s e m e n t e r .

I Morges kaldte Gud hjem til sig
min kjære Ægtefælle, Lærer **Christen
Holst.**

Holstebro, den 19de Mai 1878.

Ane Holst,
født Lennet.

Begravelsen foregaaer fra Hjemmet
førstk. Fredag Form. Kl. 11.

Holstebro Avis den 21. maj 1878.

B e t j e n d t g j ø r e l s e r .

I Gaar bortkaldte Herren vor kjære
Svigermoder og Moder

Ane Holst,

født Linnet,

82½ Aar

Holstebro, den 22. April 1885.

Cathrine Holst. Jens Holst.

Begravelsen foregaaer fra Kapellet den
27de ds., Kl. 12 Middag.

Holstebro Avis den 23. april 1885.

bage til udgangspunktet i Holstebro, hvor oldefaderen som nævnt ovenfor havde været sadelmager i 1700årenes første årtier. Jens Christensen Holst fik borgerskab som købmand, og boede i 1860 i Lille Østergade – på samme tid boede i selve Østergade den langt betydeligere købmand Niels Holst, men de to var ikke på nogen måde i slægt med hinanden. Senere flyttede Jens Holst til Nørregade 1, hvor han boede ved sin død i 1892; han var da kgl. vejer og måler. Jens Holst var i 1858 blevet viet til Else Kathrine Charlotte Nyboe, en datter af kobbersmed Niels Jørgen Nyboe og Marie Sophie Ølgaard Henriksen.⁽³⁵⁾

Uddannelse af fattigfolks børn

Et specielt problem for sognets undervisningsvæsen var børn af fattigfolk. Der vistes ofte en utrolig ligegyldighed med hensyn til deres skolegang, og værre blev det hvis disse børn også led af uhelbredelige sygdomme, der gjorde dem uegnede til det hårde bondearbejde. I sådanne tilfælde greb sogneforstanderska-

bet – senere sognerådet – ofte ind, vel knap så meget af menneskekærlighed som af socialpræventive årsager. Man vidste, at børnene som deres forældre ville komme til at ligge sognet til byrde, hvis man ikke gjorde noget for at holde dem på rette spor. Det var derfor sogneforstanderskabet i 1862 indgik aftale med skomagemester Trabjerg i Holstebro om at tage drengen Christen Poulsen i lære fra den 15. marts samme år. Trabjerg skulle forsyne drengen med klæder og forsvarlig kost i de tre år læretiden varede; sogneforstanderskabet forpligtede sig til at bidrage med 10 rigsdaler til drengens svendeklæder.⁽³⁶⁾

Værre var det med Jens Gasseholms søn Anders Christian; han var fra fødslen i 1822 døvstum. Vel rejste faderen i 1829 til Sinding sogn, men Naur sogn havde pligt til at tage sig af drengen, da moderen blev boende i sognet og hele familien modtog hjælp fra fattiggassen. Sogneforstanderskabets vilje var god nok, i 1829 sendtes Anders Christian til Døvstummeinstituttet i København, hvor

han tilbragte de følgende syv år, inden han i 1836 som fjortenårig vendte hjem til Naur. Da var han på mange måder mere velforsynet end andre fattige i sognet; i sin pose havde han et sæt nye grå klæder bestående af bukser, trøje og vest, et lignende sæt brugte klæder, 6 nye skjorter, 4 par sorte strømper, 2 lommetørklæder, 1 hvid krave, 1 hvid halstørklæde, 3 par sko, en ny og en brugt kasket samt den obligatoriske salmebog og dertil *"nogle skrevne bøger"*.⁽³⁷⁾

Hvad skulle sognet stille op med denne døvstumme dreng? I 1838 lykkedes det at finde en læreplads til ham hos væver Peder Chr. Bjerrehus i Holstebro, hvor de følgende fire år blev tilbragt, mod at væveren fik 10 speciedaler af Naur sogn. Som uddannet væversvend rejste Anders Christian Jensen til Fanø, men vendte atter hjem til Naur i 1847. Nu købte sogneforstanderskabet en vævestol til ham *"for at han selv kunde hjælpe til at forsørge sig"*. Godt gik det dog ikke, i 1870 var Anders Christian Jensen indtinget hos Erik Jepsen, en forarmet daglejer i Alstrup, der også havde Søren Aachmann boende hos sig. Man kan spørge hvad der gik galt i dette tilfælde. Var det umuligt at ryste den sociale arv af sig, var handicappet for stort til, at Anders Christian kunne klare sig selv på trods af sin uddannelse, eller var det hans personlighed, der satte grænserne? Meget særpræget skal han ifølge overleveringen have været, altid besmykket med talrige prangende simliringer og en trang til at agere *"fin mand"*.⁽³⁸⁾ Den døvstumme væver døde

den 24. april 1896 i sit kammer i Alstrup, 74 år gammel. En trist historie, hvor sognet dog havde forsøgt at gøre sit ved at sørge for et uddannelses tilbud, som man ville sige idag.

Thomas Sidelmann – lærer og gårdejer

Den 17. maj 1877 tiltrådte Thomas Sidelmann som lærer og kirkesanger i Naur. Sir var blevet skilt fra og fik egen degn i 1842. Sidelmann var født den 5. april 1846 på herregården Aaberg i Vedersø sogn, hvor faderen Iver Olesen Sidelmann var forpagter; forinden havde han en kort tid i 1830erne været ejer af Lindtorp. Men ellers havde Sidelmannslægten i adskillige generationer været teologer. Den ny lærer i Naur var efterkommer af sognepræst Christian Nislev til Naur-Sir. Nislevs datter Anna var som beskrevet andetsteds blevet gift med godsejer Iver Olesen til Gudum Kloster – og deres datter Maren Olesen blev gift med sognepræst Peder Stockemark Sidelmann i Guldager ved Ribe. Dette ægtepar var lærer Sidelmanns farfar og farmor.⁽³⁹⁾ Nislev-slægten havde tidligere markeret sig kraftigt i sognet, først og fremmest i skikkelse af Christopher Nislev til Overlund – også lærer Sidelmann blev en markant person i sognets liv.

Sidelmann var uddannet på Blågård seminarium 1865-67, og arbejdede derefter to år som hjælpelærer for lærer Siersted i Vedersø sogn, hvilket efterfulgtes af tre år i Dybe skole. Sidelmann vendte da tilbage til seminariet, hvorfra han dimiteredes i 1873. Endnu engang blev han hjælpelærer i Dybe – denne

Dette skolebillede fra omkring 1885 er formodentlig det ældst eksisterende fra Naur. Midt for i bagerste række står lærer Sidelmann sammen med "madam" Sidelmann, som hun kaldtes – hun regnedes for mere fornem end bondekonerne. Billedet kan tidsbestemmes nogenlunde, fordi den fjerde dreng fra venstre i forreste række er Bertel Overlund, der var født i 1879. Han overtog senere Gundersborg i Sir. Ved siden af ham ses broderen Jens Overlund, der døde som ung. I rækken bag dem ses som nr. 7 og 8 fra venstre deres søstre Maren og Marie, der blev gift med henholdsvis Mads Godrim i Sir og Adolf Kjærgaard i Vejrum. (Privat foto).

gang i fire år indtil han fik stillingen i Naur.

I seminarietiden modtog Sidelmann undervisning af så stærke personligheder som biskop Rørdam og højskoleforstander Jens Nørregaard, ligesom han også fandt vej til Vartov Kirke for at overvære den gamle biskop Grundtvigs gudstjenester. I Thomas Sidelmann mødte børnene i Naur skole således et menneske præget af åndelig vågenhed og spændvidde. Det var det hans elever huskede ham for.⁽⁴⁰⁾

Dengang giftede en mand sig ikke uden fast arbejde og dermed mulighed for at sikre familiens fremtidige eksistens, så Thomas Sidelmann indgik først ægteskab efter at være flyttet til Naur. Hans hustru, Ane Cecilie Andreasen, der var hans kusine, var født i 1852 på Vandborg Vestergård, som faderen Andreas Mouritsen da var forpagter af.

Det unge lærerpar kunne flytte ind i skolen, efter at lærer Holst var flyttet til sin søn i Holstebro. Der var tale om et grundmuret hus med stråtag, bygget i

Skoleliv

Således så Bjerregård i Naur ud i 1892 (da kaldet Bjerggård), da den foretagsomme lærer Thomas Sidelmann købte gården, der stadig ejes af efterkommere. Helt uden grund var det ikke, at kolleger kaldte Sidelmann for "proprietærdegnen". Personerne på billedet er den tidligere ejer med familie og tjenestefolk. (Privat foto).

1857 med bræddeloft og bræddegulve overalt. Det 19 fag lange hus var inddelt i en 5 fag skolestue, 2 fag forstue og gæstekammer, 4 fag forstue, dagligstue, storstue og spisekammer, 3 fag folkestue og sovekammer og 5 fag til køkken, bryghus, bageovn, pultekammer og pigekammer.⁽⁴¹⁾ Sammenlignet med mange bønders forhold boede læreren i Naur komfortabelt. Men for lærer Sidelmann var det ikke tilstrækkeligt med de 24 tønder land, som hørte til skolen – dertil var der for megen bonde og virkelyst i ham. Han købte Bjerggård i Naur omkring 1892 – uden grund kaldte kolleger

ham således ikke for "proprietærdegnen". Men uden problemer var det ikke at være gårdmand og lærer på samme tid. I 1892 diskuterede sognerådet, om det nu også var rimeligt at læreren flyttede fra skolen til Bjerggård; man enedes dog om ikke at modsætte sig det. Derimod nægtede sognerådet ganske at give tilladelse til, at Sidelmann fremover drev skolens jord og Bjerggård som var de en ejendom. Der skulle imidlertid mere til at få læreren til at opgive sine planer, og de følgende år søgte han gentagne gange at få sagen løst som han ønskede. Det skete på det møde Naur-Sir sogneråd af-

holdte den 14. august 1899 hos gæstgiver Lørup i Holstebro. Da var Sidelmann da også gået gennem Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen, og herfra anbefalede man, at ejendommene måtte drives sammen efter en fælles driftsplan, dog under forudsætning af, at hver ejendom havde eget sædskifte. Sognerådet skulle føre opsyn med driften for at sikre, at skolejorden ikke blev udpint til fordel for Bjerggårds.⁽⁴²⁾

Alt imens udvikledes skolevæsenet. Som kollegaen H.J.Hansen-Sir i nabo-sognet arrangerede også Sidelmann aften-skoleundervisning, hvor sognets karle og piger fik undervisning i dels boglige fag, men også emner der var målrettede mod landbrugsdrift som regnskabsføring. I 1895 skrev ca. 60 af Naur sogns beboere under på en begæring til sognerådet om at få ansat en lærerinde ved *"hovedskolen"* – da var skolen i Kjærgård igang. Der var nu så mange elever i skolen, at en tredeling af klasserne var nødvendig, hvilket sognerådet med en enkelt undtagelse havde forståelse for; også skoledirektionen for Hjerm-Ginding herreder sagde god for udvidelsen. Karen Olsen fra Pilgård i Sir fik stillingen, der lønnedes med kr.300 årligt samt fri bolig og brændsel. For børnene kom den nye ordning til at betyde øget undervisning på 60 dage om året eller ialt 1½ års længere skoletid i hele forløbet. Sognerådet undlod da heller ikke at bemærke i forhandlingsprotokollen, at *"Idet Sogneraadet har fremsat denne Plan, som ikke er fremgaaet af nogensomhelst Fordring fra højere Autoriteter, men alene af Øn-*

sket om at bibringe den opvoksende Slægt den fyldigst mulige Oplysning, anbefaler det den herved til den høje Direktions Velvilje".⁽⁴³⁾

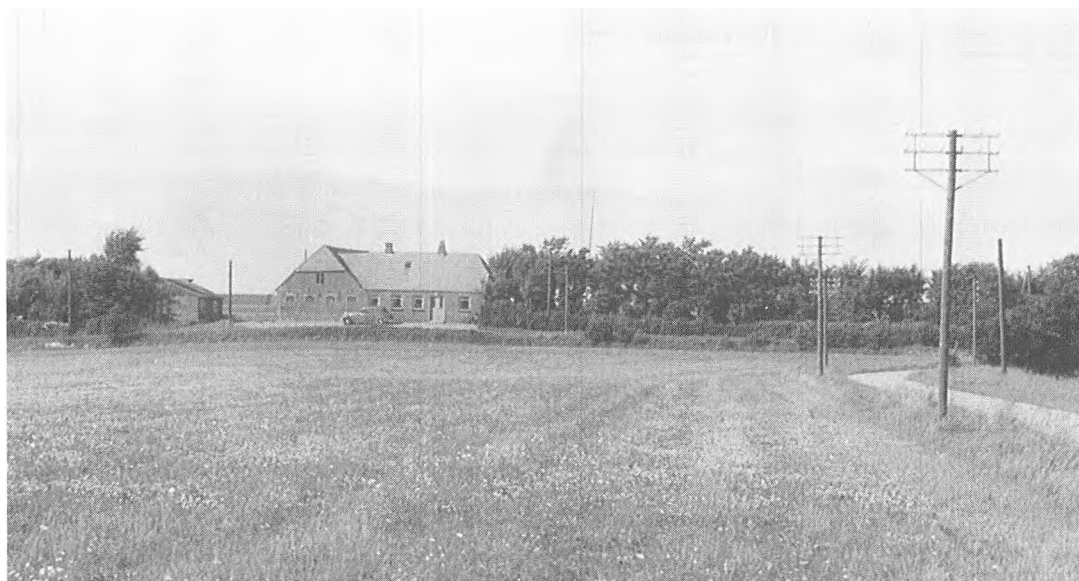
Der skulle kun gå få år inden Naurs skolevæsen igen måtte udvides for at følge med befolkningstallet og de nye bebyggelser i sognet. I 1905 oprettedes skole i Krunderup til afløsning af den private skole ved Sønder Kjærgård, og i 1909 erstattedes den gamle Naur skole af Gade skole. Forinden havde Thomas Sidelmann i 1908 taget sin afsked, da han syntes de nye skoler fordrede fornyelsen ført helt igennem og derfor skulle der også nye lærerkræfter til.⁽⁴⁴⁾

Lærer Sidelmann døde den 13. november 1918; i 1911 havde han solgt Bjerggård til svigersønnen Christian Borup, hvis efterslægt stadig ejer gården. Selv flyttede Sidelmann sammen med hustruen, der døde i 1935, til villaen "Solvang", som han havde ladet bygge midt mellem den gamle skole og Bjerggård. Der sad han bogstavelig talt omgivet af sit livsværk, som havde rummet langt mere end pædagogik – han som havde været med i Naurs første menighedsråd, revisor i mejeriet Holmgård i Sir, revisor for Naur-Sir sogneråd og tilsynsførende for Ringkøbing Amts Plejehjemsforening.⁽⁴⁵⁾

Skolen i Kjærgård

I en del af Sidelmanns embedsperiode var der endnu en skole i Naur sogn – i Kjærgård. Børnene fra gårdene i sognets nordlige område var da også de, som havde den længste skolevej. Skolen blev

Skoleliv

I 1894 lod sognerådet i Naur-Sir dette hus opføre, og her fungerede Kjærgård skole derpå indtil den blev nedlagt i 1905. Før 1894 var der nogle år privat skole i Kjærgård hos Søren Kjærgaard. (Privat foto).

oprettet på initiativ af Søren Kjærgaard – ihvert fald kaldes den flere gange "Søren Kjærgaards Skole". Hvornår skolen er oprettet vides ikke præcist, men i 1892 ses sognerådet for første gang at have givet tilskud til skolens drift – 225 kroner og 6 læsebøger. I 1894 søger Søren Kjærgaard om større tilskud til skolen, "*der i nogle Aar har været afholdt i Kjærgaard, men nu ikke længere kan fortsætte der*". Derfor byggedes samme år et nyt hus beregnet til skole syd for Kjærgård; der var tale om et lille 6 fags hus, hvoraf de 3 fag var skolestue, medens resten rummede beboelse for læreren i form af gang, køkken og to stuer.⁽⁴⁶⁾

I år 1900 var den 23årige Ingeborg Pedersen lærerinde i Kjærgård skole. På det tidspunkt arbejdede sognerådet med planer om oprettelse af en pogesko, så skulle den private skole i Kjærgård til gengæld nedlægges. Planerne mødte modstand fra beboerne i denne del af sognet, men i 1905 byggedes skolen i Krunderup og dermed fjernedes grundlaget for Kjærgård skole. Lærerinde S.Andersen flyttede samtidig fra sognet og fik stillingen som bestyrerinde på Højskolehjemmet i Holstebro. En parentes i sognets skolehistorie var dermed afsluttet.⁽⁴⁷⁾

Kapitel

11

Religiøst liv

1600årene

Kirken – sognets ældste hus

Nogenlunde midt i Naur sogn, der hvor gamle centrale vejspor har krydset hinandens ruter siden tidernes morgen, placerede de gamle naurboere deres kirke. Kirkebyggerne i den tidlige middelalder var tilmed så betænksomme, at vælge en placering så højt i terrænet, at kun få af sognets beboere ikke kunne øjne kirken, når de arbejdede i markerne. Den romanske kvaderstensbygning er i sig selv et bevis på troens evne til at mobilisere uanede ressourcer i det lokale samfund. I samarbejde med professionelle håndværkere har naurbønderne slidt for at rejse det enkle hus med de små rundbuede vinduer højt oppe under taghængen. Tårn var der ikke noget af, men siden 1340 kunne sognets beboere dog høre mester Nicolaus' klokke runge fra sin plads på kirkens vestgavl – helt oppe i Kjærgårdene og Falsiggårdene har folke kunnet høre dens kalden.

Mere eller mindre uforandret stod kirken gennem middelalderen og senmiddelalderen; omkring 500 år gammel var den således på den tid denne bog begyndelse. De tykke grå stenmure har for 1600årenes naurfolk udstrålet en for vor tid utrolig åndelig magt – og givet tryk i en overtroisk verden befolket med alskens troldeøj.

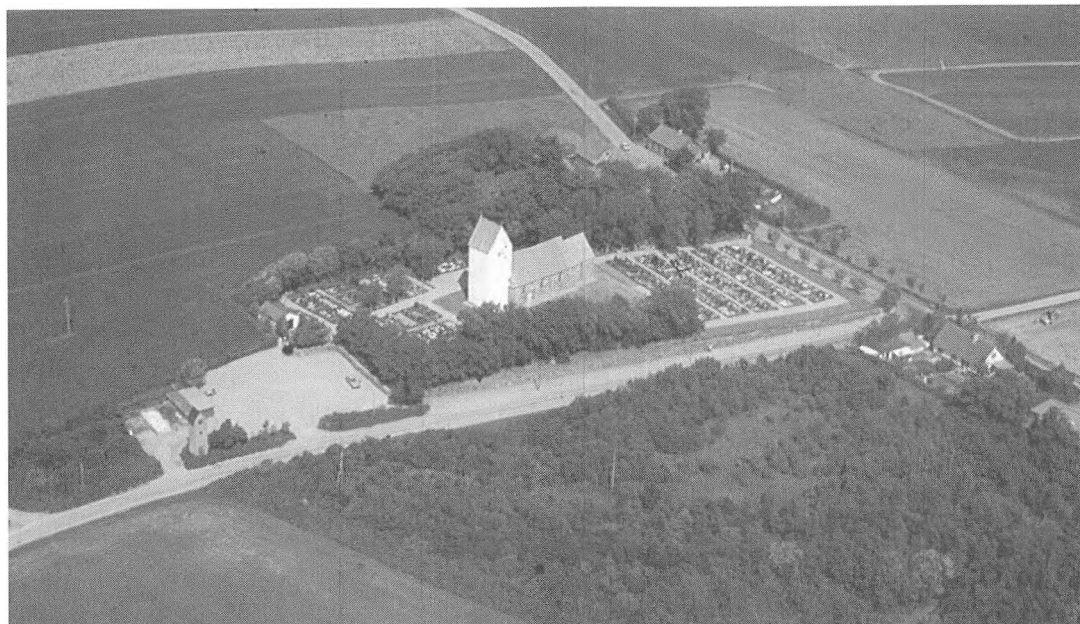
De daglige gøremål omkring kirken får vi indtryk af gennem kirkeregnskabsbøgerne. En sådan er bevaret fra Naur

tilbage til først i 1650erne.⁽¹⁾ En ældre regnskabsbog har eksisteret, for på en af de første sider i den bevarede anføres under den 11. juli 1655:

"Anno 1655 d.11.Juli haffuer jeg underskrefne paa velbm. velb. hrr. houwfmester sambt Harsyssel Provstis Wegne og efter hans Welbs. befaling Nafuer kierches forrige regnskabsbog till mig annammet och denn nye igien leffueritt till kirkewergerne, Erlig Mand Jens Lauriddtzen och Christen Christensen"

I regnskabsbogen er store og små reparationer samvittighedsfuldt indført imellem hinanden. Her optræder stenhuggere, tømmermænd, bly- og glarmestre fra nær og fjern. Ofte har der ligget lange arbejdsdage bag de nøgterne optegnelser, som når bønderne i 1678 hentede 400 mursten i Aunsbjerg til omlægning af altergulvet. Ni mil lang var turen, og der var kun bønderne til at køre med deres små vogne. I 1656 og 1666 var det 18 tønder kalk naurbønderne hentede i Daugbjerg til deres kirke.

Til tider slap mændene i Naur dog med at køre til Holstebro efter materialer – i 1666 således 400 store sten, der formodentlig anvendtes til reparationer på tårnet, idet der samtidig blev købt 18 stykker jern til murankre på tårnet. Til kirkegårdsdiget, som ofte var brudt ned her og der, kunne beboerne dog selv levere de nødvendige sten, som i 1681 hvor der hentedes 4 læs små kampesten i Falsig. Samtidig lejedes to mænd til at

Naur kirke med den velordnede, skrånede kirkegård som den tog sig ud en sommerdag i 1990. (Foto: Torben Skov).

”– oplægge kirkegaardsdige i 2 dage-”.

Ud over sten og kalk, var tømmer det vigtigste materiale ved reparationer på kirken, og her måtte man køre langt efter det nødvendige. I 1657 skulle der sættes en ny dør i kirken, og vogne sendtes fra Naur den 10 mil lange vej til Loversyssel for at hente det – 6 mark fik de sognemænd, som havde været sendt afsted. Derpå skulle Jens Tømmermand hentes i Holstebro, og han insisterede på at blive kørt hjem igen hver aften efter dagens arbejde. Naurfolkene ses dog også at have fået fyrretræ hjem over ladepladsen ved Struer – her har været tale om norsk tømmer fragtet ind gennem Limfjorden. Disse kørsler var resourcekrævende, men de bragte også naurboerne i kontakt med den store verden og fik således en social og nyheds-

formidlende funktion ud over det nødvendige.

Nævnt er Jens Tømmermand fra Holstebro, men andre træder frem efter århundreders glemsel; Jens Blytækker fra Lemvig og Jens Glarmester fra Holstebro, også de arbejdede på Naur kirke i perioden 1650-80. Især har det knebet med at holde blytaget tæt at dømme efter blytækkerens hyppige besøg i sognet. Det var ikke på grund af dårligt håndværk, for i 1663 bemærkes i regnskabsbogen, at blytækkeren skal lægge nyt tag på våbenhuset fordi det gamle *”paa huer side jo ere bortstollene aff fienderne-”* – svenskerne havde været der som så mange andre steder og plyndret. Det blev dyrt for folkene i Naur, for Jens Blymester kunne ikke denne gang nøjes med at smelte gammelt bly om og bruge

Naur kirkes indre er præget af den enkelthed, som er de vestjyske kirkes fornemste kendetegn. Ældst er ud over døbefonten prædikestolen fra omkring 1600 udført i renaissancestil. Også altertavlen er af renaissance-type, men har senere fået tilføjet en trekantgavl foroven, ligesom billedfelterne flere gange er ændrede, senest af Sv. Havsteen-Mikkelsen i forbindelse med restaureringen i 1980'erne. (Foto: Torben Skov).

det igen, nyt bly måtte købes og dertil 11.000 bly søm. Arbejdet varede 12 dage, hvor blymesteren var på fuld kost sammen med en arbejdsmand kaldet "splidskarl". Efter endt arbejde måtte en bonde fra sognet fragte blymesteren til en pastor Kierulff, der boede hele 8 mil fra Naur.

Også den godt tre hundrede år gamle klokke voldte problemer i 1600'erne. I 1661 fremstilledes et nyt ophæng til den, da det gamle "-var forrustet sønder". Allerede i 1687 måtte de til det igen, for

nu var den aksel klokken var ophængt i aldeles "forraadnet". Endnu engang måtte Jørgen Murmester hentes i Holstebro. Denne gang skulle han have 4 karle til sin hjælp, vel til at tage slæbet med at få blyklokken hejset ned og op igen.

Det var alt sammen forhold omkring kirkens ydre. I 1600'erne skete der i det mindste to væsentlige ændringer inde i bygningen – man fik ny prædikestol og altertavle. Der er tale om renaissancearbejder, som vi ikke har megen viden om, da de er anskaffet før 1650, hvor regn-

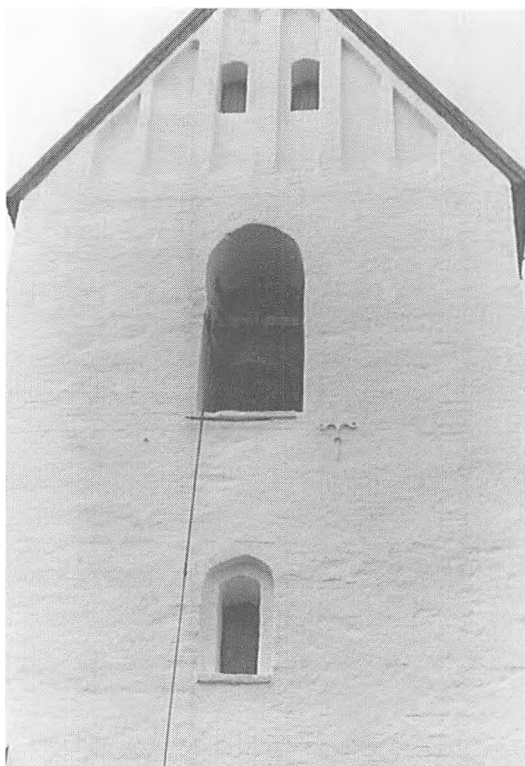
På loftet over Naur kirkes skib findes en smuk tagkonstruktion, hvis ældste dele at dømme efter den grove tilhugning må være af anseelig alder. Måske nogle af disse bjælker for århundreder siden er hentet af naurfolkene nede i Loversyssel?

skabsbogen begynder. En inventarfortegnelse fra 1653 giver indblik i kirkens indre herligheder: en forgyldt sølvkalk og disk, en gammel messehagel med et ligeså gammelt krucifiks bagpå, en god messesærk, et par kobberlysestager, et eksemplar af Frederik den Andens bibel, en gammel forslidt alterbog, et ikke mindre slidt alterklæde af rødt og gult uldent stof, en gammel egekiste med beslag, en gammel ligbåre af egetræ og en ubrugelig stige. Megen storhed har der ikke været over det udstyr.

På trods af det tilsyneladende slide og fattige inventar, var kirken en tung økonomisk byrde for naurboerne, der

skulle svare tiende enten i form af tærsket korn eller rede penge. Sognets samlede tiende var sat til 15-3-0-2 $\frac{2}{5}$ tøn-der hartkorn og var som oftest fæstet bort. I årene 1616-39 havde herredsfoged Christen Madsens svoger, Jens Eskesen i Frøjk, således fæstet Naur sogns tiende – også tienden i Bur sogn sad Jens Eskesen inden med. Det er bemærkelsesværdigt, at bønderne i nabo-sognet Sir på samme tid havde fæstet sognets tiende i fællesskab. Senere i 1600årene bortfæstedes Naurs tiende først til "Agnete i Holstebro" og derpå til sognepræst Eske Eliassen Nebager.⁽²⁾

Sognepræsten modtog kun en tredje-

Siden 1340 har klokken i glamhullet lydt over Naur sogn; oprindeligt har den hængt i en klokkestabel. Klokken er fremstillet i 1340 af en klokkestøber ved navn Nikolavs; det ved vi, fordi der i et skriftbånd øverst på klokken står: "NICOLAVS ME FECIT IN NOMINE DOMINI ANO DO MCCCXXXX" (Nikolavs støbte mig i Herrens navn i det Herrens år 1340). Måske var Nikolavs tilknyttet et af de mange klostre i Viborg, hvor denne klokke i så fald er støbt. (Foto: Torben Skov).

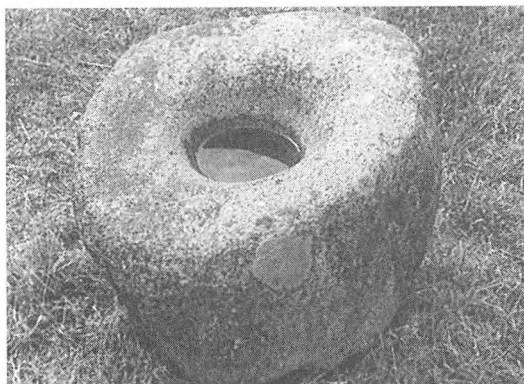
del af tienden, idet en anden tredjedel skulle gå til kirkebygningen, ligesom biskoppen i Ribe oppebar en tredjedel af tienderne i stiftet. Derfor måtte sognepræsterne nødvendigvis have andre indtægter, hvoraf udbyttet ved driften af præstegården var den vigtigste. Naur præstegård hørte til sognets bedste landbrug, og havde tilmed fået tillagt engare-

Mester Nikolavs klokke i Naur kirkes tårn. Til højre ses mestermærket, der er fundet på ialt 17 jyske kirkeklokker, deriblandt også på klokken i den nærliggende Vemb kirke. Klokken i Naur må høre til Nikolavs første idet han også støbte så sent som i 1410. (Foto: Torben Skov).

aler i Sir og Mejrup sogne. På gårdens jord lå huset Godrim, hvoraf årligt betales et pund smør i afgifter. Præstegården havde dog også udgifter, eksempelvis bidrag til Børnehuset i København og den lærde skole i Holstebro, som årligt modtog 1 ørte rug og 1 ørte byg fra Naur. Til gengæld sendte skolen en elev ud til sognet som "sædedegn".⁽³⁾

Sognepræsten kunne også, som Sven Andersen Soderup, være så uheldig at rende ind i tidens pensionssystem; han

Da Johannes Bjerre i 1956 købte Overlund lå dette granitkar i haven. Muligvis er der tale om et vievandskar fra den katolske tid. Især i 1700årene var der tætte forbindelser mellem netop Overlund og den tæt ved liggende kirke, så det er muligt karret på den måde er kommet til gården. Karret er nu ført tilbage til kirken. (Foto: Torben Skov).

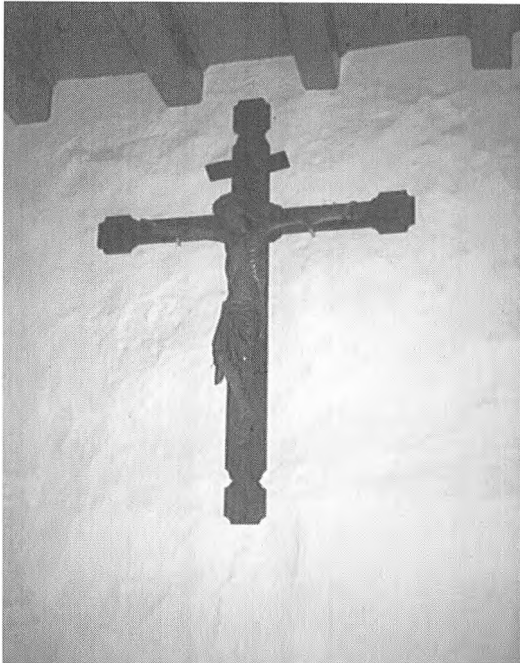
Kvadersten i diget ved Naur kirke. Stammer formodentlig fra kirkens opførelsestidspunkt, hvor man åbenbart har forsøgt at kløve stenen. (Foto: Torben Skov).

måtte forpligte sig til at forsørge Eske Nebagers enke med 12 tønder rug og 12 sletdaler årligt. Dertil skulle han for egen regning lade bygge et lille aftægthus til hende ved kirken, og der skulle følge så meget jord med, at hun der kunne holde et par køer og 12 får. Og på præstegårdens fællesarealer fik præsteenken ret til at holde så mange gæs, som det nu passede hende. På den måde mindskedes Hr.Svens indtægter betragteligt.⁽⁴⁾

Det bør understreges, at nok var sognepræsten på det åndelige plan en mægtig mand i sit sogn, men enevældig var han ikke i kirkens anliggender. Betydende mænd fra Naur valgtes som kirkeværger, og de forestod regnskaber og var ansvarlige overfor stiftsprovsten. Derfor måtte præsten kunne fungere i samspil med disse lægmænd, der var fællesskabets garantier mod vilkårlighed. Blandt 1600årenes kirkeværger i Naur kender vi

følgende: Jens Lauritsen i Vognstrup (1654), Christen Christensen i Store Torp (1654 og 1661), Mikkel Sørensen (1672), Poul Thuesen (1672), Jens Thuesen i Falsig (1676), Christen Lassen i Alstrup (1676), Christen Bertelsen af Naur by (1682) og Lau Nielsen i Alstrup (1682). De modtog hver især 2 mark årligt som vederlag – det at være kirkeværge i 1600årenes Naur var i høj grad et æreshverv.

Stort mere end navnene har vi ikke på præsterne i Naur i tiden fra reformationen i 1536 til et stykke op i 1600årene. Da reformationsrøret kom til sognet sad Hr.Jens Lønborg som sognepræst til Naur-Sir; han boede i bispegården i Holstebro, så måske har Jens Lønborg haft nære forbindelser til Ribe. Sønnen Jørgen Jensen, også kaldet Lønborg, efterfulgte ham som præst i Naur. Uden midler har han ikke været, for han fæstede

Blandt de største klenodier i Naur kirke er dette krucifiks, der kan have været placeret i korbuen i den katolske tid. Der er tale om et sengotisk arbejde med en lidende Kristusskikkelse – på de romanske krucifikser optræder Kristus altid som en kongeskikkelse. (Foto: Torben Skov).

kronens part af korntienden i såvel Naur som Bur sogne. Jørgen Jensen skal være kommet sørgeligt af dage al den stund, at han den 13. maj 1599 blev ”– ihjel-slået” – af hvad vides ikke.⁽⁵⁾ ⁽⁶⁾

Christen Nielsen kaldet Kjær

Der nævnes ingen præster mellem Jørgen Jensen Lønborg og Christen Nielsen Kjær, der må være trådt til omkring indgangen til 1600årene. Med ham fik naurboerne en af deres egne som sognepræst, idet han skulle være født i Kjærgård – deraf Kjær-navnet. I hans embedsperiode var det, at Naur for første

gang i århundredet plyndredes af fjender – det var efter at Christian den Fjerde i 1626 var blevet slået i slaget ved Lutter am Barenberg. I hvert fald skal fjenderne have taget Christen Niensens tøj og sengeklæder, brændt hans plov og vogn på deres bål, og i det hele taget have opført sig således, at han med hustru og børn stak af fra præstegården og holdte sig skjult indtil fjenderne havde forladt egnen.⁽⁷⁾

I 1631 klagede Christen Nielsen Kjær over det plagede sogns ringe indtægter, og måske det var en følge heraf, at kong Christian den Fjerde året efter, den 18. juni 1632, bevilgede kaldet nogle enge i Sir og Mejrup sogne ”– *hvorpaa kand avles, naar Grøden er god, 7 eller 8 læss Høe*”. Det er disse enge vi op gennem tiden møder gentagne gange i forbindelse med præstegården.⁽⁸⁾

Indtil 1639 virkede Christen Nielsen Kjær, for da efterfølgeren Eske Eliassen Nebager i 1667 går af, anføres det at han havde været præst i 28 år.

En trolddomssag fra 1619

Det var mens Christen Nielsen Kjær var præst i Naur, at en sag om hekseri udspilledes i sognet. Hovedpersonen var Peder Jepsen, der i det mindste siden 1610 havde boet i en af Falsiggårdene, hvor han var nabo til Tue Willumsen, som var fæster af et boelsted under Lundenæs.⁽⁹⁾ I denne sag om overnaturlige kræfter kom Tue til at stå som anklager – Peder som den anklagede, der skulle have indgået aftale med al det djævelskab der eksisterede i mørket om at øde-

En 1600-tals præsteslægt fra Naur

JENS LØNBORG

sognepræst i Naur-Sir i reformatiønsåret 1536

JØRGEN JENSEN LØNBORG

sognepræst i Naur-Sir, »ihjelslået« 1599

Formodet datter

ANNA JØRGENSEN

~

CHRISTEN NIELSEN KJÆR

sognepræst i Naur-Sir ca. 1600
fra Kjærgård i Naur

NIELS JØRGENSEN

kancellibud 1624 i Randers

BIRGITTE CHRISTENSDATTER

Ca. 1610-78
~ 1. Mads Pedersen Mørch
~ 2. Mogens Rosenvinge
købmand og rådmand i
Odense

MADS MADSEN MØRCH

sognepræst i Lumby

HANS CHRISTENSEN NAUR

1624-1703
sognepræst i Vissenbjerg

JØRGEN CHRISTENSEN NAUR

-1668
foged og landstingshører
på Fyn

SIDSEL CHRISTENSDATTER

~ Eske Eliassen Nebager
-1667
sognepræst i Naur-Sir

ELIAS ESKESEN NAUR

1650-1728
rektor, professor, digter

Kilde: Bl.a. Svend Larsen, »Det Fynske Rådstuearistokrati«, bind 2, side 196-97.

lægge Tue. For de gamle naurboere har troet på eksistensen af ellepiger, nisser og gespenster, fænomener der skabte angst og utryghed, og dermed grobund for en sag som denne fra 1619-20.

Hvis der var hold i blot halvdelen af anklagerne mod Peder, stod man da også overfor en troldkarl af uovertrufne dimensioner – for får, heste og kreaturer skulle han have forbandet så de sygnede hen, om end ofte med års forsinkelser, og uvenners korn kunne han angiveligt få til at visne på markerne. Endog en bisværmer skulle han have sørget for fik *"en devels ferd"*, som det udtrykkes. Hvis han så havde vist mådehold ved kun at kaste sine øjne på dyr og afgrøder, men også mennesker skulle troldkarlen i Falsig have kastet sine onde øjne på. Alle vidste da, at han engang havde lovet Peder Andersens datter i Overlund, at hun skulle *"faa baade skam og skade"*, og nu – 6-7 år senere – var pigen faktisk blevet gravid uden at være gift. Noget om snakken havde der tydeligvis været!

Værre var imidlertid, at Mogens Sørensen, som engang havde boet i Falsig, var død efter at Peder Jepsen havde svoret ondt over ham – 6-7 år efter forbandelsen. Afdødes søn, Christen Mogenssen, var imidlertid ikke i tvivl om sammenhængen. Der var således efterhånden lagt godt til rette for et stort bål til Peder Jepsen i Falsig, da sagen i sommeren 1619 kom for Hjerm-Ginding herreders ting og året efter for landstinget i Viborg. Sagen blev et lærestykke i den rodfæstethed tidens overtro havde i almuen, men samtidig tillige udtryk for

mange menneskers vilje til at bevare det kølige overblik midt i trolddomssnakkens malstrøm. Ellers kunne anklagerne have kostet dette medlem af fællesskabet livet, for der var en hel del der mente at vide, at Peder Jepsen havde *"ildet hans ovn hed og saa lagt hans høleer, spader, segl og hans plov i samme ovn"* – i almuenes øjne var sådanne handlinger billedet på at have forskrevet sig til Fanden selv og forsøgt at overføre dennes overnaturlige kræfter til sine redskaber.

Var der noget reelt i anklagerne, eller var det hele blot løs snak og nabofjendskab? For Peder Andersens datter i Overlund havde i højeste grad, som Peder Jepsen havde lovet hende, bragt skam over sig. Denne sag begyndte en dag, pigen af sin far var blevet sendt op til Falsig, for med en vogn at hente noget tømmer. Det skulle anvendes til at bygge et hus på heden mellem Falsig og Overlund – vel det senere Hedehus. Imidlertid krydsede Peder Jepsen pigens vej, og han mente det tømmer hun var ifærd med at køre bort, hørte til Falsig-gårdene. Pigen gjorde dog som hun havde fået besked på, og da var det Peder Jepsen i arrigskab lovede hende *"baade skam og skade"*. Mere var der ikke i den historie, ud over at hun som nævnt blev gravid 6-7 år senere uden at være gift.

Lige så tyndbenede var anklagerne mod Peder for at have været skyld i, at Christen Nielsen i Dalgård i løbet af kun to år havde mistet 24 kalve, tre køer og tre heste -naturligvis alle dyr af en helt ovenud fremragende kvalitet. Anklage-

des skyld i massedøden i Dalgårds stalde kunne spores tilbage til et skænderi mellem de to mænds koner. Som en værdig afslutning på ordvekslingen havde Peder Jepsens kone lovet konen i Dalgård ”ulykker” – derpå var det, dyrene begyndte at dø.

Alt som sagen oprulledes for landdommernes formentlig stadig mere undrende øren, blev det også stadig mere klart, at hele historien bundede i simpelt nabofjendskab. Tue og Peder havde i årevis gjort livet surt for hinanden, og anklagerne mod Peder Jepsen for at være troldmand var blot Tue Willumsens sidste og vægtigste trumfkort. Tue mente således, at Peder fem år inden denne sag udspillede havde frataget ham nogle engarealer – til gengæld havde Tue lovet hans kreaturer ”*en devels ferd*”. Senere var Peder Jepsens ænder desværre faret vild i Tues bygmark, hvor de havde taget særdeles godt for sig, i al fald havde Tue smidt jordklumper efter fjerkræet og derved ramt et af dyrene i hovedet, så det var afgået ved en særdeles hastig død. Den uheldige cirkel fortsatte det følgende år, hvor Tues bier for vild i Peder Jepsens kålgård, og han havde derfor sendt sin kone og tjenestepige over for at hente de flittige væsener hjem igen. Kvinderne havde været lige ved at lægge kuben til, da Peder var kommet ud af døren og havde truet af dem med ordene ”– *de bier skulle de ingen glæde faa af*”. Med det kendskab vi nu har til sagen, kan det naturligtvis ikke undre, at samtlige bier døde, dog efter først at have levet en sæson uden at producere den mindste honning.

Sådan var det fortsat – Peder havde ladet sin hjorddreng drive fårene rundt i Tues boghvedemark – Tue havde givet ham en lussing for den adfærd, hvorpå Peder havde lovet Tue ”*en devels ferd*” – åbenbart hans yndlingsd. Men hvorfor skulle en troldkarl ikke også tage djævelens navn i sin mund?

Denne beretning kan med vor tids øjne forekomme en smule komisk, men kunne dog for Peder Jepsen være blevet dødelig alvor. En række vidner, der havde taget den lange tur over heden østpå til domkirkebyen, reddede ham fra bålet. Blandt de som med ed kunne bekræfte, at Peder Jepsen altid ”*havde handlet og skikket sig vel*”, lige så lidt som de nogensinde havde hørt ham være berygtet for trolddom var: Morten Thamesen i Kvistgård i Vejrum, Jens Eskesen i Frøjk, Christen Jensen i Blæsbjerg i Mejrup, Søren Pyt af Bur, Ib Wiladsen, Morten Prangs og Christen Espers, alle af Øster Bur og dermed naboer til anklagede. Peder Jepsen blev frifundet og havde således landstingets ord for, at han ikke var en troldkarl.⁽¹⁰⁾

Heksen Karen Jepsdatter

Netop i årene omkring 1620 havde de danske heksejægere kronede dage – aldrig før eller siden har så mange lidt bældøden på grund af anklager for hekseri. Også Naur fik sin heks i de tider, Karen Jepsdatter hed hun. Om hun var i slægt med den to år forinden frifundne Peder Jepsen ved vi ikke, men det er vel tvivlsomt al den stund samme Peder nu stod som anklager. Meget havde han åben-

bart ikke lært af den sag, han selv havde været igennem. To år senere, i 1621, kunne han tilmed stå sammen med sin ærkefjende Tue Willumsen om at medvirke til anklagerne mod Karen Jepsdatter. Men de var mange om den kollektive anklage. Alle var de nødt til at tage den trælse tur til landstinget i Viborg: Christen Nielsen i Dalgård, Peder Jepsen af Falsig, Christen Christensen af Naur mølle, Anne Olufsdatter, Anders fra Kjærgård, Tue Willumsen af Falsig og Christen Pedersen fra Holstebro by. Alle var de enige om, at Karen Jepsdatter var en heks.

Beviserne var af samme slags som i sagen mod Peder Jepsen; Karen havde kastet onde øjne på kreaturer som derpå døde, og mennesker hun havde lovet "en devels ferd", blev naturligvis syge ovenpå den medfart. Værst var vel, at hun havde truet Christen i møllen med, at hvis det ikke lykkedes hende selv at tage livet af ham, skulle Djævelen nok sørge for det skete. Karen havde også truet med, at møllen skulle brænde ned. Det gjorde den påfølgende mandag! Tunge lodder blev også lagt i vægtskålen til fordel for bålet af Jens Christensen. Da han en dag havde nægtet at låne sin vogn ud til Karen Jepsdatter, var hun blevet vred på ham, og straks døde en af hans heste og de andre blev syge. Da han et par dage efter så Karen stå udenfor gården, gik Jens hen imod hende, og straks forsvandt hun, mens der pludselig var to store skrubbudser hvor hun havde stået. Da to af hans køer kort efter gik hen over det famøse sted, blev de straks blinde og døde kort efter. En kvinde

med en så djævelsk opfindsomhed måtte være heks.⁽¹¹⁾

Karen Jepsdatter blev dømt ved Landstinget for hekseri, og blev formodetlig brændt som hundredvis af andre danske kvinder på den tid.

Eske Eliassen Nebager

Den 19. januar 1639 ved vi, at Christian den Fjerde havde ophold på Haderslevhus – for her underskrev han kaldsbrevet til Eske Eliassen.⁽¹²⁾ Han var immatrikuleret på Københavns Universitet i 1633, og kom hertil fra Ribe Katedralskole.⁽¹³⁾ Eske giftede sig med forgængers datter Sidsel, og med kaldet fulgte svigerfaderen, "*en gammel skrøbelig mand med hustru og 6 børn*". Omkring Sankt Hans 1640 måtte Eske Nebager forlade sognet for at skifte efter sin afdøde mor, og havde derfor aftalt med en nabopræst, at denne skulle forrette gudstjenesterne i Naur-Sir imens. Familien glemte imidlertid at sende bud efter afløseren, og der blev klaget over naurpræstens forsømmelighed til kongen. Eske skrev et rørende forsvarsbrev, der gentagne gange understregede hans armod og hans besvær ved at "overtage" "*den fattige gamle præst, hans hustru og børn, som tager den halve indkomst*" – om det hjalp ved vi ikke.⁽¹⁴⁾

Omkring 1667 er Eske Nebager afgået ved døden; enken Sidsel Christensdatter kom efterfølgeren Sven Andersen Soderup som nævnt ovenfor til at trækkes med i 12 stormfulde år. Sidsel beklagede sig til biskop Peder Kragelund i Ribe over, at den nye sognepræst ikke

overholdte aftægtskontrakten, og præsten på sin sin beklagede sig gentagne gange over, at han absolut ikke havde råd til at overholde aftægtsaftalen.⁽¹⁵⁾

Eske Eliassen findes nævnt i et håndskrevet vers i et eksemplar af Niels Aalborgs lægebog fra 1640; Evald Tang Kristensen så i forrige århundrede bogen hos Mads Grøntoft i Bedsted i Thy. Heri havde en Mads Jensen Falsig skrevet:

"Jet nu Jeg Sige vill, denne bog hør mig Madtz Jensen falsi Thill med rette och schiell, och bleff jeg den foræreit Aff Min Sjelle-sørgere, Hederlige och Vellerde Mand Hr. Eschi Elissen, prest till Nauer och Sier Sogner. Gud Vnde mig den Att lere, lesse och forstaa, At jeg med All gudtz børen sallig bliffue maa Amen"⁽¹⁶⁾

Eske Nebager og Sidsel Christensdatter er hurtigt gledet ud af den lokale bevidsthed – helt anderledes gik det med sønnen Elias, der tog sit fødesogns navn som sit eget. Elias Eskildsen Naur, født omkring 1650, blev i samtiden kendt som en meget lærd mand. Karrieren startede i den lærde skole i Holstebro, og han sluttede som rektor for latinskolen i Odense med titel af professor i hebræisk og græsk. En række svulstige, religiøse skrifter fik han publiceret, men bør dog primært huskes for bogen med den snurrige titel *"Ære- og Takke-Digt til min gamle Skole-By Holstebro i Jydland for beviiste Velgierninger Anno 1667-68-69"* – intet mindre!⁽¹⁷⁾

Sven Andersen Soderup

Det var som nævnt i 1667 Sven Andersen Soderup tiltrådte Naur-Sir sognekald, hvor han virkede indtil sin død i 1693. Måske havde han sit navn efter Soderup sogn i Holbæk amt, her var i 1631-52 en sognepræst ved navn Anders Svendsen Hvass, der efter navnene og tiden at dømme kunne være hans far.⁽¹⁸⁾ Inden Sven Andersen ordineredes som sognepræst i Naur havde han været rektor for den lærde skole i Varde.⁽¹⁹⁾

Med hustruen Mette Olesdatter fik Svend Andersen datteren Anne Margarete, der senere giftede sig med faderens efterfølger som sognepræst i Naur-Sir – Christian Berntsen Wedel, der ordineredes den 14. februar 1693.

Tæt ind på livet af disse 1600tals teologer i Naur tillader det sparsomme kildemateriale os ikke at komme; dog åbner skiftet efter Sven Andersen Soderup fra 1693 for et kig ind i et af sognets hjem, om end det har været særdeles atypisk ved det forholdsvis rige indbo.⁽²⁰⁾ For at sætte skiftets oplysninger i perspektiv skal erindres om, at Sven Andersen blot tre år forinden til herredsbogen havde beklaget sig over, at kaldet var så ringe, *"at en præst af den sædvanlig og rette indkomst ikke kan til nød underholdes"*. Sandheden har altid været en relativ størrelse, også for denne gode vestjyske sognepræst, hvis bo prægedes af alt andet end armod.

Da boet den 2. maj 1693 blev gjort endeligt op, kunne såvel enken Mette Olesdatter som datteren – den *"hæderlige mø"* Margrethe – da også hver arve

355 rigsdaler 3 mark og 15½ skilling. Sven Andersens efterfølger i embedet overtog udover datteren tillige alt indbo i præstegården til vurderingssummen. Hjemmet fik således lov til at fungere videre i uændret stand.

Et præstehjem i 1690erne

Naur præstegård bestod i 1693 ud over salshuset af et kohus, studehus, fåresti og en gæstestald. I disse avlsbygninger var en besætning langt større end på sognets øvrige gårde: 14 stude, 8 køer, 1 tyr, 19 får, 2 væddere, 5 heste og 3 svin; vi skal op sidst i 1800årene før vi finder lignende besætninger på andre naurgårde. Hvis præsten fik behov for befordring, stod der to beslagne vogne samt en slæde parat til ham. Til gårdens drift rådede folkene over høvogn, møgvogne, bagplov og harver samt et skønsomt udvalg af plejle, river, forke, grebe, segle og leer; landbrugsmæssigt var præstegården således højt udviklet for sin tid. Så når præsten, som anført ovenfor, ikke mente på den baggrund at kunne leve stands-mæssigt, er det blot en bekræftelse af hans privilegerede stilling.

Beboelseshuset var også både rummeligere og opdelt i flere enkeltrum end sædvanligt for tidens gårde: bryggers, kælder, køkken, dagligstue, storstue, Margrethes kammer, østerstue og Hr.Svens kammer.

Bryggerset prægedes af bryggekedler, tappekar, vinbaljer og spande, for her fremstilledes præstens hjemmelavede øl, måske tilsat humle østfra – Hr.Sven har næppe krydret sit øl med porse fra Ged-

mose, som sognets bønder gjorde – den lærde mand var bedre vant. Øllet spillede en stor rolle i husholdningen, i kælderens fandtes også hele 6 øltønder, 5 halve tønder samt en ølfjerding. Denne vigtige del af husets aktiviteter styredes fra køkkenet, hvor tjenestepigen havde sin seng tæt ved det livgivende ildsted. Over ildstedet fik Hr.Sven stegt sit tilmad enten i en bradepande eller hængende i et bradspid over ilden. Til madens forarbejdning var der i køkkenet et rigt udvalg af mortere, knive, riste, kværne, hakkebrædt – en økse manglede da heller ikke. De 18 trætallerkener i køkkenet har været brugt af tjenestefolkene, ikke af præstefamilien, som indtog maden i dagligstuen siddende på bænke omkring et fyrretræs bord; fandt nogen bænken for hård, kunne vedkommende flytte til en af rummets syv høje træstole; til dem havde man puder af kalveskind og fløjl. Var det koldt, kunne præsten få pigen til at fyre op i dagligstuens jernkakkellovn. Præstefamilien indtog måltiderne af hollandske fade og tallerkener, drak øl af blå sten- eller glaskrus, alt imens øjnene kunne finde hvile i de kobberstik og malerier, der var på rummets vægge. Adskillige messinglysestager kunne om nødvendigt lyse stuen op – så kunne man også bedre se hvad uret viste, for et "slagværk" til 7 sletdaler var også at finde i dagligstuen.

Som nævnt havde datteren Margrethe sit eget kammer i præstegården. Man har dog indtryk af, at rummet mest anvendtes som opbevaringssted for den del af familiens mangfoldige ejendom, som

ikke kunne anbringes andre steder. Ud over Margrethes alkove var der ingen møbler i kammeret, derimod flere hollandske fade, tinfade, tallerkener, kobberstik, flasker og urtepotter. Dog, et spejl var der blevet plads til, så den "*dydige mø*" har vel lidt af en meget naturlig forfængelighed – vel ikke mindst når hun ventede sin trolovede, den unge teolog Christian Wedels ankomst til Naur på besøg.

I gårdens storstue stod en fornemt udskåret egekiste, som gemte på ikke blot de sædvanlige dyner, men også på noget så eksklusivt som en sort fløjls hue med virginske ilderskind, præstens mange kjortler, kattuntrøje med tinknapper, læderhandsker og ikke mindre end fire skjorter. Og hvis Hr.Sven skulle blive træt af denne garderobe, kunne han få pigen eller sin hustru til at sy nyt af det stof, som fandtes i metervis i storstuen: 38 alen fin, ubleget hørgarnsdrejel, 36 alen blågarnsdrejel, 16 alen grå sildet tøj og 14 alen grå hjemmevævet klæde. I en anden egetræskiste i storstue kunne præstefruen dykke ned i sit righoldige lager af linned: 2 fine hørgarnslagener, 3 blågarnslagener, 4 hørgarnslagener, 2 gamle blågarnsdrejelslagener, 2 hørgarnsdrejelshåndklæder, 1 fin lærredshåndklæde med kniplinger, et par fine pudevær – og der var mere endnu! I modsætning til sognets bønder rådede

præstefamilien over rigtige senge, de stod i storstuen og østerstuen.

Ud over to senge var der i østerstuen borde, en reol og en enkelt høj "*krings stol*". I stuen opbevaredes præstens 2 sorte rejsehynder, 2 fine olmerdugshovedpuder med atlask og kniplingsvær samt et par lærredstæpper. Men Hr.Svens eget kammer var dog på mange måder præstegårdens centrale rum -her satte han sine prædikener sammen ved et lille fyrretræsbord omgivet af en for sin tid imponerende bogsamling. Og her skjultes familiens sølvtøj i form af 8 skeer og et krus, ialt til en vægt af 33 lod. Bogsamlingen var dog langt mere værdifuld end sølvtøjet – en polyhistor værdig var den med sine 52 bind i alle formater, fra de store i folio over kvarte til oktaver, som der var flest af. Titlerne viser, at her havde en meget lærd mand hjemme midt iblandt forarmede fæstebønder, der end ikke kunne skrive deres egne navne. Respekt har de haft for Hr.Sven, for et menneske med indblik i så udviklede materier som astronomi, lægekunst, farmaci, historie og ikke mindst teologi måtte være et mægtigt menneske. På hans skuldre støttede den enevældige statsmagt sig derfor naturligt i lokalsamfundet -hans person var et solidt fundament ikke blot for Kirken men også for Kronen.⁽²¹⁾

1700årene

Christian Berntsen Wedel

Den 14. februar 1693 ordineredes Christian Berntsen Wedel som sognepræst til Naur-Sir i sin fødeby Ribe af biskop Christen Lodberg.⁽²²⁾ I samfulde 37 år, indtil sin død den 5. april 1730, kom Wedel til at tage vare på naurboernes åndelige habitus. Han overtog som nævnt embedet efter Sven Andersen Soderup, idet Christian Wedel giftede sig med dennes eneste barn, datteren Anne Margrethe Cathrine Svendsdatter. Selv var Christian Wedel født ca. 1663 i Ribe som søn af sognepræst Bernt Laugesen Wedel til Seem og Anna Jørgensdatter Serup, og var dermed direkte efterkommer af den berømte historiker Anders Sørensen Vedel. (En fætter søn var Johan Frederik Wedel, der i 1758 gjorde sig kendt i dansk landbrugshistorie ved at udstykke Gudum Kloster).

Det er yderst begrænset hvad vi ved om forholdene i Naur præstegård i Christian Wedels tid. Der var forholdsvis stort folkehold – 1698 således avlskarl, andenkarl og tjenestepige.⁽²³⁾ Men hvad var det værd, når sognene var forarmede? Da der endnu engang i 1718 skulle indkræves ekstraskatter, satte Christian Wedel sig og beskrev situationen i Naur – og dermed sin egen. Sognet var meget ringe, naurbønderne levede i største armød på grund af den skarpe jord, der havde tvunget dem til at låne korn til sædekorn, så end ikke de kommende høstafgrøder var deres egne. Derfor kunne præsten ikke "fortiene det

Sølvbæger dateret 1704, 10 cm. høj, 7 og 5 cm. i diameter. Meget utydeligt mestermærke. I det oprindelige inskriptionsfelt ses omkranset af løvornamentik initialerne C:B:S:W: og M:C:S:D:N:, hvilket må stå for Christian Berntsen Wedel, der i 1704 var sognepræst i Naur, og hustruen Margrethe Cathrine Svendsdatter. Bægeret er åbenbart gået i arv til sønnen Bernt Christian-sen Wedel, der en tid var løbedegn i Naur og senere blev møller i Frøjk; Bernt Wedels initialer B:C:S:W: ses lige under bægerets overkant. Wedels bæger er stadig på egnen – i privateje. (Foto: Torben Skov).

tørre brød som vi skal putte i vor mund, maa derfor med aller største sparsommelighed baade i spisning og klædedragt leve langt under den hæderlige stand det har behaget baade Gud og Kongen at sætte mig udi”.

Så alvorligt pinte disse forhold præsten, at han havde "hjertesorg" både nat og dag. Dertil kom personlige sorger; hans eneste datter, Anne Margarete, havde i 8 år ligget i sygeseng af "kold flod", og præsten mente ikke at have råd

til at lade læger kurere på hende, så det var Guds sag. Og den ældste søn Svend, der ellers havde alderen til at skulle ud mellem fremmede, havde "et flod i hans knæ". Begge børn kom sig dog, og de klarede sig godt.⁽²⁴⁾

Ingen tvivl om naurbøndernes armod her først i 1700årene; men sognepræstens beklagelser ligner meget svigerfaderens, der dog ved sin død viste sig velhavende af en landsbypræst i Vestjylland at være. Ved Christian Wedels død i 1730 blev der foretaget en endnu bevareret boopgørelse.⁽²⁵⁾ Ved auktion over indboet indkom 204 rigsdaler, og såvel sønnen Svend Wedel som svigersønnen Christian Reimer skyldte boet store beløb, så fattig har Wedel langt fra været. En fattig mand kunne ikke i sit hjem have sølvskeer, messinggenstande i stribevis, store tinfade, glas, kobbergrubekegel, malerier (bl. a. "Stephan Nielssøns Contrafej"), standur, bogskab med døre – for at nævne det bedste. Dertil kom en forholdsvis store besætning på 4 heste, 3 stude, 8 køer, 20 får og 4 væddere. Og i vognhuset var et udvalg af vogne og redskaber, som kunne gøre enhver samtidig naurbonde grøn af misundelse. Wedels beklagelser havde vel bund i utilfredshed med de manglende indtægter bøndernes armod resulterede i – akkurat som vi har set det var tilfældet i Sven Soderups tid. Det viste sig da også ved enken, Anne Svendsdatters, død den 21. februar 1753 i Idum, hvor hun boede hos datteren madam Reimer, at "hun sidder i stor velstand". Hun blev jordet med "sang og klang".

Sognepræst Christian Berntsen Wedels underskrift den 31. december 1699 i Naur Præstegård.

Christian Wedel og Anne Svendsdatter fik ialt fire børn: Bernt Christiansen Wedel (født 1696, en tid løbedegn i Naur men derpå møller i Frøjk mølle), Svend Christiansen Wedel (født 1698, sognepræst i Sahl sogn), Lauge Christiansen Wedel, der døde i sin ungdom, og endelig ovennævnte datter, Anne Margarete (født d.25. oktober 1700), der bragte embedet videre til sin mand – magister Christian Reimer. Naur-Sir præstekald var ved at blive arveligt.

Kirkens hus først i 1700årene

Den 3. april 1702 mødtes i Naur kirke pastor Wedel, provsten, Søren Sørensen, Thue Poulsen og Christen Christensen af Naur. De skulle foretage syn på kirken, der var temmelig forfalden. Endnu er vi så tæt på 1600årenes plager, at bøndernes økonomi ikke havde rettet sig op – det prægede naturligvis kirken, der var ganske afhængig af bøndernes situation. I koret var en del tagtømmeret enten råddent eller knækket, ligesom blytaget var tyndt eller ligefrem lå løst. Også i tårnet var der rådne bjælker, og murværket var fuld af huller. Værre var det i selve skibet, for her var loftet over de

fem fag nærmest tårnet så brøstfældigt, at *"man ey uden fare kan gaa derpaa"*. Flere steder var der huller i loftet, så der var ikke noget at sige til, at degnestolen befandt sig i en sådan tilstand, at den var ganske ubrugelig.

Året efter, den 25. marts 1703, mødtes de samme fem mænd for endnu en gang at syne kirken. Stadig var blytaget utæt og konstruktionerne rådne flere steder; værre var, at hanebjælkerne i skibet nu karakteriseredes som ormstukne og *"hensmuldrende af ælde"*, så de kunne falde ned i hovedet på menigheden. Det følgende år ses da også i kirke-regnskaberne, at være betalt løn til en blymester, ligesom der købtes tømmer og bly i Holstebro. 14 dage varede blymesterens arbejde, det fik han 11 rigsdaler og 2 mark for, men af dette beløb skulle de nye materialer indkøbes, ligesom han selv skulle lønne en karl i 11 dage.

Noget hjalp disse arbejder, men det var stadig ikke uden risiko at høre Guds ord endsige formidle dem i Naur kirke, for i 1710 faldt prædikestolen simpelthen ned og blev knust på gulvet. Pastor Wedel tog da skriftestolen og flyttede den ned i kirken *"derfra at forrette mit Embede"* – der kunne han så stå, mens det regnede ned og bjælkerne smuldrede i hovedet på menigheden. Først sidst i århundredet skulle kirkehuset og dens inventar blive sat gennemgribende istand.⁽²⁶⁾ Man må undre sig over, hvorfor den rige købmand Niels Ibsen af Holstebro, i 1710 købte Naur og Sir kirke; han gik da også senere fallit.

Christian Reimer

Christian Reimer, som blev den næste sognepræst i Naur-Sir, var født i Tønder den 25. juni 1696; faderen var apoteker. Han dimiteredes fra Københavns Universitet den 13. oktober 1721, og var fra 1728 svigerfaderens medhjælper i Naur. Endelig kaldet blev Christian Reimer den 17. marts 1730 af biskop Laurids de Thura i Ribe.

Fire år senere ramtes præstefamilien af en *"stor Ulyche og Vandheld"*, som det blev udtrykt i samtidige kilder. Det var den 2. juli 1734, Reimer havde forrettet søndagens gudstjeneste og sad nu og spiste middag sammen med familien. Da opstod der pludselig ild i en tørvestak lidt vest for stuehuset, og det 18 fag lange hus opført i egebindingsværk *"blef udi en Hast lagt udi Aske"*. Al indbo og løsøre blev luernes bytte, hvortil kom 100 tønder korn på husets loft. For familien var der tale om en ruinerende katastrofe, forsikringsvæsen var der endnu ikke noget af.⁽²⁷⁾

At ulykken har påvirket sognepræsten i psykisk retning, fremgår af biskop Matthias Anchersen indberetning fra et visitatsbesøg i Naur det følgende år. Biskoppen beskrev Reimer som værende *"alt for distraheret"*, og hans prædiken over teksten om de falske profeter var *"noget slet"*. Det i en sådan grad, at *"ieg maatte privati sætte ham til rætte"*! Anchersen anfører selv til sidst i indberetningen, at det var ildebranden, *"der har satt manden i Disordre"*.⁽²⁸⁾

Men det blev bedre. I september 1747 var det biskop Brorson, den kendte sal-

medigter, som aflagde visitatsbesøg i sognet. Efter hans mening prædikede Reimer måske lidt enfoldigt men dog tydeligt, og børnene ”svarede skikkelige og tilhørerne syntes agtsomme”.⁽²⁹⁾ At Reimers boglige baggrund var i orden kan i det mindste ikke betvivles, idet han ved sin død efterlod sig ikke mindre end 195 bøger, hvoraf langt de fleste teologiske.⁽³⁰⁾

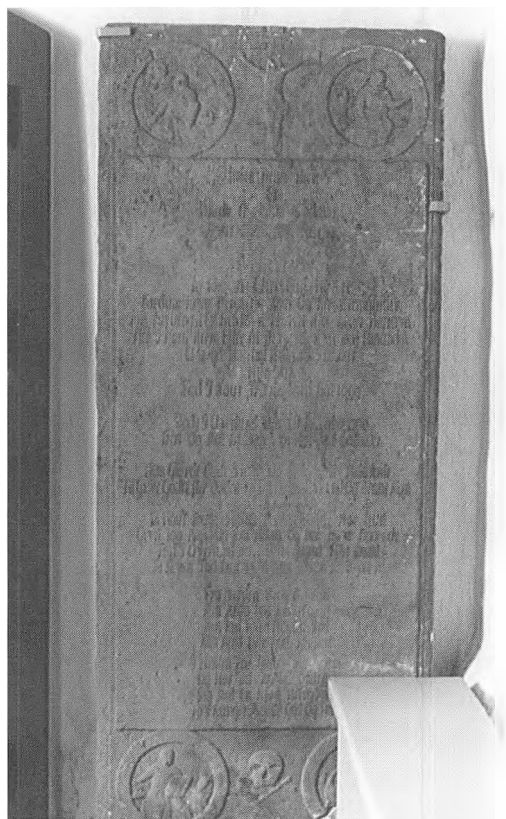
Gammel blev Christian Reimer ikke; natten til den 13. februar 1749 omkom han ved en ulykke i Ejsing sogn. Her havde han besøgt svogeren Svend Wedel, der var sognepræst i Sahl-Ejsing. Han var kørende i sin kane, da hestene løb for stærkt og han derfor sprang af køretøjet, hvorved han slog sig ihjel.⁽³¹⁾ Den 49årige Anne Margarethe Wedel skulle gøre boet op. Det var ikke problematisk, for børn havde hun aldrig fået med Christian Reimer, og hans eneste slægtninge var en halvsøster hvis opholdssted ingen kendte til. Hun valgte sognepræst Peder Hald i Idum som sin lauværge, for en sådan skulle hun have selv om hun tydeligvis var ”mand for sin hat”. En smule sølvtøj var der i præstegården i form af 8 skeer, 22 sølvknapper samt et krus med søvlåg vurderet til godt 4 rigsdaler; dertil kom messing- og tingenstande af sædvanlig slags og mængde. Ialt vurderedes indboet til 367 rigsdaler 4 mark og 13½ skilling. På den anden side havde præsten haft et par store gældsposter, bl. a. på 91 rigsdaler til Iver Quistgaard på Store Skikkild i Vejrum, så enken kunne tilsyneladende se en lidt mistrøstig alderdom imøde,

hvis da ikke eftermanden i embede giftede sig med hende.⁽³²⁾

Madam Reimers enkeliv

Christian Reimers enke blev ikke gift igen, hun forblev enke indtil hun døde som en olding på 90 år den 29. december 1790 i Overlund. De 40 års enkestand forløb imidlertid ikke i stilstand.

I 1750 flyttede hun til Idum præstegård, og nævnes i den forbindelse som forpagter. To år senere vendte hun tilbage til Naur, hvor hun af Niels Sørensen Ballegaard købte Overlund. Året forinden havde Ballegaard købt Overlund til selveje af Jens Henrik Brasch til Lindtorp. Madam Reimer viste sig nu i besiddelse af spekulative evner, idet hun forsøgte at få sælgeren til at beholde skødet og dermed formelt stadig stå som ejer af gården – på den måde ville hun undgå at svare folkeskat. Den fidus var Niels Ballegaard dog ikke gået ind på. Istedet delte hun (i det mindste formelt) gården i to halvdele, som bortfæstedes til brødrene Jacob og Søren Nielsen.⁽³³⁾ Selv flyttede hun fra gården til Store Skikkild i Vejrum, der ejedes af den ovennævnte Iver Quistgaard, som nu var hendes lauværge. Stadig søgte hun at undslå sig for at betale folkeskat af Overlund, og en retssag fulgte. Nu skulle det gøres klart, hvem der ejede og hvem der drev Overlund. Alle indkaldte vidner kunne bekræfte, at madam Reimer aftalte løn med tjenestefolkene, købte redskaber og forestod salg af gårdens produkter – Niels Timmerling af Falsig kunne endda fortælle, at da han tjente i

I Naur kirkes våbenhus står en stor gravplade. For godt 200 år siden blev den lagt over den begravelse, som rummede de jordiske rester af "madam" Reimer, der døde den 29. december 1790 i Overlund. Hun havde været gift med sognepræst Christian Reimer, der omkom ved et kørselsuheld i 1749 i Ejsing sogn. Madam Reimer – født Anne Magarethe – var datter af sognepræst Christian Wedel til Naur-Sir og morfaderen var sognepræst Sven Andersen Soderup til Naur-Sir. (Foto: Torben Skov).

gården var "Jacob Nielsen ikkuns en hyrde". Så fru en slap ikke. Alene sagen vidner imidlertid om en meget selvstændig kvinde.⁽³⁴⁾

Den nævnte "hyrde", Jacob Nielsen, købte iøvrigt i 1774 Overlund med hartkorn 7-1-1-0 af madam Reimer for 600 rigsdaler. Han fik efterhånden navnet

Jacob Lund, og hans enke var det, som senere bragte gården til Christopher Nislev. I mellemtiden var madam Reimer adskillige gange flyttet frem og tilbage mellem gårdene Overlund og Store Skikkild, hun boede tilsyneladende hvert sted i perioder på 1-3 år. Men efter i 1774 at have solgt Overlund, slog hun sig permanent ned her, vel i forbindelse med en aftægtsaftale som en del af handelen. Den sum hun fik for gården, lod hun stå ubeskåret som første prioritet i gården til sin død, blot skulle Jacob Nielsen svare hende 4% i årlig rente – det vil sige 24 rigsdaler.⁽³⁵⁾

Denne bundne kapital kan også forklare hvorfor madam Reimer, der indtil 1774 omtales som en "formuende præsteenke", pludselig ikke længere kan svare folkeskat på grund af fattigdom. Da fru en har undladt at indbetale det skyldige beløb, anmodes sognepræsten i 1789 om en udtalelse. Og Lars Nyboe skriver:

"At præsteenken madame Reimer som opholder sig her i sognet har tilforn haft nogen formue, for nærværende tid neppe besidder det hvormed hun hun kan betale sin kost hos en bonde ved hvilken hun siden 1783 har haft sit bopæl og ophold langt mindre kan holde tjenestefolk".⁽³⁶⁾

Armoden var tydeligvis selvvalgt, hun har ikke haft brug for pengene og langt mindre ønsket at svare den for hende så vederstyggelige folkeskat. En del af summen kom imidlertid ved hendes død

de fattige i Naur til gode i form af Madame Reimers Legat – det er hun værd at huske for. Da Anne Margarethe Reimer i 1790 døde i Overlund, var det 123 år siden hendes morfar Sven Andersen Soderup var kommet til sognet som præst. Den kontinuitet hendes slægt havde stået for i præstegården forblev enestående i Naur.

Christian Nislev

Den 15. november 1749 blev residerende kapellan Christian Nislev til Hjerm, Gimsing og Venø kirker kaldet som sognepræst til Naur-Sir af kaptajn Zytphen til Volstrup, der da var kirke-ejer.⁽³⁷⁾ De 14 år Nislev virkede som præst i sognet, inden han døde kun 46 år gammel den 30. april 1763, har ikke sat sig markante spor i arkivalierne. Så man kan vel formode, at han som embedsmand har været den regelrette type uden udfordrende udsving og hændelser, der krævede ekstraordinære indgreb. Denne forholdsvis anonyme gejstlige var ellers ud af en usædvanlig slægt. I lige mandslinie stammede han direkte fra de højadelige Rosenkrantz – via et enkelt illegitimt mellemlid.

Christian Nislev var født på Hvidbjerggård i Hvidbjerg sogn på Mors i 1717, som søn af licentiat i medicin Christopher Nislev og Dorthea Rasmusdatter Fogh – datter af sognepræst Rasmus Fogh og Maren Pallesbjerg i Bjer-ring sogn. Faderen, der var født på Nislevgård på Fyn i 1665, har været en for sin tid usædvanlig mand, der i adskillige år havde opholdt sig i såvel England

som Frankrig for at studere. Kommet hjem til Danmark blev han huslærer på flere godser, inden han købte den godt 20 tønder hartkorn store Hvidbjerggård på Mors. I 1720 blev han rektor ved den lærde skole i Thisted, *"hvilket bedre stemmede overens med hans Humeur end Landvæsenet"*.⁽³⁸⁾

Christopher Nislevs far, og dermed naurpræstens farfar, var *"velædle og højfor-nemme Mand Anders Friedrichson, for-dum Commissaire i Landmaalingen og til-forn Officer med andre i det lykkelige Slag ved Nyborg, og derefter Kongl. Maj.s Amtsforvalter i Korsør"*.⁽³⁹⁾ Anders Frederiksen var sønnesøn af birkefoged i Nim, Christoffer Holgersen, der var frugten af det mere end 10-årige samliv højadelsmanden Holger Ottosen Rosenkrantz til Boller havde med den bondefødte Kirsten Nielsdatter.⁽⁴⁰⁾ Naurpræsten var altså tip-tipoldebarn af denne Rosenkrantz, der nåede landets højeste embeder som rigsmarsk og statholder i Nørrejylland.

Christian Nislev var ugift da han kom til Naur. Den 26. juni 1750 viedes han i Tvis kirke til Olivia Frederiksdatter Richardt (født den 17. juli 1728). Den nye præstekone var eneste barn af sognepræst Frederik Richardt og Anna Strømborg til Nr.Felding-Tvis sogne. Da købmand Niels Ibsen til Tvis Kloster i 1727 gik fallit, blev pastor Richardt tilmed godsejer, idet han for 7.110 rigsdaler erhvervede godset. Da Olivia giftede til med Christian Nislev sad hendes halvbror, justitsråd Jens Hvass, som ejer af Tvis Kloster, så naurpræsten havde ved sit ægteskab fået sig placeret i betydende kredse.

Nislev - Sidelmann slægten

ANDERS FRIEDRICHSON

officer, amtsforvalter, Korsør
~ Catharine Jonasdatter Crell

CHRISTOPHER NISLEV

1665-1729
rektor, lic.med. i Thisted
~Dorthe Rasmusdatter Fogh (1692-1732)

LAURIDS ANDERSEN NIM

1664-1740
provst i Mosbjerg

CHRISTIAN NISLEV

1717-63
sognepræst i Naur-Sir
~ Olivia Richard 1728-1800

RASMUS FOGH NISLEV

1724-87
møller i Bording

CHRISTOPHER NISLEV

1757-1830
foged, ejer af Overlund
~Maren Lund (enke efter
Jacob Nielsen i Overlund)

ANNA NISLEV

1761-1800
~Iver Olesen, godsejer
Gudum Kloster

CHRISTOPHER NISLEV

-1799
fuldmægtig
Ringkøbing Amtstue

RASMUS NISLEV

Ca. 1756-1805
møller og skoleholder i
Kjellerup

MAREN OLESEN

1784-1877
~ Peder Stockemark Sidelmann 1777-1820
sognepræst i Guldager

IVER OLESEN SIDELMANN

1809-87
gårdejer (bla. Lindtorp)
~Ane Thomasdatter

THOMAS SIDELMANN

1846-1918
lærer i Naur
gårdejer (Bjerggård)
~Ane Andreasen

Som vist blev hans virke ikke langt. Ved sin forholdsvis tidlige død i 1763, efterlod han sig udover enken 5 børn i alderen 3-12 år. De fire som nåede voksenalder klarede sig imidlertid godt. Dorthe Nislev (født 1751) blev gift med degnen Hans Thyrrerstrup i Tørslev i Vendsyssel, Frederik Nislev (født 1754) blev sognepræst i Agerskov i Ribe stift, Christopher Nislev (født 1757) blev bonde og kom først i 1800'erne tilbage til Naur sogn som mand i Overlund, og endelig var der datteren Anna Nislev (født 1761), der blev gift med godsejer Iver Olesen på Gudum Kloster.

Efter mandens død flyttede Olivia Richardt fra Naur.

Madam Nislevs enkeliv

Vi ved ikke præcist hvornår pastor Nislevs enke er flyttet fra Naur præstegård, men i 1769 fæstede hun et stuehus ved gården Gammel Birk i Mejrup sogn. Huset tilhørte broderen på Tvis Kloster, og her blev hun boende *"som uformuende præstenke"*, indtil hun i 1788 flyttede fra sognet. Det var hun så glad for, at hun i et brev til Gjedsted på Tvis Kloster skrev, at *"nu fløtter ieg Gud ske Lov fra dette sogn"*.⁽⁴¹⁾ Bag denne bemærkning lå en ubehagelig strid om kirkestole.

Sidst i 1760'erne havde justitsråd Jens Hvass ladet opsætte nye stole i Mejrup kirke, og ved den lejlighed også ladet opføre en lille stol lige overfor prædikestolen til søsteren Olivia. Her sad præsteenken fra Naur derpå sammen med sin tjenestepige i fred indtil 1786. Da be-

gyndte Jens Sørensens kone i Birk at gøre krav på stolen. Til sidst satte Olivia Richardt lås på stolen for at sikre sig den var tom, når hun mødte frem til gudstjenesterne. Men det endte flere gange i opløb under gudstjenesterne, og det medførte naturligvis *"Latter i kirken"*, som indberetningerne anførte. En lang sag kom der ud af det. Tydeligvis var konsistorialassessor Niels Bygom Krarup i Vejrum på præsteenkens side. Det var blevet ham pålagt at få sagen ordnet, og i et brev til stiftamtmanden omtalte han Jens Sørensens *"Demonstrationer"* og havde tydeligvis ikke meget til overs for hans *"Tænkemaade"*.⁽⁴²⁾ Uden tvivl havde Olivia Richardt traditionens ret bag sig, men hvad nyttede det mod Jens Sørensens halstarrige kone? Måske den opslidende affære var årsag til, at hun i 1788 flyttede til et hus ved Gudum Kloster. Her var hun tæt på datteren Anna og hendes 4 børn.

Slet så uformuende som hun anførtes at være, når det drejede sig om at betale folkeskatter, har hun ikke været, tvært imod var Christian Nislevs enke særdeles velhavende. I 1795 kunne hun således låne 4.000 rigsdaler til Jens Nicolaj Schibsted til Gjettrupgård i Sydthy. Det viste sig også ved boopgørelsen efter hendes død den 10.11.1800 på Gudum Kloster, at der ud over en kontant arv på 4.131 rigsdaler 2 mark og 9 skilling (som skulle deles ligeligt til begge køn efter bevilling af 12. februar 1783!), var der i hendes hjem en righoldig samling af sølvtøj: 1 sølvskål, 2 sølvbægre, spise- og theskeer samt en sølvpotageske. Og

fruen har drukket kaffe, for 3 par kaffekopper nævnes i opgørelsen. Flere af disse ting gik i arv til efterkommerne på Gudum Kloster.⁽⁴³⁾

Nislev-navnet blev ikke ført videre, idet begge hendes sønner døde barnløse, men navnet blev senere taget op af en af efterkommerne på Gudum Kloster – mest kendt blev det gennem forfatteren Gunnar Nislev – alias "jægermester Plov" – der har beskrevet denne gren af naurpræstens efterkommere.⁽⁴⁴⁾

Jens Jørgensen Windfeld

Er den første af sognets præster man fornemmer ragede op over så mange andre landsbypræster. Og så blev han endda som sine umiddelbare forgængere heller ikke nogen gammel mand. Jens Jørgensen Windfeld var ud af en slægt, som senere fostrede en række fremragende vestjyske landmænd af det større hartkorn – her i amtet bl. a. Windfeldt'erne på Landting i Ejsing sogn.⁽⁴⁵⁾

Jens Jørgensen Windfeld fødtes den 22. december 1726 i Ribe som søn af Jørgen Andersen Windfeld og Anna Bjørn – hendes far var provst Jens Bjørn i Hodde. Som dreng blev han discipel i Ribe Katedralskole, kom senere på Københavns Universitet, hvor han i 1750 bestod den teologiske embedseksamen. Men endnu skulle der gå 13 år inden Windfeld kom til Naur; som det var tidens skik, måtte de fleste unge teologer arbejde en årrække som huslærere og degne inden de fik et præstekald. Jens Windfeld arbejdede som huslærer i 8 år på Nørre Vosborg, og underviste her den senere landsdommer Christen de Leth og hans bror Niels de Leth, senere sognepræst i Karleby i Århus stift. Den 22. maj 1761 blev han endelig kaldet som kapellan i Varde. To år senere, den 1. juli 1763, kaldede konsistorialråd Thomas Just Iermiin til Ausumgaard Jens Windfeld som sognepræst til Naur-Sir.⁽⁴⁶⁾

Naur 25 Jun:
1775.

Jens Jørgensen Windfeld

Sognepræst Jens Windfelds håndskrift fra et brev, han i 1775 skrev til sin foresatte, Ribebiskoppen.

Nogen god start fik han ikke: *"Ved min ankomst førte man mig til det sletteste værelse, jeg kunne ej være deri førend jeg maatte lade lægge fjælgulv oven paa leret og lod 2 smaa vinduer sætte ind paa den ene side. — Slutningen paa en ting blev, at jeg maatte lade skorstenen føre op, om jeg ej ville fryse fordærvet. Bekostningen var mindre end fortræden eftersom jeg hverken har kost eller noget at give folk og ikke et menneske at byde over"* – sådan skrev han i en klage til sin *"Højædle, højærværdige og høj lærde hr. biskop og doctor, gunstige velynder"*, den 6. december 1763. Windfeld havde forsøgt at få provsten til at indskærpe madam Nislev hendes pligter overfor ham i nådesåret, men hvad hjalp det, når provsten var særdeles god ven med såvel hende som broderen justitsråd Hvass, der tilmed var kendt som en dreven jurist? Windfeld måtte derfor gå rundt i sognet og tigge om hjælp til udførelse af praktisk arbejde i præstegården, hvor *"Haven er voldreven af kreaturer især svin, af vinduer er en del udslagne"*.⁽⁴⁷⁾ Vi har ikke biskoppens svar, men problemet har løst sig, da madam Nislev flyttede til Mejrup.

Og der kom en ung kone i præstegården, som kunne få sat styr på de åbenbart tarvelige forhold. Den 23. maj 1764 giftede præsten sig med Marie Pedersdatter Stephansen, datter af Peder Stephansen, der var forpagter på Lundenæs. Fire sønner og en datter fik parret, men kun datteren Anne Cathrine (født den 4. juli 1773) overlevede barndommen. Den 11. september 1768 måtte Jens Windfeld

således begrave ikke mindre end to sønner, Peder og Thomas, der begge var døde af børnekopper.

Windfeld havde ikke været i embedet mere end et par år, før han fik en sag på halsen. Nogle havde klaget til biskop Bloch over, at naurpræsten havde *"antaget til Herrens bord"* en ung mand kaldet Niels Huus. Niels var fra et hjem, hvor forældrene var *"slette opdragne"*, og på trods af at han var temmelig gammel, var han *"vankundig"* som Windfeld udtrykte det. Men han ville *"prøve noget Arbeyde paa ham"* for at få ham rettet op, så han kunne blive konfirmeret. Mere kom der ikke ud af den sag. I det mindste skadede den ikke Windfelds anseelse, da der i 1774 i Hjerme herred skulle vælges ny provst efter provst Lønstrup i Mejrup, pegede blandt andre pastor Holm i Holstebro og pastor von Hielmcrone i Borbjerg på Windfeld, der blev valgt. I et brev til biskoppen fra samme år gav konsistorialråd Iermiin til Ausumgård Windfeld følgende karakteristik: *"en velfortient Mand, som i 15 Aar har tient i Kirken med stor Berømmelse Supra Vulgus"*.⁽⁴⁸⁾

Teologisk havde han også hævdet sig ved i det mindste et publiceret skrift med den snurrige titel *"Tale om Kirkens Lyksalighed i Staten og Statens Lyksalighed i Kirken under et 100 Aars Enevolds Herredømme i Danmark ved Jubel-Fæsten 1760"*. Titlen tyder på, at vi her står overfor en trofast støtte til den bestående orden. Hertil kom flere utrykte skrifter: *"Tvende Afhandlinger over det Spørgsmaal, hvorfor en Guddommelig*

Forløsen er fornøden?”, og *”Anmærkninger til Pontoppidans Forklaring”*.⁽⁴⁹⁾

Windfeld har i det hele taget været et engageret menneske, der levede med i tidens udvikling. I 1771 indsendte han således et brev til det Kongelige Landhusholdningsselskab med forslag til forbedring af de plove bønderne brugte.⁽⁵⁰⁾ Og fire år senere, den 16. juni 1775, søgte han Danske Kancelli om tilladelse til at få præstegårdens jorder udskiftede af fællesskabet. Kancelliet gav amtmand C.F.Hansen i Ringkøbing besked om at være Windfeld behjælpelig i sagen. Blot skulle han selv betale omkostningerne til landmålerne.⁽⁵¹⁾

Frugten af sit arbejde fik Jens Windfeld ikke lov at nyde. Den 7. december 1781 var det hans tur til at blive begravet på Naur kirkegård – på nær 13 dage var han død 55 år gammel. Enken Marie Stephansen klarede sig; ud over pensionen havde hun indtægterne fra Nederlund, som Windfeld havde købt i 1772 af Christiane Moth. Indtil 1794 ejede hun denne gård, som da solgtes til fæstere Laurs Laursen.⁽⁵²⁾ Da boede madam Windfeld i Holstebro, hvor den afdøde præst havde en bror: købmand Anders Windfeld, der en tid fungerede som byskriver.⁽⁵³⁾ Her døde Marie Stephansen den 15. november 1797.

Lars Nielsen Nyboe

Siden Christen Nielsen Kjærs død i embedet i 1639 havde sognets præster udelukkende været folk langvejs fra, men efter Jens Windfelds død i 1781 kaldedes Lars Nielsen Nyboe som sognepræst til

Naur-Sir. Det skete ved kaldsbrev af 23. januar 1782. Den nye præst havde rødder i Holstebros handelsborgerskab. Han var født den 10. december 1755 som søn af købmand Niels Larsen Nyboe (1717-83) og hustru Christine Pedersdatter Blom. Faderen, der handlede på både Holland og Nordtyskland, købte efterhånden en række ejendomme op i Holstebros Østergade, bl. a. området hvor præstens bror, Jens Nielsen Nyboe, senere byggede den endnu eksisterende Nyboes Gård. Jens Nielsen Nyboes datter Anne var iøvrigt gift med Johannes Lohmann, der en kort tid var møller i Naur.⁽⁵⁴⁾

Efter at have fået embedet i Naur, skulle der føres en kone hjem til præstegården i Naur – det blev Karen Benzon, som den unge præst giftede sig med i Holstebro den 7. november 1782. Hun var født i Hvidbjerg på Thyholm, hvor faderen, magister Laurids Benzon, havde været sognepræst. Efter hans død flyttede enken, Johanne Marie Poulsen, til Holstebro, hvor hun købte ejendommen på hjørnet af Østergade og Lille Østergade. Her var det Karen og Lars' bryllup stod.

Megen lykke var ikke tilmålt de to, som de følgende år fik flere børn, der døde spæde. Kun datteren Christine, født den 9. december 1785, overlevede. Hun blev døbt med maner: båret af fru Iermiin til Ausumgård, og faddere var fru justitsråd Jacobi fra Holstebro, jomfru Constance Krarup fra Vejrum, pastor Billeschou fra Hjerm og købmand, *”monseur”* Jens Nielsen Nyboe – det liv begyndte godt nok.

Da stamhusbesidder Thomas Just Iermin i i 1777 lod sin begravelse indrette i Naur kirkes tårnrum, lod han dette smedejernsgitter fremstille, så det kunne adskille hans jordiske levninger fra menigheden. Efter at begravelsen er fjernet, er gitteret hængt op på nordvæggen i tårnrummet. (Foto: Torben Skov).

Den 9. april 1787 afgik Lars Nyboe imidlertid ved døden – 32 år gammel. Året efter døde også Karen Bezon – 33 år gammel. Hun begravedes den 1. september 1788 fra Mejrup kirke, så hun må være flyttet til dette sogn. Liget førtes til Naur, hvor det blev bisat ved siden af den afdøde mand. Tre år gammel var Christine Nyboe således alene i verden, uden forældre eller søskende. Farbroderen, Jens Nielsen Nyboe, tog hende til sig, og han lod hendes arv på 1.409 rigs-

daler stå i sin købmandshandel. Dog blev hendes skæbne tragisk; hun døde den 23. oktober 1830 i Naur, nu bedre kendt som almisselem Stine Bastrup.⁽⁵⁵⁾

Christian Johan Lodberg – den første Krarup i præstegården

I 1724 købte Christian Krarup (1699-1769) gården Dejbjerglund i Dejbjerg sogn. Han blev stamfar til den vel nok mest fremragende præsteslægt i Vestjylland, ikke blot målt ud fra antallet af de pastorer slægtens medlemmer har siddet i, men tillige ud fra en vurdering af Krarup'ernes betydning som foregangs-mænd indenfor landbruget. I 1787 flyttede en Krarup for første gang ind i Naur præstegård -sidste gang blev det ikke. Det var i skikkelse af Christian Johan Lodberg Krarup, en søn af provst og konsistorialassessor Niels Bygom Krarup i Vejrum. Da den nye præst i Naur blev født, var faderen sognepræst i Vinkel sogn ved Viborg; her havde moderen Christine Lodberg bragt ham til verden den 25. juni 1765. Kun 22 år gammel kaldedes han af junker Jens Iermin til embedet den 21. september 1787; samme år havde han bestået den teologiske embedseksamen. Faderen, der også var herredsprovst, havde den glæde at indsætte sin unge søn som sognepræst i Naur.

Som det var tilfældet med forgængerne i embedet giftede også Christian Krarup sig først da embedet var sikret. Den udkårne var Christine Sofie Dorte Fabricius fra Lejerskov; her var hendes forældre Christian Fabricius og

Christiane Foss præstefolk. Den unge præst måtte iøvrigt betale 4 rigsdaler i vielsespenge – skattevæsenets opfindsomhed er ikke af ny dato.⁽⁵⁶⁾ Det var efter tidens standard pæne forhold Christian Krarup kunne byde sin brud: præstegårdens stuehus var hele 23 fag langt med ikke mindre end 3 skorstene raggende op over stråtaget. I modsætning til bondegårdene, hvor samtlige mure var lerklinede, havde præstegården for en dels vedkommende tavlmurede vægge – og såvel gulve som lofter var af fjæl – den luksus måtte sognets bønder endnu vente årtier på. Alene stuehuset var vurderet til 680 rigsdaler ud af de 1.190 rigsdaler præstegårdens bygninger vurderedes til.⁽⁵⁷⁾

Børn kom i række: først i 1789 Christen Fabricius Krarup, der blev landmand og har efterladt sig en stor efterslægt i Bøvling og Nees sogne. Så i 1791 Christine Sophie Dorthe Krarup, der senere blev gift med provst Claus Vilstrup i Borris. Året efter endnu en søn, Niels Bygom Krarup, han blev bestyrer af Borgerdydsskolen på Christianshavn. I 1794 fødtes som parrets sidste barn i Naur, Christiane Amalie Foss Krarup, der blev gift med lærer Niels A.Hansen i Højrup sogn. Efter at Christian Krarup og Christine Fabricius var flyttet fra sognet fik de yderligere fire børn.⁽⁵⁸⁾

Denne præsts videre skæbne taget i betragtning, kan man ikke undgå at fantaserere om, hvad han ville have kunnet udrette og sætte igang i Naur, hvis han var blevet i sognet. Men i 1794 fik han det langt rigere Borris-Faster pastorat,

På kirkegården i Borris ved Skjern å kan man stadig se det klassicistiske gravmæle over provst Christian J.Lodberg Krarup. Den initiativrige mand var sognepræst i Naur-Sir 1787-94. (Foto: Torben Skov).

og her kom hans manddomsgerning til at ligge. Her var han initiativtager til Borris Seminarium, hvis første forstander han blev; samme sted etablerede han et lille bogtrykkeri -det første i Ringkøbing amt. Fra 1812 var Krarup tillige amtsprovst, så da han døde den 3. oktober 1820 i Borris, var det ikke uden grund, man på hans grav rejste et minde hvori indgik en bikube – symbolet på flid og initiativ. Om noget sted var det her på sin plads – det står der endnu i Borris.

1800årene

Knud Peter Lind

I Vestergade i Aarhus boede midt i 1700årene en velhavende theandler, Christian Knudsen Lind, der ejede en gård hvis forhus var hele 22 fag langt og i to stokværk. I sit andet ægteskab med Ellen Pedersdatter Rosenkilde fik han den 2. august 1769 sønnen Knud Peter Lind. 25 år senere, den 5. december 1794, blev han Christian J.L. Krarups efterfølger som sognepræst i Naur-Sir, et embede han forblev i indtil den 7. maj 1813, hvor Lind ordineredes som sognepræst i Hygum.

Knud Peter var kun to år gammel da faderen døde i 1771, men theandleren har været en velhavende mand, hvis arv tillod sønnen at studere; han blev teolog fra Københavns Universitet. Under studierne lærte han blandt andre Hans og Rasmus Ølgaard at kende. De var sønner af den velstående købmand Christen Ølgaard i Ribe. Overleveringen vil vide, at da Knud Peter Lind var i Ribe for at blive ordineret til kaldet i Naur-Sir, indlogerede han sig hos Christen Ølgaard, der også drev gæstgiveri. Her mødte han husets eneste datter, Birgitte, og de to giftede sig den 11. marts 1796. Slægtskredsen der udsprang omkring disse to, opnåede næsten Krarup'ernes betydning i de vestjyske præstegårde. De to slægter giftede sig da også ind i hinanden – det har været svært at undgå.⁽⁵⁹⁾

Ægteskab var en alvorlig sag, især for pigen, der statistisk set på forhånd vidste hun blev enke på et eller andet tids-

punkt. Derfor var Den Almindelige Enkekasse oprettet med henblik på at sikre enkerne efter embedsmænd en rimelig alderdom. Så da Knud Peter Lind agtede at gifte sig med sin Birgitte, måtte han sætte et indskud i enkekassen. 212 rigsdaler og 95 skilling skulle han betale for at sikre konen 60 rigsdaler i årlig pension. Umiddelbart har han åbenbart ikke haft beløbet, for selvejergårdmand Jacob Nielsen Lund i Overlund måtte kautionere for ham. (Jacob Lund var blandt de seks naurboere, som i 1801 var tilknyttet Brødremenigheden).⁽⁶⁰⁾

I samme forbindelse skulle Lind indsende en sundhedsattest, som distriktskirurg Drebing i Holstebro udfærdigede. Den unge præst i Naur havde nu papir på hverken at lide af svindsot, blodspytten eller vattersot "*eller andet der lader hans tidlige død befrygte*" – det måtte være rart at vide.⁽⁶¹⁾

De knap 20 år Lind var sognepræst i Naur-Sir har ikke efterladt sig mange spor i arkiverne; at han fik et spændt forhold til naboen Christopher Nislev i Overlund har vel ikke undret samtidens naurboere, der alt for vel kendte Nislevs kværlantiske sindelag. I Lind mødte han dog en værdig modstander, der kunne gå dagen op med ham.

En række børn kom til verden i Naur præstegård i Knud og Birgitte Linds tid her. Christian Ølgaard Lind fødtes som den første i 1796, han blev senere strandingskommissær og købmand i Lemvig, inden han i 1838 erhvervede Tim Vandmølle. 1798 var det Eline Marie Linds tur til at komme til verden, hun blev gift

med skipper Carl Callesen i Flensborg. År 1800 fulgte Jens Lind, senere kendt præst i Hvidbjerg-Lyngs på Thyholm. Også broderen Dines Lind, født i 1802, blev teolog – og sognepræst i blandt andet Skarrild og Nørre Nissum. I 1804 kom Rasmus Lind til flokken i præstegården – han blev senere købmand i Flensborg – og endelig i 1808 fik Knud Peter Lind og Birgitte Ølgaard deres sidste barn, Poul Ulrik Lind.

I 1813 flyttede Lind til Hygum pastorat, og her udnævntes han til provst, inden han i 1830 fik embedet i Eltang-Sdr. Vilstrup nord for Kolding. Her døde pastor Lind i 1833, og endnu skal hans gravsten være bevaret på Eltang kirkegård.

Lind var typisk for sin tids rationalistiske præster ved sit engagement i handel og landbrug. I 1830 havde han således for 6.200 rigsdaler købt den lille herregård Ulvsund i Nees sogn. Ved skøde af 1831 blev gården overdraget den yngste søn Poul Ulrik Lind.⁽⁶²⁾ Hertil flyttede Birgitte Ølgaard efter mandens død. Hun døde 89 år gammel den 10. juni 1858 på Ulvsund – godt en måned senere, den 18. juli, døde også sønnen Poul Ulrik Lind, kun 49 år gammel. Fra ham stammer en stor efterslægt i USA.⁽⁶³⁾

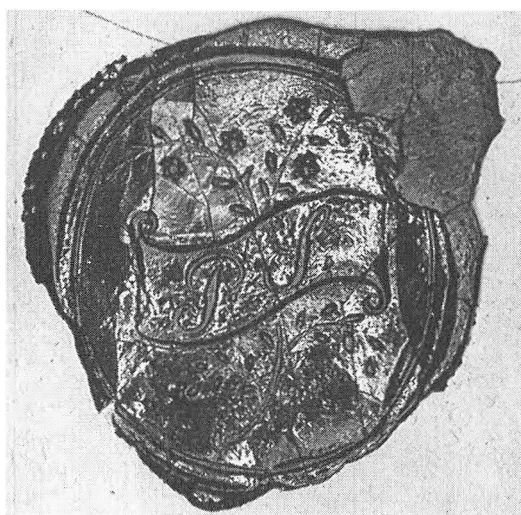
Peter Jensenius Sundorph

Efter Knud Peter Lind fik naurboerne for første gang en københavner som sognepræst i Peter Jensenius Sundorph, der tiltrådte embedet den 27. december 1813, midt i den hårdeste økonomiske krise Danmark hidtil havde oplevet. Sundorph var født den 9. maj 1782 i

København, hvor faderen Søren Christian Sundorph drev urtehandel i Boldhusgade – moderens navn var Mette Christine Colstrup.

Efter at være tiltrådt embedet i Naur-Sir giftede Sundorph sig det følgende år med Marie Kaalund, født 1779 på herregården Hessel som datter af løjtnant Christian Frederik Kaalund og Lucie Lüttichau, hvis far var den kendte general Wulff von Lüttichau til Lerkenfeld. Den unge præstefrue var således ikke født til et liv i en forholdsvis fattig vestjysk præstegård. Under alle omstændigheder blev Marie Kaalunds liv i Naur meget kort; den 26. maj 1815 fødte hun et dødfødt barn og døde selv den 28. september samme år, 36 år gammel. Seksten måneder havde de to været gift med hinanden.

Et par år senere giftede Peter Sundorph sig for anden gang, den 28. juni

Sognepræst Peter Sundorphs segl – ca. 1820.
(Foto: Landsarkivet for Nørrejylland).

1817 i Naur kirke. Sognepræsten var da 35 år gammel, og hans udkårne var den 23årige Sophie Frederikke Færøe af Harboøre; her havde hun ophold hos sognepræsten, der formodentlig var en slægtning af hende. Sophie var født den 4. maj 1794 i Frederiksværk som datter af skipper Færøe og hustru Ane Cathrine Holst. Megen velstand har præsten ikke kunnet byde sin unge hustru, for med henvisning til, at hans økonomi for nærværende var forbunden med store vanskeligheder, bad han om dispensation for indbetaling til enke-kassen.⁽⁶⁴⁾

Fra og med den 1. september 1824 blev Peter Sundorph sognepræst til Carlsunde og Carlstrup menigheder, og her må hans hovedvirke placeres – i det mindste satte han sig ingen konkrete spor i Naur.

Tre børn fik Sundorph sammen med Sophie Færøe mens de boede i Naur: Laurits Christian Sundorph (f.25. juli 1818), død i 1840 som stud.theol., Andrea Theodora Laurentze Sundorph (f.20. maj 1822), død ugift 19 år gammel i 1841, og endelig Marie Sundorph (f.9.december 1820). Som den eneste efterlod hun sig efterslægt. Marie blev gift med grosserer Christian Ludvig Maag, og efterlod sig datteren Sophie, gift med baron Otto Düring Rosenkrantz og sønnen William Maag, forpagter af Store Hyllinge ved Helsingborg.⁽⁶⁵⁾

Den anden Krarup i Naur – Ove Thomas Nikolaj

Fra den 2. marts 1825 og frem til 1837 var der igen en Krarup i Naur præste-

gård, Ove Thomas Nikolaj Krarup, der var en brorsøn af sognets tidligere præst, Chr.J.L.Krarup. Han skulle vise sig at være en foregangsmand på højde med den berømte onkel. Det er skrevet om ham, at var "*en af slægtens bedste mænd*" – ord der rækker vidt i forbindelse med denne slægt.⁽⁶⁶⁾

Ove Krarup blev født den 19.december 1799 i Aale sogn ved Horsens, hvor faderen konsistorialassessor Christen Nielsen Krarup på det tidspunkt var sognepræst. Navnet Ove skal han have fået fordi faderen i sine unge år havde været huslærer for statsminister Ove Høeg Guldbergs børn. Fra Aale forflyttedes faderen til Vivild-Vejlby pastorat ved Aarhus. I Aarhus boede på det tidspunkt professor Thure Krarup, farbror til Oves far og rektor for byens lærde skole. Thure Krarup var barnløs, og han og hans hustru tog derfor Ove til sig som plejesøn fra 7årsalderen. Her voksede han op indtil han skulle til København for at studere teologi. Som ung kandidat kom han tilbage til hjemegnen som huslærer på Løvenholm gods, der lå tilpas tæt på hjemmet i Vivild, så han samtidig kunne hjælpe den efterhånden svagelige fader med at bestyre hans forretninger. Da var det, han blev kaldet til Naur-Sir i 1825.⁽⁶⁷⁾

Det fortælles, at da Ove Krarup kom til Naur, fandtes her "*endnu hellige fra de gamle Tider*". Og på trods af, at han på mange måder i sit udadvendte virke var den tidstypiske rationalistiske præst, så fandt han dog hurtigt sammen med "*forsamlingsfolkene*", rester af den pieteti-

stiske vækkelse på egnen. *"Den unge Mand sad i de lave Bondestuer og lod sig undervise af dem, der havde oplevet og erfaret, hvad Livet i Gud betyder"*, som en sønnesøn senere formulerede Ove Krarups religiøse begyndelse i Naur.⁽⁶⁸⁾ Måske blev det lettere for ham at forstå denne religiøse retning efter at han giftede sig ind i Tang-slægten, med dens nære forbindelser til Brødremenigheden i Christiansfeld.

Den 5. december 1825 giftede Ove Krarup sig med Susanne Mathilde Tang fra Nørre Vosborg, hvor hun var født den 24. juni 1805 som datter af kammerråd Niels Kiær Tang og Marie Catharine Meinert. Hendes slægt skal ikke have været udelt begejstret for dette parti: *"Familiens fine Portion var ikke fri for at trække paa Skuldrene og at tale om "Mesalliance" "*.⁽⁶⁹⁾ Men den unge bruds gamle farfar, den rige købmand Peder Tang, der aldrig glemte han var født som søn af en fæstebonde, gav sønnekatteren sin fulde støtte til ægteskabet med den unge teolog, hvis slægt da også på dette tidspunkt allerede havde fremvist adskilligt flere fortjenstfulde mænd end Tang'erne.

Først fra den 6. juni 1826 bosatte Mathilde og Ove Krarup sig permanent i Naur Præstegårds efter sigende tarvelige bygninger. Det unge par fik snart rettet op på det forsømte, en smuk have blev anlagt, og i løbet af få år gik præstegården i Naur for at være en mønstergård med veldrevne marker. Ove Krarup var allerede i færd med at vise sig som en fornyer indenfor landbruget. I amtsbe-

skrivelsen fra 1833 nævnes, at pastor Krarup i Naur brugte *"et godt sædskifte med Kartofler og andre rensende Frugter, og anvender forbedrede Agerdyrkningsredskaber"*.⁽⁷⁰⁾

Krarup var således den første i Ringkøbing amt, der i større skala begyndte at dyrke roer. Senere gik hans interesse i højere grad i retning af vandingssagen, og det var på hans foranledning, at Skjern Ås opland nivelleredes. Det var også allerede mens Krarup var præst i Naur, at han begyndte skriveriet om landbrugsfaglige emner, primært i form af artikler til *"Ugeblad for den danske Bonde"*, der redigeredes af hans bror. En selvstændig bog blev det til i 1862 med titlen *"Bemærkninger om vort danske agerbrug"*; heri behandlede nye gødningstyper som guano og chilesalpeter.⁽⁷¹⁾

På ikke blot det lokale plan men også det lidt større, måtte et menneske som Ove Krarup tiltrække sig interesse. I 1831 blev han tiendekommissær, og snart involveredes han i Det Kongelige Landhusholdningsselskabs arbejde. I 1832 fik han således sammen med overretsprokurator Smith på Krogsdal til opgave at syne de forsøg justitsråd Fjellstrup gjorde med hedeopdyrkning på Sindinggård. På samme måde førte han tilsyn med Anders Pedersens landbrug i Ramme, som gennem flere år modtog 60 rigsdaler i tilskud fra selskabet til dyrkningsforsøg.⁽⁷²⁾

Atter må siges, det kunne have været spændende at se, hvad dette menneske kunne have bragt det til i Naur, hvis han

var blevet. Men en stadig voksende børneflokk gjorde det nødvendigt at søge et rigere kald. Fra og med den 26. september 1837 var Ove Krarup udnævnt til sognepræst i hustruens store og velhavende fødesogn, Ulfborg. I Naur havde de fået børnene: Niels Tang Krarup (f. 15.4. 1827), cand.theol. og senere bibliotekar i Flensborg, Marie Kirstine Krarup (f. 3.10. 1828), i 1848 gift med sognepræst F. C. C. Harboe i Fjaltring, Christian Krarup (f. 30.9. 1830), landinspektør, Nikolaj Thure (f. 12.2. 1835), senere sognepræst i Moseby på Falster, og endelig Peter Christian Evald Krarup (f. 7.5. 1837) – han blev civilingeniør.⁽⁷³⁾ Flokken forøgedes i Ulfborg med endnu fire børn.

Ingen tvivl om, at det i var Ulfborg-tiden Ove Krarups manddomsgerning udspillede, i tæt samspil med svogeren etatsråd Evald Meinert Tang på Nørre Vosborg og gårdejer Ole Kirk i Ebbensgård. Det var et stærkt triumvirat i det lokale landbrugs udvikling. Fra omkring 1838 overtog Krarup på grund af Fjelstrup's tiltagende svaghed ledelsen af Landøkonomisk Selskab for Holstebro og Omegn, han havde sæde i ledelsen af Sparekassen for Holstebro og Omegn, en plads i amtsrådet blev det til, og på det gejstlige område udnævntes Krarup i 1846 til provst over Ulfborg herred. Samme år kom den officielle anerkendelse i form af Dannebrogordenens ridderkors.

I 1852 flyttede Ove Krarup og Mathilde Tang imidlertid med deres store børneflokk til Flødstrup-Ullerslev pa-

storat på Fyn, og her døde dette fremragende menneske den 19. juni 1862.

Først den 26. september 1889 døde enken, 94 år gammel, hun var da bosat i København og begravedes på Assistens kirkegård.

”Gør efter mine ord, ikke efter mine gerninger – om sognepræst Hans J. Fr. Chr. Wolf

Efter Krarup kom en hel anden type præst til Naur i skikkelse af cand.theol. Hans Jacob Frederik Christian Wolf, der tiltrådte kaldet den 16. december 1837. At netop han fik kaldet skyldtes vel, at stamhusbesidder, ritmester Thomas Just Iermiin til Ausumgård, der havde kaldsret til Naur kirke, havde været gift med Wolfs søster, Sofie Elisabeth, der var død i 1834.⁽⁷⁴⁾ Denne naurpræst var født den 11. maj 1805 i Vordingborg, hvor faderen Peder Rudolph Wolf var overlærer og adjunkt. Moderen hed Caroline Mariane Ragnhild Buch, men var ikke beslægtet med de vestjyske Buch'er.

Wolf skulle vise sig at være Krarups modsætning på mange måder – og det var mindre godt. Endnu så sent som i 1889 mindedes sognets beboere Wolf med forundring *”for hans lidet præstelige adfærd”*. Han kunne tage til Holstebro om lørdagen, og spillede da kort så lidenskabeligt, at det ofte var med nød og næppe han nåede tilbage til gudstjenssten om søndagen; så havde han kridt på ærmerne fordi han viskede kortregnskab ud med dem. Den slags kunne vel de fleste naurboere tilgive, for som man huskede Wolf sige gentagne gange fra præ-

dikestolen: *"Gjør efter mine Ord, men gjør ikke efter mine Gjerninger"* – og det gjorde man så, nogen i det mindste.⁽⁷⁵⁾

Præstetiden i Naur begyndte som den skulle. Den 15. februar 1838 havde Wolf giftet sig med Christiane Henriette Colding, en datter af konsistorialråd og sognepræst i Gjerlev, Johan Henrik Colding og Amalie Svitser. De fik hurtigt flere børn, deriblandt den senere sognepræst for Stefans menighed i København, dr.theol. Rudolph Wolf, som fødtes i Naur Præstegård den 25. august 1838. Ved den lejlighed markerede familien sin sociale position – blandt drengens faddere var Henrik Iermin fra Ausumgård.⁽⁷⁶⁾ Men efter kun fem års ægteskab døde Christiane Colding den 24. april 1843, og allerede ved skiftemødet efter hende, aner man de økonomiske problemer, der til sidst førte til Wolfs afskedigelse. Købmændene Aron Gunst og Nødkou i Holstebro, og H.P.Rygaard i Struer havde penge til gode hos Wolf; og snedker Søren Møller mødte frem for at få penge for afdødes kiste, som han havde fremstillet. Men Wolf kunne intet betale, endsige stille sikkerhed, så der måtte en offentlig auktion til.⁽⁷⁷⁾

Disse problemer var ikke af ny dato. I 1842 havde Wolf lånt 66 rigsdaler og 4 mark sølv af stiftsøvrighedens enkekasse; beløbet kunne han ikke tilbagebetale, da *"Jeg har nemlig kostet omtrent denne summa på en moses udgrøftning og mergling"* – derved havde han vundet 30 tønder land af bedste bonitet.⁽⁷⁸⁾ Samme år havde Wolf en sag kørende med ovennævnte købmand Gunst i Hol-

stebro. Gunst var aftager af naurpræstens ret betydelige kartoffelavl, men Wolf havde ikke overholdt leveringsaftalen. Et forlig blev indgået, og ifølge dette skulle Wolf inden den 18. maj 1843 levere 40 tønder gode kartofler til Gunst – kunne det lade sig gøre, måtte Wolf gerne levere 140 tønder.⁽⁷⁹⁾

Men langt værre var den sag Wolf blev involveret i med storkøbmanden Poul Pagh i Aalborg – den fældede præsten i Naur. Det begyndte i 1842, hvor det nye sogneforstanderskab i oktober måned havde møde i præstegården under Wolfs ledelse - indtil 1867 var sognepræsten født formand for den lokale forvaltning. Man manglede 50-100 tønder korn til den kommende vinter med henblik på uddeling til sognets fattige, og da den lokale høst havde været temmelig dårlig og kornet tilmed for dyrt, så enedes man om, at lade sognepræsten henvende sig til købmand Pagh for at købe korn af ham. Pagh bekræftede handelen og sendte 100 tønder til en pris af 5 1/3 rigsdaler tønden frit leveret i Struer. Også Wolf bekræftede handelen og indestod som garant for betalingen af de 544 rigsdaler, Pagh skulle have for sit korn. Beløbet var kolossalt set ud fra sogneforstanderskabets normale budget, og det blev heller ikke betalt. Naturligvis anlagde Pagh sag mod sognepræsten, der af samme grund suspendedes fra sit embede i 1845. Dommen lød på, at pastor Wolf skulle betale købmanden det beløb han havde aftalt med ham, men tillige *"have sit embede som sognepræst for Naur og Siir Menigheder forbrudt"*.⁽⁸⁰⁾

Det så sort ud for pastor Wolf, der dog stadig opretholdt en standsmæssig livsførelse, for i 1845 havde han boende i præstegården såvel kusken Jens Andersen, kokkepigen Karen Jensdatter og barnepigen Larsine Lintz. Det bør dog bemærkes, at han var enkemand med mindreårige børn. Embedet i Naur mistede Wolf endeligt fra den 4. marts 1846, men ifølge liber daticus "*i nåde*" og med pension. Måske han egentlig egnede sig bedre for det verdslige liv, han herefter kom til at føre som huslærer og skolebestyrer flere steder. Den 6. december 1881 døde pastor emeritus Hans Wolf i København, en af de mere usædvanlige præsteskabner fra Naur fandt derved sin afslutning.

Stamhusbesidderens svigersøn – Christian Brandt

Lige så omtalt Hans Wolf har været på egnen i sin tid, lige så anonym var efterfølgeren Christian Peter Nicolai Brandt – i det mindste at dømme efter de manglende spor han har sat sig i de historiske kilder. Måske et forhold der skyldes hans korte embedstid i Naur-Sir, fra den 23. april 1846 til den 20. august 1855. Da forflyttedes Brandt til Krummerup-Fuglebjerg pastorat på Fyn.

Christian Brandt var født den 10. juni 1808 i Søby som søn af sognepræst Gomme Jacob Brandt til Gamtofte og Christiane Haasum. At han fik embedet i Naur skyldtes vel som i Wolfs tilfælde, at han var beslægtet med kirkens ejer, Iermiin'erne. Den 1. oktober 1846 giftede Christian Brandt sig med Karen

Christian Brandt, sognepræst til Naur-Sir 1846-55.

Kirstine Iermiin, datter af stamhusbesidder, ritmester Thomas Just Iermiin og Sophie Elisabeth Wolf – på den måde var den nye frue i præstegården niece af den afsatte Hans Wolf.⁽⁸¹⁾ Pastor Brandt formåede at give sin kone en standsmæssig livsførelse, ihvert fald havde man i 1850 ikke mindre end fire tjenestefolk i præstegården.

Men Karen Iermiin døde kun 38 år gammel den 6. oktober 1854. Måske Brandt derfor har søgt væk fra sognet og præstegården med dens minder, ihvert fald fik han det følgende år det nævnte embede på Fyn. Her giftede han sig igen, med Thora Wulff. Sognepræst

Simon Groth, sognepræst til Naur-Sir 1855-73, da han kaldedes til embedet som sognepræst i Holstebro.

Christian P.N.Brandt døde den 2. oktober 1892.⁽⁸²⁾

Simon Peter Groth – Indre Mission vinder frem

Den 5. november 1813 fødte Cathrine Maria Magdalena Arends i København en søn – faderen var apoteker på Vajsenhuset, Jens Peter Groth. Simon Peter Groth blev drengens navne. I 1839 blev han theologisk kandidat, men først da han den 26. november 1855 kaldedes til Naur-Sir pastorat, fik han sit første rigtige embede. De mellemliggende år har han ernæret som lærer – det var de fleste yngre teologers lod. I 1838 var han

blevet gift med sin kusine, Caroline Sophie Groth, datter af købmand og skibsmægler i Christianssand, Peter Groth og Bolette Rasmussen. Da parret kom til Naur havde de tre døtre, der alle blev gift i Naur kirke: i 1862 var det Ida Cathrine Dorthea Caroline Groth (21 år), der viedes til amtsforvalter og husfoged på Ærø, Edvard Peter Vilhelm Volf, i 1865 viedes Petrine Bolette Groth (26 år) til sognepræst Carl Johan Henrik Fog til Æbeltoft og Dråby, og endelig som den sidste af de tre præstedøtre viedes Dina Elisabeth Groth (23 år) i 1868 til den unge fuldmægtig på herredskontoret i Holstebro, exam.jur. Emanuel Falbe Hansen. Han blev senere kendt som sagfører og branddirektør i Holstebro.⁽⁸³⁾

Da Simon Peter Groth var blevet udpeget til embedet som sognepræst i Naur-Sir, sendte han brev til biskop Daugaard i Ribe og søgte heri om tilladelse til, at han istedet for af denne måtte blive ordineret som præst af biskop Martensen i København, hvor han endnu var bosiddende. Mon ikke biskop Martensens berømte personlighed her spillede ind, knap så meget det forhold, at der kunne spares rejsebesvær og penge, som det anføres i brevet til Daugaard.⁽⁸⁴⁾

Groth tog fat i Naur, og drev således selv præstegårdens landbrug, hvilket efter sigende skal have kostet ham en formue.⁽⁸⁵⁾ Langt væsentligere var, at det var i denne stille og tilbageholdende mands embedsperiode, at Indre Missions røre så småt nåede til Naur. *"Mange*

Auktion i Naur Præstegaard.

Fredagen den 3die October d. A. og mullig følgende Dag, bliver i Naur Præstegaard afholdt offentlig Auktion til absolut Bort salg af hele Præstegaardens Besætning, hvoraf fremhæves: **1 gode Kraftige Heste, 8 Malkekoer, 12 Stkr. Ungkvæg, 31 Stkr. Kaar og Lam, 1 Grise og 2 store Grise, 1 Hjedervogn, 1 Reisevogn og 2 Arbeidsvogne, 1 Vugge, Harver, Seletøj og andre Volsredskaber, samt en Deel gode Meiereredskaber, 3 Folkesengstæder.**

Endvidere **6 Raffelovne og 1 Comfur, lidt Skjotten- og Druggersredskaber, samt nogle Møbler, m. m. m.** Lyshavende indbydes!

Herredskontoret i Holstebro, den 15de September 1873. **H. Debet.**

Da sognepræst Simon Groth i 1873 skulle flytte til Holstebro, afholdtes offentlig auktion over præstegaardens besætning og en del indbo. (Holstebro Avis den

vaagnede fra den gamle Rationalisme til en levende kristendom”, som Andreas Liisberg formulerede det i liber daticus i 1889. Groth skal dog ikke have været udelt begejstret for møderne, som indremissionær Anders Stubkjær fra Fousing arrangerede i sognets skole – det var lærer Holst lige så lidt – men forbeholdet blev dog ikke til direkte modstand, som så mange andre steder.

Naur fik ikke lov at beholde denne mand, der af eftertiden mindedes med ”ærbødighed”. Fra den 28. april 1873 kaldedes han til sognepræst i Holstebro og Maabjerg sogne. Her døde han den 7. januar 1880. Iøvrigt var han den anden person med navnene Simon Groth, der var sognepræst i Holstebro; i årene 1782-1814 var der også en Simon Groth i Holstebros præstegård. Måske en farfar

til naurpræsten, der i så fald havde forfædre i Grøn-slægten.⁽⁸⁶⁾

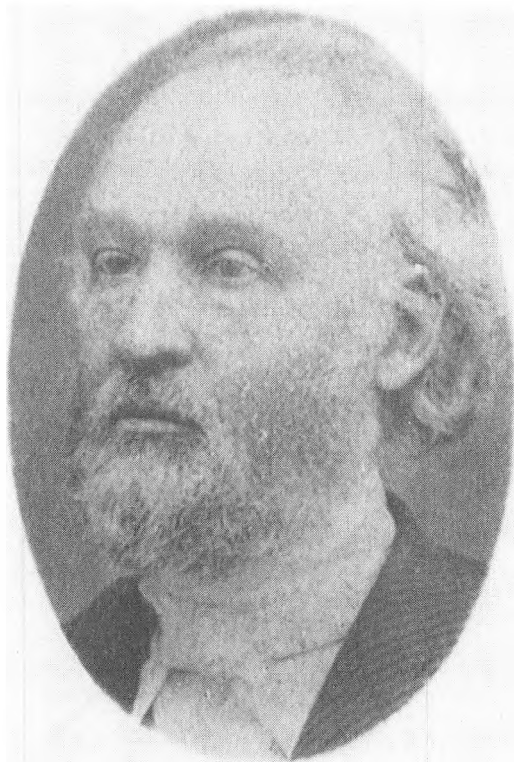
Vilhelm T. Petersen – grundtvigianer og højskolemand

Hvor Simon Groth havde været den forsigtige præst, der i det mindste ikke kæmpede imod Indre Missions voksende indflydelse i Naur, så var efterfølgeren Vilhelm Truels Petersen anderledes livlig og dertil grundtvigianer. Som Petersen selv formulerede det i et brev af den 16. februar 1876 til sin nære ven, højskolemanden Heinrich Nutzhorn i Askov:

”Jeg var anset som en fremmed og ud-lænding, da jeg kom, blev tagen imod med mistro, men mig synes, den viger. Den var forklarlig nok efter Jydens karakter, den opvækker ængstelighed og mit rygte som Grundtvigianer samt min noget raske fremtræden. Her vil de have, at præsten skal sidde i sin stue den meste tid, kun lade sig syne ved højtidelige lejligheder og have en vis korpulence – ellers er det galt”.

Vilhelm Petersens vurdering suppleres af Liisbergs i liber daticus: ”– selv var han en Mand de færreste forstode (da hans Prædikener vare lidt uforstaaelige) men som de fleste holdt meget af og alle agtede thi det vidnesbyrd maatte alle give ham, at han var et godt og kjærligt troende Menneske”.

Indre Missions tilhængere havde han svært ved at komme i kontakt med, ”saa de vænnedes til at leve deres eget liv, hvorfor de hyppigt samledes til Møder i

Vilhelm T. Petersen, sognepræst til Naur-Sir 1873-81.

Hjemmene snart for snævrere snart for videre kredse idet de samledes om Guds Ords Læsning og Læsning af de gamle lutherske Prædikener og Brosøns Bøger navnlig Brorsons Salmebog".⁽⁸⁷⁾ Men det lykkedes også for Petersen at få en stor del af menigheden på sin side, og flere udensojns løste sognebånd til ham.

Da Petersen i 1873 tiltrådte embedet i Naur havde han allerede meget nære forbindelser til førende højskole- og grundtvigianske kredse, først og fremmest centreret i lærerkredsen på Askov Højskole. Her var primært Heinrich Nutzhorn og Ludvig Schrøder at finde blandt naurpræstens nære personlige

venner, men også la Cour og Feilberg fik ofte en hilsen med på vejen i Wilhelm Petersens breve. Disse fremragende kontakter udnyttede Petersen, der hurtigt blev formand for Foredragsforeningen i Holstebro. Her fik han således Ludvig Schrøder til at komme i august måned 1876, og egentlig havde han håbet at kunne få Schrøder til Sir Lyngbjerge, men "*skytterne har dårlig råd til at betale for en taler*".⁽⁸⁸⁾ Året efter i september 1877 var forholdene åbenbart bedrede, for da bad Petersen både Nutzhorn og Schrøder, der i denne måned alligevel skulle en tur til Mors, om at lægge ruten om ad Naur for at tale for skytterne i "*Bakkerne*".⁽⁸⁹⁾ Igen i 1878 var Schrøder på egnen, og ville have overnattet i Naur Præstegård, men Petersen mente det ville være for besværligt og passe dårligt med togtiderne, så den kendte højskolemand logerede istedet på Gæstgivergården inde i Holstebro.⁽⁹⁰⁾

Allerede på dette tidspunkt var Wilhelm Petersen plaget af dårligt helbred, og heller ikke hustruen Charlotte Hagens var stærk. I 1879 skrev Petersen til Nutzhorn:

"Jeg er ikke stærk, jeg kan dog arbejde med lyst. Jeg er glad ved Naur – men jeg må herfra. Her er ikke til at leve for mig med mine store børn. Alt er meget ublidt, kunne vi få bedre år så kunne hun måske komme sig"⁽⁹¹⁾

I vinteren 1880 rejste pastor Petersen på rekreationsophold hos en søster, der boede i Eskjær. Herfra sendte han brev til Nutzhorn:

"Som du ser er jeg hos min søster. Jeg var i efteråret bleven så overanstrengt, at jeg måtte holde op med mine forretninger. Trætheden sad i hele kroppen. Jeg kunde hverken tænke eller tale. Nu er jeg efter tre måneders hvile kommen så vidt til kræfter at jeg kan arbejde en del -men trætheden i brystet er der" ⁽⁹²⁾

Endnu i oktober samme år følte Vilhelm Petersen sig udmattet, men holdte dog to prædikener hver søndag.⁽⁹³⁾ Året efter, fra den 29. november 1881, fik han så det eftertragtede embede i Søllested på Fyn, formodentlig først og fremmest af økonomiske grunde, idet det kneb ham at sikre sine børn den skolegang han syntes passende.

Inden Vilhelm Petersen, der senere tog Hagens som efternavn, flyttede fra Naur havde han imidlertid sat et åndeligt røre igang, ligesom han byggede en ny præstegård. Især var Mads Bertelsen Bjerre og Niels Bendtsen blandt pastor Petersens trofaste støtter. Allerede i et brev til Nutzhorn fra 1877 sender han hilsner til de to mænd, der altså må have

opholdt sig på Askov Højskole det år.⁽⁹⁴⁾ Bjerre deltog senere i møder her sammen med Vilhelm Petersen. Og i et brev til Nutzhorn af den 19.2.1878, kunne Petersen skrive:

"Eders to elever herfra Mads Bertelsen og Karoline Wille i Sir lever godt, de vilde vist gerne sende Eder Hilsener om de vidste jeg skrev. En broder til jomfru Wille vilde have været hos Eder i Vinter, men forrige års indtægter var nok temmelig små der som så mange andre steder. De unge i Sir har dannet en bogsamling og forening for at blive bekendte med litteraturen".⁽⁹⁵⁾

To år senere sender Petersen hilsner til Nutzhorn fra Karoline Wille, der:

"er vor hjælp når det kniber med moder. – Karoline er den mest husvante og meget villig. De er bleven selvejere på Østergård og gården skal deles i to dele til 2 sønner. Ejeren af Ausumgård er altid i pengeforlegenhed og de der administrerer stamhuset tvinger ham vist til at sælge. Østergård var den 9.gård som Jermin ellers havde tænkt på at inddrage. Wille har rig familie i Hamborg. Hilsen til Schrøder".⁽⁹⁶⁾

Kontakterne til grundtvigske kredse omkring Holstebro opretholdt Vilhelm Petersen efter at være flyttet fra egnen. Det glædede ham således i 1884, at der var begyndt en frimenighedsdannelse for Naur, Sir, Maabjerg, Mejrup, Nr. Felding og Holstebro. Og endnu i 1886 kunne

Foredragsforeningen
for Holstebro og Omegn
holder Møde paa Raadstuen i Holstebro **Tirsdagen den 22de Januar Eftermiddag Kl. 3.** Foredrag af Pastor Petersen i Naur.
Kl. 2 samfundets **Generalforsamling**, paa hvilket bl. a. en ny Bestyrelse skal vælges.

Naturligvis var den grundtvigianske pastor Petersen gerne foredragsholder i Foredragsforeningen i Holstebro. Her mødtes de, der levede med i tidens strømninger såvel politisk som åndeligt. (Holstebro Avis den 19. januar 1878).

han fortælle Nutzhorn, at *"Engang imellem ser vi Naur- og Sirboere"*.⁽⁹⁷⁾

Vilhelm Petersen satte sig således varige spor i Naur sogns åndelige og kulturelle liv.

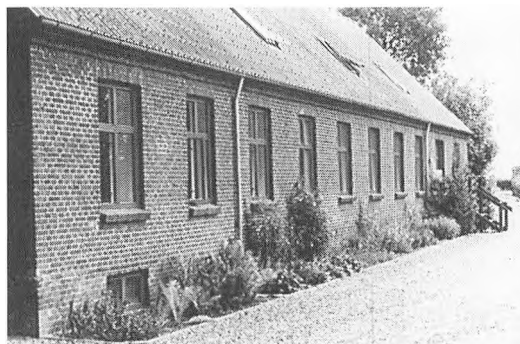
Der bygges ny præstegård i 1880

Det var i Vilhelm Petersens tid, der byggedes ny præstegård i Naur. Den gamle skal ifølge indskriptionen på en bjælke have været fra 1730erne, altså fra pastor Wedels tid. Dette hus var nu forfaldent, fugtigt og *"ret ækelt"* som Petersen udtrykte det, da han i 1879 begyndte at planlægge nybyggeriet. Af Kultusministeriet havde præsten fået tilladelse til at frasælge 70 tønder land ager og 50 tønder land hede og mose til udstykning. Ud fra denne plan behøvede han ikke at opføre nye store avlsbygninger. Den gamle præstegårds stuehus skulle blive stående som forpagterbolig, medens det nye stuehus skulle opføres øst for haven op til det såkaldte *"plantagedige"*. Men da man kom til foråret 1880 og jorden skulle sælges på auktion, var buddene så lave, at pastor Petersen valgte ikke at sælge. Naur præstegård fortsatte som en af sognets store gårde med et hartkorn på 7-6-3-1½ fordelt på ca. 210 tønder land.

Præstegårdens hovedlod på 54 tønder land lå på gårdens tre sider og bestod mest af skarpsandede jorder. Dertil kom en lod kaldet Pilbjerg på 5 tønder land og den 12 tønder land store Vestermark. Naturligvis havde præstegården del i Naur sogns store kær- mose- og hedearealer, og heraf lå en lod på 12 tønder

land ved selve gården. Dertil havde gården 38 tønder land kærjord i forbindelse med Vestermarken og ½ tønde land græsning på Sir Lyngbjerge. Af eng havde præstegården 9 tønder land, der årligt gav ca. 18 læs god hø. Moselodder havde gården i Knæmose, Åmose og Gedmose, og herfra fik man om ikke det meste så dog det bedste brændsel. Og hede i stor stil: 40 tønder land i Vesterheden og 18½ tønder land, der lå op til moselodden i Gedmose – her havde gården god lyngslet.⁽⁹⁸⁾ Vesterheden tilplantedes med fyrretræer i 1890erne – det er området, som idag kaldes Præstegårdens Plantage.

Nyt stuehus blev opført med Niels Bendtsen, der var gift med Stine fra Store Torp, som entreprenør – Bendtsen overtog iøvrigt senere forpagtningen af præstegården. Endelig i oktober 1880 kunne Vilhelm Petersen med familie flytte ind i den nybyggede præstegård med højt til loftet, store vinduer og tør luft. Man fornemmer ligefrem hvor meget han nød det, da han få dage efter

Siden 1880 har sognepræsterne til Naur-Sir boet i denne præstegård, der afløste et mørkt og fugtigt hus fra pastor Wedels tid først i 1700'erne. (Foto: Torben Skov).

en heldig summer og vi har besluttet os på i det følgende år at bygge en ny kirke og til sidst fjerde og fjerde år. Den gamle kirke var både fugtet og ked. Vi ønsker allerede nu, at der er meget friske og bedre loft og smukt belysning.

Kirkebygningen skal være af træ - guler for Haven, og for den vej, som fører ind og ud til og gård. Lunden skal adskilt, gærde og skal stå rundt omkring. Vi har nu tænkt på at bygge en kirke og skal stå rundt omkring. Vi har nu tænkt på at bygge en kirke og skal stå rundt omkring. Vi har nu tænkt på at bygge en kirke og skal stå rundt omkring.

gød dog over i det nye hus med mig og gå en gang rundt i det. Han mækkede, him hvide og mørke. Karlens Wille har hjulpet os imens Charles og Carl. De to vil bygge en kirke og i det følgende år, desuden har vi lænt os alle hængslerne fra Løren. I forbindelse af det byggesamfundet er imidlertid til mere hjælp. Vi mener, at skulle have en berømt til Jørgen (Wille) og Gøtner (Vår). Det er nu vilhelms egentlige plan, der får mig til at skrive til dig nu. Ikke at jeg ikke har tænkt mange gange på at skrive, men livet har taget min tid i summer. Jeg har været ude til med det byggesamfundet hele tiden (Vi havde for øvrigt glæde af byggesamfundet). Din skrift er sendt her til mig i Fets, som jeg havde et af mine, mit vilde. (Jeg havde dog ikke på det). Minde om mig vil skaffe en pige til os, der kunne fortælle, læse, skrive, regne med de små og endda være lidt til hjælp i huset, som min kone har ønsket at gå. Sprag bygger vi os ikke om. Men min minde om minns lærer historie og geografi og bibelhistorie. Loven om kirke bygge skal bygge, og vil vi ikke gøre det.

Da der i 1880 var bygget ny præstegård i Naur, tegnede sognepræst Vilhelm Petersen en grundplan over det nye hus i et brev til sin nære ven, Heinrich Nutzhorn på Askov højskole.

flytningen skrev til vennen Nutzhorn på Askov:

"Dette brev skrives til dig fra min stue i den nyopbyggede gård. Jeg sidder lunt inden døren og det er så fjunkende og flunkende. I mandags og tirsdags flyttede vi tingene herover og sov første nat her mellem tirsdag og onsdag. Det gamle hus står mørkt og skummelt". En enkelt bekymring havde præsten dog: "Hvad jeg frygter er ikke så meget for en stor gæld (byggeriet kostede 16.000 kroner, forf.anm.), men Navr-

boerne kan ved denne flothed forledes til at bygge kønnerer, end de kan ævne".⁽⁹⁹⁾

Digterpræsten Vilhelm Gregersen
Hvem kender ikke julesangen "Der er noget i luften"? – knap så mange ved formodentlig, at ophavsmanden en tid var sognepræst i Naur og hed Vilhelm Gregersen. Blandt de mange præster i Naur, hører Vilhelm Gregersen i kraft af sin produktion af salmer og sange til de mest kendte. Meget er allerede skrevet om ham, og derfor bliver omtalen her

Religiøst liv

forholdsvis kort, også fordi hans tid i Naur kun strakte sig fra 1882-86, da han blev kaldet som sognepræst til Stauning menighed ved Ringkøbing Fjord.⁽¹⁰⁰⁾ I perioden 1897-1918 var han sognepræst i Hornslet, og disse år var hans mest produktive. Inden Gregersen kom til Naur havde han i 1875 udsendt sin første bog – digtsamlingen *"Nogle Digte"* – i Naurtiden udkom *"Julegrønt"* i 1884.

Andreas Peter Vilhelm Gregersen blev født den 17. marts 1848 i Flensborg som søn af købmand og fabrikant Laurits Gregersen og Anna Laura Helene Schmidt. Opvæksten prægedes af de nationale spændinger omkring 1864. De førte med sig, at familien måtte flytte til København. Samme år han kom til Naur, giftede Vilhelm Gregersen sig med Anine Rosalie Kayser, datter af tømrermester og landstingsmand H.H. Kayser.⁽¹⁰¹⁾

Gregersen sluttede sig hverken til Indre Mission eller grundtvigianerne, og formåede efter pastor Liisbergs vurdering at samle de efterhånden skarpt adskilte religiøse grupper i Naur-Sir. I sin egen levnedskildring skriver Vilhelm Gregersen:

"Jeg har aldrig været anlagt for udprægede Partistandpunkter. – Jeg har modtaget gode Impulser og Befrugtning fra alle Sider. Jeg har hørt Grundtvig og Frimodt, Fog og Rørdam og mange andre med Glæde, men jeg har aldrig ubetinget kunnet følge en enkelt Retning gennem tykt og tyndt".

I årene 1882-86 var digterpræsten Vilhelm Gregersen sognepræst i Naur-Sir. Her er han fotograferet sammen med hustruen Anine Rosalie Kayser. (Lokalhistorisk Arkiv Holstebro Kommune).

Nu skete der det, at valgmenigheden i Holstebro etableredes af egnens inkarnerede grundtvigianere i Vilhelm Gregersens tid, og da en del løste sognebånd hertil fra Naur-Sir, slap Gregersen således af med de mest yderligtgående grundtvigianere, der først og fremmest var at finde i kredsen omkring Bjerreslægten. Også politisk stod han disse mennesker fjernt.⁽¹⁰²⁾

Selv oplevede Vilhelm Gregersen modtagelsen i Naur som god:

"baade i min Formands Hjem og i Menigheden, og jeg kom i det hele taget

godt ud af det med de forskellige Retninger, endskønt jeg straks tonede mit Uafhængighedsflag. Da jeg ankom med min unge Kone til Præstegaarden i Naur, fandt vi den pyntet, Middag beredt og en stor knejsende Flagstang med et prægtigt stort Dannebrog hilste os fra Haven. Det var en Gave fra de unge Karle og Piger. Inde i Stuerne mødte os store og smukke Gaver fra Menigheden i Naur og Sir. De som var fra annexet Sir, overbragtes os af en Deputation med Læreren, den i sin Tid ret bekendte Folkethingsmand, Hansen Sir i Spidsen, Skønt nævnte Mand var uenig med mig i Politik, og jeg endogsaa ved et Folkethingsvalg stemte imod ham, som den eneste i Sognet, var han altid flink og nobel i sin Færd, og jeg satte Pris paa ham. Noget lignende gjaldt Læreren i Naur, Siedelmann, som var mig en god Hjælp og Omgangsvæn.”⁽¹⁰³⁾

”Vor Fader har lys i sit Vindu” er vel nok den mest kendte af Gregersens sange, som man har villet knyttet til hans tid i Naur. I erindringsbogen ”Højtider”, som pastor Thorlacius Ussing fra Fjerritslev publicerede, fortælles om hvorledes Wilhelm Gregersen en aften var på sygebsøg hos en gammel kone i Hestbækgårdene. På vejen hjem om natten for han vild i Lindtorp mose og var lige ved at gå ud i et ”bundløst” hul i sin søgen efter vejen til Naur – da var det han så det lys i præstegårdens gavlvindue, som førte ham frelst hjem. Oplevelserne herfra udtrykte han i digtet, men ifølge Anders

Kr.Kjeldahl fra Maabjerg, mente lokal-kendte ikke, at der var overensstemmelse mellem digtets ord og den fysiske virkelighed omkring Naur Præstegård. I en sådan vurdering bør man imidlertid tage den digteriske frihed i betragtning, og ikke fæstne sig for meget ved detaljer.⁽¹⁰⁴⁾

Efterhånden som familien forøgedes, overvejede Gregersen stadig oftere at søge et rigere embede; fra naurboernes side tilbød man ham da under hånden et årligt tilskud, ”men jeg vilde nødig binde hverken dem eller mig selv, og selv efter halvfemte Aars Samvær skiltes vi i hjertelig, god Forstaaelse og med mange gode Minder”. Embedet i Stavning ”faldt mig i Hænderne som Appelsinen i Aladdins Turban”.⁽¹⁰⁵⁾

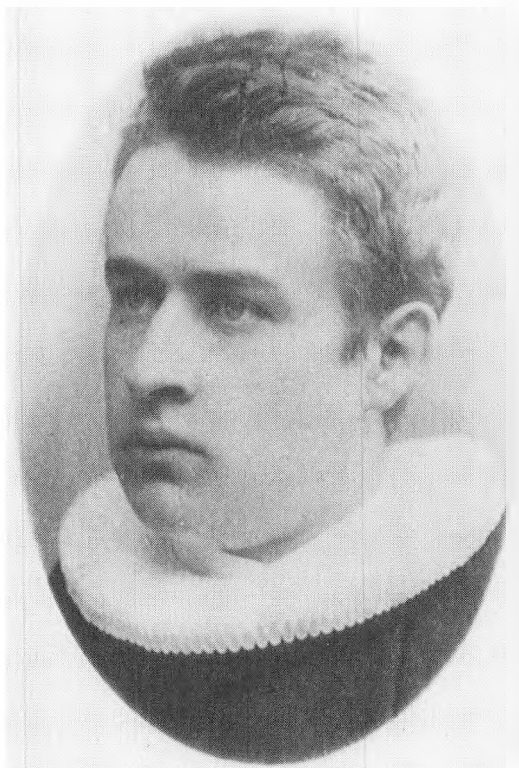
Sognets præster i 19. århundredes sidste årti

Efter tre sognepræster der hver især markerede sig som markante i sognets åndelige liv, sluttedes forrige århundredes præsterække af med tre sognepræster i løbet af 1890erne. Alle forekommer de at have været embedsmænd i ordets mest grundlæggende betydning som administratorer -andre spor satte de sig ikke. Disse tre naurpræster var Andreas Liisberg (fra 14.2.1887), Niels Christian Hansen (fra 4.6.1891) og Jørgen Christian Pedersen Skydsgaard (fra 23.2.1897) – sidstnævnte var næsten af lokal oprindelse, idet han var født i Vemb i 1868.

Endnu i 1890erne var der stærke religiøse spændinger i sognet. Flere løste

Andreas Liisberg, sognepræst til Naur-Sir 1887-91.

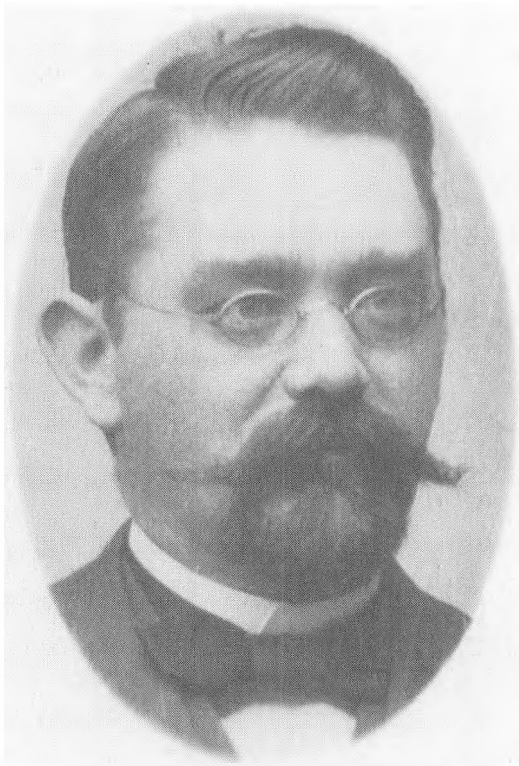
Niels Hansen, sognepræst til Naur-Sir 1891-97. Blev i 1898 cand.mag. og underviste bl. a. i en år-række ved Thisted Realskole.

sognebånd til valgmenigheden i Holstebro, medens andre blot søgte gudstjenesterne her uden at bryde forbindelsen til den lokale menighed helt. I 1887 var Roskilde konvents salmebog blevet indført i såvel Naur som Sir kirke, men ved "opbyggelige" møder rundt i hjemmene anvendtes fremdeles Brorsons "*Troens Rare Klenodie*". Ikke til udelt begejstring for pastor Liisberg var verden ved at blive en anden, da han i 1889 i liber daticus skrev: "*I vore frie Tider gjælder Frihed for alt; Frihed vil man have for alt hvad der kan være Kjød og Blod ubehageligt. Herrens Dag er indviet til Riffel-*

skydning og Dans og Fester" – deri kunne han jo have ret.

Kirkens hus

Det hus som ved denne bogs begyndelse var en olding på ca. 500 år, er ved slutningen af denne beretning blevet tre århundreder ældre. Stort set var det dog samme hus yderst som inderst – og ejeren var stadig herren til Ausumgård. Og selv om de jordiske rester af stamhusets opretter endnu stod i kisten i tårnrummet, så var Iermiin'erne lige så lidt som andre godsejere begejstrede for de udgifter, der fulgte med goderne ved at være

Jørgen Christian Skydsgaard, sognepræst til Naur-Sir fra 1897 og ind i dette århundrede.

kirkeejer. Kort sagt – Naur kirke var alt andet end et velholdt hus i forrige århundrede, ihvert fald op til de gennemgribende istandsættelser omkring 1890.

Syn fra 1824, 1843 og 1845 fortæller om en kirke, hvor der til stadighed manglede ruder her og der, og blytaget var altid revnet et eller andet sted, så regnvand trængte ind i kirkerummet. Og da der var hul i døren ind til skibet, havde man blot slået et uhøvlet brædt på. Det var alt andet end passende for et hus af denne karakter – så kirkesynet indskærpede, at der rettedes op på disse forhold. Men det var ligesom med den

Telegrammer.

(Ritzhaus Bureau.)

Kjøbenhavn, 25. Februar.

Udnævnelse.

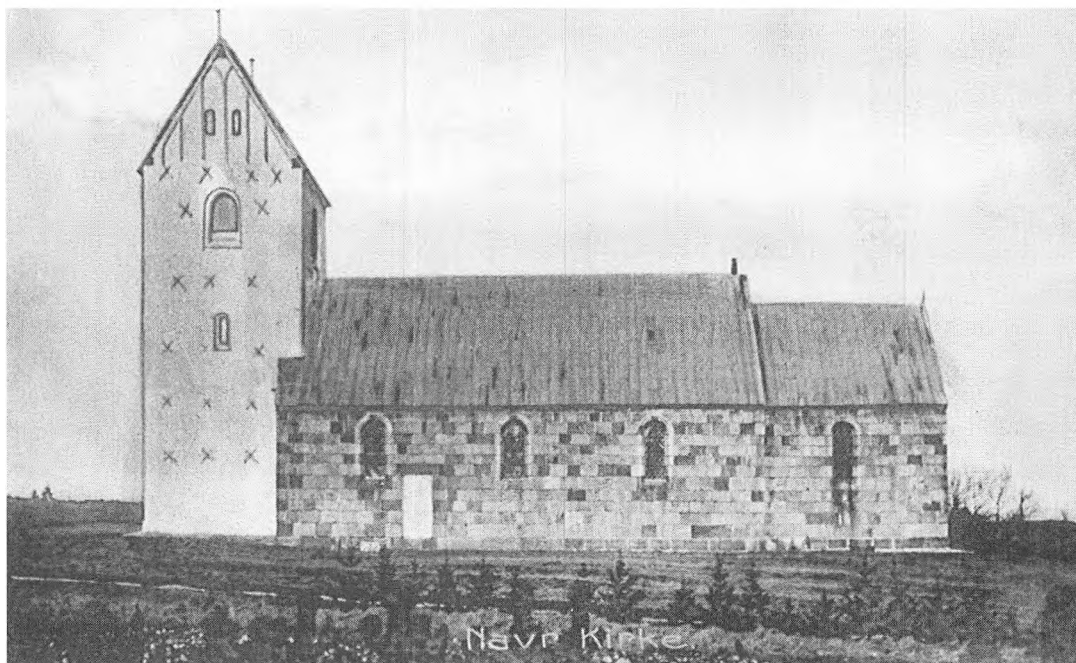
Personel Kapellan i Fejls J. C. P. Skydsgaard er beklædt til Sognepræst for Naur-Sir.

Holstebro Avis den 25. februar 1897.

manglende alterkande i 1840erne – det skulle påtales nogle gange inden en ny blev anskaffet.

Generelt skal Naur kirke have været meget mørk, og gulvet var som i middelalderen belagt med små runde kampesten - måske var det de samme, der lå der endnu. I 1843 kom synet frem til, at gulvet burde lægges om med helbrændte teglsten. Men først i 1891 skete der noget, nu fik kirken cementgulv og ikke smukke røde teglsten som foreslået 50 år forinden.

1880 blev et betydningsfuldt år for kirken i Naur, selv om beboerne nok i højere grad mindedes året fordi der ikke faldt en dråbe regn fra maj til juli. Kornet blev svedet bort på markerne og græsset tørrede væk, så kreaturerne i foråret 1881 måtte nøjes med lyng som foder. Men det har været godt vejr for håndværkerne i Naur kirke, hvis ydermur af granitkvadre efterhånden var ved at styrte ned. Muren blev taget helt ned på den ene side og genopført, og ny vinduer blev sat ind for at gøre husets indre mere lyst og venligt. Og naturligvis kaldedes hele kirken ved samme lejlighed.

Først i dette århundrede tjente Karen Overgaard i Naur Præstegård, og sendte dette kort med sognets kirke som motiv til veninden Kathrine Bendtsen, der tjente i Vedersø Præstegård.

Samme år lod præsten resterne af præstegårdens gamle stuehus vælte, og en ny forpagterbolig blev opført. Angående inventaret så var den eneste markante nyanskaffelse et nyt alterbord af udskåret træ, som man erhvervede i 1892, altså året efter at gulvet var lagt om. Men også kirkens omgivelser renoveredes, I foråret 1890 blev den stærkt kuperede kirkegård planeret og omreguleret; i sommeren 1893 blev der på privat initiativ plantet en række græner indenfor diget hele kirkegården rundt.

Op til århundredskiftet har Naur kirke derfor fremstået i en så velholdt stand, som man ikke havde set tidligere i det århundrede.⁽¹⁰⁶⁾

”En jævn, ret oplyst og driftig Befolkning” – i 1901

Intet kan være mere passende, end at afslutte denne lange beretning om Naur sogns historie med en slags status -en situationsrapport. En sådan udfærdigede pastor Skydsgaard i 1901. Naurboerne beskrives heri som *”en jævn, ret oplyst og driftig Befolkning, hvoraf dog mange leve under trykkende økonomiske Omstændigheder, en Del er nogenlunde godt stillede, ligesom der findes enkelte velstaaende Gaardmænd”*. Angående de åndelige og kirkelige forhold, så havde 7-8 familier løst sognebånd til valgmenigheden i Holstebro, ligesom der i det hele taget sporedes en del grundtvigsk påvirkning i sognet. *”Tillige findes særlig*

i Naur en ikke lille Kreds af Indre Missionsvenner, ligesaa nogen "gammeldags Gudfrygt". Naurboerene var flittige kirkegængere - mere end Sirboerne, "der vel i det hele kan siges at være noget paa-virket af Holstebros Nærhed". Skyds-gaards konklusion var, at der i Naur i

1901 var grundlag for en alvorlig forkyndelse i forståelse med Indre Missions arbejde. Sådan kom udviklingen da også til at forme sig i det 20de århundrede, naurboerne nu skulle til at tage hul på.⁽¹⁰⁷⁾

Kilder og noter

FORKORTELSER:

RA: Rigsarkivet
 LAN: Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg
 LAHK: Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune
 EA: Erhvervsarkivet, Aarhus
 Kgl.B.: Det kongelige Bibliotek
 LAS: Landsarkivet for Sjælland, Kbh.

MIDDELALDER

- 1: Nielsen Oluf, "Hardsyssels Diplomatarium", Kbh. 1893, G.E.C.Gad, s.7-8
- 2: Skautrup Peter, "Hardsyssels Stednavne. Supplerende bemærkninger til "Stednavne i Ringkøbing Amt"", i Hardsyssels Årbog 1979, s.112
- 3: Nielsen Oluf, "Dueholms Diplomatarium", Kbh.1872, Gyldendal, s.69-70
- 4: Nielsen Oluf, "Gamle Jydske Tingsvidner", Kbh.1882, s.1
- 5: Christensen William, Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis", 2.rk., Kbh.1928-39, 2.bind s.335, nr.3178
- 6: Ibid., 3.bind, s.337 nr.366-67
- 7: Nielsen Oluf, 1893, op.cit., s.64-65, s.78-79
- 8: Secher V.A. og Thiset A. "Om Rigsraad Niels Clementsøn til Avnsbjerg og hans Børn", i "Jydske Samlinger", 2. rk. 1.bind, Kbh.1886-88, s.227
- 9: Thiset A., "Fru Eline Gøyes Jordebog", Kbh.1892, s.333
- 10: Ibid., s.385
- 11: Erslev Kr. og Møllerup W., "Danske Kanceliregistranter 1535-50", s.321-22, s.325, s.319
- 12: Ibid., s.340-41

KAPITEL 1

- 1: "Præsteindberetninger til Ole Worm" bind 1, indberetninger fra Ålborg og Ribe stifter 1625-42, ved Frank Sørensen, Landbohistorisk Selskab, Kbh.1970
- 2: Ibid.
- 3: RA, Rentekammeret, Chr.den Femtes matrikel 1688, markbog nr.898
- 4: Pedersen Henrik, "De danske Landbrug fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian den Femtes Matrikel 1688", 1928, genoptryk 1975 ved Landbohistorisk Selskab, s.157
- 5: Note 3 ibid.

- 6: Ibid.
- 7: Ibid.
LAN, C4-654, Ribe bispearkiv, herredsbog Hjerm herred 1690
- 8: RA, Rentekammeret, Chr.den Femtes matrikel 1688, modelbog nr.1752
- 9: Ibid.
- 10: Frandsen Karl-Erik, "Vang og tægt", Bygd 1983, s.213-14
- 11: Afsnittet bygger på matrikel- og udskiftningskort, markbøger og Albøge Gordon, "Stednavne i Ringkøbing amt", bind 1-3, Akademisk Forlag 1976-84
- 12: Schmidt August, "Stedlige mundheld og talemaader", eget forlag, Brabrand 1964, s.145
- 13: Ibid., s.172
- 14: Schmidt August, "Danmarks Byremser", Danmarks Folkeminder nr.67, 1957, s. 90-91
- 15: Ibid., s.91
- 16: Ibid. s.203
- 17: Tang Kristensen Evald, "Danske Sagn som de har lydt i Folkemunde", bind 1, genoptryk 1980 ved Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, s.267
- 18: Tang Kristensen Evald, op.cit., bind 3, s.425, s.78
- 19: LAN, C4-166, Ribe bispearkiv, stiftsregister 1599
- 20: RA, Lundenæs len, jordebog 1597 og 1599
- 21: RA, Rentekammeret, Lundenæs len, matriklen 1664
- 22: Laursen L. m.fl. (udg.), "Kronens Skøder på afhændet og erhvervet jordegods i Danmark", (1535-1765), bind 1-5, 1892-1955
- 23: Ibid.
- 24: Dahlerup Troels, "Det kongelige rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian den Tredjes tid", bind 1-2, Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1959-69
- 25: LAN, B24-619, Viborg landsting, skøde- og panteprotokol 1645-46, Ibid., B24-620, skøde- og panteprotokol 1647-49
- 26: Note 5 og 21 ibid.
- 27: LAN, B78A-3, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1716-26
- 28: Ibid.
Aldal Jens I., "Holstebros Historie gennem Tiderne. 1274-1939, Holstebro 1939, s.473-74
- 29: LAN, B78A-3, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1716-26
- 30: LAN, B78A-4, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1726-36

- 31: LAN, B24-585, Viborg landsting, dombog 1731-36
- 32: LAN, G418-2, Ausumgård godsarkiv, erhvervelse af og forsvar for rettigheder til jordegods 1667-1797
- 33: LAN, B78A-508, Hjerm-Ginding herred, dokumenter vedrørende udskiftning 1785-1835
- 34: RA, 2485.18, Rentekammeret, Lundenæs-Bøvling amter, indberetning om forbedring i landvæsenet og fællesskabets ophævelse 1773-1809
- 35: LAN, B78A-26, Hjerm-Ginding herreder, dokumenter til justitsprotokol 1787-89
- 36: Note 33 *ibid.*, G418-22, Ausumgård godsarkiv, skatteberegningensprotokol 1775-1820
- 37: LAN, B8-1161 F, Ringkøbing amt, bilag til landvæsensprotokol 1796-1801
- 38: LAN, B8-1149 F, Ringkøbing amt, landvæsenskommissionsprotokol 1796-1801
- 39: *Ibid.*
- 40: *Ibid.* note 37 *ibid.*
- 41: *Ibid.*, Udskiftningskort 1816
- 42: Note 38 *ibid.*
- 43: LAN, B21-44, Ringkøbing amtstue, udstykningsapprobationer Hjerm-Ginding og Ulfborg herreder 1787-1813
- 44: Note 40 og 41 *ibid.*
- 45: Note 40 *ibid.*
- 46: LAN, B8-1160 106/E 267, Ringkøbing amt, bilag til landvæsenskommissionsprotokol 1808-22
- 47: LAN, B8 1148-52, Ringkøbing amt, landvæsenskommissionsprotokol 1796-1822
- 48: LAN, B78A-491, Hjerm-Ginding herred, indkomne breve 1807-8
- 49: LAN, B78A-32, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1806-10
- 50: LAN, B78A-99, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til politiprotokol 1800-20
- 51: LAN, B78A-100, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til politiprotokol 1821-24
- 52: LAHK, folketællinger Holstebro købstad 1855 og 1860
- 53: LAN, Naur sogns kirkebøger, af- og tilgangslister 1815-75
- 54: LAN, B78-270, Holstebro byfoged, pas 1815-49
- 55: RA, Lundenæs-Bøvling amter, ekstraskatter 1743-44
- 56: LAN, B78-304, Holstebro byfoged, kopibog 1785-90
- 57: LAHK, folketællinger Naur sogn, 1787, 1801, 1834, 1845, 1870
- 58: LAHK, folketællinger Naur sogn, 1901, 1906
- 59: LAN, B78-7085, Holstebro byfoged, næringsprotokol 1885-1900
- 60: Afsnittet bygger på erindringer af Peder Bjerre, Petra og Karl Mortensen samt Laurids Kjeldsen, Naur.
Naur sogns kirkebøger
Folketællinger Naur sogn 1845 og 1870
LAN, X315-32, Hjerm-Ginding herred, brandtaksationer 1858-1905
Folketælling Holstebro købstad 1901
- 61: RA, Ministeriet for Offentlige Arbejder, Skrivelser til Indenrigsministeriet fra diverse sogneråd i Skodborg-Vandfuld herreder af 7.7.1869
- 62: RA, Ministeriet for Offentlige Arbejder, brev fra Holst til Indenrigsministeriet den 21.3.1871
- 63: RA, Ministeriet for Offentlige Arbejder, brev fra Naur sogns beboere 11.1.1872 til Besigtigelseskommissionen for Ringkøbing-Holstebro Jernbane, og af december 1872 til Ministeriet for Offentlige arbejder
- 64: RA, Ministeriet for Offentlige Arbejder, breve fra den kongelige kommission ved jernbaneanlæggene i Jylland af den 4.2.1872 til Indenrigsministeriet og d.25.3.1873 til stiftamtmand von Rosenørn fra overingeniøren ved de Jydsk-Fyenske Jernbaner

KAPITEL 2

- 1: RA, Rentekammeret, Chr. den Femtes matrikel 1688, markbog nr.898
- 2: LAN, Det 1.Jydske Rytterregiment, det vestjydske gods 1680-1780 G.Ryt.6-1, protokol for besigtelse og syn af det til oberst Schwanedes regiment udlagte gods 1686
- 3: LAN, C4-654, Ribe bispearkiv, herredsbog for Hjerm herred 1690
- 4: LAN, B78A-73, Hjerm-Ginding herred, syn og taksationsforretninger 1826-29
- 5: LAN, BrD31-19, brandtaksation for Hjerm herred 1800-32
- 6: LAN, BrD31-20, brandtaksation for Hjerm herred 1832-44
- 7: *Ibid.*
- 8: EA, Vestjyske Kreditforenings arkiv
- 9: LAN, B78-5223, Holstebro købstad, udmeldelser og taksationsforretninger 1870-90

- 10: Tholle Johannes, "Haver og Havedyrkning i Ringkjøbing Amt", i Hardsyssels Årbog 1930, s.94
- 11: EA, note 8 ibid.
- 12: Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, nr.5362-65
- 13: Hansen H.P. og Bjerre Markus, "Bonde og Handelsmand. Af Jens Sandholms Erindringer", Munksgaards Forlag, Kbh.1948
Bjerre Bertel og Dalgaard Mariane, "Nogle Træk om Jakob Bjerre og Ane Marie i Nisumby", Lomborg 1903
- 14: Hald I.C., "Ringkjøbing Amt", 1833, 8.bind i Landhusholdningsselskabets værk "Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand", genoptryk 1985 ved Historisk Samfund for Ringkjøbing Amt, s.264-68
- 15: Matrikelkort over Falsig by 1817
- 16: LAHK, kirkebog Naur sogn
- 17: LAHK, kirkebog Bur sogn
- 18: LAN, B78A-510, Hjerm-Ginding herred, diverse indberetninger til herredsfogeden 1813-25
- 19: Naur sogn, målebordsblad 1870
- 20: EA, Jydske Kreditforenings arkiv
- 21: Nationalmuseet, sogneberegning, Naur sogn nr.131
- 22: LAN, G418-41, Ausumgård godsarkiv, gods-korrespondance 1833-41
- 23: Note 3 ibid.
- 24: Note 1 ibid.
- 25: Note 2 ibid.
- 26: RA, Lundenæs og Bøvling amter, ekstraktteregnskab, kop- og kvægskat 1682-83
- 27: RA, Lundenæs len regnskaber 1630-37
- 28: Note 26 ibid.
- 29: RA, 1.Jydske Regiment, kasseregnskaber 1706
- 30: LAN, B78A-2, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1704-16
- 31: LAN, B78A-8, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1773-83
B78A-485, Hjerm-Ginding herreder, indkomne breve 1779-84
- 32: Hald I.C., op.cit., s.80-81
- 33: Ibid., s.97
- 34: Ibid., s.235
- 35: Ibid., s.126-27
- 36: RA. Rentekammeret 352.10, statistiske efterretninger vedrørende Jyllands amter indsendt til kommissionen for for det statistiske tabelværk 30.1.1838. (Skanderborg, Vejle, Ringkjøbing og Ribe amter)
- 37: Ibid.
- 38: Begtrup Gregers, "Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark", bind 3 om Nørrejylland, 1812, genoptryk 1978 ved Rosenkilde og Bagger, s.107
- 39: Hald I.C., op.cit., s.152-53
- 40: RA, Det Statistiske Bureau, optegnelse på størrelsen af det besåede areal samt af udsæden, Naur sogn d.15.juli 1861
- 41: Note 36 ibid.
- 42: LAN, B8-1055, Lundenæs-Bøvling amter, Generaltabel over det på hovedgårdene, bøndergods og strøgods befundene hornkvæg 1774
- 43: Hald I.C., op.cit., s.122
- 44: Begtrup Gregers, op.cit., s.83, s.95, Hald I.C., op.cit., s.122
- 45: Begtrup Gregers., op.cit., s.83, s.89
- 46: Hald I.C., op.cit., s.190-93
- 47: Begtrup Gregers, op.cit., s.101-2, Hald I.C., op.cit. s.195
- 48: Begtrup Gregers, op.cit., s.99-101, Hald I.C., op.cit., s.200-7
- 49: RA, Det Statistiske Bureau, kreaturtællinger Naur sogn 1837/1860/1875/1880/1892
- 50: Ibid., oversigt over kreaturholdet 1881 i Naur sogn
- 51: Ibid., 1876
- 52: Naur-Sir præsteembedes arkiv i præstegården, liber daticus for Naur-Sir pastorat, nr.6-7, 1856-1960. (Embedets tidligere liber datici er afleveret til Landsarkivet for Nørrejylland, hvor det ikke har været muligt at lokalisere dem)
- 53: Mejerirapport Lokalhistsarkiv Holstebro Kommune
LAN. PX 14A 24-1, Andelsmejeriet Holmgård i Sir sogn 1887-1968
- 54: Note 9 ibid.
- 55: EA. Jydske Kreditforenings arkiv

KAPITEL 3

- 1: RA, Lundenæs len, jordebog 1615-35
- 2: RA, Lundenæs len, jordebog 1641-53
- 3: RA, Lundenæs len, regnskaber 1610-23
Om målene i den tids Danmark se: Fauersholt Jensen L.E., "Danske Kornmål i 1600-tallet", Odense Universitetsforlag 1986
- 4: LAN, B78A-2, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1704-16
G.438-10, Nr.Vosborg godsarkiv, fæsteprotokol 1719-1849

- 5: LAN, G.431-1, Krogsdal godsarkiv, fæstebrev på gård i Naur
- 6: RA, Rentekammeret 2485.91, Koldinghus, Lundenæs, Bøvling og Riberhus amter, hove-riprotokol 1773-74
- 7: Ibid.
- 8: LAN, G418-15, Ausumgård godsarkiv, hove-ri-væsenet og forskelligt fæsterne og deres gårde vedkommende 1775-1879
- 9: LAN, Br.D31-19, Ringkøbing amts branddirektorat, brandtaksation for Hjerm herred 1800-32
- 10: LAN, G418-12, Ausumgård godsarkiv, fæstebrev 1765-1872
- 11: Ibid.
- 12: Ibid.
- 13: Jensen Christian, "Linde By", Holstebro 1944, eget forlag, s.68
- 14: LAN, B78A-5, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1730-36 B
- 15: Ibid.
- 16: Ibid.
- 17: Ibid.
- 18: Ibid.
- 19: Ibid.
- 20: LAN, B78A-3, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1716-26
B78A-4, Hjerm-Ginding herreder, justitsprotokol 1726-30
- 21: Jensen Sigurd, "Fra Patriakalisme til Pengeøkonomi", Gyldendal 1950, s.38
- 22: LAN, Ringkøbing amtsstue, regnskaber 1796-97
- 23: LAN, Hjerm-Ginding herreder, skøde- og panteprotokoller
- 24: Jacob Nielsen Lund på Overlund var søn af Niels Christensen (ca.1684-1745) og Johanne Jacobsdatter (ca.1700-43) af samme gård. Jacobs bror, Søren Nielsen Lund (1735-1800), var uddannet prokurator og en tid birkedommer i Starupgård birk, så forpagter af samme gods, og sluttede som kromand i Store Binderup. Søsteren Johanne Marie Nielsdatter (født 5.april 1739 i Naur) var gift med selvejer Christen Christensen i Sønder Vinkel, Heldum sogn. (Tak til Hans Gjedsted, Støvring, for oplysningerne om Lund-slægten fra Overlund).
- 25: LAN, G433-2, Krogsdal skifteprotokol 1721-1802
- 26: LAN, folketælling 1787 Ryde sogn
- 27: LAN, B78A-27, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1790-92
- 28: LAN, folketælling Lovns sogn 1787
- 29: LAN, B78A-492, Hjerm-Ginding herred, indkomne breve 1809-12
- 30: RA, tiendekommissionsprotokol for Ringkøbing amts nordre del
- 31: LAN, B78A-380, Hjerm-Ginding herreder, auktionsprotokol 1811-18
- 32: LAN, B78A-8, Hjerm-Ginding herreder, justitsprotokol 1773-83
- 33: LAN, B78A-Sp14, skøde- og panteprotokol 1813-18
- 34: Christensen Peder, "Ølby, Asp og Fousing Sogne", Struer 1959, s.99, s.115
- 35: LAN, B78A-14, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1813-18
- 36: LAN, B78A-SP15, Hjerm-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1818-21
- 37: LAN, B78A-381, Hjerm-Ginding herred, auktionsprotokol 1818-29
- 38: Groshennig Max, "Slægten Breinholt", Kbh.1907
- 39: LAN, B78A-15, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1818-22
B78A-SP16, Hjerm-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1821-24
- 40: om slægten se: Frølund L.C.T., "Stamtavle over Slægten Nyboe", Holstebro 1876, Lillelund Rigmor, "Nyboes Gård - en købmandsgård i Holstebro fra 1700-tallet", Holstebro Museums årsskrift 1977
- 41: LAHK, folketælling 1801 Holstebro købstad
- 42: LAN, B78A-SP15, Hjerm-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1818-21 LAHK, kirkebøger Mejrup sogn
- 43: LAN, B78A-SP16, Hjerm-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1821-24
- 44: LAN, B78A-16, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1822-30,
B78A-SP17, Hjerm-Ginding herreder, skøde- og panteprotokol 1824-26
- 45: LAN, C504-28, Naur-Sir præstearkiv, fattigkommissionsprotokol 1827-41
- 46: Graugaard Esben, "Præstegård, fattighus og bondegård - en 400 år gammel bibels vej til museum", i Holstebro Museums årsskrift 1988
- 47: Note 9 ibid.
- 48: LAN, B78A-17, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1830-41
- 49: LAS, Tugt- og Forbedringshuset Christianshavn, kvindefanger 1865-67, protokol 483
LAN, B204-67, Viborg Tugthus arkiv, protokol over kvindefanger 1862-70
Ibid., B204-66, protokol over kvindefanger 1850-62 LAS, Kbh. skiftevæsen, forseglingsprotokol 1869

- 50: LAN, Sunds sogns kirkebøger
- 51: LAN, B78A-Sp20, Hjerm-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1829-30
B78A-300, Hjerm-Ginding herred, skifteprotokol 1828-32
B78A-73, Hjerm-Ginding herred, syns- og taksationsforretninger 1826-29
- 52: LAN, LK688, landkommuner, forhandlingsprotokol for Naur-Sir sogneråd 1892-1920
- 53: LAN, B78A-126, Hjerm-Ginding herred, domprotokol 1842-61
- 54: LAN, B78A-89, Hjerm-Ginding herred, politiprotokol 1842-45
- 55: LAN, B204-66, Viborg Tugthus arkiv, protokol over kvindefanger 1850-62
- 56: LAN, B81-45, Bølling-Nørre herred, politiprotokol 1853-57
- 57: LAN, B78-9, Holstebro byfoged, justitsprotokol 1847-60
- 58: RA, Lundenæs og Bøvling amter, konsumtion- familie- og folkeskat 1697-98
- 59: LAN, B78A-101, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til politiprotokol 1825-26
- 60: LAN, B78A-99, Hjerm-Ginding herreder, dokumenter til politiprotokol 1800-20
- 61: LAHK, P131-1, forhandlingsprotokol vedrørende forligsmægler for tyende- og aftægtssager i Naur-Sir sogne 1854-1936
- 62: Ibid.
- 63: RA, Lundenæs len, regnskaber 1623-30
- 64: LAN, B24-563, Viborg landsting, dombog 1631
- 65: RA, Lundenæs-Bøvling amter, ekstraskattemandtal 1625-32
- 66: LAN, B24-641, Viborg landsting, kopi af breve 1668-69
- 67: RA, Danske Kancelli, Indlæg til Jydske registre 1669/187
- 68: Hansen H.P., "Kibæk-Møllerens gods 1672", i "Fra gamle dage", bind 1, 1941, s.122
- 69: RA, Lundenæs-Bøvling amter, contributionsregnskaber 1670-83, bilag 1671
- 70: LAN, G418-2, Ausumgårds godsarkiv, erhvervelse af og forsvar for rettighederne til jordegods 1667-1797
- 71: LAN, B78A-1, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1690-96
- 72: Rasmussen Poul, "Viborg landstings skøde- og pantebøger. 165-52", Landbohistorisk Selskab 1973, s.5, s.56
- 73: LAN, B24-555, Viborg landsting, dombog 1616
- 74: Note 71 ibid.
- 75: Se: Graugaard Esben og Overgaard Anna, "De bedste sognemænd", i Folk og Kultur 1983
- 76: LAN, C504 27+28+29, Naur-Sir præstearkiv, fattigkommissionens forhandlingsprotokol 1803-26, fattigkommissionens forhandlingsprotokol 1827-41, regnskabsbog for fattigvæsenet 1815-27
- 77: LAHK, P131-2, valgprotokol for Naur-Sir kommune 1841-94
- 78: Ibid.
- 79: Note 52 ibid.
- 80: Ibid..
- 81: LAHK, P-132-1/5335, kassebog for Naur-Sir kommune 1900
- 82: Naur-Sir kommunes skatteligning 1897, i Holstebro Avis d.6.januar 1897
- 82a: Dansk Folkemindesamling, optegnelser fra Naur sogn 1923, nr.2463.
- 83: Kristensen Kr., m.fl., "Ringkøbing Amt Skytteforening 1878-1953"
- 84: LAHK, medlemsprotokol for Venstrebevægelsen for Ringkøbing amts 3.valgkreds 1885-97
- 85: LAHK, forhandlingsprotokol for Venstrebevægelsen for Ringkøbing amts 3.valgkreds
- 86: Graugaard Esben, "Ringkøbing Amts Indkøbsforening 1885-1985", Holstebro 1985
- 87: Holstebro Landmandsbanks regnskabsbog juli-december 1887, (opbevares i banken)
- 88: Trykt i Holstebro Dagblads jubilæumsavis 1931
- 89: HOLSTEBRO MUSEUM. underskriftindsamling 1885 til fordel for Thomas Nielsen og Peder Noes i Ringkøbing amts 3.valgkreds

KAPITEL 4

- 1: RA, Lundenæs len, ekstraskattemandtal 1643-47
- 2: Jensen Christian, op.cit., s.11
- 3: RA, Rentekammeret 311.48, Jordebøger 1660-65 (Kvistrup)
- 4: RA, Lundenæs len, bilag til pengeskattemandtal 1645
- 5: LAN, Ribe bispearkiv, herredsbog for Hjerm herred 1690
- 6: RA, Lundenæs len, mandtal på pendingeskat 1611
- 7: RA, Lundenæs len, ekstraskattemandtal 1632-35
- 8: RA, Lundenæs len, regnskab 1637-48
- 9: RA, Danske Kancelli, indkomne breve og indlæg 1632-39 Lundenæs len, jordebog 1646

- 10: RA, Danske Kancelli, indlæg til registranterne 1481-1650
- 11: RA, Lundenæs len, jordebog 1646
- 12: RA, Lundenæs len, ekstraskatteregnskab 1648-51
- 13: RA, Lundenæs len, regnskaber 1647-48
- 14: RA, Lundenæs len, kop- og kvægskat 1686-89
- 15: RA, Lundenæs len, jordebog 1683-91
1.Jydske Regiment, kasseregnskaber 1687-91
- 16: RA, Lundenæs og Bøvling amter, kop- og kvægskat 1682-96
- 17: RA, Rentekammeret, Christian den Femtes matrikel af 1688, markbog nr.898
- 18: RA, 1.Jydske Regiment, kasseregnskab 1706
- 19: RA, Lundenæs-Bøvling amter, ekstraregnskaber, kop- og kvægskat 1682-96
- 20: Ibid.
- 21: Se kapitel 2 note 2
- 22: RA, 1.Jydske Regiment, kasseregnskaber 1683-91
- 23: Ibid.
- 24: LAN, B78A-2, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1704-16
- 25: RA, 1. Jydske Regiment, kasseregnskaber 1686-89
- 26: Ibid.
- 27: RA, Lundenæs amts soldaterrulle 1676
- 28: LAN, B78A-489, Hjerm-Ginding herred, indkomne breve 1799-1803
- 29: Ibid.
- 30: Ibid.
- 31: Ibid.
- 32: LAN, B21-55, Ringkøbing amtsstue, march- og dusørpenge 1806-13
- 33: LAN, B21-224, Ringkøbing amtsstue, dokumenter vedr. militær forplejning 1807-14
- 34: LAN, B21-54, Ringkøbing amtsstue, kgl. rejser og ægtstørser 1806-12
- 35: Note 28 ibid.
- 36: Ibid.
- 37: LAN, lægdsrulle 1808, Naur sogn
- 38: LAN, lægdsrulle 1804, 1820, 1835, 1849, Naur sogn
- 39: LAN, LK 668, Landkommuner, forhandlingsprotokol for Naur-Sir sogneråd 1892-1920
- 3: RA, Lundenæs-Bøvling amter, kontributionsregnskab 1697
- 4: Ibid.
- 5: RA, Rentekammeret, Christian den Femtes matrikel af 1688, markbog nr.1752
- 6: Ibid.
- 7: RA, Lundenæs-Bøvling amter, ekstraskatter 1704
- 8: RA, Lundenæs-Bøvling amter, krigsstyr 1710
- 9: LAN, B78A-3, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1716-26
B78A-5, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1730-36B
- 10: LAN, B34-15, Hassing-Refs herred, tingbog 1740-53
- 11: LAN, B78A-4, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol, syn 1727
- 12: Irma Poulsen, Struer, takkes for oplysninger om Orloff-slægten
- 13: LAN, G 112-3, Højris godsarkiv, fæsteprotokol 1720-1867
Sønderhaa sogns kirkebog
- 14: LAN, B78A-4, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1726-30A
- 15: Ibid.
- 16: Lene Nicolaisdatter Orloff, g.m. Carl Caspersen, Holstebro
Cathrine Nicolaisdatter Orloff, g.m. Christen Lauritsen, Villemoesgård i Vejrum
Anna Nicolaisdatter Orloff, g.m. Christen Pedersen Serup, Lille Torp i Naur
Dorthea Nicolaisdatter Orloff, g.m. Anders Jensen Cabbel, Holstebro - senere Vognstrup i Naur
Anne Kirstine Nicolaisdatter Orloff, g.m. Mohr Jensen, Falsig
Rebekka Nicolaisdatter Orloff, g.m. Hans Lauridsen Gasseholm, Vejrum - senere Alstrup i Naur
- 17: LAN, kirkebøger Naur og Sønderhaa sogne
- 18: LAN, B78A-378, Hjerm-Ginding herred, auktionsprotokol 1763-83
- 19: LAN, B78A-23, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1769-76
- 20: Ibid.
- 21: LAN, B78A-32, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1806-10
- 22: LAN, B78A-8, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1773-83
- 23: LAN, B78A-28, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1793-94
- 24: LAN, B78A-484, Hjerm-Ginding herred, indkomne breve 1773-78
- 25: LAN, folketælling 1787 Ramme sogn

KAPITEL 5

- 1: RA, Lundenæs len, ekstraskattemandtal 1610-25 (mandtal på pendinge 1611)
- 2: RA, Lundenæs len, regnskaber 1640-41

- 26: LAN, G412-4, Ryssensten godsarkiv, skifteprotokol 1790-1802
 27: Note 12 ibid.
 28: LAHK, folketælling 1787 Naur sogn
 29: Anton Blaabjerg, Viborg, takkes for oplysninger om Aachmann-slægten
 30: LAN, B78A-388, Hjerme-Ginding herred, dokumenter til auktionsprotokol 1793-98
 31: LAHK, folketælling 1801 Naur sogn
 32: Note 29 ibid.
 33: LAN, B78-270, Holstebro byfoged, pas 1815-49
 34: LAN, folketælling 1845 Haderslev købstad
 35: LAHK, folketælling 1834, 1840, Naur sogn
 LAN, forhandlingsprotokol Naur-Sir sogneforstanderskab 1859-68
 36: LAHK, folketælling 1845 Holstebro købstad
 37: Note 35.2 ibid.
 38: RA, lægdsrulle, 5 hovedrulle 1849, bind 150
 LAN, forhandlingsprotokol Naur sogneråd 1869, 1871
 LAHK, kirkebog Holstebro købstad
 39: LAN, B78A-SP16, Hjerme-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1821-24
 40: Frølund L.C.T., op.cit.
 41: LAN, Br.D.31-19, brandtaksation for Hjerme herred 1800-32
 42: LAN, B78A-85, Hjerme-Ginding herred, politiprotokol 1826-37
 Note 41 ibid.
 43: Ibid.
 44: LAN, B78A-SP30, Hjerme-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1852-55

KAPITEL 6

- 1: LAN, Ribe bispearkiv, kollektbøger 1775
 2: LAN, C4-773, Ribe bispearkiv, indberetninger til biskop Bloch
 3: Blaabjerg Anton (Slægtsarkivet, Viborg), "Abraham-slægten fra Rønbjerg sogn", Viborg 1985
 4: LAN, B78A-25, Hjerme-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1783-86
 5: Ibid.
 6: LAN, B78-11, Holstebro byfoged, retslistre 1870
 7: LAN, B78A-498, Hjerme-Ginding herred, breve til og fra sognefogederne 1818-19
 8: Ellekilde Hans, "Rønbjerg og Estvad rakere", i Hardsyssels Årbog 1958, s.152-73
 9: Schou J.H., "Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger", 13.del (1800-03), Kbh.1804

- 10: LAN, C504-21, Naur-Sir fattigkommissionens regnskabs- og forhandlingsprotokoller
 Naur-Sir sogneråds forhandlingsprotokol
 11: Dagbladet d.17.5.1988
 LAN, PX 20B 35-1, legater
 PX 20B 5-1, legater
 12: LAHK, folketælling 1801 Naur sogn
 13: LAHK, folketælling 1834 Naur sogn
 14: LAN, BrD-31, Ringkøbing amts branddirektorat
 15: LAN, LK 668, Landkommuner, forhandlingsprotokol for Naur-Sir sogneråd 1892-1920
 16: Ibid.
 17: LAN, B78A-415, Hjerme-Ginding herred, auktionskatalog
 18: Note 15 ibid., LAN, BrD31-30, Ringkøbing amts branddirektorat, sognetaksation 1858-72
 19: LAN, B78A-16, Hjerme-Ginding herred, justitsprotokol 1822-30
 C.504-21, Naur-Sir præstearkiv, fattigkommissionens forhandlingsprotokol 1820-30
 20: LAN, forhandlingsprotokol for Naur-Sir sogneråd den 28.3.1879
 21: LAN, G418-7, Ausumgård godsarkiv, fæsteprotokol 1719-1827
 B78A-69, Hjerme-Ginding herred, syns- og taksationsprotokol 1802-08
 22: LAN, C504-19, Naur-Sir præstearkiv, forhandlingsprotokol for fattigkommissionens 1803-20
 LAHK, folketælling 1801 Naur sogn G418-47, Ausumgård godsarkiv, skifteprotokol 1785-1820
 23: LAN, G418-7, Ausumgård godsarkiv, fæsteprotokol 1719-1827
 C.504-21, Naur-Sir præstearkiv, forhandlingsprotokol for fattigkommissionen 1820-30
 24: LAN, G418, Ausumgård godsarkiv, skifteprotokol 1785-1820
 25: LAN, C504-20, Naur-Sir præstearkiv, liber daticus 1806-19

KAPITEL 7

- 1: LAN, B24-555, Viborg landsting, dombog 1616
 2: RA, Danske Kancelli, B160, indlæg til registre og tegnelser 31.10.1618
 3: Ibid.
 4: Ibid.

- 5: LAN, B78A-2, Hjern-Ginding herred, justitsprotokol 1704-16
- 6: LAN, B78A-378, Hjern-Ginding herred, auktionsprotokol 1763-83
RA, Rentekammeret, 2425.305, forpagtning af brændevinsbrænding 1770-75
- 7: LAN, B78A-98, Hjern-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1778-99
- 8: Ibid.
- 9: RA, Højesterets domsager 1849, sagnnr.199
LAN, Landsoverrettens dom i sag nr.96, 1849
- 10: LAN, C4-44, Ribe bispearkiv, korrespondance vedr. Hjern herred 1776-80
- 11: LAN, B78A-284, Hjern-Ginding herred, fogedprotokol 1774-1814
- 12: Aldal Jens I., op.cit., s.199, 374
- 13: LAN, kirkebøger Vejrum sogn
- 14: LAN, B78A-9, Hjern-Ginding herred, justitsprotokol 1783-88
- 15: LAN, B78A-487, Hjern-Ginding herred, indkomne breve 1792-95
- 16: LAN, B78A-79, Hjern-Ginding herred, politiprotokol 1799-1810
- 17: LAN, C4-43, Ribe bispearkiv, sager henlagt efter reversaler, Hjern herred 1775-78

KAPITEL 8

- 1: LAN, B8-778, Ringkøbing amt, indkomne breve 1829
- 2: LAN, B78A-39, Hjern-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1822-23
- 3: LAN, BrD31-19, Ringkøbing amts branddirektorat, taksationsprotokol for Hjern herred 1800-32
B78A-381, Hjern-Ginding herred, auktionsprotokol 1818-29
- 4: Note 1 ibid.
- 5: LAN, B78A-500, Hjern-Ginding herred, breve til og fra sognefogederne 1822-26
- 6: LAN, B8-770, Ringkøbing amt, indkomne breve 1821-22
- 7: LAN, B78A-102, Hjern-Ginding herred, dokumenter til politiprotokol 1827-28
- 8: Note 1 ibid.
- 9: LAN, B78A-SP28, Hjern-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1847-49
- 10: LAN, B8-5024, Ringkøbing amt, journalregister 1875
- 11: RA, 1.Jydske distrikt, regnskaber, folkeskat 1687-1715
- 12: LAHK, folketælling 1801 Naur sogn

- 13: LAN, C40C-72, Ringkøbing amts østre provsti, varia
- 14: Hald I.C., op.cit., s.8-10
- 15: LAN, B8-53, Lundenæs-Bøvling amt, amtskopibog 1788-90
- 16: LAN, C504-32, Naur-Sir præstearkiv, protokol for sundhedskommissionen 1831
- 17: LAN, B8-769, Ringkøbing amt, indkomne breve 1818
- 18: LAN, B24-563, Viborg landsting, dombog 1631
- 19: Troels Lund, "Dagliv i Norden", bind 7 s.508-9
- 20: LAN, B78A-98, Hjern-Ginding herred, dokumenter til politiprotokol 1778-99
- 21: LAN, C504-20, Naur-Sir præstearkiv, liber daticus 1806-19
- 22: Dansk Folkemindesamling.

KAPITEL 9

- 1: Oplyst af Vagn Olesen, Naur
- 2: Bjerreslægtens-ældste led er et eksempel herpå
- 3: LAN, Pr.2429-1
- 4: Jvf.Jens Sandholms erindringer, se Bjerre Markus op.cit.
- 5: RA, Rentekammeret, Christian den Femtes matrikel af 1688, markbog nr.898
- 6: Afsnittet bygger på vejforløbene anført på udskiftningskort, konceptkort til Videnskabernes Selskabs kort fra 1790erne (Matrikel-direktoratet) og de samtidige vejkort udarbejdede i forbindelse med vejreformerne (Rigsarkivet)
- 7: LAN, B78A-23, Hjern-Ginding herred, justitsprotokol 1769-76
B77B-SP2, Skodborg-Vandfuld herred, skøde- og panteprotokol 1757-78
- 8: Pedersen Ejner G., "Hærvej og Hedevej i Hardsyssel", Historisk Samfund for Ringkøbing Amt, 1986, s.38
- 9: LAN, B78A-387, Hjern-Ginding herred, dokumenter til auktionsprotokol 1773-92
- 10: LAN, B78A-485, Hjern-Ginding herred, indkomne breve 1779-84
B78-427, Holstebro byfoged, konceptindberetninger 1792-1821
- 11: LAN, B78A-13, Hjern-Ginding herred, justitsprotokol 1831-35
- 12: LAN, B78A-486, Hjern-Ginding herred, indkomne breve 1785-91
- 13: LAN, B78A-492, Hjern-Ginding herred, indkomne breve 1809-12

- 14: LAN, B78A-33, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1811-13
- 15: LAN, B78A-515, Hjerm-Ginding herred, dokumenter vedr. bro- og vejvæsen 1784-1862
- 16: Ibid.
- 17: Ibid.
- 18: Pedersen Ejner G., op.cit., s.28
- 19: LAN, LK668, Landkommuner, forhandlingsprotokol for Naur-Sir sogneråd 1892-1920
- 20: LAN, B78A-5120, Hjerm-Ginding herred, auktionsprotokol 1885-92
- 21: LAN, B78A-498, Hjerm-Ginding herred, breve til og fra sognefogederne 1818-19
- 22: LAN, B78A-418, Hjerm-Ginding herred
- 23: LAN, B20-65, Holstebro amtsstuearkiv, protokol over ægter og frirejser 1818-42
- 24: LAN, B78-419, Holstebro byfoged, indkomne breve 1859-61
- 25: LAN, C4-773, Ribe bispearkiv, indberetning til biskop Bloch
- 26: LAN, B78A-32, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1806-10

KAPITEL 10

- 1: LAN, B78A-2, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1704-16
- 2: RA, Danske Kancelli B79, koncepter til jydsk registre 18.juni 1832
- 3: RA, Lundenæs-Bøvling amt, kontributionsregnskab 1696 og ekstraskatter 1682-83
- 4: Poulsen Ejnar, "Hardsyssels Degnehistorie", bind 1, 1931, s.123-27
- 5: LAN, C4-854, Ribe bispearkiv, dokumenter vedr. organisation af skolevæsenet på landet 1734-45
- 6: LAN, C4-42, Ribe bispearkiv, sager henlagt efter reversaler
- 7: LAHK, kirkebøger Holstebro købstad
- 8: Ibid.
Poulsen Ejnar, op.cit.
- 9: LAN, B78A-SP10, Hjerm-Ginding herred, skøde- og panteprotokol 1796-1802
- 10a: RA, Danske Kancelli, Generalkirkeinspektoratet, indsendte visitatsberetninger fra bisopperne i Danmark 1738-91
- 10: LAN, G.418-22, Ausumgård godsarkiv, skatteberegningssprotokol 1775-1820
- 11: LAN, C4-188, Ribe bispearkiv, indberetninger vedr. skolevæsenets forbedring 1785, 1789-90
- 12: LAN, C504-30, Naur-Sir præstearkiv, forhandlingsprotokol skolekommissionen 1815-29
- 13: LAN, BrD31-19, Ringkøbing amts branddirektorat, taksationsprotokol for Hjerm herred 1800-32
- 14: Note 12 ibid.
- 15: LAN, G418-58, Ausumgård godsarkiv, dokumenter vedr. skifter 1723-1894
- 16: LAN, C39F-8, Hjerm herreds provsti, indkomne breve 1778-94
- 17: LAN, C39H-13, Ringkøbing nordre amtsprovsti, dokumenter vedr. skolevæsenets indretning i Hjerm-Ginding herred 1814-16
- 18: Note 12 ibid.
- 19: LAN, C40C-14, Ringkøbing amts østre provsti, indkomne breve 1828-29
- 20: LAN, C4-852, Ribe bispearkiv, provsternes årlige visitatsberetninger 1793-1840
- 21: LAN, C4-759, Ribe bispearkiv, årlige indberetninger 1805-6
- 22: LAN, C4-855, Ribe bispearkiv, skolelærernes undervisning 1811-12
- 23: LAN, C39H-5, Ribe bispearkiv, Ringkøbing nordre amtsprovsti, journaliserede breve skolevæsenet angående 1820-24
- 24: Ibid.
- 25: Ibid.
- 26: Dybe sogns kirkebog begynder først 1787
- 27: Lodberg Thorvald (red.), "Stamtavle over Bjerre-Slægten fra Sir ved Holstebro", 2.udg., udg. Bjerre-Slægten 1948
- 28: LAHK, folketællinger Naur sogn 1787, 1801
LAN, C504-29, Naur-Sir præstearkiv, regnskabsbog for fattigkommissionen 1815-27
- 29: LAN, C40C-87, Ringkøbing amts østre provsti, forskellige sager vedr. skoler og skolevæsen 1824-67
- 30: LAN, kirkebøger Staby sogn
Strandbygård J.B., "Strandbygaard-Slægten", Skjern 1951
- 31: LAN, G418-53, Ausumgård godsarkiv, dokumenter vedr. Sir og Naur sognes skolevæsen 1824-40
- 32: LAN, C504-31, Naur-Sir præstearkiv, skolekommissionens forhandlingsprotokol 1829-41
- 33: LAN, C41-4, Hjerm-Ginding herredsprovsti, visitatsbog 1844-1913
- 34: Note 29 ibid.
- 35: LAHK, folketællinger 1860 og 1890 Holstebro købstad
kirkebøger Holstebro købstad
- 36: LAN, sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol den 15.3.1862
- 37: LAN, C504-28, Naur-Sir præstearkiv, fattigvæsenets forhandlingsprotokol

- 38: Erindringer af Peder Bjerre, Naur
- 39: Sidelmann A., "Slægtens Historie gennem 450 Aar", udgivet af Slægten Sidelmann, Skive 1950
- 40: Ibid.
- 41: LAN, BrD31-30, Ringkøbing amts branddirektorat, taksationer 1858-72
- 42: LAN, Naur-Sir sogneråds forhandlingsprotokol
- 43: Ibid.
- 44: Poulsen Ejnar, op.cit.
- 45: Sidelmann A., op.cit.
- 46: Note 41 ibid.
- 47: LAN, Naur-Sir sogneråds forhandlingsprotokol

KAPITEL 11

- 1: LAN, CKRB-294, landsbykirkernes regnskabsbøger, Naur 1654-82, (hvor andet ikke anføres, er den kilde til følgende)
- 2: RA, Lundenæs len, regnskaber 1808, 1610-23
- 3: RA, C4-654, Ribe bispearkiv, herredsbog for Hjerm herred 1690
- 4: Ibid.
- 5: Nielsen Oluf, "Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder", Kbh.1895, s.248-51
- 6: En søn af ham var kancellibud Niels Jørgensen, der i 1624 nævnes som gildebroder i Guds Legems Lav i Randers. ("Fra Himmerland og Kjær Herred" 1918-20, s.343
- 7: Bloch Emil, "Gamle vestjyske veje", i Hardsyssels Årbog 1946, s.68-69
- 8: RA, Danske Kancelli B160, indlæg til registerstranter 1631 LAN, C4-24, Ribe bispearkiv, korrespondance vedr. Bølling herred 1794-1812
- 9: RA, Lundenæs len, ekstraskattemandtal 1610-25
- 10: LAN, B24-559, Viborg landsting, dombog 1620C
- 11: LAN, B24, Viborg landsting, dombog
- 12: LAN. C.4-42, Ribe bispearkiv, sager henlagt efter reversaler
- 13: RA, Kbh.Universitets matrikel
- 14: RA, Danske Kancelli B160, indlæg til registerstranter 1640
- 15: Note 12 ibid.
- 16: Tang Kristensen Evald, op.cit., bind 4 s.257
- 17: Genoptrykt ved Jeppe Aakjær af N.P.Thomsen, Holstebro 1928
- 18: Wiberg, "Dansk Præstehistorie"
- 19: LAN, C4-773, Ribe bispearkiv, indberetning til biskop Bloch C39F-2, Hjerm herreds provsti, gejstlig skifteprotokol 1682-1750
- 20: Ibid.
- 21: Afsnittet bygger på skiftet efter Sven Andersen
- 22: RA; Danske Kancelli C14, jyske registre 1689-94
- 23: RA, Lundenæs-Bøvling amt, konsumptions- familie- og folkeskat 1699-1748
- 24: RA, Lundenæs-Bøvling amt, ekstraskat 1713-18
- 25: LAN, C39F-2, Hjerm herreds provsti, gejstlig skifteprotokol 1682-1750
- 26: LAN, C4-194, Ribe bispearkiv, Hardsyssels kirkeregnskaber 1699-1720
- 27: LAN, B78A-5, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1730-36B
- 28: LAN, C4-844a, Ribe bispearkiv, biskop Mathias Anchersens visitatsbog
- 29: RA, Danske Kancelli 11b, Generalkirkeinspektoratet, indsendte visitatsindberetninger fra biskopperne i Danmark 1738-91
- 30: Note 25 ibid.
- 31: LAN, kirkebøger Ejsing sogn
- 32: Note 25 ibid.
- 33: LAN, B78A-22, Hjerm-Ginding herred, dokumenter til justitsprotokol 1754-68
- 34: Ibid.
- 35: LAN, B78A-8, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1773-83
- 36: RA, Lundenæs-Bøvling amt, regnskaber 1784-93, konsumptions- familie- og folkeskat 1784-93
- 37: RA, Danske Kancelli, jyske åbne breve 1749
- 38: Kirkehistoriske Samlinger 33.rk. 4.bind s.761 ff.
- 39: Ibid.
- 40: Blaabjerg Anton, Viborg, takkes for oplysninger
- 41: LAN, C39F-8, Hjerm herreds provsti, indkomne breve 1778-95
- 42: Ibid.
- 43: LAN, C39C-1, Skodborg herreds provsti, gejstlig skifte- og auktionsprotokol 1736-1804
- 44: Nislev Gunnar, "Fire generationer på Gudum Kloster", i Hardsyssels Årbog 1978
- 45: I "Slægten Windfeld", af Mary W.Kaiser, 1979, Dansk Historisk Håndbogsforlag, er Jens Jørgensen Windfelds gren af slægten kun behandlet perifert

- 46: LAN, C4-773, Ribe bispearkiv, indberetning til biskop Bloch - skrevet af Windfeld selv
- 47: LAN, C4-43, Ribe bispearkiv, sager henlagt efter reversaler, Hjerm herred 1775-78
- 48: Ibid.,
- 49: Note 46 ibid.
- 50: EA. Landhusholdningsselskabets journalsager 1767-1807
- 51: RA, Danske Kancelli 2481.69
- 52: LAN, B78A-11 fol.167, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1792-1800
- 53: Aldal Jens I., op.cit., s.322
- 54: Lillelund Rigmor, op.cit.
- 55: De udarbejdede stamtavler over Nyboeslægten er meget mangelfulde vedrørende de her nævnte personer
- 56: RA, Lundenæs-Bøvling amt, konsumptions- familie- og folkeskat 1784-93
- 57: LAN, B78A-65, Hjerm-Ginding herred, syns- og taksationsforretninger 1790-93
- 58: Krarup Christian, "Stamtavle over Efterkommerne af Christian Krarup til Dejbjerglund", 5.udg.,1933, s.12-13
- 59: Østergaard Bent, "En vestjysk præste- og degneslægt", i Hardsyssels Årbog 1987
- 60: Storgaard Pedersen P., "Brødreminighedens Virksomhed i Hardsyssel", i Hardsyssels Årbog 1910, s.128-29
- 61: RA, Den Almindelige Enkekasse, indskuds-sager, nr.4642
- 62: Østergaard Bent, op.cit., note 55
- 63: Forfatternes korrespondance med Wesley K.Lind i USA
- 64: RA. Den Almindelige Enkekasse, indskuds-sager, nr.17802
- 65: Ibid.
- 66: Krarup Frederikke, "Ove Th.N.Krarup, Susanne Mathilde Krarup og deres Forfædre", 1972, s.28
- 67: Ibid., s.27, 29, 18
- 68: Ibid. s.40
- 69: LAN, Pr1145, Privatarkiver, Ove Krarup, diverse dokumenter 1799-1832
- 70: Hald I.C., op.cit.,
- 71: "Hjerm-Ginding Herreders Landboforening 1820-70", ved et udvalg, Holstebro 1970, s.14-16
- 72: EA, Landhusholdningsselskabets journalsager, register 1832
- 73: Krarup Christian, op.cit., (om Ove Krarups børn)
- 74: Mikkelsen Lars og Toxværd Anders, stamtavle over Iermin-slægten, i Danmarks Adels Årbog 1979-81
- 75: Liber daticus (1840erne-1961), Naur-Sir præsteembede
- 76: Dr.theol. Rudolf Volf udgav erindringsbogen "En gammel Præsts Livserindringer", Schönbergske Forlag, hvori han kort kommer ind på barndomsårene i Naur præstegård
- 77: LAN, B78A-303, Hjerm-Ginding herred, skifteprotokol 1838-44
- 78: LAN, C4-526, Ribe bispearkiv, stiftsøvrighedens korrespondance 1842
- 79: LAN, B78A-18, Hjerm-Ginding herred, justitsprotokol 1841-51
- 80: LAN, B78A-126, Hjerm-Ginding herred, domprotokol 1842-61
- 81: Mikkelsen Lars, op.cit.
- 82: Ibid.
- 83: Falbe-Hansen, erindringer i Hardsyssels Årbog 1909-10
- 84: LAN, C4-804, Ribe bispearkiv, indkomne breve vedr. ordination 1829-71
- 85: LAN, Naur-Sir præstearkiv, liber daticus
- 86: Aldal Jens I., op.cit., s. 83-84
- 87: Note 85 ibid.
- 88: Kgl.B., Ny Kgl.Samling 3550
- 89: Kgl.B., Nutzhorns privatarkiv nr.6060
- 90: Note 81 ibid.
- 91: Kgl.B., privatarkiv nr.6060, brev af d.20.9.1879 til Nutzhorn
- 92: Ibid., brev af d.19.2.1880 til Nutzhorn
- 93: Ibid., brev af d.28.10.1880 til Nutzhorn
- 94: Ibid., brev af d.19.2.1877 til Nutzhorn
- 95: Ibid., brev af d.19.2.1878 til Nutzhorn
- 96: Ibid., brev af d.14.12.1880 til Nutzhorn
- 97: Ibid., brev af d.20.4.1886 til Nutzhorn
- 98: RA, Ministeriet for Kirke-og Undervisning, forhandlingsprotokol for Ringkøbing amt 1863-68 syn den 17.juli 1867 ved Simon Groth og Chr.Torp
- 99: Note 91 ibid., breve fra V.P. til Nutzhorn d.19.2.1879 og 28.10.1880
- 100: Se bl. a. Kjeldahl Anders Kr., "Vilhelm Gregersen. Digterpræsten, som havde sine første præsteår i Hardsyssel", Hardsyssels Årbog 1968
- 101: Om ham se Dansk Biografisk Leksikon, 3.udg. bind 8, s.303
- 102: Liber daticus (1840erne-1961), i Naur-Sir præsteembede
- 103: RA, privatarkiver, nr.2797 Vilhelm Gregersen, levnedbeskrivelse
- 104: Note 100 ibid.
- 105: RA. privatarkiver, Vilhelm Gregersen, nr.2797

106: LAN, C40C-4, Ringkøbing amts østre provsti, synsprotokol for kirker og præstegårde 1824-30
C40C-6, Ringkøbing amts østre provsti, synsprotokol for kirker og præstegårde 1824-55

107: LAN, C4-693, Ribe bispearkiv, indberetninger, Hjern herreds provsti 1827-1919, akter vedr. besættelse af Naur-Sir præstembede

Person register

Personregister

ved Inge Ågedahl Nielsen

Personregisteret omfatter ikke personer nævnt i bogens slægtstavler, ejendomsregister eller i annoncer, medtaget som illustrationer. Ligeledes er personer uden rimelig identifikationsmulighed (e.g. "Christen i møllen" (s. 246) og "gammel

Maren" (s. 163) ikke medtaget. Et problem er den store mængde af "sen-navne" (e.g. adskillige Niels Jensen'er og Peder Pedersen'er), som er vanskelige at adskille, hvorfor utilsigtede sammenfald kan forekomme i registeret.

- Abrahamsen, Jens Chr., gartner, 50
 Adler, kaptajn, 180
 Agergaard, Morten, (Flynder sogn), 150
 Aggergaard, Christen, sognefoged i Vejrum, 185
 "Agnete i Holstebro", 239
 Ahlen, Peder von, badskærer, 33
 Alstrup, Jens Christian, husmand, 49
 Anchersen, Mathias, biskop, 253
 Andersdatter, Anne Marie, "af natmandfolket", 160
 Andersdatter, Mariane, gift med Niels Døes, 165
 Andersdatter, Zidsel, 33
 Andersen, Anders, karl, 136
 Andersen, Anders (Naur Mølle), 138
 Andersen, Christen (Alstrup), 13
 Andersen, Christen (Nørby), 114
 Andersen, Frederik (Sir Østergård), 106, 118
 Andersen, Harald, museumsinspektør, 68
 Andersen, Jacob (Offersgård), 176
 Andersen, Jacob, rebslagersvend, 51
 Andersen, Jens, kusk, 270
 Andersen, Jens (Naur by), 46
 Andersen, Jens, parcellist (Madsbjerg), 46
 Andersen, Jes, 13
 Andersen, Laurids (Frøjk Mølle), 176
 Andersen, Niels, højrepolitiker, 127
 Andersen, Niels, skomager, 122
 Andersen, Niels, tjenestdreng fra Vejrum, 191
 Andersen, S.A., lærerinde og bestyrerinde på Højskolehjemmet i Holstebro, 233
 Andersen, Søren (Raunsbæk), 149
 Andersen, Thomas (Lille Torp/Torp bol), 20
 Andreasen, Ane Cecilie, gift med Thomas Sidemann, 230
 Andreasen, Petrine (Thyholm), 48
 Andresen, sagfører, 127
 Anne Cathrine, gift med Christen Poulsen, kaldet Postrytter, 168
 Arends, Cathrine Maria Magdalena (København), 271
 Axelsen, Poul (Nørsøller) 35, 36, 38
 Bach, Peder (Maabjerg), 106
 Bagger, proprietær (St. Blæsbjerg), 126
 Bak, Mette (Asp), 151
 Ballegaard, A.J., 45
 Ballegaard, Laurits, 140
 Ballegaard, Niels Sørensen (Overlund), 254
 Bang, proprietær af Stabildal, 187, 212
 Bastrup, Jens, "seigneur", købmand (Holstebro), 33
 Bastrup, Niels (Vognstrup), 33, 35, 91, 175
 Bastrup, Stine, almisselem, alias Christine Nyboe, 103, 104
 Baunsgaard, Christen, ejendomskommissionær, 49, 50
 Begtrup, Gregers, landøkonom, 74, 76
 Bendtsen, Kathrine, 281
 Bendtsen, Niels, tømrer, gårdejer og præstegårdsforpagter, 58, 79, 119, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 274, 275
 Benzon, læge, 191
 Benzon, Karen, gift med Lars Nielsen Nyboe, 103, 261, 262
 Benzon, Laurids, sognepræst (Hvidbjerg-Lyngs) 261
 Berg, C., venstrepolitiker, 126, 127, 128
 Bertelsdatter, Anne, 163
 Bertelsdatter, Johanne, 190
 Bertelsdatter, Karen, måske søster til Niels Bertelsen (Idumlund), 116
 Bertelsen, Christen (Krunderup), 30, 131
 Bertelsen, Christen (Naur by), 17, 20, 241

- Bertelsen, Gravers (Falsig), 138
Bertelsen, Gravers, 213
Bertelsen, Niels, (Falsig), 89
Bertelsen, Niels, (Idumlund), 115, 116
Bertelsen, Søren, (Alstrup), 18
Bertelsen, Søren, (Falsig), 138
Billeschou, degn (Hjerm), 103
Billeschou, sognepræst (Hjerm), 261
Billeschou, Jørgen, proprietær (til Vejbjerggård), 144
Bjerre, Ane Marie Bertelsen (Overlund), 60, 82
Bjerre, Ane Marie Jacobsen (Stabildal), 59
Bjerre, Bertel (Sir), 99, 152
Bjerre, Bertel (Store Bjerre), 60, 63, 64, 106, 118, 151
Bjerre, Bertel Lille (Lille Bjerre), 162
Bjerre, Christen (Store Bjerre i Sir), 151
Bjerre, Christen Jacobsen, 33
Bjerre, Gravers, bogbinder, 50
Bjerre, Gravers (Vester Søllergård i Vejrum), 82
Bjerre, Jacob, direktør i Lemvig Landmandsbank, 225
Bjerre, Jacob (Nissumby), 60, 63, 64, 66
Bjerre, Jacob (Store Bjerre), 33
Bjerre, Johannes (Overlund), 241
Bjerre, Mads Bertelsen (Store Bjerre), 113, 123, 125, 151, 152, 274
Bjerre, Markus, skribent og landmand, 66
Bjerre, Niels (Lille Bjerre), 63
Bjerre, Niels Jacobsen, kreaturkommissionær (Overgård), 65, 79
Bjerre, Peder (Alstruplund), 68
Bjerre, Sidsel Christensdatter (Kjærgård), 58
Bjerre, Søren Jacobsen (Brunsgård i Nørre Lem), 225
Bjerre, Søren Nielsen (Karlberghus), 95
Bjerregaard, Rasmus, 99
Bjerrøhus, Peder Chr., væver, 229
Bjørn, Anna, gift med Jørgen Andersen Windfeld, 259
Bjørn, Jens, provst, 259
Bladberg, Mette Knudsdatter, gift med Christen Pedersen Blæsbjerg, 103
Bladberg, Peder Christensen (Mejrup), 103, 104
Bloch, biskop, 158, 215, 260
Blom, Christine Pedersdatter, gift med Niels Larsen Nyboe, 261
Blytækker, Jens (Lemvig), 237
Blæsbjerg, Christen Pedersen (Mejrup), 103
Blåbjerg, Jens, lavadelsmand, 14
Boller, Christian, møller (Frøjk Mølle), 143, 145
Boller, Christopher Dadsdorff (Lægård Mølle), 143
Boller, Claus, møller, (Kjærgårds Mølle) 143, 145, 146
Boller, Gothar, formodentlig alias Gothard Berent Boller, møller (Vegen Mølle), 143
Boller, Hector, alias Hector Zegebølle, møller (i Naur og Kjærgårds Mølle), 143
Borris, Knud Larsen, 48
Borup, Christian (Bjerggård), 232
Borup, V.F., politimester og herredsfoged, 127, 128
Brandt, Christian Peter Nicolai, sognepræst, 270, 271
Brandt, Gomme Jacob, sognepræst til Gamtofte, 270
Brasch, Jens Henrik (til Lindtorp), 166, 219, 254
Brasch, Margrethe (Lindtorp), 36, 165
Brasen, F., by- og herredsfoged, 210
Breinholt, Christen (til Damgård på Mors), 102
Breinholt, Maren, gift med Christen Ebbensgaard, 102
Breinholt, Niels, (til Sønder Vinkel), 102
Bromand, Jens, (Bækmark), 173
Brorson, H.A., biskop i Ribe, 220, 222, 253, 254, 279
Brun, Mourits, borgmester, 32
Buch, Caroline Mariane Ragnhild, gift med Peder Rudolph Wolf, 268
Busk, Christen, købmand, 178
Busk, Jens, venstrepolitiker, 127
Buur, Christen, (Falsig), 72
Büttner, tømmer, 52
Callesen, Carl, skipper, 265
Cappel, Anders Jensen (Vognstrup), 175
Carlsdatter, Anne Elisabeth, 165
Chrestensen, Chresten, "husarm", 159
Chrestensen, Peder (Vognstrup), 14
Chrestensen, Tomas, karl, 136
Christensdatter, Ane (Sir sogn), 193, 194
Christensdatter, Anna, gift med Nicolaj Orloff, 145, 147
Christensdatter, Anne Dorthea (Vejrum sogn), 193, 194
Christensdatter, Bodil Marie, gift med Jens Madsen (Pilgård), 102
Christensdatter, Dorthe (Naur by), 159
Christensdatter, Else Marie, (Gade), 38, 175
Christensdatter, Ingeborg (Smedehus), 166
Christensdatter, Inger (Vognstrup), 192
Christensdatter, Johanne, gift med møller Peder Larsen, senere med Jeppe Nielsen Dahl, 155, 156
Christensdatter, Johanne, "natquinden", 160
Christensdatter, Kirsten Marie, gift med Jacob Holst, 225

- Christensdatter, Maren, gift med Johannes Christensen (Neder Kjærgaard), 105
- Christensdatter, Maren, gift med Christen Jensen Thy (Stabildal), 177, 192
- Christensdatter, Maren, gift med Christopher Nislev, 96, 97, 99
- Christensdatter, Maren, (i Alstrup), 165
- Christensdatter, Maren, pige hos pastor Nislev, 181
- Christensdatter, Margrethe Frederikke (Smedehus), 166
- Christensdatter, Mette, (Vognstrup), 32
- Christensdatter, Mette (Gadhuset i Vejrum sogn), 179
- Christensdatter, Mette (Kjærgårds Mølle), 95
- Christensdatter, Sidsel, gift med Eske Eliassen Nebager, 246, 248
- Christensdatter, Sidsel, gift med Villum Villumsen, murermester, 167
- Christensdatter, Sofie Kirstine, gift med Christen Villadsen, 105
- Christensen, Anders, 190
- Christensen, Anders (Alstrup), 168
- Christensen, Ane Marie (Overgård), 63, 64, 66
- Christensen, Bertel, 135, 218
- Christensen, Bertel (Store Bjerre), 118
- Christensen, Christen, almisselem, "skindflikker", 50, 165
- Christensen, Christen (Alstrup), 103
- Christensen, Christen (Frøjk, Maabjerg sogn), 173, 174
- Christensen, Christen (Hedegård), 139
- Christensen, Christen (Hjermhede), 94, 95
- Christensen, Christen (Helt), herredsfoged (Store Torp), 20, 114, 115, 116, 132, 175, 236
- Christensen, Christen (Krunderup), 71, 109
- Christensen, Christen (Majgård), 99
- Christensen, Christen, møllersvend, 146
- Christensen, Christen (Naur Mølle), 142, 246
- Christensen, Christen (Overgård), 20
- Christensen, Christen, smed, 155
- Christensen, Christen, (Søllergård, Vejrum sogn), 112
- Christensen, Christen, søn af Christen Jensen (Falsig), 180
- Christensen, Christen, (Vognstrup), 39, 89, 175
- Christensen, Christoffer, 190
- Christensen, Dorthe (Overgård), 63
- Christensen, Erik (Falsig), 72
- Christensen, Erik (Naur by), 88
- Christensen, Frederik (Falsig), 95
- Christensen, Girial (Bugtrup), 169
- Christensen, Iver (Naur by), 133
- Christensen, Jacob, murer, 49
- Christensen, J.C., venstremand, 127
- Christensen, Jens, 246
- Christensen, Jens, (Alstrup), 118
- Christensen, Jens, deflefoged i Hjerm Herred, (Krunderup), 114
- Christensen, Jens (Krunderup), 57, 134, 176
- Christensen, Jens (Nørgård), 89, 90
- Christensen, Jens (Rammeskov i Ramme sogn), 205, 206
- Christensen, Jens (Store Torp/ Naurtorp), 20
- Christensen, Jens (Søllergård), 41
- Christensen, Jens (Vognstrup), 103
- Christensen, Jens Christian (Alstruphus), 110
- Christensen, Jens Christian (Nørgård), 90
- Christensen, Jep, (Krunderup), 86
- Christensen, Jep, (Stabildal), 86
- Christensen, Jesper, (Krunderup), 99
- Christensen, Johannes (Neder Kjærgaard), 105
- Christensen, Karen (Overgård), 63
- Christensen, Knud, karl hos pastor Nislev, 181
- Christensen, Knud (Vester Tang), 115
- Christensen, Laust (Krunderup), 99
- Christensen, Mads (Alstrup), 30
- Christensen, Mads (Falsig), 20
- Christensen, Mads (Lille Thoustrup), 99
- Christensen, Mads (Overgård), 138
- Christensen, Mads (Vognstrup), 89
- Christensen, Mads (Østerlund i Maabjerg), 173
- Christensen, Matz (Alstrup), 131
- Christensen, Mikkil (Naur by), 133
- Christensen, Niels (Brøndersgaard), 95
- Christensen, Niels (Dalgård), 30, 179
- Christensen, Niels (Falsig), 67
- Christensen, Niels, herredsfoged (Gammelby, Mejrup), 114, 131
- Christensen, Niels (Kjærgård), 135
- Christensen, Niels (Krunderup), 30
- Christensen, Niels, rytter, 134
- Christensen, Niels, tjenestekarl af Sir, 51
- Christensen, Oluf, præst, 31
- Christensen, Peder (Alstrup), 35
- Christensen, Peder (Halgård), 107
- Christensen, Peder (Krunderup), 30
- Christensen, Peder, (Vognstrup), 72
- Christensen, Rasmus (Bjerregård), 99
- Christensen, Søren, sognefoged (Overgård), 58, 60, 63, 82, 118, 139, 193
- Christensen, Søren, (Vognstrup), 119
- Christensen, Thomas, 138
- Christensen, Thomas (Alstrup), 152
- Christian den Fjerde, 14, 172, 242, 246, 247, 248
- Christian den Femte, 99
- Christian den Syvende, 206
- Christiansdatter, Johanna (Krunderup), 159

- Christoffer, Hr. (Fjaltring), 32
Clementsens, Niels, rigsråd, 14
Colding, Christiane Henriette, gift med Hans Jacob Frederik Christian Wolf, 269
Colding, Johan Henrik, konsistorialråd og sognepræst, 269
Colstrup, Mette Christine, gift med Søren Christian Sundorph, 265
Cour la, højskolelærer på Askov, 273
Curtz, by- og herredsfoged, 147
Dahl, Jeppe, murermeister (Varde), 168
Dahl, Jeppe Nielsen, møller (Naur Mølle), 53, 118, 119, 120, 124, 128, 154, 155, 156, 197, 223
Dahl, Maren Nielsdatter, gift med Niels Horslund (Stabildal), 177
Dahl, Niels (Naur by) 46
Dahlgaard, Niels (Naur by) 46
Dalberg, Jacob, 119
Dalgas, ingeniørkaptajn, 52
Dalgaard, Bertel (Dalgårdhus), 165
Dalgaard, Christen, 149
Dalgaard, Mariane, 64
Dalgaard, Niels (Falsig), 72
Dalgaard, Niels, væver, 49
Dalgaard, Niels Peder ("kommunehuset" på Krunderup mark), 166, 167
Dam, Knud Pedersen (Krunderup), 41, 95, 118, 165
Dam, Mads Jacobsen, (Krunderup), 193
Damgaard, Christen (Krunderup), 160
Damgaard, Jens, 139
Damgaard, Jens, købmand (Holstebro), 46
Damgaard, Jens, ledvogter, 120
Damhus, Christen Jensen (Krunderup), 195, 196, 205, 206
Daniel af Øster Bur, 112
Danielsen, Christen (Bur sogn), 112
Danielsen, Peder, (Bur sogn), 112
Daugaard, biskop, 271
Debortle, Balthasar, prokurator, 91, 92
Degn, Niels Nielsen (Krunderup), 21, 133, 218
Diderich, søn af Lorents Teglmester (Falsig) 67
Dissing, Chr. (Erslev på Mors), 152
Dissing, Thøger, forstander på Vejstrup Folkehøjskole, 152
Domdahl, Niels, hjælpelærer, 163, 224
Donnerup, Jørgen, foged på Ausumgård, 38, 90, 175
Drebing, distriktskirurg, 192, 264
Drewsen, kammerråd og fabrikant, 49
Dump, Christian, skomager, (Lemvig), 184
Døes, Niels, daglejer, 163, 165
"Døve Margrethe" (Alstrupus), 167
Ebbensgaard, Christen, godsejer til Pallisbjerg, 95, 102, 103
Ebbensgaard, Aage, amtsborgmester, 60
Eising, Hans (Dalgård), 50, 119
Enevoldsen, Christoffer (Vester Ausum), 95
Engsnap, Laust, 163, 164
Engsnap, Niels Christensen (Stabildal), 20
Eriksdatter, Anne, gift med Christen Christensen, møllersvend, 146
Eriksdatter, Karen, datter af Erik Jepsen Hogni, 106
Eriksen, Anders (Krunderup), 21, 134
Eriksen, Mads (Naur by), 46, 118
Eskesdatter, Edel, gift med Christen Madsen, herredsfoged, 114, 195
Eskesen, Jens (Frøjk), 114, 239, 245
Espers, Christen (Øster Bur), 245
Essemann, Christian Frederik, købmand (Skive), 150
Essemann, Mette Marie, gift med Thøger Benedictus Aachmann, 150
Faber, Theodor, fuldmægtig, 152
Fabricius, Christian, sognepræst, 262-263
Fabricius, Christine Sofie Dorthea, gift med Christian Johan Lodberg Krarup, 262
Falsig, Jens, 150, 151
Falsig, Johanne (Falsig), 165
Falsig, Mads Jensen, 248
Falsig, Niels Jensen (Krunderup), 61
Farre, Niels, (Flynder sogn), 150
Feilberg, H.F., folkemindesamler, 197, 273
Fischer, generalkrigskommissær, 139
Fischer, jordemoder, 185
Fischer, Jørgen, nålemager, 49
Fiskgaard, Ole Christensen, karl (Vejrum sogn), 107, 108
Fjelstrup, S.A., justitsråd, 267
Fladstrand, Laust Christensen, skibskar, 180
Fog, Carl Johan Henrik, sognepræst, 271
Fogh, Dorthea Rasmusdatter, gift med Christopher Nislev, 256
Fogh, Rasmus, sognepræst og rektor, 256
Fogtmann, biskop, 215
Foss, Christiane, gift med Christian Fabricius, 263
Frank, Christen Hansen, tøndetærsker, 191
Frederik den Anden, 239
Frederik den Tredie, 115
Frederiksen, Jens, karl (Kjærgård), 113
Friedenreich, Christen Linde de, godsejer (Sønder Vosborg), 88, 96
Friedenreich, Christian Daniel de, godsejer, 88
Friedenreich, Frands de, godsejer (Herningholm), 148

- Frederiksen, Anders, officer og amtsforvalter, 256
- Frøjk, Laust Henriksen (Frøjk), 101
- Fugl, Christian, by- og herredsfoged, 110, 186, 193, 194, 213
- Færøe, skipper, 266
- Færøe, Sophie Frederikke, gift med Peter Jensenius Sundorph, 266
- Gabel, C.N., stiftamtmand, 220
- Gade, Christen, 215
- Gade, Mads, 93, 118, 151, 162
- Gade, Marie Kathrine, distriktsjordmoder, 186
- Gade, Niels, uldhandler, 52
- Gade, Niels Jensen (Nørgård), 39, 41, 42, 89, 90, 118
- Gasseholm, Erik (Vejrum), 149
- Gasseholm, Hans (Alstrup by), 89, 175, 176
- Gasseholm, Jens, 228
- Gerber, distriktskirurg, 186, 193, 194, 215
- Girial, Mads (ved Ting), 116
- Girialsdatter, Ingeborg (Alstruphus), 167
- Girialsdatter, Kirsten, gift med Anders Christensen (Alstrup), 168
- Girialsen, Christen, 164, 168, 170
- Gjedsted, (Tvis Kloster), 258
- Glarmester, Jens (Holstebro), 237
- Glavind, Laust, kvaksalver, 50, 108
- Glavind, Vilhelm Christian, murer, 50
- Gleerup, Th., læge, 191
- Godrim, Christen (Sir), 194
- Godrim, Gravers (Sir), 79, 125, 213, 222
- Godrim, Laurids Christensen, gift med Maren Nielsdatter Hyldal, 48, 167
- Godrim, Mads (Sir), 230
- Godrim, Niels Jensen (Bastrup), 101
- Graversdatter, Maren, gift med Jacob Pedersen (Lille Bjerre), 101
- Graversen, Ellen Marie (Dalbjerg), 29
- Graversen, Jacob (Kjærgård), 95, 140, 169, 190
- Graversen, Jens Kr. (Dalbjerg), 29
- Graversen, Niels, (Stabildal), 86
- Graversen, Peder (Kjærgård), 190
- Gregersen, Andreas Peter Vilhelm, digterpræst, 276, 277, 278
- Gregersen, Laurits, købmand og fabrikant i Flensborg, 277
- Groth, Caroline Sophie, gift med Simon Peter Groth, 271
- Groth, Cathrine Dorthea Caroline, gift med Edvard Peter Vilhelm Volf, 271
- Groth, Dine Elisabeth, gift med Emanuel Falbe Hansen, 271
- Groth, Jens Peter, apoteker, 271
- Groth, Peter, købmand og skibsmægler, 271
- Groth, Petrine Bolette, gift med Carl Johan Henrik Fog, 271
- Groth, Simon Peter, sognepræst, 53, 271, 272
- Grundtvig, biskop, 230
- Grøn, landvæsenskommissær, 39
- Grøn, Anna, gift med Jens Henrik Brasch (Lindtorp), 166
- Grøn, Peder Pedersen, postmester, 175
- Grøntoft, Mads (Bedsted, Thy), 248
- Gudichsen, E.Z., købmand, 169
- Guldberg, Ove Høeg, statsminister, 266
- Gunst, Aron, købmand, 269
- Gunst, by- og herredsfoged, 214
- Gyldenstjerne, Knud, lensmand, 172
- Gyldenstjerne, Niels Eriksen (til Timgård), 13
- Gyldenstjerne, Peder (til Timgård), 31
- Gynther, Benjamin, broslager, 209
- Gøye, Mogens, adelsmand, 14
- Hagen, Charlotte, gift med Vilhelm Truels Petersen, 273
- Hagen, Otto (Maabjerg), 108
- Hajslund, Jens (Borbjerg), 152
- Hald, J.C., sekretær i Kgl. Landhusholdningsselskab, 66, 72, 73, 76, 192
- Hald, Peter, sognepræst i Idum, 254
- Hamborg, Lars Madsen (Stagstrup i Thy), 48
- Hansdatter, Kirstine (Vejrum), 185
- Hansdatter, Mette Marie, gift med Thøger Benedictus Aachmann, 151
- Hansen, C.F., amtmand, 38, 39, 72, 136, 149, 180, 207, 209, 261
- Hansen, Emanuel Falbe, sagfører og branddirektør, 271
- Hansen, Laurs (Ulfborg Kjærgård), 115
- Hansen, Niels A., lærer, i Højrup sogn, 263
- Hansen, Niels Christian, sognepræst, cand. mag., 278, 279
- Hansen, Peder, til Landting, kammerråd, 98
- Hansen, Peder, (Kjærgård), 119
- Hansen, Peder, murer (Mejrup), 79
- Hansen-Sir, H.J., lærer, 80, 122, 123, 125, 184, 232, 278
- Harboe, F.C.C., sognepræst, 268
- Hartvigsen, Niels (Madsbjerg), 119, 122, 128
- Haug, Jens, 162
- Havsteen-Mikkelsen, Sv., kunstner, 238
- Heboe, premierløjtnant, 37
- Hectorsen, Christoffer, 143
- Hectorsen, Hector, 143
- Hectorsen, Nikolaj, møller, (Råsted) 143
- Heede, Peder (Falsighus), 72
- Helt, Søren Christensen, herredsskriver, (Hammerum herred), 115
- Henriksen, Jacob (Stabildal), 59, 119, 124

- Henriksen, Marie Sophie Ølgaard, gift med Niels Jørgen Nyboe, kobbersmed, 228
- Henriksen, Poul, 124
- Henriksen, Thomas (Stabilknak), 49, 119
- Hielmcrone, pastor von (Borbjerg), 260
- Hierm, Jens Olufsen, feldbereder, 220
- Hierm, Marie Cathrine Jensdatter, gift med Jacob Holst, 220
- Hjerm, Christen Jensen, degn, 220
- Hogni, Erik Jepsen, daglejer på Vognstrup mark, 106
- Holgerson, Christoffer, birkefoged i Nim, 256
- Holm, C.H., sognepræst (Holstebro), 260
- Holmgaard, Niels, 80
- Holst, direktør for de Jydsk-Fyenske Jernbaner, 53
- Holst, Ane Cathrine, gift med skipper Færøe, 266
- Holst, Christen, degn, 119, 224, 225, 226, 227
- Holst, Christen Jacobsen (Lægård i Måbjerg sogn), 220
- Holst, Eiler Jespersen (Stabildal), 45, 118, 220
- Holst, Gravers, degn og klokker (Holstebro), 179
- Holst, Jacob (Dalgård), 118, 119, 224, 227
- Holst, Jacob, degn, 175, 220, 222, 223, 225
- Holst, Jens, degn, 95, 222, 223, 224, 225
- Holst, Jens, købmand (Holstebro), 48, 227-28
- Holst, Jesper Jacobsen (Stabildal, 43, 94, 177, 220, 223
- Holst, Maren Jacobsdatter, gift med Søren Jacobsen Bjerre (til Brunsgård), 225
- Holst, Marie Cathrine, gift med Niels Jørgensen Sønderbæk (Krunderup), 225
- Holst, Niels, købmand, 228
- Holstein-Ledreborg, venstrepolitiker, 127
- Hornbech, Christen, konsumtionsbetjent, 151
- Horslund, Christen Nielsen, søn af Maren Nielsdatter Skikkild, 165
- Horslund, Niels (Stabildal), 177
- Husted, Ane, jordemoder, 187
- Huus, Niels, 260
- Hvas, Thøger Pedersen, landsdommer, 114
- Hvass, Anders Svendsen, rektor og sognepræst, 248, 249, 250
- Hvass, Jens, justitsråd, 256, 258, 260
- Hvid, Peter, 14
- Hygum, Marie, gift med rebslager Nielsen i Holstebro, 108
- Hyldal, Maren Nielsdatter, væverske, 48, 167
- Hylling, amtsvevinspektør, 52
- Høeg, Henrik (Hjerm), 95
- Høj, Christen (Lomborg), 205
- Høst, Margrethe Jensdatter, gift med Christen Jacobsen, 220
- Haasum, Christiane, gift med Gomme Jacob Brandt, 270
- Ibsen, Knud (Kjærgård), 134, 135
- Ibsen, Niels, købmand, (Tvis Kloster), 256
- Iermiin, Caroline Sofie Charlotte, gift med Frederik Nybye, 152
- Iermiin, provst og konsistorialråd, godsejer til Ausumgård, 218, 219, 260
- Iermiin, Henrik, stamhusbesidder (Ausumgård), 269
- Iermiin, Jens, kammerjunker, stamhusbesidder (Ausumgård), 39, 41
- Iermiin, Karen Kirstine, gift med Christian Peter Nicolai Brandt, 270
- Iermiin, Thomas Just, konsistorialråd, stamhusbesidder (Ausumgaard), 259
- Iermiin, Thomas Just, ritmester, stamhusbesidder (Ausumgård), 196, 219, 220, 226, 262, 268, 270
- Iversen, Anders, (Alstrup), 58, 81, 82
- Iversen, S.G., landmåler, 34
- Jacobi, by- og herredsfoged, 49, 176, 192, 209, 261
- Jacobi, justitsrådinde, 103
- Jacobsdatter, Ane Margrethe, gift med Peder Pedersen (Alstrup), 112
- Jacobsdatter, Anne (Krunderup), 165
- Jacobsdatter, Kirsten (Krunderup), 179
- Jacobsdatter, Kirsten (Vognstrup), 180
- Jacobsdatter, Maren, gift med Jeppe Nielsen Dahl, 156
- Jacobsdatter, Sidsel, gift med Niels Nielsen (Bastrup), 101
- Jacobsen, Christen, sadelmager, 220
- Jacobsen, Gravers (Kjærgård), 43, 44, 45, 58, 118, 119
- Jacobsen, Jacob, søn af Jacob Andersen, 51
- Jacobsen, Jens (Pilbjerg Bakkehus), 47
- Jacobsen, Laust (Krunderupmarkhus), 206
- Jacobsen, Mads (Kjærgård), 95
- Jacobsen, Mads (Krunderup), 118, 187
- Jacobsen, Mads (Offersgård), 94
- Jacobsen, Mads (Vejrum Præstegård), 185
- Jacobsen, Mads (Østergård), 110, 167
- Jacobsen, Niels (Kjærgård), 95
- Jacobsen, Stephen, 33
- Jacobsen, Thue (Falsig), 135
- Jacobsgaard, Søren (Harboøre), 206
- Jagd, kaptajn, højrepolitiker, 127
- Jakobsen, Jens (Kjærgård), 113
- Jensdatter, Ane Cathrine, gift med Poul Pedersen Krog (Nørgård), 90
- Jensdatter, Ane Marie, datter af Jens Haug, 162
- Jensdatter, Dorthe (Krunderup), 165

- Jensdatter, Ellen Kirstine, gift med Niels Jensen (ved Stabildal), 176
 Jensdatter, Johanne, gift med Niels Jensen Gade (Nørgård), 90
 Jensdatter, Johanne Marie, kæreste med Jens Mortensen (Bastrup), 101
 Jensdatter, Karen, kokkepige, 270
 Jensdatter, Karen, kæreste med Niels Jensen Godrim, 100
 Jensdatter, Kirstine, (Dejbjerg rakkernes stamme), 159,160
 Jensdatter, Malene, gift med Niels Jørgensen Trankjær (Vestervig sogn), 161
 Jensdatter, Marine, 14
 Jensdatter, Mette, (Vognstrup), 165
 Jensen, Anders, alias Frederik Christian, 161
 Jensen, Anders, karl, 155
 Jensen, Anders, møllersvend, 146
 Jensen, Anders (Timmerling, Asp sogn), 130
 Jensen, Anders, tømmersmand (Vognstrup), 49
 Jensen, Anders Christian, væversvend, 190, 228, 229
 Jensen, Andreas (Damgårdhus) alias Revning eller Karmand, 226
 Jensen, Ane Kathrine (Alstruphus), 168
 Jensen, Christen (Blæsbjerg, Mejrup), 245
 Jensen, Christen (Falsig), 179, 180
 Jensen, Christen (Kjærgårds Mølle), 148
 Jensen, Christen (Kvistrup gods), 133
 Jensen, Christen (Madsbjerg), 118
 Jensen, Christen (Provstgård i Vejrum), 117
 Jensen, Christen, skomager, 106
 Jensen, Christen (Store Døes), 90
 Jensen, Christen (Vognstrup), 90, 185
 Jensen, Christian (Sinding Mølle), 145
 Jensen, Jacob, 135
 Jensen, Jacob (Falsig), 134
 Jensen, Jacob (Offersgård), 139
 Jensen, Jens, "husarm", 159
 Jensen, Jens (Moesgård), 224
 Jensen, Jens, møller, (Lægård Mølle), 148
 Jensen, Jens (Pilbjerg), 30
 Jensen, Jens, (Tolsgård i Vejrum), 187
 Jensen, Lars, møller, (Overmølle i Ramme sogn) 155
 Jensen, Laurids (Vognstrup), 133
 Jensen, Ludvig (Krunderup), 57, 224, 227
 Jensen, Mads (Bur sogn), 193, 194
 Jensen, Mads (Østerlund, Idum sogn), 169
 Jensen, Mikkel (Vognstrup), 133
 Jensen, Niels (Altforner), 176
 Jensen, Niels (Bastrup), 30, 38, 72, 176
 Jensen, Niels (Offersgård), 118
 Jensen, Niels (Overgård), 116
 Jensen, Niels (ved Stabildal), 176
 Jensen, Niels (Vognstrup), 133
 Jensen, Niels Kr. (Vognstrup), 61, 84
 Jensen, Niels, smed, 166
 Jensen, Ole, 33
 Jensen, Peder (Vestergård), 96
 Jensen, Poul (Alstrup), 166
 Jensen, Poul, alias Dover (Uglev på Thyholm), 144
 Jensen, Stephan Christian, tjenestekarl (Maa-bjerg), 187
 Jensen, Søren (Offersgård), 139
 Jensen, Søren, skomagermester, 50
 Jepsdatter, Karen, "heks", 245, 246
 Jepsen, Erik, daglejer (Alstrup), 154, 229
 Jepsen, Mikkel (Naur by), 133
 Jepsen, Niels, sognefoged (Thorager i Sir), 185, 193
 Jepsen, Peder (en af Falsiggårdene), 242, 244, 245, 246
 Jespersen, forvalter (Ausumgård), 69
 Jespersen, Jesper, skipper fra Kvoles ved Hjarbæk fjord, 215-216
 Jessen, von, J.F.V., herredsfoged, 100
 Johannesdatter, Christiane, "af natmandsfolket", 160
 Johannesdatter, Ellen, gift med Jens Pedersen (Bastrup), 104, 105, 106, 107, 109
 Johansen, Jørgen, sadelmager, 50
 Jostsen, Hans, rådmand, 32
 Juel, Iver (til Stubber Kloster), 14, 31, 116, 172
 Juel, Palle (til Strandet), 31
 Jørgensen, Asmus, kurvemager, 155
 Jørgensen, Hans (Vejbjerggård i Humlum sogn), 147
 Jørgensen, Jens, 163
 Jørgensen, Jens, herredsfoged, 30
 Jørgensen, Jørgen (Vognstrup), 21, 56, 115
 Jørgensen, Kjeld, (Vognstrup), 90
 Jørgensen, lærer (Gørding), 126
 Jørgensen, Peder (Nørgård), 90
 Kabbel, Anders, 49
 Kannewurf, provst, 39
 Karen, kogekone, gift med Jens Chr. Abraham-sen, 50
 Karl den Tolvte, 136
 Karmark, Konrad, høker og gæstgiver, 48
 Kastberg, Christen Jensen (Dybe sogn), 225
 Kastberg, Mette Marie Christensdatter, gift med Jens Holst, 225
 Kayser, Anine Rosalie, gift med Andreas Peter Vilhelm Gregersen, 277, 278
 Kayser, H.H., tømrermester og landstingsmand, 277

- Keilberg, Else, eksamineret jordemoder, 184, 185, 186, 187
Keilberg, Frederik Jensen, skomagervend, 184, 187
Keilberg, Mads Chr., husmand (Vemb), 187
Keilberg, Poul Damgaard, murer (Borbjerg), 187
Kierulff, pastor, 238
Kingo, Thomas, salmedigter, 151
Kirk, Ole (Ebbensgård), 268
Kirkebye, Thomas, murermester, 196
Kjeldsdatter, Anne (Alstrup), 32
Kjeldsen, Jørgen (Vognstrup), 140
Kjeldsen, Ludvig, møller (Holmgårds Mølle), 173
Kjellerup, Lars, købmand (Ålborg), 215
Kjeltring, Jens (Aulum sogn), 160
Kjerup, Per, fattiglem af Holstebro, 191
Kjær, Ane Margrethe, tjenestepige, 190
Kjær, Christen Nielsen, sognepræst, 16, 17, 18, 242, 261
Kjær, købmand (Holstebro), 169
Kjærgaard, Gravers, 106, 164
Kjærgaard, Hans Adolf (Tolsgård i Vejrum), 83, 230
Kjærgaard, Jens (Kjærgård), 212
Kjærgaard, Mads, 215
Kjærgaard, Niels, 222
Kjærgaard, Søren Graversen, detail- og brændevinshandler, 50
Kjærgaard, Søren Graversen (Kjærgaard), 48, 125, 233
Klogborg, Ane Cathrine, 99
Klogborg, Peder, 81
Knud i Naur, 13
Knude, Anne Nielsdatter, gift med Christen Jensen Kastberg, 225
Knudsen, Inger Marie, sypige, 49
Knudsen, Niels, 218
Knudsen, Peder (Krunderup), 86
Kofoed, biskop, 226
Kongsgaard, Chr. (Hjerm), 99
Korsberg, Anne (Alstrup), 163, 165, 166
Krabbe, Erik (til Strandbjerggård), 31, 142
Kragelund, Peder, biskop, 246
Krarp, Christian (Dejbjerglund, Dejbjerg sogn), 262
Krarp, Christian, landinspektør, 268
Krarp, Christian J. Lodberg, sognepræst og amtsprovst, 222, 263, 266
Krarp, Christiane Amalie Foss, gift med Niels A. Hansen, 263
Krarp, Christen Fabricius, landmand, 263
Krarp, Christen Nielsen, konsistorialassessor og sognepræst, 266
Krarp, Christine Sophie Dorthe, gift med Claus Vilstrup, 263
Krarp, Constance (Vejrum præstegård), 103, 261
Krarp, Marie Kirstine, gift med F.C.C. Harboe, 268
Krarp, Niels Bygom, bestyrer af Borgerdydskolen på Christianshavn, 263
Krarp, Niels Bygom, konsistorialassessor, 186, 222, 258, 262
Krarp, Niels Tang, cand. theol. og bibliotekar, 268
Krarp, Ove Thomas Nikolaj, sognepræst og tiendekommissær, 73, 47, 76, 77, 193, 266, 267, 268
Krarp, Peter Christian Evald, civilingeniør, 268
Krarp, Thure, rektor, 266
Kristensdatter, Karen, tjenestepige, 179
Kristensen, Evald Tang, folkemindesamler, 29, 248
Kristensen, Kristian Emil, tjenestekarl (Lille Madsbjerg), 192
Kristensen, Kristen, tjenestekarl, 191
Kristensen, Niels (Hede), 120
Kristensen, Peder (Donskjærhus), 138
Kristensen, Peder (Falsig), 138
Krog, Kristen (Krunderuphus), 192
Krog, Poul, mejeribestyrer, 79
Krog, Poul Pedersen (Nørgård), 89, 90
Krosp, Peder, smed, 49, 119
Kyndesen, Jens Johan, smed, 166, 167
Købke, ingeniørmajor, 210
Kaalund, Christian Frederik, løjtnant, 265
Kaalund, Marie, gift med Peter Jensenius Sundorph, 265
Larsdatter, Ane Marie (Smedehus), 166
Larsdatter, Maren (Moesgård), 133
Larsdatter, Mariane, skrædderpige, 49
Larsen, Christen (Alstrup), 18, 20, 21
Larsen, Christen, karl, 155
Larsen, Claus (Aalborg-egnen), 48
Larsen, Jens (Vognstrup), 71-72
Larsen, Johannes, møller (Sir), 79
Larsen, Ludvig, smed, 50, 122
Larsen, Peder, "mester", 114
Larsen, Peder, møller, (Naur Mølle), 106, 118, 119, 155, 166
Lassen, Anders (Kjærgård), 114
Lassen, Christen (Alstrup), 18, 241
Lassen, Christen (Dalgård), 86
Lassen, Jens (Vognstrup), 33
Lassen, Peder (Krunderup), 14
Lauretsøn, Gregers, foged på Lundenæs, 131
Lauridsen, Axel Andreas (Krunderup), 61, 67, 68, 212

- Lauridsen, Christen (Overgård), 130, 133
 Lauridsen, Henrik (Frøjk Mølle), 95, 101
 Lauridsen, Laurids (Alstrup), 16
 Lauridsen, Niels, tømrer, 49
 Lauridsen, Peder (Hedehus), 138
 Lauritsen, Christen (Holstebro), 148
 Lauritsen, Jens, 236
 Lauritsen, Jens (Vognstrup), 241
 Lauritsen, Niels (Østergård), 90
 Lauritzen, Ole, 191
 Laursen, Jacob (Vognstrup), 21
 Laursen, Jens (Alstrup), 57, 118
 Laursen, Jens (Falsig), 135
 Laursen, Laurs (Alstrup), 18
 Laursen, Laurs (Nederlund), 261
 Laursen, Mads (Moesgård), 175
 Laursen, Søren (Mejrup), 106
 Lausdatter, Marie Kirstine (på Ausumgård), 176
 Laustdatter, Anne Marie, gift med Christen Sørensens, smed i Blodmosehus, 190
 Leth, læge, 191
 Leth, Christen de, til Nr. Vosborg, landsdommer, 203, 204, 259
 Leth, Niels de, til Nr. Vosborg, by- og herredsfoged, 149
 Leth, Niels de, sognepræst, 259
 Liisberg, Andreas, sognepræst, 81, 272, 277, 278, 279
 Lind, Christian Knudsen, theandler, 264
 Lind, Christian Ølgaard, strandingskommissær og købmand, 264
 Lind, Dines, sognepræst, 265
 Lind, Eline Marie, gift med skipper Carl Callesen, 264-265
 Lind, Jens, præst, 265
 Lind, Knud Peter, sognepræst og provst, 39, 94, 98, 169, 170, 224, 264, 265
 Lind, Poul Ulrik, proprietær (Ulvsund, Nees sogn), 265
 Lind, Rasmus, købmand, 265
 Linde, Christen de, købmand og godsejer, 31, 32, 102, 148
 Linnet, Ane, gift med Christen Jensen Holst, 226, 227
 Linnet, Jørgen Rudolf, proprietær, (Staby Kjærgård), 227
 Lintz, Larsine, 270
 Lodberg, Christen, biskop, 251
 Lodberg, Christine, gift med Niels Bygum Krarup, 262
 Lohmann, Johannes, møller (Naur Mølle), 154
 Lorentsdaughter, Anna Sophie, gift med Jens Offersegård (Alstrup), 178
 Lorentsdaughter, Anne Cathrine, 67
 Low, Balthasar, godsejer til Lindtorp, 39, 95
 Lund, J., landmåler, 40
 Lund, Jacob Nielsen (Overlund), 96, 264
 Lund, Maren Christensdatter (Overlund), 95
 Lund, Peder, 190
 Lyhne, Gregers (nabo til Offersegård), 91
 Lyngby, hattemager, 99
 Lytchen, Elisabeth Nielsdatter, gift med Christen Hansen Aachmann, 150
 Lytchen, Niels, organist, 150
 Lüttichau, Lucie, gift med Christian Frederik Kaalund, 265
 Lüttichau, Wulff von, general, (Lerkenfeld), 265
 Lægaard, Knud Nielsen (Sir), 95
 Lægaard, Thomas, 164
 Lønborg, Jens, sognepræst, 241, 247
 Lønstrup, provst, 260
 Lørup, gæstgiver, 119, 232
 Madsbjerg, Jens (Naur by), 46
 Madsbjerg, Niels, 124
 Madsdatter, Christiane (Østergård), 51, 184
 Madsdatter, Else Marie, gift med Christen Laurisen Særkjær, 167
 Madsdatter, Karen (Randers), 32
 Madsdatter, Maren, gift med Andreas Jensen (Damgårdhus), 226
 Madsdatter, Martha Sophie, gift med Christian Dump, 184
 Madsdatter, Mette, 51
 Madsen, Anders (Thyholm), 48
 Madsen, Christen (Alstrup), 18, 175
 Madsen, Christen (Dalgård), 96
 Madsen, Christen (Falsig), 134, 179
 Madsen, Christen (Gade), 60, 119
 Madsen, Christen (Krunderup), 89
 Madsen, Christen (Søllergård), 41, 95
 Madsen, Christen, herredsfoged (Store Torp), 17, 30, 86, 114, 116, 172, 173, 195, 239
 Madsen, Christen (Vognstrup), 133
 Madsen, Christen (Willigers gård), 56
 Madsen, Jacob (Østergård), 110, 118
 Madsen, Jens (Alstrup), 86
 Madsen, Jens (Hjermhede) 95
 Madsen, Jens (Pilgård), 102
 Madsen, Knud, karl hos pastor Nislev, 181
 Madsen, Lars (Dalgård), 96
 Madsen, Mads (Alstrup), 30
 Madsen, Niels (Østergård i Alstrup), 176
 Madsen, Offer (Alstrup), 30, 131
 Madsen, Peder (Alstrup), 118, 119
 Madsen, Peder (gård mellem Flynder Mølle og Holmgårds Mølle), 173
 Madsen, Peder (Vestergård), 96
 Madsen, Poul (Vognstrup), 21

- Mangor, stadsfysikus, 194
 Marcussen, Birgitte (Naur by), 191
 Marcussen, Christen (Naur by), 119
 Maren Jomfru (i Hedehus), 134
 Margrethe (i Gundersborg), 163
 Mariane (Alstruphus), 29
 Markussen, Niels, smed, 181
 Markusen, P., 181
 Martensen, biskop, 271
 Mattiassen, Niels (Vognstrup), 138
 Matzen, professor, 127
 Meedom, fabrikant, (Holstebro), 79
 Mehl, konstitueret herredsfoged, 185
 Meier, Johan Heinrich, nagelsmedesvend, 51
 Meier, Johan Henrik Ludvig, søn af Johan Heinrich Meier, 49, 51
 Meier, Kirsten, gift med Johan H. Meier, 51, 52,
 Meier, Niels Frits, søn af Johan Heinrich Meier,
 51
 Meinert, Marie Cathrine, gift med Niels Kiær
 Tang, 267
 Mester Nikolavs, klokkestøber, 240
 Mette Johanne (Alstruphus), 167
 Michelsen, Christen (Naur by), 20, 132
 Michelsen, Christen (Østergård), 110
 Michelsen, Søren (Falsig), 20, 69, 134
 Mikkelsdatter, Grethe (Vognstrup), 165, 190
 Mikkelsen, Christen (Naur by), 56
 Mikkelsen, Peder, (Alstrup), 91
 Miltersen, Thomas (Falsighedehus), 82, 119
 Moesgaard, Michel (Naur by), 20
 Moesgaard, Jacob (Moesgård), 119
 Moesgaard, Jens, 39, 45, 118, 227
 Moesgaard, Jens (Sophienlund i Hjerm sogn),
 186
 Mogensdatter, Anna Kirstine, gift med Christen
 Ebbensgaard, 102
 Mogensen, Laurs, 93
 Mogensen, Niels, murer, 50
 Mogensen, Peder (Brejning kro), 108
 Molle, Else, almissem, 158
 Moltke, von, general, 136, 138, 139
 Mortensdatter, Anne, gift med Jens Haug, 162
 Mortensen, Chr. Fr., redaktør af Holstebro Dag-
 blad, 126, 127, 128
 Mortensen, Jens, karl (Bastrup), 101
 Mortensen, Martin (Alstruphus), 167
 Mortensen, Peder, mælkekusk, 47,50
 Mortensen, Svend (Krunderup), 30, 133
 Moth, Christiane (Nederlund), 261
 Moth, kancelliråd (til Kvistrup), 100
 Mouritsen, Andreas (Vandborg Vestergård), 230
 Mouritsen, Laurits (Vognstrup), 32, 93, 94, 174
 Munch, Knud Nielsen, 92
 Munk, Jørgen (Kjærgård), 31
 Munk, Oluf, lensmand (Skivehus), 14, 31
 Murermester, Jørgen, (Holstebro), 238
 Muurmæster, Laust, 163
 Møller, Flemming, 61
 Møller, Henrik, søn af Claus Boller, 144
 Møller, Knud (Krude Mølle i Bryrup sogn), 148
 Møller, M., lærer (Sir), 28, 29
 Møller, Søren, snedker, 269
 Maabjerg, lærer (Gørding), 126
 Maae, Niels, 213
 Maaehus, Niels Christen, 212
 Maag, Christian Ludvig, grosserer, 266
 Maag, William (Store Hyllinge ved Helsingborg),
 266
 Maagaard, Peder Pedersen (Bastrup), 104
 Napoleon Bonaparte, 136
 Naur, Elias Eskildsen, rektor og professor, 248
 Naursgaard, Laust Christensen (Bastrup), 102
 Nebager, Eske Eliasen, sognepræst, 57, 239, 241,
 242, 246, 247, 248
 Neess, kromand (Hagebro), 106
 Nellemann, N., by- og herredsfoged, 193
 Nielsdatter, Ane Marie, gift med Christen Girial-
 sen, 168
 Nielsdatter, Ingeborg, gift med Giral Truelsen,
 168
 Nielsdatter, Inger, gift med Henrik Lauridsen (i
 Frøjk), 101
 Nielsdatter, Kirsten, "husquinde" (Alstrup), 159
 Nielsdatter, Kirsten (Falsig), 190
 Nielsdatter, Kirsten, samlevede med Holger Otto-
 sen Rosenkrantz til Boller, 256
 Nielsdatter, Maren, gift med Christen Christensen
 (Stensgård), 101
 Nielsdatter, Mette (Altforner), 192
 Nielsen, rebslager (Holstebro), 108
 Nielsen, Anders (Offersgård), 90
 Nielsen, Anders (Pedersgård), 95
 Nielsen/Bastrup, Jens (Bastrup), 100
 Nielsen, Bertel (Falsig), 119
 Nielsen, Bertel (Store Torp), 17
 Nielsen, Bertel, vognmand, 50
 Nielsen, Christen (Dalgård), 72, 87, 244, 246
 Nielsen, Christen, delefoged for Lundenæs
 (Østergård), 114
 Nielsen, Christen, grovsmed, 49
 Nielsen, Christen (Kjærgårds Mølle), 155
 Nielsen, Christen alias Lehnsmænd i Krunderup,
 168
 Nielsen, Christen (Naur by), 20
 Nielsen, Christen (Overgård), 71
 Nielsen, Christen (Smedeager i Sir), 131
 Nielsen, Christen (Stabildal), 30

- Nielsen, Christen, sognepræst i Vejrum, 116, 172
 Nielsen, Christen (Østergård), 17
 Nielsen, Christian, "bondeskrædder", 49
 Nielsen, Christiane, 48
 Nielsen, Else, 48
 Nielsen, Godske (Alstrup), 131
 Nielsen, Jacob (Alstrup), 16, 18
 Nielsen, Jacob (Blæsbjerg, Mejrup sogn), 101
 Nielsen, Jacob (Kjærgård), 95
 Nielsen, Jacob (Overlund), 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 176, 255
 Nielsen, Jens, 133
 Nielsen, Jens (Alstrup), 13, 159
 Nielsen, Jens (Øe), 115
 Nielsen, Jens Christian, 118, 224
 Nielsen, Jens Christian (Søjbjerg), 95
 Nielsen, Jens Christian (Vognstrup), 223
 Nielsen, Jeppe (Alstrup), 138
 Nielsen, Kjeld (Maabjerg), 108
 Nielsen, Lars (Pradsgård), 115
 Nielsen, Las (Tanderup), 13
 Nielsen, Lau (Alstrup), 18, 241
 Nielsen, Laurids (Vognstrup), 135
 Nielsen, Mads, boelsmand, 86
 Nielsen, Mads (Vognstrup), 21, 56, 133
 Nielsen, Mads (Østergård), 38, 220
 Nielsen, Mads Mølgaard, venstrepolitiker, 122
 Nielsen, Maren, gift med Kristen Stefansen, 181
 Nielsen, Morten (natmand), 160
 Nielsen, Morten (Vognstrup), 135
 Nielsen, Niels (Asp Præstegård), 101
 Nielsen, Niels (Bastrup), 33, 101
 Nielsen, Niels (Falsig), 20
 Nielsen, Niels (Vester Dalgård), 95
 Nielsen, Peder (Falsig), 139
 Nielsen, Peder (Fiskgård, Sir), 101
 Nielsen, Peder (Østerby i Asp sogn), 156
 Nielsen, Poul (Alstrup), 30
 Nielsen, Poul (Krunderup), 133
 Nielsen, Søren, 218
 Nielsen, Th., redaktør af Holstebro Dagblad, 126, 127
 Nielsson, Stephan, 252
 Nislev, Anna, gift med godsejer Iver Olesen, 229, 258
 Nislev, Christian, sognepræst til Naur-Sir, 96, 158, 181, 256, 258
 Nislev, Christopher, (Overlund), 44, 45, 46, 47, 57, 58, 97, 98, 99, 100, 193, 194, 209, 210, 215, 216, 224, 229, 255, 258, 264
 Nislev, Christopher, fuldmægtig (Ringkøbing Amtsstue), 96
 Nislev, Christopher, licentiat i medicin (Hvidbjerggård på Mors), 256
 Nislev, Dorthe, gift med Hans Thyrrerstrup, 258
 Nislev, Frederik, sognepræst, 258
 Nislev, Gunnar, alias "jægermester Plov", 259
 Nislev, Rasmus Fogh, møller (Bording Mølle), 96
 Nissen, Sophie (Haderslev), 152
 Noes, Peder, (Vejrum), 126, 127, 128
 Nutzhorn, Heinrich, højskolemand, 272, 273, 274, 275, 276
 Nyboe, Anne Johanne, gift med Johannes Lohmann, 154, 261
 Nyboe, Christine, alias Stine Bastrup, 103, 104, 154, 262
 Nyboe, Else Kathrine Charlotte, gift med Jens Christensen Holst, 48, 228
 Nyboe, Jens Lassen, degn, 104
 Nyboe, Jens Nielsen, købmand, 103, 154, 261, 262
 Nyboe, Lars Nielsen, sognepræst (til Naur-Sir), 103, 154, 222, 255, 261, 262
 Nyboe, Mikkel (Nørre Holmgård), 94-95
 Nyboe, Mariane, fattiglem, datter af Jens Lassen Nyboe, 104
 Nyboe, Niels Jørgen, kobbersmed, 228
 Nyboe, Niels Larsen, købmand, 261
 Nybye, Frederik, forvalter (Ausumgård), 120, 152
 Nygaard, Peder Kr., sognerådsformand, 125, 213
 Nødkou, Chr., købmand, 269
 Nørby, Søren (Asp sogn), 92
 Nørbye, Mads, 39
 Nørregaard, Jens, højskoleforstander, 230
 Nørsøller, Axel (Vejrum), 99
 Offersgaard, Jacob (Alstrup), 140, 169
 Offersgaard, Jens, (Offersgård), 33, 35, 90, 91, 92, 178
 Offersgaard, Jens (Naur), 112
 Olesdatter, Maren (Skindbjerg i Nørre Felding sogn), 179
 Olesdatter, Mette, gift med Anders Svendsen Hvass, 248
 Olesen, proprietær til Gudum Kloster, 206
 Olesen, Chr. (Sir), 106
 Olesen, Iver, proprietær til Gudum Kloster, 229, 258
 Olesen, Jens Andreas (Tinggård), 66
 Olesen, Maren, gift med Peder Stockemark Sidelmann, 229
 Olesen, Niels (Gade), 45, 138
 Olesen, Niels (Nederlund), 45, 138
 Olesen, Vagn (Falsig), 66, 67
 Ollesen, Niels, karl, 136
 Olsen, A.P., by- og herredsfoged, 215
 Olsen, Karen, lærerinde, 50, 232
 Olsen, Søren (Alstrup), 86

- Olufsdatter, Anne, 246
 Olufsen, Anders (Pilbjerg), 30
 Olufsen, Mads (Naur by), 20
 Olufsen, Thøger (Hedehuset), 21
 Opstrup, Jørgen Tranberg (Sortkjær i Sir), 113
 Orloff, Anne Cathrine (Flynder sogn), 150
 Orloff, Andreas (Flynder sogn), 150
 Orloff, Catharina Nicolaisdatter, 145
 Orloff, Christian, møller og hesteskærer, 147, 148, 149
 Orloff, Dorte Nicolaisdatter, 192
 Orloff, Mette Cathrine, gift med Andreas Orloff af Rindum, 150
 Orloff, Morten Andersen (Jerlev sogn), hesteskærer og svinesnider, 145
 Orloff, Morten Nicolaisen, 147
 Orloff, Nicolaj, møller (Naur Mølle), 145, 146, 147
 Orloff, Niels, hesteskærer (Rindum), 149
 Orloff, Peder, hesteskærer, (Rindum), 149
 Ottow, Ludvig Albert, bødker, 48
 Overgaard, Christen, 41, 150, 212
 Overgaard, Christen (Maabjerg), 79
 Overgaard, Diderik Sørensen (Overgård), 60, 119, 215
 Overgaard, Karen (Naur Præstegård), 281
 Overgaard, Niels Christensen (Overgård), 118, 224
 Overgaard, Peder, tømrer, 49
 Overgaard, Søren (Overgård), sognefoged, 64, 66, 67, 68, 118, 164, 212
 Overlund, Bertel (Gundersborg i Sir), 230
 Overlund, Jens Sørensen (Overlund), 77, 106, 113, 118, 119, 120, 215, 230
 Overlund, Marie, 83
 Overlund, Mette Marie, 83
 Overlund, Sara, gift med Jens Stamp (Nygård i Linde), 82
 Overlund, Søren Jensen (Overlund), 60, 79, 82, 118, 123, 124, 197
 Pagh, Poul, købmand (Aalborg), 269
 Pallesbjerg, Maren, gift med Rasmus Fogh, 256
 Parsberg, Christoffer (til Sødal), 31
 Parsberg, Ingeborg, 32
 Pedersdatter, Cecil, 13
 Pedersdatter, Else, gift med Jens Offersgård (Offersgård i Alstrup), 178
 Pedersdatter, Else, (Krunderup), 159
 Pedersdatter, Johanne, gift med Chresten Thomassen (Alstrup), 190
 Pedersdatter, Karen (Krunderup), 179
 Pedersdatter, Karen (Madsbjergus), 159
 Pedersdatter, Maren, gift med Jens Nielsen, 100
 Pedersdatter, Margrethe (Krunderup), 71
 Pedersdatter, Margrethe (Sirgård), 185
 Pedersdatter, Mette (Bladberg), 104
 Pedersen, Anders (Altfornær), 138
 Pedersen, Anders (Najbjerg), 109
 Pedersen, Anders, "af natmandfolket", 160, 161
 Pedersen, Anders (Ramme sogn), 267
 Pedersen, Bertel (Moesgård), 175
 Pedersen, Chresten, 13
 Pedersen, Christen (Alstrup), 18
 Pedersen, Christen (Holstebro by), 246
 Pedersen, Christen (Vognstrup), 190
 Pedersen, Christen (Willigers gård), 56
 Pedersen, Hartvig, møller, (Naur Mølle) 119, 122
 Pedersen, Henrik, smed, 49, 118, 119, 212
 Pedersen, Ingeborg, lærerinde, 233
 Pedersen, Jacob (Lille Bjerre), 101
 Pedersen, Jacob (Store Bjerre), 35
 Pedersen, Jens (Alstrup), 30
 Pedersen, Jens (Bastrup), 104
 Pedersen, Jens (Naur by), 131
 Pedersen, Jens, "tjenestemenneske" (Volstrup), 105
 Pedersen, Jørgen, broslager, 209
 Pedersen, Kristen Staunstrup (Falsig), 119
 Pedersen, Lars Møller, møllersvend, 155
 Pedersen, Laurids (Krunderup), 134
 Pedersen, Laurids (Vibholm), 115
 Pedersen, Mads (Vognstrup), 14
 Pedersen, Michel (Vognstrup), 174
 Pedersen, Niels (Gade), 20
 Pedersen, Niels (Naur by), 20
 Pedersen, Niels, "mekanikus", 50
 Pedersen, Niels (Store Bjerre i Sir), 175
 Pedersen, Peder (Alstrup), 112
 Pedersen, Peder (Madsbjerg i Bur sogn), 88
 Pedersen, Peder (Naur by), 159
 Pedersen, Peder, rebslagersvend, 51
 Pedersen, Peder, søn af Peder Pedersen i Alstrup, 112
 Pedersen, Peder Christian, søn af rebslager Peder Pedersen, 51
 Pedersen, Poul Martinus (Naur by), 50
 Perregaard, David Nielsen, 91
 Perssøn, Nis, 14
 Petersen, Vilhelm Truels, sognepræst, 272, 273, 274, 275, 276
 Pilgaard, Ole (Sir), 29
 Pontoppidan, topografisk forfatter, 261
 Poulsdatter, Inger (på Ausumgård), 176
 Poulsen, vejbetjent, 210
 Poulsen, Christen (Alstrup), 18
 Poulsen, Christen, alias Postrytter, 103, 168
 Poulsen, Christen, i lære som skomager, 228
 Poulsen, Henrik (Lyhne), (Stabildal), 59, 119, 215

- Poulsen, Johanne Marie, gift med Laurids Benzon, 261
- Poulsen, Jørgen (Nederlund), 20
- Poulsen, Mads (Krunderup), 93,94, 134
- Poulsen, Mikkel (Altfornær), 176
- Poulsen, Poul (Overgård), 61
- Poulsen, Mads (Overlund), sættefoged, 20, 114, 117, 132, 135
- Poulsen, Tobias (Majgård), 96
- Poulsen, Tue (Naur by), 20, 56, 252
- Povelsen, Christen (Willigers gård), 56
- Povelsen, Michel, smed (Altfornær), 49
- Prahl, hattemager, 99
- Prangs, Morten (Øster Bur), 245
- Prangsgaard, Steffen Christensen, 106
- Pyt, Søren (Bur), 245
- Pøtgaard, Poul (Vejrum), 185
- Quist, Christen (Lægård Mølle) 148
- Quistgaard, Anders, godsejer, 91
- Quistgaard, Iver (Store Skikkild i Vejrum), 254
- Quistgaard, Mads (Kvistgård i Vejrum), 39
- Randrup, Elesar, møller (Naur Mølle), 155
- Rantzau, greve, (til Voldbjerg), 88
- Rasch, Steeno, forvalter på Lundenæs, 135, 179
- Rasmussen, Bolette, gift med Peter Groth, 271
- Rasmussen, Niels (Krunderup), 21
- Refning, Jens, 91
- Reimer, Christian, sognepræst, 218, 219, 252, 254, 255
- Reimer, "madam", (Overlund), gift med sognepræst Christian Reimer, 156, 165, 252, 255, 256
- Reventlow, Christian Ditlev, statsmand, 94, 99
- Richardt, Frederik, sognepræst og godsejer, 256
- Richardt, Olivia Frederiksdatter, gift med Christian Nislev, 256, 258, 259,260
- Riis, Jens (Asp sogn), 152
- Risum, Jonas (Holstebro), 148
- Rosenkilde, Ellen Pedersdatter, gift med Christian Knudsen Lind, 264
- Rosenkrantz, Holger Ottosen, til Boller, 256
- Rosenkrantz, Mogens, lensmand, 115
- Rosenkrantz, Otto Düring, baron, 266
- Rosenkrantz, Palle, lensmand på Lundenæs, 133
- Rosenørn, von, amtmand, 46, 97, 197
- Rosenørn, Peder, 32
- Rygaard, H.P., købmand, 269
- Rød, Jep, lavadelsmand, 13
- Rømer, Ole, 88
- Rørdam, Th., biskop, 230
- Røy, Christen, rytter, 134
- Salling, Peder (Ausumdahl i Vejrum), 151
- Sand, lærer (Gørding), 126
- Sand, Christen (Skærum Mølle), 95
- Sandberg, Ulrik, lensmand på Lundenæs, 172, 173
- Sandholm, Jens, alias Jens Jacobsen Bjerre, bonde og skribent, 66
- Schibsted, Jens Nicolaj (til Gjettrupgård i Sydthy), 258
- Schickel, Jep Jensen, 117
- Schierbeck, amtsforvalter, 152
- Schiern, Eske, foged (Ausumgård), 100, 169
- Schmidt, Anna Laura Helene, gift med Laurits Gregersen, 277
- Schram, Michael, 152
- Schram, papirmager, 152
- Schrøder, Ludvig, højskolemand, 273, 274
- Sehested, Niels, stiftamtmand, (Rydhave), 96
- Serup, Anna Jørgensdatter, gift med Bernt Laugesen Wedel, 251
- Sich, Hans, rytter, 134
- Sidelmann, Iver Olesen (Aaberg i Vedersø sogn), 229
- Sidelmann, Peder Stockemark, sognepræst, 229
- Sidelmann, Thomas, lærer, 79, 123, 124, 128, 197, 227, 229, 230, 231
- Siersted, lærer i Vedersø sogn, 229
- Simon, ("på Heden"),131, 133
- Simonsen, Christian Peder (Falsig), 119
- Simonsen, Knud (Sir sogn), 175, 177
- Skaderiis, Anders (Vejrum sogn), 107
- Skeel, Albert, 13
- Skeel, Christen (til Gammel Estrup), 32
- Skikkild, Maren Nielsdatter, 165
- Skjød, Mads (Vejrum), 149
- Skomager, Christen, 163, 174
- Skov, Laurids, 79
- Skow, herredsprovst, 224
- Skram, Anders (til Dejbjerglund), 31
- Skrædder, Christen, parcelist, 46, 69
- Skrædder, Dorthe, 163
- Skrædder, Frands (Ølby), 151
- Skrædder, Jens, skrædder, 49
- Skrædder, Mette, 190
- Skræddergaard, Jens, 91, 92
- Skydsgaard, Jørgen Christian Pedersen, sognepræst, 278, 280
- Skaaning, Christen (Overlund), 118
- Smed, Christen (Bladberg), 47
- Smed, Christen ("Naur Bjerge"), 132
- Smed, Christen Nielsen (Falsig), 72
- Smid, Christen (Sparreknak), 117
- Smidt, Jens Madsen, (Kvistrup Mølle), 101
- Smith, Troels, overrettsprokurator (Krogsgdal), 95, 155, 267
- Sode, professor, 194
- Soderup, Sven Andersen, sognepræst, 57, 130, 132, 240, 241, 248, 249, 251, 252, 255, 256

- Solgaard, Christen Lassøn, rådmann, 131
 Stamp, Jens (Nygård i Linde), 82
 Stamp, Jens Overlund, (Nygård i Linde), 82
 Steenstrup til Kvistgård, proprietær, 120
 Stefansen, Kristen, 181
 Stenbock, Magnus, general, 130
 Stephansdatter, Anne, gift med Bertel Dalgaard (Dalgårdhus), 165
 Stephansen, Marie Pedersdatter, gift med Jens Jørgensen Windfeld, 261
 Stephansen, Peder, forpagter på Lundenæs, 260
 Sterk, Jep (Krunderup), 30, 131
 Stokholm, Jens (til Nørre Vinkel), 154
 Stokholm, Niels (til Herpinggård), 154
 Stoud, kaptajn, 32
 Stougaard, Daniel (Linde), 151
 Stougaard, Daniel (Falsig), 43
 Strandbygaard, Christen (til Pallisbjerg), 227
 Strandbygaard, "madam" Karen, gift med Jørgen Rudolf Linnét, 227
 Strande, Bodil Thomasdatter, gift med Christian Frederik Essemann, 150
 Struerdahl, Peder, omvandrende glarmester, 159
 Strømborg, Anna, gift med Frederik Richardt, 256
 Stubkjær, Anders, indremissionær, 272
 Støvl, Niels (Sir), 163
 Støvl, Peder Nielsen (Sir), 167
 Sudermark, korporal, 139
 Sudher, Christen, 14
 Sundorph, Andrea Theodora Laurentze, 266
 Sundorph, Laurits Christian, stud. theol., 266
 Sundorph, Marie, gift med Christian Ludvig Maag, 266
 Sundorph, Peter Jensenius, sognepræst, 45, 185, 193, 224, 225, 265, 266
 Sundorph, Søren Christian, urtehandler, 265
 Svenningsen, Ole, 163
 Svensdatter, Anne Margrethe Cathrine, gift med Christian Berntsen Wedel, 248, 249, 250, 251, 252
 Svitzer, Amalie, gift med Johan Henrik Colding, 269
 Særkjær, Chr. (Overgård), 65
 Særkjær, Christen Laursen, 163, 167
 Særkjær, Peder, 140
 Søjbjerg, Peder, (Bastrup), 102, 103, 104, 105
 Sørensdatter, Ane, gift med Christen Madsen (Gade), 60
 Sørensdatter, Ane Marie, gift med Jacob Bjerre (Nissumby), 60
 Sørensdatter, Anne, 48
 Sørensdatter, Anne Kirstine, gift med Christen Sørensen (Store Torp), 60
 Sørensdatter, Karen, gift med Michael Aachmann, 151, 153, 156
 Sørensdatter, Kirsten, gift med Knud Simonsen (Maabjerg), 177
 Sørensdatter, Maren, gift med Christen Christensen (Majgård), 99
 Sørensen, Anders (Sir Østergård), 162
 Sørensen, Christen (Bastrup), 104
 Sørensen, Christen (Langerhuse i Harboøre sogn), 160
 Sørensen, Christen, smed i Blodmosehus, 190
 Sørensen, Christen (Store Torp), 60, 119, 126, 138, 158
 Sørensen, Gravers, 218
 Sørensen, Gregers, 134
 Sørensen, Jens (Bastrup), 104
 Sørensen, Jens (Birk), 258
 Sørensen, Jens (Overgård), 60
 Sørensen, Jokum, arbejdsmand, 122
 Sørensen, Jørgen, herredsfoged (Skodborg-Vandfuld herreder), 206
 Sørensen, Mads (Øster Kjærgård), 58, 60, 119
 Sørensen, Mikkell, 241
 Sørensen, Mogens (Falsig), 244
 Sørensen, Niels (af Dejbjerg rakkernes stamme), 160
 Sørensen, Niels (Solgaard), borgmester, 115
 Sørensen, Søren, 252
 Saabye, Niels, fuldmægtig på Kvistrup, 205
 Tang, Andreas Evald Meinert, (til Nr. Vosborg), etatsråd, 69, 268
 Tang, Niels Kiær, kammerråd, (til Nr. Vosborg), 267
 Tang, Peder, købmand, 39, 267
 Tang, Susanne Mathilde, gift med Ove Thomas Nikolaj Krarup, 267, 268
 Teglmester, Lorents (Falsig og Bur), 67, 178
 Tesch, guldsmed, 99
 Thamesen, Morten (Kvistgård, Vejrum), 245
 Thomasdatter, Inger (Naur by), 159
 Thomassen, Chresten (Alstrup), 190
 Thomsen, Iver (Nørre Hvam i Borbjerg), 173
 Thomsen, Niels, foged på Lundenæs, 133
 Thomsen, Søren Chr. (Store Torp), 119, 122, 124, 140
 Thor, Christen Pedersen, 196
 Thor, Grethe, 163
 Thorager, Laurits (Sir), 79
 Thuesen, Jacob, 133
 Thura, Laurids de, biskop, 253
 Thuresen, Peder, biskop, 13
 Thy, Anne Dorthe, almissemænd, 167
 Thye, Christen Jensen (Stabildal), 177
 Thyrrestrup, Hans, degn, 258

- Thøgersen, Jens, by- og herredsfoged, 71
 Tilemann, amtsprovst, 224
 Timling (Holst), Jacob (Stabildal), 223
 Timmerling, Niels (Falsig), 254
 Ting, Niels Christensen (Vejrum), 105
 Toft, Niels Andersen (Tim sogn), 93
 Toft, Thomas (Tim sogn), 92
 Tollesen, Jens (Søllergård i Vejrum), 114
 Tolsgaard, Jakob (Vejrum), 79
 Tordenskjold, Peder, 136
 Tornvig, Ane Johanne (Smedehus), 166
 Torp, Christen (Store Torp), sognefoged, 39, 118, 160, 161, 177, 185, 215
 Torp, Søren (Store Torp), sognefoged, 46, 97, 98, 103, 113, 161, 185, 210, 213, 223
 Trabjerg, skomagermester, 228
 Tranberg, Jørgen, by- og herredsfoged, 47, 95, 102, 136, 151, 175, 176, 179
 Trankjær, Niels Jørgensen (Vestervig sogn), 161
 Truelsen, Giral (Alstrup by), 89, 168
 Tuesdatter, Dorthe (Dalgård), 178
 Tuesen, Eske (Naur by), 20
 Tuesen, Jens (Falsig), 18, 20, 21, 134, 241
 Tuesen, Jens, karl (Offersgård), 178
 Tuesen, Poul (Dalgård), 94, 241
 Tusgaard, Jens (Hjerm), 94, 95
 Tveed, Zacharias, gæstgiver, (Struer), 215
 Tvifl, Jens, rytter, 134
 Tvil, Laust Jensen (Nørgård), 89
 Tømmermand, Jens (Holstebro), 237
 Udby, Dorte, 163
 Vad, Christen, tømrer, 155
 Vedel, Anders Sørensen, historiker, 251
 Vennevold, Peder Sørensen, 138
 Villadsen, Christen (Vestergård i Volstrup by), 105
 Villegers, dommer, 32
 Villemoes, Andreas, (Villemoesgård), 123
 Villumsen, Villum, murermester, 167
 Vilstrup, Claus, provst, 263
 Vind, Iver, lensmand, 131
 Vistisen, Lauge (Munksgård), 130
 Vognstrup, Søren, 118
 Volf, Edvard Peter Wilhelm, amtsforvalter og husfoged på Ærø, 271
 Vrød, Per (Alstrupgårdene), 13
 Wacher, Christian, foged (Tvis Kloster), 149
 Wad, Niels (til Øgelstrup), 39
 Wang, Christen, købmand, 151
 Wedel, Anne, gift med Christian Reimer, 165, 252, 253, 254
 Wedel, Bernt Christiansen, løbedegn og møller, 218, 251, 252
 Wedel, Bernt Laugesen, sognepræst, 251
 Wedel, Christian Berntsen, sognepræst, 218, 219, 248, 251-252, 253, 255, 275
 Wedel, Johan Frederik (udstykkede Gudum Kloster), 251
 Wedel, Lauge Christiansen, 252
 Wedel, Sven, sognepræst i Sahl-Ejsing, 252, 254
 Wejler, Poul, rytter, 134
 Wesenberg, Daniel, amtslandinspektør, 38, 41, 42
 Widdersheim, landmåler, 37, 40
 Willadsen, Ib (Øster Bur), 245
 Wille, August C. (Sir Østergård), 79, 113, 120, 140
 Wille, August Friedrich (Sir Østergård), 113
 Wille, Karoline (Sir Østergård), 274
 Willerslev, C. (Holstebro), 227
 Willumsen, Christen (Lille Torp), 172
 Willumsen, Tue (Falsig), 242, 244, 245, 246
 Windfeld, Anders, købmand og byskriver, 222, 261
 Windfeld, Jens Jørgensen, sognepræst, 192, 205, 206, 259, 260, 261
 Windfeld, Jørgen Andersen, 259
 Wissing, Nicolai (til Krogsdal), 96, 204
 Wium, Wilhelm, købmand, 166
 Wolf, Hans Jacob Frederik Christian, sognepræst, 75, 112, 118, 191, 268, 269, 270
 Wolf, Peder Rudolph, overlærer og adjunkt, 268
 Wolf, Rudolph, sognepræst, 269
 Wolf, Sofie Elisabeth, gift med Thomas Just Iermiin, 270
 Worm, Ole, biskop, 16
 Wulff, Thora, gift med Christian Peter Nicolai Brandt, 270
 Wæver, Chr. (Holstebro), gift med Marie Cathrine Holst, 225
 Wæver, Jens Chr., apoteker, 225
 Waagner, William, digter, 68
 Zytphen, kaptajn, (til Volstrup), 256
 Øgaard, Birgitte Bertelsdatter, 179, 181
 Ølgaard, Birgitte, gift med Knud Peter Lind, 264, 265
 Ølgaard, Christen, købmand, 264
 Ølgaard, Hans (Ribe), 264
 Ølgaard, Rasmus (Ribe), 264
 Ørgaard, Niels (Nederlund), 91, 92, 93
 Østergård, Jacob (Alstrup), 67
 Østergaard, Mads Jacobsen (Offersgård), 43, 51, 118, 169
 Aachjer, Maren Lauritzdatter, gift med Jens Olufsen Hierm, 220
 Aachmann, Christen Hansen, købmand, 150
 Aachmann, Frederik, 152
 Aachmann, Kirstine, 152
 Aachmann, Michael, møller, (Naur Mølle), 102, 151, 153, 154, 156

Aachmann, Secilie Christine, 152

Aachmann, Søren, 140, 154, 229

Aachmann, Thøger Benedictus, møller, (Naur Mølle) 39, 46, 48, 118, 148, 150, 151, 162, 163, 164, 223

Aachmann, Thøger Benedictus (Sø Mølle på Mors), 151

Aakjær, Jeppe, digter, 113

Aalborg, Niels, læge, 248

Ejendoms register

Registeret omfatter samtlige gårde og huse i sognet fra de nævnes første gang i de skriftlige kilder til 1991. Også nu forsvundne huse - ofte nævnt uden matrikelnumre - er medtaget. Hovedkilder til registeret er matriklerne 1664, 1688, 1844, jordebøger, skøde- og panteprotokoller, samt fra vor egen tid tinglysningsprotokollerne. Da materialet fra perioden 1973-87 delvist er afleveret fra dommerembedet i Holstebro til Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg, hvor det endnu ikke er registreret, kan der i denne periode være uafklarede spørgsmål for enkelte ejendommers vedkommende.

De ældst registrerede beboere på går-

dene har ikke været ejere men fæstebønder; overgangen til selveje er anført ved enkelte gårde. De ofte komplicerede udstykninger og sammenlægninger af parceller gør naturligvis, at registeret kan indeholde fejl, ligesom de anførte ejerskift i nogle tilfælde vil stride mod "det man husker". Her er det officielle tinglysningsår fulgt, selv om det praktiske ejerskift kan have fundet sted et år eller to tidligere. For de enkelte ejendommers vedkommende er normalt kun medtaget hovednummeret. Udstykningsrækkefølgen har været bestemmende for placeringen i registeret, der således ikke følger postvæsenets nummerering.

NAUR BY EJERLAV

Præstegården
matr. nr. 1
Præstegårdsvej 2

Aldershvile
matr. nr. 1k, 1t, 1u, 6t
Vembvej 14

1898-1904	Jeppe Christensen
1904-32	Niels Marinus Nielsen
1932	Otto Andreas Marinus Nielsen
1932-48	Arnold Poul Albertsen
1948-49	Jens Peder Madsen
1949-50	Hans Dalgaard Hansen
	Christen Christensen
1950-	Peder Jakobsen

Skovly
matr. nr. 1e
Præstegårdsvej 1

1949-84	Robert Søvendahl
1984-89	Agnes Søvendahl
1989-91	Alf Søvendahl
1991-	Mads Torp Madsen

Præstmark
matr. nr. 1f, 1aa, 1æ
Kærvej 13

1924-46	Frederik Kristian Jensen Mechlenborg
1946-88	Osvald Mechlenborg
1988-	Jørgen Brogaard

Lindbjerg
matr. nr. 1g, 4f, 1ø, 7o
Kærvej 3

1898-1921	Karl Jeppesen
1921-34	Jens Lindbjerg Jeppesen
1934-39	Ingvar Christensen
1939-63	Harald Christian Jacobsen
1963-66	Henning Jakobsen
1966-	Knud Jakobsen

Granly
matr. nr. 1q, 1r, 1s, 1y, 37d
Naurvej 16

1925-29	Peder Christensen
1929-76	Laurids Møller Christensen
1976-87	Mathilde Christensen
1987-	Frede Truelsen

Ejendomsregister

Bakkely

matr. nr. 1v

Naurvej 41

1899-1942 Søren Jensen
(skomager og kirkebetjent)
1942-49 Ejner K.Østergaard
(kirkebetjent)
1949-58 Ivar Iversen
1958-73 Johannes Sloth Bjerre
1973-76 Henning Lind Pedersen
1976- Ole Gade

Nålelund

matr. nr. 1x

Naurvej 39

1899-1904 Jens Nielsen
1904 Christen Nielsen
1904-17 Søren Frandsen
1917-20 Anders Chr.Andersen
1920-38 Johanne Nielsen Herrup
1938-52 Peder Kr.Jensen
1952-64 Else Kathrine Ryttersgaard
1965-80 Marthinus Ryttersgaard
Helga Ryttersgaard
1980- Helga Ryttersgaard
Elna Ryttersgaard

Hvilelund

matr. nr. 1bi, 9e, 13e, 12f

Vembvej 10

1900-6 Mariane Nielsen
1906-35 Kristen Jensen
1935-59 Ane Kirstine Jensen
1959- Niels Marinus Jensen
Steen Skytte

Højvang

matr. nr. 1af, 1ak

Falsigvej 1

1949- Harry Madsen Kvist

Matr. nr. ah

Vembvej 9

1941 Niels Boserup Poulsen
1991- Søren Nielsen

Matr. nr. 1aq

Kærvej 7

1952 Knud E.Jacobsen
1978- Hans Jacobsen

Kirkegård

matr. nr. 2a, 3, 1aø, 5f, 5h

Naurvej 43

Naur-Sir sogneråd - den gamle skole.

1911-26

Iver Skov Iversen

1926-47

Marinus Pedersen

1947-

Jens Offersgaard Jensen

Lystlund

matr. nr. 2b, 12c

Naurvej 37

1888-99 Jens Andersen Damgaard
1899-1900 Laust Jeppesen Lind
1900-1 Christen C.Baunsgaard
1901-3 Niels P.Jensen
1903-5 Jens Sørensen
1905-26 Jens Christian Christiansen
1926-66 Chr.Marius Christiansen
1966- Villy Sand Christiansen

Missionshuset

matr. nr. 2c

Naurvej 18

1909 Ane Marie Jensen
Peder Nielsen
KFUM

Overlund

matr. nr. 4

Falsigvej 2

1620 Jep Christensen
Peder Andersen
1647 Knud Pedersen
Laurids Jepsen
1648, 1651 Christen Christensen
1661, 1677 Mads Poulsen
1698 Mads Poulsen
Bertel Sørensen
1713-45 Niels Christensen
1750-51 Niels Sørensen Ballegaard
1751-74 Anna Margrethe Vedel
1774-1802 Jacob Nielsen Lund
1802-05 Maren Christensdatter
1805-31 Christopher Nislev
1831-33 Peder Skaaning
1833-37 Christen Pedersen Skaaning
1837 Cathrine Nielsdatter
1837-74 Jens Sørensen (Overlund)
1874-1910 Søren Jensen Overlund
1910-18 Bertel Sørensen Overlund
1918-20 Sofus Knudsen
Ivar Lundgaard
Christen Pedersen
1920 A. Andersen
1920-35 Peder Støvring
1935 Laurids Pagh
1935-37 Chr.M.Jensen
1937-40 Karl Nielsen
1940 Christen Nielsen

1940-42 Eli Christensen
 1942-44 Jens Madsen Jensen
 1944-46 Aksel Hjort
 1946-58 Ivar Iversen
 1958-77 Johannes Sloth Bjerre
 1977-84 Johannes Sloth Bjerre

Knud Bjerre
 Niels Bjerre
 1984- Knud Bjerre

Gade skole
matr. nr. 4b, 4m, 27b
Kærvej 15

Naur-Sir Kommune
 1964-77 Alfred Steffensen
 1977- Jørn Kidmose Christensen
 -1988 Ove Pedersen
 Bodil Krogh
 1988- Verner Overø

Matr. nr. 4e
Vembvej 23

-1964 Søren Chr. Marcussen
 1964- Ove Marcussen

Vesterlund
matr. nr. 4u
Falsigvej 3

-1965 Carl Grundvald Christensen
 1965-71 Robert Jespersen
 1971- Niels Kristian Lunde

Store Torp/Naur Torp/Nr.Torp

matr. nr. 5

Torpvej 8

1597-1634 Christen Madsen
 (herredsfoged)
 1634, 1660 Bertel Nielsen
 1655, 1704 Christen Christensen (Helt)
 (herredsfoged)
 1688, 1690 Christen Christensen (Helt)
 Jens Christensen
 1704 Christen Christensen (Helt)
 Bertel Christensen
 1762- Christen Sørensen
 -1805 Laurids Christensen
 1805-28 Søren Christensen
 1828-48 Marianne Nielsdatter
 1848-76 Christen Sørensen (Torp)
 (sognefoged)
 1876-78 Ane Marie Christensdatter
 Severine Christensdatter
 (g.m. Niels Bendtsen)
 1878-81 Ane Marie Christensdatter
 1881-1904 Søren Christen Thomsen

1904-39 Jens Overlund Jensen Aaberg
 1939-72 Kresten Aaberg
 1972- Hans Aaberg

Torphus/Skovlund

matr. nr. 5b, 5g

Torpvej 6

1871-75 Niels Nielsen
 1875-77 P. Chr. Pedersen
 1877 Lene Marie Christensdatter
 1877-1909 Poul Axelsen
 1909-13 Ole Olsen
 1913-15 Jens Overlund Jensen Aaberg
 1915-19 Niels Chr. Nielsen
 1919-21 N.M. Nielsen
 1921-25 Mads Jensen
 1925-26 Søren Jensen
 1926 Mads Chr. Madsen
 1926-43 Johannes Borg
 1943-81 Magnus Christian Birkekjær
 1981- Frode Nygaard

Lille Torp/Sønder Torp/Lille Naurtorp

matr. nr. 5d

Torpvej 10

1618 Christen Villumsen
 1637, 1647 Christen Grønne
 1647, 1650 Niels Christensen
 1656 Jens Christensen
 1664 Christen Madsen
 1677, 1704 Thomas Andersen
 1682, 1744 Knud Thomsen
 1755, 1762 Svend Knudsen
 1759, 1779 Anders Nielsen
 Sælges 1773 til Store Torp, som det hører under
 til 1878
 1878-91 Niels Bendtsen
 1891-1919 Kjeld Jørgensen
 1919-61 Chr. Jørgensen Torp
 1961- Jørgen Torp

Øster Torp

matr. nr. 5i, Alstrup 1b, 2i

Torpvej 7

-1935 Jens Overlund Jensen Aaberg
 1935-36 Kristen Aaberg
 1936-37 Niels Vendelbo Pedersen
 1937- Aksel Christensen Haaning

Ny Torp

matr. nr. 5l, 15b

Torpvej 9

-1940 Kristen Aaberg
 1940-47 Laurids Christensen Haaning
 1947-61 Magnus Bredvig

1961-65 Niels Skjød Nielsen
 1965-72 Egon Pedersen
 1972-79 Thomas Christensen Jensen
 1979- Hans Aaberg

Lille Torp**matr. nr. 5k, 26b****Torpvej 11**

1938-75 Henning Gustav Bertelsen
 1975-86 Anna Poulina Bertelsen
 1986- Ingemann Bertelsen

Dalgård/Øster og Vester Dalgård**matr. nr. 6****Naurvej 2**

1597, 1599 Niels Christensen
 1607, 1609 Poul Christensen
 1611, 1641 Christen Nielsen
 1625, 1660 Christen Larsen
 1647, 1651 Poul Thuesen
 1672 Poul Thuesen
 Thue Poulsen
 1677, 1704 Thue Poulsen
 Christen Mikkelsen
 1717, 1758 Poul Thuesen
 Peder Christensen

Øster Dalgård

1782, 1794 Jens Christensen
 (selvejer 1784)
 1794-1809 Johannes Jensen
 1809 lagt sammen med Vester Dalgård

Vester Dalgård

1782-1823 Niels Nielsen
 (selvejer 1784)
 1823-28 Johanne Nielsdatter
 1828-60 Jacob Jensen Holst
 1860-63 Kirsten Marie Christensdatter
 1863-74 Hans Silents Eising
 1874-76 Peder Sørensen Drejer
 1876-81 Poul Chr. Pedersen
 1881-83 Anders Pedersen Viborg
 1883-85 Niels Sørensen Bech
 1885-90 Mads Laursen
 1890-94 Christen Christensen Baunsgaard
 1894-1916 Jens Pedersen
 1916-22 Kirstine Nielsen
 1922-25 Marinus Poulsen
 1925-45 Peder Svenningsen Larsen
 (Døes)
 1945-49 Lars Larsen (Døes)
 1949-62 Viggo Hornshøj Jensen
 1962- Oskar Andersen
 Kr.Brødbæk Jakobsen

Øster Stenbrohus**gml. skolejord****matr. nr. 24**

1805 Anna Elisabeth Carlsdatter
 1806-67 Christen Christensen Skaaning
 (Skræder)
 1850-71 Christen Christiansen
 1869-70 Søren Johansen
 1871-76 Maren Jensdatter
 1876-1907 Bertel Jensen
 Huset nedbrudt 1899 og de sidste ejere boede i
 Vestermark

Vestermark**matr. nr. 16c, 7s, 1z****Naurvej 33**

1907-46 Christen Jensen
 1946- Bjarne Fiedler

Vester Stenbrohus/Nørager**matr. nr. 6b, 7r, 25b****Naurvej 35**

1864-66 Kirsten Marie Christensdatter
 (Jacob Holsts enke)
 Hans Davidsen
 1887-1905 Jens Christian Christiansen
 1905-12 Mads Chr. Jeppesen
 1912-13 Morten Jensen Mortensen
 1913-15 Chr. Poulsen Stougaard Pedersen
 1915-17 Anton Pedersen
 1917 Jens Chr. Svendsen
 1917-19 Kristen Jensen
 1919-23 Sofus Knudsen
 Ivar Lundgaard
 Kr.A. Pedersen
 1923 Jens Ovesen
 1923- Mads Sig Steffensen
 -1970 Dagmar Louise Steffensen
 1970-77 Arne Rolf Poulsen
 1977-78 Bent Tilsted
 Erik Sandager
 1978- Bent Tilsted

Vester Meldbjergus**matr. nr. 6c, 6s, 1ar****Vembvej 27**

1865-98 Peder Christensen
 1898-1946 Christen Pedersen Nedergaard
 1946-59 Christian Otto Laumann
 1959-64 Børge Bang Nielsen
 1964-68 Jens Chr. Møller
 1968-70 Martin Møller
 1970-72 Ernst Nielsen
 1972- Anne-Lise Witschel

**Sønder Kjærhus/Lille Vesterbæk/Vester Kjær
matr. nr. 6d, 8c, 8h, 9c, 12b****Kærvej 9**

1857-89	Niels Marcussen
1889-91	Chr.Frederiksen
1891-96	Jeppe Christensen
1896-1902	Anders Chr.Anton Christensen
1902-51	Kristian Peder Christensen Sønderby
1951-80	Poul Christensen Sønderby
1980-	Ejvind Hansen

Bækmark**matr. nr. 6l, 8p, 18d****Vembvej 17**

1883-86	Niels Marinus Nielsen Bech
1886	Søren Henriksen Lund
1886-89	Niels Marinus Nielsen Bech
1889-91	Jens Ovesen
1891-96	Christen Nielsen
1896-1940	Johannes Kjeldsen
1940-70	Boas Marius Kjeldsen
1970-	Bent Frederiksen

Moselund**matr. nr. 6m, 7q**

1890-93	Søren Chr.Torp
1893-99	Jens Chr.Abrahamsen
1899-1910	Ludvig Larsen
1910-18	Hans Chr.Pedersen Kjeldahl
1918-19	Mette Marie Kjeldahl
1919-36	Christen Jensen
1936-37	Ane Kirstine Jensen
1937-43	Niels Søgaard Jespersen
1943-46	Harald Magnus Madsen
1946	Niels Johannes Nielsen
1946-56	Søren Nielsen
1956-59	Hagen Egild Andersen
1959-	Johannes Sloth Bjerre

Matr. nr. 6a**Vembvej 15a**

-1981	Jytte Hansen
1981-	Ebba Meiniche Jensen

Matr. nr. 6æ**Naurvej 2**

-1979	Kurt Bukbjerg
1979-	Keld Finn Pedersen

Søndergård**Matr. nr. 6æ****Vembvej 19**

-1961	Hans Gunnar Jensen
1961-88	Orla Jacobsen

1988-

Henning Dalgaard
Hanne Jacobsen**Mosgård****matr. nr. 7****Naurvej 27**

1585	Niels Christensen
1618, 1651	Christen Knudsen
1647	Maren Larsdatter
1664, 1680	Mikkel Sørensen
1682, 1692	Jep Andersen
1703	Søren Sørensen
1755	Peder Mosgaard
1758-61	Peder Pedersen Mosgaard
1761-95	Mads Lauridsen Bach
1795-1837	Jens Jensen Dellerup
1837-79	Jacob Christensen
1880-90	Peder Marcussen
1890-1911	Johan Kr.Emanuel Jensen Hauballe
1911-12	Carl Laursen
1912-78	Christian Iversen
1978-	Hanne Hestbæk

Meldbjerg**matr. nr. 7d, 1ai, 6u, 7e, 8f, 9d, 13g, 15b, 35****Vembvej 6**

1881-91	Marcus Jensen
1891-28	Jens Christian Marcussen
1928-53	Søren Kristian Marcussen
1953-	Marcussen

matr. nr. 8e, 13e, 7c, 12d**Kærvej 11**

1886-1904	Niels P.Christensen
1904-47	Christen Nielsen (sognefoged)
1947-85	Otto Andreas Marinus Nielsen
1985-	Rita Klausstrup

Vejager**matr. nr. 7k, 5n, 8n, 13i****Naurvej 14**

1886-1907	Jens Pedersen
1907-27	Niels Chr.Jensen
1927	Karl Senius Jensen
1927-50	Margrethe Jensen
1950-52	Hans Vilhelm Madsen
1952	Hans Pedersen Daather
1952-60	Johannes Sidelmann Maarbjerg
1960	Aksel Wohlert Thorenberg
1960-68	Svend Aage Madsen
1968-75	Arne Arndi
1975-79	Allan Bjerregaard Jæger
1979	Ebbe Nordskov
1979-86	Kent Due Nielsen
	Inge Lise Lauridsen

Ejendomsregister

1986- Steen Lykke
Susanne Okkerstrøm

Lille Dalgård/Vester Dalgårdhus

matr. nr. 7p

Kærvej 5

1884-87 Poul Nielsen
1887 Jens Chr.Hvirgel Christiansen
1887-88 Jens Ovesen
1888-91 Chr.Jepesen
1891-1900 Kirstine Andersdatter
1900 August Carl Ferdinand Jeppesen
1900-12 Hans C.Pedersen
1912-14 Maren Rosendal
1914-15 Martin Kousgaard
1915-17 Marie Nielsen
1917 Jens Chr.Svendsen
1917-40 Anton Pedersen
1940- Peder Trige Larsen

"Naurby købmand"

matr. nr. 7y, 7ab

Naurvej 25

-1912 Jan Christensen
1912-40 Thomas Laursen
1940- Jens Hugo Jensen
Signe Jensen

Matr. nr. 7af

Naurvej 27

-1930 Christen Iversen
1930-35 Aage Jørgensen
1935-47 Marie Elfrida Kvist
1947-61 Jens Nicolaj Madsen Kvist
1961-82 Gunnar Keller
1982- Lars Erik Hansen

Matr. nr. 7z, 7u, 6y

Naurvej 7

1916-17 Jens Pedersen
1917-26 Mette Thomsen
1926-35 Christen Iversen
1935-42 Anton Sophus Simonsen Thing
1942-46 Karen Thing
1946 Astrid Agnethe Nielsen
1946 Edvin Frederiksen
Svend Jensen Kjærgaard
1946-62 Mads H.Bendtsen
1962- Kristen Lyng Lauridsen

Breidablik

matr. nr. 7v, 7o, 7ad

Naurvej 9-11

1929 Chr. Boye
1929-30 Peder Volder

1930-38 Jacob Kryger Løbner
1938-43 Chr.Boye
1943-45 Jens Chr.Valdemar Pedersen
1945-63 Hans Chr.Lauridsen Borup
1963 Frederik Nybo Jensen
1963-69 Niels Peder Østergaard Pedersen
1969- Ejler Chr.Agger Andersen
-1975 H.Ølgaard Jensen
1975-85 Jette Andersen
1985- Jens Peder Nielsen

Matr. nr. 7t

Naurvej 9

1906-11 Peder Kr.Staunstrup
(tømrer, cementfabrikant)
1911 Laust Jacobsen (murer)
1912-18 Christen Pedersen Staunstrup
1918-20 Bertel Sørensen Overlund
1920-27 Peder Storbjerg Pedersen Staun-
strups enke
1928-34 Marie Kathrine Staunstrup
Jens Riis Pedersen Staunstrup
1934-67 Simon Chr.Christensen
1967- Marius Vestergaard Blæsbjerg

"Naurby smedie"

matr. nr. 7x, 7z, 7ac, 7ad

Naurvej 23

-1920 Jens Christensen
1920-21 Marinus Jensen
1921 Jens Langballe Lauridsen Mos-
gaard (smed)
1921-22 Charles Jensen (smed)
1922-79 Laurids Marinus Jørgensen (smed)
1979- Folmer Toft

Matr. nr. 7ae

Naurvej 11

1924-32 Andreas Iversen
1932-74 Ellen Harriet Jensen
1974-80 Henning Jensen
1980-84 Leif Holm Jensen
1984- Leif Kaspersen
Sonja Kristensen

Matr. nr. 7ak

Naurvej 3

1946-89 Anders Bro Andreasen Mejdal
1989- Leo Jakobsen Krogh
Klara Krogh

Matr. nr. 7al

Naurvej 13

-1950 Chr.Iversen
1950-51 Hans Eivind E.Frederiksen

1951-59 Markvard Christiansen
1959- Holger Nielsen

Matr. nr. 7an

Naurvej 5
-1958 Niels Brogaard

Matr. nr. 7at

Naurvej 29
-1950 Chr.Iversen
1964-70 Karl Peter Holm
1970-72 Kurt Barbesgaard Jensen
1972-75 Finn Rasmussen
Vibeke Irene Work
1975-77 Fritz Verner Hymøller
1977- Tage Damholt

Matr. nr. az

Naurvej 31
-1967 Chr.Iversen
1967- Frederik Mattrup
-1978 Jensine O.Knudsen
1978-82 Poul Mørup Kristensen
1982- Kaj Sørensen
Anita Lundgaard Nielsen

Østermark

matr. nr. 7ai, 8q, 6k, 15f
1883-1906 Niels Degn Hartvigsen
1906 Birthe Marie Jensen
1906-33 Adolf Carl Christensen
1933-34 Hans Theodor Lillelund
1934-36 Chr.Madsen Bjerrum
1936- Søren Thomsen

Madbjerg

matr. nr. 8
Naurvej 4
1662, 1664 Jens Christensen
1677, 1690 Niels Pedersen/Falsøe
1692 Niels Thøgersen
1775-82 Niels Jensen Bastrup (selvejer)
1782-93 Peder Pedersen
1793-1831 Jens Christensen Dalgaard
(tinglæst 1819)
1831-65 Christen Jensen
1865-73 Jacob Eskildsen
1873-74 Kirsten Christensdatter
1874-1905 Niels Degn Hartvigsen
1905-6 Birthe Marie Jensen
1906-41 Adolf Carl Christiansen
1941-44 Alfred Emil Chr.Nielsen
1944-58 Peder Jensen
1958-59 Arne Sigfred Staunstrup
Jens Sigurd Staunstrup

1959-61 Hans Gunnar Jensen
1961 Knud Erik Skytte
1961- Jørgen Lund Kristensen

Nygaard**matr. nr. 8b****Vembvej 21**

1861-66 Jens Christensen
1866-72 Niels Peder Dalgaard
1872-77 Chr.Ludvig Ondvig
1877-81 Jens Chr.Lauridsen Emtkjær
1981-82 Niels Laursen
1982 Laust Dalgaard Hansen
1882-84 Jens Chr.Davidsen
1884-88 Christen Møller Sørensen
1888-1905 Niels Chr.Jensen
1905-6 Frederik Sørensen
1906-7 Christen Nielsen
1907-21 Carl Jespersen
1921-22 Jeppe Chr.Pedersen
1922-23 Jens Sørensen
1923-24 Niels Peder Nielsen
1924-34 Søren Peder Sørensen
1934-38 Mads Andreas Nielsen
1938-51 Julius Sørensen
1951-53 Andreas Nielsen Vorager
1953-81 Julius Otto Sørensen
1981-87 Jenny Anna Kristine Sørensen
1987- Bjarne Sørensen

Matr. nr. 9.**Naurvej 1**

1671, 1692 Christen Bertelsen
-1766 Christen Eriksen
1766-1805 Erik Christensen
1805-23 Mads Eriksen
1823-31 Niels Jensen Ildsvad
1831-53 Marcus Christensen
1853-87 Peder Marcussen
1887-1926 Poul Nielsen
1926-72 Kristen Sanggaard Kristensen
1972- Peder Sanggaard

Søndergård**matr. nr. 9b, 1i**

1853-74 Christen Marcussen
1874 Peder Sørensen Drejer
1874 Hans Silents Eising
1874-76 F. Silents Eising
1876-79 Niels Chr.Jensen Ballegaard
1879-82 Peder Jensen
1882-88 Jens Ovesen
1888-91 Jens Chr.Hvingel Christensen
1891-1903 Anders Andersen Stubkjær
1903-39 Johan Martinus Mathiasen

1939-58 Niels Kastberg Mathiasen
1958- Orla Jakobsen

Matr. nr. 9m**Vembvej 15**

-1988 Anders Holgaard
1988- Keld Kristensen

Gade**matr. nr. 10, 10c, 11a, 11b, 11c****Falsigvej 4**

1647, 1656 Jens Nielsen
1682, 1688 Niels Pedersen Gade
-1751 Mads Christensen Gade
1751-53 enken
1753-77 Oluf Madsen Gade
1777-89 Else Marie Christensdatter
1789-1807 Mads Olesen Gade
1807-39 Niels Olesen
1845-1904 Christen Madsen
(selvejer 1873)
1904-34 Jens Overlund Christensen Gade
1934-70 Martinus Jensen Gade
1970- Ole Gade

Solvang**matr. nr. 10b, 2d, 4c, 22****Naurvej 20**

1803-48 Jens Jacobsen Holst
1848-77 Christen Holst
1877-1919 Thomas Sidelmann
1919-22 Cecilie Sidelmann
1922-43 Chr.Pedersen Graakjær
1943-63 Hans Pedersen Daather
1963-76 Jens Chr.Jensen
1976- Rudi Ingemann Holmstrøm Nielsen

Gadehus**matr. nr. 10d****Naurvej 22**

1909-24 Anders Nikolajsen
1924-42 Niels Chr.Nielsen
1943-48 Cornelius Christensen
1948-60 Sakarias Vilhelm Sakariasen
1960- Knud Erik Ostensen

Nederlund**matr. nr. 11c****Præstegårdsvej 4**

1607, 1664 Morten Jepsen
1672, 1690 Jørgen Poulsen
1726, 1758 Niels Jensen Ørgaard
1761, 1765 Morten Christensen
1765-94 Laurids Lauridsen Øgaard

1794- Mads Olesen Gade

Underlagt Gade indtil

1899-1908 Jens Chr.Abrahamson

1908-19 Karen Abrahamson

1919-46 Poul Poulsen

1946-47 Christen Nielsen

1947 Niels Peder Nielsen

1948-71 Jens Jensen Kjærgaard

1971-84 Anna Dusine Kjærgaard

1984-92 Anders Madsen

1992- Leif Juhl

Marianne Vester

Pilbjerg/Bjerget/Ved Bjerre**matr. nr. 12****Naurvej 45**

1597 Jens Andersen

1599 Anders Olufsen

1607, 1639 Jens Jensen

1664, 1682 Eske Thuesen

1688 Thue Eskesen

1784-98 Christen Pedersen Buur

(selvejer 1798)

1798-1811 Jens Jensen Mosgaard

1811-13 Knud Peter Lind

(sognepræsten)

1813-37 Jens Damgaard

(købmand i Holstebro)

1837-46 Christine Damgaard

1846-56 Chr.Skierlund Damgaard

(til Borbjerg Mølle)

1856-83 Bertel Jensen

1883-86 Karen Jensen

1886-87 Niels Peder Andersen

1887-91 Jacob Nielsen

1891-92 Jens Pedersen

1892-1915 Peder Chr.Mortensen

1915-16 Christen Hummelose

1916-19 Christen Nielsen

1919 Jacob Peder Pedersen

1919-22 Jens Kirkegaard Nielsen

1922-39 Anna Marie Kollerup

1939-80 Laurids Kjeldsen

1980-87 Johanne Kirstine Kjeldsen

1987- Henning Kjeldsen

Naur Mølle**matr. nr. 13, 14a, 8g**

1610 øde - brændt ned ca.1601

1621 Christen Christensen Møller

1640, 1699 Christen Christensen

1713 Hector Zegerbølle

1727 Christen Boller

1727, 1755 Nicolaj Orloff

1773-77 Christian Nicolajsen Orloff (selvejer)

1777-1824 Thøger Benedictus Aachmann
 1824-30 Johannes Lohmann
 1830-34 Elesar Randrup
 1834-35 Zidsel Randrup
 1835-37 Troels Smith
 (til Krogsdal)
 1837-46 Peder Larsen
 1846-49 Johanne Christensdatter
 1849-84 Jeppe Nielsen Dahl
 1884-1902 Hartvig Pedersen
 1902-04 Laust Christensen
 1904 Chr.Eske Nielsen
 1904-5 P.Poulsen
 1905-18 Niels Bendtsen
 1918-50 Mads Hansen Bendtsen
 1950-59 Andreas Nielsen (Vorager)
 1959-60 Alma Jensen
 1960-72 Børge M.Lauridsen
 1972-77 Hans Mogensen
 1977- Bente Nielsen

Møllebolet/Naur bol/Glattrup

Hørte under Naur Mølle - brugt som lejebolig -
 i 1802 boede her således
 Dorthe Ydby

Matr. nr. 13k**Naurvej 12**

1924-73 Peder Poulsen
 (centralbestyrer)
 1973-81 Frode Nygaard
 1981- Dagmar Mariane Birkekær

Matr. nr. 13l**Naurvej 10**

-1992 Jytte Elisabeth Jensen
 1992- Lars Dyring Nielsen

Matr. nr. 13p**Naurvej 8**

1944-90 Kristian Peder Ildsvad Jeppesen
 1991- Tommy Sørensen

Matr. nr. 13t**Naurvej 10**

1923-76 J. Martinus A. Burmølle
 1976- Kaj Bruno Larsen

Vestergård**matr. nr. 8d****Vembvej 8**

1664, 1690 Mads Olufsen
 1787 Peder Christensen Dahl
 1787-1821 Niels Christensen Dahl
 1821-38 Maren Jensdatter

1838-41 Peder Christensen Løien
 1841-52 Villads Jensen
 1852-56 Laust Jensen
 1856-62 Knud Nielsen
 1862-65 Jens Peder Sørensen
 1865-69 Jens Christensen Madsbjerg
 1869-1900 Christen Nielsen Godballe
 1900-10 Niels Godballe
 1910-11 Niels Chr.Christensen
 1911-12 Mads Chr.Jensen
 1912-59 Knud Chr.Christensen Aae
 1959- Markvard Christiansen

Dalgårdhus/Ildsvad**matr. nr. 17, 6e, 6f, 6g, 8o, 34**

1770-1802 Bertel Nielsen Dalgaard
 1802-11 Christen Marcussen
 (Indtil nu kun været et hus - herefter gård)
 1811-33 Marcus Christensen
 1833-47 Niels Jensen Ildsvad
 1847-50 Ane Kirstine Nielsdatter
 1850-76 Jens Eskildsen
 1876-77 Noline Pedersen
 1877-78 Niels Chr.Pedersen
 1878-81 Andreas Sørensen
 1881-82 Laust Pedersen Bjerre
 1882-84 Jens Nielsen
 1884-1913 Peder Chr.Jeppesen
 1913-42 Jeppe Chr.Jeppesen
 1942-44 Chr.Dalager Lauridsen
 1944-56 Laurids Chr.Kjær
 1956-58 Aksel Nielsen
 1958-74 Sofus Knudsen
 1974- Jens Aage Ørgaard Knudsen

Lille Madsbjerg**matr. nr. 18 a****Vembvej 25**

Udskiftet 1797 fra Madsbjerg (matr. nr. 8) til af-
 tægtsbolig
 1797-1806 Peder Pedersen Madsbjerg
 1806-28 Jens Andersen
 1828-62 Stephan Christensen
 1862-66 Ellen Marie Lauridsen
 1866-1900 Gravers Steffensen
 1900-07 Niels Laurids Christensen
 1907 Martin Laursen
 1908 Marius Laursen
 1908 Hans Jeppesen
 1908-10 Peder Knudsen
 1910-13 Niels Naursgaard Nielsen
 1913 Ane Marie Jensen
 1913-19 Jens Peder Marinus Pedersen
 1919- Laurids Pedersen
 -1926 Morten Bisgaard

Ejendomsregister

1926-28 Olga C.M.Cichovsz
1928-30 Mads Andersen
1930-35 Peder Kjærgaard Nielsen Brogaard
1935-41 Chr.Stougaard Christensen
1941-58 Sine H.Stougaard Christensen
1958- Svend Stougaard Christensen

Damtoft

matr. nr. 13d, 16b, 18b

Kærvej 1

1900-6 Gravers Steffensen
1906-22 Søren Blæsbjerg Madsen
1922-51 Kristen Kristensen
1951-87 Henning Andersen
1987- Holger Dalgaard

Gjedmosehus/Mosehus

Jordløs hus nedbrændt 1893

1865-90 Anders Kr.Kristensen Høj

Ørredbækhus

1860-89 Jens Jensen Stougaard
1890- Søren Henriksen Lund

Bakhus

matr. nr. 19

Jordløs hus under Pilbjerg - nedbrændt 1899
ca.1876-90 Jacob Nielsen (smed)

Matr. nr. 19b

-1931 Anna Marie Kollerup
1931- Adolf Karl Christiansen

Matr. nr. 22m

Naurvej 20

-1976 Jens Chr.Jensen
1976-85 Rudi Ingemann Holmstrøm
1985- Ole Keller
Inge Lise Keller

Vogterhus

Matr. nr. 42

Kærvej 2

-1973 Bendt Jensen
1973-76 Tage Heinrich Bech Nielsen
1976-79 Per Fanø Jespersen
Dorit Skød Pedersen
1979-80 John Filtenborg Mikkelsen
Gitte Antonsen
1980-82 Hanne Andersen
1982-84 Flemming Schou Nielsen
1984 Finn Munksgaard
1984-86 Ole Ruby Andersen
Inger Lise Nielsen
1986- Johnny Fryhstycck

FALSIG EJERLAV

Falsiggård

matr. nr. 1

Falsigvej 11

1651 Thue Villumsen
1661, 1688 Jens Thuesen
1699, 1737 Jacob Jensen
1737-74 Niels Christensen
1774-1807 Bertel Nielsen
1807-42 Niels Bertelsen
1842-91 Bertel Nielsen
1891-92 Ane Kirstine Bertelsen
1892-1919 Peder Storbjerg Pedersen Staunstrup
1919-31 Bertel Pedersen Staunstrup
1931-36 Lars Jensen
1936-72 Chr.Nørby Dahl
1972- Esra Nørby Dahl

Salshøj/Salhøj

matr. nr. 1c, 2.c.

Gedmosevej 2

1862-65 Jens Chr.Ebbesen
1865-66 Peder Sørensen
1866-69 Ole Pedersen
1869-71 Jens Johansen
1871-72 Laurids Pedersen Brunsholm
1872-78 Mette Jakobsen
1878-83 Claus Christensen
1883-98 Jørgen Jensen
1898-1933 Mads Christian Christensen Krogh
1933-39 Karen Jensen
1939-48 Niels Jensen
1948-58 Thorvald Askanius Jensen
1958- Sigurd Slyk

Staunstrup

matr. nr. 1d

Lindtorpvej 9

1910-50 Jens Riis Pedersen Staunstrup
1950-55 Johanne Staunstrup
1955-83 Peder Staunstrup
Aage Staunstrup
Aage Staunstrup
1983-92 Ejnar Bastrup Jakobsen
1992-

Mosevang

matr. nr. 1g

Gedmosevej 1

1935 Niels Nielsen
1935-40 Alfred Martinus Nielsen
1940-83 Haubert Ferdinand Pedersen
1983-88 Torben Pedersen
1988- René Sørensen

Matr. nr. 1ah**Lindtorpvej 11**

1981-82	Holger Koldsø
1982-84	Jan Knudsen
1984-89	Aage Hofmann
1989-90	Knud Erik Gaardsted
1990-	Jens Erik Ager

Matr. nr. 11, 12b, 5i**Lindtorpvej 12**

-1936	Alfred Andersen Tangsgaard
1936-	Laurids Madsen
-1985	Gerda Marie Christensen
1985-87	Thune Hasle Nielsen
1987-	Per Schmidt

Matr. nr. 1o, 2o, 2q, 5l**Lindtorpvej 13**

-1935	P.Gammeltoft
1935-66	Kristian Skov
1966-81	Marius Laursen Skov
1986-	Torben Pedersen

Nørgård**matr. nr. 2****Falsigvej 10**

1661	Jacob Thuesen
1672, 1688	Mads Christensen
1699, 1713	Christen Madsen
1713-	Anders Poulsen
1769-	Clemmen Andersen
1807-11	Clemmen Clemmensen
1811-18	Jens Christensen
1818-20	Mette Nielsdatter
1820-34	arvinger
1834-47	Niels Jensen
1847-52	Mads Nielsen
1852-53	Niels Nielsen
1853-88	Christian Peder Simonsen Buch- bjerg
1888-1927	Niels Christiansen
1928-	Christen Møller Markussen Støv- ring
-1980	Niels Peder Christiansen Støvring
1980-	Anna Kathrine Støvring

Nygaard/Nyhus**matr. nr. 2b****Falsigvej 10**

1860-74	Christen Rasmussen
1874-97	Christen Christensen
1897-1935	Niels Nielsen
1935-40	Peder Chr. Vinther Nørgaard
1940-53	Carl Frederik Johannes Gade
1953-80	Niels Peder Christiansen Støvring

1980-87	Anna Kathrine Støvring
1987-	Peder Støvring Svend Støvring

Brøndersgård**matr. nr. 3****Ravnsbjergvej 8**

1637, 1661	Christen Jensen
1680, 1699	Søren Michelsen (False)
1702, 1739	Bertel Christensen
1754, 1760	Niels Nielsen Timling
1774, 1798	Christen Jensen
1798-1829	Niels Christensen
1829-41	Birgitte Cathrine Pedersdatter
1841-74	Niels Nielsen
1874-1910	Birthe Cathrine Nielsen
1910	Thomas Chr.Poulsen
1910-36	Poul Poulsen
1936-59	Carl Parmo Jensen Pilgaard
1959-	Niels Hakon Rabech

Søndermark**matr. nr. 3b, 2k, 4c, 1q****Gedmosevej 4**

1856-1914	Christen Nielsen Galsgaard
1914-20	Niels Nielsen
1920-37	Niels Søgaard Jespersen
1937-40	Chr.Otto Laumann
1940-41	Jens Stougaard Nielsen
1941-85	Jens Peder Klit
1985	Verner Bødker
1985-	Brian Skovsted Lisbeth Juul Jensen

Matr. nr. 3n**Gedmosevej 1a**

-1982	Gerda Nielsine Olesen
1982-	John Christensen

Tinggård**matr. nr. 3e, 3f, 3h****Ravnsbjergvej 13**

1909-44	Jens Andreas Poulsen
1944-90	Christian Vagn Olesen
1990-	Vagn With Hansen

Øster Hedeagerhus/Lille Hede/Bachhus**matr. nr. 3d****Ravnsbjergvej 15**

1866-72	Christen Ibsen
1872-74	Maren Ibsen
1874-1904	Christen Jonassen
1904-11	Kristen Nicolaj Jensen
1911-26	Thomas Poulsen
1926-40	Jens Andreas Poulsen

Ejendomsregister

1940-71 Christian Vagn Olesen
1971- Jens Thorlev Olesen

Falsighus matr. nr. 3u Falsigvej 7

-1971 Svend Kr.Mørup
1971-75 Viggo Emil Hansen
1975-88 Kai Møller
1988-91 Niels Erik Bjerg
1991- Gunnar Pedersen
Lillian Ravnkjær

Godthåb

matr. nr. 4

Gedmosevej 6

1661 Oluf Christensen
1677, 1689 Niels Nielsen
1690, 1716 Niels Nielsen Haar
1761-88 Michel Pedersen
1788- Frederik Christensen
Ca.1800 er gården udparcelleret
1809 Byfoged Jørgen Tranberg m.fl.
1809-37 Jens Christensen Linde (Offersen)
1837-38 Jens Jensen Vognstrup
1838-47 Mads Pedersen
1847-65 Hans Davidsen
1865-93 Laurids Chr.Jensen
1893-1909 Thomas Christensen
1909-14 Daniel Christian Jensen Linde
1914-33 Mikkel Bødker Jensen
1933-38 Andreas Bødker
1938-75 Johannes Jensen Bødker
1975- Verner Bødker

Meldgård

matr. nr. 1b, 1e, 1k, 1n, 3c, 4b, 5c, 5h

Falsigvej 9

-1920 Peder Storbjerg Pedersen Staunstrup
1920-32 Christian Pedersen Staunstrup
1932-65 Peder Martin Mikkelsen
1965- Hans Ove Mikkelsen

Matr. nr. 5a

Falsigvej 14

1810 udskilt fra matr. nr. 2 - Nørgård.
1810-33 Clemmen Clemmensen
1833-34 Anne Kirstine Bertelsdatter
1834-37 Jens Clemmensen
1837-51 Wille Peter Jensen Valdemar
1851-52 Niels Nielsen
1852-69 Christen Thomsen
1869-1902 Christen Knudsen
1902-28 Marinus Knudsen
1928-30 Anton Magnus Bøndergaard

1930- Jens Albert Nielsen (Brandt)
-1980 Niels Hakon Rabech
1980-84 Henning Damholdt
1984-87 Alice Jacobsen
1987- Knud Erik Degn

Matr. nr. 5b

1853-58 Jens Christen Poulsen
1858-79 Poul Poulsen Stougaard
1879-80 Laust Jepsen
1880-1920 Peder Pedersen Staunstrup
1920- Peder Chr.Pedersen Staunstrup
Huset nedbrudt 1895.

Falsighede/Falsighedehus

matr. nr. 6a

Falsigvej 8

1620, 1621 Peder Jepsen
1556, 1661 Simon Christensen
1683 Maren Jomfru
1687, 1690 Thøger Olufsen
1709 Peder Andersen
1726, 1739 Jens Pedersen
1743, 1775 Peder Jensen
1790 Christen Pedersen
1796-1831 Peder Laursen
1831-38 Mads Pedersen
1839-42 Niels Madsen Bæk
1842-48 Mads Vei Pedersen
1848-56 Jens Jensen Stougaard
1856-68 Poul Poulsen Stougaard
1868-72 Thomas Miltersen
1872-76 Jens Nielsen Riis
1876-77 Anders Knudsen
1877-78 Andreas Sørensen
1878-1922 Niels Chr.Christensen
1922-40 Kristen Nielsen Herup
1940- Christian Ryttersgaard

Falsig Hede/ Lille Hede

matr. nr. 6b

Ravnbjergvej 17

1856-60 Jens Jensen Hede
1860-66 Peder Chr.Pedersen Noes
1866-77 Niels Chr.Jensen
1877-78 Christen Nielsen Lynggaard
1878-79 Christen Christensen
1879-84 Henrik Richter
1884-1918 Jeppe Steffensen
1918 Anton Christian Lillelund
1918-22 Magnus Enevoldsen
1922-28 Christen Christensen Krogh
1928-65 Peder Poulsen Bruun
1965-67 Søren Poulsen Bruun
1967-72 Anker Erland Laumann Jespersen

1972- Egon Nielsen
Gudrun Nielsen

**Falsighede/Østerhede/Øster Hedehus
matr. nr. 6c**

Falsigvej 6

1870-80 Thomas Miltersen
1880 Laust Jepsen
1880-82 Christen Bertelsen
1882-1912 Christen Pedersen Staunstrup
1912-41 Henrik Pedersen Ryttersgaard
1941-52 Else Kathrine Ryttersgaard
1952-63 Ernst Jensen Pilgaard
1963- Jens Mikkelsen

Højager/Højagerhus

matr. nr. 7, 2d

Falsigvej 12

1857-69 Peder Sørensen
1869-72 Niels Nielsen
1872-82 Christen Pedersen Staunstrup
1882-1909 Jens Chr. Stensen
1909-21 Laurids Østerboel Lauridsen
1921-40 Sakarias Vilhelm Sakariassen
1940-53 Alfred Martinus Nielsen
1953-59 Arthur Pilgaard Pedersen
1959-61 Niels Brendstrup Bødker
1961- Børge Hyldahl Pedersen

Vejlbjerghus

lå øst for Bur Møllevej til Linde

1837-45 Jens Christensen Offersen
(aftægtsbolig for matr. nr. 4)
1845-84 Peder Jensen Vejlbjerg
Nedbrudt 1884.

Et hus der nævnes i Falsig

1798-1801 Knud Jensen Tambour
1801 Kirsten Nielsdatter
1801- Anders Nielsen

KRUNDERUP OG VOGNSTRUP EJERLAV

Overgård

matr. nr. 1a, 11a, 11c, 11d, 19e, 1e, 1f, 1g

Overgårdvej 4

1585 Laurids Christensen
Jens Jensen
1647, 1648 Christen Lauridsen
1648, 1682 Christen Christensen
1651 øde
1664 ½ gård øde
1688, 1690 Christen Nielsen

1704 Christen Overgaard
1765 Peder Pedersen
1775-85 Niels Nielsen Lægaard
1785-1803 Christen Nielsen
(selvejer 1785)
1803-51 Søren Christensen Overgaard
1851-79 Diderik Sørensen Overgaard
1879-86 Karen Sørensen
1886-93 Niels Jacobsen Bjerre
1893-99 Christen Andersen Pedersen
1899-1936 Peder Gravgaard Særkjær
1936-59 Johannes Sloth
1959-62 Else Sloth
1962- Bendt A. Sloth

Krunderup

hus under Overgård

1547 Peder Larsen
1664, 1680 Sidsel Poulsdatter
1682 Sidsel Huus
1688 Iver Madsen
1764 Niels Bach
1765 Peder Falsig
1785 Peder Christensens enke
1790- Peder Madsen
g.m. Else Girialsdatter

Damhus

hus under Overgård

1876- Erik Jepsen
Nedbrudt 1882

Ladefogedens sted

hus under Overgård

1662, 1664 Christen Christensen
1677 Jørgen Poulsen
1688 Jørgen Poulsen
Eske Jepsen

Stabilknak

matr. nr. 1b

Kærgårdvej 2

1787, 1790 Niels Madsen
1801 Jens Jensen
1805 Bertel Lørup
1842-46 Mads Jacobsen
1846-47 Ane Cathrine Nielsdatter
1847-54 Jacob Madsen
1854-57 Christen Madsen
1857-71 Jacob Christensen
1871-97 Thomas Henriksen Søe
1897-1932 Peder Christensen Mose
1932-48 Birgitte Marie Christensen
1948-76 Anders Herman Nyholm Mose
1976- Peder Mose

**Vester Krunderup/senere Søndergård
matr. nr. 2**

1664 Christen Tommesen
 1680 Christen Tommesens enke
 Jens Christensen
 1688 Christen Tommesens enke
 Christen Poulsen
 1744-98 Christian Nielsen Skrædder
 (bondeskrædder)
 1798-1815 Knud Pedersen Dam (selvejer 1798)
 1815-46 Mads Jacobsen
 1846-47 Ane Kathrine Nielsdatter
 1847-48 Søren Chr.Jensen Callesøe
 1848-49 Marianne Madsdatter
 1849-52 Mikkel Black
 1852-53 Andreas Peder Christensen Egebjerg
 1853-62 Jacob Pedersen
 1862-65 Christen Veiling Mouritsen
 1865-68 Morten Johansen Berg
 Gården udstykkedes og flyttedes i 1867 til Blodmose.

**Søndergård/tidl. Vester Krunderup
matr. nr. 2a, 3d****Blodmosevej 1**

1868-97 Peder Nielsen
 1897 Ane Kirstine Sørensen
 1897-1903 Niels Pedersen
 1903 Ole Andersen
 1903-35 Anton Simonsen Ting
 1935-41 Søren Vilhelm Nielsen
 1941-83 Svend Gustav Sørensen
 1983- Henning Sørensen

Krunderup**under matr.2. fra 1834**

1612 Jens Jensen
 1613, 1617 Jacob Bødker
 1636, 1656 Svend Mortensen
 1660 øde
 1664, 1680 Svend Mortensen
 Niels Christensen
 1688 Thomas Christensen
 1765-1816 Jens Christensen Skomager
 (selvejer 1775)
 1816-30 Ludvig August Jensen
 1830-34 Mads Jacobsen

Matr. nr. 2b**Kærgårdsvej 6**

-1976 Thorvald Risum
 1976- Bertel Risum

Matr. nr. 2b, 3b**Hus under Stabildal**

1841-67 Else Christensdatter Keilberg

1867-72 Stephan Christen Jensen
 1872 lagt under Stabildal

Krunderupmarkhus**matr. nr. 2c**

1841-68 Mads Madsen Østergaard
 (murer)
 1868 Else Jensdatter
 1868-1903 Christen Krogh
 1903-10 Jørgen Jensen
 1910 Hedeselskabet

Matr. nr. 2d, 8d, 9g**Blodmosevej 13**

1841-66 Jens Jensen Vognstrup
 1866-69 Ane Marie Christensdatter
 1869-71 Ville Peder Jensen Valdemar
 1871-87 Naur-Sir kommune
 1887-95 Niels Peder Jensen Dalgaard
 1895-99 Kristen Madsen
 1899-1909 Christen Andreassen
 1909-13 Mette Kirstine Andreassen
 1913-14 Jens Pedersen
 1914-45 Jens Chr.Jensen
 1945-82 Kristen Harritz Jensen
 1982-85 Martha Eleonora Jensen
 1986- Jan Lillelund

Matr. nr. 2e, 3e

1867-68 Niels Chr.Hansen
 1868-72 Marius Olesen Fris
 1872-77 Esper Jensen
 1877-78 Christen Pedersen
 1878 Jacob Peder Pedersen
 1878-79 Laurids Pedersen Stokholm
 1879-86 Peder Jacobsen
 1886-87 Ane Pedersen
 1887-98 Peder Nielsen
 1898-1909 Niels Peder Nielsen
 1909- Hedeselskabet

Krunderupmarkhus/Vejlbjerg**matr. nr. 3a****Vilhelmsborgvej 21**

1841-47 Jens Jensen Vognstrup
 1847-53 Niels Mogensen
 1853-59 Jens Jacobsen
 1859-64 Laust Christensen
 1864-91 Niels Jensen
 1891-92 Ane Marie Nielsen
 1892-1918 Poul Poulsen
 1918-48 Niels Andreas Mortensen
 1948-1990 Hans Gottrup
 1991- Tonny Barrit Sørensen

Matr. nr. 3c, 9f, 10g**Blodmosevej 5a**

1885-91	Jens Nielsen
1891-1906	Niels Chr.Jensen Bastrup
1906-17	Christen Christensen
1917-60	Karl Nicolaj Jensen
1960-61	Orla Jensen
1961-82	Christen Østergaard
1982-	Knud Erik Christensen

Matr. nr. 3c**Blodmosevej 5b**

1982-	Knud Erik Christensen
-------	-----------------------

Øster Krunderup/Gml.Skovridergård**matr. nr. 4a****Vilhelmsborgvej 10**

1664-1704	Niels Rasmussen
-1772	Christen Madsen
1772-74	Mads Christensen
1774-1812	Christen Madsen
1813-28	Jens Christensen
1828-69	Ludvig August Jensen
1869-90	Peder Jensen (selvejer i 1872)
1890-97	Axel Andreas Lauridsen
1897-99	Inger Margrethe Lauridsen
1899-1904	Christen Skiærlund Damgaard
1904-06	M.K. Nielsen
1906-08	Jens Kristian Johnsen
1908-54	Hedeselskabet
1954-	Jens Peder Jensen

Højlyst/Højlund**matr. nr. 4d****Sir Lyngbjergvej 3**

1906-18	Jens Kr.Johnsen
1918-27	Jakob Jakobsen
1927-62	Jens Peder Filsø Pedersen
1962-	Niels Chr. Nielsen

Matr. nr. 4f**Blodmosevej 9**

1874-79	Peder Jensen Krunderup
1879-89	Niels Carl Jensen
1889-1914	Kirsten Marie Jensen
1914-24	Margrethe Kirstine Jensen
1924-25	Ole Christen Madsen
1925-39	Niels Peder Nielsen
1939-56	Jenny Marie Nielsen
	Laura Emilie Nielsen
1956-	Sigvald Ejner Christensen

Matr. nr. 4g, 2h**Blodmosevej 3**

ca.1900-14	Ane Marie Pedersen
------------	--------------------

-1926	Jens Chr.Jensen
1926-37	Mikkel Chr.Mikkelsen
1937-40	Bent Iversen Frandsen
1940	Christian Jensen
1940-47	Jens L.K.Lauridsen
1947-	Niels Chr.Poulsen
	Marianne Poulsen

Krunderuphus**matr. nr. 4b, 2m****Blodmosevej 7**

1877-80	Laust Jacobsen
1880-81	Jens Langballe
	Jeppe Nielsen
1881-87	Anton Jørgensen
1887-92	Johannes Jensen
1892	Jens Chr.Nielsen
1892-1933	Jens Larsen
1933-78	Jens Chr.Larsen
1978-	Ejner Jensen

Matr. nr. 4t**Havbakken 12**

-1973	Jens Peder Jensen
1973	Horst Müller
1973-	Hans Damgaard
	Ellen Overgaard

Matr. nr. 4aa**Sirvej 15**

-1973	Holstebro kommune
1973-	Viggo Jespersen

Bakkehuset**Sirvej 17**

A. Bjerre

Matr. nr. 4ac**Havbakken 4**

-1975	Jens Peder Jensen
1975-86	Lars Troelsen
	Kaja Bennedsgaard
1986-	Preben Kalsgaard

Matr. nr. 4ae**Havbakken 10**

-1981	Jens Peder Jensen
1981-	Henning Johannes Sørensen
	Bodil Kirkegaard Holmgaard

Matr. nr. 4ab**Havbakken 2**

-1974	Jens Peder Jensen
1974-76	Johannes Jensen
1976-84	Johannes Bjerre
1984-	Karen Dorthea Bjerre

Ejendomsregister

Matr. nr. 4ad

Havbakken 6

-1976 Jens Peder Jensen
1976 Claus Reinholdt
Sonja Nygaard Reinholdt
1976- Ebbe Thomas Christiansen

Matr. nr. 4af

Havbakken 8

-1974 Jens Peder Jensen
1974- Jens Peter Kristensen

Matr. nr. 4q

Sir Lyngbjergvej 1

-1958 Jens Peder Jensen
1958- Mads Sv.Aage Pedersen

Matr. nr. 4t

Havbakken 12

-1967 Jens Peder Jensen
1967-73 Horst Müller
1973-76 Ellen Overgaard
1976- Hans Bjerre Damgaard

Matr. nr. 4x

Sirvej 13

-1975 Holstebro Kommune
1975- Henry Fredberg

Matr. nr. 4y

Sirvej 11

-1973 Holstebro Kommune
1973-83 Holger Gaur
1983- Kent Nielsen
Kirsten Byskov Nielsen

Matr. nr. 4u

Havbakken 14

-1967 Jens Peder Jensen
1967-75 Børge Paskjær
1975- Jens Peter Jacobsen

Matr. nr. 4z

Sirvej 9

-1981 Holstebro kommune
1981- Villy Petersen

Brunsholmhus/Fredensminde

matr. nr. 4n, 5c, 5d, 6e, 7c, 10b

Blodmosevej 11

1877-80 Laust Jacobsen
1880-1900 Jeppe Nielsen Ødegaard
1900-4 Laust Jacobsen
1904-16 Christen Jensen
1916-38 Peder Christian Jensen

1938-80

Jens Pedersen

1980-

Karen Filsøe Jensen

Brønsholm/Brunsholm

matr. nr. 5

Naurvej 24

1642-80 Laurids Jepsen
1688, 1690 Christen Jensen
Jacob Lauridsen
1748, 1763 Mathias Nielsen
1787-1807 Niels Mathiasen (selvejer 1793)
1807-48 Niels Christensen Overgaard
1848-69 Niels Pedersen
1869-74 Anders Pedersen
1874-77 Klaus Laursen
1877-78 Søren Seiersen
1878-80 C.J. Storegaard
Th. Olesen
Jens Johan Olsen
1880-85 Jens Nicolaj Jensen
1885-1909 Anders Iversen
1909-12 Anton Frederik Lauridsen
1912 Jens Chr.Jensen
1912 Jørgen Chr.Pedersen
1912- Anders Andersen
Jens P.Jensen
Karl Christensen
1917- Søren Johan Sørensen
1920-26 Johannes Borg
1926-27 Ane Marie Nielsen
1927-55 Karl Th.Møller
1955-61 Ane Marie Møller
1961- Peder Møller

Bjerggård/Bjerregård

matr. nr. 6

Naurvej 47

1763-1806 Jørgen Kjeldsen (selvejer 1793)
1807-25 Kjeld Jørgensen
1825-41 Johanne Marie Mohrsdatter
1841 Mohr Kjeldsen
Mathias Kjeldsen
Jørgen Kjeldsen
1841-69 Jørgen Kjeldsen
1869-91 Kjeld Jørgensen
1891-1911 Thomas Sidelmann (lærer)
1911-45 Hans Chr.Lauridsen Borup
1945-77 Svend Sidelmann Borup
1977- Kristian Borup

Vester Hedehus/Agerhus

jordløst hus

1865-1911 Lars Christian Nielsen
(krigsinvalid fra 1864)
1911 lagt under matr. nr. 5d i Blodmose.

Brønsholmhus/Engholm**matr. nr. 5e, 6f, 8r, 9o, 10i****Naurvej 28**

1871-80	Christen Christensen
1880-1909	Anton Nielsen Pedersern
1910-11	Anders Iversen
1911-16	Søren Johan Sørensen
1916-18	Niels Chr.Nielsen
1918-22	Christen Pedersen
1922-30	Jens Jensen
1930-32	Harald Chr.Sidelmann Borup
1932-37	Laurids Pedersen
1937-42	Martin Nielsen
1942	Ferdinand Karmark
1942-48	Peder Hansen Poulsen
1948-59	Jens Stougaard Nielsen
1959-64	Vagn Sidelmann
1964-66	Johan Chr.Christiansen
1966-83	Kaj Olesen
1983-90	Niels Erik Larsen
1990-	Peter Chr.Møller

Ny Brønsholm**matr. nr. 5h****Naurvej 26**

-1922	Niels Chr.Nielsen
1922-40	Niels Marinus Iversen
1940-42	Ane Marie Iversen
1942-	Ejner Elenius Kjeldsen

Lundgård**Matr. nr. 7, 6b m.fl.****Naurvej 49**

1647, 1680	Niels Jensen
1688	Poul Madsen
-1758	Christen Bjerre (Store Bjerre i Sir)
1758-75	Peder Nielsen Alstrup
1775-90	Anders Jensen Kappel
1790-1831	Jens Chr.Nielsen
1831-43	Knud Madsen
1843-71	Peder Nielsen
1871-97	Mads Pedersen
1897-1906	Søren Pedersen Søndergaard
1906-7	Anders P.Madsen
1907-9	Laust Marius Laursen
1909-12	Niels Lyngholm Kristensen
1912-13	Else Marie Villumsen
1913-14	N. Andersen
1914-17	Chr.Brandberg Lauridsen
1917-24	Sofus Ølgaard Pedersen
1924-34	Peder Elenius Nordborg
1934-92	Magnus Chr.Mikkelsen
1992-	Grethe Nielsen

Nyholm**matr. nr. 7i**

1907-10	Anders Peder Vejle Andersen
1910-17	Laust Peder Davidsen
1917-20	Christen Brandborg Lauridsen
1920-23	Lars Christensen Bro
1923-24	Niels Breinholt Jensen
1924-25	Johan Jacobsen
1925-26	Marinus Mikkelsen
1926	Niels P.Andreasen
1926-28	Inger Kirstine Larsen
1928-53	Iver Skov Iversen
1953-	Peder Sigfred Iversen Holstebro Kommune

Matr. nr. 7o**Sirvej 4a**

1954-61	Peder Christensen
1961-	Kristen Brødbæk Christensen

Matr. nr. 7q**Krunderupparken 202**

1971-	Marthinus Gade
-------	----------------

Matr. nr. 7r**Krunderupparken 2**

1972-78	Villy Sigh
1978-	Finn Byskov Jacobsen Kirsten Wang Pedersen

Matr. nr. 7s**Krunderupparken 1**

1971-	Richardt Nielsen
-------	------------------

Matr. nr. 7t**Krunderupparken 2**

1971-	Bent Kristensen Else Kristensen
-------	------------------------------------

Matr. nr. 7u**Krunderupparken 5**

1971-90	Peder Sigfred Iversen
1990-	Anders Jonassen

Matr. nr. 7v**Krunderupparken 18**

1971-	N.K. Pedersen
-------	---------------

Matr. nr. 7z**Krunderupparken 7**

-1972	Holstebro Kommune
1972	Jens Jørgen Christensen
1972-	Tage Andersen

Matr. nr. 7x**Krunderupparken 4**

1972- Ejvind Hyldahl Jensen

Matr. nr. 7y**Krunderupparken 6**

1971- Leif Wenning

Matr. nr. 7æ**Krunderupparken 9**1972-83 Kristen Nørby Dahl
1983- Inger Marie Henriksen Dahl**Matr. nr. 7ø****Krunderupparken 11**

1972- Erik Hansen

Matr. nr. 7aa**Krunderupparken 13**

1972- Karlo Olsen

Matr. nr. 7ab**Krunderupparken 20**

1972- Kristen Aaberg

Matr. nr. 7ac**Krunderupparken 8**

1972- Birger Toft Jensen

Matr. nr. 7ad**Krunderupparken 10**

1972- Erik Kvist

Matr. nr. al**Krunderupparken 12**

1972- Hans Holmgaard Graversen

Matr. nr. 7af**Krunderupparken 14**1972-86 Henning Vester Nielsen
1986- Henry Madsen
Dorthe O.Møller**Matr. nr. 7ag****Krunderupparken 16**

1972- Ove Kjærgaard

Matr. nr. 7ah**Krunderupparken 17**-1972 Holstebro Kommune
1972-73 Peder Galsgaard
1973-75 Svend Jørgen Larsen
1975- Peder Carlsen**Matr. nr. 7ai****Krunderupparken 19**-1972 Holstebro Kommune
1972-73 Karl Richard Christensen
1973-86 J.P. Lund
1986- Birgithe Søgaard**Matr. nr. 7ak****Krunderupparken 21**-1972 Holstebro Kommune
1972-77 Jørgen Mølgaard Hansen
1977-78 Asta Risum
1978- Henrik Larsen
Aase Larsen**Matr. nr. 7al****Krunderupparken 23**1973-75 Peder Andersen
1975-77 Ivan Thomsen
Henny Jeppesen
1977- Kristian Kvisgaard Jensen**Matr. nr. 7am****Krunderupparken 25**

1972- Alf Østergaard Nielsen

Matr. nr. 7an**Krunderupparken 27**- Holstebro Kommune
1972-73 Harald Nielsen
1973-89 Bent Jensen
1989- Inga Jensen**Matr. nr. 7ao****Krunderupparken 29**1972-75 Peder Bennedsgaard
1975-77 Egon Østergaard Nielsen
1977- Laurids Oddershede Nielsen**Matr. nr. 7ap****Krunderupparken 26**1973-92 Arne Ligaard Christensen
1992- Niels Peder Overgaard Pedersen
Inge Risgaard Pedersen**Matr. nr. 7aq****Krunderupparken 28**1972-83 K.H. Kristensen
1983-86 Tove Irene Rigtrup
1986- Jens Flor
Rikke Flor**Matr. nr. 7ar****Krunderupparken 30**

1972- Ove Hvam

Matr. nr. 7s**Krunderupparken 32**

1972- Hans Jørgen Laursen

Matr. nr. 7at**Krunderupparken 172**

-1972 Holstebro Kommune

1972-80 Jens Kr.Jensen

1980-92 Ejner Jakobsen

Inga Larsen

1992- Niels Peder Frederiksen

Matr. nr. 7au**Krunderupparken 200**

1973-78 Gerhardt Worm

1978- Gunnar Nielsen

Matr. nr. 7av**Krunderupparken 198**

1972-77 Chr.Borup

1977-87 Svend Borup

1987- Agnete Overlund Borup

Matr. nr. 7ax**Krunderupparken 197**

1972-78 Poul Mørup Christensen

1978-84 Thorvald Risum

1984- Asta Ørgaard Risum

Matr. nr. 7ay**Krunderupparken 194**

1972- Jens Ole Holm

-1986 Lilli Vendelbo

1986- Bente Byskov Lauridsen

Matr. nr. 7az**Krunderupparken 22**

1972- Tage Møller

Matr. nr. 7aæ**Krunderupparken 24**

1972-91 Bent Lauridsen

1991- Per Vestergaard Hansen

Addy Lundsgaard

Matr. nr. 7aø**Krunderupparken 36**

1977-82 Leif Trust

1982- Frode Riber

Merete Riber

Matr. nr. 7ba**Krunderupparken 192**

- Holstebro Kommune

1977-80 Gunda Nørmark Nielsen

1980- Kurt Fiedler

Matr. nr. 7bd**Krunderupparken 186**

- Holstebro Kommune

1979-86 Jan Lillelund

1986- Per Opstrup Olesen

Jytte Mikkelsen

Matr. nr. 7bl**Krunderupparken 52**

1979- Poul H.Bertelsen

Karen Ingrid Mose

Matr. nr. 7bf**Krunderupparken 50**

1979-80 Jørgen Lind

1980-84 Holstebro Kommune

1984- Signe Jensen

Matr. nr. 7bg**Krunderupparken 48**

1979-80 Poul Mørup Christensen

1980-81 Holstebro Kommune

1981-88 Birgit Christensen

1988- Jens Jakob Nielsen

Matr. nr. 7bh**Krunderupparken 46**

-1979 Holstebro Kommune

1979-80 Børge Lind Pedersen

Bjarne Lind Pedersen

1980- Bjarne Baagø

Ellen Margrethe Juhl

Matr. nr. 7bi**Krunderupparken 44**

1979-83 Leif Mogensen

1984-89 Else Paabøl

1989- Poul Lauridsen

Dorthe Vester

Matr. nr. 7bk**Krunderupparken 42**

1982- Ivan Sundstrup

Matr. nr. 7bl**Krunderupparken 40**

1979-82 Gurli Andersen

1982-83 Benny Møller Pedersen

1983-91 Torben Broe Frederiksen

Inga Frederiksen

1991- Mark Allan Christensen

Hanne Dorthe Jacobsen

Matr. nr. 7bm**Krunderupparken 38**

1983-85 Jesper Hagen Andersen
1985- Kaj Laursen

Matr. nr. 7bn**Krunderupparken**

1987-90 Anker Enevoldsen
Ivan Sivkjær
1990 Ivan Sivkjær

Matr. nr. 7bo**Krunderupparken 68**

1989- Jens Hagen Petersen
Gitte B.Petersen

Matr. nr. 7bp**Krunderupparken 66**

-1979 Eric Bach Christensen
1981-86 Stig Toftgaard
Karin Knudsen
1986- Poul Refsgaard Justesen
Dorthe Husted Bennedsgaard

Matr. nr. 7bq**Krunderupparken 64**

1979- Otto Gerhardt Jensen

Matr. nr. 7br**Krunderupparken 62**

1986-88 Karl Opstrup Nielsen
1988- Rudi Holmstrøm

Matr. nr. bs**Krunderupparken 60**

1979-81 Karl Jensen
Sigurd Jensen
1981-84 Birgit Sørensen
1984-85 Finn Ingemann Pedersen
1985-92 Karl Rasmus Wöhnert
1992- Bent Riis Jensen

Matr. nr. 7bt**Krunderupparken 58**

1980-81 Verner Madsen
1981- Kurt Green

Matr. nr. 7bu**Krunderupparken 56**

1979-81 Leif Hjortkjær Hansen
1981-86 Lars Brodersen
Annie Brodersen
1986- Per Brødbæk Christensen
Bente Bang Mathiasen

Matr. nr. 7bv**Krunderupparken 54**

1979-81 Poul Mørup Christensen
1981- Peter Emtekjær Jensen
Lisbeth Stougaard

Matr. nr. 7bx**Krunderupparken 82**

1979-80 Einar Jacobsen
Inga Larsen
1980-85 Holstebro Kommune
1985- J.K. Lauritzen
Marianne Nielsen

Matr. nr. 7by**Krunderupparken 80**

1979-88 Frode Offersgaard Jensen
1988- J.K. Lauritzen
Charlotte Dirach

Matr. nr. 7bz**Krunderupparken 78**

1985-90 Tom Hansen
1991- Mogens Givskud
Tove Graversgaard

Matr. nr. 7bæ**Krunderupparken 76**

1985 Vagn Galsgaard
1985- Jan Erik Bovard

Matr. nr. 7bø**Krunderupparken 74**

1987-90 Karsten Madsen
1990- Bjarne Toft

Matr. nr. 7ca**Krunderupparken 72**

1986- Henrik Hansen

Matr. nr. 7cb**Krunderupparken 70**

1986- Stig Toftgaard

Matr. nr. 7cc**Krunderupparken 156**

1990- Jan Berthelsen

Matr. nr. 7cd**Krunderupparken 154**

1986- Knud Olsen

Matr. nr. 7ce**Krunderupparken 92**

1987-89 Henrik Nielsen
Claus Børsting
Maibritt Nielsen
1990- Kaj Andreassen

Matr. nr. 7cf**Krunderupparken 90**

1986- Flemming Aamand

Matr. nr. 7cg**Krunderupparken 88**

1979-83 Kristian Jacobsen
Knud Erik Jacobsen
1983-85 Knud Erik Jacobsen
1985-90 Pia Husted Bennedsgaard
1990-92 Mikael Bøge
1992- Finn Hoffmann Hansen
Ulla Schöneberg Steffensen

Matr. nr. 7ch**Krunderupparken 86**

1979- Anne Marie Steffensen

Matr. nr. 7ci**Krunderupparken 84**

1979- Ole Chris Grening

Matr. nr. 7cl**Krunderupparken 182**

1989- John Holger Nielsen
Maibritt Jensen

Matr. nr. 7cn**Krunderupparken 178**

1986- N. Kr. Fruergaard Pedersen

Matr. nr. 7co**Krunderupparken 158**

1988- Birgit Kristensen

Matr. nr. 7cs**Krunderupparken 174**

1987- Brian Lund Petersen

Matr. nr. 7cx**Krunderupparken 172**

1988- Jens Jensen

Matr. nr. 7cz**Krunderupparken 100A, 100B, 100C****Ejendomsselskabet Krunderupparken A/S**

1990-91 udstykket i ejerlejligheder

Matr. nr. 7cæ**Krunderupparken 98A, 98B, 98C**

Ejendomsselskabet Krunderupparken A/S
1990-91 udstykket i ejerlejligheder

Matr. nr. 7gl**Krunderupparken 40**

1979-81 Gurli Andersen

”Huset på heden vesten Vognstrup på nr.8”

1859 Søren Vognstrup
(udlejet til smed Niels Jensen)
nedbrændt
1866 nedbrændt

Matr. nr. 8**Pedersgaard****Naurvej 30**

1680, 1688 Mads Nielsen
1741, 1786 Christen Nielsen Skrædder
1787-1800 Anders Nielsen
(selvejer 1799)
1800-39 Peder Mortensen
1839-52 Christen Pedersen
1852-53 Else Nielsdatter
1853-98 Anders Poulsen
1898-1909 Jens Jensen Kronborg
1909-10 Mads Madsen
1910 Jens Poulsen
1910-11 N. Andersen
1911-14 Peder Knudsen Kristiansen
1914-18 Christen Christensen
1918-30 Poul Christensen
1930-41 Ane Kirstine Stougaard Christensen
1941-75 Evald Christensen
1975-85 Else Marie Christensen
1985-86 Kristian Borup
1986- Svend M. Pedersen

Matr. nr. 8n, 8o**Vilhelmsborgvej 17**

-1939 Poul Chr. Christensen
(købmandsforretning)
1939-91 Naur Brugsforening
1991- Bent Jensen
Jytte Elisabeth Jensen

Matr. nr. 8**Krunderupparken 2B**

-1951 C.J. Kronborg
1951-81 Laurids Kirk Christensen
1981-87 Mads Nygaard Christensen
1987- Thomas Goldermann Bak

Matr. nr. 8y**Vilhelmsborgvej 11**

-1958 Magnus Ager
1958-72 Carl Vilfred Madsen
1972- Lilly Irene Madsen

Matr. nr. 8x**Vilhelmsborgvej 13**

-1952 Evald Christensen
1952-63 Magnus Ager
1963-66 Chr. Pedersen
1966- Svend Aage Larsen

Matr. nr. 8t**Vilhelmsborgvej 15**

-1950 Evald Christensen
1950-51 Vilfred Madsen
1951-
-1953 Martin Nielsen
1953-59 Iver Skov Iversen
1959-88 Niels A. Jensen
1988-90 Søren Maigaard
1990- Villy Emil Sejbjerg
Ina Sejbjerg

Matr. nr. 8s**Sirvej 2**

-1947 Laurids Chr. Jensen Kronborg
1947-50 Svend Nielsen
1950 Hans Eskildsen
1950-83 Jens Johannes Jensen
1984- Bjarne Jensen

Matr. nr. 8q**Sirvej 4a**

-1963 Morten Mortensen
1963- Chr. Brødbæk Christensen
(smed)

Matr. nr. 8v, 8z,**Vilhelmsborgvej 8**

-1951 Laurids Chr. Jensen Kronborg
1951-80 Laurids Kirk Christensen
1980- Mads Nygaard Christensen

Fredenslund**matr. nr. 8h, 8q****Sirvej 21**

1909-24 Jens Jensen Kronborg
1924-62 Laurids Chr. Jensen Kronborg
1962-72 Morten Mortensen
1972- Aksel Thorsen

Majgård**matr. nr. 9**

1647, 1680 Michel Jensen
1682, 1692 Christen Jensen
1706, 1729 Laurits Mouritsen
-1766 Jens Thomsen Vognstrup
1766-1812 Christen Christensen
1812-43 Christen Jensen Smed
1843-55 Lise Christensdatter
1855-84 Tobias Poulsen
1884-99 Peder Nielsen
1899-1904 Niels Peder Nielsen
1904-7 Marinus Nielsen
1907-13 Niels Peder Nielsen
1913- Niels Bjerre

Meldgård**Matr. nr. 9b, 10e****Naurvej 53**

1887-1935 Mads Borg
1935-36 Niels Andersen Borg
1936-41 Viggo Hornshøj Jensen
1941-48 Svend Anker Nygaard
1948-59 Peder Poulsen
1959-90 Sara Korsgaard Poulsen
1990- Øjvind Oppegaard

Fladhus**matr. nr. 9d**

1986-90 Mads Borg
1890 Knud Knudsen
1890-93 Jens Andreas Jensen
1893- Peder Chr. Madsen
-1905 Jens Ovesen
1905-10 Henrik Peder Jensen
1910-12 Søren Johan Sørensen
1912-14 Niels Pedersen
1914-16 Christen Christensen
1916-18 Niels Chr. Pedersen
1918-59 Ole Chr. Madsen
1959- Vagn Sidelmann

Skovlund**matr. nr. 9k****Sirvej 19**

1904-6 Peder Nielsen
1906-28 Niels Naursgaard Nielsen
1928-53 Kirstine Marie Nielsen
1953- Peder Naursgaard

Matr. nr. 9p

-1964 Niels Bjerre
1964- Ane Bjerre

Engmarkhus**matr. nr. 14, 16**

1870-73	Christen Bertelsen Bjerre
1873-75	Jens Chr. Pedersen
1875-78	Erik Jepsen
1878-91	Anders Christensen
1891-	Jacob Henriksen (Stabildal)

Bygningen nedbrudt og jorden lagt under Stabildal.

Bastrup**matr. nr. 10a, 9f****Naurvej 57**

1597, 1616	Niels Jensen
1646	Jens Lauridsen
1664, 1690	Jørgen Jørgensen
1757-74	Christen Jensen Skovgaard
1774-82	Mads Christensen
1782-1812	Niels Jensen Bastrup
1812-53	Niels Chr. Christensen
1853-91	Jens Nielsen (selvejer 1880)
1891-1906	Niels Chr. Jensen Bastrup
1906-18	Chr. Christensen
1918	Chr. Stougaard Carl Christensen
1918-19	Karl Nikolaj Jensen
1919-57	Hedeselskabet
1957-82	Carl Pedersen
1982-	Ejner Larsen Rosa Larsen

Hus på Krunderup hede

ca. 1845 opført af Marianne Madsdatter - nedbrudt 1869.

Lukthale/Lothule/Hvolbechhus**matr. nr. 11**

1680, 1699	Anders Eriksen
1716, 1722	Malte Andersen
1757, 1765	Christen Jepsen
1765-66	øde
1766-95	Christen Nielsen Lehnsmænd
1795-98	Ingeborg Bentsdatter
1812-19	Jens Christensen
1836-42	Kirsten Marie Eriksdatter

Måe**matr. nr. 12****Overgårdvej 2**

1759-77	Peder Madsen
1777-1808	Mikkel Jørgensen
1808-15	Jens Laursen
1815-48	Niels Christensen Torp

1848-66	Laust Jensen
1866-1914	Henrik Pedersen (smed)
1914-39	Jens Brunsgaard
1939-	Henriette Marie Brunsgaard

Kronborg/Kronborghus**matr. nr. 13a**

-1790	Chr. Madsen Krunderup
1790-1828	Jens Jørgensen Vognstrup (selvejer 1793)
1828-31	Simon Pedersen Lund
1831-34	Ellen Johannesdatter
1834	Christen Jensen
1834-87	Jens Christian Nielsen Kronborg
1887-90	Johan Chr. Jensen
1890-95	Søren Henriksen Lund
1895-	Naur-Sir sogneråd - brugt til skole

Matr. nr. 13b**Vilhelmsborgvej 19**

-1964	Naur-Sir Kommune Krunderup skole
1964-88	Jens Jacob Nielsen
1988-	Niels Mortensen

Fattighus på Vognstrup mark**matr. nr. 17**

Nedbrudt 1866

Øster Sirmarkhus

Nedbrudt 1867 -

Tilhørte møller Jeppe Dahl. 1860 sad Karen Aachmann til leje her.

ALSTRUP EJERLAV**Østergård****matr. nr. 1****Alstrupvej 6**

1639, 1640	Godske Nielsen Christen Nielsen
1641	Godske Nielsen rømt ½ gård øde
1642	Mads Christensen
1648	Mads Christensen Poul Nielsen
1653	Lars Larsen
1662, 1664	Lars Larsen Niels Poulsen
1678, 1680	Lars Laursen
	Lau Nielsen
1706	Lau Nielsen

-1752 Niels Lauridsen
 Jens Christensen
 1752-89 Mads Nielsen
 (selvejer)
 1789-1830 Mads Jacobsen
 1830-42 Jacob Madsen
 1842-43 Maren Kirstine Andersdatter
 1843-85 Christen Nielsen
 1885-96 Laurids Christensen
 1896-1900 Ane Marie Christensen
 1900-39 Christen Østergaard Lauridsen
 1939-70 Mads Chr. Østergaard
 1970- Gunnar Klinkby Østergaard

Virkelyst**matr. nr. 1c/3b/7b/5d****Vilhelmsborgvej 4**

1842-52 Anders Christensen
 (lejer)
 1852-87 Mette Marie Christensdatter
 1887-88 Niels Andersen
 (skomager)
 1888-89 Marinus Thomsen
 1889-99 Knud Tang Nielsen
 1899-1904 Jens Christiansen
 1904-5 Christen Laursen
 1905-25 Niels Peder Nielsen
 1905-25 Mads Madsen Vallentin
 1937-62 Gudmund Pedersen
 1962-72 Vagn Graversen
 Arthur Graversen
 Svend Aage Søndergaard
 1972-84 Vagn Graversen
 1984- Karsten Graversen

Godthåb**matr. nr. 1d****Torpvej 1**

1897 Jens Johan Olesen
 1897-98 Niels Hansen
 1898-1932 Karl Andreasen
 1932-40 Andreas Marius Knudsen
 1940-47 Arne Vestergaard
 1947-48 Viggo Sahl
 1948 Kristian Lund Christensen
 1948-86 Carl Frederik Christensen
 1986 Anna Kathrine Kristensen
 1986- Bodil Krogh

Damhus**et hus under Østergård**

1752 Niels Pedersen
 1787 Anders Jensen

Offersgård**matr. nr. 2****Alstrupvej 2**

1597 Thue Christensen
 1599, 1613 Jens Madsen
 1616, 1631 Jens Madsen
 Søren Christensen
 1632, 1648 Offer Madsen
 Jens Pedersen
 1651, 1655 Offer Madsen
 1664, 1680 Christen Poulsen
 Jens Pedersen
 Christen Poulsen
 Christen Pedersen
 1716-34 Jens Christensen Offersgaard
 1734-65 Anders Nielsen
 1765-1805 Jacob Andersen
 1805-21 Jens Jacobsen
 (selvejer)
 1821-34 Jens Olesen
 1834 Else Marie Jensdatter
 1834-77 Niels Jensen
 1877-88 Jens Offersgaard Nielsen
 1888-97 Laurids P. Skov
 1897-1902 Christen Christensen
 1902-07 Laurids Pedersen Kousgaard
 Andreas Pedersen
 1907-10 Marinus Nielsen
 1910 Mourids Spaabæk Bøndergaard
 1910-60 Ole Jensen
 1916-17 N. Jensen
 T. Nielsen Elkjær
 1917-40 Laust P. Davidsen
 1940-42 Knud Magnus Davidsen
 Vilhelm Andreas Davidsen
 1942-43 Landbrugsministeriet
 1943-46 Christen Lund Gammelby Christensen
 1946-77 Anders Christian Jensen
 1977-87 Kaj Jensen
 1987-88 Kristian Frøjk
 1988-89 Bent Olesen
 1989-90 Bruno Nørgaard Mogensen
 Kurt Nørgaard Mogensen
 1990- Poul Erik Knudsen
 Hanne Green Knudsen

Offersgårdhus/Sorgenfri**matr. nr. 2c****Torpvej 2**

1882-1925 Jokum Sørensen
 1925-37 Jacobine Sørensen
 1937-39 Mads Madsen Vallentin
 1939-43 Bernhard Jespersen
 1943 Anne K. Pedersen

1943 Peder Hyldal
Albert Nielsen
1943-47 Jan Chr.Poulsen
1947 Peter Jensen
1947-90 Karl Johan Nielsen Lind
1990-91 Marianne Kvolzbæk Lind
1991- Frank Lind

Ny Offersgård**matr. nr. 2d****Torpvej 3**

1907-12 Niels Nielsen Skafgaard
1912-22 Laust Peder Melchior
1922 Hans Chr.Hansen
1922-28 Andreas Marinus Knudsen
1928-29 Mogens Nielsen
1929-46 Aage Christopher Nielsen
1946-47 Carl Marinus Madsen
1947-52 Johan Lauridsen
1952-89 Evald Madsen
1989- Poul Madsen

Højlund/Granly**matr. nr. 2h, 3h, 2n****Vilhelmsborgvej 7**

1925-31 Laurids Nielsen Borg
1931-78 Niels Christen Christensen
1978- Mariane Kirstine Christensen

Ringshøj**matr. nr. 2f**

1907-11 Niels Pedersen
1911-39 Christen Christensen (Lind)
1939-52 Laura Marie Lind
1952-76 Tage Damholt
1976- Holstebro Kommune

Nygård**matr. nr. 2m****Alstrupvej 1**

1945- Jeppe Lillelund

Matr. nr. 2q**Krunderupparken 24A**

-1976 Holstebro Kommune
1976-78 Bent Hald
1978- Niels Bundgaard
Vibeke Sørensen

Lægård**matr. nr. 3a, 8a, 22a, 1e****Langemettevej 4**

1635, 1664 Christen Bertelsen
1680, 1688 Niels Christensen
1731 Christen Pedersen Læggaard

1740, 1764 Thomas Christensen Læggaard
1765, 1803 Christen Thomsen Læggaard
1803-32 Thomas Christensen Læggaard
1832-46 Ole Laursen
1846 Karen Andersdatter
1846-68 Thomas Just Christensen
1868-69 Jens Johan Olesen
1869-70 Thøger Pedersen
1870-1904 Niels Kr.Madsen
1904-24 Kirstine Madsen
1924-25 Mads Madsen Vallentin
1925-62 Milter Marinus Frøjk
1962- Kristen Frøjk

Karlsborg/Kristianseje/Kristiansminde**matr. nr. 3d, 3f, 4d, 5f m.fl.****Alstrupvej 8**

1907-10 Christen Jensen Quistgaard
ca.1910 Carl Aron Carlsen
1919-24 Ingvar Peder Jeppesen
1924-25 Anker Marinus Frederiksen
1925 Peder Pedersen
1925-28 Jens Hvergel
1928-35 Hedvig Hvergel
1935-72 Karl Nielsen
1972- Gunnar Klinkby Østergaard

Vestergård**matr. nr. 4****Langemettevej 6**

1647 Bertel Christensen
Eske Jepsen
1655, 1675 Eske Jepsen
Søren Bertelsen
1682 Søren Bertelsen
Bertel Sørensen
1687 Søren Bertelsen
Peder Larsen
1688, 1704 Søren Bertelsen
Christen Madsen
1746 Niels Pedersen
1746-75 Girial Truelsen
1775-1804 Christen Girialsen
1804-30 Jens Nielsen Gørding
1830-54 Laust Christensen Gørding
1854-68 Mads Pedersen
1868-1901 Peder Madsen
1901-11 Petrine Madsen
1911-25 Mads Andreas Madsen
1925-29 Marinus Jensen
1929-43 Peder Jensen
1943-44 Christian Mogensen
1944-68 Jens Poulsen
1968- Ove Lund
Marie Lund

Højgård**matr. nr. 4****Alstrupvej 4**

1654, 1680 Christen Larsen
 1682 Christen Larsen
 Peder Christensen
 1688, 1730 Peder Christensen
 1755, 1764 Christen Nielsen Lehnsmænd
 1764-65 Bertel Laursen Thorager
 1765-1803 Hans Lauridsen Gasseholm
 1803-43 Jens Lauridsen Bach
 1843-53 Anders Amstrup Nielsen
 1853-61 Laurids Pedersen Nygaard
 1861-82 Christen Bertelsen Bjerre
 (selvejer 1876)
 1882-86 Jens Offersgaard
 1886-97 Hans P.Schultz
 1897-1911 Ivar Quistgaard
 1911 Christen Olesen Kobberup
 1911-29 Niels Chr.Nielsen Raunsbæk
 1929-36 Christiane Raunsbæk
 1936-40 Mads Chr.Lauridsen Østergaard
 1940-77 Laurids Oddershede Nielsen
 1977- Leif Saaugaard

Døestoft**matr. nr. 5e, 4e, 3e****Langemettevej 2**

1872-90 Jens Sørensen
 1890-91 Peder Chr.Jensen
 1891-92 Barbara Louise Jensen
 1892-93 Jens Chr.Hvingel Christiansen
 1893-95 Niels Sørensen Bæk
 1895-1904 Laust Hansen
 1904-19 Johannes Marius Larsen
 1919-46 Mads Chr.Nielsen Raunsbæk
 1946-48 Karl Vejsgaard
 1948- Peder Nicolaj Jensen

Bastrup**matr. nr. 6****Alstrupvej 3**

1662, 1680 Peder Lauridsen
 1687, 1690 Jacob Nielsen
 1710, 1749 Niels Jensen Bastrup
 1749-65 Jens Nielsen Bastrup
 1765-1805 Niels Jensen Godrim
 (selvejer 1775)
 1805-13 Niels Nielsen Bastrup
 1813-16 Laust Henriksen Frøjk
 1816 Michael Aachmann
 1816-18 Laust Christensen Naursgaard
 1818 Peder Jensen Søiberg
 Christen Ebbensgaard
 1818-24 Peder Christensen Bladberg

1824-29 Peder Jensen Søiberg
 1829-30 Jens Pedersen
 1830 Jens Sørensen (Overgaard)
 1830-36 Christen Sørensen (Overgaard)
 1836-38 Søren Christensen Overgaard
 1838-69 Peder Pedersen Maegaard
 1869-1903 Lars Madsen Hamborg
 1903-36 Johannes Madsen
 1936-72 Anders Noe Aaberg
 1972- Frode Aaberg

Sig/Bastruphus/Alstruplund**matr. nr. 6b****Sirvej 10**

1866-95 Jens Pedersen
 1895-99 Niels Peder Jensen Bastrup
 1899-1911 Gravers Bertelsen Bjerre
 1911-72 Peder Graversen Bjerre
 1972-82 Anders Noe Aaberg
 1982- Jenny Aaberg

Vestensgård**matr. nr. 7**

1820-45 Christen Poulsen (Postrytter)
 (købte 7 parceller fra Bastrup)
 1845 Henrik Eskesen
 1845-47 Henrik Laursen Hestbæk
 1847-51 Mads Pedersen
 1851-69 Ville P.Valdemar
 1869- Peder Madsen
 Nedbrudt ca.1884-86, jorden lagt under Vester-
 gård

Altforner**matr. nr. 9**

-1788 Mads Nielsen Østergaard
 1789 Mads Jacobsen Østergaard
 1789 Michel Poulsen
 (smed)
 1789-91 Niels Melchiorson
 1791-93 Svend Christensen
 1793 Mads Olesen Gade
 1793-1832 Anders Madsberg
 1832 sammenlagt med matr. nr. 10 - Nr.Altfor-
 nær - bygninger nedbrændt 1879

Nr.Altforner**matr. nr. 10****Sirvej 10**

-1765 Jens Nielsen Bastrup
 1765-91 Niels Jensen Bastrup
 1791 Lars Jespersen
 1819-30 Christopher Nislev
 1830-31 Maren Christensdatter Lund
 1831-32 Peder Skaaning

1832-33 Anders Pedersen Madsberg
 1833-87 Peder Krosp
 1887-1907 Maren Krosp
 1907-44 Henrik Peder Jensen
 1944- Aage Vestergaard Jensen

Alstrup Hedehus**matr. nr. 11****Torpvej 4****udstykket fra matr. nr. 6 - Bastrup**

-1820 Peder Jensen Søiberg
 Christen Ebbensgaard
 1820-43 Jens Chr. Christensen
 1843-67 Marianne Jeppesdatter Hogni
 1867-92 Jacob Jensen
 1892-1964 Naur-Sir kommune
 1964- Svend Nielsen

Matr. nr. 12**Langemettevej 8**

1842-48 Christen Poulsen (Postrytter)
 1848 Mads Pedersen
 1848-63 Christopher Christensen
 1863-75 Erik Jepsen
 1875-79 Laust Jepsen
 1879-82 Poul Poulsen Stougaard
 1882-85 Anders Iversen
 1885 Lars Madsen
 1885-91 Laurs Madsen
 1891 Gertrud Marie Nielsen
 1891-1923 Martin Marinus Jens Mortensen
 1923-80 Karl Chr. Mortensen
 1980 Ove Lund
 Marie Lund
 1980 Søren Drejer
 1980-88 Jens Chr. Jensen
 1988- Niels Peder Skræddergaard
 Linda Hansen

Nørgård**matr. nr. 14**

1688 Niels Christensen
 1726-53 Laurs Jensen Tviel
 1753-65 Jens Christensen
 1765-86 Poul Pedersen Krog
 1787- Niels Jepsen Gade
 Udflyttet til Sir sogn - det nuværende Gade

Alstruphus/Fukborghus/Fattighus**matr. nr. 16**

1797-1820 Jens Nielsen
 1820-21 Niels Pedersen Raast
 1821- Laust Christensen Godrim
 -1830 Maren Nielsdatter Hyldal
 1830-42 Jens Johan Kyndesen

1842-1903 Naur-Sir kommune
 Nedbrudt 1899

Postens hus**lå syd for Virkelyst i****Alstrup ved vejen**

1843-90 Anders Christensen (Post)
 Kirsten Meiers mor Mette Marie
 Madsdatter boede her indtil 1862

Ellebækhus**matr. nr. 6b**

Lå lige nord for Ellebæk ved Lemvigvejen
 Kirsten Meier med familie er de eneste som har
 boet her inden huset omkring 1900 blev ned-
 brudt.

"Pouls hus"**lå på et hjørne af Vestergårds jord**

1853-90 Poul Martinus Jensen (vejmand)
 Nedbrudt 1892.

KJÆRGÅRD EJERLAV**Vester Kjærgård/Nørre Kjærgård****matr. nr. 1a****Kjærgårdsvej 11**

1547 (Oluf Munks gods)
 1610, 1617 Sidsel Nielskone
 1618, 1620 Anders Larsen
 1649, 1664 Jens Andersen
 1672, 1699 Knud Ibsen (Kjærgaard)
 Niels Christensen
 1711, 1716 Jens Nielsen
 1716 Jacob Nielsen
 1749, 1787 Niels Jacobsen
 1790-1833 Jacob Nielsen
 (selvejer 1798)
 1833-64 Jens Jacobsen
 1864-68 Jacob Jensen
 1868-1900 Peder Hansen
 1900-48 Hans Chr. Pedersen
 1948-53 Mette Provstgaard Kjærgaard
 1953-90 Karl Opstrup Nielsen
 1990 Asger Ejvind Graversen
 1990- Kaj Lorentzen

Kjærgårdhus/Jordemoderhuset**matr. nr. 1.b, 1.c****Kjærgårdvej 4**

-1943 Ringkøbing amt
 1943- Niels Harald Munk
 -1972 Ane Marie Lauridsen Munk

1972-87 A.P. Brodersen
1987- Poul Erik Jensen
Lisbeth Jensen

Dalbjerg
matr. nr. 1d, 1e, 2b
Dalbjergvej 3

1864-94 Jacob Jensen
(søn fra matr. nr. 1)
1894 Chr.Olesen
1894-1939 Jens Chr.Graversen
1939-40 Ellen Marie Graversen
1940-41 Ivar Lundgaard
Th.Sørensen
1941-43 Knud Bjerg Lundgaard
1943-55 Landbrugsministeriet -
Statens jordlovsudvalg
1955-56 Jens Peter Ludvig Okkerstrøm
Mikkelsborg
1956- Henrich Andersen
-1978 Jens Andersen
1978-80 Søren Bøgh Odgaard
1980-88 Kaj Jørgensen

Damgård
matr. nr. 1f
Kjærgårdvej 9

1899-1919 Jens Lund Jensen
1919-41 Maren Pedersen Jensen
1941-76 Jens Peter Jensen Damgaard
1976- Jens Lund Poulsgaard

Nørholm
matr. nr. 1h, 2i
Østerbyvej 7

1940-66 Henry Laurids Jacobsen
1966- Evald Gregersen

Matr. nr. 1l
Gilborgvej 2

-1988 Mette Larsen
1988- Henning Damgaard Nielsen

Vestervang
matr. nr. 1m
Gilborgvej 1

-1991 Karl Johan Christoffer Baarstrøm
1991- Holger Olesen

Matr. nr. 1n
Dalbjergvej 1

1954 udskilt fra matr. nr. 1d
-1955 Carl Hofmann Hansen-Kjærgaard

Matr. nr. 1d
Dalbjergvej 3

-1978 Jens Andersen
1978- Søren Bøgh Odgaard

Øster Kjærgård/Sønder Kjærgård
matr. nr. 2a

Kjærgårdsvej 5
1699, 1713 Graves Sørensen
1749, 1781 Graves Kjærgaard
1787, 1790 Jacob Gravesen
1799-1848 Graves Jacobsen
(selvejer)
1748-50 Sidsel Christensdatter
1850-84 Mads Sørensen
1884-1923 Søren Madsen Kjærgaard
1923-28 Niels Sørensen Kjærgaard
1928-55 Magnus Hansen
1955-58 Ernst Breinholt Uhre
1958 Gunner Kristian Nørgaard Linde
1958- Valdemar Nielsen

Salhøj
matr. nr. 2g
Kjærgårdvej 1

1910-60 Martin Andreas Susgaard
1960-85 Bendt Sloth
1985- Karl Aage Larsen
Solveig Irene Mogensen

Øster Kjærgård
matr. nr. 2d
Kjærgårdvej 3

1940-43 Karl Ejner Lauridsen
1943-63 Christen Jensen
1963-70 Birgitte Marie Jensen
1970-71 Valdemar Nielsen
1971- Frede Øgendahl

Stenstrup
matr. nr. 2f, 2p, 2s

Østerbyvej 1
1940-64 Viggo Bjerre
1964-65 Ingrid Bjerre
1965-80 Jens Stampe Nielsen
1980- Henning Rosenbjerg Jensen

Sønderskov
matr. nr. 2g, 2n, 2q, 1m
Østerbyvej 3

1940-74 Magnus Laursen Kviesgaard
1974-84 Erland Trabjerg
1984-86 Bjarne Møller
1986- Ebbe Kamstrup

Solbjerg**matr. nr. 2h, 1i****Østerbyvej 5**

1940-41 Ejner Bjerre
 1941-79 Hans Sigvald Nørgaard Linde
 1979- Erik Nørgaard Linde

Skovlyst**matr. nr. 2k****Dalbjergvej 2**

1947- Verner Villadsen

Højvang**matr. nr. 2l****Dalbjergvej 6**

1947- Holger Bæk
 -1986 Kaj Jørgensen
 1986- Svend Georg Kristiansen

Mellemager**matr. nr. 2m, 2o****Dalbjergvej 4**

1941-42 Th. Sørensen
 1942 Knud Bjerg Lundgaard
 1942-49 Landbrugsministeriet
 1949- Laurits Mikael Nielsen Lind

Matr. nr. 2x**Kjærgårdvej 7**

-1974 Valdemar Nielsen
 1974- Karen Brogaard Uhre

Stabildal**matr. nr. 3a, Overgård 2b, 3b, 4c, 14, 16, Falsig 1v, 12a****Kærgårdvej 6**

1599 Christen Nielsen
 1612, 1617 Niels Jepsen
 1625, 1641 Niels Graversen
 Jep Christensen
 1648 Christen Christensen
 1651 Laurids Nielsen
 1661 Niels Christensen
 1661-99 øde - brændt ned

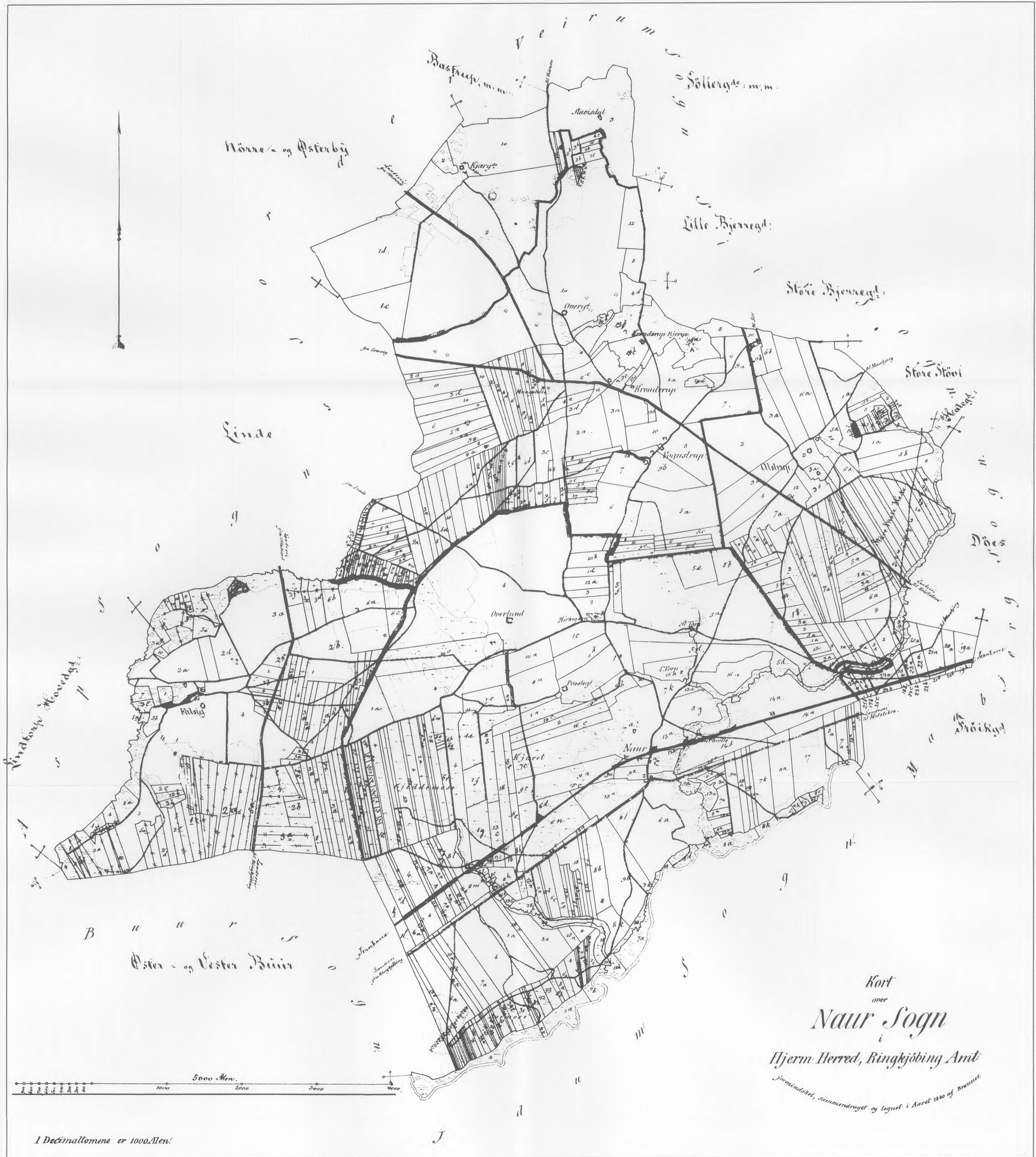
1743 Christen Jensen
 1743, 1754 Christen Nielsen (Overlund)
 1762 Christen Madsen
 1787-93 Maren Nielsdatter
 1793-1816 Jesper Jacobsen Holst
 1816-35 Ejler Jespersen Holst
 1835-39 Karen Bentsdatter
 1839-45 Jens Christian Jensen
 1845-54 Thomas Nikolaj Bang
 1854-78 Henrik Poulsen Lyhne
 1878-87 Ane Marie Jacobsen Bjerre
 1887-1918 Jacob Henriksen
 1918-19 Jens Møller Lidegaard
 1919-27 Astrid Møller Lidegaard
 1927-33 Johannes Søgaard
 1833-39 Johannes Søgaard
 G.A. Søgaard
 1939-40 J. Søgaard
 1940-45 Else Risum
 1945- Thorvald Risum

Engmark/Lille Stabildal**matr. nr. 3b****Sir Lyngbjergvej 5**

1891-1935 Anders Christensen Susgaard
 1935-41 Helmer Reinhard Frederiksen
 1941-46 Holger Amby
 1946-50 P.C.J. Nedergaard Christensen
 1950-51 Johannes Nielsen
 1951-81 Kristian Henriksen
 1982-87 Peder Thomsen
 1987- Verner Madsen

Nørgård**matr. nr. 3c****Tolsgårdvej 7**

-1918 Jens Bak Moustgaard
 1918 Anders Andersen
 1918-24 Jens Chr. Holmgaard
 1924-74 Alfred Madsen
 1974-78 Ivar Bjerg Pedersen
 1978- Troels Bjerg Pedersen
 Gudrun Ballebye Pedersen

HOLSTEBRO MUSEUMS FORLAG
1992